

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

117 122

ŞAH İSMAİL HATÂÎ DİVÂNINDA DİNÎ - TASAVVUFÎ UNSURLAR

DOKTORA TEZİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**Hazırlayan
Adile YILMAZ**

Ankara – 2001

Gazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Adile Yılmaz'a ait "Şah İsmail Hatayi Divanı'nda Dini-İsavvufi Unsurlar" adlı çalışma
jürimiz tarafından

Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda

Doktora Tezi

olarak kabul edilmiştir.

Başkan

: Prof.Dr. Abdurrahman Güzel

Üye

: Doç.Dr. Pakize Aytaç

Üye

: Doç.Dr. Ali Torun

Onay:

Yukarıdaki imzaların, ilgili öğretim üyesi jüri üyelerine ait olduğunu onaylarız.

Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopramar
Enstitü Müdürü

ŞAH İSMAİL HATÂÎ DÎVÂNÎ'NDA DİNÎ – TASAVVUFÎ UNSURLAR

	<u>Sayfa No</u>
Özet	i
Abstract	ii
İçindekiler.....	v
Kısaltmalar Cetveli.....	vi
Transkripsiyon İşaretleri.....	viii
Önsöz.....	xi
Giriş.....	
A. XV-XVI. yüzyıllarda İran-Azerbaycan'ın Tarihî, Sosyal, Siyasî ve Kültürel Durumuna Kısa Bir Bakış	
a) Tarihî Durum	1
b) Sosyal Durum.....	7
c) Kültürel Durum.....	11
B. Şah İsmail'i Hazırlayan Siyasî, Tarihî ve Kültürel Unsurlar	
a) Tarihî ve Siyasî Unsurlar.....	19

I.Bölüm

ŞAH İSMÂİL HATÂÎ'NİN HAYATI

A. Şah İsmâil'in Hayatı.....	24
1. Doğumu, ailesi	24
2. Mahlası.....	26
3. Safevî Tarikatı ve Tarikat Liderliği.....	29
a) 1502 Safevî Devleti'nin Kuruluşu.....	33
b) 1502-1514 Akkoyunlular Devleti'nin Yıkılışı.....	36
c) 1514 Çaldıran Meydan Muharebesi.....	38
d) 1502-1524 Safevî Devleti Başkanı.....	42
4. Vefatı ve Türbesi.....	47

II. Bölüm

ŞAH İSMÂİL HATÂÎ'NİN ESERLERİNİN TAVSİFİ VE HÜLÂSALARI

A. Nüsha Tavsifi.....	50
a) İstinsah Tarihi Belli Olanlar.....	50
b) İstinsah Tarihi Belli Olmayanlar.....	53
B. Eserlerin Hülâsaları.....	56
1. Divân	56
2. Deh-nâme.....	62
3. Nasihat-nâme.....	64

III. Bölüm

ŞAH İSMAİL HATÂÎ DÎVÂNÎ'NİN ŞEKİL-TÜR ve ANLATIM ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

A. Vezin.....	68
a) Aruz.....	68
b) Hece.....	71
B. KAFİYE.....	73

C. REDİF.....	77
D. NAZİM ŞEKİLLERİ ve TÜRLERİ.....	77
a) Divân Edebiyatına Ait Ortak Nazım Şekilleri	78
b) Halk Edebiyatına Ait Nazım Şekilleri.....	80
c) Dinî – Tasavvûfî Türk Edebiyatı'na Ait Nazım Türleri	81
1) Allah Hakkında Yazılan Türler.....	82
2) Peygamberler Hakkında Yazılan Türler.....	84
3) Din – Tasavvuf Yolunun Büyükleri Hakkında Yazılan Türler.....	85
4) Dinî İnançlar ve Tasavvufî Düşüncelerle İlgili Yazılan Türler.....	86
d) Dil ve Üslûp.....	89
1) Gramer Şekilleri.....	91
2) Arkaik Kelimeler.....	92
e) Anlatım Şekilleri.....	93
f) Diğer Üslûp Özellikleri.....	97
1) Tekrir.....	97
2) Mecaz.....	98
3) Atasözleri ve Deyimler.....	99

IV. Bölüm

ŞAH İSMAİL HATÂÎ DİVÂNI'NDA DİN ve TASAVVUF

I. DİN

A. İTİKAT

1. Allah	106
2. Melekeler ve Şeytan.....	108
3. Kitaplar.....	112
4. Peygamberler.....	114
5. Ahiret.....	126
6. Hayır ve Şer - Kazâ ve Kader.....	134

B. İBADET

1. Kelime-i Şahâdet.....	136
2. Namaz.....	136
3. Oruç ve Zekat.....	138
4. Hac.....	138

C. AHLÂK

1. Kibir, Tevâzu.....	140
2. Kin.....	141
3. Edeb.....	141

D. SÛRE, ÂYET VE HADİSLER

1. Sûre ve Âyetler.....	142
2. Hadisler	147

E. DİNÎ KAYNAKLI SÖZLER.....

148

F. DİĞER İTİKÂDÎ KAVRAMLAR

2. Mi'râc..... 149
3. Gaza ve Gâzi..... 151

G. DİNÎ ŞAHSİYETLER

1. Hz. Ali..... 154
2. Ehl-i Beyt ve On iki İmam..... 170
3. Bazı Sahabeler..... 182
 - a) Selmân-ı Farisî..... 182
 - b) Veysel Karânî..... 183

H. DİNLERLE İLGİLİ MEFHURLAR

- 1) Din, İmân, Mümin, Müselmân..... 184
- 2) Küfr, Kâfir, Nâ-Müselmân..... 184
- 3) Ümmet..... 185
- 4) Mezhep..... 186
- 5) Yetmiş İki Millet..... 187
- 6) Münkir, Münâfık..... 188
- 7) On Sekiz Bin Âlem..... 188

II. TASAVVUF

- a) Vahdet-i Vücûd..... 189
 1. Ezelde Vahdet-i Vücûd..... 191
 2. Halde Vahdet-i Vücûd..... 196
 - a) Ene'l-Hak..... 196
 - b) Kendini Bilmek..... 197
 - c) Tecellî..... 198
 - d) Vahdet-Kesret..... 200
 - e) Tevhîd..... 202
 - f) Gönül, Sır, Pinhân..... 203
 3. Ebedde Vahdet-i Vücûd..... 205
 - a. Elest Meclisi..... 206
 - b. Teferrüc..... 207
 - c. Yakîn..... 208
 - d. Merâtib-i Erbaa..... 209
 - e. Nefs..... 216

- b) Tarikat ve Tarikatla İlgili Mefhumlar..... 217

SONUÇ 229

ŞAH İSMAİL HATÂÎ DÎVÂNİ..... 232

KAYNAKÇA..... 633

ÖZET

Türk Edebiyatı, XVI.yy da Azerbaycan sahasında büyük şahsiyetler yetiştirmiştir. Bunlardan biri de “Hatâî” mahlasıyla şiirler yazan hükümdür şair Şah İsmail’dir “Safevî Devleti” devlet başkanı olan Şah İsmail, Dinî – Tasavvufi Türk Edebiyatı’nın da önemli temsilcilerindendir.

“Şah İsmail Hatâî Divânı’ndaki Dinî-Tasavvûfî Unsurlar” adlı bu çalışmada Hatâî Divânı ele alınmıştır. Bu gün elimizde müellif hattı bulunmayan eserin dünya kütüphanelerinde ulaşılabilen; Taşkent, Paris I, Paris II, Vatikan, Leningrad, İstanbul I, İstanbul II, Tebriz ve Kahire nüshaları karşılaştırılmış ve sadece Mezar-ı Şerif Nüshası’nda bulunan şiirler olduğu gibi ilave edilerek sağlam bir metin oluşturulmaya çalışılmıştır. Yeni metinde 410 şiir ortaya konulmuştur. Bu şiirlerden 377’si aruz, 33’ü hece vezninde yazılmıştır. Heceli şiirler divanın İ₁ ve İ₂ nüshalarında alınmıştır.

Çalışmada önce bir devlet başkanı ve tarikat lideri olarak Şah İsmail’in zuhurunu hazırlayan tarihî, siyasî, dinî ve kültürel unsurlardan bahsedilmiştir. Ardından Şah İsmail’in hayatı, mahlası, edebi kişiliği, safevi tarikatı, tarikat liderliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Oluşturulan yeni metin üzerinde yapılan çalışma ile aynı zamanda mutasavvıf olan şairin şiirlerinde işlediği iman, ibadet, itikat gibi dini; vahdet, kesret, dört kapı-kırk makam gibi tasavvufi unsurlar tahlil edilmiştir. Tahlilden sonra yeni oluşturulan metin eklenmiş ve çalışmanın sonunda konu ile ilgili kaynakça verilmiştir.

Bu çalışmayla Hatâî Divânı’nda bulunan şiirlerden hareketle şairin dinî – tasavvufi düşüncesini ve bu düşüncenin ürünü olan estetik formu tespit etmek mümkün olmuştur.

Anahtar kelimeler

Hatâî

Şah İsmail

İman

Safevî

Ali

ABSTRACT

The 16th century Turkish literature grew great personalities around Azerbaijan. One of them is Shah İsmail who is also a sevoreign. He wrote his poems with the manner of “Hatâî” As a sevoreign of Government of Safevi, Shah İsmail is also a representative of Dinî-Tasavvûfi Turkish Literature.

Shah İsmail worked an a serch named “Shah İsmail Hatâî Divâm’nda Dinî-Tasavvûfi Unsurlar” end he studied Hatâî’nin Dîvânı in his search. Today we don’t have any sample of the original one However, me made a criticized context by comparing the speciement of Taşkent, Paris I, Paris II, Leningrad, Vatican, Cairo, İstanbul I, İstanbul II and Tebriz. There are 410 poems in the new prepared context. 377 poems of these are in “aruz” metre and 33 of them are in “hece” metre. Poems in “hece” metre are taken from the samples of Divân’s İstanbul I and İstanbul II.

Initially in these studies as a governor and as a leader of religious order some informatiers one given about Shah İsmail’s manifestation’s preparer’s historical, politicial and regious life, his literature personelity Safevi religious order, leadership of religious order and about his works. With new study on the new context, some religious subjects are analiset such as İmân, prayer, itikat, vahdet, kesret, dört kapı kırk makam. After the analyse the new prepared context was added and at the end of the study a bibliography has put related to subject.

With the study it becomes posible to identify Shah İsmail’s thoughts about dinî-tasavvûfi end esthetic form as a result of these thoughts. Thes is made with the inspiration from the criticezed context’s poems of “Hatâî Dîvânı”.

Key words

Hatâî

Shah İsmail

Safawi

H.z.Ali

Shah

KISALTMALAR

a.	: Ayet
A.E.	: Ali Emiri
A	: Azerbaycan Nüshası
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen mecmua
Ank.	: Ankara
a.s.	: Aleyhisselam
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
Böl.	: Bölümü
Bsk.	: Baskı
Bsv.	: Basımevi
C.	: Cilt
Dağ.	: Dağıtım
E.A.	: İlimler Akademisi
Fak.	: Fakülte
G	: Gazel
G.Ü.	: Gazi Üniversitesi
h.	: Hicri
hk.	: Hakkında
Hız.	: Hazreti
hızl.	: Hazırlayan
İ.	: İlahiyat
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
İ ₁	: İstanbul Nüshası 1
İ ₂	: İstanbul Nüshası 2
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K.	: Kaside
KB	: Kültür Bakanlığı
Kt.	: Kıta
K	: Kahire Nüshası
Ktp.	: Kütüphane
Ktbv.	: Kitapevi
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
L	: Leningrat Nüshası
M.	: Miladi
mad.	: Madde, maddesi
Md.	: Müdürlüğü
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
mlf.	: Müellif
mtb	: Matbaa, Matbaası

M.Ö.	: Milattan Önce
Nu	: Numara
N.Msv.	: Nasihat-nâme Mesnevisi
öl.	: Ölümü, Ölüm tarihi
P ₁	: Paris Nüshası 1
P ₂	: Paris Nüshası 2
R.	: Rûbai
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sos.Bil.Enst.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T	: Taşkent Nüshası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTKB	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (İst.)
Tıpk.bs	: Tıpkı basım, tıpkı basımlar
Tlf.th.	: Telif Tarihi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
T.Y.	: Türkçe Yazmalar
V	: Vatikan Nüshası
Yay.	: Yayın, Yayınları
Yayv.	: Yayınevi
Yk.	: Yaprak
yy.	: Yüzyıl
Yz.	: Yazma

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ VE İŞARETLERİ

ک	ک
ث	s
ح	h
خ	h
ذ	z
ص	ş
ض	ž
ط	t
ظ	z
ع	‘
غ	ğ
ق	k
ك	k
گ	g
ك	ñ

ÖNSÖZ

Çalışmamız bir devlet başkanı ve şair olan Şah İsmail Hatâi'nin Divânı'nda topladığı şiirlerin tenkitli bir metnini oluşturmak ve bu metin üzerinde şairin şiirlerini Dini – Tasavvufi Türk Edebiyatı sahası içinde değerlendirmekten ibarettir. Bu şiirlerin kıymeti taşıdıkları edebi değerden ziyade ait oldukları dönemin dil ve ifade hususiyetlerini yansıtmalarından ve Türk Siyasi Tarihinde, aktif siyasi hayatıyla gündeme gelen bir hükümdarın siyasetten sanata uzanan bir mizacın estetik zevkini yansıtmalarından ileri gelir.

Şah İsmail, edebî yönüyle de Azerbaycan Türk Edebîyatı'nın 16. yy.daki önemli temsilcilerindendir. O, Hataî mahlasıyla yazdığı şiirlerinde Nesimî, Habibi ve Fuzûlî gibi hem Anadolu Türkçesi hem de Azeri Türkçesini kullanmasıyla da bir ekole dahildir. Şah İsmail Hatâi liderlik vasfıyla birleştirdiği edebî kimliğiyle Azerbaycan edebîyatının köşe taşlarından biri olmuştur. Hatayî, şiirlerini Türkçe yazmasıyla Azeri Türkçesinin de edebîyat dili olmasında mühim rol oynamıştır. O nun, Deh-nâme, Nasihat-nâme ve Divânı olmak üzere üç eseri vardır. Her üçü üzerinde bu güne kadar kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Bir de Hatayî'nin Divânı üzerinde tenkitli bir metin çalışması yaparak, divânında işlediği dinî ve tasavvufi unsurları incelemeye çalıştık.

Biz de bu çalışmada, Dinî-Tasavvufi Türk Edebîyatı'nın en önemli eserlerinden biri olan Hatayî Divân'ını dinî-tasavvufi unsurlar açısından incelemeye çalıştık. Bunun için önce Divân'ın karşılaştırmalı tam bir metnini oluşturmamız gerektiğini düşündük. Bu amaçla; Türkiye'de, Avrupa ve Türk dünyasında neşr edilen Hatayî Divânı üzerindeki çalışmaları ve divânın en eski nüshası olan Taşkent nüshasını esas olarak İstanbul I, İstanbul II, Tebriz, Leningrat, Paris I, Paris II, Vatikan ve Mısır nüshalarını karşılaştırarak tenkitli bir metnini oluşturmaya çalıştık. Ayrıca E.Memmedov'un çalışmasından da faydalanarak Mezar-ı Şerif nüshasında bulunan şiirleri de metnimize dahil ettik. İstanbul II ve Kahire Nüshası böyle bir çalışmada ilk defa kullanılmıştır.

Çalışmamızda Hatayî'ye ait hece ve aruzla yazılmış 410 şiir tespit etmiş bulunuyoruz. Bu şiirlerden özellikle heceli şiirlere ileride yenileri eklenecektir. Heceli şiirler müstakil bir çalışmayı gerektirdiği için bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Cönk ve mecmualarda yüzlerce "Hatâî" mahlaslı şiir vardır. Bunlardan Hatayî'ye ait olanları tespit etmek uzun zaman isteyen müstakil bir çalışmayı gerektirir.

Bizim bu çalışmamız giriş hariç dört bölüm ve bibliyografyadan meydana gelmiştir. Giriş kısmında Hatayî'nin yetiştiği devir ve çevreyi tanımak maksadıyla Azerbaycan tarihî, coğrafyası ve 16.yy.'daki tarihî, siyasi, sosyal ve kültürel durumu kısaca verildi.

Birinci bölümde; Şah İsmail'in hayatı, dinî ve edebî yönleriyle ele alındı onun tarîkat liderliği ve devlet adamlığı üzerinde duruldu.

İkinci bölümde; Şah İsmail'in Divân'ının karşılaştırmalı metninde kullanılan nüshalarının tavsifi, tasnifi ve eserlerin hülâsaları verildi.

Üçüncü bölümde; Divân'daki şiirler şekil bakımından incelendi. Vezin, kafiye, nazım şekilleri, anlatım şekilleri, dil ve üslûp üzerinde duruldu.

Dördüncü bölümde; Divânda bulunan dinî – tasavvufi unsurlardan itikat, ibadet ve diğer dini unsurlar ile tasavvuf ve tasavvufi kavramlar ele alınarak incelenmiştir. Bu inceleme sonunda elde ettiğimiz bilgiler “sonuç”ta özetlenmiştir.

Bibliyografya kısmında ise; çalışmamızda faydalandığımız yazma ve matbu eserleri alfabetik sıra ile vermeye çalıştık.

Divân'ın tahlilinde kullandığımız beyitlerin alındığı şiirin nazım türü, şiir ve beyit numarası parantez içinde verilmiştir. Şiirlerin nazım türleri “G” gazel, “K” kaside, “Mes” mesnevi gibi kısaltmalarla verilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmamızda en eski tarihli yazmadan hareketle “Hatâî Divânı”nın tenkitli bir metnini ortaya koymaya ve bu metin üzerinde sistematik bir tahlil denemesi yapmaya çalıştık.

Çalışmalarımız sırasında her zaman yardım ve teşviklerini gördüğüm Hocam Doç.Dr. Ali TORUN'a; tenkitli metnin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Hocam Doç.Dr.Ali Fuat BİLKAN'a ve Yrd.Doç.Dr.H.Feridun GÜVEN'e teşekkür ederim.

Tezin daktilo ve düzeltmeleri düzeltmelerini büyük bir sabır ve fedakarlıkla yapan Sayın İlhan DUYAR'a teşekkür ederim.

“Hatâî Divânı”nı tez konusu olarak seçmemde yardımcı olan, çalışmalarım sırasında büyük bir sabır ve anlayış gösteren, engin bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim Hocam Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL’e minnet ve şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

A. XV-XVI. yüzyıllarda İran-Azerbaycan'ın Tarihî, Sosyal, Siyasî ve Kültürel Durumuna Kısa Bir Bakış

a. Tarihî durum:

Azerbaycan adı verilen topraklar, bugün çoğunluğu Oğuz boyuna mensup Türklerin yaşadığı tarihi çok eskilere dayanan bir ülkedir. Azerbaycan, M.Ö.IV.yüzyılda, idarî ve siyasî bir bölge olarak sınırlandırılmış ve özel bir ad almıştır.¹ Coğrafi ve ticarî konumu itibariyle bu ülke, ilk çağlarından itibaren hareketli bir tarihe sahne olmuştur.

Ülkenin adı, (M.Ö. 328) büyük İskender'in namına bu bölgeyi idare eden general Atropates'in adından gelmektedir. Media Atropatane veya sadece Atropaten denilen ülkeye III. asırdan itibaren Azurbazağan ve Bizanslılar tarafından da Adrabiganan denilmeye başlanmıştır. "Araplar, g'yi c ile karşılayarak, Azerbaycan demişler ve ismin bu şekli bilahare İranlılar'a ve Türkler'e geçmiştir."²

Yüzyıllar boyunca birçok el değiştiren Azerbaycan, müslümanların VII. yüzyıldaki fethine kadar Roma, Med, Part ve Sasanîler gibi çeşitli egemenlikler altında kalmış, Bizans istilalarına uğramıştır.³

Hız. Ömer zamanında başlayan fetih hareketi Hız. Osman zamanında 642' de tamamlanmıştır. Araplar'ın hakimiyeti devrinde ülkenin merkezi Meraga olmuştur, bölgede ticaret gelişmiş, şehirler birer ticaret merkezi haline gelmiştir. Abbâsîler'in yıkılmasından sonra bölgede bir süre Şirvanşahlar, Sâcoğulları, Revvâdîler, Şeddâdîler ve Ahmedîler gibi yerli sülâlelerin egemenliğinde kalmıştır.⁴

Türk kavimlerinin Azerbaycan'a yerleşmesi ise oldukça erken çağlarda başlar. Türkler'in ilk defa M.Ö. VII. yüzyılda Azerbaycan'a gelip yerleştikleri ileri sürülmektedir.M.S. IV. ve V. yüzyıllarda Güney Kafkasya ve Azerbaycan'a gelip

¹ "Azerbaycan mad.",TA, C. IV, s.413;TOGAN, Z.Velidi:"Azerbaycan mad.",İ.A.,C.2,s. 91

² TOGAN, Z.Velidi: "Azerbaycan mad.", :İ.A C.2, s. 93;HEYET,Cevad: "Azerbaycan'ın Adı ve Sınırları", Avrasya Etüdleri C.1,Sayı.2.1994,s.94-100

³ GÜNALTAY, Şemseddin: *İran Tarihi*,TTK.Ank.,1987, C.I,

⁴ "Azerbaycan mad.", TA, s.415

yerleştikleri bilinen Ak-Hunlar'ın yanında "Doğu Avrupa'nın en eski Türk unsuru olan Bulgar, Hazar, Agaçeri ve Sabirler de Azerbaycan'a yerleşen en esaslı Türk zümreleri olmuştur." ⁵ Azerbaycan her ne kadar Hunlar, Göktürkler ve Hazarlar zamanında Türklerin kontrolünde kalmış ise de, Müslüman Oğuzlar (Türkmenler) bölgeye Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce 1029'dan itibaren gelmeye başlamışlardır. ⁶

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, yaptığı seferlerle bölgeye hakim olmuş, Sultan Alparslan ise neredeyse bütün Azerbaycan'ı fethetmiştir. Ülke Büyük Selçuklular'dan sonra Irak Selçukluları'nın (1118-1194) ve İldenizler Hanedanı'nın (1137-1225) idaresine girmiştir. Azerbaycan Atabegleri olarak anılan bu sülâlenin kurucusu Şemseddin İldeniz, bölgeyi hakimiyeti altında toplamaya çalışmıştır. Şirvanşahlar ise, Kuzey Azerbaycan'da hüküm sürmeye devam etmişlerdir. ⁷

Azerbaycan, XII-XIV. yüzyıllar arasında sırasıyla Moğollar, Hârezmşahlar ve Timurlular'ın hakimiyetine girmiştir. 1222 ve 1231 yıllarında bölgeyi yağma ve talan eden Moğollar'dan sonra Celaleddin Harezmsah, 1225'te Tebriz'i ele geçirir. Hülagu Han'ın kurduğu İlhanlılar döneminde ülkenin sınırları Güney ve Kuzey Azerbaycan'ı içine alacak kadar genişlemiştir. Bu devirde Azerbaycan geniş ölçüde Türkleşmiş, doğudan gelen Türk-Moğol boyları ülkenin her tarafına yerleştirilmişlerdir. ⁸ Bölgede hüküm süren bu kısa ve sakin dönemde nispi bir ekonomik ve kültürel gelişme görülür. Özellikle Gazan Han zamanında (1295-1304) Tebriz, dünyanın en gözde ilim, sanat ve ticaret merkezi haline gelmiştir.

XIV.yüzyılın sonlarında Timurlular'ın zayıf düşüp parçalanması üzerine Orta-Asya'da yeni devletler ortaya çıkar. Şirvanşahlar'ın yeni bir kolu Kuzey Azerbaycan'da müstakil bir devlet kurarken, Güney Azerbaycan'da ise merkezi Tebriz olmak üzere Kara-Koyunlu Devleti kurulur (1380-1468). İlhanlılar'ın son

⁵ "Azerbaycan mad.", TA, s.415; TOGAN, Z. Velidi: Azerbaycan mad.,s.98

⁶ "Azerbaycan mad.", TA,C.IV,s.415,

⁷ TOGAN, Z. Velidi: "Azerbaycan mad.", s.100-103; TA, "Azerbaycan mad.", s.415-420, CAFEROĞLU, Ahmet : *Azerbaycan*, İst.1940; MERÇİL, Erdoğan: *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ank. 1993, s.43-233; ODER, Kerim: *Azerbaycan*, Boğaziçi Yay., İst.1982,

⁸ SÜMER, Faruk: "Azerbaycan ' ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", *Belleten*. 1957, S.83, s:429,435-443; TOGAN, Z. Velidi: *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İst.1946, s.189-192, 238-243;

Sultanı Ebu Said Bahadır Han'dan sonra İran'a Türkmenlerden Celâirliler, hakim olur (1335).

1410 yılına kadar başkent Bağdad olmak üzere Azerbaycan, Tebriz, Musul ve Diyarbakır bölgesinde hüküm süren Celâirliler, Kara-Koyunlular tarafından yıkılır. Diyarbakır taraflarında ise, Ak-Koyunlu Devleti (1234-1514) kurulmuştur.

XV. yüzyılın başlarında Azerbaycan'daki bu devletlerin yanında doğuda Ceyhun'un batısı ile Horasan ve Afganistan'ın büyük bir bölümünde yine Timurlulardan Hüseyin Baykara (1438-1507) hüküm sürmektedir. Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları Beylikleri ile Güneyde Suriye, Mısır ve Hicaz, ikinci tabaka Memlüklerin idaresindedir. Batı'da Anadolu'nun içinde Konya, Karaman, Aksaray, Ermenek ve civarında Karamanoğlu Beyliği ile Akdeniz sahilindeki küçük Alâiye Beyliği vardır.⁹

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Kara-Koyunlular¹⁰, Musul'dan Erzurum'a kadar uzanan Moğol Sutaylı ailesinin yurdunu ele geçirdikten sonra, yine aynı zamanda Azerbaycan'a da girmeye çalışıyorlardı. Fakat, Timur'un gelişi Kara-Koyunluların Azerbaycan'a hakim olmalarını geciktirir.

1386' da Karabağ'a gelen Timur, 1387 baharında Nahçıvan üzerinden Anadolu'ya giderek Kara-Koyunlu topraklarını istilaya başlamıştır. Bu sebeple Azerbaycan yönünde gelişmekte olan Kara-Koyunlu yayılması bir süre için durmuştur. 1389 yılından itibaren Kara-Koyunlu hakimi olan Kara Yüsuf ve halefleri Timurlular'la uzun süre mücadele etmiştir.

Kara-Koyunlular, XV.yy'ın başlarında Azerbaycan ve Irak-ı Arab'ı, daha sonraları da İran'ın Irak-ı Acem ve Fars eyaletlerini ellerine geçirip büyük bir devlet kurmuşlardır.¹¹

⁹ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK, 7. Baskı, C.2, s.1-2 UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Kara-Koyunlu Devletleri*, TTK, Ank. 1988, s.169-179; 180-187; 1-38, MERÇİL, Erdoğan : a.g.e, s. 283-284, 291-293, 301-315

¹⁰ SÜMER, Faruk: *Kara Koyunlular*, TTK, Ank., 1967; YINANÇ, M.Halil: "Kara Koyunlular" mad., İ.A, C.7, s.292-304; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Anadolu Beylikleri...*, s. 180-187

¹¹ SÜMER, Faruk: *Kara Koyunlular*, s. 25; SÜMER, Faruk; a.g.m., s.443-444; ÇAY, Abdulhaluk: "Kara Koyunlular" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ank., 1992, 2. Baskı, C.I, s.344-348

Timur oğullarından Şahruh'un büyük bir orduyla Horasan'dan geldiği sırada Kara Yüsuf ölür(1420). Onun yerine tahta geçen Kara İskender, Şahruhla ilki 1420-1421 olmak üzere 1429 - 1430 ve 1435 - 1436 yıllarında yaptığı mücadelelerde yenilerek Doğu Anadolu'ya geçer. Kara İskender, Şahruh'un çekilmesinden sonra Azerbaycan'ın hakimi olur. Şahruh 1435' te üçüncü defa Azerbaycan'a gelişinde Kara Yüsuf ' un oğullarından Cihan Şah'ı, Azerbaycan hakimi tayin eder. Osmanlı ülkesine çekilen Kara İskender 1436' da ülkesine geri döner. İki kardeş Tebriz civarında vuruşurlar. Kara İskender yenilerek Alıncak Kalesi'ne çekilir. Azerbaycan, Cihan Şah'ın Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından mağlup edildiği 1468 tarihine kadar Kara-Koyunluların hakimiyetinde kalır.¹²

Kara-Koyunlular, İran, Irak ve Arran'da birbuçuk yüzyıldan fazla devam etmiş olan Moğol hakimiyetine son vermişler ve buralarda, Türkmen nüfusunu yeniden tesis etmek sûretiyle özellikle Azerbaycan'ın büyük ölçüde Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır.¹³

Ak-Koyunlu Devleti'nin başına geçen Uzun Hasan (1453-1478), büyük başarılar göstererek, devletin sınırlarını genişletmeye başlamıştır. 1459' da Gürcistan'a başarılı bir sefer yapmıştır.¹⁴ Fakat, bütün çabalarına rağmen 1461' de, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Fatih Sultan Mehmed tarafından ortadan kaldırılmasını engelleyememiştir. Uzun Hasan, önce rakibi olan Kara-Koyunlu hükümdarı Cihan Şah'ı mağlup ederek öldürmüştü (1467), daha sonra Timurlular'dan Ebu Said Han'ı da Aras Muharebesi'nde mağlup ve esir ederek derhal katlettirmiştir. Hatta Ebu Said'in yanında bulunup esir ettiği Yadigar Mehmet Mirza'yı da Herat hükümdarı ilân etmiş; Kafkasya'da galebe çaldığı Gürcüler'i haraca bağlamıştır. Böylece Ak-Koyunlu Devletini büyük bir devlet haline getiren Uzun Hasan, gözünü batıya Osmanlı topraklarına dikmişti.¹⁵

¹² AKA, İsmail: *Timur ve Devleti*, TTK., Ank. 1991, s. 34-50; 67-72; AKA, İsmail: *Timurlular*, TDV, Ank., 1995, s.60-74, 94-98, 104-110

¹³ SÜMER, Faruk: a.g.m., s.429

¹⁴ HINZ, Walter: (Çev. Tefik BIYIKOĞLU) *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, TTK, Ank., s.37-40

¹⁵ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı...*, s.52-57, 94-95; HINZ, Walter: a.g.e., s. 40-52

Bu arada Osmanlı Devleti, XV. yüzyılda tarihî ve siyasî alanda büyük gelişmelere sahne olmuştur. XV. yy. ikinci yarısında Safevî Tarikatı Şeyhlerinden Cüneyd, tarih sahnesine çıkar. Kara-Koyunlu Cihan Şah'ın isteğiyle Erdebil'den uzaklaştırılan Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelir. Güneyde Varsak Türkmenleri arasında ve kuzeyde Canik bölgesinde dinî ve siyasî faaliyetlerde bulunur. Etrafına topladığı kuvvetlerle Trabzon Rum İmparatorluğu'na başarısız bir akın düzenler (1456). Ardından Ak-Koyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a sığınan Şeyh Cüneyd, üç dört yıl burada kaldıktan sonra Erdebil'e döner. Kuzey Kafkasya ile ötesindeki hristiyanları hak yoluna davet etmek bahanesiyle Şirvan üzerine yürür ve Şirvanşah Halil'le yaptığı savaşta öldürülür (1460).¹⁶

Sultan II. Murad'dan sonra devletin başına Fatih Sultan Mehmed geçmiştir. İstanbul fethedilmiş, doğu Roma (Bizans) ortadan kaldırılmıştır. Akdeniz ve Karadeniz'de hakimiyet sağlanmış, batıda Bosna-Hersek, Sırbistan, Arnavutluk gibi yeni yerler fethedilmiştir. Doğu'da Trabzon Rum Devleti'ne son veren (1461) Fatih Sultan Mehmed, 1472'de güneyde Karamanoğulları'nı ortadan kaldırır. XVI. yüzyılda Orta-doğu'nun üç büyükleri Osmanlı-Ak-Koyunlu ve Mısır Memluk-devleti arasındaki bu tampon bölgenin aradan kaldırılması Ak-Koyunlular'ı ve Memlükler'i huzursuz eder. Çünkü üç büyük devlet sınır komşusu olmuşlardır. İstanbul'un alınması üzerine Anadolu'ya yeni haclı seferleri düzenleyen Avrupa devletleri, Ak-Koyunlular'la ittifak arayışlarına girmişlerdir. Avrupanın bu tutumu karşısında Fatih Sultan Mehmed Memlüklerle ittifak arar; fakat Memlük Sultanları tarafsız kalmayı tercih ederler. Timurlu Baykara ile ittifak kurulur, ancak Baykara'nın askerî bir müdahaleye niyeti yoktur. Doğudaki başarılarıyla gücü artan Ak-Koyunlu hükümdarını Osmanlı Devleti'nden kaçan Karamanoğlu ile Candaroğlu Beyleri sürekli tahrik etmektedirler. Balkan Devletleri'yle, Venedik Cumhuriyeti'ni ve haclı kuvvetlerini de tahrik eden Karamanoğulları, Ak-Koyunlu Devleti'nden istifade etmeyi düşünmüşlerdir. İşte bunun üzerine Uzun Hasan, Avrupayla Osmanlı Devleti'ni yıkmak üzere anlaşır. Batılı devletlerin Karaman üzerinden göndereceği

¹⁶ Aşıkpaşazade: *Tevâhir-i Âl-i Osman*, İst., 1232, s.264-269, SÜMER, Faruk: *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ank., 1992, s.10-14; YAZICI, Tahsin: "Safevîler mad.", İ.A. C.10, s.53; YINANÇ, M.Halil: *Cüneyd mad.*, İ.A., C:3, s.242-243

yardımlara güvenerek 1473'te Fatih Sultan Mehmet'le Otlukbeli'nde yaptığı savaşta bozguna uğrar.¹⁷

XV.yy da Safevî Tarîkati'nde ise Safevî Şeyhi Cüneyd'in ölümünden sonra yerine oğlu Şeyh Haydar geçer. Dayısı Uzun Hasan'ın sağlığında hiçbir siyasi faaliyette bulunmayan Şeyh Haydar babasının intikamını almak maksadıyla, 1488'de Şirvan'a sefer düzenler. Bu arada Uzun Hasan'ın oğullarından Sultan Yakûb, Ak-Koyunlu hükümdarıdır. Şirvanşah Ferruh Yesar, ittifak halinde olduğu Ak-Koyunlu Sultan Yakûb'tan yardım ister. Hemen harekete geçen Sultan Yakûb, yardımcı kuvvetler gönderir ve Şeyh Haydar ortadan kaldırılır (1489). Haydarın oğulları olan Sultan Ali, İsmail ve İbrahim, İstahr Kalesine hapsedilirler.¹⁸

Sultan Yakûb'un ölümünden sonra oğulları arasında uzun süre devam eden saltanat mücadelesinde Ak-Koyunlu egemenliği sarsılır.

Ak-Koyunlu şehzadelerinden Rüstem Bey, Şeyh Haydar'ın oğullarını siyasi ve askerî güçlerinden faydalanmak üzere serbest bırakır (1493). Askerî alanda büyük başarılar gösteren Şeyh Ali, Sultan Rüstem'in adamları tarafından öldürülür (1494). Bu arada kardeşleri İsmail ve İbrahim, müridleri tarafından İran'da bir yerleşim merkezi olan Gilan'a kaçırılır.¹⁹

Yakûb'un oğlu Murat'la kardeşi Yüsûf Bey'in iki oğlu Elvend ve Mehmet Beyler, birbirleriyle mücadele halindeyken yaklaşık yedi yıldır Gilân'da saklanan Şeyh İsmail ortaya çıkar. Topladığı kızılbaş askerlerle önce Şirvanşahi Ferruh Yesar'ın üzerine yürüyerek Şirvân alır (1499). Ardından Ak-Koyunlu şehzadelerin Elvend'le Şurûr civarında yaptığı savaşla (1501) galip gelerek Azerbaycan'a sahip olur. Şurûr savaşıyla Azerbaycan'ı kazanan İsmail, 1501'de Tebriz'e gelerek burada tahta çıkıp şahlığını ilan eder.²⁰

Böylece XVI.yy'ın başından itibaren yaklaşık iki yüzyıl sürecek olan Safevî Devleti kurulur. On yıl içinde zafer üstüne zafer kazanan İsmail, (1502-1514)

¹⁷ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı ...*, C.2, s.1-5; YINANÇ, M.Halil: "Ak-Koyunlular mad.", İ.A, C.2, s.260

¹⁸ Aşıkpaşazade: a.g.e., s.268-269; HINZ, Walter: *Uzun Hasan...*, s.71-77; YAZICI, Tahsin: "Safevîler mad.", İ.A., C.10, s.54; YAZICI, Tahsin: "Şah İsmail mad.", İ.A., C.11, s.275

¹⁹ YAZICI, Tahsin: "Şah İsmail mad.", İ.A., C.11, s.275; AŞIKPAŞAZADE: a.g.e., s.268-269

²⁰ Bkz. "Akkoyunlu Devletinin Yıkılışı" ve "Safevî Devleti'nin Kuruluşu"

Diyarbakır ve Herat'tan başlayarak Bağdat ve Derbent'e kadar uzanan geniş bölgeyi hakimiyeti altına alır. Şah İsmail, Çaldıran Savaşı'na (1514) kadar siyasi ve askeri bakımdan büyük bir güce ulaşır. Kurmuş olduğu Safevî Devleti de bu yüzyılda Osmanlı ve Memlûk Devleti'nden sonra Asya'nın üçüncü büyük devleti olur.

b.Sosyal durum

Coğrafi konumu itibariyle Anadolu ile Orta Asya arasında doğal bir köprü vazifesi gören İran – Azerbaycan toprakları XI.yy'dan XV.yy'a kadar Orta Asya'dan akın akın gelen Türkler'in yerleşme ve konaklama merkezi olmuştur. Bu göçler Anadolu ve Rumeliyle birlikte Azerbaycan topraklarını da Türkleştirmiştir.

Azerbaycan'a yoğun bir şekilde gelen bu Türk nüfusunun bir kısmı şehir ve köylere yerleşirken büyük bir kısmı da göçebe hayat tarzını devam ettiriyordu. İşte bu sebeple XV – XVI.yy'larda yaşayan Azerbaycan Türkleri yaşayış şekil ve şartları itibariyle göçebeler, köylüler ve şehirli olarak isimlendirilmektedir.²¹

Göçebeler, Türklerin Orta Asya'dan beri devam ettirdikleri geleneksel bir yaşayış şekline sahiptiler. O devirde Anadolu'da olduğu gibi yaz ve kış mevsimlerinde ayrı ayrı yaylak ve kışlaklarda yaşayarak göçebe hayatını devam ettiren gruplardır.

Dahili organizasyonları ve hukuki kuralları olan göçebe aşiretler, Türklüğün en temiz, en canlı unsurunu oluşturuyorlardı. Fakat devlet mefhumuna yabancı oldukları için, aşiret kuralları dışında hiçbir kural tanımıyorlar zaman zaman köylülere ve şehirlilere zarar veriyorlardı. Özellikle göç zamanlarında köylünün ekili mahsulü göçebe sürülerinin ayakları altında kalmaktan kurtulamıyordu.

²¹ EFENDİYEV,O : a.g.e., s. 184

Bilindiği gibi köylüler ve şehirli yerleşik hayat tarzına sahiptiler. Bu asırda yerleşik hayat tarzına sahip olanlar beş gruptan oluşmaktadır.²²

- 1) Şah ve hakim sülalenin üyeleri
- 2) Yarı göçebe kızılbaş topluluklarının askerî ayanları
- 3) Ali – şia ruhanîleri
- 4) Milli bürokrasinin yukarı tabakası
- 5) Oturag ayanları

Toprak mülkiyeti aşağıdan yukarıya doğru artıyordu. Bu sebeple en büyük toprak Şah'a aitti. Şah ve onun hanedan üyeleri en verimli ve gelirli, topraklara sahiplerdi. Bu arada toprak sahiplerinin diğer grupları arasında ilk sıra müstesna olarak devlette siyasi ve askerî hakimiyetin tam sahibi olan bütün eyaletlerde kızılbaş ayanları imtiyazlı, hakim mevkiye maliktiler.²³

Safevî'ler devrinde hakim tabakayı devletin kuruluşunda mühim rol alan kızılbaş kabilesi oluşturmuştur. Orta tabaka ise, tacirler, sanat erbabı, işçi ve köylülerden meydana gelmiştir.²⁴

Köylüler ve şehirli yerleşik hayat tarzına sahiptiler; XVI.yy'a kadar Azerbaycan'da mesken tutan göçebe Türkler yine Anadolu'da olduğu gibi tedricen yarı göçebe ve yerleşik hayat tarzına geçmişlerdir. Anadolu'da merkezi otoritenin güçlü oluşu sebebiyle zorunlu iskana memur edilen göçebeler daha erken yerleşik hayata geçerken Azerbaycan'da yine aynı sebeple Anadolu'ya nazaran daha uzun zaman almıştır.

Azerbaycan Moğol istilaları ve hükümranlılığı devrinde büyük bir darbeye maruz kalmıştır. Bu istilalar o devirde ülkenin iktisadi ve sosyal yapısında çöküntüye sebep olduğu gibi daha sonraki gelişimine de olumsuz yönde tesir etmiştir. XV.yy'ın ilk yarısında ülkenin köy hayatı nisbi bir yükseliş geçirir. Fakat, aynı asrın son yıllarında ülkenin güney vilâyetlerinde, Ak-Koyunlu Devleti'nin merkezi hakimiyetinin zayıflaması ve dahili muharebeler sonunda yeniden çöküşe

²² EFENDİYEYEV, O : a.g.e., s.191

²³ EFENDİYEYEV, O : a.g.e., 184

²⁴ YAZICI, Tahsin : "Safevîler mad." İ.A., C.10, s.59

başlamıştır. Safevîler, iktisadî hayatı normale döndürmek ve devlet hazinesine para akımını arttırmak maksadıyla, ilk zamanlar köylülerin durumunu iyileştirmeye mecbur kalmışlardır.²⁵

Azerbaycan'da hakimiyeti sağlayan Şah İsmail devrinde dahili muharebelerin azalmasıyla köylülerin vaziyeti düzelmeye başlamıştır.

Safevî – Osmanlı muharebeleri sırasında, Azerbaycan'ın sınır boylarına yoğun bir şekilde yerleşmiş olan köylüler dışardan gelen ve içerden alınan yıkıcı sunî tedbirlerle durumları iyice kötüleşerek bulundukları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu asırda köylülerin esas meşguliyetlerini ülke iktisadında önemli yer tutan ekincilik, sebze ve meyvecilik oluşturmaktadır. Yine köylülerde ticarî açıdan ülke ekonomisinde büyük payı olan ipek böcekçiliğinin ve ham ipek üretiminin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu devirde Azerbaycan'da üretilen ham ipek, Orta Asya ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır.²⁶

Şehirliler;

Safevîler döneminde göçebeler ve köylülerden başka en önemli unsuru şehirliler oluşturmaktaydı. Her devirde olduğu gibi şehirler, bu dönemde de sanat ve ticaretin merkezi olmuşlar, halkın sosyal – iktisadî, siyasî ve kültürel hayatında mühim rol oynamışlardır.

Azerbaycan şehirlilerinin inkişafında çeşitli iç ve dış sebepler önemli önemli rol oynuyordu. Öncelikle bu şehirlerde üretilen malların ticare niteliği ve ayrı ayrı pazarların şehirlerin kullanılması iktisadî merkezler olarak gelişmesinde ilk sırayı alıyordu.

Şehirlerin gelişimine etki eden önemli hususiyetlerden biri de dış transit ticaretin gelişmesidir. Bu da ancak şehrin uygun bir coğrafi mevkide kurulmasıyla mümkün oluyordu. Bütün ülke çapındaki iktisadî merkezlerden olan Tebriz, Şamahı,

²⁵ EFENDİYEV, O : a.g.e., s.179-182

²⁶ EFENDİYEV, O : a.g.e., s.206-212

Gence, Erdebil gibi büyük şehirler aynı zamanda dış ticaretin de önemli merkezleri olmuşlardır.²⁷

Şehirlerin yükselişi veya düşüşünde iktisadî sebepler önemli rol oynamıştır. Ancak uzun yıllar devam eden muharebe ve bulaşıcı hastalıklar gibi gayri iktisadî sebepler de bu düşüş ve yükselişte etkili olmuştur.

XV – XVI.yy’larda Azerbaycan’ın ticarî, iktisadî, kültürel bakımından en önemli şehirleri başta Tebriz olmak üzere Gence, Ereş, Erdebil, Culfa, Berde, Nahçıvan, Meraga, Derbend, Herat, Keşan, Kandehar, İsfahan, Ordubad ve Eylis’dir.

Bunlardan Tebriz, Azerbaycan halkının sosyal, iktisadî, siyasî ve medenî hayatında müstesna rol oynamış en eski şehirlerden biridir. Şehir İlhanlılar, Celairliler, Kara-Koyunlular ve Ak-Koyunlular devrinde olduğu gibi Şah İsmail devrinde de başşehir olmuştur. Safevîler Tebriz şehrini ele geçirdikleri zaman (1501) şehir nüfusu üçyüzbin kişidir. Aynı yy’larda şehirde ipek dokumacılığı, hallaççılık, pamuklu dokumacılık, boyacılık vb. zanaatkarlık çok gelişmiştir. XV.yy’da Azerbaycan’ın en büyük kültür merkezi olan Tebriz XVI.yy’ın başlarında da bu önemini korumuştur. Şah İsmail’in sarayına ülkenin ve diğer ülkelerin istidatlı sanatkar ve alimleri toplanmıştır.²⁸

Yine bu devrin ve Safevîler’in hayatında önemli rol oynamış şehirlerden biri de Erdebil’dir. XIII.yy. da Moğolların istalasına uğrayan şehir XIV – XV.yy. yükselişe geçtiği gibi Safevîlerin merkezi olmuştur. Şeyh Safi Türbesi’ni ve Safevî şeyhlerini ziyaret eden müritler şehrin sosyal, siyasî, iktisadî ve medenî yönden gelişimine tesir etmişlerdir. Şehir, bu asırda ülkenin ticarî hayatında büyük rol oynamıştır.²⁹

²⁷ EFENDİYEV, O. a.g.e., s. 198-199

²⁸ EFENDİYEV, O.: a.g.e. s.205-208

²⁹ EFENDİYEV, O.: a.g.e. s.210-212

c- Kültürel Durum

XII. yy.da İran-Azerbaycan'da ilk devlet kuran Selçuklular, ve daha sonraki Türk devletleri İslâmiyetin de tesiri ile resmi dil ve kültür dili olarak Farsça'yı kullanmışlardır. Fars Dili ve Edebîyatı'na önem vermişlerdir. Böylece İran'da, İslâmiyet öncesi İran gelenekleri ve eski inanışları yeniden canlanmış, edebî eserler yeni özellikler kazanmıştır. Türklerle yeniden önem kazanan Fars Dili işlenerek yüksek bir edebî dil haline gelmiştir. Bunun yanında birçok Türk de eserini Farsça yazarak, İran Edebîyatı'nın gelişimine yardımcı olmuşlardır.

XI-XII yy'larda Katran Tebrizî, Hatib Tebrizî, Meşhedi Gencevî, Hakanî Şîrvânî ve Nizâmî Gencevî gibi pek çok Türk de eserlerini Farsça yazarak Fars Edebîyatı'nın gelişimine yardımcı oldukları gibi Azerî Edebîyatı'nın doğuşuna da zemin hazırlamışlardır.

XIII.yy.dan itibaren yeni göçlerle gelen Türk boylarının Azerbaycan'da yerleşmesiyle buradaki Türk nüfusu artmıştır. Böylece Azerbaycan edebî dilinin ve Türk kültürünün ortaya çıkmasına uygun ortam hazırlanmıştır. "Moğol istilâsı, uygur bahşları ile beraber İran'a edebî Türk ananelerini, Uygur alfabesini ve Türkistan'da yazılmış eski Türk eserlerini de getirmiştir. Şehirlerde İran Edebîyatı ile çok istinas etmiş olan münevver Türkler esasen aynı edebîyatın kuvvetli tesiri altında vücûda gelen, aynı tekniğin ve aynı ideolojinin mahsulü olan Türkçe'si ile yazılmış eserleri taklide başladılar."³⁰

XI-XII.yy'larda Katran Tebrizî, Hatib Tebrizî, Meşhedi Gencevî, Hakanî, Hakanî Şîrvânî ve Nizâmî Gencevî gibi pek çok Türk de eserlerini Farsça yazarak Fars Edebîyatı'nın gelişimine yardımcı oldukları gibi Azerî edebîyatının doğuşuna da zemin hazırlamışlardır. Bu yüzyılda mimariye de önem verilmiş, kale, cami, medrese, hankah, dâriüşşifa ve dar'ül hadisler yapılmıştır.³¹

³⁰ KÖPRÜLÜ, Fuad: *Edebîyat Araştırmaları* 2, İst. 1989 s.17 – 34 ; KÖPRÜLÜ, Fuad: "Azeri mad., İ.A, C.2, s.120,126; CAFEROĞLU, Ahmet: "Azerbeycan Edebîyatı" *Türk Dünyası Edebîyatı* (Haz: Halil AÇIKGÖZ) TD AV., İst. 1991, s.140-141; CAFEROĞLU, Ahmet – AKPINAR, Yavuz: "Azerbaycan Türkleri Edebîyatı" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ank., 1992, C.3, s.598-599; AKPINAR, Yavuz: *Azeri Edebîyatı Araştırmaları*, İst. 1994, s.18-19

³¹ TOGAN, Z.Velidi : "Azerb. mad.", İ.A, C.2., s.109

Azeri Edebîyatının temelleri XIII.yy.da atılmaya başlamıştır. Bu XIII.yy.da “İbn-i Mühennâ Lügatında” Âzerî Türkçesi’ne yer verilmesi “Tuhfe-i Hüsam” adlı Farsça-Türkçe sözlüğün yazılması Türk Dili ve Edebîyatı’yla ilgili önemli adımlardır. Tuhfe-i Hüsam, Azeri Türkçesi’nin tarihi özelliklerini aksettiren ilk eserlerdendir.

Azeri Türkçesi’nin bilinen ilk şairi, XIII.yüzyılın sonlarında yaşamış Şeyh İzzeddîn Esfarayani’dır. “Hasanoğlu” mahlasıyla, Türkçe ve “Pür-Hasan” mahlasıyla, Farsça şiirler yazmıştır.³²

Azeri Edebîyatı’nın başlangıcı devrinde yetişmiş, eserlerinde Azeri Türkçesi’nin bütün hususiyetleri görülen şâirlerden biri de Sivâs Sultanı Kadı Burhâneddîn (1344-1398)’dir. Şair, tuyug türünü bize tanıtmış, Anadolu ve Azeri Edebîyatları’nın gelişimi üzerinde tesiri olmuştur.

XIV-XV. yy arasında meydana gelen tarihî, siyasî olaylara bağlı olarak bölgenin kültür, sanat ve edebîyat alanında büyük gelişmeler olmuştur. XIV.yy ortalarına doğru yakın doğunun diğer tarikatları yanında hususî bir yeralan Hurûfilik³³ ortaya çıkmıştır.

Tebrizli Fazlullah Naimî (1340-1394) tarafından kurulan bu tarikatın temsilcileri Azerbaycan edebîyatının gerçek hususiyet ve görüşleri, XIV.yy. Azeri şairlerinden Nesimî (1369?-1417?) nin eserlerinde en iyi ifadesini bulmuştur.³⁴

XV.yy’da büyük bir göçle gelen Kara-Koyunlular ve Ak-Koyunlu bölgedeki Türk nüfusunun yoğunluğunu azamî ölçüde arttırmıştır. Bu iki Türkmen sülâlesi zamanında, Irak, Azarbeycan ve Doğu Anadolu sahalarında, klasik Azeri Edebîyatı’nın gelişimi devam etmiştir. Farsça resmi dil olmasına rağmen orduda ve sarayda Türkçe’nin önemi artmıştır.

Kara-Koyunlu ve Ak-Koyunlu hükümdarları ülkenin siyasî, iktisadî ve kültürel kalkınmasına çalışmışlar, ilmî, fikrî ve içtimâî müesseselere önem

³² KÖPRÜLÜ, M.Fuad: *Edb. Araş...*2, s.36

³³ Hurufilik için bkz. M.Fuad KÖPRÜLÜ; *Türk Edebîyatında İlk Mutasavvıflar*, 6. Basım D.İ.B. Yay., Ank., 1981; A.GÖLPINARLI: *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, Ank., 1973 : A.GÖLPINARLI: *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 1969, s:143;

³⁴ KÖPRÜLÜ, M.Fuad: *Edb. Araş...*2, s.37-38; AKPINAR, Yavuz: a.g.e.,s.21-22; CAFEROĞLU, Ahmet : a.g.m., s.142-143

vermişlerdir. Alim, şair ve sanatkârlara büyük alâka göstererek onları himaye etmişlerdir. İran ve Azerbaycan Edebîyatı'nın gelişmesine hizmet ettikleri kadar Türkçe eserler yazılmasını teşvik etmişlerdir. Fakat buna rağmen bu devirden kalan Türkçe eserler oldukça azdır.³⁵

Uzun Hasan, Şirvanşahlar hakimiyetinden de faydalanarak, ülkenin maddi ve manevî kalkınmasına çalışmıştır. Ülkenin Bakū, Şamahı, Gence, Tebriz, Meraga, Erdebil gibi şehirleri milletlerarası şöhret bularak iktisadî bakımdan zirveye ulaşmıştır.³⁶

Kara-Koyunlular'dan elimize geçen tek Türkçe eser, hükümdar Kara Yüsûf'a aittir. "Hâkikî" mahlasıyla yazdığı Türkçe ve Farsça şiirleriyle bir Dîvân oluşmuştur.

Ak-Koyunlu'lar devrinde de kültür ve medeniyet alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Önce Kara-Koyunlular'ın sonra Ak-koyunluların merkezi olan Tebriz'de büyük din alimleri ve propagandacıları da yakın ilgi ve saygı görmüşlerdir. Erdebil'deki Şeyh Safî Türbesi "Darü'l İrşad" adını alır. Şirvan gibi Kuzey Azerbaycan merkezinde din ve tarikat adamları manevî hakimiyet kurmuşlardır. Devrin diğer merkez ve şehirlerinde tarih, coğrafya, felsefe ve dinî eserler yaratan birçok otoriteler yetişmiştir. Bunların hayat ve fikirlerini tanıtacak eserlerin yazılmasına bu zamanlarda başlanmış ve böylece tezkirecilik mektebi de kurulmuştur.³⁷

Uzun Hasan zamanından kalan tek Türkçe eser, "Kiran-ı Habaşî" adlı bir halk hikayesidir. Ak-Koyunlular devrinde, özellikle Sultan Yakûb zamanında, âlimlere karşı büyük ilgi ve himaye gösterilmiştir. Zengin bir edebî kültüre sahip olan Sultan Yakûb'un himayesinde Nîmetullah Kîşverî, Habîbî, Hataî gibi devrin önemli şairleri yetişmiştir. Uzun süre Yakûb'un himayesinde kalan Kîşverî'nin şiirlerinde "Nevâî'nin tesiri büyüktür. Türkçe ve Farsça Dîvânları vardır. "Ak-Koyunlu sarayında yaşamış diğer bir şair de Mir Hidâyetullah Bey, Hidâyet mahlasını kullanmış, Sultan Halil'in sarayında "emir-i azam" olarak bulunmuştur. Devrin Türkçe yazar şairlerinden Habîbî de, çocukluğunda Sultan Yakûb'un

³⁵ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Anadolu Beylikleri*, s.209-227,230

³⁶ AKPINAR, Yavuz: a.g.e., s.23; HINZ, Walter: a.g.e., s.93-106

³⁷ AKPINAR, Yavuz: a.g.e., s.24

dikkatini çekmiş ve onun himayesinde yetişmiştir. Zekâsı ve yeteneğiyle kısa zamanda tanınmıştır. Safevî Devleti'nin kuruluşundan sonra bir süre Şah İsmail'in sarayında yaşamıştır. Şii ve Hurufî olan Habibî, Nesîmî'nin etkisinde kalmıştır.³⁸

XV-XVI. yüzyıllar lirik şiirle beraber, mesnevîler de gelişmeye başlamıştır. Hatâî'nin Sultan Yakûb'a (1478-1492) ithaf ettiği "Yūsūf u Züleyhâ"sı bu tarzın ilk örneklerindendir. Bu eseri Tebrizli Hakîrî'nin "Yūsūf u Züleyhâ"sı takip etmiştir. XVI.yy'da Zamîrî "Leylâ ve Mecnûn" mesnevisiyle bu tarzı devam ettirmiştir.³⁹ 15.yy'da Azerbaycan'ın kuzeyinde Şirvanşahlar sarayında da Azerî Dili ve Edebîyatı gelişmeye devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında Şirvan'dan Anadolu'ya gelen Hamidî, bu sahanın temsilcisidir. Azerice ve Farsça şiirler yazan şair Acem Hamidî olarak, şöhret kazanmıştır. Bir "Dīvân"ı vardır. Dīvân, edebî kıymetinden çok, devrin siyasi ve sosyal tarihî bakımından çok önemli bir vesikadır. Çünkü, bu Dīvân XV.yy'da Şirvanşahlar sahasında bazı Türk şairlerin yetiştiğini ve Türk halk edebîyatı ve müziğinin saraylarda da önemini koruduğunu göstererek, Azeri Edebîyatı'nın gelişimi hakkında bilgi vermektedir.⁴⁰

XVI.yy. Azerî ve Osmanlı Edebîyatı'nın en parlak devridir. Bu yüzyılda Türk Edebîyatı her iki sahada da büyük bir gelişme göstermiş, önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. İran şiirinin gelişimi ile ahenkli olarak, onun kuvvetli nüfuzu altında, bir diğer taraftan Nesîmî, Fuzulî ve Nevâî gibi Azerî ve Çağatay şairlerinin, diğer taraftan Osmanlı Edebîyatı'nın tesirleri altında, oldukça zengin mahsuller vermiştir.⁴¹

Safevîler devrinde, Türkçe'nin ve Türkler'in büyük önemine rağmen Fars Dili ve Edebîyatı da gelişmeye devam etmiştir. Safevîler devrinde, Türkçe ve Türk Edebîyatı büyük bir mevkî kazanmıştır. Hükümdar ailesinin ve bütün askerî aristokrasinin, ordunun ana dili olan Türkçe resmî dil ve edebîyat dili olarak, sarayda ve dīvânda yer almıştır. Hükümdarlardan ve saltanat ailesinden bir çoğunun şiir ve

³⁸ KÖPRÜLÜ, M.Fuad: *Edebîyat Araştırmaları* 2, s. 581-625; AKPINAR, Yavuz: a.g.e., s.25

³⁹ AKPINAR, Yavuz: a.g.e., s.25

⁴⁰ KÖPRÜLÜ, M.Fuad: "Azerî mad.", İ.A, C.2. s.132

⁴¹ KÖPRÜLÜ, Fuat: *Azeri Mad.* İ.A, C.II, s.132

edebiyatla doğrudan meşgul olmaları, şair ve alimleri himaye etmeleri, pek çoğu Türk olmak üzere pek çok şairin yetişmesine sebep olmuştur.

XVI.yy. da Safevîler devrinin başlangıcında Şah İsmail zamanında yaşayan yy'ın ve Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri Fuzûlî'dir. Fuzûlî, saraydan uzak yetişmiş, zamanın geçerli bütün ilimlerini okunmuştur. Bağdat civarında doğan Fuzûlî aşk ve ıstırap şairidir. Türkçe'den başka Arapça ve Farsça'yı da bilen şairin üç dilde manzum ve mensur eserleri vardır. Türk edebiyatında en çok okunan ve Fuzûlî'ye ün kazandıran eserleri, Türkçe Dîvânı; Hadikatü's-Süeda'sı ile Leylâ ve Mecnun mesnevisidir.⁴²

Safevîler devrinin ve yüzyılın en önemli şairlerinden biri Safevî Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Şah İsmail'dir. Siyasî bir deha sahibi olan İsmail aynı zamanda edebî bir yeteneğe de sahiptir. İran'ın muhtelif cereyanlarını Şiilik akidesi altında birleştiren İsmail, Şiiliği devletin resmi dinî olarak kabul etmiştir. Hatâi mahyasıyla yazdığı şiirlerinde lirik aşk temlerinin yanında Şiilik din ve tasavvufila ilgili terimlere de geniş yer vermiştir. Eserlerini Türkçe yazmıştır. Dîvânından başka Dehnâme ve Nasihat-nâme adlı iki mesnevi vardır. Şah İsmail, kurduğu devletle Ak-Koyunlular'ın siyâsi ve coğrafi mirasına olduğu kadar, kültürel mirasına da sahip çıkmıştır. Şah İsmail, devrinde fikri ve edebî hayata önem vermiş devrin alim,şair ve sanatkârlarını himaye etmiştir.

Safevîler devrinde ve özellikle Şah İsmail zamanında yaşamış şairlerin başlıcaları şunlardır: Habibî, Aykut, Sultan, Yüsûf Bey, Cadidî, Süsenî, Tebrizli Kelimî, Fikrî mahlaslı Murad Han b. Timur Han, Amanî mahlaslı Bayburtlu Muhammed Bey, Şah Kulu Bey Rumlu Pirî Bey, Fahri, Kiramî, Horasan Türklerinden olup şiirlerinde ali-ilahi ve hurufî akideleri pek açık olan Tufeylî serbest ve dinsizce şiirler yazdığı söylenen Çemişgezek'li Yenilmiş Bey, şiirleri ve hicivleri ile meşhur Mevlâna Hüşî; Erdebil kadılarından Bakâî ve devrin ünlü tezkirecilerinden Sadıkî'dir.⁴³

⁴² MAZIOĞLU, Hasibe: *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, TTK., Ank., 1997, s.9-55; KÖPRÜLÜ, Fuad: *Edebîyat Araştırmaları*, s. 554-580; KARAHAN, Abdülkadir: *Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve şahsiyeti* KB, Ank., 1989

⁴³ KÖPRÜLÜ, Fuad: *Edebîyat Araştırmaları II*, s. 48-49

Devrin en önemli şairlerinden biri de daha öncede adından bahsettiğimiz Habibî'dir. Şah İsmail'in teveccühünü kazanan "Habibî" onun tarafından Melik'üş-Şuara ilân edilmiştir.⁴⁴

Bir süre Şah İsmail'in sarayında yaşamış ona yakın şairlerden biri de Şâhidir. Şah İsmail'e mensûbiyetiyle bu mahlası almış, istidatlı bir şairdir. Muâsırları ve kendinden sonra gelen şairler üzerinde etkili olmuştur.⁴⁵ XVI. yy tezkirecilerinden Latifi onu "kendine has üslubu olan büyüleyici ve has hayallere sahip bir şair" olarak tanımlar.⁴⁶

Yine bu devirde yaşamış şairlerden Fahri "bütün şiir çeşitlerinde eserler yazmış ama daha çok mesnevî tarzında yazdığı şiirleriyle tanınmıştır. Şah Gülü Bey ise, daha çok Azeri Türkçe'siyle yazdığı rübâileri ile tanınmıştır. Şiirlerinde Çağatayca'nın tesiri görülür...

Ezizaga Memmedov'un⁴⁷ Mecmua'ül-Havas ve Tuhfe-i Sami gibi kaynaklara dayanarak verdiği bilgiye göre; Şah İsmail döneminde saraya yakın şairlerin önemli bir kısmını devlet teşkilatının ileri gelenleri oluşturmaktadır. Hoca Celâleddin Tebrizî, sarayın veziri Mahmud Han Deylemî, Şah Mir Deylemî, sarayın katiplerinden Mirza Kânî Ordubâdi, Molla Hüseyin Erdebilî, Pir Gülü Bey ve Susenî Bey bunlardan bazılarıdır.

Ak-Koyunlu sarayının ileri gelenlerinden olan Susenî Bey daha sonra Şah İsmail'in emirî olmuştur. Tamamlanmamış bir divânı vardır. Şiirlerinde Nevâi'nin tesiri görülür. Yine Ustacalı Yüsûf Bey'in akrabasından olan Pir Kulu Bey divân sahibi şairlerdendir.

XV.yy'da olduğu gibi bu XVI.yy'da da siyâsî ve sosyal hayat şartları sebebiyle Azeri Edebîyatı'nın Habibî, Bîdarî, Penahî, Meşrebî, Ankâ, Şahî, Tufeylî vb. bir çok şairi Osmanlı, Hindistan gibi çeşitli ülkelere göç etmişlerdir.

XVI.yy. da Azerî Edebîyatı üzerinde Çağatayca'nın ve dolayısıyla Ali Şir Nevâi'nin tesiri görülmektedir. Bilhassa Nevâi'den sonra, bütün Türk

⁴⁴ KÖPRÜLÜ, Fuad: *a.g.e.*, s. 41, 583

⁴⁵ ŞEMSEDDİN SAMÎ : *Kamus'ul Alam*, C.IV, s.2839

⁴⁶ LATİFİ: *Latifi Tezkiresi* (Haz: Doç.Dr. Mustafa İSEN) KTB., Ank. 1990 s.427

⁴⁷ MEMMEDOV, Ezizaga : *Şah İsmayıl Hetai, Bakı*, 1961, s.35

memleketlerinde büyük bir önem kazanan bu lehçe edebiyatı yalnız Timurlular devrinde kuvvetle yerleştiği Horasan'da değil, İran'ın her tarafındaki Türk münevverleri arasında da bilinmekte ve sevilmektedir. Çağatayca yazmak modası, Hint ve Osmanlı sarayları etrafındaki Türk şairleri gibi, İran Türkleri arasında da çok kuvvetli idi".⁴⁸

Azeri Edebiyatı'nda Nesimî'den itibaren tesirini gösteren hurûflik, Şah İsmail ve onun saray çevresi şairler tarafından da büyük itibar görmüştür. Bu devirdeki hurufi şairlerden biri de Sürurî'dir. "Sürurî-i Şarki adıyla da bilinen ve Fazlullahı "Allâh" olarak tanıtan baş gösteren cereyandan faydalanarak saraya intisap etmiştir. Dîvânına bakılacak olursa, Fuzûlî ve devri üzerinde müessir olabilecek kabiliyette bir şair olmuştur. Muasırlarından ve aslen Horasan Türkleri'nden olan şair Tufeylî, Hurufilikle Şiliği bağdaştırmaya ve yerleştirmeye çalışmıştır. Şiirlerinde ayrıca Şah İsmail'i idealize etmiştir. Hatta, Hurufiliğe karşı beslediği himayeye hürmeten Şah İsmail'i "Mehdî-i Sahib-i zaman" olarak tavsiften bile geri kalmamıştır.

Bu devirde sadece klâsik edebiyatta değil-çoğu günümüze kadar ulaşmasa da- halk edebiyatında gelişme olmuş halk hikâyelerinden yeni eserlerle, özellikle halk şiirinin "varsâğı" türünde pek çok eser verilmiştir.

Şah İsmail zamanında yaşamış Şemsî (Mehammed Bey), mahlaslı şairin söylediği şiirlerin sarayda büyük bir itibarla karşılandığı, halk ruhunda yazdığı varsâğılardan Sadıkî'nin "Mecmaü'l-Havas" adlı eserinde söz edilmektedir.

Safevîler devrinde hat, tezhib, minyatür, mimari, madencilik, halıcılık vb. alanlarda da büyük gelişmeler olmuştur.

Safevî devri sanatkarları hat ve tezhib san'atında "tâlik", "nestâlik"; Fermanlarda kullanılan "dîvânî", malî kayıtlarda "siyâkat" ve dekoratif amaçla "müsennâ" yazı şeklini kullanmışlardır. Hattatlar bu sanatın edeta zirvesi olmuştur. Örneğin Şah İsmail devrinin en fazla ilgi görmüş hattatlarından Kadı-zâde Zahir-i Kebir, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Yavuz Sultan Selim Han tarafından Tebriz ulema

⁴⁸ KÖPRÜLÜ, Fuad: *a.g.e.*, s. 134

ve san'atkarlarıyla birlikte istanbul'a getirilmiş ve burada büyük bir şöhet kazanmıştır.

Minyatür sanatı da en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Özellikle Şah Tahmasb'ın himayesiyle meydana getirilen minyatür bu devrin en güzel san'at örnekleridir.

Devrin en ünlü ressam, minyatürcü ve nakkaşları Kemâleddin Behzad, Aga Mirek Tebrizi, Sultan Muhammed Tebrizi, Muzaffer Ali Nakkaş ve Hafız Tebrizi'dir. Tebrizli ressam Seyid Ahmed'in talebesi olan doğunun ünlü ressamı Kemâleddin Behzad, 1506'da Herat'tan Tebriz'e göç ederek çalışmalarına devam etmiştir. Dünya ressamlık tarihinde "Tebriz Mektebi" denen resim ekolü burada ortaya çıkmıştır.⁴⁹

Resimde olduğu gibi müsikide de şairlerden Durubey Kiramî ve Perî Peyker'in eserleri dikkati çeker. Sadıkî'nin verdiği bilgiye göre; Durubey müzikle yakından ilgilenmiş, bu yy.'da hem risâle hem de müzikle ifâ edilen "tasnifler" yazmıştır. Hatta Şah İsmail adına "Şah Hatâi" havası çıkarılıp sazla çalınır. Bugün dahi Azerbaycan Âşık havalarında koşma havası içinde "Şah İsmail Hatâi"⁵⁰ havası yer almaktadır.

Safevî devrinde, mimarî alanda da büyük gelişmeler olmuş, nadide eserler vücûda getirilmiştir. Safevî devri mimarisinin en güzel eserleri İsfahan'dadır. Bu şehirdeki en nadide örnekler; Nakş-i Çeherbağ, Allâh Verdihan Köprüsü, Hacı Köprüsü, Çehil-Sütun Sarayı ve Heşt-Behişt Sarayı'dır. Bu devirden günümüze intikal eden eserler ise; Mescid-i Şah, Mescid-i Şeyh Lütfullah ve Çehil Sütun Saraylarıdır.

Safevîler devri san'at eserlerinde, silahlarda ve takılarda madenden yapılan süs ve şekillere rastlanır. Bu tezyinata dikkati çeken eşyanın üzerine işlenmiş olan resimler ve şiirlerin yanında, özellikle oniki imama ait yazılardır. Safevî madenciliğinin en güzel örnekleri kıymetli taşlarla süslenmiş, altından yapılmış silah ve kaplardır.

⁴⁹ CAFEROĞLU, Ahmet: a.g.m., s.145-146

⁵⁰ ARAS, E. "Azerbaycan Âşık Havaları", Milli Folklor, Kış 1998, s.36-37

Bu devirde halı dokumacılığı da gelişmiştir. Bu halılarda Azeri Türkmenleri'nin kültür ve medeniyetinin izlerini bulmak mümkündür. Safevîler devri, halıları yalnız dokunuş bakımından değil üzerinde görülen resimler bakımından da kıymetli idi. O kadar ki Safevî hükümdarları komşu hükümdarlara ve Avrupa Devletleri'ne hediye olarak bu nadide eserlerden göndermişlerdir. Örneğin 1566 yılında Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in cülûsunu müteakip gönderilen hediyeler arasında ipekten dokunmuş hayvan ve kuş resimleriyle süslenmiş çok sayıda İran halısı mevcuttur.

Bu sanatlardan başka, Safevîler devrinde İran'da keramik, kumaş imalatı, çinçilik, ciltçilik, oymacılık ve tahta işlemeciliği yapılmakta idi. Böylece Azerbaycan'ın XV ve XVI.yy'larda zengin ve güçlü bir kültüre sahip olduğunu söylemek mümkündür.

B-Şah İsmail'i Hazırlayan Siyâsî, Tarihî ve Kültürel Unsurlar

a-Tarihî ve Siyâsî Unsurlar

XVI.yy'da Safevî Devleti'nin kuruluşunu ve Şah İsmail'in doğuşunu hazırlayan tarihî ve siyâsî bir çok sebep vardır.

Bu sebeplerden ilki XIV. ve XV.yy. da Azerbaycan bölgesinin coğrafi dağılım olarak yoğun bir Türk nüfusuna sahip olmasıdır. XIV.yüzyıl başlarında Azerbaycan'a gelerek bölgeyi tamamen Türkleştiren başta Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu oymağına mensup Türk boyları iki Türk Devleti'nin coğrafi, siyâsî ve kültürel anlamda Safevî Devleti'nin kuruluşunda büyük rolleri olmuştur. 1468'de bölge önce Kara-Koyunlular'ın, sonra tamamen Ak-Koyunlular'ın hakimiyetine girmişti.

Şah İsmail'in zuhurunu hazırlayan tarihî ve siyâsî olayları çok gerilere gitmeden büyük dedesi Şeyh Cüneyd'le başlatabiliriz. Safevî Tarîkatı reislerinden Şeyh İbrahim'in 1447' de ölümü üzerine, yerine oğlu Şeyh Cüneyd geçer. Hoca

Ali'nin büyük oğlu alim, fazıl ve tecrübeli bir zat olan Şeyh Cafer durumdan pek memnun olmaz. Bunda Şeyh Cüneyd'in fikirleri ve hareketleri etkili olmuştur.⁵¹

Şeyh Cüneyd pek ateşli ve hareketli bir adamdı, o dedesi Hoca Ali zamanında açıkça şîi bir mahiyet almış olan tarikat esrarını istediği gibi değiştirmek ve genişletmekle kalmamış, mensuplarının ve müridlerinin son derece artmasından cesaret bularak kendini yüksek hakimiyet planlarına kaptırmıştır.⁵²

Şeyh Cüneyd'in etrafında toplanan sufilere ve bu tarikat mensuplarının çokluğu Kara-Koyunlu hükümdarı ve Azerbaycan'ın o zamanki hakimi Cihanşah'ta emniyetsizlik ve huzursuzluk uyandırmıştı. Şeyh'in mensupları ve müridleri bütün aileleri ve mallarıyla yanına gittiklerinden Erdebil, silâhı az olmakla beraber, oldukça geniş bir ordugah halini almıştı. Kendisi de koyu bir şîi mezhebi mensubu olan Cihanşah şîi mezhebinin mübarek tanıdığı bir zata karşı asker kuvvetiyle harekete geçmeyi uygun bulmadı. Bu düşünceyle Şeyh Cafer'e bir mektup yazarak yeğenini hemen memleketten çıkarmasını istemekle iktifa etti.⁵³

Böylece Erdebil'den sınır dışı edilen Şeyh Cüneyd yanına aldığı iki üç yüz müridiyle Anadolu'ya gelir. Bir iki müridiyle hediyeler göndererek Osmanlı Padişahı Sultan II. Murat'dan “Kurt Beli”nde oturma izni ister. II. Murad, bir miktar para verip “bir tahta iki padişah sığmaz” diyerek Şeyh Cüneyd'i Osmanlı topraklarından uzaklaştırır. Bunun üzerine Şeyh Cüneyd, İskenderun Körfezi'nde Ersuz Dağı'nda bir kaleye yerleşir. Türkmenler arasına halifeler gönderip etrafına pek çok mürit toplayınca Memluk Sultanı'nın baskısıyla karşılaşır. Bunun üzerine Kuzey Anadolu'ya Kelkit havzasına ve Canik bölgesine çekilir. Burada etrafına topladığı birkaç bin müridiyle Trabzon-Rum Trabzon kalesini alamaz.⁵⁴

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı'nın harağgüzarı haline gelen Trabzon' a Şeyh Cüneyd'in taarruz ettiğini duyan Sultan II. Mehmet, Sivas beylerbeyi Hızır

⁵¹ HINZ, Walter:a.g.e., s.15

⁵² HINZ, Walter:a.g.e., s.15

⁵³ HINZ, Walter:a.g.e., s.15,16

⁵⁴ HINZ, Walter:a.g.e., s.15; F.Sümer'e göre, Şeyh Cüneyd'in Anadolu'da bu kadar başarılı olmasını elverişli bir zemin bulmasının yanı sıra onun cerbezeli, telkin kabiliyetine sahip faal birisi olmasındandır. Aynı zamanda Şeyh Cüneyd' in Hz.Ali soyundan olduğunu iddia etmesi, faaliyetinin siyasî bir gayesi olduğunu gizlememesi, köylü ve göçebe Türklerin iktisadî durumlarının iyi olmaması ve bilhassa siyasî bakımlardan tatmin edilmemiş bulunmaları onun başarısının diğer sebepleridir. Biz de bu konuda F.Sümer'le aynı kananaatteyiz. (SÜMER, F: Safevî Devleti..., s.10)

Bey'in emrinde kuvvet gönderir mukavemet edemiyeceğini anlayan Şeyh Cüneyd kaçarak o sırada Hasan Keyf'de kışlamakta olan Uzun Hasan'a sığınır.⁵⁵

Şeyh Cüneyd, dört yıl kadar Diyarbakır'da kalır burada halifeleri çeşitli bölgelere göndererek serbestçe propaganda yaparak müridlerini artırır. Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'in emir ve dervişlerine derecelerine uygun çeşitli mevkiler verir. Şeyhe çok yakın davranan Uzun Hasan, onu kızkardeşi Hatice Begüm'le de evlendirir. Böylece Ak-Koyunlular'la Safevîler arasında başlayan siyasî münasebetler akrabalık bağlarıyla pekiştirilmiş olur.

Uzun süre Anadolu'da kalan Şeyh Cüneyd, 1459'da müridlerini toplayarak Erdebil'e döner. Propaganda merkezini Safevî Tarikatı müritlerince mukaddes sayılan bu beldeye taşımak ister. Fakat onun bu gelişi dinî ve siyasî dengeyi bozacağı endişesiyle amcası Şeyh Cafer ve Cihan Şah tarafından hoş karşılanmaz. Şeyh Cüneyd, Erdebil'den ikinci kez sınırışı edilir.⁵⁶

Erdebil dışına yerleşen Şeyh Cüneyd, her tarafa dervişler göndererek kısa zamanda yaklaşık 12.000 silahlı mürit toplar. Bunların başına geçerek, Şirvan Şahı'nın uyarısına rağmen Şirvanşahı'nın haraçgüzarı olan Gürcistan'a ve Çerkezler üzerine gazaya çıkar. Dönüşte kışı geçirmek üzere Şirvan'a gelir. Bunun üzerine Şeyh Cüneyd'e elçi gönderen Halilullah onu Şirvan'ı terk ederek başka yere gitmeye davet eder. Elçinin öldürülmesi üzerine Şirvanşah, büyük bir kuvvetle Şeyh Cüneyd'in üzerine yürür. Yapılan muharebede Şeyh Cüneyd bir ok isabetiyle ölür ve yanındaki kuvvetleri de dağılır.(1460).⁵⁷

Ak-Koyunlu hanedanının en kudretli hükümdarı Uzun Hasan zamanında başlayan ve ölümünden sonra devam eden tarihî ve siyasî olaylar Şah İsmail'in zuhuruna zemin hazırlamıştır.⁵⁸

Ak-Koyunlu Uzun Hasan'ın takip ettiği siyasî ve askerî politika Şiiliğin siyasî bir oluşuma dönüşmesine yardımcı olmuştur.

⁵⁵ Aşıkpaşazade:a.g.e., s.264-265

⁵⁶ HINZ, Walter: a.g.e., s.21-22

⁵⁷ HINZ, Walter: a.g.e., s.26-27,34

⁵⁸ HINZ, Walter: a.g.e., s.25-36; NESİRYAN, Yedullah, *Şiiliğin İran'da Gelişmesi ve Resmi Mezhep Oluşu*, A.Ü.İ.F.Doktora Tezi, 1970,

Kara-Koyunlu hükümdarı Cihanşah zamanında başlayarak Ak-Koyunlular devrinde devam eden olaylar Ak-Koyunlu Uzun Hasan'ın takip ettiği siyasî ve askerî politika doğrudan olmasa da dolaylı olarak şiliğin siyasî bir oluşuma dönüşmesine ve Şah İsmail'in zuhuruna zemin hazırlamıştır diyebiliriz.

Safevî Şeyhi Cüneyd'le başlayan dinî, siyasî ve tarihî hadiseler onun ölümünden sonra da devam etmiştir. Şeyh Cüneyd'in ölümünden yaklaşık bir ay sonra oğlu Haydar dünyaya gelir. Dayısı Uzun Hasan'ın himayesinde 1470'te Erdebil'de Şeyhlik postuna oturur. Bir süre sonra babasının planlarını gerçekleştirmek için müridlerini silahlandırmaya ve teşkilatlanmaya başlar. Anadolu'ya ve Rumeli'ye halifeler göndererek devamlı ve tesirli propagandalarla müritlerini arttırır. Yine bu teşkilatlanmanın bir devamı olarak müritleri için yeni bir tarikat kıyafetini kabul eder. Bu kıyafette özellikle taç denilen kırmızı başlık, ilerde taraftarlarının kızılbaşlar olarak anılmalarına sebebiyet verecektir. Hazırlıklarını tamamlayan Şeyh Haydar, ilk seferini 1483'te hristiyan Çerkezler üzerine yapar. Bu muharebeyi kazanan Şeyh Haydar, babası Şeyh Cüneyd'in intikamını almak için Şirvanşah Ferruh Yesar'a akın yapmak fikrine kapılır. Ama böyle bir sefere hazır olmadığı için Erdebil'e döner.⁵⁹

Şeyh Haydar'ın akınları ve Erdebil tarikatının güçlenmesi Ak-Koyunlu Sultan Yakûb'u endişelendirir. Bunun üzerine Şeyh Haydar'ı Tebriz'e çağıran Sultan Yakûb, ondan mutlak bir itaat ve sadakat yeminini alarak serbest bırakır. Fakat 1488'de yine Çerkezler üzerine akın yapmak bahanesiyle Sultan Yakûb'dan izin alan Şeyh Haydar, durumun müsait olduğunu görünce Şirvan Şah Ferruh Yesar'a savaş açar. Yapılan savaşta Sultan Yakûb'un Şirvan Şah'a gönderdiği kuvvetler tarafından yenilerek öldürülür. (1488)

Şeyh Haydar'ın ölümünün ardından iki yıl geçmeden henüz 20 yaşında olan Sultan Yakûb ansızın ölür (1490). Sultan Yakûb'un ölümü, Ak-Koyunluların sonunu

⁵⁹ Safevî Devleti'ni milli bir İran devleti kabul eden W.Hinz, Şah İsmail'in ve Safevî devleti'nin zuhuruna Ak-Koyunlu Devleti'nin İranlaşması olarak bakar. Ona göre; İranlaşma Otlukbeli Savaşı'ndan sonra olmuştur. Uzun Hasan, arazi bakımından fazla kayıp vermezken manevi yönden büyük zarar uğramıştır. Başta devlet merkezinin Tebriz'e taşınması kültürel bakımdan Cengiz torunlarının İlhanlı'ların yaşadığı süreci başlatmıştır. Uzun Hasan kendini İran âlemine ve İran hayatına uydurmuş ve İran Kisraları arasında yer almıştır. Bu sefer de muzaffer taraf İran'ın cazibesine kapılarak erimiştir. Bu hal, bilhassa oğlu Yakûb zamanında (1478-1490) kendini gösterir; bu zat daha ziyade İran devlet işleriyle uğraşmıştı, etraf ve kültürü tamamiyle İran'lı olmuştur. Ak-Koyunlu'lar, bu suretle, Safevîler'e yol açmışlardır. HINZ, Walter: a.g.e., s.56

yaklaştırdığı gibi Safevî Devleti'nin kuruluşu için de zemin hazırlamıştır. Bu arada Haydar'ın üç oğlu Ak-Koyunlu Şeyhzadesi Rüstem tarafından hapisten çıkarılır. Rüstem, amcasının oğlu Baysungur'la yaptığı mücadelede yanında yer alan Sultan Ali'nin gücünden ve nüfusundan korkarak onu öldürtür.(1494). Kardeşleri İsmail ve İbrahim tarikatının müridleri tarafından Gılan'a kaçırılır. Böylece Safevî Tarikatı'nın reisliği Haydar'ın ortanca oğlu İsmail'e kalır.⁶⁰

Şah İsmail'in zuhuruna ve Anadolu'daki faaliyetlerinin artmasına zamanın padişahı Sultan II.Bayezid'in çekingen tutumunun yanında, Modon ve Koron'un fethiyle meşgul olması sebep olmuştur.⁶¹

Tarihçi Sümer'de Fazlullah b.Ruzbihan'ın sözlerinden yola çıkarak Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetlerinin artmasından, Sultan Bayezid'i sorumlu tutar. “Osmanlı hükümdarı Sultan II.Bayezid kuvvetli bir orduya, geniş bir ülkeye sahip olduğu halde Haydar'ın sayısı gittikçe artan müridlerinin karışıklık çıkarmalarından çekiniyordu. Gerçekten tarikatın Anadolu 'da bu kadar gelişmesinde Sultan Bayezid'in gevşek idaresinin pek mühim bir rolü olmuştur. Onun aczi yüzünden Anadolu'daki şii halk şöyle dursun sunnilere bile baskı yapılmakta idi. Hülasa, tarikatın Anadolu'da yayılmasında ve Safevî Devleti'nin kurulmasında Sultan II. Bayezid'in büyük sorumluluğu vardır.”⁶²

⁶⁰ HINZ, Walter: a.g.e., s.68-69

⁶¹ HAMMER, J.Von: a.g.e., s...; EFENDİYEYEV, Oktay: a.g.e., s.36-37; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı...*, C,II, s.218-219

⁶² SÜMER, Faruk: *Safevî Devleti...*, s.12-13

I. BÖLÜM

ŞAH İSMAİL'İN HATĀİ'NİN HAYATI (1847 – 1524)

A. Şah İsmail'in Hatâr'nin Hayatı

1. Doğumu, ailesi

Şah İsmail, 17 Temmuz 1486 (H.892)'da bugün İran sınırları içinde bulunan Erdebil'de dünyaya gelmiştir¹. Anne ve baba tarafından soylu ve nüfuzlu bir aileye mensuptur. Annesi Uzun Hasan'ın kızı Halime Begüm Aka, babası ise Safevî Tarîkatı şeyhlerinden Şeyh Haydar'dır.

Halime Begüm Aka, Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızıdır. Uzun Hasan'ın Trabzon İmparatorunun kızı Despina Hatunla evlenmesinden dünyaya gelmiştir. Annesinin Marta adını verdiği bu kız Türkmenler arasında Halime Begüm Aka ismi ve Âlem Şah Begüm lakabıyla bilinmektedir.² Şah İsmail bir beyitinde;

“Cihânı tig ile kıldum Mûsâhhar
Ulu babam Safi atamdır Haydar”

diyerek atalarını Şeyh Safi'ye kadar götürmektedir. Fakat tarihi kayıtlardan İsmail'in atalarının X.yy. da Erdebil'e gelip yerleşen Firuz Şah'a kadar uzandığı bilinmektedir.³

¹ Kaynakların İtalyan Seyyahı Anciolella'dan verdikleri rivâyetlere göre; Şah İsmail, parmakları bükülü ve kanlı doğmuştur. Bu kötü bir alamet sayıldığından annesi ve babası onun sağ kalmaması gerektiğini düşünmüşler. Ve onun öldürülmesi için emir vermişlerdir. Fakat bu işle görevlendirilen kişiler çocuğun güzelliğinden sonra onun sağ kalacağına inanarak, ortaya çıkarak babasına göstermişlerdir. Babası bu güzel çocuğun kendi oğlu olduğunu öğrenince çok sevinmiştir. FERZELİBEY, Şahin; “Gıyaseddin Hondemir ve Hesen Bey Rumlu Şah İsmayıl Xetai'nin ferdi Hususiyetleri Haggında”, Şah İsmayıl Xetai (Megaleler Toplusu), Bakı, Elm., 1988, s.85

² YAZICI, Tahsin : “Şah İsmail” İ.A., M.E.B. Y. Ank. 19... s:257; HAMMER, J.Van: *Büyük Osmanlı...*, C.2, s.1613; SÜMER, Faruk: a.g.e., s.15; HINZ, Walter: a.g.e., s.63; dp. Adı geçen eserler ve YINANÇ, Mükremin, “Ak-Koyunlular” İ.A., C. Ank. s.; Bkz. HINZ, Walter : a.g.e., s. 63-64 ; SÜMER, Faruk: a.g.e., s.1-2, EFENDİYEV, O: a.g.e., s:33-35; HAMMER: a.g.e., s.368; SARWAR, Ghulam: *History of Shah İsmail Safawi*, Aligarh, 1939, s.30-31

³ Firuz Şah'ın menşei hakkında farklı görüşler vardır. Türk tarihçilerinden Z.Velidi Togan ve Faruk Sümer Farsça kaynaklara dayanarak Firuz Şah'ın kürt neslinden olabileceğini söylerken, Rıza Nur ve Azerbaycanlı tarihçi Oktay Efendiyev de Firuz Şah'ın Türk olduğunu savunmaktadırlar. Biz de Türkçe konuşup, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı söylenen Şeyh Safi'nin ve binlerce göçebe Türk'ü ardından sürükleyen Safevîlerin atalarının Türk menşei olduklarına inanıyoruz.

Şah İsmail, fiziki olarak güzel bir yüze ve görünüşe sahiptir. Sarışın, orta boylu, geniş omuzlu, açık tenli, mütenasip vücutlu, bıyıklı ve sakalı (kızıl) traşlı yakışıklı bir insandır.⁴

Bilindiği gibi İsmail, üç kardeştir; büyükleri Sultan Ali, İsmail ve en küçükleri Seyyid İbrahim'dir.

Sultan Ali, Ak-Koyunlu Yakûb'un ölümünden sonra amcasının oğlu Baysungur'a karşı hakimiyet mücadelesinde nüfuzundan faydalanılmak üzere 1493'te hapisten çıkarılır. Rüstem'le Baysungur'un mücadelesinde gösterdiği başarılarından dolayı gücünden korkulan Sultan Ali yine Rüstem'in adamları tarafından 1494'te öldürülür.⁵

Kaynaklarda, İsmail'in diğer kardeşi Seyyid İbrahim'in adının dışında kendisinden pek söz edilmez. 1487-88'de doğmuş olabileceğini tahmin ederken ölüm tarihi hakkında bir tahminde bulunamıyoruz. Fakat Gilan'a kadar İsmail'le aynı kaderi paylaştığını biliyoruz.⁶

Hinz, eserinde İbrahim'in Lahican'dan ayrılışını anlatırken tam olarak kim olduğunu bilmediğimiz bir üvey kardeştan de bahseder: *"İsmail'in kardeşi İbrahim ve yine onunla birlikte bulunan üvey kardeşi Süleyman, Geylan'da bir müddet oturduktan sonra Erdebil'e dönmek istediler. Bu yolda, Erdebil'e hareket ettiler. İbrahim'in hareketinden sonra İsmail hastalandı, tam bir sene yatakta yattıktan sonra iyileşti."*⁷

İranlı tarihçi Mînuçehr Parsadust'un⁸ devrin kaynaklarından aktardığı bilgiye göre, Şah İsmail, öldüğü zaman hayatta beş kızı, dört oğlu vardır. Onun kızları sırasıyla: Haniş Hanım, Perihan Hanım, Mehin Banu Sultan, Firengiz Hanım ve Şah Zeynep Hanım'dır.

Bunlardan Perihan Hanım çok zeki, fitneci ve devlet işlerinden anlayan birisidir. Genellikle Şah Tahmasb'ın danışmanlığında bulunmuştur. Tahmasb'ın

⁴ MAHMUDOV, Yakub; "Hatâi ve Avrupa", Azerbaycan Jurnalı, Myası 1987, s.174

⁵ HINZ, Walter: a.g.e, s:80, 82

⁶ HINZ, Walter: a.g.e, s:82

⁷ HINZ, Walter: a.g.e., s.85

⁸ PARSADUST, Mînuçehr: *Şah İsmail-i Evvel*, Şirket-i Siham İntişar, 1375, s.670-672

ölümünden sonra Haydar Mirza'nın öldürülmesinde parmağı olan Perihan Hanım, II. Şah İsmail'in tahta geçmesinden de Kahkah'a kalesine hapse atılmıştır.⁹

Şah İsmail'in hemen hemen bütün kaynaklarda adı geçen ve hepsi de tarihi birer şahsiyet olan erkek çocukları da şunlardır; Tahmasib Mirza, El-Kas Mirza, Sam Mirza, Rüstem ve Behram Mirza'lardır. Bunlardan Rüstem Mirza babasından önce ölmüştür.

2. Mahlası

Kudretli bir şair olan Şah İsmail'in şiirde kullandığı mahlası "Hatāī"dir.¹⁰ Şair bunu;

“Menüm adum belî Şāh İsmā'ildür
Tahallüsü Ḥatāyīdür Ḥatāyī”

beytiyle de açıkça belirtmiştir. Yine bir başka beytinde,

Menüm adum Velî Şāh İsmā'ildür
Ḥatāyī Ḥatāyīdür Ḥatāyī

(G 142/7)

diyen şair, şiirlerinde çeşitli manā'lara gelen mahlası üzerinde söz oyunları yapmıştır. Şairin tarihi ve dinî kimliği sebebiyle araştırmacılar "Hatāī" mahlası üzerinde çok durmuşlar, farklı yorumlar getirmişlerdir.

⁹ PARSADUST, Minuçehr: a.g.e., s.670, 17. dipnot

¹⁰ Bkz. Sam Mirza : Tuhfe-i Sāmi, Tahran, 1314, s.9; Şemseddin Sami: *Kamus 'ul-Alām*, C.3, s.2050; Şemseddin Sami: *Kamus-ı Türki*, s. 205; KÖPRÜLÜ, M.Fuad: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 6.basım, Ank., s.350, ; ERGUN, S.Nüzhet:a.g.e., s.17; SEYİDOV, Mirali: *Azerbaycan-Ermeni Edebi Elageleri*, Bakı, Elm, 1976, s.168; MÜMTAZ, Selman: *Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları*, Bakı, Yazıcı, 1986, s.295, s.295; MEMMEDOV, Ezizaga: *Şah İsmayıl Hetai*, Bakı, 1961, s.46-47; GÜZEL, Abdurrahman: *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı*, Akçağ yay., Ank., 2000, s.343; CAFEROĞLU, İlhami: "Xetai Tehellüsü", *İlm ve Hayat*, 1978, S.2, s.14-15; KARAMUSTAFA, T.Ahmet: *Esmā'il I Safawi*, His Poetry, E.1, C.8, 1988, California, s.635; ASLANOĞLU, İbrahim: *Şah İsmayıl Hatayi*, Der.Yay., İst. 1992, s.14-15; GENÇELİ, Turhan: "Pseuda_Khatā'i, *İran And. İslam*, Edinburg, 1971, s.263-266; GASIMOV, Muharrem: *Xedai'in Poeziyası*, Azerbaycan SSR E.A, Bakı, 1986, s. 116-120(Yayınlanmamış Doktora Tezi); Sam Mirza: Tuhfe-i Sami, Tahran 1341, s.9

Azerbaycanlı araştırmacılar kelimenin anlamı üzerinde durarak Xeta'nın yer ve kabile adı olduğunu savunmuşlardır. Bunlardan S.Mümtaz¹¹, "Xeta", Tebriz'in yakınlarında bir ferahfeza kentin adıdır ki bugün dahi abadandır" derken folklorcu M.SEYİDOV¹² ise "Xeta, Türk dilli kabilenin adıdır. Bu Türk kabilesinden çıkmış birçok sanatkarlar hemin kabilenin adını Şah Xetai kimi özlerine tahallüs ve ad götürmüşler" diyerek kelimeyi Türkçe bir kaynağa dayandırmaktadırlar.

Türk Tarihçisi Rıza Nur¹³ da Hatā kelimesini açıklarken "Hatā'nın şimdiki Pekin şehrinin bulunduğu yerde kurulmuş "Haten" denilen Türk illerinden biri olduğunu belirtmektedir. Araştırmacıların verdikleri bilgilerden kelimenin yer ve kabile adı olarak Türkçe olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi "hatā", "hatā" kelimesi, kabile, yer ve buna bağlı isimler dışında hatā, günah, yanlış, hatalı kişi anlamını da içermektedir. Şah İsmail de şiirlerinde dinî-tasavvufi bakımdan tevazuyu simgelediği için bu anlamlarda kullanılmıştır. Bu mahlas onun dünya görüşüyle çok yakından alakalıdır. Şairin dinî-tasavvufi mahiyetteki şiirlerinde geçen;

Ḥaṭāyīem şehā eksüklü kulam

Ḳapuñda bir kemīne kemterem men

(G 249/7)

Ger günāhuñ çoḡdur iy miskin Ḥaṭāyī ḡam yime

Raḥmetine Ḥalīkuñ ümmīdvār olmaz mısan

(G 161/5)

Kesme ümīd-i raḥmet-i Ḥaḳdan Ḥaṭāyī sen

Cümle ḡatāda luṭf-ı İlāhum yeter maña

(G10/5)

gibi beyitlerle daha çok insan olarak tevazuyu, kulluğu simgeleyen bu mahlası alışıyla ilgili çeşitli görüşler vardır.

¹¹ MÜMTAZ, Selman: a.g.e., s.295

¹² SEYİDOV, Mirali: a.g.e., C. s.168

¹³ NUR, Rıza: *Türk Tarihi*, C.I., s.15

Gasimov¹⁴,un Ravzatü's-Safa'dan naklettiği bilgilere göre; Hatāi Türkçe şiirler yazmış. Ali Şir Nevāi ile hem kafiye olsun diye "Hatāi" mahlasını kullanmıştır.

Şah İsmail'in bu mahlası alışıyla ilgili halk arasında çıkarılmış olabileceğine inandığımız bir rivāyet de şudur; Yeni ülkeler, şehirler alan İsmail, bu sırada özellikle sünnilere karşı çok acımasız davranmış, pak çok insanı kılıçtan geçirdiği gibi ölülerin de kabrini açtırmıştır. Bunlardan biri de, İmam Hüseyin'in Kerbelā'da ilk önce yaralanıp ölen askerī Hür'un kabridir. Rivāyete göre; 1508'de Irak'ın fethinde Bağdad'ı ele geçiren Şah İsmail, Kerbelā'da Hz.Hüseyin'in türbesini ziyaret eder. Oradan ayrılırken gözü, Hür'un kabrine ilişince hiddetlenip mezarın başka yere nakledilmesini ister. Bunun üzerine mezar açılınca Hür'un yarasının üzerindeki mendili görür. Ne olduğunu anlamak için mendili alır almaz, Hür'un kanı akmaya başlar. İşte o anda Hz. Hüseyin'in türbesinden "*Hata ettin İsmail*"! diye bir ses gelir. O zaman hatasını anlayan Şah İsmail, mendili yeniden yaranın üzerine koyar. Ve yaptığı hatayı unutmamak için şiirlerinde "*Hatāi*" mahlasını kullanmaya başlar.¹⁵

Bu anekdotun uydurma olduğu her haliyle bellidir. Çünkü Hatāi, o tarihten önce de bu mahlası kullanmıştır. Kaynaklarda onun başka bir mahlas kullandığına dair hiçbir kayda rastlamadık. Ama, gerçekten böyle bir hadise olduysa da tevafuk olmuştur. Bu olay üzerine söylendiği belirtilen şu beyite de Dīvān'ın gördüğümüz nüshalarından hiçbirinde rastlayamadık;

Şah Hatāi seyre çıkdı, açdı Hürün gebrini
Var ilahi 'afv kıl kim, tövbekarım doğrusu¹⁶

Yer adı, kabile adı, günah, hata, hatalı ve hatta nakışta kullanılan bir çeşit desen vb. çeşitli anlamlara gelen "Hatāi" kelimesi mahlas olarak Şah İsmail'le bütünleşmiştir. Osmanlı sahasında, Dīvān ve halk şairleri arasında hiç kullanılmayan

¹⁴ GASIMOV, Meherrem: a.g.e., s.119

¹⁵ ABBASLI, Mirza: *Şifahi Halg Edebîyatına Dair Tetkikler*, Azerb., SSR E.A.Yay., Bakı, 1973, C.IV, s.92

¹⁶ Bu beyit ve Hür'un kabrini açışıyla ilgili olarak bkz. *Şah İsmayıl Hetai* (Xronoloji-Tarihi Me'lumatlar). (Haz. A.Hacı Kerbelayı Sultan HÜSEYİNGULUOĞLU): "Hür Kimdir", Bakı Ozan, 1997, s.47-58

bu mahlas alevî-bektaşî şairleri arasında Şah Hatâî, Can Hatâî, Kul Hatâî, Pir Hatâî, Derviş Hatâî, Derdimend Hatâî gibi isimlerle kullanılmıştır. Hatâî, mahlası alevî-bektaşî şairleri arasında öyle çok kullanılmıştır ki bu şairler ve cönkleri tutanlar kendi söyledikleri veya sahibini bilmedikleri şiirleri de Hatâî'ye isnad etmişlerdir.

Gölpınarlı'nın verdiği mālumata göre, alevîler bu Hatâî mahlasını o kadar umumileştirmişlerdir ki herhangi bir şiirin şairini “*bu şiirin Hatâî'si kim*” diye sormaya başlamışlardır.¹⁷

3. Safevî Tarîkatı ve Tarîkat Liderliği

Adını kurucusundan alan bu tarîkat XII.yy'da Şah İsmail'in büyük cedlerinden Seyyid Safiyyüddin İshak Erdebili tarafından kurulmuştur.¹⁸

Şeyh Safi adıyla da tanınan Safiyyüddin 1252 yılında Hazar Denizi'nin güney-batı kıyılarına yakın Erdebil'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Erdebil'de tamamlamış daha sonra Gilan'a giderek burada Şeyh Zâhid olarak ünlenen Taceddin İbrahim'e intisap etmiştir.

Müneccimbaşının¹⁹ verdiği bilgiye göre, burada “*Şeyh Zâhid, onu kızı Bibi Fatma'yla evlendirmiş ve ölünce postunu Safiyyüddin'e vasiyet etmiştir. İrşad mevkiine geçen Safi, kerametleriyle ün kazanmış, Emir Çoban ve Sultan Ebu Said'in de dahil olduğu Cengiz hükümdarlarıyla emirler ve ahalinin çoğu kendisine kemal üzre itikat etmişlerdir. Şeyh, 735'te vefat etmiştir.*”

Safeviyye veya Erdebil diye de anılan bu tarîkat Halvetilikle Kalenderiliğin birleştirilmesinden meydana gelmiştir. İbadetle ilgili olarak, “bu tarîkata, kışın başlangıcında kırk gün, Zilhicce'nin ilk dokuz günüyle Ramazan ayının son on günü inzivaya çekilip ibadette bulunmak sabah, akşam namazlarından bir saat önce Kur'an okuyup sesli olarak La ilahe illAllâh Hak, Allâh Hak adlarını zikretmek, ayrıca kalbi ve çehar-darb usulüyle zikirde bulunmak vardır.

Bazı kaynaklar Şeyh Safi'nin belirli bir tarîkata bağlı kalmayıp şîlik ve sünnilîğin çeşitli gruplarını Darü'l-irşad etrafında birleştirdiğine işaret etmektedir.

¹⁷ GÖLPINARLI, Abdülbaki: *Kaygusuz Abdal-Hatayi- Kul Himmet*, Varlık Yay., İst.,1953, s.19

¹⁸ Bkz. Aşık Paşazade: a.g.e., s.264; HINZ, Walter: a.g.e., s.5-13; ABBASLI, Mirza: a.g.m., s.290; GÖLPINARLI, Abdülbaki: *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İst., 1964, s.349-364, ERAYDIN, Selçuk: *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İst., 1994, 4.baskı, s.415-416; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı...*, s.225-227

Safevîliğin akîdeleri hakkında fazla bir malumat yoktur. Fakat kısa zamanda geniş bir alana yayıldığı bilinmektedir. Daha Şeyh Safî zamanında Tebriz ve Meraga yoluyla Anadolu ve Irak'tan Erdebil'e gidenlerin sayısının 3000'e ulaştığı söylenmektedir. Farsça bir vekayiname de bu malumatı tamamlamak üzere sonraları Belh ve Buhara gibi doğudan uzak yerlerden gelen Safevî mensuplarının bulunduğu bilinmektedir.²⁰

Şeyh Safî'nin meşhur ve muhterem bir şahsiyet olduğu Moğol İlhanlı'ların veziri ve tarihçisi Reşidüddin'in mektuplarından da açıkça görülmektedir. Vezir bir yazısı ile her yıl peygamberin doğum gününde tekkeye yağ, hayvan, şeker, bal vb. hediyeler vakfettiğini bildirmektedir. Reşidüddin, Erdebil valisi olan oğlu Mir Ahmed'e yolladığı bir başka mektupta ondan Şeyh'e son derece hürmet göstermesini ve sağlığı ile yakından ilgilenmesini istemiştir.²¹

Atalarının Firuz Şah'a kadar ulaştığını bildiğimiz Safevîlerin şecereleri,²² Safevî dönemini anlatan tarihî-edebeî eserlerde siyasi ve dinî sebeplerle VII.imam Mûsâ Kazım'a ve oradan Hz. Muhammed'e ve dolayısıyla Haşim oğullarına kadar çıkarılmaktadır.

O dönemin kaynaklarında bu şecere meselesi zaman zaman öyle abartılmıştır ki, Safevîlerin soyu Hz. Nuh'a ve hatta insanlığın atası olan Adem'e dek götürülmüştür. Kendilerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e bağlayan tarikatların silsile anlayışı içinde ele alınan Safevîlerin nesepnâmesi şöyle verilmektedir;

“Şah İsmail'in babası Haydar, Haydar'ın babası Cüneyd, babası Sadreddin İbrahim, babası Hâce Ali, Babası Sadreddin Musâ, babası Safiyyüddin İshak, babası Eminateddin Cibril, babası Şeyh Salih, babası Kutbüddin, babası Salâhaddin Reşid, babası Muhammed'ül-Hafız, babası İvaz-ül Havâs (Gavvas), babası Firuz Şah, babası Muhammed, babası İbrahim, babası Cafer, babası Muhammed, babası

¹⁹ Münecciabaşı: a.g.e., C.3, s.179-180

²⁰ HINZ, Walter: a.g.e., s.8; ABBASLI, Mirza: “Safevîlerin Kökenine Dair”, Belleten, C.XL, s. 287-290

²¹ HINZ, Walter: a.g.e., s.6; BROWNE, E.G: *İran Edebiyatı Tarihi* C.IV, s.19,33

²² Safevîlerin şeceresinin anlatan değişik tarihli Safvet'üs Safa ve Safevîlerin şeceresi için bkz.GÖLPINARLI, Abdülbaki: *Kaygusuz Abdal-Hatayi-Kul Himmet*, Varlık Yayınevi, İst., İst., 1953, s.15.; Münecciabaşı: *Sahayif'ül-ahbar*, 1285, C.IV, s.19-33; ERGUN, S.Nüzhet: *Hatayi Divânı*, Şah İsmail Safevî, Maarif kitaphanesi, İst. 1956, s.13-14; ABBASLI, Mirza: “Safevîlerin Kökenine Dair”, Belleten, C.XL, s. 287-289 ve Safevîler dönemi tarihi edebî kaynakları gösteren 1. dipnot, ŞAPOLYA, E.Behnan: *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Y.evi, İst., 1964, s.350

*İsmail, babası Muhammed, babası Ahmed-il-Ârabi, babası Ebu Muhammed Kasım, babası Ebu'l Kasım Hamza, babası İmam-ı Muhammed Bakır, babası İmam-ı Ali Zeynel'âbidin, babası İmam-ı Hüseyin, babası İmam-ı Ali, İmam-ı Hüseyin'in ana babası, Hz. Muhammed, Muhammed'in babası Abdullah, Ali'nin babası Ebu Tâlib, Ebdullah ve Ebu Tâlib'in babaları Abdülmüttâlib, Abdülmüttâlib'in babası Haşim*²³ dir.

Şeyh Safi'nin ölümünden sonra yerine oğlu Şeyh Sadreddin (1336-1395) geçmiştir. Şeyh Sadreddin'in de tesiri büyük olmuştur. Emir Camı Bey Özbek'i ve Emir Timur'un ona olan itikatlarından Şeyh Sadreddin'in Doğu Türkleri arasında büyük nüfuzu olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Hatta o zaman Azerbaycan'da idareyi eline geçiren Melik Eşref, hali şüpheli görülen Şeyh Sadreddin'i Tebriz'e getirterek onu burada üç ay kapalı tutmuştur.

Şeyh Sadreddin, ölmeden önce postnişliğini oğlu Hoca Ali'ye bırakmıştır. Hoca Ali 36 sene postnişlikte kalmıştır. Oğlu Şeyh İbrahim'le hacca giden Hoca Ali, hac dönüşü yolda hastalanarak Filistin'de ölmüştür.²⁵

Kaynaklarda en sık değinilen konu Hoca Ali ile Timur'un münasebeti, iyi ilişkileridir. Anlatılanlara göre, Hoca Ali'ye sevgi hürmet ve itimadı tam olan Timur, Anadolu seferinden dönerken Erdebil'e uğrar. Burada Hoca Ali'nin isteği üzerine Anadolu'dan getirdiği 30 bin Türk esiri serbest bırakmış; köyleri ve arazisiyle birlikte Erdebil'i vakıf olarak Safevîler'e bağışlamıştır. Bu esirler de şükran borcu olarak Safevî tarikatına bağlanmıştır. Bunlardan bir kısmı Anadolu'ya dönmüş, kalanlar da Erdebil'e yerleşmiştir.²⁶

Hoca Ali'den sonra Şeyh Şah ünvanıyla tanınan Şeyh İbrahim, 1427 (H. 830)'de babasının yerine geçer. 1447'de ölen Şeyh İbrahim hakkında fazla bilgi yoktur.

Şeyh İbrahim'den sonra Safevî Tarikatı'nın şeyhliğine gelen Cüneyd zamanında, Safevî Tarikatı siyasî bir mahiyet almaya başlamıştır. Şeyh Cüneyd,

²³ ERGUN, S.Nüzhet: *Hatayi Divânı...*, s.14

²⁴ Müneccimbaşı: a.g.e., C.III s.180

²⁵ SÜMER, Faruk, a.g.e. s.6; HINZ, Walter: a.g.e., s.9

²⁶ Pek çok eserde geçen bu diyalogla ilgili kaynaklar için bkz. SÜMER, Faruk, a.g.e. s.6, HINZ, Walter: a.g.e., s.9.

halife olmuş, ābā ve ecdad kıyafetini bırakıp Selātinler gibi giyinmeye başlamıştır.²⁷ Amcası Cafer'le ters düşen Şeyh Cüneyd Anadolu'ya gelmiş, önce Osmanlı'dan Kurt Beli'ni istemiş, Sultan II. Murad'ın kabul etmemesi üzerine Karaman'a gelmiştir. Bir müddet burada kalan Şeyh Cüneyd, Sadreddin Konevî'nin zaviyesine konuk olur. Şeyh Abdüllatif'le yaptıkları mübahesede Şeyh, Cüneyd'in ve ona uyanların kafir olduklarına hükmetmiştir. Şeyh Cüneyd ertesi sabah Konya'dan çıkıp Varsak Türkmenleri²⁸ arasına gitmiştir. Hakkında yakalanma emri verilen Şeyh Cüneyd, göçebe Türkmenler arasında yaptığı dinî telkin faaliyetleri sonucunda birlerce Anadolu'lu Türkmen kendisine bağlanmıştır. Trabzon Rum Devleti'ne düzenlediği sefer başarısızlıkla sonuçlanan Şeyh Cüneyd, Ak-Koyunlu Uzun Hasan'a sığınır. Uzun Hasan'la kurduğu akrabalık ilişkisiyle tarikatını ve faaliyetlerini siyasi bir zemine oturtur. Şeyh Cüneyd'in ölümünden bir ay sonra oğlu Haydar doğar(1460). Müritleri daha beşikteki Haydar'a tabi olurlar. Haydar dokuz yaşında tarikatın başına geçerek babasının yolunda ilerler. Tarikatde teşkilatlanmaya önem veren Haydar'dan itibaren bu tarikatın müritleri giydikleri başlığa istinaden kızılbaş olarak anılmaya başlar.²⁹

Şeyh Haydar, Şirvanşahlar'la yapılan savaşta ölür (1488). Şeyh Haydar'ın yerine büyük oğlu Sultan Ali geçer. Sultan Ali'nin Ak-Koyunlu Rüstem tarafından öldürülmesi üzerine Safevî Tarikatı'nın son şeyhi İsmail olur.

Rüstem'in ölümü (1497)'ne kadar Gilan'da saklanan İsmail, ancak 1498'de Lāhican'dan çıkabilmiştir. Şeyh İsmail, Gilan'da kaldığı süre içinde sembolik olarak tarikat şeyhliğinde bulunmuş, tarikatın ileri gelenleri tarafından yetiştirilmiştir. Fakat bu arada tarikatın halifeleri çok iyi çalışmışlar, Azerbaycan ve özellikle Anadolu'daki faaliyetlerini kararlılıkla sürdürerek müritlerini dinamik ve her an çağrıya hazır bir şekilde tutmasını bilmişlerdir. Bu sebeple İsmail, ortaya çıktığı zaman binlerce müridi kısa zamanda etrafında toplanmıştır.

Tarikatın başına geçen İsmail, kısa zamanda şeyhlikten şahlığa geçmiştir. Şah İsmail, bir tarikat lideri olarak başarısının büyük bir kısmını kendisine taassup derecesinde bağlı müritlerine borçludur.

²⁷ Müneccimbaşı, Sahayif'ül Ahbar, C.III, s.260

²⁸ Aşıkpaşazade Tarihi; a.g.e., s.264

²⁹ Bkz. "Kızılbaş Mad", İ.A. M.E.B.Y.,C.6, s.789-795

Safevîliğin Anadolu'lu müritleri, Mehdi³⁰ olarak telâkkî ettikleri Şah İsmail'e, sosyal ve manevî aczden kurtarıcı bir lider olarak kayıtsız şartsız itaat etmişlerdir. Onların Şah İsmail'e olan bağlılıklarının derecesini Müneccimbaşı'nın şu satırlarından anlamak mümkündür: *"O kadar ki cemi memlekette olan müridleri birbirleriyle buluşunca "Selamün âleyküm" diyecek yerde "şah" derlerdi. Hastalarını görmeye varınca dua yerine "şah" derlerdi"*³¹

Bilindiği gibi büyük bir ifade gücüne sahip olan Şah İsmail "Hataî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şah İsmail, şiirlerinde yaptığı dinî telkin ve propagandalarla müridlerini tesir altına almıştır. Aşağıya ilk üç beyitini aldığımız bu şiir bir Mürşid, bir tarikat lideri olarak Şah İsmail'in üslûbunu ve kızılbaşlığın akîdelerini özetlemektedir.

İy gönül şıdkıla her kim şâh ilen yoldaş ola
Yüz gerek döndürmeye her nice kim yoldaş ola

Yolı ger daş ola ger yâr ola ger oğ u kılıc
Mürşidinden dönenin ma'nide ismi lâş ola

Kul gerek tanıda öz doğruluğun hak yolına
İ'tikâdın azmaya ger bây u ger kıllaş ola

(G 285/1-2-3)

a- Safevî Devleti'nin Kuruluşu:

Ak-Koyunlu Devleti'nin zayıflaması üzerine İran-Azerbaycan topraklarındaki siyasî birlik tamamen bozulmuştur. XV.yy.'da büyük bir fetih gerçekleştiren Osmanlı Devleti, daha çok batıya seferler düzenlemekle ve yeni fethedilen toprakların hakimiyetiyle uğraşmaktadır. Osmanlı Devleti'ne mağlup olan Avrupa ise, Osmanlı Devleti'nin batıya ilerleyişini ve Ortadoğu hakimiyetini

³⁰ Şah İsmail'in liderliğinin kutsallaştırılması ile ilgili olarak bkz. Erika GLANSEN: "Şah İsmail Türkmenlerinin Mehdisi midir?", ZDMG, S.121, Wiesbaden 1971, s.61-69

³¹ Müneccimbaşı: "Sahâyif ül-ahbâr," C.III, İst. 1285, s.286

engelleyebilmek için Ak-Koyunluların hezimetinden sonra yeni çareler aramakla meşguldür.³²

1500’de Ak-Koyunlu şehzadeleri Sultan Murad ile Elvend Bey arasındaki hakimiyet mücadeleleri henüz devam ederken siyasi durumun elverişli olması sebebiyle Şeyh İsmail Gilan’dan ayrılır.

Şeyh İsmail, Hazar Denizi’nin batı köşesindeki Deylem’den Tarum’a gelir. Burada kendisine Anadolu ve Şamlu’lardan müteşekkil birkaç yüz mürit katılır. Tarum’dan Halhal’a oradan da Erdebil’e gelen Şeyh İsmail şehrin valisi Cakırlı Sultan Ali Bey’in ikazı üzerine Hazar kıyısındaki Ercüvan’a kışlamaya gider. Kışlakta iken Anadolu’daki müritlerine Erzincan’a gelmeleri için haber gönderir. Bahar gelince önce Erdebil’i ziyaret eder sonra yanındaki müritleriyle birlikte Anadolu’ya gelir. Tercan’ın güneyindeki Saru Kaya’ya gelen Şeyh İsmail, burada Ustacalular’a misafir olur. *“Saru Kaya’da iki ay kadar kalan Şeyh İsmail, bir mağarada yaşayarak insanları rahatsız eden bir ayıyı okla öldürüp müritlerinin daha fazla hayranlığını kazanır”*³³

Şeyh İsmail, Saru Kaya’dan Erzincan’a gider. Bu arada O’nun Anadolu’ya gelişi, müritleri arasında büyük bir sevinç yaratır. Şeyh İsmail, Anadolu’da ve o sırada Ak-Koyunlu devletine ait olan Erzincan’da hiçbir müdahaleye uğramaz. Anadolu’da devrin padişahı Sultan II. Bâyezid’in Modon ve Koron’ın fethiyle uğraşırken Osmanlı Devleti’nden binlerce kişi hiç bir engelle karşılaşmadan Erzincan’a gelmişlerdir. Her taraftan bölük bölük gelen Türkler, Ustacalu, Rumlu (başlıca Sivas, Amasya, Tokat bölgelerinin yerleşik halkı) Tekelü (Antalya bölgesi), Zülkadir (Dülkadir) ile yine Anadolu’daki Karaman bölgesi halkına (başta Turgutlular olmak üzere) ve Varsaklar’a (Tarsus bölgesi Türkmenleri) mensup idiler.³⁴ Beylerden Ustacalu Mirza Bey oğlu Muhammed Bey, Şamlu Abdi Bey de

³² UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı ...*, s.181-224; HAMMER, J.Van : a.g.e., s361-362

³³ SÜMER, Faruk: a.g.e., s. 16-18; YAZICI, Tahsin: “Şah İsmail” İ.A., C.11, s.275; EFENDİYEYEV, Oktay: a.g.e., s.38-39

³⁴ Sümer’in Anadolu’lu Türkmenler tarafından kurulduğunu belirttiği Safevî Devleti, Efendiyev’e göre; çoğunluğu Azerbaycanlı Türkmenlerden oluşmuştur. Efendiyev, Rumlu ve Şamlu tayfalarının XVI.yy’dan evvel Azerbaycan’a geldiklerini belirterek bu tayfaları Azerbaycan’lı olarak kabul eder. Ona göre; Şah İsmail Azerbaycan’dan çıkıp daha Anadolu’ya dahil olmadan beraberinde Şamlu, Rumlu Ereşli, Zülkadir Türkmenleri ve Karabag, Eher, Talış Sufileri vardır. Yani Safevî Devleti’ni kuran Türkmenler’in çoğu Azerbaycanlıdır. Fakat, hiçbir hissiyata kapılmadan zamanın Anadolu ve

kalabalık maiyetleri ile gelenler arasında bulunuyorlardı. İşte, Safevî Devleti'ni kuran ve devam ettiren Anadolu Türkleri bunlardır.³⁵

Şeyh İsmail, Erzincan'da etrafına toparladığı yaklaşık yedi bin kişilik bir kuvvetle buradan ayrılır. 1501'de babasının ve dedesinin intikamını almak üzere önce Şirvan Şahı Ferruh Yesar'ın üzerine yürür. Yapılan savaşta Şirvan şahı mağlup olur; Şah kaçmaya çalışırken bir Kızılbaş askeri tarafından öldürülür. Böylece ilk zaferini kazanan Şeyh İsmail, Şamahı'ya girer. Kışlamak üzere Mahmut Abād'a gider. "Buradan Ustacalu Muhammed Bey ile Hinuslu Aykut Oğlu İlyas Bey'i Bakū'nün fethine gönderir. Bakū fethedilir (1501).³⁶

Bu arada uzun süre Ak-Koyunlular'a vezirlik yapan Emir Zekerîyâ, Tebriz'den gelerek Şeyh İsmail'e katılır. Buna çok sevinen Şeyh İsmail, onu vezir tayin eder. 1501'de bahar gelince Şeyh İsmail, tekrar fethetmeye çıkar. Gülistan Kalesi'ni muhasara ettiği sırada, Ak-Koyunlu Elvend Bey'in üzerine geldiğini öğrenir, onu karşılamaya çıkar. Nahçıvan civarındaki Şurūr'da yapılan savaşta Elvend Bey yenilir (1501). Şurūr savaşı, Şeyh İsmail için bir dönüm noktası olur. Bu savaşta Ak-Koyunlu Devleti'nin başkenti Tebriz'i ele geçirir. Burada tahta çıkıp taç giyerek kendini "şah" ilân eder ve "*Ebu'l Muzaffer Şah İsmail al Hadi al-Vali*" lakabını alır. Şah İsmail, taç giydikten sonra ilk Cuma günü 12 imam adına hutbe okutur, kendi adına para kestirir.³⁷ Şah İsmail, kestirdiği paraların ön yüzüne: "*Lā ilāhe illāllah Muhammed Resulullāh Alī Velīyullah*" cümlesini ve onun altına şu sırayla imamların adlarını yazdırmıştır: "*Ali-Hasan, Hüseyin-Ali, Muhammed-Cafer, Mûsâ-Ali, Muhammed-Ali, Hasan-Muhammed.*" Arka yüzüne de; "*El-Sultan-ül-adil el kâmil el hadi el valı ebu'l muzaffer Şah İsmail Bahadır Hân es-Sûfî Halidullah Te'âlâ mülkine ve sultana*" cümlesini yazdırır.

Azerbaycan'ında gelişen tarihî, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hadiseler gözönüne alındığında Sümer'in tespitlerine katılmamak mümkün değildir.; EFENDİYEY, Oktay: a.g.e., s.38-39

³⁵ SÜMER, Faruk: a.g.e., s. 19

³⁶ SÜMER, Faruk: a.g.e., s.21; YAZICI, Tahsin: "Şah İsmail", İ.A., C.11 s.275-276; EFENDİYEY, Oktay: a.g.e., s. 40-44; HAMMER, J.Van: a.g.e., s.366

³⁷ Şah İsmail'in kestirdiği paraların üzerine yazılan isim ve sıfatlarla ilgili olarak bkz. Farrakh, MALEKZADEH: "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Şah İsmail'i Safevî'ye Ait Kupa", Tarih Enst. Der., Sayı 7,8'dan ayrı basım s. 263-269

Böylece XVI. yüzyılın başında İran-Azerbaycan'da Şîi Safevî Devleti, Şah İsmail tarafından resmen kurulur.

Şah İsmail, kurduğu bu yeni devlette, Anadolu beylere yönetim kadrosunda önemli mevkiiler vermiştir.

b-Ak-Koyunlular Devleti'nin Yıkılışı

Oğuzlar'ın, Bayındır boyuna mensup olan Ak-Koyunlular, XIII. yüzyılın sonlarında Kara-Koyunlular'la birlikte Türkmenistan'dan gelmişlerdir. Muhtemelen Moğol istilası üzerine Anadolu'ya gelen Ak-Koyunlular önce Diyarbakır'da Erganî yöresine yerleşirler.³⁸

1340'larda Tur Ali ile tarih sahnesine çıkan Ak-Koyunlular'ın sınırları, torunu Kara Yülük Osman Bey zamanında genişletilir. Çok cesur olan ve askerlik sanatını iyi bilen Osman Bey, beyliğin sınırlarını Erzurum'dan Kemah ve Harput'a, Erzincan'dan Mardin'e kadar genişleterek Ak-Koyunlu Devleti'nin gerçek manâda kurucusu olmuştur.³⁹

Ak-Koyunlular'ın toprakları Osman Bey zamanında en geniş sınırlara ulaşmıştır. Ak-Koyunlular, Osman Bey'in ölümünden sonra, oğlu Ali Bey zamanında bir süre Mısır Sultanlığı'na bağlanmıştır. Ali Bey'in oğlu Uzun Hasan, 1453'te yönetimi ele geçirdikten sonra kazandığı zaferlerle ülkesinin sınırlarını genişletmiştir.⁴⁰

Uzun Hasan, 1467'de üzerine yürüyen Kara-Koyunlu hükümdarı Cihan Şah'ı yenerek Kara-Koyunlu Devleti'ne son verir. Dirâyetli bir hükümdar olan Uzun Hasan zamanında Ak-Koyunlu Devleti Orta-Doğu'nun üç büyük devletinden biri haline gelmiştir. Uzun Hasan, Osmanlı Devleti'ne karşı Venedik'le ittifak kurmaya çalışmıştır. Fakat Fatih Sultan Mehmed ile 1473'te yaptığı Otlukbeli Savaşı'nda mağlup olur. Bu yenilgi, Ak-Koyunlu Devleti için büyük bir darbe olmuştur.⁴¹

³⁸ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Anadolu Beylikleri...*, s. 180; 188; SÜMER, Faruk: *Kara – Koyunlular*, TTK, Ank. 1967, s. SÜMER, Faruk: *Oğuzlar*. Ank., 19.. s. ; Hoca Sadettin Efendi: a.g.e., s.47

³⁹ SÜMER, Faruk: a.g.e., s. 272

⁴⁰ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Anadolu Beylikleri...*, s.190-192

⁴¹ HINZ, Walter: a.g.e., s. 37-48

1478'de ölümüne kadar 30 sene hüküm süren Uzun Hasan zamanında Ak-Koyunlu'lar teşkilatlı bir devlet haline gelmiştir.

1478'de Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Ak-Koyunlu hanedanı arasında çıkan taht kavgaları devletin zayıflamasına ve dolayısıyla yıkılmasına sebep olur. Uzun Hasan'ın varisi olarak tahta büyük oğlu Sultan Halil çıkar. Kardeşi Yakûb'la aralarında çıkan savaşta Halil'in ölümüyle Yakûb hükümdar olur. Yakûb Bey'in hükümdar olarak on iki yıl süren saltanatı bu devletin en parlak devirlerindendir. Ak-Koyunlu Devleti'nin bu güçlü hakimi saray içi entrikayla genç yaşta kardeşi Yüsûf'la birlikte zehirlenerek öldürülür.

Sultan Yakûb'un Baysungur, Murat ve Hasan adındaki üç oğlu ile kardeşi Mesih, saltanatın varisi olarak kalırlar.⁴² Yakûb'un ölümüyle saray içinde zaten var olan saltanat mücadelesi yeniden hızlanır. Yapılan muharebelerde önce Mesih hayatını kaybeder. Halil'in oğlu Ali Bey ile Mahmut, Baysungur'la ettikleri mücadelede telef olurlar. 1490'da Süleyman Bey, Tebriz'de şehzâde Baysungur'u Ak-Koyunlu padişahı ilân eder. Fakat sekiz ay sonra Halil'in oğlu İbrahim, Şehzâde Rüstem'i hapsedildiği Alancuk Kalesi'nden, karşı saltanat davacısı olmak üzere çıkarır. Bunun üzerine Baysungur ve Murat, Şirvan'a büyük dedelerinin yanına giderler. Şirvan hakimi, hemen Rüstem'in üzerine yürür, iki taraf arasındaki müzakerelerle anlaşmaya varılır. Baysungur, yapılan anlaşmaya riâyet etmez. Aralarında çıkan savaşta Rüstem'e mağlup olan Baysungur, İsfahan'a gönderilerek idam edilir. 1492'de Tebriz'de tahta oturan Rüstem'in saltanatı da fazla sürmez. Ahmet Mirza ile yapılan savaşta yenilerek başı kesilir (1493). İbrahim'in yardımıyla tahta çıkan Ahmet, onun yüz çevirmesiyle tahttan düşer. İbrahim'le yapılan savaşta öldürülür. Bu muharebede amcaları Ahmed'in sancağı altında bulunan şehzadelerden Mehmet Mirza Bey, Yezd'e, Elvend Bey ise Azerbaycan'a ve oradan Diyarbakır'a iltica eder. Bu sefer Murat'ı tahta çıkaran İbrahim Bey, yeni hükümdara da hıyanet ederek Elvend Mirza'yı rakip çıkarır. Elvend, İbrahim'in yardımıyla Murat'ı yenerek onu Meraga Kalesi'ne zindana attırır. Fakat bu sırada kardeşi Mehmet Mirza, Irak'ta hükümdarlığını ilân eder. İbrahim Elvend Mirza ile Mehmed'in üzerine yürür, fakat

⁴² HINZ, Walter: a.g.e., s. 56-57, 77-80; HAMMER, J.Van: a.g.e., s. 362-363; YINANÇ, M.Halil: "Ak-Koyunlular, İ.A., C. , s.260-261;

Sultaniye yakınlarında yapılan savaşta ölür. Yenilen Elvend, Karabağ'a kaçar. Mehmet Mirza ise, muzaffer bir şekilde Tebriz'e girer. Bu haber üzerine İbrahim'in kardeşi Güzel Ahmet, Meraga'ya hapsedilen Murat'ı kurtarır. Murat, Irak-ı Acem'den topladığı orduyla Mehmet Mirza'yı, İsfahan yakınlarında mağlup ederek ortadan kaldırır ve ikinci defa İran tahtına çıkar. Bu arada Mehmet Murat'ı karşılamak üzere Tebriz'den İsfahan'a yürürken kardeşi Elvend, Karabağ'dan çıkmış ve Tebriz'i zaptetmiştir(1499). Elvend ve Mehmet'in muharebeleri sırasında saltanata bir üçüncü rakip çıkar. İşte bu rakip Şeyh Haydar'ın oğlu Şeyh İsmail'dir.⁴³

Şeyh İsmail'in, Ak-Koyunlular için gittikçe büyüyen bir tehlike oluşturduğunu gören Elvend Mirza, bunu bertaraf etmek için 1501'de Tebriz'den çıkar. Bunu haber alan Şeyh İsmail de, Tebriz'e yönelir. İki ordu Nahçıvan yakınlarında Şurur'da muharebeye tutuşurlar. Elvend Mirza, mağlup olarak Bağdad'a kaçar. Oradan Diyarbakır'a giderek üç yıl hakimiyet sürdükten sonra vefat eder (1504). Nahçıvan muharebesini takip eden senenin sonunda, Ak-Koyunlu Sultan Murad da İsmail'e yenilerek Dulkadiyye Beyi Alā-üd-devle'nin yanına çekilir. Alā-üd-devle'nin yardımıyla beş yıl daha Bağdad'da hüküm süren Murat, 1514'de Şah İsmail'in darbesiyle bu seferde öldürülür.

Elvend'in Şurur Savaşı'ndaki mağlubiyetiyle yıkılan Ak-Koyunlu Devleti Murad'ın ölümüyle tarih sahnesinden silinmiş olur.

c) 1514 Çaldıran Meydan Muharebesi

Şah İsmail yeni kurduğu devletin sınırlarını on yıl içinde genişletmiş, kazandığı zaferlerle siyasî alanda büyük başarılar elde etmiştir. İran'ın tamamını, Azerbaycan'ı ve Irak'ı ele geçiren Şah İsmail, Avrupa Devletleriyle işbirliğine giderek Anadolu'ya ve dolayısıyla Orta-doğuya hakim olmak ister.

⁴³ SÜMER, Faruk: a.g.e., s.23; EFENDİYEV, Oktay: 44-48; HAMMER, J.Van: s.364-366; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Anadolu Beylikleri*, s.196-197; SARWAR, Ghulam:a.g.e. s.37

Başlangıçta Osmanlılar'la iyi ilişkiler içinde bulunan Şah İsmail, Anadolu'da gün geçtikçe artırdığı dinî ve siyasî faaliyetlerle Osmanlı Devleti'ni tehdit etmeye başlar.⁴⁴

Şah İsmail, Safevî Devleti'nin kuruluşu esnasında Anadolu'dan İran'a büyük göçlere sebebiyet verir. Ardından Anadolu'ya gönderdiği Şah Kulu ve Nur Ali gibi halifelerin propaganda faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'nde büyük karışıklıklar çıkarır.⁴⁵ Babası Sultan II.Bayezid'in olaylar karşısında pasif kaldığını gören Yavuz Sultan Selim, 1512'de tahta çıkar. Şehzâdeliğinden beri yakından takip ettiği Şah İsmail'in bütün bu faaliyetleri karşısında, Anadolu'da sosyal ve siyasî birliği sağlamak için Safevî Devleti'ni ortadan kaldırmaya karar verir.

Bu amaçla Yavuz Sultan Selim, önce kendisiyle saltanat mücadelesine giren şehzadeleri bertaraf eder. Devlet içinde asayişî sağladıktan sonra, Safevî Devleti'ni tamamen ortadan kaldırmak niyetiyle harekete geçer. Yavuz Sultan Selim, kararını bir dîvânda ortaya koyarak Yenişehir Ovası'nı askerî toplanma yeri olarak belirler. 19 Mart 1514'te Edirne'den hareket ederek on gün sonra, İstanbul kapılarına ulaşır. Çadırını, Eyüp Mahallesi'nin surları önünde Fil Sahrası'na kurdurur. İlk önce Hz.Eyüb'ün mezarını ziyaret eder ve onun manevî yardımlarını ister. Bu sebeple birçok sadakalar verir. 20 Nisan 1514'de Maltepe'de ordusuna, yetişir. Üç gün sonra ordu içine gizlenmiş bir casusuyla ilân-ı harbi içeren bir mektubu Şah İsmail'e gönderir.⁴⁶

Yavuz Sultan Selim ilk mektupta, Şah İsmail'e gittiği yolun doğru olmadığına, çıkardıkları fitne ve fesatların katli icap ettirdiğine dair fetva verildiğini yazarak onu tövbe ve istiğfara çağırır, aksi taktirde memleketlerinin zapt edileceğini bildirir.⁴⁷

⁴⁴ KÜTÜKOĞLU, Bekir : *Osmanlı – İran Siyâsî Münasebetleri I* (1578-1590), Edb.Fak.Yay., İst. 1962, s.1-3; BACQUE-GRAMMONT; “*XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Safevîler*” Prof.Dr.Bekir KÜTÜKOĞLU'na Armağan, İst. Üniv. Edb.Fak. Tarih Arşt.Mrkz., İst.1991, s.205-210

⁴⁵ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı*..., s.253-256; Hoca Sadettin Efendi:a.g.e., s.42-50; 64-68; HAMMER, J.Van: a.g.e., s.378-384

⁴⁶ HAMMER, J.Van: a.g.e., s.419-420; Hoca Sadettin Efendi : a.g.e., s.167-177; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Osmanlı Tarihi*..., s.260; FERZELİBEYLİ, Ş.Fazil : “Çaldıran Aparan Mektuplar” *Arzu*, 1998, C.3, sayı:6, s. 38-50

⁴⁷ HOCA SADETTİN EFENDİ:a.g.m., s. 177-186; FERZELİBEYLİ, Ş.Fazil : a.g.m., 38-40

Hemedan'da mektubu alan Şah İsmail, mektubu getiren elçiyi öldürmüştür. Şah İsmail, ilk mektubunda Yavuz Sultan Selim'e hitaben "*Er isen meydana gelesin biz de Selim'e intizardan kurtuluruz*" deyip, mektubun yanında bir yaşmakla, bir kadın elbisesi gönderir.⁴⁸

Yavuz Sultan Selim ilk mektuptan kısa bir süre sonra, Şah'a ikinci bir mektup daha göndererek bir şeyh ailesi zürriyetinden olan-İsmail'in menşesine telmih ve istihza için hırka, asā, misvak ile kuşaktan ibaret şeyhlere mahsus eşyalar gönderir. Yine kısa süre sonra Erzincan tarihli ve Türkçe yazılmış üçüncü bir mektup gönderir. Mektupta yakın zamanda Azerbaycan'a varacağını, Onu korkutmak için Sivas ile Kayseri arasında kırkbin kişiyi bıraktığını ve askerî düzenini methederek, Şah İsmail'e savaş alanına davetle mektubunu bitirir.⁴⁹

İki Türk hükümdarı arasındaki bu mektuplaşmalar hem edebî hem yönden hem de tarihi aydınlatması açısından önemlidir. 18 Temmuz Osmanlı Ordusu, Yass-ı Çemen civarında çadırını kurduktan sonra, Şah'ın elçisi gelerek, Yavuz Sultan Selim'in mektuplarının cevabını ve afyon dolu altın bir kutuyu teslim eder. Şah İsmail mektubunda; Yavuz Sultan Selim'i savaşa sevk eden sebepleri bilemediğinden söz ederek barış talep eder. Padişah'la tahta çıkmadan önceki münasebetlerini hiçbir sûrette değiştirmek istemediğini Yavuz Sultan Selim'in mektubundaki ifade şeklinin bir padişaha yakışmadığını, bu mektubun şüphesiz afyon ile sarhoş olmuş katiplerin eseri olabileceğini, elçisi Şah-Kulu Ayı ile bir kutu içinde afyon gönderdiğini irade-i ilahiyenin az zaman içinde tezahür edeceğini belirtir. İsmail o satırları İsfahan'da bir av esnasında yazdığını fakat bu dostça cevap padişah tarafından itibar görmediği takdirde Yavuz Sultan Selim'e karşı yürümeğe hazır olduğunu söyleyerek Selim'i istediğini yapmakta serbest bıraktığını bildirir.⁵⁰ Şah İsmail'in mektupla birlikte gönderdiği hediyeler Selim'in iyice öfkelenmesine sebep olur. Bundan dolayı Şah İsmail'in elçisi öldürülür.

⁴⁸ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı : *Büyük Osmanlı*..., s. 261

⁴⁹ Hoca Sadettin Efendi: a.g.e., s.190-191; HAMMER, J.Van:a.g.e., s.422; FERZELİBEYLİ, Ş.Fazil : a.g.m., s.40-42

⁵⁰ HAMMAR, J.Van: a.g.e., s. 423; FEZELİBEYLİ, Ş.Fazil: a.g.m., s.44

Bütün bunlara rağmen Şah İsmail'in ordusu bir türlü savaş meydanında görünmez. Yeniçeriler söylenmeye, geri dönmek için ısrar etmeye başlamışlardır. Ordu içinde, huzursuzluk kendini gösterir. Ordunun istediğini Padişaha ileten Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'nın başı kesilir. Yavuz Sultan Selim, askerinin hareketini düzenleyip, Dīvān-ı Hümâyuna Zeynel Paşa'yı getirerek tekrar yola çıkar. Çemişgezek'e gelindiğinde burada yakalanan iki düşman askerıyla Şah İsmail'i tahrik edici ağır dille yazılmış bir mektup daha gönderilir. Yavuz Sultan Selim bu mektuba –Şah İsmail'e isnad eylediği korkaklığa telmihen – bir de elbise ilâve ediyordu.⁵¹

Nihâyet iki ordu, 23 Ağustos 1514'te İran'da Hoy şehrinin Kuzey-Doğusundaki Çaldıran'da karşılaşırlar. Safevî ve Osmanlı ordularında aynı dil konuşulmaktadır. Bunların çoğu aynı ülkenin, aynı bölge ve yörelerin, aynı boy ve obaların çocukları idiler. Şah İsmail'in askerinin sayısı Yavuz Sultan Selim'inkine nazaran daha azdı. Ayrıca, Safevî ordusu ateşli silahlardan mahrumdu. Osmanlı ordusu da üç aylık mesafeden geldiği için oldukça yorgundur.

Osmanlı Ordusu'nun sağ koluna Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa, sol koluna Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumanda etmektedir. Merkezde ise, Sultan Selim'in kendisi vardır.

80.000 kişilik Safevî Ordusu ise iki kola ayrılmıştır. Ordunun sağ kolu Şah İsmail'in, sol kolu ise Ustacalu Mehmet Han'ın kumandasındadır.

Şah İsmail, emrindeki 40.000 kişilik süvarisiyle, Osmanlı Ordusu'nun sol kanadını şiddetli bir hücumla dağıtır. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve pek çok sancak beyi şehid olur. Osmanlı ordusunun sağ kolu topların gerisine çekilerek, açılan top ateşiyle Safevî ordusunun sol kanadının vurulmasını sağlar. Bu vuruşma sırasında Ustacalu Mehmed ve birçok asker ölür. Böylece galip durumdaki Safevî ordusunun sağ kanadı da bozulunca orduda bir panik başlar. Bu arada ordusunu toplamak için koşuşturan Şah İsmail, koluna ve eline isabet eden kurşunla

⁵¹ HAMMAR, J. Van: a.g.e., s. 425; FEZELİBEYLİ, Ş. Fazil: a.g.m., s.45

yaralanıp atından düşer, üzerine gelen bir Osmanlı süvarisinin elinden şans eseri kurtulur.⁵²

Savaşı kaybettiğini anlayan İsmail, büyük bir üzüntüyle önce Tebriz'e oradan da Dergüzin'e gider. Safevî ordusunun yenilgisiyle sonuçlanan Çaldıran Savaşı'nda her iki tarafta büyük kayıplar vermiştir. Bu savaşta, Osmanlı Ordusu, savaş tekniği, düzenli ordu ve ateşli silahlardaki üstünlüğüyle galip olur.

Zafer'den sonra 5 Eylül'de Tebriz'e giren Yavuz Sultan Selim, burada bir hafta kalır, Yavuz Sultan Selim burada, aralarında Bediü'z-zaman Mirza'nın da bulunduğu en mahir bin sanatkârla Şah'ın mücevheratını, kıymetli kumaşlarını, altın mücevherlerle süslü silahlarını, fillerini ve Şah İsmail'in son Azerbaycan hükümdarları Yakûb ve Ebû Said'den almış olduğu hazineleri İstanbul'a gönderir. Anadolu'ya dönüşünde önce Kemah Kalesi'ni alır (1515), ardından Dulkadiroğulları'nı ortadan kaldırarak (1515) Maraş ve Elbistan'ı Osmanlı topraklarına katar(1517).⁵³

Çaldıran Muharebesi'nden sonra, başta Diyarbakır olmak üzere birçok doğu Anadolu şehri Osmanlılar'ın eline geçer. Böylece Selçuklular'dan sonra bozulan Anadolu'nun birliği tekrar ve kalıcı olarak sağlanmış olur.

d) Safevî Devlet Başkanı (1502-1524):

Safevî Tarikatı Şeyhi İsmail, 1502'de Tebriz'e gelip tahta çıkarak kendini Şah ilan eder. Böylece “şeyh”likten “şah”lığa geçen İsmail, Safevî Tarikatı'nı da devlet bünyesinde geliştirir. İşte Şah İsmail, adını büyük dedesi Şeyh Safiyyüdin Erdebili'den alan Safevî Devleti'nin kurucusu ve ilk devlet başkanıdır.

⁵² Kılık kıyafetiyle Şah'a benzeyen Mirza Ali Sultan “*Şah benem*” diyerek süvarinin önüne atılır. Bu arada Hazır isimli bir seyis, Şah İsmail'e atını vererek kaçmasını sağlar. Bu suretle Şah, canını kurtarır ama bütün eşya ve gözdesi veya Haremi Taçlı Hanım'da esir edilir. Daha sonra kızılbaşlar arasında Atçeken Hızır olarak tanır. Şah İsmail, onun mezarının üstüne kubbe yaptırarak türbe haline getirmiştir. Hoca Sadettin : a.g.e., C.IV, s.208; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı...*, s.268-269; Hammer, J.Von:a.g.e., s.432; Taçlı Hanım'la ilgili olarak bkz. Hoca Sadettin : a.g.e., C.IV, s.209-214; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: “Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanım'ın Mücevheratı”, *Belleten*, C.XXIII, s.92 (Ekim 1959'dan) ayrı basım, TTK. Ank. 1959, s.611-619; HACIVEVA, Maarife: “Şah Hataî ile Taçlı Beyim'in Hikayesi” *Hakkında Ne bilirik?*, *Milli Folklor*, c.6, s.45, Bahar 2000, s.60-62

⁵³ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı...*, s.268-275; HAMMER, J.Van: a.g.e, C.2, s.431-433

Şah İsmail, devlet başkanı olduktan sonra dinî ve siyasî alanda yayılmacı bir politika izlemiştir. Safevî Devleti'ni, devrin diğer müslüman devletlerinden dinî yönüyle ayıran anlayışla işe başlamıştır. Dinî alanda büyük bir kararlılıkla İsnâ-âşeriyye Mezhebi'ni, resmi mezhep olarak kabul etmiştir. On iki imam adına hutbe okutup para bastırması, o devirde üçte ikisi sünî olan ülkede yeni mezhebin yayılması için kesin emir vermişti.⁵⁴

Safevî Devleti'nde mezhebî birliği sağlayan Şah İsmail, siyasî durumun elverişli olmasından faydalanarak bu yeni devletin sınırlarını genişletmeye önem vermiştir. O, on yılın içinde etrafındaki devletleri ortadan kaldırıp Derbent'le Bağdat, Herat'la Diyarbakır arasında büyük bir hakimiyet kurmuştur.

Şah İsmail, Anadolu'lu Türkmenlerle kurduğu bu devlette Anadolu beylerini, idarî kadroda önemli mevkilere getirmiştir. Meselâ “Şamlu Hüseyin Beğ emirü'l-ümera, yani beylerbeyi, Zû'l-kadr (Dulkadir) Dede Abdal Beğ korucubaşı yani Hassa Ordusu kumandanı, Tekelü Saru Ali Bey'i mühürdar, Şamlı Ali Bey'i tavacıbaşı, Helvacıoğlu İlyas Bey'i avcıbaşı yapmıştır. Rumlu Div Ali Beg ve diğerleri de taşra valiliklerine tayin etmiştir.⁵⁵ Buradan da anlaşıldığı gibi Safevî Devleti başlangıçta yönetim kadrosunda Türkmenler'in bulunmasından dolayı bir Türk Devleti görünümündedir.

1502 baharında Elvend Bey'in Erzincan'da asker topladığını öğrenen Şah İsmail Erzincan'a hareket eder. Bu niyetle önce Van Gölü'nün kuzey doğusundaki Ala Dağ'a, oradan da, Saru Kaya'da olduğunu öğrendiği Elvend'in üzerine yürür. Elvend ve askerleri ağırlıklarını bırakıp kaçarlar. Şah İsmail'in Tebriz'e geri gelmesi üzerine, Ucan'da bulunan Elvend, Bağdad'a kaçar.⁵⁶

İran'da tam hakimiyeti sağlamak isteyen Şah İsmail, Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Fars ve Kirman sahibi, Ak-Koyunlu Sultan Murad'ın üzerine yürür. İki ordu

⁵⁴ EFENDİYEV, Oktay: a.g.e., s. 48-50; SÜMER, Faruk: *Safevîler Devleti...*, s.22; KÖPRÜLÜ, M.Fuad: *Edebiyat Araştırmaları* 2, s.43-44; KÖPRÜLÜ, M.Fuad: “Âzeri mad.”, C.2, s.133; EFENDİYEV, Oktay: “Şah İsmail mad”, A.S.A., C.X., s.473-474; Hoca Sadettin Efendi: a.g.e., C. IV, s.171-172; AYDIN, Ayhan: “Safevî Devleti Bir Kızılbaş Türk Devletiydi” Prof.Dr. Oktay EFENDİYEV ile yapılan mülakat; *Milli Folklor*, C. 6, 1999, s.44, s.91-99; Yedilluh Nesiryan: *Şiiliğin İran'da Gelişmesi ve Resmi Mezhep Oluşu*, Basılmamış Doktora Tezi, 1970

⁵⁵ SÜMER, Faruk: *Safevîler Devleti...*, s.22

⁵⁶ SÜMER, Faruk: *Safevîler Devleti...*, s.22-23; SÜMER, Faruk: *Oğuzlar*, EFENDİYEV, Oktay: a.g.e., s:44-45

1503'de Hemedan yakınında, Alma Kulağı denen yerde karşılaşırlar. Şah İsmail, Sultan Murad'a karşı parlak bir zafer kazanır. Bu zafer Şah İsmail'e merkezlerin Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'ı kazandırır. Şah İsmail kazanılan yeni yerlerin yönetimine, Türkmen beylerini getirerek onları ödüllendirir. Bu yerlerden Kirman'ı Ustaca Oğlu Muhammed Han'a, Fars'ı Zülkadir (Dulkadirli) Keçel Beğ adıyla anılan, İlyas'a, Rey'i Aygut Oğlu' (İlyas-i Hinuslu)na verir. Afşar Mansur Beğ gibi bazı Ak-Koyunlu beğleri de Şah İsmail'e itaat ederek Kızılbaş tacını giyerler.⁵⁷

Şah İsmail, günden güne ülkesinin sınırlarını genişletiyor, İsfahan, Fars, Yezd, Kirman, Rüstemdar vb. gibi çoğunluğu sünni olan yerli halktan başkaldıranları toptan merhametsizce öldürüyordu. Şah İsmail, böylece getirdiği yeni mezhebi zorla Farslar'a da kabul ettirmiştir.⁵⁸

Bu arada Anadolu'dan İran'a büyük göçlere sebep olan Şah İsmail, dönemin hükümdarı Sultan II. Beyazid'le iyi ilişkiler içindedir. Osmanlı Hükümdarı'nın da tebasının, İran'a göçünü engellemek için aldığı tedbirlere sesini çıkarmıyor, yazdığı mektuplarda çok saygılı davranıyordu. Hatta, Sultan II. Beyazid'e "Baba" diye hitap ediyordu.⁵⁹

1508-1509 yılında Dulkadirli ülkesine sefere çıkan Şah İsmail, yapılan mücadelede, Dulkadirli'ler'e ait Harput'u fetheder. Aynı zamanda Diyarbakır Hakimi, Musullu Emir Bey'in bütün akraba ve oymağıyla kendisine katılması üzerine Diyarbakır'a da sahip olur.⁶⁰

Şah İsmail, 1510-1511 yılında Türkistan ve Horasan hükümdarı, Özbek Muhammed Şibani Han'ı mağlup ederek bütün topraklarını Safevî ülkesine katar. Artık Safevî ülkesi Fırat'tan Ceyhun'a kadar uzanmaktadır.⁶¹

Şah İsmail, kurduğu devleti, Osmanlı ve Mamluk Sultanlığı'ndan sonra Orta-Doğu'nun üçüncü büyük devleti haline getirmiştir. Şah İsmail'in hükümdar olması,

⁵⁷ SÜMER, Faruk: Safevîler Devleti..., s.22-23; EFENDİYEV, Oktay: a.g.e., s:45-46, 191-196

⁵⁸ SÜMER, Faruk: Safevîler Devleti..., s.24; Solakzade Tarihi:

⁵⁹ SÜMER, Faruk: a.g.e., s.25-26; Hoca Sadettin Efendi: a.g.e., s.66-67; UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı*..., s.228-231; YAZICI, Tahsin: Safevîler mad., İ.A, C.10, s.54

⁶⁰ Bkz. 6. Dipnot

⁶¹ SÜMER, Faruk:a.g.e., s.31; SARWAR, Ghulam: a.g.e., s. 66-69

Osmanlı'ya muhalif olan Avrupa Devletleri'ni sevindirmiş ve Osmanlı'ya karşı işbirliği yapmaya yöneltmiştir.

Şah İsmail'in hükümdar olması ve yeni Azerbaycan Devleti'ni kurması ilk önce Avrupa Devletleri'nden Papalık ve Venedik Cumhuriyeti'nin dikkatini çekmiştir. 1503'de Roma Papası II. Juli (1503-1513) Almanya, Fransa, İspanya, Portekiz ve İskandinavya, feodal devletlerinin başkanlarına müracaat edip onları, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleşmeye çağırırken, Safevî Devleti'nin kurulmasını Şah İsmail'in siyasetinin *"Allâh'ın Hristiyan dünyası için yarattığı bir fırsat gibi değerlendirmiş ve batı hakimlerini bu fırsattan derhal istifade etmeye çağırmıştır."*⁶²

Bu sebeple, Avrupalı devletlerle iyi ilişkiler içinde bulunan Şah İsmail, Çaldıran Savaşı'ndan önce ateşli silahlar ve askerî yardım konusunda, Venedik'le anlaşmıştır.⁶³ Fakat Çaldırandan önce askerî, yardımın getirileceği bölge olan Karaman Beyliği Osmanlı hakimiyetine girdiği için, Venedik yardımları, Şah'a ulaşamamıştır. Şah İsmail, Çaldıran Savşı'ndan sonra da Venedik'le ilişkilerini sürdürmüştür.⁶⁴

Şah İsmail, Avrupa Devletleri'nin yanında Mısır, Sultanlığı'yla da dostane münasebetlerde bulunmuştur. Hatta Osmanlılar'a karşı girişeceği savaşa iştirak ettirmek için Mısır Sultanı Çakmak'a armağanlarla, parlak bir sefaret heyeti göndermiştir.⁶⁵

Oldukça eskiye dayanan Osmanlı-Safevî ilişkileri Şah İsmail'in Anadolu'daki dinî-siyasî faaliyetlerinden sonra olumsuz yönde gelişmiştir. İki devlet arasındaki gerginlik Çaldıran Savaşı'na sebebiyet vermiştir.

İran-Azerbaycan topraklarında, dinî ve siyasî birliği sağlayan Şah İsmail, büyük bir devlet adamıdır. O, Şeyh Cüneyd zamanında temelleri atılan devlet kurma düşüncesini zekâsı ve üstün yetenekleriyle hayata geçirmeyi başarmıştır.

⁶² MAHMUDOV, Yakûb; "Xetai ve Avrupa", Azerbaycan, 1987, s.171-172; EFENDİYEYEV, O:a.g.e., s.96-99

⁶³ "Xetai ve Avrupa" Azerbaycan, 1987, s. 5, s. 171-181; HAMMER, J.Van: *Büyük Osmanlı...*, C.2, s.411

⁶⁴ MAHMUDOV, Y: a.g.m., s.174 -175

⁶⁵ UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı: *Büyük Osmanlı...*, C.2, s.279-280

Ana ve baba tarafından Ak-Koyunlular'a mensubiyeti olan Şah İsmail, Ak-Koyunlular'ın siyâsî ve kültürel mirasına sahip çıkmıştır. Şah İsmail, kurduğu devletin idarî, siyâsî ve askerî teşkilatında Ak-Koyunlular'ı model olarak almıştır. Bunun yanında bir çok müesseseler de Çağataylar'dan ve Özbekler'den geçmiştir.

Şah İsmail, Safevî Devleti'nde Türk unsuru özellikle devletin siyâsî ve askerî teşkilatında, Tacik (Fars) denen yerli unsuru ise, mülkî teşkilatta görevlendirmiştir.⁶⁶

Şah İsmail'in devlet adamı olarak en önemli özelliklerinden biri de Türkçe'yi resmî dil olarak kabul etmesidir. Safevî Sarayı'nda, Türkçe konuşulduğu gibi resmî yazışmalarda da, Türkçe kullanılmıştır. XVI.yy.da Azerî Dili ve Edebîyatı'nın gelişmesinde büyük rolü olan Hatâî, Dîvânını, Türkçe yazmıştır. Onun, Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'e yazdığı mektuplar da Türkçe'dir. Devrinde, kültür, sanat ve edebiyata önem vererek, alim, şair ve sanatçıları kurumuştur.

Şah İsmail, bir liderde bulunması gereken vasıfların hepsine sahiptir. O, her şeyden önce cesur ve karardır. Bu sebeple Safevî Devleti'nin kuruluşu ve yükselişi, Şah İsmail'in talihi kadar onun şahsiyeti, cesareti ve devlet adamlığıyla alakalıdır.

Şah İsmail'in devlet adamlığı ve şahsiyeti hakkında pek çok şey söylenmiştir. Bu konuda Faruk Sümer de düşüncelerini şöyle dile getirmiştir;

"13 yaşında her tarafta şiddetli tepki ile karşılanabilecek bir mezhebi temsil eden bir devlet kurması onun gerçekten büyük bir şahsiyet olduğunu göstermeye kafidir. Kendisi şahsen çok cesur ve disiplin sever bir insan olduğunu aynı zamanda, teşkilatçı ve tahsilli bir hükümdardır."⁶⁷

Kısaca diyebiliriz ki, Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurmakla kalmamış, devletin siyâsî sahada olduğu kadar fikrî yapısının oluşmasında da büyük emek vermiştir. O, bir şair ve devlet başkanı olarak halkına, kendi diliyle hitap etmiş, ileri görüşlü, cesur, kararlı bir hükümdardır.

⁶⁶ SÜMER, Faruk: *Safevîler Devleti...*, s.145; YAZICI, Tahsin: "Safevîler mad.", s. 57,59

⁶⁷ SÜMER, Faruk: *Safevîler devleti...*, s. 41

4. Vefatı ve Türbesi

Şah İsmail, Çaldıran Savaşı'ndan sonra on yıl daha yaşamıştır. Fakat , bu on yıl içinde çeşitli girişimleri olsa da siyâsî anlamda bir başarı gösterememiştir.⁶⁸ Yaptığı bütün savaşları zaferle kazanan Şah, Çaldıran yenilgisini içine sindirememiş büyük bir hayal kırıklığına uğramışi yeise düşmüştür. Devlet yönetiminde oğlu Şah Tahmasib'a bırakan Şah İsmail, yenilginin verdiği üzüntüyle kendini tamamen içki, av ve eğlenceye vermiştir. Onun içki müptelâlığı öyle artmıştır ki bir çeşit yemek yiyememe (hasebe) hastalığına yakalanmıştır.⁶⁹ Kaynaklar, üçüncü gününden itibaren şiddetlenen hastalığın, şairin mizacını değiştirdiğini kaydeder. Ölümüne yakın hastalığı iyice artan Şah İsmail, 23 Mayıs 1524 (19 Recep 930)'da av için gittiği Sarāb yakınlarında Mengütav'da vefat etmiştir.⁷⁰ İranlı tarihçi Nasrullah Felsefi ise Şah İsmail'in "sel" hastalığından öldüğünü bildirmektedir. İnkılâb-ı İslâm'da da aynı kaydın geçtiğini öğreniyoruz. Genç yaşta ölen İsmail, 38 yıllık kısa ömrünün 24 yılını hükümdarlıkla geçirmiştir.

Şah İsmail'in ölümü üzerine Şah Tahir, Hakim Rükni, İskender Bey Münşi gibi şair ve yazarlar tarih düşürmüşlerdir. Ebced hesabı ile "zill", "Hüsrev din", "Ahirüz zaman", "Şāh-i ba-adl-i Şah İsmail" ve "Şāh-ı cihan kerd cihan rā veda" kelime ve tamlamaları Şah İsmail'in vefat tarihini göstermektedir. Bu rübailerden bazılarını aşağıya alıyoruz.

⁶⁸ SÜMER, Faruk: Safevi Devletinin Kuruluş...,s.57; PARSADUST, Minuçehr: a.g.e., s.671

⁶⁹ Şah İsmail'in ölümüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. PARSADUST, Minuçehr: a.g.e., s.671; MÜMTAZ, S:Azerb.Edebiyatı..., s. 295-308

⁷⁰ H.Yusufov'un Şah İsmail'in ölümüyle ilgili olarak halk arasında dolaşan şöyle bir rivayetten söz eder: "Şah İsmail, ölümünden bir süre önce yorgunluk hissettiği için ava çıkar. O, sağalmak ümidiyle Şeki mahalline gelir. Şahdagda avlanırlar. Ona Şahdagda çok eski zamanlardan kalmış bir çok av hayvanlarının, vahşi at yıllılarının olduğunu haber vermişlerdi. Şah İsmail ava çıkmadan evvel yerli ahali ona orada avlanmanın, Şahdagı'ndaki hayvanları avlamanın uğursuz olduğunu, sonunun iyi olmadığını bildirirler. Şah İsmail, bu sözlere önem vermez ve adamları ile çerke avı düzenler. Av partisini bitirir bitirmez ağır bir şekilde hastalanır ve hemen Erdebil'e döner. Fakat burada düzelmez. Acele Tebriz'e yola çıkarlar. Yolda Sarab yakınlarındaki Mengütacı adlı yerde iyice fenalaşarak vefat

*Büyük Şahın tahtının vārīsi Acem Şahı
Dünya mülkünden kopdu
Tarih onun ardından takdir-i (ilāhi) dedi
Dünyanın şahı dünyaya vedā etti⁷¹*

(Şah Tahir)

*Güneş yüzlü şahların şahının mātēminden
Her an bin āh ve yüz vāveylā duyulur
Rūknī Şah bu yokluk diyārından gittiği için
Ahir zaman anın tarihī kaza eyledi⁷² (Hakim Rūknī)*

Yine bir diğer rübai’de hadiseyi şöyle belgeler;

*Dünyayı himayesi altına alan İsmail
O ki örtüye bürünmüş güneş gibi
Dünya’dan gitti ve gölgelendi tarih
Gölgesinde tarih aydınlanmıştır.⁷³*

Zekası ve yeteneğiyle kısa zamanda büyük zaferler kazanarak “şeyhlik” ten “şahlık” a geçen Şah İsmail, genç denecek yaşta hayata veda etmiştir.

Türbesi;

Şah İsmail’in türbesi Erdebil’de Şeyh Safi Türbesi’nin içindedir. İsmail’in sandukası Şeyh Safi’nin sandukasının yanbaşındadır. Bugün dahi Erdebil şehrinin en önemli ziyaretgahlarından biri olan bu türbe İslam mimarisinin en güzel

eder.” Bkz. YUSİFOV, H: Şah İsmayıl Xetai, *Geçme Namerd Köprüsünden*, Şer’ler ve Poemalar, Bakı, Yazıcı, 1988, s.10-11

⁷¹ PASĀDŪST, M: a.g.e., s.670

شاه عجم وارث اورنگ جم یافت چو از ملک جهان انقطاع
گفت قضا از پی تاریخ آن «شاه جهان کرد جهان را وداع»^{۱۵}

⁷² PARSĀDŪST, M: a.g.e., s.669

از ماتم شاهنشاه خورشید لقا هر لحظه هزار آه و صد واویلا
رکنی چو برفت شاه ازین دیر فنا تاریخ وی «آخرالزمان» کرد قضا^{۱۶}

⁷³ PASĀDŪST, M: a.g.e., s.670

شاه گردون پناه اسماعیل آنکه چون مهر در نقاب شده
از جهان رفت و «ظل» شدش تاریخ سایه، تاریخ آفتاب شده^{۱۷}

örneklerinden birini oluşturmaktadır. Türbe, önce Şeyh Sadreddin tarafından inşa edilmiş ve daha sonra Safevî Şahları tarafından tamamlanmıştır.⁷⁴

Şeyh Safi'nin türbesi, iç içe iki büyük avludan ibarettir. Ortada büyük bir kubbe yer alır. Kubbenin ortasında Şeyhin sandukası vardır. İlhanlılar dönemi mimarisini andıran kubbenin içi mavi yaldızlı çinilerle, ince nakış ve âyetlerle süslenmiştir. Kubbenin bitişiğinde cāmi, onun yanında kütüphane, çinihâne, hānegāh ve diğer binalar vardır.

Fildişinden yapılan Şah İsmail'in sandukası üzerindeki bütün yazılar oyma olarak işlenmiş ince birer sanat eseridir.⁷⁵

⁷⁴ GENCELİ, Ali: "Büyük Türk Mutasavvıfı Erdebili Şeyh Safiyeddin", *Tanrıdağ*, C.1, s.6, 1942, s.13; S.A: Şeyh Safiyeddin Kompleksi, C.10, Bakı 1987, s.487-488

⁷⁵ GENCELİ, Ali: a.g.m.,s.13; CAVID, R: Şah Mezarı, "Şah İsmayıl Xetai (Haz: A.H.Sultan HÜSEYİNGULUOĞLU), Bakı, Ozan 1997, s.354-358

II. BÖLÜM

ŞAH İSMAİL HĀTĀİ'NİN ESERLERİNİN TAVSİFİ VE HÜLASALARI

A. Nüsha Tavsifi

a) İstinsah Tarihi Belli Olanlar

1. Taşkent Nüshası (T)

Özbekistan SSR E.A. Şarksinashlık Ens.Nu:1339/1412'de kayıtlıdır.

Baş: *İy ki yohdan bu cihānı var iden Pervendigār*

Yiri kâim gökleri devvar iden Pervendigār

Son: *Oldı anķā teg Hatāyī bī-vücūd*

Kāf-ı kudret sırrullahım 'Ali

Şah İsmail'in ölümünden 11 yıl sonra yazılan bu nüsha 1535 (h 942)'de Mahmut el-Nişāburi tarafından istinsah edilmiştir.

yk: 86, ölç: 14,5 x 23,5 cm, st:22, yz: ta'liktir.

Ezizaga Memmedov'un tavsifine göre "Dīvān-ı Hatāi" nin ilk sayfasının başlığı nakışlı olup, metni mavi çerçeveye alınmıştır. Başlıkların ekseriyeti zerefşanla işlenmiştir.¹

Dīvān münacaat, na't ve kasideler ile başlar. Bu nüshada 14 kaside, 248 gazel, 10 rübai ve Dīvān'ın kenarlarında mükemmel bir "Deh-nāme" mesnevisi vardır. Kasideler 1a-12a, gazeller 12a - 81b, rübailer ise 83b - 86b yaprakları arasındadır.

2. Paris Nüshası (P₁)

Paris Bibliotheque Nationale, Supp Turc.Nu:1307/83'de kayıtlıdır.

yk : 84, st: 11 13, yz: ince ta'lik

Baş: *İy ki yohdan bu cihānı var iden Pervendigār*

Yiri kâim gökleri devvar iden Pervendigār

¹ MEMMEDOV, Ezizaga: *Şah İsmail Hatāi, Eserleri*, Bakı, 1966, C.I, s.18

Son: *(Ola)run safından kopargıl meni*
Kılıçla iderler zebûn leşgeri

Bu nüsha Şah İsmail'in ölümünden 18 yıl sonra 1541 (h 948) de istinsah edilmiştir.

Dīvān'ın bu nüshasında 232 gazel, 3 mesnevi, 1 müseddes, 1 rübai, 19 kaside olmak üzere toplam 257 şiir vardır. Yazmanın 80b yaprağından itibaren "mesnevî-i fi'l-münacaat" başlığıyla 3 dinî menkabevi manzume vardır.

3. Leningrad Nüshası (L)

Leningrad Saltikov Şedrin Ktp. Nu: 4544/9515' de kayıtlıdır.

Baş: *Eyledim bünyâd al bende-i ez nâm-ı Hüdâ*
Ol yaratmış sırr-ı merdâni Aliyyu'l Murteza

Son: *Hatâi derd-mendem bir kemine*
Anıcah hû deyin şahun demine

Pek çok nüsha gibi mikrofilm fotokopisiyle ulaştığımız bu nüshânın fiziki özellikleri hakkında fazla bir bilğimiz yok. Ancak fotokopilerden görebildiğimiz bazı özellikler şunlardır.

yk:81, st:12, yz: ta'liktir.

Bu yazma Erdebil nüshasından istinsah edilmiştir. 1a'da h.1257'de istinsah edildiğini gösteren bir tarih vardır. P₂ nüshasıyla kol başları ve imlâ özellikleri aynıdır. Şiirler alfabetik sırayla verilmiştir.

Bu nüshada 1 murabba, 1 kaside, 1 müseddes, 217 gazel, 9 rübâi ve 168 beyitlik "Nasihat-nâme" mesnevisi vardır. 56b ve 76a'nın der-kenarında Şah Hatâi'ye ait iki gazel vardır.

4. Londra Nüshası (L)

British Museum Türk El Yazmaları Böl. Nu: 3380'de kayıtlıdır.

Baş : Sığın Fazl-ı Hakka iy t̤alib-i rāh
 Ki dost 'ışkun özüñe eyle hemrāh

Son : İy Haṭāyī pādīṣāh olmaz kiṣi
Olmayınca işbu dergahuñ kuli

yk: 83, st: 10 yz: iri ta'liktir. Bu nüshanın da diğer fiziki özellikleri hakkında fazla bilginiz yoktur. Fakat, E MEMMEDOV'un Charler Rieu'dan aktardığı bilgilere göre "Dīvān'ın ilk sayfasında güzel nakışlı bir madalyonun altın renkli fonu üzerine beyaz hatla "Eṣ'ār-ı feyz-i āṣar hazreti firdevs mekām Ebu'l Muzaffer Şah İsmail Hüseyini Merkade"² cümlesi yazılıdır.

Yazmanın son sayfasında iki mühür vardır. Bunlardan kitap sahibinin mührü üzerinde "Abde Mahmud Velî" yazılıdır. İlk mühürde miladî 1623'e tekâbül eden hicri 1023 tarihi vardır. Buradan nüshanın XVII yy. başlarında istinsah edildiğini tahmin edebiliriz.

Şiirler bu nüshada da alfabetik sıraya göre verilmiştir. Dīvānda 225 gazel, 10 rübāi ve "Nasihat-nāme" mesnevisi vardır.

5. Berlin Nüshası (B)

Berlin Staatsbibliothek Nu: 209'da kayıtlıdır.

Baş : İy ki yokdan bu cihanı var iden pervendigar
Yeri kaim gökleri dever iden perverdigār

Son : Uğraşanda tā ki 'ıṣkuñ zerre kılur dağları

Bu Hatāi ḥasta andan nā-tüvañ Perverdigār

Tamamı 19 varak olan bu nüsha eksiktir. Yapraklarının çoğu eksik şiirler yarımıdır. Eser ince talikle yazılmıştır. E.Memmedov, müstensihini bilemediğimiz bu nüshanın h.1077'de istinsah edildiğini söylemektedir.³ Dīvānın ilk sayfasında silik olduğu için okunamayan bir madalyon var. Sayfanın köşeleri ve içi minyatür

² MEMMEDOV, E: a.g.e., s.32, Naklen RIEU, Charles: "Catalogue of the Turkish Manuscripts the British Museum", London, 1888, p.205-206

³ MEMMEDOV, E: a.g.e., s.

şeklinde dallarla süslüdür. Yine bizim yaptığımız düzenlemeye göre Dīvān'ın 2a – 2b ve 3a varaklarında ağaç ve kuşlardan oluşan birer minyatür vardır.

b) İstinsah Tarihi Belli Olmayanlar

1. İstanbul Nüshası (İ₁)

İstanbul Millet Ktp. Nu: 131'de Ali Emiri kitapları arasındadır.

Baş : *Ol şāh ki mazhar-ı ayn-ı Hüdādur*
Hakdan anı kim didi cūdādur

Şah Hatāi mest olunca kanğı mehd-i söylersün
İçdi bir zerre zülāli Havz-ı kevşerden 'Ali

yk: 33, ölç: 226 x 160, st: 15, yz: ādi ta'lik, c:istampa yaldızlı, kt: beyaz

Yazmanın ikinci yaprağında Ali Emin Efendi'nin mührü vardır.

Bu nüshada 41'i hece, 46'sı aruz vezniyle yazılmış toplam 87 şiir vardır. Aruzlu şiirler 1 mesnevi, 2 murabba ve 32 gazelden ve 173 beyitlik "Nasihāt-nāme" adlı mesnevî'den ibarettir. Heceli şiirlerden 31'i koşma şeklinde yazılmış nutuk ve nefeslerden oluşurken 10'u manidir.

2. İstanbul Nüshası (İ₂)

Taksim Atatürk Ktp. Osman Ergin Böl. Nu:811'de kayıtlıdır.

Baş: *İy muhibb-i Muştafā vey pîr ū vey āl-i 'abā*
Diñle imdi söyleyeyüm ben şerh-i tūc-ı evliyā

Son: *Şah Hatāi mest olunca kanğı medh-i söylersün*

İçdi bir zerre zülāli Havz-ı kevşerden 'Alī

yk:32, ölç:230 x 160 (180 x 110), st:21, yz:ta'lik, kt:sarı aharlı, ct: mavi zemin üstüne açık kahve renkli siyah desenli mukavva ciltli ve mıkleplidir.

Bu nüsha "Vahdet-i Dīvānı" ile aynı cilt içindedir. Yazmanın 16a – 41b varakları arasında "Vahdeti Dīvānı" 61b – 92a arasında ise "Hatāi Dīvānı" vardır. Yazmanın sonunda 11 yaprak boştur.

Yazmada 62a'dan itibaren başlayan Dīvān'ı karışıklığa meydan vermemek için 1b'den başlattık. 1b'de başlayan yazma buna göre 32a'da bitmektedir.

Bu nüshada toplam 115 şiir vardır. Bunlardan 61'i aruz, 54'ü hece ölçüsüyle yazılmıştır. Aruzlu şiirlerden 55'i gazel, 6'sı murabbadır.

3. Azerbeycan Nüshası (A)

Nahçıvan Milli Ktp. Nu:1291'de kayıtlıdır.

Baş: *Bā ism-i illāh ferd-i Yezdān*
Rahmān u rāhim ü Hayy ü Sübhān

Son: *Olarun safından kopargıl meni*
Kılıçla iderler zebun düşmeni

yk: 127, ölç: 13 x 8,5 cm, st:18 yz: iri ta'lik, kt:gri isfehāni renkte, ct:soluk kahverenkli mukavva.

Bu nüshada 236 gazel, 2 murabba, 1 müseddes, 3 kaside, 2 mesnevi ve 183 beyitlik "Nasihat-nāme"nin yanında 1b ve 7b varakları arasında 107 beyitlik "Deh-nāme" mesnevisi vardır.

4. Paris Nüshası (P₂)

Bibliothèque Nationale, Supp. Turc. Nu: 995/64'de kayıtlıdır.

Baş: *Eyledim bünyād ol bende ez nām-ı Hüdā*
Ol yār imiş sırr-ı merdānı Aliyyu'l Murteza

Son: *Hatāi derd ü mendem bir kemine*
Amunçün hū deyın şahun demine

yk: 64, st:15, yz:ince ta'lik olan nüshanın cilt özellikleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.

Nüshanın 63a yaprağına kadar bütün şiirler alfabetin sırayla verilmiştir. 63a ve 64a'da düzensiz ve eksik şiirler vardır. 63b'deki iki gazelin Fuzuli'nin "Leylā ve

Mecnûn” mesnevisine ait olduğu fakat yanlışlıkla Hatâî’ye isnad edildiği söylenmektedir.⁴

Dîvân’da 1, Farsça olmak üzere 206 gazel, 9 rûbai ve 2 mesnevi, 1 kıt’a, biri Türkçe ikisi Farsça üç beyit “Nasihat-nâme” mesnevisi vardır.

5. Vatikan Nüshası (V)

İtalya’da Vatikan-Apostopol ktp.Nu:221’de kayıtlıdır.

Baş : *İy ki yohdan bu cihānı var iden perverdigar*
Yiri kâim gökleri devvar iden perverdigar

Son: *Gitdi ol dilber yarumdan yüz cefā kaldı mana*
Cevr bilmen kim belā bî-mün teha kaldı mana

yk: 32, ölç: 22 x 15,5 cm, st: 18,20, yz: kırma ta’lik, Cildi sonradan yenilenmiştir. Nüshanın aslını görmediğimiz için fiziki özellikleri hakkında fazla bilgimiz yoktur.

Bu nüshanın yazı ve imlası oldukça bozuk ve okunaksızdır. Nüshada alfabetik sırayla verilen şiirlerin son yirmibeşinde bu sistem bozulmuştur. Dîvân’ın sonunda Arapça ve Farsça beyitler vardır.

Dîvân’ın bu nüshasındaki şiirler 16 kaside ve 160 gazelden ibarettir.

6. Kahire Nüsnası (K)

Kahire’de Hidviyye Ktp. Türkçe Yazmalar Böl. Nu 1761’de kayıtlıdır.

Baş : *İy ki yokdan bu cihani var iden pervendigar*
Yeri kaim gökleri dever iden perverdiger

Son: *Bu Hatâyî’nün yiri oldı gamundan dağ-ı hecr*
Kurtara vashûn meger bu küh u sahradan meni

⁴ Bkz. MEMMEDOV, Ezizaga: *Şah İsmail*..., s.29

yk: 36,   :26,5 x 17 cm, st:13, yz: ta'lik, cl:  er evesi ve başlıkları altın yaldızla doldurulmuş ct: ciltli.

Yazma burada dört bölümden oluşan bir mecmuanın içinde I. Bölümde yer almaktadır. "Sultan Ali El-Me hed " hattıyla yazılmıştır. Tarihsizdir.⁵

Bu nüshada 1 kaside, 2 na't ve 155 gazel vardır. 8a'da " r zun ki ol r h-u p r-n r tab üstündedir" beytiyle ba layan gazel 22a'da tekrar edilerek çift yazılmıştır. Alfabetik sırayla verilen şiirlerde 35. Şiirden sonra bu sıra bozulmuştur.

B. Eserlerinin H lasaları

1. D v n

Şah ısmaıl'in en hacimli eseri D v nı'dır. D v nı'nın müellif hattı veya şairin sağlığında yazılmış bir nüshası yoktur.⁶ Fakat Hat i'nin daha hayattayken bir D v n oluşturduğu

Z hid g mr ha göster yüzünü iy n r-ı il h

T  kim ol kafir getürsün H k ka im n  imd den

(G 232/2)

Men H     em   hu n va    n  söylerem

'    ile bil bağlaram defterle d v n mendedür

(G 49/11)

gibi beyitlerden anlaşılmaktadır. Hat i'nin şiirlerinde sözünü ettiği bu D v n hal  bulunamamıştır. Safev ler devrini anlatan edeb  ve tarih  eserlerin de bu konuda kesin bir bilgi vermemesi i i iyice zorlaştırmaktadır.

Hat i D v nı'nın yazma nüshaları XVII.yy'dan itibaren ilim  lemine tanıtılmaya ba lamı tır. Bu yüzyılda Katip Çelebi (1591-1657) *Kesf' z-Z nun* adlı eserinde Hat i'nin D v nı'ndan bahseder.⁷

⁵ Bkz. Mısır Milli Ktp. Türkçe Yazmalar Kataloğu (1870-1980), Mısır 1989, C.II, s.64-65

⁶ Hatay  D v nı'nın müellif hattı bir nüshasının bulunmamasını fırsat bilen İranlı edeb yat ı Fir z Mans ri, " ah ısmaıl şair değildir, d v n  da yoktur" diyerek zihinleri bulandırmak istemiştir. Fakat H.Arash , Mans ri'ye hitaben yazdığı "A ık Mektub" adlı gazete yazısıyla onun temelsiz iddialarını çürütmüştür. (Bkz. H.Arash , "A ık Mektub" Ebediyyat ve  ncesenet Gazetesi, 17 Eylül 1981)

⁷ Katip Çelebi *Kesf' z-Z nun*, C.1,  st.1310,s.510

XIX.yy. ise Azerbaycan'da Abbasgulu Aga Bakıhanov ve Seyyid Azim Şirvani Hatāi ve onun Dīvānı hakkında bilgi vermişlerdir. Yine bu asırda çok sathi olmakla beraber Hammer, Charles Rieu, A.Krinsky, V.F.Minorsky, E.Bloşe, Ç.Perç, E.Rossi, A.Zayančovski vb. pekçok Avrupalı ve Rus bilim adamı Hatāi ve eserleri üzerinde çalışmışlardır.

Bu gün Hatāi Dīvānı'nın bilinen 15 nüshası vardır. Bunlar Taşkent, Paris I, Paris II, Erdebil, Tebriz, Tahran, Bakü, Berlin, Leningrad, Vatikan, Kahire, Londra, İstanbul I, İstanbul II ve Mazār-ı Şerif nüshalarıdır.⁸

Hatāi'nin yaşadığı tarihe en yakın olması sebebiyle dil ve gramer yönünden de en güvenilir ve en geniş nüsha Taşkent Nüshasıdır. Bu nüshada 272 şiir vardır. Hatāi'nin ölümünden 11 yıl sonra 1535 de istinsah edilmiştir.

Paris II Nüshası : 257 şiir vardır. Müretteb bir nüshadır. XVI.yy'da Hatāi'nin ölümünden 18 yıl sonra 1541'de istinsah edilmiştir.

Paris I Nüshası : 223 şiir vardır. Tahminen XVII.yy başlarında istinsah edilmiştir. Bu nüshada biri gazel, ikisi beyit üç Farsça şiir vardır.

Vatikan Nüshası : 176 şiir vardır. Tahminen XVII.yy'da istinsah edilmiştir. Yazısı bozuk ve müstensih hatasının en çok olduğu nüshadır.

Berlin Nüshası : 32 tam 24 de eksik şiir vardır. Yarım bir nüshadır. H. 1077'de istinsah edilmiştir.

Leningrad Nüshası : 229 şiir ve 168 beyitlik nasihat-nāme mesnevisi vardır. H. 1257'de Erdebil Nüshası'ndan istinsah edilmiştir. P₁ nüshasıyla dil-gramer ve tertip olarak aynı özellikleri göstermektedir.

Kahire Nüshası : 158 şiir vardır. Tahminen XVI.yy sonlarında istinsah edilmiştir. Şiir sayısı az olmakla birlikte güvenilir bir nüshadır.

İstanbul I Nüshası : 87 şiir ve 173 beyitlik nasihat-nāme mesnevisi vardır. Tahminen XVII.yy sonlarında istinsah edilmiştir. Dil ve gramer özellikleri itibarıyla diğerlerinden ayrılan bu nüshanın en önemli farkı 41 şiirin hece ölçüsüyle yazılmış olmasıdır.

⁸ Hatayî Divânı'nın yazma nüshaları hakkında bkz. MEMMEDOV, E: *Şah İsmayıl ...*, C.I, s.5-48; MEMMEDOV, E: "Hatayî Divânı'nın En Eski El Yazması", *Alevilik Araştırmaları*, 1988, S.1, s.209-222; MELİKOF, İ: "Hatayî" Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Konya, 1975, s.315-318

İstanbul Nüshası II : 115 şiir vardır. Tahminen 18.yy sonlarında istinsah edilmiştir. *İ₁* nüshası gibi bu nüsha da aruzlu ve heceli şiirlerden oluşmaktadır. Şiirlerden 54'ü hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bu şiirlerden çoğu Anadolu Hatâilerine aittir.

Londra Nüshası : 235 şiir ve 168 beyitlik Nasihat-nâme mesnevisi vardır. Tahminen XVII.yy başlarında istinsah edilmiştir.

Tebriz Nüshası : 237 şiir ve 183 beyitlik Nasihat-nâme mesnevisi vardır. Tahminen XVII.yy başlarında istinsah edilmiştir. Dîvân'ın en geniş nüshalarından biridir.

Erdebil Nüshası : Ulaşamadığımız bu nüshada V.F.Minorsky'e göre 242; E.Memmedov'a göre ise 279 şiir vardır. Yazma, Şeyh Safî Türbesi'ne h.1022'de vakfedilen bir nüshadan h.1245'te (M.1829) istinsah edilmiştir.

Mezar-ı Şerif Nüshası : 193 şiir vardır. Eksik bir nüsha olmakla beraber önemli bir nüshadır. Bu nüshada bulunan 193 gazelden 28'i diğer nüshalarda bulunmaz. Tahminen XVII.yy başlarında istinsah edilmiştir.

Dîvân'ın nüsha sayısını kesin olarak bilemediğimiz için zamanla bu yazmalara yenileri de ilave edilebilir. Bütün bu yazmaları incelediğimiz zaman, istinsah hataları, şiir sayılarında farklar, beyit ve mısraların yer değiştirmesi, birbirleriyle karışıp iç içe giren veya bölünen şiirler, aynı şiirin farklı nüshalarda değişik beyit sayılarıyla kaydedilmesi, kelime farklılıkları ve sadece İstanbul nüshalarına ait olmak üzere mahlas karşılıkları, dil ve gramer farklılıkları gibi olumsuz özellikler görülecektir.

Özellikle cönk ve mecmualardaki "Hatâî" mahlaslı yüzlerce şiirden hangilerinin Hatâî'ye ait olup olmadığı da meseleyi iyice karıştırmaktadır.

Bütün bu olumsuz hususiyetler; gören araştırmacılar ilmi çalışmalar için dîvânın tenkitli bir metnin hazırlama zarureti üzerine dikkatleri çekmişlerdir.

İstanbul I nüshalarıyla çeşitli cönk ve mecmualardaki şiirlerden faydalanan Hatâî Dîvânı'nın ilmi anlamda ilk neşrini hazırlayan S.Nüzhet Ergun, Dîvân'ın tam bir nüshasını oluşturmak için bütün yazmaların bir araya getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹

⁹ ERGUN, S.N : *Hatayî Divânı* ..., s.20

Fuad Köprülü de, Hatâi'ye ait şiirleri ayırmak için yeni cönklerden ziyade, Dîvân'ın eski nüshalarına müracaat etmek gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰

Bu düşünceyle Hatâi Dîvânı üzerine Avrupa'da ve Azerbaycan'da çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Azerbaycan'da yapılan ilk çalışma Selman Mümtaz ile Bekir Çobanzade'ye aittir. İki araştırmacının, Erdebil ve Londra nüshalarını karşılaştırarak birlikte yaptıkları çalışma ne yazık ki yayınlanamamıştır.¹¹

Avrupa'da yapılan en önemli çalışma ise Turhan Gencei'ye aittir. Gencei'nin arap harfleriyle düzenlenmiş tenkidli metninde Dîvân'ın P_{II} nüshası esas alınarak, Londra, Paris I ve Vatikan nüshalarıyla mukayese edilmiştir. Diğerlerine göre daha derli toplu sayılan bu nüsha Hatâi'nin şiirlerinin tamamını kapsamamaktadır.¹²

Azerbaycan'da yapılan diğer bir çalışma da E.Memmedov'a aittir. Memmedov, Dîvân'ın sekiz nüshasını karşılaştırarak arap harfleriyle yayınlamıştır. Fakat bütün nüshalardaki şiirler hiçbir tedkike lüzum görülmeden olduğu gibi alınmıştır. Bu sebeple bütün istinsah hataları da yeni oluşturulan metne taşınmıştır. Mesnevî, müseddes, murabba vb. nazım şekilleri gazel veya kaside olarak verilmiştir.¹³

Bütün eksikliklerine rağmen emek ve zaman isteyen bu çalışmaların yanında Türkiye'de ve Azerbaycan'da Hatâi'nin şiirleri Dîvân'ın herhangi bir nüshasına dayanılarak defalarca yayınlanmıştır.¹⁴ S.Nüzhet Ergun'dan sonra Türkiye'de uzun süre "Hatâi Dîvânı" üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Son yıllarda N.Birdoğan¹⁵ ve İ.Aslandoğlu'nun¹⁶ cönklere kadar inerek Hatâi ve Anadolu Hatâileri'ni ayırt etmek sûretiyle, Dîvân'ın Taşkent nüshasını ele alarak yaptıkları çalışmalar dikkate değerdir.

¹⁰ KÖPRÜLÜ, F: *Edebîyat Araştırmaları II*, s.47

¹¹ MÜMTAZ, S – ÇOBANZADE, B : *Şah İsmayıl Xetay Divân Azerb. SSR. EA. Şark Elyazmaları Böl. Nu:3999*

¹² GENCEİ, T: *Şah İsmail Hatâi*, Napoli, 1959

¹³ MEMMEDOV, E: *Şah İsmayıl...*, C.I, Bakı 1966

¹⁴ Azerbaycan'da yapılan başlıca yayınlar şunlardır. ARASLI, H. – İBRAHİMOV, Z: *Şah İsmail Hatâi* (Arap Harfli) Bakı 1946; ABBASOV, M: *Şah İsmayıl Xetay, Seçilmiş Şiirleri*, Bakı 1924; MEMMEDOV, E: *Xetay, Eserleri*, C.I,II, Bakı 1975, 1976, *Şah İsmayıl* (Haz:SEFERLİ, E-YUSİFOV,X; *Şah İsmayıl Geçme Namerd Köprüsünden*, Bakı, 1988,

¹⁵ BİRDOĞAN, N: *Alevîlerin Büyük Hükümdarı Şah İsmail Hatâi*, Can Yay., İst.1991

¹⁶ ASLANOĞLU, İbrahim: *Şah İsmail Hatâiyi...*, Der.Yay, ist. 1992

Görüldüğü üzere her biri emek mahsulü olan bu çalışmalar da Hatâi Dîvânî'nın tam olarak ortaya konmasında yeterli olamamıştır. Biz de şimdiye kadar yapılanların doğrularını ve eksikliklerini göz önüne alarak Dîvân'ın tenkitli bir metnini hazırlamaya çalıştık. Çalışmaya başlarken amacımız nüshaların tamamına ulaşmaktı. Fakat, tüm gayretlerimize rağmen 11 nüshaya ulaşabildik. Bunlar sırasıyla Taşkent, Tebriz, İstanbul I, İstanbul II, Paris I, Paris II, Berlin, Vatikan, Leningrad, Kahire ve Londra nüshalarıdır. Başta da belirttiğimiz gibi Berlin nüshası yarım bir nüsha olduğu için çalışmaya dahil etmedik. Elimize varak sayıları eksik ulaşan Londra nüshasını ise bu varakları tamamlayamadığımız için metinden çıkarmak zorunda kaldık. İstanbul nüshalarının dışında 1 şiir hariç, heceli şiir bulanmamasına rağmen bu nüshalarda geçen Hatâi'ye ait heceli şiirleri onun edebî kimliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için metnin sonuna aldık. Şairin heceli şiirleri cönk ve mecmualarda çok dağınık ve Anadolu Hatâileri'ninki ile karışmış bir vaziyette bulunduğu için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.¹⁷

Bizim 9 nüshayı karşılaştırarak oluşturduğumuz bu metin de 12 kaside, 3 mesnevi, 2 murabba, 1 müseddes, 345 gazel, 11 rûbai, 2 kıt'a ve heceyle yazılmış 22 şiir ve 11 mani vardır.

Hatâi Dîvânî'ndaki şiirler genel olarak âşıkâne, dinî-tasavvûfî mahiyettedir. Dîvânda şiirler içinde en geniş yeri gazeller tutmaktadır. Bu 345 gazelden yaklaşık 80'i dinî-tasavvufî ve mezhebî konuları işlemektedir. Bununla beraber diğer gazellerde dinî-tasavvufî terimlerle yüklüdür. Şair; dinî-tasavvufî gazellerinde Allâh, Hz.Muhammed, tevhîd inancı, insan-ı kâmil, vahdet-i vücûd düşüncesi içerisinde gönül, âşık, âşık, sıdk, tevâzu, ahiret, cennet ve cehennem vb. kavramları ele almış; mezhebî mahiyette Hz.Ali, ehl-i beyt ve 12 imama olan bağlılıktan bahsetmiştir.

Şair; âşıkâne dîvân şiirinin klâsik mazmunlarından faydalanarak his, duygu, düşünce ve hayallerini dile getirmiştir. Dîvân'ın şahıs kadrosu âşık, sevilen-rakibden oluşmaktadır. Bu kadronun temsil ettiği tipler şiirin içeriğine göre değişebilmektedir. Âşıkâne bir gazelde sevileni bir güzel temsil ederken, dinî-tasavvufî mahiyetteki bir

¹⁷ Cönk ve mecmualardaki Hatayî'ye ait şiirler yapılan yeni çalışmalarla yavaş, yavaş gün ışığına çıkarılmayı başlanmıştır. Bu konuda Sivas Cumhuriyet Üniv. Öğrt.Gör. Kutlu ÖZEN'E ait cönkler üzerinde Yrd.Doç.Dr.Doğan Kaya tarafından hazırlatılan lisans tezleri bu konuda atılan önemli adımlardandır.

gazelde onun yerini Allāh, Hz.Muhammed, Hz.Ali, ehl-i beyt veya 12 imam alabilmektedir.

Dīvān'da, toplumsal hayat bir saray istiaresi etrafında düşünülmüştür. Sevgili de, bu sarayda padişah gibi her şeye hükmeden bir tip olarak görülür. Fakat Hatāi, zaman zaman bu dairenin dışına çıkarak hükümdarlığının bütün ihtişamıyla kendini gösterir.

Hatāi; kaside, mesnevi, murabba, müseddes ve hatta rubailerinde dinî-tasavvufî çerçevenin dışına çıkmıştır.

Kasidelerinde, klâsik bölümleri göremeyiz. O, doğrudan övgüyle söze başlar ve dua ile şiiri bitirir. Dīvān'daki 12 kasedenin 9'unda Hz. Ali'ye övgü vardır.

Dīvān'da Nasihāt-nāme'nin dışında 24,36 ve 60 beyitten ibaret üç mesnevisi vardır. Şair, ilk iki mesnevide tevhîdle söze başlamış, münacat, na't, mi'râciye ve dua beyitleriyle bitirmiştir. 60 (mes. 3) beyitlik üçüncü mesnevi ise savaş ve kahramanlık konulu bir şiirdir. Yine bir tevhîdle başlar, dinî, ahlâkî öğütlerle ve kahramanlık ifadeleriyle devam eder. Şair Zal, Efrasiyâb, Hz.Ali, Gîyû, Rüstem, Biçen gibi tarihî ve mitolojik şahsiyetlerle yiğitlikte boy ölçüşür.

Dīvān'daki iki murabbadan ilki tamamen teslis inancıyla kâlem e alınmıştır. İkincisinde ise âşıkâne duygulur lirik bir üslupla anlatılır.

16 bentden oluşan müseddes ise Hz.Ali'de Ulûhiyyet inancıyla yazılmıştır. Şiirde vahdet-i vücûd düşüncesini, devir nazariyesini, hulûl ve tenasüh inancını da görmek mümkündür.

Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Şah İsmail Hatāi, Dīvān ile ön plâna çıkan bir şairdir. Hatta bu eseri, diğer eserleri değerlendirmeye tabi tutulmasa bile, tek başına şairin edebî, siyasî ve dinî kimliğini tanıtmaya kafi gelmektedir. Yeter ki dīvânın doğru, güvenilir bir metnini oluşturabilelim ve şiirlerindeki mesajı hiçbir önyargıya bağlı kalmaksızın evrensel bir bakış açısı takip ederek o devirden günümüze yansıyan bir değerler manzumesi olarak telakki edebilelim.

2. Deh-nāme

Deh-nāme¹⁸ Hatāi'nin 20 yaşlarında yazdığı dinî ve tasavvufî mahiyette bir eserdir. "Deh-nāme" kelime olarak on mektup anlamına gelmektedir. Azeri Türkçesi'yle yazılan ilk mesnevîlerdendir. Hatāi'den önce de Azeri şairler tarafından bu türde eserler verilmiştir.¹⁹

Azerbaycan'da üzerinde birçok ilmi çalışma yapılan eserin bilinen beş nüshası vardır. Bunlardan ikisi müstakil, ikisi Hatayî Dīvānı'nın içinde ve biri de "Menakıb-ı Şeyh Safi"nin sonundadır.²⁰ Bu nüshalar kısaca şunlardır.

Taşkent Nüshası : XVIII.yy başlarında istinsah edilmiştir. Tam ve müstakil bir nüshadır. Özbekistan İlimler Akademisi Şarksınaslık Ens. Nu 1413'te kayıtlıdır.

Taşkent Nüshası : XVI.yy da istinsah edilmiştir. "Hatāi Dīvānı"nın Taşkent Nüshasının varakları kenarındadır.

Mezar-ı Şerif Nüshası : XVI.yy sonlarında istinsah edilmiştir. Hatāi Dīvānı'nın Mezar-ı Şerif Nüshasının içindedir. Mesnevî'nin bazı bölümleri katip tarafından kısaltılıp birleştirilmiştir. Bu sebeple eksik bir nüshadır.

Leningrad Nüshası : XVII.yy başlarında istinsah edilmiştir. Tam bir nüshadır. Leningrad Asya Halkları Ens. Elyazmaları Böl. Nu:V289 (297)'de kayıtlıdır. Burada bir mecmuanın içinde bulunan eser 1a-68a varakları arasındadır. Mecmuada ayrıca Tufeyli'nin 10, Nesîmi'nin 9, Hatāi'nin 2, Kişverî'nin 6 ve adı bilinmeyen bir şairin 3 şiiri mevcuttur.

Azerbaycan Nüshası : XVII.yy başlarında (h.1019) da istinsah edilmiştir. Kısa bir nüshadır. 26 bölümden ibarettir. Eser "Münākıb-ı Şeyh Safi"nin sonundadır.

Deh-nāme'nin tenkitli bir metni E.Memmedov tarafından hazırlanmıştır. Bu tenkitli metne göre, 1532 beyit olan eser 74 başlıktan ibarettir. Aruzun *Mef'ûlû Mefâ'ilûn Fa'ûlûn* vezniyle yazılmıştır.

¹⁸ Hatāi'nin "Deh-nāme" mesnevisi hakkında bkz. MÜMTAZ, S.: "Şah Hatāi", Maarif ve Medeniyet Jurn., 1923, Nu.8-9, 10,11; ARASLI, Hamid: Deh-Nāme, Bakı, Uşaggenç neşr., 1946; ARASLI, H.: Şah İsmail Hatāi "Deh-Nāme", (Arap Harflî) Azerb.Medenî Rabîta Cemiyeti, Bakı, 1948; ARASLI, Hamid, Azerb. Uşag ve Gencle Edb (Âli Mektep Talebeleri için dersli) Maarif Neşri, Bakı, 1982, s.219; MEMMEDOV, E: Şah İsmayıl..., C.II., Bakı, 1973, s.5-14 CAVADOVA, Minaye: "Xetai Eserlerinin Leksik, Seimantik ve Üslubu Hususiyetler Haggında", Şah İsmayıl Xetai (Megaleler Toplusu), Bakı, Elm., 1988, s.145-156; CAVADOVA, M: Şah İsmail Xetai'nin Leksikası Deh-nāme Poeması Üzre, Elm Neşr. Bakı. 1977

¹⁹ İsmail Hikmet (Ertaylan) : Azerbaycan Edb. Tarihi, C.II, Bakı 1928 s.33-38

²⁰ Bu nüshalar hakkında bkz. E.MEMMEDOV: a.g.e, s.21-44

Eser, kısa manzum bir önsözle başlar. Şair, Allāh'ın bazı isim ve sıfatlarını zikrettikten sonra eserini aşk ehline öğüt vermek amacıyla kâlem e aldığını belirtir;

Bā-ism-i ilah ü ferd-i Yezdān

Rahmān u Rahīm ü Hayy ü Sübhān

.....
Aşk ehline tā ki pend bulsun

Bezm ehli arā pesend bulsın

Kısa önsözün ardından mesnevī klasik şekilde tevhīd, (Tevhīd-i Hak Sübhan ü Tealā), münacaat (Zikr-i Taleb-i Rahmet) na't (Der Na't-ı Resûl SallAllāh u Aleyhi Ve's-sellem) ile devam eder. Tevhīd bölümünde Allāh'ın varlığını ve birliğini anlatan şair, münacaatta Allāh'tan yardım ve bağışlanmayı diler. Na'tda ise, Hz. Muhammed'in vasıfları ve mucizeleri anlatılarak O'na övgüde bulunulur. Bir beyitte "Şakkü'l Kamer" mucizesi şöyle anlatılır.

Ol kıldı münevver âftābı

Şakk itdi eliyle māhtabı

Na't dan sonra gelen bölümlerde Hatāī, Hz.Ali ve on iki imamla ilgili mezhebi düşünce, kabul ve inanışlarını işlemiştir. Muhteşem bir bahar tasvirinin yer aldığı 60 beyitlik "bahariyye" bölümünden sonra "Aşığın Hali ve Ünvanı" başlığıyla mesnevinin asıl konusuna geçilir bu bölümden sonra mesnevi âşık ve muşuğun arasında geçen olaylar etrafında döner. Olay kahramanların birbirlerine âşık olmalarıyla başlayıp kavuştukları gün sona erer. Hikayenin kahramanları; Âşık, Maşuk ve Bağban'ın yanında cansızlardan oluşan Saba, Ah, Hud ve Gözyaşı'dır. Hikaye doğu edebiyatında ve Âşık Edebiyatı'mızda²¹ pek çok örneği görülen rüya motifi ile başlar. Âşık, bir gece rüyasında Maşuk'u görüp ona âşık olur. İlahi bir sezgi ile bulunduğu yeri öğrenir. Âşık'ın aşkının gücü Maşuk'u da etkiler. Maşuk, halini Âşık'a belli etmez. Bu arada Ah, Hud, Saba ve Gözyaşı araya girer. Âşık'la Maşuk arasında mektuplaşmalar başlar. Âşık çeşitli imtihanlardan geçirilir. Âşık, Gözyaşı sayesinde sevgilisini razı eder. Sonunda Âşık ve Maşuk bir birine kavuşur.

²¹ Âşık Edebiyatı'nda rüya motifi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Umay GÜNAY, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, TTK, Ank. 1986

Eser sembollerle yüklüdür. Mefhumlar mücerret olup, genellikle teşhis ve intak sanatı ile işlenmiştir. İfadeler teşbih unsurları ile örülmüştür. Mesela “Ateş-i Işk” da aşk ateşinin yakıcılığından ve bunu taşımanın zorluğundan bahsedilirken çarpıcı teşbihlere başvurulur;

Bir zerrece ışk cana düşse
Yâ rekler içinde kana düşse
Bir dem ten içinde durmaya can
Hem rekler içinde huşk ola kan
Ger âteş-i ışk bâşa düşse
Bir zerrece sözi dâşa düşse
Katlanmaya ana çatlaya daş
Meydân-ı havâda oynaya baş

Başta da belirttiğimiz gibi dinî-tasavvufî bir eser olan Deh-nâme’de aşkın mahiyeti Âşık ve Maşuk tipleriyle âşıkların hali ortaya konur.

Mesnevi’nin sonunda klasik olarak tarih düşülmüştür. Buradan hareketle eserin 1506’da yazıldığını anlıyoruz.

Hicründe çü dâd u nûn geçdi
Sinden dahı bir füzun geçdi

3. Nasihat-nâme

Nasihat-nâme, adından da anlaşılacağı gibi didaktik ahlâki, tasavvufî ve felsefî bir eserdir.²² Azeri Türkçesi ile yazılmış ilk mesnevilerdendir. Nüshalara göre beyit sayısı değişmekle beraber tamamı 172 beyittir. Eser *Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* vezniyle yazılmıştır.

Nasihat-nâme’nin altı nüshası vardır. Bunlardan beşi Dîvân’ın Mezar-ı Şerif, İngiltere Müzesi, Paris I, İstanbul I ve Erdebil nüshalarında, bir nüshası da

²² Bu türle ilgili olarak bkz. GÜZEL, Abdurrahman: *Dini-Tasavvufî Türk...*, s.21; PEKOLCAY, Necla: *İslami Türk Edebiyatında şekil ve Nev’ilere Giriş*, İst., 1994, s.265; Hatâî’nin Nasihat-nâme’siyle ilgili olarak bkz. Charles Rieu: *Catalogue of The Turkish Manuscripts the British Museum*, London, 1888, s.206; MÜMTAZ, S: “Nasihat-nâme”, *Maarif ve Medeniyet*, 1924, Nu. 4, s.26-37; İsmail Hikmet: *Azerb. Edebiyatı Tarihi*, Azer. Neşr., Bakı. 1928, C.II, s. 17-18; MEMMEDOV,E: a.g.e., C.II., s.44-40; ERGUN, S.N:a.g.e., s.203-213; ASLANOĞLU, İbrahim: a.g.e., s.241-248; BİRDOĞAN, Nejat: *Şah İsmail Hatâî*, s.365-381; MÜMTAZ, S – ÇOBANZADE,B : *Nasihatname*, Bakı 1930

Azərbaycan İlimlər Akademisi El Yazmaları Bölümü'ndə "Menakıb-ı Şeyh Safi"nin arkasında yer almaktadır.

Mezar-ı Şerif Nüshası : Bahter Müzesi El Yazmaları Bölümü'nde bulunan Hatāi Dīvānı'nın içindedir. Mir İmad Gazvini (1552-1615) tarafından istinsah edilmiştir. Ancak üçte ikisi elimizde olan bu nüshada Nasihat-nāme Mesnevisi de eksiktir. Sadece 50b – 54a varakları arasındaki bölüm vardır.

Erdebil Nüshası : Dīvānın 73a-80a varakları arasındadır. Kırık talikle yazılmıştır. 1829 da istinsah edilmiştir. Her varakta 12 beyit vardır. Tamamı 168 beyittir.

Azərbaycan Nüshası : Azərbaycan SSR. İ. A. Respublika El Yazmaları Bölümü Nu: 7987'dedir. "Menakıb-ı Şeyh Safi"nin sonunda Katip Dergahgulu Kirmani tarafından talik ile 1610 (H 1019)'da yazılmıştır. Eser 168 beyittir.

İngiltere Nüshası : Türk El Yazmaları Bölümü Nu: 3380 de kayıtlı Hatāi Dīvānı'nın 3a-10a varakları arasındadır. 168 beyitlik tam bir nüshasıdır. 1613 (H 1023)'de yani dan önce istinsah edilmiştir.

Paris Nüshası I : Paris Milli Kütüphanesi Nu: 995 (64)'de bulan Hatāi Dīvānı'nın 58a-63b varakları arasındadır. Tamamı 166 beyitten ibarettir. XVII.yy başlarında istinsah edilmiştir.

İstanbul Nüshası : Millet Küt. Ali Emiri Kitapları Nu: 931'deki Hatāi Dīvānı'nda 27a-33a varakları arasındadır. Bu nüshada 173 beyit olan eser talikle yazılmıştır. İstinsah tarihî ve müstensihî belli değildir.

Kısaca eserin içeriğine bakacak olursak; Nasihat-nāme, Şah İsmail Hatāi'nin müridlerine dinî, tasavvufî, ve Ahlākî bakımdan yol göstermek, öğüt vermek amacıyla kâlem e aldığı manzum bir eserdir. Şair, Mesnevinin sonuna yazdığı bir beyitte Nasihat-nāme'yi yazış sebebini şöyle açıklar;

Naşihat-nāme yazdım dervişāne

Cihānda olmağ için bir nişāne

(Nas – 169)

Eserde doğruluk, yiğitlik, iyilik, fedakârlık, feragât, tevekkül, sabır, tevâzu gibi iyi hasletlere sahip olunması; kibir, zulüm, bencillik, küfür, kin vb. kötü hasletlerden sakınılması öğütlenir.

Hatâi eserde bir tarikata girmek ve Mürşide bağlanmak isteyen tâlibe hitapla söze başlar ve özetle şunları söyler;

Tâlib olan kişi Hakk'ın fazlına sığınmalı, Hakk aşkını yoldaş edinmeli, teveccüh kılmalı, tevekkül etmeli, aşk yolunda dosdoğru ve teferrüc ehli olmalı, her şeyi aşk ile yapmalıdır;

Her iş kim dutasuñ 'ışkıla dutgıl

İki sanmağlığı iy cān unuttıl

(Nas – 5)

Allāh'a ulaşma yolunda salikin katetmesi gereken dini, Ahlâki ve tasavvufi kurallar her biri bir vecize mahiyetinde olan beyitlerle ifade edilmiştir.

Hatâi, aşk haline ulaşmak için küfür, kin ve kibirden sıyrılmak gerektiğini belirtir. Bu yolda benlikten kurtulmalı, gönlü saflaştırmalıdır. Mutasavvıf şairin en çok önem verdiği şey gönül temizliğidir. Beyitlerde tekrar tekrar gönül temizliği üzerinde durulur.

Allāh'ın birliğinden, vahdet halinden, O nun sıfat ve isimlerinin zuhurundan bahsedilerek müridlerin inancı ve itikadı sağlamlaştırılmaya çalışılır;

Görinen gösteren gözde gören ol

Aparan getüren alan viren ol

(Nas – 24)

Mürid, yol ehlidir. Girdiği yol hak ehlinin yoludur. Bu yol tevhîd makamıdır. Bu yolda edepli olmalı, sır saklamasını bilmelidir.

Mesnevîde yaratılışın sırrı ve gayesinden de söz edilir. "Eşyanın aslı bir gevherdir o gevherin aslı, menbaı hakktır." denilerek vahdet halinden söz edilir.

İbadetin özü ve önemine tevhiidden sonra yer verilmektedir. Hatāi'ye göre ibadetlerin başı salavattır. Hz. Muhammed'e ihlas ile ümmet olmanın kıymeti üzerinde durulur. Miraç hadisesi de Hz. Peygamberin Mirac'a çıkarken yedinci kat gökte aslan donununa girmiş Hz. Ali ile karşılaşması şeklinde hikaye edilir.

Dini şahsiyetler içinde Hz. Ali ve oniki imam büyük muhabbet, bağlılık ve saygı ile anılır. Onların bilinmesi ve rehber edinilmesi gereken davranışları hatırlatılır.

Bütün bunlardan sonra tâlibe hakka ulaşmak için bir Mürşide bağlanmanın ona teslim olmanın önemi belirtilir.

Haqqı arıdan arı mü'minden iste

Budur pendim saña şikeste biste

(Nas – 111)

167 beyitlik bir nüshası da V. B. Minorski'nin şahsi kütüphanesindeki Hatāi Dīvānındadır. Bu Dīvān 1829'da Erdebil nüshasından istinsah edilmiştir. Nestelig-şikeste ile yazılmıştır.

Hatāi Dīvām'ının Erdebil nüshasında 73a-80b varakları arasında 167 beyitlik nasihat-nâme mesnevisi vardır.

Nasihat-nâme ile ilgili pek çok ilmi araştırma yapılmıştır. İlk defa S. Mümtaz "Nasihat-nâme'nin Azerbaycan nüshasıyla ilgili "Maârif ve Medenîyet" gazetesinde (1924 No:4 S:36-38) "Nasihat-nâme" adlı makalesiyle bilgi verir.

1930'da S. Mümtaz ile Prof. B. Çobanzade "Nasihat-nâme'nin Erdebil nüshası ile Londra nüshasını karşılaştırarak ilk defa mukayeseli metnini hazırlarlar

III. BÖLÜM

ŞAH İSMAİL HATĀĪ DĪVĀN'NIN ŞEKİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ

A. Vezin

Hatāī, şiirlerini aruz ve hece vezni ile yazmıştır. İ₁ ve İ₂ nüshaları dışında, Hatāī Dīvān'ının diğer nüshalarında – bir şiir hariç – şiirlerin tamamı aruz vezniyle yazılmıştır.

Cönk ve mecmualarda “Hatāī” mahlasıyla geçen şiirlerin çoğu Hatāī'ye isnad edildiği için onun her iki vezni hatta, hece veznini daha çok kullandığına dair bir intiba doğmuştur. Fakat, o Dīvān'ında da görüldüğü gibi aruz veznini daha çok kullanmıştır.

a. Aruz

Şah İsmail, Dīvān'ında aruz vezninin *hecez, remel, recez, müzarî, mütekarib* bahirlerini ve Rûbaî kalıbını kullanmıştır. Gazellerinin çoğunu “bahr-i remel”den 11’li hece veznine tekabül eden “*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*” kalıbıyla yazmıştır.

Şiirlerinde zaman, zaman imale, zihaf gibi vezin bozukluklarına rastlanan şairin aruz konusunda çok başarılı olduğu söylenemez.

Hatāī Dīvān'ındaki vezinlerin dağılışı ve şiir numaraları şöyledir.

Bahr-i Remel

1. Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

Kaside : 1,2,10,11

Murabba : 2

Kıt ‘a : 1

Gazel : 1, 2, 3, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 47, 48, 49, 51, 54, 57, 58, 60, 63, 64, 65,

66, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 84, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 95,
 96, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120,
 121, 122, 124, 126, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 140, 143, 144, 146,
 147, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 169,
 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
 186, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 197, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 208, 209, 210, 212, 213, 216, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231,
 232, 233, 235, 236, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 250, 252, 253,
 255, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 276, 277,
 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 297, 298, 303, 304, 305, 306, 307,
 308, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 327, 329,
 330, 331, 333, 334, 340

Fe‘ilātūn / Fe‘ilātūn / Fe‘ilātūn / Fe‘ilūn

Gazel :292

Bahr-i Hezec

1. Mefā‘ilūn / Mefā‘ilūn / Fa‘ulūn

Kaside : 4, 5, 6, 8, 9, 12

Mesnevi : 1, 2

Nasihāt-nāme : 1

Murabba : 1

Gazel : 23, 32, 40, 42, 44, 46, 50, 52, 55, 59, 61, 62, 73, 80, 82, 89, 91,
 100, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 125, 127, 128, 129, 145, 157, 163, 168,
 193, 196, 199, 200, 211, 217, 218, 219, 220, 221, 237, 248, 249, 251, 254,
 256, 257, 258, 259, 260, 275, 278, 286, 289, 290, 293, 294, 299, 300, 302,
 321, 324, 326, 332, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 345

2. Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

Gazel : 53, 70, 109, 156, 179, 234, 291, 301, 328, 335, 336, 344

3. Mefā'ilü Mefā'ilün Fā'ülün

Mesnevi : 1

Murabba : 1

Beyit : 1

Gazel : 26, 39

4. Mef'ülü Mefā'ilün Fā'ülün

Gazel : 148

5. Mefā'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilün / Fā'ülün

Kaside : 7

Gazel : 271

6. Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fā'ülün

Gazel : 139, 296

Bahr-i Muzāri

Mef'ülü / Fā'ilätü / Mefā'ilü / Fā'ilün

Kaside : 3

Gazel : 4, 5, 9, 10, 16, 22, 25, 45, 56, 79, 87, 88, 97, 133, 137, 141, 142, 149, 150, 151, 192, 198, 207, 214, 224, 239, 245, 261, 279, 295, 309, 310, 312

Bahr-i Recez

Müstef'ılün / Müstef'ılün / Müstef'ılün / Müstef'ılün 2 şiir

Gazel : 19, 123

Bahr-i Mütekārib

Fa'ülün / Fa'ülün / Fa'ülün / Fa'ül

Mesnevi : 3

Müseddes : 1

b. Hece

Hatār'nin çeşitli kaynaklarda biraraya getirilmeye çalışılan heceli şiirleri oldukça çok ve karışıktır. Araştırmacılar tarafından bir ayırma gidilmediği için bu şiirler üzerinde karşılaştırmalı bir çalışma yapılmadan tam hüküm vermek oldukça güçtür. Fakat bu konuda yine de değerlendirmelere gidilmiştir.

Klasik Azerbaycan Edebîyatı'nda Hatār'nin hece vezni ile yazmayı gelenek haline getirdiğini söyleyen Memmedov'a göre; Hatār'nin hece vezninde yazılmış şiirleri hem reel hadiseleri, tabiatı, saf muhabbeti terennüm eder, hem de didaktik-eğitici mahiyettedir. Lakin şairin kızılbashlık mefkuresini tebliğ eden dinî-siyasî şiirleri çoktur.¹

Sabir Eliyev'i de Hatār'nin her iki vezni de başarılı bir şekilde kullandığını belirtir.²

¹ MEMMEDOV, E: *Şah İsmayıl Xetai*, Bakı, 1961, s.91

² ELİYEV, Sabir: "Xetai Şiirinin Vezni", Şah İsmail Xetai, (Megaleler Toplusu), Bakı, Elm, 1988, s.134-144

Azerbeycan'da olduğu gibi Türkiye'de de araştırmacılar Hatāi'nin heceli şiirleri üzerinde fazla durmamışlardır. Sadece "Hatāi" mahlaslı şiirleri tamamının ona ait olup olmadığı hususunda görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan S.Nüzhet Ergun, "Hatāi" mahlasıyla kayıtlı bütün şiirlerin ona ait olduğunu kabul etmiştir.³

Köprülü genel bir ifadeyle onun aruzun yanında, sırf dinî propoganda maksadıyla hece vezni ile koşma şeklinde dördlükler vücuda getirdiğini söyler.⁴

Peyamdaki yazılarında zaman zaman Hatāi'nin bazı şiirlerine yer veren Rıza Tevfik bir makalesinde şiirlerin söyleyiş özelliklerini dikkate alarak Hatāi mahlaslı manzumelerin tamamının Şah İsmail Hatāi'ye isnad edilmesinin doğru olmadığını belirtir.⁵

A. Gölpınarlı ise, Hatāi'ye atfedilen bu şiirlerin hepsinin ona ait olmadığını ve olamayacağını şöyle açıklamaktadır.

"Onun bilhassa heceyle söylediği şiirler, mutlaka ağızdan ağıza nakledilmiş, söylendiği lehçeyi ve şekli kaybetmiş, ancak şiiriyetini daima muhafaze etmiştir. Böyle olmakla beraber büyük bir yayılış kabiliyeti taşıyan bu şiirler, Azerbeycan'da ve şüphesiz imami müçtehitlerinin ragmına, korunan, "Ehl-i Hak Ali Allāhi" taifesiyle Osmanlıları ülkesindeki Alevî-Bektaşiler arasında derhal yayılmıştır, ağızdan ağıza, cönkten cöngü bu güne kadar gelmiş ve tarihe mal olmuştur.⁶

İ.Aslandoğlu, Hatāi mahlaslı şiirleri; Hatāi'ye ve Anadolu Hatāi'lerine ait olanlar şeklinde tasnif etmiştir.⁷

Bu sebeple biz Hatāi Divānı, çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmada, şairin sadece İstanbul nüshalarında bulunan heceli şiirlerinden Hatāi'ye ait olan 22 heceli şiir ve 10 mani seçilerek metne dahil edilmiştir. Şiirlerden biri 7'li (3+4); onbiri 8'li

³ ERGUN, S.Nüzhet : *Hatāi Divānı*..., s.23-28

⁴ KÖPRÜLÜ, Fuad: *Türk Edebiyatı*... II, s.47

⁵ (BÖLÜKBAŞI), Rıza Tevfik: "Manzum Türkçe Mev'izelerden Birkaç Numune Daha", Peyami Edebi, Nu:18-63 Kanuni Evvel 1919; Kaygusuz Sultan ve Azmi Baba Hakkında; a.g.g., Nu:37, Mayıs 1914; Gizli Fakat Ruhu Canlı Bir Edebiyat, a.g.g. Nu:23, Mart 1914; Nefesler, a.g.g., Nu:27-29, Nisan 1914

⁶ GÖLPINARLI, Abdülbaki: *Kaygusuz Abdal*..., s.14, 15

⁷ ASLANOĞLU, İbrahim; a.g.e., s.

(4+4, 5+3) ve dokuzu 11’li (6+5, 4+4+3) hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şairin en çok kullandığı 11’li hece ölçüsüyle yazdığı nefeslerden biri şöyledir.

Gele göñül hoş görelim bu demi
Bu da böyle kalmıya bir gün ola
Kişi çekmek olmaz guşsa vü gamı
Hak’tan gelür her ne gelse bir kula

(H 14/1)

Hatâr’nin kullandığı ölçülerden; biri de Türk Halk şiirinin en eski milli ölçülerinden olan 7’li hece ölçüsüdür.

Hatâyiyem bir hâlem
Elif üstünde dâlem
Süfiyem tarîkatte
Hakîkatte abdâlem

(Mani 2)

B. KAFİYE

Şah İsmail, şiirde önemli bir âhenk unsuru olan kâfiye konusunda oldukça serbest hareket etmiştir. Şiirlerinde, tam ve zengin kâfiyenin yanında yarım kâfiyeye de yer vermiştir. Özellikle heceyle yazdığı şiirlerinde benzer sesleri dahi kafiye olarak kullanmıştır. Şiirlerde zaman zaman Arapça veya Farsça bir kelimeyle Türkçe bir kelimeyi kâfiye yaptığı görülür. (kalan, hemân, dermân, andan)

a. Zengin Kafiye : İki den fazla ses benzerliği ile yapılan kafiyedir.

Dilberâ derdüme dermân senden özge kimse yoh
Hem dahı göñlümde imân senden özge kimse yoh

(G 27/1)

Bahār oldı ki ‘ālem gülşen oldı
Gözün aç gör cihān ne rüşen oldı

(G 332/1)

Gözleri meyḥānedūr meyḥāneye göndermişem
Lebleri peymānedūr peymāneye göndermişem

(G 209/1)

Gönlüm firāk içinde cemālūñ diler senūñ
Baḥmaz çenara kadd-i şemālūñ diler senūñ

(G 151/1)

Cānā gamuñda kısmı cefādur Ḥaṭāyi’ nūñ
Lākin dilinde mihr ü vefādur Ḥaṭāyīnūñ

(G 224/1)

Tā kim ol āhu gözüñ mülk-i Ḥutenden bāc alur
Şol hümāyūn zülfüñiz fağfūr-ı Çin’den tāc alur

(G 78/1)

Hatāī, kafiye için seçtiği kelimelerin ses ve musikisinden faydalanarak hem göze hem kulağa hitap etmiştir;

Terāzūsuñ *heng eyleyen*
Dört yoluñ *deng eyleyen*
Küffār ile *ceng eyleyen*
Ḥaḳ bir Muḥammed Ali’dür

(H 5/4)

Ey dīvāne ey dīvāne
 ‘Āşık olan kıyar *cāne*
 Haṭayī der Tacı *Hāne*
 Qalsun göñül yol qalmasun

(H 4/6)

Kā‘be yapdum *Halil* ilen
 Āyet ilen *delil* ilen
 Fakir ilen *zelil* ilen
 Qanlıdır nefes öldüren

(H 1 /4)

b. Yarım Kāfiye

Halk şürinde yaygın olarak kullanılan bu kāfiye mısra sonlarında bulunan tek ses benzerliğine dayanır. Hatāi şürlerinde bu tarz kāfiyeyi daha az kullanır;

Ol perī veş ḥüsn-i goncam yār senden küşmişem
 Lebi şekker dişi inci*m* yār senden küşmişem

(G 210/1)

Aytdum kaşuña ‘işve kıl eydür ki göz üste
 Baḡdum ki görebilmez anı çeşmüñ yüz üste

(G 271/1)

Cānā göñülde hem-dem olan ḡamdurur maña
 Gör kim firāk ivinde ne hem-demdurur maña

(G 5/1)

İbtidādan *yol* şorarsañ
 Yol Muḡammed ‘Ali’nüfidür
 Yetmiş iki dil sorarsan
 Dil Muḡammed ‘Ali’nüfidür

(H 8/1)

c. Tam Kāfiye

Mısra sonlarındaki bir ünlü, bir ünsüz veya bir uzun ünlüden oluşan kāfiye çeşididir. Hatāi'nin aruzlu şiirlerinde tam kāfiyeyi daha çok uzun ünlüler oluşturmaktadır;

Bilmen ki yār cev̄ ü cef̄ kimden öğrenür
 'İşkunda munca derd ü bel̄ kimden öğrenür
 (G 133/1)

Meclis ehli çāher içinde dutār elde ayağ
 Şanasın bir şem'dür kim üste yanar bir çerağ
 (G 147/1)

Hāk-i pāyuñ dilberā bir tāk-ı devletdür manā
 Bes yüzüñ görmek senüñ baht u sa'ādetdur maña
 Çün gam-ı 'ışkuñda ölmekdür hayāt-ı cāvidān
 Hāk bilür ölmek degül ol 'ayn-ı rahmetdur maña
 (G 13/1-2)

Şairin, heceyle yazdığı şiirlerinde tam kāfiyeye daha az rastlanmaktadır.

Mizānuñ kend-elinle tartasın
 Gözüñle gördüceğini örtesin
 Bu dīvandan ol dīvāna irtesin
 Gel iy t̄alib özüñ kul eyleyi gör
 (H 19/2)

d. Tunç Kāfiye

Hatāi'nin şiirlerinde zengin kāfiyenin bir çeşidi olan tunç kāfiyeyi görmek de mümkündür.

Kara zülfüñe boynuñ hindi düşdi
 Senüñ sevgüñ göñlüme indi düşdi
 (G 343/1)

Eyā gün yüzlü çehreñ *aya* beñzer

Boyuñ bir serv hūş bālāya beñzer

(G 62/1)

Her dem gamuñda nāle vü *āhum* yeter maña

Dünyā yüzinde ol yüzi *māhum* yeter maña

(G 10/1)

C. REDİF

Mısra sonlarında kafiye den sonra gelen ses benzerlikleridir. Vezin ve kâfiyenin yanında şiirdeki en önemli āhenk unsurlarındandır. Redifi Hatāi'nin şiirlerinde harf, ek ve kelime olarak görebiliriz.

İy iki cihānuñ āfitābı

Var eyle çü zerre men türābı

(M 1/33)

Fırkatüñ çekdüm nigāra şimdi yār olmaz mısın

İhtiyārum gitdi elden ihtiyār olmaz mısın

(G 161/1)

Hayli müddetdür cihānda fırkatüñle hemdemem

Hicr ile 'ömrüm tükendi hiç vişalüñ görmezem

(G 181/3)

D. NAZIM ŞEKİLLERİ ve TÜRLEİ

Hatāi, nazım şekli olarak daha çok Dīvān Edebīyatı'na ait nazım şekillerini kullanmıştır. Dīvān şiiri nazım şekilleriyle yazılan eserler muhtevā bakımından ise Tekke şiiri türüne dahildir.

Hatāi, Dīvān Edebīyatı'na ait nazım şekillerinden en çok gazeli tercih etmiştir. İkinci derecede ise kaside ve mesneviyi kullanmıştır. Murabba, muhammes,

müseddes ve rûbāi gibi şekiller de az olmakla beraber kullandığı nazım şekillerindendir.

a. Dīvān Edebîyatına Âit Ortak Nazım Şekilleri

1. Gazel

Hatāi Dīvānı'nda en çok kullanılan nazım şeklidir. Dīvāndaki 400 şiirden 345'i gazel tarzındadır. Gazeller çoğunlukla beşer beyit olmakla beraber dört, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, onbir, oniki, onbeş ve yirmi altı beyitten oluşan gazelleri de vardır.

Bu gazellerden 5'i birer beyit eksik olarak 4 beyitten, 17'si altı beyit, 47'si 7 beyit, 3'ü 8 beyit, 14'ü 9 beyitten 10,12,15 ve 26 beyitten ibarettir.

Gazellerin vezni genellikle "Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün" kalıbındadır.

2. Kaside

Dinî – Tasavvufî Türk Edebîyatındaki tevhîd, münâcat, na't ve medhiyeler "kaside" nazım şekliyle yazılanlardır.

Hatāi'nin şiirleri içerisinde 13 kasîde vardır. Kasidelerin 4'ü 11 beyitten oluşurken diğerleri 9,10,12,14,15,17,18,19 ve 31 beyitten ibarettir.

3. Mesnevi

Hatāi Dīvānı'nda 24,35 ve 60 beyitten oluşan üç mesnevi vardır. *Deh-nāme* de "Der Menkābe Şāh-ı Merdān Ali Aleyhü's Salavat-ı vesselām" başlığıyla verilen 35 beyitlik mesnevi T ve P₂'de müstakil olarak verilmiştir.

Mesnevi şeklinde oldukça başarılı olan Hatāi'nin Dīvānı'ndan ayrı "Deh-nāme" adlı bir mesnevîsi daha vardır.

4. Rubāī :

Dīvān'da 12 rübāī vardır.⁸ Bu rübailerden 10'un da Hz. Ali işlenmektedir. Hatāī'nin dünya görüşünü anlatan rübailerden 12 numaralı olan sadece P₁ nühasında bulunmaktadır. Dīvān'ın hiçbir nüshasında bulunmayan 11 numaralı rübāī⁹ Tī'den iktibas edilmiştir.

Ahreb

- 1 Tā bāde-i hoşuñ var iy sākī
Tā var div elünde ihtiyār iy sākī
- 2 Bir devr eyle kim devri dolanmış devrān
Ne bāde koyar ne bādesar iy sākī

Onun halk arasında en çok bilinen rübaisi de şudur.

Ahreb

- 1 Men mevālī mezhebem rāhum 'Alī
Hācetüm zikrüm nazargāhum 'Alī
- 2 Oldı ankā teg Hātāyī bī-vücūd
Kāf-ı kudret sırrullahım 'Alī

5. Murabba

Hatāī Dīvān'ında 5 ve 21 dörtlükten oluşan murabba şeklinde yazılmış iki şiir vardır. 21 dörtlükten oluşan murabba tamamen teslis inancını işlemekte ve başta Taşkent olmak üzere bütün nüshalarda bulunmaktadır. Beş dörtlükten oluşan diğer murabba ise sadece İ₁, İ₂ ve A nüshalarında geçmektedir.

6. Müseddes

⁸ Rübailer Dīvān'ın P₁ nüshasındadır.

⁹ E. Memmedov bu rübāī'nin Gürcistan E.A., E.Y. Ens. Cönk 109/145 ve Seyyid Azim Şirvānī'nin "Erdebil Şeyhlerinin Bir Kısmı" Azerbaycan E.A.Respublika E.Y. Fondu, Tezkire No:5359 da kayıtlı olduğunu bildirmektedir. Bkz. MEMMEDOV,E: *Şah İsmail Hatāī, Eserleri*, Bakı,1966, C.I, s:602-603

Dīvān'da 16 bendden oluşan bir mütekerrir müseddes vardır. Bu müseddes Hz. Ali'yi anlatan bir na't tır.

Kemīne Ḥaṭāyīni kul eyleyen
 Cemi'ī' murādın ḥusul eyleyen
 Diline şafāyī nüzul eyleyen
 Ḥasuden Zülumen cehul eyleyen
 'Alīdür 'Alīdür 'Alīdür 'Alī'
 'Ali'y-yul 'azīmū'ş-şefī'ul-velī
 (Mūs 1/16)

7. Beyit

Hatāi Dīvānı'nda bir Türkçe bir de Farsça olmak üzere beyit vardır. Türkçe beyit P₁'de geçmektedir. Farsça beyit ise Tİ'den iktibas edilmiştir.

b. Halk Edebiyatına Ait Nazım Şekilleri :

1. Koşma :

Koşma, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda en çok kullanılan nazım şekillerinden biridir.

Hatāi'nin heceyle yazdığı şiirleri çoğunlukla koşma tarzındadır. Hatāi, koşmanın (4+3) yedili, (4+4) sekizli, (6+5) veya (4+4+3) onbirli kalıplarını kullanmıştır.

Hatāi'nin koşma şeklinde yazılmış şiirlerinden birinin ilk üç dörtlüğü şöyledir. ;

Göñül seyranda gezerken
 Şāh geldi kondı saraya
 Ḥaḳ'ka niyāz eyler iken
 Birliğüñ düşdi araya

Ḥaḳkuñ kapusundan girdüm
 Kendi vücūdumı gördüm

Ma‘rifet kazğanuñ kurdum
 ‘Işkı kaynadan küreye
 Maḥabbet ḥaşlar ḥāşıymış
 İtmeyen Ḥaḳ’kun nesiymış
 Sevgi Ḥaḳ sevgüsiymış
 Erenler ne der buraya

(H 10/1-2-3)

2. Mani

Hatāī Dīvānı’nın sadece İ₁ nüshasında bulunan dil, söyleyiş ve fikir bakımından Hatāī’ye ait olma ihtimali en yüksek olan nazım şekli manilerdir¹⁰. Bu nüshada 10 mani vardır.

M.Fuat Köprülü’nün¹¹ ve daha sonraki araştırmacıların Köprülü’yü referans göstererek eserlerine aldıkları şu maniyeye Dīvānın hiçbir nüshasında rastlayamadık.

Hatāī hāl çağında
 Hak gönül alçağında
 Bin Kā’be’den yeğrekdir
 Bir gönül al çağında¹²

c. Dinī – Tasavvūfī Türk Edebîyatı’na Ait Nazım Türleri

Dinī – Tasavvufi Türk Edebîyatı, belli bir zümreye değil bütün halka, millete hitap eden bir edebîyattır. Bu edebîyatın temsilcileri, nazım şeklini, dinī – tasavvufi konuları işlemede bir vasıta olarak görmüşlerdir. Mutasavvıf şairler, genellikle Dīvān ve Âşık Edebîyatı’na ait ortak nazım şekillerini kullanmışlardır. Bu edebîyatın ayrıncı özelliği nazım türlerinde ortaya çıkmaktadır.

Şiirlerin konularına göre aldıkları isimlere “nazım türü” denir. Nazım türü’nde belirli bir nazım şekline bağlı kalma şartı aranmaz. “Nazım türlerinde

¹⁰ “Mani” nazım şeklinde daha geniş bilgi için bkz. ELÇİN, Şükrü: *Halk Edebîyatına Giriş*, KTB, Ank. 1994, 2. Baskı, s.281-289; DİZDAROĞLU, Hikmet: *Halk Şiirinde Türler*, TDK, Ank. 1969, s:51-68

¹¹ KÖPRÜLÜ, M.F; *Türk Edebîyatı...*, s.303

muhteva önemlidir. Bu bakımdan muhtevası farklı olan pek çok konu sebebiyle pek çok tür ortaya çıkmıştır. Bazen aynı türün, manzum ve mensur şekilleri oluşmuştur, bazen de hiç örneği olmayan orijinal türler ortaya konulmuştur.”¹³

Bu güne kadar şekil ve tür konusunda pek çok tasnif yapılmıştır. Dinî – Tasavvufî Türk Edebiyatı’nda türler konusu ilk defa A.GÜZEL tarafından ele alınmış ve bu konuda bir tasnif denemesi yapılmıştır.¹⁴ GÜZEL, nazım türlerini dört ana başlık altında toplamıştır;

1. Allāh Hakkında Yazılan Türler

a. Tevhîd

Tevhîd, sözlük anlamıyla “birlemek” demektir. Allāh’ın varlığını ve birliğini anlatan şiirlerdir. Tevhîdler muhteva itibariyle şer’î ve tasavvufî oluşuna göre değerlendirilir.¹⁵ Hatâî Divânı’nda gazel, kasîde ve mesnevî nazım şekillerinde yazılmış üç tevhîd vardır.

Hatâî’nin;

Ya ilāhü’l-‘âlemin sen Gâfûrsun

‘Alîm ü hem Şekûr u hem Şabûrsun

Bu tevhîde bağışlagıl meni sen

Bu tevhîddin ütüzmeğil meni sen

Bu tevhîde bağışlagıl meni sen

Bu tevhîddin ütüzmeğil meni sen

(Mes 2/1-2-9)

¹² Bu maniyle ilgili olarak farklı söyleyişler için bkz. GÖLPINARLI, Abdülbaki: *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, ERGUN, S.N: Hatayî Divânı,..., S.

¹³ GÜZEL, A.; *Dinî – Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ank. 2000, s.520

¹⁴ Bkz. GÜZEL, A.:a.g.e., s.518-658

¹⁵ TARLAN, A.Nihad: *Divân Edebiyatı ’nda Tevhîdler*, İst.1986 s.4

beyitiyle başlayan Allāh'ın varlığını, birliğini, yüceliğini ve sıfatlarını işleyen bu şiir, “şer’i tevhiid”in bir örneğidir.

b. Nefes

Allāh'ın birliğini, azamet ve kudretini anlatan veya telkin eden manzumelerdir. Nefesler gazel, koşma şeklinde hece vezniyle yazılmış şiirlerdir. Sonraları aruz vezniyle yazıldığı da olmuştur.

Hatāi Dīvānı’nın İ₁ ve İ₂ nüshalarında bulunan bir nefesin ilk dörtlüğü şöyledir.

Gele gönül hoş görelim bu demi
Bu da böyle kalmıya bir gün ola
Kişi çekmek olmaz guşsa vü gamı
Hak’tan gelür her ne gelse bir kula

Er odur i’tikad ide pırine
Nazar ede evvelinden āhirına
Elbetde yol kadimdir ilter yerine
Saña kim neylerse şalagör yola

(H 14/1-2)

Gönül seyranda gezerken
Şāh geldi kondı saraya
Hak’ka niyāz eyler iken
Birliğün düşdi araya

Hakkuñ kapusundan girdüm
Kendi vücūdumı gördüm
Ma’rifet kazganuñ kurdum
‘İşki kaynadan küreye

(H 10/1-2)

c. Münacât

Allâh’a dua etme, yalvarma konulu şiir vb. anlamlara gelir. Bu tarz şiirler sadece Allâh’a yönelik yazıldığı gibi Hz. Peygamber için de yazılabilir. Hatâî’nin kaside nazım şekliyle yazdığı bu şiir, münacaat türünün en güzel örneklerindendir;

İy ki yoğdan bu cihâmı var iden Perverdigâr
Yiri kâ’im gökleri devvâr iden Perverdigâr

Küntü kenzin âyeti vaşfuñda olmışdur nüzûl
Varlığına kün fe-kân ikrâr iden Perverdigâr

Cümle-i ‘âlemde sen günden dahı zâhir velî
Dilde dâ’im adını Settâr iden Perverdigâr

(K 1/1-2-3)

2. Peygamberler Hakkında Yazılan Türler

a. Na’t

Na’t başta Hz. Muhammed olmak üzere peygamberleri, din büyüklerini ve evliyalari övmek maksadıyla yazılan şiirlerdir. Hatâî, Dîvânı’nda Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi metheden şiirlere geniş ölçüde yer vermiştir.

Dîvân’da K2,K3,K10,K11,G63,G112,G335,H18 numaralı şiirler na’t türündedir. Bunlardan Hz. Muhammed’i anlatan kaside şeklinde yazılmış “Ya Nebî” redifli na’t’ı bir örnek olmak üzere veriyoruz.

Şol mübârek zâtûna işüm senâdur yâ Nebî
‘Âsilig bîmârına aduñ şifâdur yâ Nebî

Ayaguñ toprağınuñ kâdrin ne bilsün her kişi
Hâlik ol toprağa kemter bahâdur yâ Nebî

Ol makāmuñ kim melek yitmez şufūf-ı na'line
 Ayaguñ altında ol hāk-i pādur yā Nebī
 (K2/1-2-3)

Te'al-Allāh gel iy gör kim yine nūr-u Hūdā geldi
 Cemi 'enbiya hātemi Muḥammed Muştāfā geldi

Sevindi cān 'āşıklar açıldı baht-ı sādıklar
 Uyandı rüh-ı müminler şafā geldi şafā geldi

Zemīnlerde zamānlarda şalāhü'l-hayr muḫaddemdür
 Feleklerden meleklerden hezārān merḥabā geldi
 (G 335/1-2-3)

3. Din – Tasavvuf Yolunun Büyükleri Hakkında Yazılan Türler

a. Medhiye

Medhiye, birini övmek için yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Dinî-Tasavvūfî Türk Edebîyatı'nda dört halifeyi, ashāb-ı kiramı ya da velileri övmek amacıyla yazılırlar. Dört halife içinde en çok Hz.Ali ve Hz. Ebubekir'e medhiye yazılmıştır. Çünkü tarikatların çoğu nesep yönünden bu iki halifeye bağlanmaktadır.¹⁶

Tekke şairleri, bu tür şiirlere "istimdad" adını verirler.¹⁷ *İstimdad*'ın sözlük anlamı meded ummak, yardım istemektir. Tasavvufa ise, "Tarikat ehlinin şeyhlerden veya ölü velilerin ruhlarından yardım istemeleri" anlamında kullanılır.¹⁸

¹⁶ GÜZEL, A: *Dinî-Tasavvūfî Türk...*, s.46

¹⁷ GÜZEL, A: a.g.e., s. 568-569

¹⁸ ULUDAĞ, Süleyman: *Tasavvūf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay., İst.1991, s.259

Çeşitli nazım şekilleriyle yazılabilen istimdadlara Hatâr'nin şiirlerinde gazel ve kaside, şekillerinde rastlıyoruz.

Hatâr'de, bu türün en güzel örneğini Hz.Ali için yazılmış şu şiirlerle verir.

Hüsne görke bay imişsin yâ 'Alî senden meded
Gök yüzinde ay imişsin yâ 'Alî senden meded

'İşk ile ma'sûk u 'âşık senden olmuşdur zuhûr
'İşk ile şeydâ imişsin yâ Alî senden meded

Anca kim fikr eyledüm gezdüm vücûdum şehrinî
Mîslî bî-hemtâ imişsin yâ 'Alî senden meded
(G 31/ 1-2-3)

Hâk kelâmı sevmişem sûre-i Yâsînden meded
Kim ma'ña İncil-ü Furkânı du'âsından meded

İy be- Hâk-ı mu'cizâtı virdüñ ol Mûsaya sen
Kim ma'ña Mûsa İmrânun 'Asâsından meded

İy yaradan 'âlemi ol şâh-ı hubân 'ışkuña
Ol resûl u âhîratınıñ mu'cizesinden meded
(G 29/1-2-3)

4. Dinî İnançlar Ve Tasavvufî Düşüncelerle İlgili Yazılan Türler

a) Nasihat-nâme

Dinî – Tasavvufî Türk Edebîyatında insanlara yol göstermek, öğüt vermek amacıyla yazılan manzum veya mensur eserlerdir.

Bilgi vermek gayesi de güden bu eserler mesnevî tarzındadır. Edebiyatımızda kaside ve Mûsâmmat şeklinde yazılmış nasihat-nâmelere de rastlanır.¹⁹ Hatâî'nin mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir nasihat-nâmesi vardır.

Sığın Fazl-ı Hakka iy tâlib-i rāh
Ki dost 'ışkun özüne eyle hemrāh

Teveccüh kıl teveccüh ol Kerîme
Cemâl-i enverî zât-ı kadîme

Tevekkül kapusunda sen muķîm ol
Tarîķ-i 'ışķ içinde müstaķîm ol

Teferrüc ehli ol 'ālemde şādık
Tahayyür şu'le-i didāre 'āşık

Her iş kim dutasuñ 'ışķıla dutgıl
İki sanmağlığı iy cān unutul

(N / 1-2-3-4-5)

b. Nutuk

Nutuk, tarîkate yeni girecek "mühib"lere Mürşid tarafından tarîkatın ādab ve erkânını, derecelerini öğretmek maksadıyla söylenen manzum eserlerdir.

Nutuklar, genellikle pîr veya yüksek dereceli tarîkat mensuplarınca söylenir. Eğitici, öğretici bir amaca yöneliktir.²⁰ Hatâî'nin şu şiirlerini bu türe örnek olarak gösterebiliriz.

¹⁹ GÜZEL, A. : a.g.e., s.586-587, PALA, İskender: *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, K.T.B., Ank.1989, C.II.s.220 DİLÇİN, Cem: a.g.e., s.188

²⁰ PALA, İskender, a.g.e., s.248

Dervişlige du‘a kılan
 Gel bu on iki erkana bak
 Hayr için ugradayım hem
 Hak için virem sebak

Evvel ki erkām budur
 Hak eylesin özünü
 Göksundan dinlemeyesin
 Olasın topraktan topraki

İkinci erkām budur
 Al ma’rifet tahtından
 Öz kendi tarlana bırak
 Kāmil olunca besle çāk

(H 12/1-2-3)

Mürşide giden tālibūñ
 Her dem vücūdı pāk olar
 Mürebbi bir müsahib bir
 Dilden ötürse yek olar

Arayub hāl ehlin bulup
 Eyleme küfrini gālib
 İzinsiz yürime tālib
 Sakın ayağa yol olar

(H6/ 1-2)

c. Devriye

Dinî - tasavvûfî Türk Edebîyatı'nda Tasavvufun "Tekvin" (yaratılışla ilgili kabûlü) anlayışına uygun olarak yazılan manzumelere denir.

Devriyelerde, yaratılışın başlangıcı ve sonu, varlığın nereden gelip gittiği ve bu ikisi arasındaki safhalar anlatılmaktadır. Mutasavvıfların çoğu bu devir nazariyesini benimsemiştir.

Aşağıda ilk üç dörtlüğünü aldığımız Hatâî'nin şu şiirini devir nazariyesine örnek gösterebiliriz.

Lâ-mekân İlinden misafir geldüm
Şu fenâ mülküne bastım kademe
Nerenün selâmun getürdüm dirsən
Şu fenâ mülküne gelüp bu deme

Şu fenâ mülküne gelüp giderken
Şarban olup bin bir kıtar yederken
Yoğurub çamurun balçık iderken
Şecerimle şu taşıldım Âdeme

Âdemden evveli çok geldi getti
Mülk şâhibi bu cihâm halk etti
O yuğurdu yaptı ve o yarattı
Yedi kez emeğim geçti bu deme

(H 15/1-2-3)

d) Dil ve Üslup

Hatâî'nin kendine has lirik bir üslubu vardır. Onun, XVI.yy. Âzerî Edebîyatı'nın büyük şairlerinden biri olmasının sebebi daha çok dil ve üslubundaki ustalığıdır.

Hatayî'nin üslubu oldukça sade, açık ve anlaşılırdır. Heceyle yazdığı şiirleri, aruzlu şiirlerinden konuları itibariyle, dil ve söyleyiş bakımından daha sadedir. Hatâî, üslubunu oluştururken Dîvân ve halk şiirinin kelime hazinesinden, fikirler ve

mazmunlar dünyasından faydalanmıştır. Aruzla yazdığı şiirlerinde Dîvân şiirinin anlatım şekillerini kullanmış, halk şiirinin söyleyiş özelliklerinden yararlanmıştır.

Hatâî, aruzla yazdığı lirik âşıkane gazellerin yanında dinî-tasavvufî-siyasî mahiyette şiirler yazmıştır. Didaktik bir üslupta yazılan bu şiirler Hatâî'nin şiirleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

“Hatâî, Şia-i isna aşeriyye akidelerini benimsemiş bir şahsiyettir. Vücuda getirdiği şiirlerin ekserisinde en ziyade bu kanatleri terennüm ettiği şiirlerin ekserisinde en ziyade bu kanaatleri terennüm ettiği görülür. İmametli hakkında birçok medhiyeler vücûda getirmiş, ehl-i Beyt ve oniki imam'dan muhtelif manzumelerinde hürmetle bahsetmiştir.

Hüseynî mezhebem men din içinde

Mevâlî olanuñ men rehberiyem

(163/2)

Atamuñ kanını aldum yezîdden

Yakın bilgî ki nakd-ı haydarîyem

(162/3)

Hatâî'nin müridlerine seslendiği şiirlerde hâkimâne bir edâ, dinî bir vecd ve heyecan vardır. O, benimsediği ve empoze etmeye çalıştığı fikirleri çok açık ve kesin bir üslupla anlatılır. Mısralarında kararlı, yiğitçe hatta mağrur bir söyleyiş sezilir.

Abdûlbaki Gölpınarlı, Hatâî'nin şiirlerini ve üslûbunu şöyle ifade eder. “Hatâî'nin şiirleri didaktiktir. Fakat, inancı samimi, kendisine güvenci, sarsılmaz bir derecede kuvvetli ve bu yüzden propagandasında özlü bir şair olan Hatâî, hiçbir vakit kuru kalmaz ve onun en didaktik şiirleri bile lirik unsurdan mahrum değildir. Ahlâkî düsturları, bir nas halinde sunar. İnsanı, verdiği hükümlerin havasıyla sarar, inandığına âdeta inandırır insan”.

Hatâî, kaynağını Yunus Emre'den olan alevî-bektaşî edebîyatı içinde en orijinal şiirleri yazan Kaygusuz ve en lirik şiirleri yazan Pir Sultan'ın yanında en didaktik şiirleri yazan bir şarkıdır.

1. Gramer Şekilleri

XV. yy. sonu ile XVI.yy başlarında yaşayan Şah İsmail Hatāi'nin şiirleri, gramer şekilleri bakımından devrin ve yetiştiği sahanın özelliklerini göstermektedir.

Hatāi'nin kelime hazinesi oldukça zengindir. Şiirlerinde XVI.yy klâsik şiir diline ait Türkçe, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar kullanmıştır. Onun kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu bugün Türkçeleşmiştir.

Hatāi'nin dilinde az da olsa Çağatayca'nın tesiri görülmektedir.²¹ Şairin eserleri, dil ve gramer şekilleri bakımından geniş bir biçimde araştırmacılar tarafından incelenmiştir.²² Bu sebeple biz konumuzun dışında olan gramer şekilleri üzerinde durmadan, sadece onun yaşadığı devri aksettiren örneklerden bazılarını vermekle yetineceğiz.

Gönlüñ (G 298/5)

oldı (G 301/2)

hasta hâl olmuşam(G 149/9)

tapmasun (G 244/2)

uyhuda (Nas 126)

yir (G 300/4)

özge (G 333/1)

cevrüñ (G 2/1)

bile (G 88/3)

munca (G 110/2)

Hatāi em (G 194/5)

karşu (G 230/4)

eytdüm (G 105/2)

didüm (G 143/5)

bilsün (G 254/1)

korhar (G 277/4)

virmen (G 312/1)

ança (G 315/2)

gelgil (K 8/5)

²¹ MİNORSKY, Vladimir: The Poetry of Shah İsmail I, London 1942, s. 101

²² Bkz. ÇOBANZADE, Bekir: Xetāi'nin Dili ve Edebi Yaradıcılığı Haggında Azerb. SSR Dövlət Arhivi, №:171, CAVADOVA, Minaye: *Şah İsmayıl Xetainin Leksikası*, (Deh-nāme Poeması Üzre), Bakı, 1977; CAVADOVA, M: a.g.m., 3.145-156, OKAY, Gülsen: Şah İsmail Safevi (Hatāi)'nin Dîh-Nāmesinin gramer özellikleri, (Basılmamış lisans tezi) İst.Ünv.Edebiyat Fakültesi, İst. 1968; HESENOV, G: "Deh-nāme"nin Sintaksisi (Te'yini Söz birleşmeleri), Azerbeycan SSR. EA: Neşr, Bakı 1967

2. Arkaik Kelimeler

Hatāi Dīvānı'nda, günümüz Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi'nde kullanılmayan pek çok kelime vardır. Bugün kullanılmayan bu kelimeleri arkaik olarak değerlendirirken çağdaş Azerbaycan edebî dilini esas almanın daha doğru olacağı kanısındayız. Fakat biz çağdaş Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi'ne göre arkaik sayılan kelimeleri almayı uygun gördük. Çağdaş Azerbaycan Türkçesine göre arkaik sayılan,

agu	arı
haçan	bitik
dün	kamu, kamusı
yüküş	handa
munda	kandan
niçük	garangu
ayag	işik
kutlu	yad kılmak
tamu	neste, nesne
uçmak	sayramak
irişmek	ulaşmak
çeri	çalmak
bagır	çözmek
esen	çin
ten	ayıtmak

kelimelerini alabiliriz.²³

²³ Bu kelimeler Cavadovan'ın çalışmasının sonunda geçen Arkaik sözler lüğatından alınmıştır. Bkz. CAVADOVA, s 132-135

Bugünkü Türkiye Türkçesi'ne göre,

bay

ayıt

öküş

özge

sayru

tamu

uçmak

kamu

od

esrük

kelimeleri arkaiktir. Ama Türk dünyasının geneli düşünüldüğü zaman bu kelimelerin hiçbirinin arkaik olmadığı aşikardır.

e) Anlatım Şekilleri

Hatāī, şiirlerinde daha çok nasihat, hitap, mukālem e, soru, delil, ispat, tahkiye ve tasvir yoluyla anlatım şekillerinden faydalanmıştır. Onun üslubunu daha iyi anlamak için bu anlatım şekilleriyle ilgili örneklerle bakabiliriz.

1- Nasihat ve Hitap Yoluyla Anlatım:

Genellikle, Dinî-Tasavvufi Türk Edebiyatı'na ait eserlerde kullanılan bir anlatım şeklidir. Hatāī, dinî-tasavvufi kuralları anlatırken sık sık nasihat verme üslubuna başvurur.

Ževkine aldanmağıl mekri yüküşdür dünyānuñ

Ĥansı gün hoş geçdi ki sonu ģam-ı ah olmadı

(G 329/5)

‘Azāzıl adlu şeytanuñ yeter tākldine uyma

Elin dut Ĥağ yolın görset imām-ı reh-nümā geldi

(G 335/10)

‘Ârif iseñ koymagıl elden haqıkat menzilin

‘Âkil iseñ dünye-i gaddâre virme ihtiyâr

(G 99/5)

Şair, hitap yoluyla anlatımda daha çok “ıy/ey” seslenme edatını kullanmıştır.

İy âdem sen ‘âkil iseñ dünyāya virme gönül

Dünyāya viren gönül bu yolda nādāndur bu gün

(G 253/2)

2-Doğrudan Doğruya Anlatım

Bu anlatım şekli Hatāi’nin üslûbuna bir sadelik vermiş; ifadesinde kesinlik kazandırmıştır;

Kır yezîd ile ẖ‘ârici sen tüket kalmıya hiç

Nişe kim Ca‘ ferî mezhebe talebkâr degül

(G 172/6)

Kavli yalançı ile olma musâhib çek elüñ

Hemdem olmağ div ile külli ziyāndur bilüne

(G 297/6)

Çıhıran Yūsūfu çāh-ı belādan

Mısır tahtında sultān eyleyen şah

(G 278/7)

3-Tahkiye Yoluyla Anlatım:

Şair, özellikle Hz.Ali ve pegamberlere ait dinî kıssaları anlatırken *tahkiye* üslûbuna başvurmuştur.

‘Anterüñ başın kesen Hayber kapusın koparan

Ceng içinde kâtil-i küffâr sensin yâ ‘Alî

(K 11/6)

Kim alur r  z-ı kıy  met hevl-i mahşerde susuz
Anda sensin s  k  -i ebr  r    Kev  ser y   ‘Al  

Ol ‘Alisin kim   h  det barmağın ull  b idüp
opdı yirden kuvvet  n  le b  b-ı Hayber y   ‘Al  

(K 10/3-6)

Ya ‘k  bu am ilen aqladan z  r
Y  s  fa viren cem  l u ruhs  r
Hem odı ılan Halil'e g  lz  r
All  h u Muhammed u ‘Al  ’d  r

(Mrb 1/20)

4-Tasvir Yoluyla Anlatım

Hat  i, *tasvir yoluyla anlatıma* daha çok   şıkane gazellerinde başvurmuştur.
  irlerinde çok canlı tabiat tasvirleri vardır.

Bah  r oldu ki ‘  lem gülşen oldu
G  z  n   a g  r cih  n ne rüşen oldu

Bezendi her bir aac bir g  l ile
Aacla   cümle g  l-i pir  hen oldu

Açıldı yazılar bitdi i  ekler
G  l ile   ol benef   e s  sen oldu

(G 332/1-2-3)

T   seni gördi rak  b ilen Hat  y  i hasta-d  l
Dem-be-dem yanar v  c  dum ser-be-ser n  r olmuşam

(G 187/5)

5- Mükāleme ve Soru Yoluyla Anlatım:

Hatāyî'nin şiirlerinde “*soru yoluyla anlatım*”ın yanında halk ve dīvān şiirinde oldukça sevilen “dedim dedi”li ²⁴ söyleyiş şekline de rastlanmaktadır. “dedim-dedi” li kullanışa genellikle gazellerin son beyitlerinde yer verilmiştir;

Haṭāyî çün seni cān ile sevdi

Son Olsun mu sultānum ne dirsən

(G 251/8)

Haṭāyî cümlesinden kemter oldu

Özin bilene yol āsan degül mi

(G 338/5)

Sanmañuz kim geştüdir deryālar üste seyr iden

Gözlerüm yaşında bu çeşm-i ḥab-ābumdur menüm

(G 189/4)

Çünkü kılurduñ maña miñ ṭavr ilen cevır ü cefā

‘İşkuñı göñlümde miḥmān itdigün ya’ni ki ne

(G 281/11)

6. Delil ve İspat Yoluyla Anlatım

Şair, fikirlerini zaman zaman āyet ve hadislerle ispat için bu anlatım tarzına başvurmuştur;

Münezzehdür ḥamudan ‘ayn-ı zātı

Velī her şeyde Zāhir mu‘cizātı

(N 20)

Bilmeyen kendü vücūdun Ḥaḳkı bilmez lā-cerem²⁵

Kim ki bildi yaḳın ‘ālemde gümrah olmadı

(G 329/2)

²⁴ “Dedim-dedi” li söyleyiş için bkz. H.İVGİN: Halk Şiirinde “Dedim-Dedi”, II.M.T.F.K Bildirileri, II. Cilt. Halk Edb. Ank. 1982, s: 255-263.

²⁵ “Kendini bilen rabbini bilir”, Aclūnī, C II, s.361, n.2532

Ḳul kefā billāhdurur zikri Ḥaṭāyī ḥastenuñ²⁶

Ḥaḳ bilür kim şem'i vechullahdur dīdāruñız

(G 134/5)

f. Diğer Uslûp Özellikleri

1) Tekrir

Hatāī, kelime veya kelime gruplarını tekrarlayarak şiirde vurgu yoluyla bir musikî elde etmiştir;

Be-ḥaḳḳ-ı enbiyā-i nūr-ı dīde

Be-ḥaḳḳ-ı evliyā-i ber güzīde

Be-ḥaḳḳ-ı 'irfān zāt-ı pāk et

Be-ḥaḳḳ-ı 'āşıkān derd-i nāket

(Mes 2/17-18)

Kimini ḳamudan zebrdest iden

Kimini mu'allāḳ kimin pest iden

Kimini Süleymān kimin itdi mūr

Kimini muḥaḳḳır kimin ehl-i zūr

Kimini zebrdest iden 'āleme

Kimini penāh eyleyen 'Ādeme

Kimin 'ālem içre iden şehir-i yār

Kimi gül ḳluben kimin itdi ḥār

(Mes 4-5-6-7)

Men didüm gördüm şebistān perdeden [ol] çehreñi

Yār eydür yāruñ degıldür bī-nişāndur sandığın

²⁶ "Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter de" Ankebut 29/52

Men didüm manzarda gördüm pür cemâlün her gice
 Yâr aydur tügdür ol mäh-ı âsmândur sandığın
 (G 246/3-4)

2) Mecaz

Dinî-Tasavvufî Edebîyat ve Dîvân Edebîyatı tam anlamıyla bir mecazlar hazinesidir. Özellikle tasavvufî eserler bir tamamen mecazlarla örülüdür. Hatâî Dîvânı’nda her iki sahanın da mecazları kullanılmıştır. Onun Dîvânı’ndaki mecazların zenginliğini şu beyitlerde görebiliriz.

Cân u bâş terkin kılup tecrîd ol gavvâs ilen
 Elbette kim uğraşur ol gevherüñ deryâsına
 (G 288/3)

“Gevher” ile Zât-ı mutlak olan Allâh kastedilirken “gavvas” (dalgıç) teşbihiyle de aşk denizinde (derya) Allâh’a ulaşmak isteyen âşık sembolize edilir;

Vücûdum şehrine girdi velâyet şâhını gördi
 İkilik kal’asın yıhdı ulaşdı zât-ı yektâya
 (G 291/2)

Şehir, halkın iyi şartlarda yaşadığı, muhkem, mamur ve bayındır bir mekândır. Bu yönüyle vücut şehre benzetilmiştir. Şehir içinde oturan velâyet Şahı “ruh”, Zât-ı yekta ise Allâh’tır. Ona ulaşmak için ikilik kalesinin yani nefsin yok edilmesi gerekir.

Bize sâki dolu sundu kadehini
 İçüben esriyüp olağ divâne
 (G 294 / 2)

Bu beyitte “sāki” Allāh’ı veya Mürşīdi karşılariken aşk da sarhoşluk veren kadehdir.

Ṭālibūn menzili bize dükkandur

Nişān-ı pīrüz hem olur bī-nişāne

(G 294/3)

Beyitlerde “dükkan” kelimesiyle āriflerin ulaştıkları makam olan hakikat makamı kasdedilmiştir. Ṭālibin varmak istediği menzil āşıkın bulunduğu nişansızlık makamıdır.

Çünkü sarrāfuz bu bāzar içre gevher gözlerüz

Almazüz her mühreden bāzāra söyleñ gelmesün

(G 241/4)

Yukarıdaki beyitte de “sarraf”, “bazar” ve “gevher” kelimeleri mecazı anlamda kullanılmıştır.

3) Atasözleri ve Deyimler

Şah İsmail Hatāi, Türk kültürünün ve halk dilinin zengin hazinesinden, edebî ifade şekillerinden ustalıkla istifade etmesini bilmiştir. Şiirlerinde kullandığı atasözleri ve deyimlerle hislerindeki ifade ve düşüncelerindeki anlamı zenginleştirmiştir. Atasözleri, Dīvān’da irsali mesel yoluyla verilirken ya olduğu gibi alınmış veya vezin gereği kelime eklenmiştir.

Hatāi, bazı beyitlerde atasözleri ve deyimleri “bu meseldür”, “meşhur sözdür”, “bir meseldür”, “eski bir meseldür” gibi ifadelerle doğrudan verirken, bazen de manalarını yansıtmakla yetinmiştir.

Şair “bir meseldür”, “eski bir meseldür” tabiriyle söze başlar;

Bir meşeldür kim dirler gencün üste mār olur

Zülf içinde hūsnūñ ol genc-i nihān olmuşdurur

(G 41/3)

Ezelden bir meşeldür kim dimişler

Ṭarīkat pırları şekker yemişler

(Nas / 39)

Şair, “Güzel şeyi elde etmek isteyen ya da elde eden kimse bunun gerektirdiği rahatsız edici şeylere katlanmalıdır, anlamına gelen “Dikensiz gül olmaz” atasözünü bir beyitte soru cümlesiyle vermiş, bir beyitte de vezin gereği bir mısraya yaymıştır;

Bu cihānuñ bağçesinde hārsız gül mi olur

Tikeninden korhar isen yūri gūlzār isteme

(G 277/1)

Hem-demūñ dā’im rakīb olmuşdur iy gül yüzli yār

Hānde bir gül bitse lāzımdır yanında hār ola

(G 283/ 6)

Hatāi, “sarraf bilir altın kıymetini” atasözüyle bir şeyin kıymetini ancak erbabının ölçebileceğini anlatır;

Şarrāf olan bilür güher bahāsın

Mübah olmuşdurur pīr ü civāne

(G 286/3)

“Merdiven basamak basamak çıkılır”, “Direk yerden dayanır göğe” atasözleriyle tevazu, sabır ve kararlılığın insanı zamanla olgunluğa ve başarıya götürdüğünü ve yücelttiğini *irsali mesel* yoluyla anlatır.

Ululuğ isteriseñ kulluğ eyle

Ayağ bir bir basarlar nerdübāne

Erenler âsmānuñ direğidür

Direk yerden dayanur âsmāne

(G 286/5-4)

“Zāhir, bātının aynasıdır”, sözü bir beyitte söyle işlenir.

Ne ise Zāhirüñ bāṭnuñ hem oldur

Zāhirden bāṭna dost doğru yoldur

(Nas 40)

Şah İsmail Hatāī, o dönemde atasözü olarak kullanılıp kullanılmadıklarını kestiremediğimiz, fakat anlam derinliğini, ifade kudreti ve zâriflik yönünden atasözleri ile atbaşı gidebilecek hikmetli, veciz sözlere de yer vermiştir;²⁷

“ Erenler âsmānın direğidür.”

“ Direk yerden dayanır asmāne”

“ Ululuğ ister isen kulluğ eyle”

“ Sözin bir söyleyenler gerçek erdür”

“ Her kamıştan şeker olmaz, her dikenden taze gül”

Türkiye Türkçesi’ndeki atasözlerine uygunluk konusunda diğer Türk şiveleri arasında yapılan bir araştırmaya göre, Azeri Türkçesi % 70 – 90’lık bir uyumla ilk sırada gelmektedir.²⁸ Bu araştırma bize bu uyumun tesadüfi olmadığını bunun temelinin daha 16. yy’da Şah İsmail ve Fuzuli gibi büyük şairler tarafından atıldığını göstermektedir.

²⁷ ULUSOY, Ayşe: “Şah İsmail Hatayî Divânı’nda Geçen Atasözleri Deyimler Üzerine”, Şah İsmail ve Onun Dövrü Sempozyumu Xezer Üniv., 24-26 Eylül 1997, Bakü

²⁸ YÜCE, Nuri “ Türk şiirlerindeki Atasözlerinde Uygunluk” Türk Dünyası Araştırmaları (Faruk Kadri Timurtaş’a Armağan, aralık 1983, s:263-268; CAVADOVA, Miyane; CAVADOVA, Minaye : “Xetai Eserlerinin Leksik, Semantik ve Üslubi Hususiyetleri Haggında,” Şah İsmayıl Xetai (Megaleler Topusu) Bakı, 1988, s.

“Bilindiği gibi deyimler (tabirler) asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir.²⁹ Hatā’ın şiirlerinde atasözlerinin yanında mana ve ifade gücünü arttıran pek çok deyim geçmektedir. Şair, deyimleri ustalıkla tezat, tenasüp, teşbih ve tevriye gibi edebî sanatlarla birlikte kullanmıştır.

Şah İsmail’in Dīvânında geçen ikiyüze yakın deyimden başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

“yaka yırtmak, baş açmak, ağ u karadan geçmek, kuyu kazmak, eteğini tutmak, işini şüst (gevşek) tutmak, baka kalmak, gönül tahtına sultan olmak, yad ile biliş olmak, hayat-ı cavidan bulmak, âlemde destan olmak, gökde ararken yerde bulmak, yüz sürmek, güreği bin parça olmak, odları salmak, bülbül olmak, canını kurban itmek, ele girmek ettiğini bulmak, ciğeri yanmak, can almak, kul olmak, aşka düşmek, eli dâmenine yetmemek, ulu laf eylemek, kapısına kul olmak, sevdaya salmak, yol gözlemek, Hak’ka salmak (Allâh’a havale etmek), Hak’dan tapmak, yüz döşemek vb.

Deyimlerle ilgili beyitlerden örnekler;

Her ne hüküm eylersen eyle sen maña iy ‘ışk-ı yâr
Göñlümüñ tahtında sultân senden özge kimse yok
 (G 27/4)

Bu Haṭâyînün dilinde ışkūñız pinhân iken
 Cümle ‘*âlem dilinde dâstân* oldum yine
 (G 264/5)

Gel ki cānâ senden ayru gözlerim kıñ ağıladı
Cigerim yandı tutaşdı cān içün cān ağıladı
 (G 331/1)

²⁹ ELÇİN, Şükri: a.g.e., s.642

İt rakībler ta‘na iderse Haṭāyī Haḫḫ’a sal
Olma ğam-ġin kim saña kılduġını *Haḫ’dan tapa*

(G 18/5)

Bu Haṭāyī haṣṭa-dīl herdem ümīd-i vaṣl için
Döşemişdür yüziñi kapuñda topraġ üstine

(G 269/5)

İy perī şirin lebüñ ‘ışķuñda Ferhād olmuşam
Tā saña *kul olmuşam*‘ālemde āzad olmuşam

(G 188/1)

Yüzüñ görende iy şanem Allāha şükr idem
Sürtdüm yüzümni topraġa dergāha şükr idem

(G 214/1)

b. Halk Söyleyişi

Halk dilinin inceliklerine vakıf olan şair, özellikle heceli şiirlerinde halk söyleyişlerinden faydalanmıştır. Atasözleri ve deyimleri başarılı bir şekilde kullanan şair zaman zaman ünleme ve seslenme edatlarına da başvurmuştur. Bu söyleyiş tarzına ait örneklerden bazıları şunlardır;

Hancaru gidersin, çoh yaşa, Mecmun görse kaçar, tengri çün, veh nidem, ömrü noksan olsun, kara gün yoldaşı, dost geçinüb yüze gülen kallaş, değme kişide hakikat bulunmaz, sen seni satsan yedirsən bilinmez, men gezerin dertli dertli, var aklun başına devşür, hey Allāh’ım hey Allāh’ım, zar zar ağlamak, yüz kıymetin bir pula düşdü vb.

Halk arasında birine meydan okumak maksadıyla söylenen “yiğitsen meydana gel”, çağrısı ve olağanüstü olayların kıyamet alameti olarak değerlendirildiğini gösteren şu ifadelerin de halk söyleyişinin örneklerindendir;

Ulu lāf eyleyen meydāne gelsün
Muḥannet gelmesün merdāne gelsün

(G 248/1)

Şirvān ḥalāyıkı ḥamu Tebrīze daşına
Melik-i ‘Acem sorar ki kıyāmet ḥaçan kopar

(G 297/2)

Şairin, halk söyleyişine yer verdiği bir diğer beyit de şudur;

Bu Ḥaṭāyī [gerçi] kuyıñdan diler dūr olmıya
Vara bilmen çoḥ üşencim yār senden küsmişem

(G 210/5)

Sevgilinin kahrıyla günden güne eriyen şair, rakiplere beddua etmekten de geri kalmaz;

Kıla dönmüşdür vücūdum miḥnet-i cevruñ çeke

Sağ gezen düşmenlerüñ bu bende teg bimār ola

(G 283/5)

Çoḥ yaşaḡıl çün maña yār olmaduñ iy seng-i dil

Bu Ḥaṭāyī oldı qahruñdan senüñ zır ü zeber

(G 101/5)

Nāşih aydur dün maña terk eyle anuñ ‘ışkıñı

Veh nidem kim ol menüm hemrāz-ı esrārüm degül

(G 170/3)

Ayda yılda bir gez gözüm görür yüzün senün

İy menüm görkü goncam yār senden küsmişem

(G 210/2)

IV. BÖLÜM

ŞAH İSMÂİL HATÂİ DİVANI'NDA DİN –TASAVVUF

I. DİN

A. İTİKAT

1) Allāh

Hatāi Dīvāmı'nda “Allāh” kavramı Esma'ül Hüsna da geçen isimlerle ve Esma'ül Hüsna dışında pek çok isim, fiil ve sıfat yardımıyla anlatılmaktadır. Beyitlerde Esma'ül Hüsna'da yer alan şu isimler doğrudan veya telmih yoluyla verilir;¹ Allāh, Hak, Rahmān, Evvel Ahir, Zāhir-Bātın, Kādir, Zü'l-Celāl, Hālık, Hayy, Nūr, Gafūr, Rahīm, Hakīm, Celīl, Settār, Şekūr.

Beyitlerde bu isimlerin yanında Allāh'ın zatı ve sıfatları için kullanılan “Tengri, Hudā, Çalap, Dost, Padişah, Perverdigar, Yezdan, Hazret, İlah, Şah, Sübhān, Sultan, Hannān, Mennān, Yaradan vb. birçok isim geçer. Hatāi bir beyitinde bunu şöyle ifade eder.

Şer'üñiz yolunda biz kılsak hatā sen kıl kerem
Miñbir aduñdan senüñ biri Kerīm olmuşdurur

(G 74/4)

Hatāi, Allāh'tan, kendisini imānın birinci şartı olan tevhiidden ayırmamasını ister;

Bu tevhiide bağışlagıl meni sen

Bu tevhiidden ütüzmeğil meni sen

(M 2/9)

Hatāyi'nin inanmış ve imān etmiş bir müslüman olarak Allāh'a itikadı tamdır. Allāh birdir ve O'ndan başka tanrı yoktur. Eşi, ortağı ve benzeri yoktur. Göklerin ve yerin hükümrânlığı O'nundur. Allāh, kadim ve ezelîdir;²

¹ Esma'ül Hüsna için Bkz: TATLISU, A. Osman: *Esmā'ül Hüsna Şerhi* Ank. 1957; İmām-ı Gazali, *Esmā'ül Hüsna* (Hzr.M.Ferhat), İst. 1987, İmām-ı Gazali, *Tasavvufun Prensipleri*, (Tercüme: Remzi Barışık) Kılıç Kitabevi

² Bkz. Yusuf 64, 92, Enbiya 83, Müminin 109

Ḳadīmī zāt-ı bī-miṣl ü beḳādur

Ḳamusı fānīdür bāḳi Ḥüdādur

(K 12/1)

Yeri ve göğü yoktan var eden Allāh, bütün varlıkların yaratılış sebebidir;

İy ki yoḥdan bu cihānı var iden Perverdigār

Yiri ḳā'im gökleri devvār iden Perverdigār

(K 1/1)

Allāh'ın merhameti sonsuzdur. Rahim olan Allāh'ın rahmetinden ümit kesilmez. Hatāi de Allāh'ın rahmetinden ümidinī kesmez. Bütün hata ve günahlarından Allāh'ın rahmetine sığınır ve onun lütfunu umar;

Kesme ümīd-i rahmet-i Ḥaḳdan Ḥaṭāyī sen

Cümle ḥatāda lūtf-ı İlāhum yeter maña

(G 10/5)

Ḡanidür luṭf iyesi pādiṣāhum

Ümidgāhum ṣahum pūṣt ü penāhum

(Nas/168)

Hatāi, çeşitli vesilelerle Allāh'ın varlığını, birliğini ve kudretini anlatır. O, her haliyle inanmış bir müslümandır. Hatāi, her fırsatta Allāh'ın tek hakim olduğunu dile getirir. Herşey O'nun dest-i kudretindedir. Allāh ü Teālā “kūn” (ol) (Bakara, 2/17)emriyle bütün âlemleri yaratmıştır.

Her fırsatta Hakk'a kulluğunu dile getiren Hatāi, Allāh'ın her hükmüne razı olan mütevekkil bir kuldur;

Dir Ḥaṭāyī tā ezelden ḳulluḡa ḥaṭ virmişem

Her ne kim ḥükm eylesen emründe fermānam bu gün

(G 242/5)

Eger cevır ü cefā ḳılsañ ve ger ḳahr u vefā ḳılsañ

Yoluñdan dönmeḡüm yoḥdur ki Ḥaḳ bīnā vü danādur

(G 260/4)

Herşey, on sekiz bin âleme hükm eyleyen Allâh'ın bilgisindedir, bu sebeple olmuşa olacağa gam çekmeye gerek yoktur. Allâh'a tevekkül etmek kula kafidir.

İy Haṭāyī sen tevekkül Haḫka kılğıl çekme gam
On sekiz min 'âlem e hükm eyleyen serdâr bir

(G 107/14)

Hatâi, Allâh'ın varlığını doğrudan veya Padişah, Saye-i Sübhan, Zıllı Sübhan gibi çeşitli benzetmelerle de anlatır. Hatâi, pek çok beyitte Tanrı'ya padişah benzetmesi yapmaktadır.

Sensen cih ân içinde bugün pâdişâhımız
Rûz-i ezelde ḥazretûñ oldu penâhımız

(G 142/1)

İnsanı her türlü kazadan, belâdan saklayan sāye-i Sübhândır.

Dünyānuñ var u yohundan iy Haṭāyī gam yime
Sāḥlayan dā'im seni ol sāye-i sübhândurur
(G 84/5)

Mihnet-i dünyâdan iy dil fâriğ ol sürgil murād
Hurrem ol gam çekmegil kim Zıll-i sübhân devridür
(G 65/8)

2) Melekler ve Şeytan

Dīvân'da melek kavramı “melâik, ferîşteh, melek ve Cebrail, Azrail, Rıdvân gibi özel isimlerle geçmektedir. İslâmî inanışa göre melekler, belli bir mekân tutmayan mücerred cevherlerdir. İlim ve kuvvetçe insanlardan daha mükemmeldirler. Zaman zaman insan şekline de giren melekler gâyb âleminin varlıklarıdır ki, bunların mahiyetini araştırmak mümkün değildir. Buna imân edilir.³ Kanatlı varlıklar olarak tasavvur edilen melekler semâ ehlidirler. Melekût âleminde bulunurlar ve Allâh'ı zikrederler.

³ CEBECİ, Lütfullah: *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Melekler*, Konya 1989, s.8-13

Bir beyitte melekler Hz. Âdem'e secde etmeleri vesilesiyle anılırlar. Hz.Âdem yaratıldığı vakit Allāh'ın emriyle bütün melekler Âdem'e secde etmişler fakat, İblis kibirlenerek bu emre uymamıştır. Aşağıdaki beyitte bu olaya telmihte bulunur.

Haza cennāt-ı ‘Adn defterin şerh eyleyen

İblis olma gel sücūd eyle bu bâbu’llahı gör

(G 51/4)

Şah İsmail, beyitlerde melekleri hem gerçek manaları ve görevleriyle, hem de güzellik ve iyilik timsali varlıklar olarak ele alır. Sevgili güzellikte meleklerle benzetilir;

İy melek hüsnuñ senüñ nūr-ı Hüdādur bilmiş ol

Sidredür boyuñ ne sidre-i muntehādur bilmiş ol

(G 175/1)

Melekleri hep gökyüzünde tasavvur eden Hatāi, kimi zaman da onları beşeri hayata dahil eder. Melekler de insanlar gibi şairin feryat ve figanına baka kalırlar; hatta zaman zaman insanlar gibi ağlarlar;

Sen gidenden birlü anca āh u efgān itmişem

Yir ü gök ins ü melek cümle bahā kaldı maña

(G 8/4)

Fırqat-i hicrān elinde şöyle āh itdüm bugün

Gökdeki cümle melâyik yirde insan ağladı

(G 331/2)

Ferişteh indi göklerden beşāret ehl-i ‘irfāna

Hevārice ecel indi yezidlere belā geldi

(G 335/6)

Hatāi, Allāh'ın Hz. Ali'yi övdüğünü söylerken insanlarla birlikte melekleri de şahit tutar;

Tā'rif idüp şıfatum şırum diyüp Hüdā
Bu doğru söze ins ü melayik güvahdur

(G 87/2)

a- Cebrail

Hatāi Dīvānı'nda dört büyük melekten sadece Cebrāil'in adı geçer. Cebrāil, peygamberlere vahiy getiren melektir. Kur'an-ı Kerim'i Hz.Peygamber'e öğretene O'dur. Meleklerin bütün özelliklerine sahip olan Cebrail bunlardan başka Kur'an'da belirtilen niteliklere de sahiptir. Kuran-ı Kerim ve hadislerden hareketle İslām âlimleri Onu altı yüz kanatlı çetin bir kudrete sahip, emin, aklı kâmil, Allāh katında itibarlı ve güzel görünüşlü bir melek olarak tārif ederler.⁴

Cebrāil, beyitlerde "Emin Ruh", Ruh'ül Kudüs, Cibril-i Emin sıfatlarıyla anılmaktadır.

Rūhu'l-kudüs oldu ism-i zātūñ

Münkir ne bilür nedür şıfātuñ

(Mes. 1/9)

Miraç hadisesinde sık sık adı gecen Cebrāil, kılavuzluğu sebebiyle Mürşid-i kāmile teşbih edilir.

Per-i Cibrili yolun ser-be-ser
Yoh iken nişān-ı makām u makarr
Sıfātı kelām içre hayrū'l-beşer
Anuñ ile hem dem Hāk idi meger
'Alidür 'Alidür 'Alidür 'Alı'
'Ali'y-yül 'azimū'ş-şefi'ül-velī

(Müs. 1/15)

⁴ CEBECİ, Lütfullah: a.g.e, s.59-78

Ḥalil yaptı Ka‘be’ hem oldı delîl
 Farz oldu varmayanlar oldı melîl
 Muḥammed’e rehber oldı Cebrail
 Mürşid-i kāmile varmadan olmaz
 (Hec.20/4)

Ḥaṭayî sözünün ma’nasın verdi
 Yar ile ettüğü ‘ahdine durdu
 Cebrâil Mūsaya Hızr’a var dedi
 Mürşid-i kāmile varmadan olmaz
 (Hec. 20/5)

Yazıldı velîler adı üste
 Hem zülfikāruñ puladı üste
 Cibril-i Emin kanādı üste
 Allāh u Muḥammed ü ‘Ali’dür
 (Mur 1/10)

Merdūd yakîn makāmı sende
 Cibril-i emîn peyāmı sende
 (Mes 14/8)

b-Hārut-Mārut

Kur’ân-ı Kerîmde bir âyette (Bkz. Bakara/102) anılan Harutla Mārut, Dīvân’da bir beyitte Babil Kuyusu’nda asılı oluşuna telmihen anılmaktadır;

Ger burc-ı ‘arşuñ üsne melek anı sivmese
 Hārut teg makāmı anun ka‘r-ı çāhdur
 (G 87/7)

3-Kitaplar

Hatāi Dīvānında dört büyük kitaptan bahsedilmektedir. Kitaplar isimleriyle veya dört kitap tamlamasıyla geçmektedirler. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’ân hepsi de enbiyalara gelmiş ilâhî hükümlerdir.

Eger Tevrat eger İncil ü Zebûr
Be-hükm-i enbiyâ Furkân degül mi
(G 326/3)

Tevrat ve Zebur’un adı doğrudan sadece bu beyitte geçerken, İncil’den bahseden bir diğer beyit de şudur;

Hak kelâmı sevmişem sûre-i Yâsînden meded
Kim maña İncil-ü Furkânıñ duâ’sından meded
(G 29/1)

Beyitlerde en çok fazla zikredilen simavi kitap Kur’ân-ı Kerîmdir. *Kur’ân-ı Kerîme; Furkan, Kelam-ullah ve Mushaf* adlarıyla da yer verilir. Hatâi’ye göre; Hak kelâmı olan Kur’ân, risâlet yani kurtuluş kapısıdır;

Vücûd-ı Muştafadan oldı Âdem
Risâlet kapısı Kûrân degül mi
(G 337/3)

Cemâlûñ şu ‘lesi dutdı cihânı
Özi kudret sözi Kûr’ân degül mi
(G 338/2)

Tasavvufî gelenekte, kalıplaşmış ve derin manalar taşıyan dört kitap manevî birer makama delâlet ederler. “Dört kitap” terkiibiyle Zebur, Tevrat, İncil ve Kur’ân anlatılmaktadır. Fakat bu kitaplardan gaye ledünnî ve manevîdir. “Dört kitap ile kastedilen remiz, sūfîlerin işaret ettikleri tevhîd makamlarıdır. İncil, isimler

tevhîdine, Zebur fiiller tevhîdine, Tevrat sıfatlar tevhîdine Kur'ân ise, Zât tevhîdine delalet eder".⁵

Hatâi'ye göre, her ilâhî kitap birer manevî makama delalet ettiği için semavî kitaplar insan-ı kâmilin vücûduna dahildir; tasavvufa göre Kur'ân âlemde dağınık şekilde mevcûd olan nesnelerin insanda toplu olarak ifadesidir. İşte Hatâi de bunu "küll-i Furkan" ifadesi ile anlatır;

Hak Te'âlâ dörd kitabı gökden indürdi yire

Men anı istemezem çün küll-i Furkân mendedür

(G 49/3)

Kur'ân'ın hakikatinin insan olduğunu kabul eden mutasavvufımıza göre; "avâz-ı Furkân" insanın kendisindedir.

Kâtiba âg u qaraya bahma seni azdurur

Aç kulağ diñle sözüm avâz-ı Furkân mendedür

(G 49/4)

Kur'ân risalet kapısıdır (339/3). Kur'ân Hak kelimidir:

Cemâlûñ şu 'lesi dutdı cihâm

Özi kudret sözi Kur'ân degül mi

(G 338/2)

Tevrat, Zebur ve İncil ile enbiyâ hükmi Furkan'dır. Mushaf, kutsallığı ve içerdiği manalarla Hz.Ali'nin veya sevgilinin yüzü için bir teşbih unsurudur;

Yüzüñ mushafına bende iy Hatâyî

Beyân-ı hatm-i Kur'anum 'Ali'dür

(G 316/5)

⁵ Bkz, Abdülkerim Cili, *İnsan-ı Kâmil*, (Çev.A.Akçiçek) I.Bsk., İst 1974, s.337-393; TATÇI, Mustafa: *Yunus Emre Divânı*, KB., Ank.1990, s.97-100

4-Peygamberler

Hatâi Dîvânı'nda peygamberlerden “Nebî, Resûl, enbiyâ, elçi” kelimelerinin yanında ismen veya telmihen bahsedilmektedir. Bazı rivâyetlere göre, peygamberlerin sayısı yûzyirmi dört bindir. Kur'ân'da geçen peygamberlerin sayısı ise yirmibeştir.

Peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Allâh Tealâ bunu Kur'ân-ı Kerîm'de “Her kavmin bir hidâyet davetçisi vardır.”(Ra'd sûresi, 13/7) ⁶ “Onlardan bir kısmı vardır ki sana anlattık, bir kısmı da vardır ki sana anlatmadık”⁷ gibi âyetlerle açıklamıştır.

Peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu ise Peygamberlerin en büyüğü âlemlere rahmet olarak gönderilen⁸ ve “Hatemü'l Enbiyâ”⁹ olduğu bildirilen Hz.Muhammed'dir. Hatâi bir beyitte bunu şöyle ifade eder:

Gerçi çoğ geldi nebî bu devr-i Âdemden berü
Hatemi cümle enbiyânuñ Muştafadur bilmiş ol

(G 175/4)

Beyitlerde her peygamber kendi mucize veya kıssalarıyla anılmıştır.

Süleymân hâtemi Mûsâ 'Aşâsı
'Âleme Nûh tûfâna şimdi geldüm

(G 219/7)

Mûsa'ya meded kılan 'aşânı
Hem Hızra hayât-ı câvidânı
'İsâ demi Nûh-ı geşt-i bânı
Allâh u Muhammed u 'Alî'dür

(Mrb 1/18)

⁶ Peygamberler hakkında daha geniş bilgi için bkz. KAZANCI, Lütfullah: *Peygamberler Tarihi*, İst.1997, s.5-6

⁷ Mû' min Suresi 10/78

⁸ Enbiya Sûresi, 21/107

a) Âdem Peygamber:

Hız.Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir. Allâh, Âdem'i topraktan yaratmıştır.¹⁰ Dinî ve tasavvûfî bakımdan Hız. Âdem'in yaratılışı kainattaki olayların bir başlangıcı kabul edilir. Hadiseler, Âdem'den önce ve sonra olmak üzere değerlendirilir.(G 52/1)

Hatâr'nin şüirlerinde Hız.Âdem; ilk insan ve peygamber oluşu, çamurdan yaratılışı, Cennet'den çıkarılışı, Hız. Havva'dan ayrı düşmesi vb. sebeplerle ele alınır. (K51/10; G 51/2; G 52/1;G 175/4; G 125/12) Hız. Âdem ilk insan olmasına rağmen yaratılış hadîsesinde ilk nûrun Hız. Muhammed'e ait olması sebebiyle Adem'in vücûdunun Hız. Muhammed'in ruhundan yaratıldığı işaret edilir.

Cennet'den çıkarılan Hız.Âdem ve Havva ayrı ayrı yerlerde dünyaya indirilmişlerdir. Hız.Âdem Hindistanda Serendip Dağı'na, Hız.Havva da Arabistan'daki Cidde'ye indirilmiştir.¹¹ Uzun yıllar ayrı kalan Hız. Âdem ve Havva çok hasret çekmişlerdir. Sevgiliden ayrı kalan şairde bu hadiseye telmihte bulunur.

Hasretünden dilberün düşdüm Serândib Kûhına

‘Âşık-ı dil-hastam her dem sorar âhû gelür

(G 48/3)

Şair, belitlerinde “âdem evlâdı” tabiriyle dünyadaki çaresiz insanları söz konusu eder.

Vücûd-ı Muşafadan oldu Âdem

Risâlet kapısı Kûrân degül mi

(G 337/3)

⁹ Azhâb Suresi, 33/40

¹⁰ Ankebut Suresi, 29/14

¹¹ KAZANCI, Lütfi: a.g.e., s.36-38

b) Nuh Peygamber :

Hz.Nuh, *tufan hadisesi* sebebiyle ve *uzun ömürlü* oluşuyla anılmaktadır.

Görmüşdi tā Ḥaṭāyī ezelden yakīn mını

Nūh'ūñ alāmeti gelür andan tufān kopar

(G 97/5)

Süleymān ḥātemi Mûsâ 'Aşāsı

'Āleme *Nūh tūfāna* şimdi geldüm

(G 219/7)

c) İbrahim Peygamber:

“*Halil*”, “*Halihullah*” lakabıyla anılan İbrahim Peygamber, daha çok *ateşe atılışı*, oğlu Hz. *İsmail*'i *kurban etmek istemesi* ve *Kabe*'yi *bina etmesiyle* anılır.

Yıldızlara tapan kavmini Hakk'a davet eden İbrahim Peygamber, zamanın hükümdarı tarafından ateşe atılır. Hz.İbrahim'in ateşe atılması Allāh'ın bilgisi ve kudreti dahilinde olmuştur. Allāh u Teala, kendisine tevekkül eden İbrahim için ateşi gülbahçesine döndürmüştür;

Bir kulını oda yaḥub kıldı fi-nār'üs-sakar

Bir kulını mahrem-i esrār iden Perverdigār

(K 1/6)

Yūnusı deryā içinde yuddurup bir balığa

Āteşi *İbrāhime* gülzār iden Perverdigār

(K 1 / 8)

Aynı olaya bir başka beyitte telmihen temas edilmiştir..

‘Ârızuñ bāğında bir mürğ-i harīm olmuş Halīl
Ol sebebeden Hāk ana odı gūlistān eylemiş
(G 146/6)

Hatāī, Hz. İbrahim gibi kendisinin de Allāh’ın dostu olduğunu bildirmektedir.

Halīlu‘llāh domın giymiş virilmiş adı İsmā‘il
Aña kurbān oluñ cānlar ki Allāhdan nidā geldi
(G 335/8)

d) Eyyüb Peygamber:

Hz. Eyyüb, *sabır timsali* bir peygamberdir. O, başına gelen musibetlerle, çektiği dert ve hastalıkla imtihan edilmiştir. Vücudunda başından, gözleri, dili ve yüreğinden başka sağlam yeri kalmamıştır. Gövdesi şişmiş, büyük derde ve belāya düşmüştür.

Hz. Eyyüb, bütün musibetlere rağmen Hak’dan yüz çevirmemiş, sabretmesini bilmiştir. Allāh, sabır imtihanını kazanan Eyüb’e şifasını verir;

Eyyübe çekdürdi çoğ derd ü belā vü mihneti
Gel meni isteş vireyim derde dermān mendedür

(G 49/6)

Odur tevbe ber kalb-i ādem viren
Ze gark-āb-ı Nüh çeküp kurtāran
Hem Eyyübe derd-i şifa gösteren
Dem-i gamda Ya'kuba feryād iren
‘Ali’dür ‘Ali’dür ‘Ali’dür ‘Ali
‘Aliy-yün ‘azīmün şefi-ün velī
(Msd 1/12)

e) Mûsâ Peygamber

Kur'ân-ı Kerîm'de "Tâ-Ha" ve "Kasas" sûrelerinde kıssası anlatılan Hz.Musâ İsrailoğulları'nın peygamberidir.

Tûr Dağında Allâh'la konuşması sebebiyle "Kelim", "Kelimullah" sıfatıyla anılmaktadır. Beyitlerde mucizeler gösterdiği Asası ve Tûr Dağı'nda Allâh'ın tecellî sine mazhar oluşuyla geçmektedir.

İy be- Hakk-ı mu'cizâtı virdüñ ol *Mûsaya* sen

Kim maña *Mûsa* İmrânun 'Asāsından meded

(G 29/2)

Asası'nı Firavun'un sihirbazlarına karşı bir ejderha haline getiren mucizesiyle Hz.Mûsâ, Hz. Muhammed'in mucizelerinin yanında bir karınca misalidir;

Mu'cizâtüñ katına *Mûsâ*'dur mişâl-i mürçe

Gerçi Fira'una 'Asası ejdahâdur yâ Nebî

(K 2/9)

Çılan Yûnusı balığından rehâ

Kelîmüñ 'Aşâsın çılan ejdehâ

Mesîhe yetüren dem-i cân fezâ

Revân bâ Muhammed be-bezm-ü Hûdâ

(Msd 1/13)

Yine başka bir beyitte "*len terânî*" ifadesiyle Musâ'nın Allâh'la konuşmasına telmihte bulunulur. (302/4)

f) İsa Peygamber

Dîvân'da, İsa, Mesih, İsa Meryem" isimleriyle adından söz edilmektedir.

Hiz. İsa, beyitlerde ölüler nefesiyle diriltmesi, Allâh'ın kudretiyle babasız dünyaya gelmesi vb. mucizeleriyle söz konusu edilir. Hiz.İsa'nın göğe çekilmesi "mahrem-i esrâr" terkibîyle anlatılır;

Yūnusı deryā içinde yuddurup bir balığa

Âteşi İbrāhime gülzār iden Perverdigār

(K 1/8)

Sevgilinin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzetilir;

Cān baḥş imiş memātā lebūñ iy Mesihdem

‘İsā’ların ‘aceb mi deminden bu mu‘cizāt

(G 25/3)

Hz.İsa’nın göğsü çekilmesi “mahrem-i esrār” telkibi ile anlatılır;

Bir kulum *od’a* yaḥub kıldı fi-nār’üs-sakar

Bir kulum mahrem-i esrār iden Perverdigār

(K 1/6)

g) Yakûb (a.s.)

Hz. Yakûb, İshak Peygamberin oğlu ve Hz. İbrahim’in torunudur. Yirmi yıl evlat hasretiyle ağlayan, bu acıyla gözlerine ak düşen Yakûb Aleyhisselam ayrılığın, gam ve hüznün sembolüdür.

Beyitlerde oğlu Yūsūf’la beraber, gözlerinin görmemesi, yıllarca ağlaması ve külbe-i ahzān ile konu edilir. Yakûb, sevgiliden ayrı kalan aşığa, Yūsūf ise, sevgiliye benzetilir. Külbe-i Yakûb da aşığın gönlü için benzetme unsurudur. Hz.Yakûb, Ken’an şehrinde oturduğundan dolayı *Pir-i Ken’an* olarak da anılır;

İy ‘azizüm firḳatūñden çıhmazam ḡamḡāneden

Sen tegi Yūsūfdan ötrü Pır-i Ken’ān olmuşam

(G 194/4)

Sevgiliden ayrı düşen aşığın meskeni de Yakûb misali harab olmuştur.¹²

Külbe-i Ya’kuba nisbet meskenüm boldı ḡarāb

Tā ki senden ayru düşdüm Yūsūf-ı Ken’ān kimi

(G 305/4)

¹² PALA;İskender: a.g.e. s.489.

Şair, sevgiliye duyduğu hasretin büyüklüğünü Yakûb'un hasretiyle özdeşleştirir. Yakûb'un Yûsûf için ağladığı gibi Hatâi'de yar için ağlamaktadır.

Hasretüm Ya'kub teg Yûsûf yüzine iy şabâ

Teñri için bir haber algıl nigârumdan menüm

(G 164/4)

Yûsûf cemâli gelmedi yâr teg Haţâyî'ye

Ya'kub-ı haste çekmedi göñlim melâli teg

(G 149/5)

h) Yûsûf Peygamber

Hız. Yakûb'un oğludur. Hayatı ve kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de (Yûsûf / 1-104) anlatılmaktadır. Dîvân'da "Yûsûf-ı Ken'an", "Yûsûf-ı Mısır", "Mısır-ı hüsn" gibi isimlerle anılan Yûsûf, beyitlerde, kuyuya atılması, zindana kapatılması ve Mısır'a sultan oluşuyla verilmektedir. Yûsûf'un güzelliği sevgili için bir benzetme unsuru olmuştur. Yûsûf, kesretten vahdete ulaşmanın bir sembolüdür. Vahdete ulaşmak için kesretten kurtulmalıdır (K 1/7). Tasavvûfî anlamda kuyu, maddî âlemi; Yûsûf'da "rûh"u temsil etmektedir. Yûsûf'un kuyudan çıkabilmesi için maddi âleminden kurtulması gerekir. Yani salikin seyri sülûk'a girmesidir. Yûsûf süluk mertebesinin sembolüdür;

Ger 'azîz-i mülk-i 'ışık olmak dilerseñ iy göñül

Yûsûf-ı Mısrî kimi meydâne hoş gelmek gerek

(G 159/2)

Sevgilin çenesindeki "ben", Yûsûf Peygamber'in Mısır zindanındaki haline benzetilir. Güzelliğiyle zindanı anlatan Yûsûf'a mukabil, estetik bir unsur olan "ben"de sevgiliye güzellik vermektedir.

Yūsūf-ı Ken 'ānı şalmışdur zeneḥdan çahına
Zülfüne baḡlu nice dīvāneler küncindedür

(G 121/3)

Sevgilinin güzelliḡi Yūsūf gibi çekicidir. Ulaşlamayan bu güzellik aşığa Ken'an gibi acı çektirir. (49/7). Hatāi sevgilisinin güzelliḡini Yūsūf'a nispet kılmaktadır;

Hüsnuñi men Yūsūf-ı Ken 'āna nisbet kılmışam
Kılmışam nisbet veli şāhāne nisbet kılmışam

(G 212/1)

i) Süleyman Peygamber

Hız. Süleyman, Dāvut Peygamber'in oḡludur. On iki yaşındayken babasının yerine tahta geçmiştir. Hem padişah hem hükümdar olan Hız. Süleyman hakimiyet gücü, mülk ve saltanatı, yüzüğünü deve çaldırması, karıncayla konuşması, rüzgara emretmesi vb. özellikleriyle ele alınır. Elindeki mührü ile hüküm verebilen Süleyman bu gücüyle sevgili için bir benzetme unsuru olur;

Tāht-ı sīmīn üste oturmuş Süleymān hüküm için
Elde bir zerrīn ayaḡ engüşteri nisbetlüdür

(G 67/4)

Üzerinde “ism-i azām” yazılı yüzüğüyle hayvanlara ve kuşlara hükmeden Süleyman bir gün yüzüğünü “Dev”e çaldırır. Dev, bir süre bu yüzükle Süleyman'ın tahtına oturup hüküm sürer;

Div uğurlamışdı bir zerre-i dehānuñ naḡşını
Varmış andan ḡātem-i Mühr-i Süleymān eylemiş

(G 146/3)

Sevgilisini Hükümdar Süleyman'a benzeten şair kendisini karınca kadar aciz görür (114/4). Sevgilinin bastığı toprak, aşık için Süleyman mülküdür (18/3);

Ḳahıma mülk-i Süleymānda Ḥaṭāyī ḥastaya
Çünkü bir mūr-ı za‘îf-i paymālündür senüñ

(G 158/5)

j) Muhammed Peygamber

Hız. Muhammed, “peygamber”, “resül”, “Hatemü’l Enbiyâ”, “Nebî”, “Mustafâ”, “Ahmed”, “Muhammed”, “habibullah”, “server-i âl-i âbâ”, “sahib-i livâ” “Fahr-i âlem”, “maksûd-ı cihân”, “gevher-i pâk”, “iki cihānuñ âfitabı” vb. gibi isim ve sıfatlarda Hatâi Dîvânı’nda adından en çok söz edilen peygamberdir. Hız. Muhammed, Allâh’ın resûlüdür. O’nu inkar eden münafıklar ebediyyen cehennemde yanmağa revadırlar ;

Çün senü Ḥaḳkuñ Resûli bilmediler yâ Nebî
Ol günehten tâ ebed kâfir ‘azâb üstündedir

(G 76/6)

Muḥammed giydi kudret hırkasını
Oña ümmet olan insân degül mi

(G 338/3)

Yaratılış hadisesi Hız. Muhammed’in nûru ile başlar. Fakat, Muhammed son peygamber olarak gönderilir. Hız. Peygamber bir hadisinde bu gerçeği “Ben insanların yaradılıştaki ilki, peygamber olarak gönderilenlerin sonuncusuyum.”¹³ diyerek ifşa eder. O, gökte daha melekler yaratılmadan önce yaratılmıştır. İki âlem O’na fedadır.

İnsan düridi gökde melek yohıdı henüz
Sen varıduñ cihānda eyâ der-i ibtîdâ

(G 16/9)

¹³ Aliyyü’l Kâri, “Şerhü’ş-Şifa.” İst. 1307, 1/508; Aclûni, “Keşfü’l Hafâ”, Beyrut 1351. C.I, 2 s.163.

Hz.Adem'den beri pek çok peygamber gelmiştir. Hz. Muhammed bütün peygamberlerin sonuncusu yani hatemü'l-enbiyadır;

Gerçi çoğ geldi nebî bu devr-i âdemden berü

Hatemi cümle enbiyānuñ Muştafadur bilmiş ol

(G 175/4)

Hz.Muhammed, âlemlerin övücüdür. Denizdeki balıktan gökteki aya kadar bütün varlıklar O'na itaât etmiştir;

Senüñ fermānuña iy fahr-ı 'âlem

İta'ât kıldı mehden tâ be-mâhî

(K 4/6)

Hatâi Dīvâm'nda türlü vesilelerle adından en çok söz edilen peygamber Hz. Muhammed'dir. O yaratılışın sebebi, peygamberlerin en seçkinidir (G /2). O'nun mucizeleri karşısında Firavun'a Asası ejderha sûretinde gösteren Mûsâ'nın mucizeleri bile karınca misali kalır.(/9). O, cihanın fahridir (/1). Rûz-ı haşrde müminleri Hz. Peygamberin şefaati kurtaracaktır;

Bu Hatâyî hastaya kılğıl şefâ'at rûz-ı haşr

Çünkü aslundan senüñlen âşnâdur yâ Nebî

(K 2/10)

Mahşer yerinde müminler, Hz.Muhammed'in sancağının gölgesinde toplanacaklardır. Hatâi'de bu müminlerin arasında olmak ister;

Ayrırma men fakîri Muştafâ'dan

Irag itme meni şâhib-livâdan

(Mes 2/23)

Hz. Muhammed, Mi'rac ıktığı zaman Allāh'la doksān bin kelām konuşmuş, bütün ilāhi sırlara vākıf olmuştur. O, Mi'rac'da Allāh'a bir yay aralığı kadar (kābe kavseyn) yakın olmuştur¹⁴. Aşağıdaki beyitte buna telmih vardır;

Rūz-ı Mi'rāc-ı nebī vaşlūñ gūnidūr iy melek

Kābe Kavseyn ol dū ebrūy hilālūñdür senūñ

(G 223/2)

Hz. Peygamber, Mi'rac gecesi Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudūs'teki Mescid_i Aksā'ya gelmiş. Burada kendinden önceki bütün peygamberlere imam olup namaz kıldırmıştır. Bu hadīseye "İsra" denmektedir. Bir beyitte buna telmih vardır.¹⁵

İsrādan beri gelūn nevrūz idūñ şāha yetūñ

Hey gāziler secde kılun gāziler dīn şāh menem

(G 215/5)

İslām dinīnin erağı Hz. Muhammed'dir (G /1). O, kudret hırkasını giymiştir (G /3). Onun hükmü yedi İklim'e ferman olmuştur. (G /9) Beyitlerde onun şemāli üzerinde çok durulmaz. Sadece nur'undan ve güzel yüzlü oluşundan bahsedilir.

'Alīdūr gāziler şāh u şehen şāh

Muhammed Muştāfā şahib liķādur

(G 112/6)

Cemālūñdür senūñ nūr-ı ilāhī

Yüzūñdür 'ālemūñ hırşīd ü māhı

(K 4/6)

Hz. Peygamberin yoluna girmeyen münafıklar, doğru yolu kaybetmişlerdir (K4/7). Yine onun sözüne uymayanlar kendi kuyularını kendileri kazmışlardır

¹⁴ Enbiyā, a 107

(K4/8). Onun yolundan gitmeyenlerin yeri Cehennem'dir (K4/9). Onun lutf ile baktığı kişiler bütün günahlarından kurtulurlar.

k) Hızır (a.s)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsa ile birlikte kıssası zikredilen Hızır, Türk halk inançlarında peygamber olarak kabul edilmiştir. Rivâyete göre Hızır, arkadaşı İlyas'la, İskender-i Zülkarneyn'in maiyetinde "âb-ı hayat"ı aramaya gider. Zûlûmat ülkesine girince, her taraf karanlık içinde kalır. Yollarını şaşırırlar, birbirlerinden ayrı düşerler. Bu arada Hızır ve İlyas "âb-ı hayat"ı içerek ebediliğe kavuşurlar.¹⁶

Zulmet-i zülfünde içmiş leblerün âbını Hızır

Hayy-ı bâki bulmuş adın âb-ı hayvân eylemiş

(G 146/4)

Bazı beyitlerde, İlyas ve İskender'le birlikte anılan Hızır, "Hızır-ı Nebî", "Hızır-ı cavidan", "Hızır-ı zinde" tamlamalarıyla ele alınır. Tasavvufî açıdan Hızır, "Mürşid-i kamili" sembolize ederken "âb-ı hayvan" ise ledünnî bilgiyi karşılar.

Suy-ı hayvân için Zelmât içinde

Hatâyî Hızır u İskender gelüpdür

(G 52/7)

İstedi âb-ı hayât çeşmesi kim irdi Hızır

Ol virür doğru haber cümle 'ayândur bilüne

(G 297/4)

Hatâî, bazı beyitlerde Hz. Ali'yi Hızır ile özdeşleştirir. Hz. Ali'de Hızır gibi ölümsüzlüğü yakalamıştır. Hatta Hızır ve İlyas Ali'nin basit bir kölesidirler;

Kemîne çâkerîdur Hızır u İlyās

Emîr-i Kanber ü Selmân 'Alîdür

¹⁵ Azhâb, a 40

¹⁶ OCAK, A. Yaşar: *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, 2. Basım Ank. 1990, s. 165-210.

Ḥatāyī yirde gökde şîr-i cebbār

Diğerler Ḥayy-ı cāvidān ‘Alīdūr

(G 125/15-16)

Hızır, “ab-ı hayat” ve “zulmet” kavramları Dīvān şîri geleneği içinde olduğu gibi Hatāī Dīvānı’nda da teşbih unsuru olarak kullanılır. Sevgilinin dudağı, “āb-ı hayata” benzetilirken, ayva tüyleri vb. özellikleri Hızır’a benzetilir;

Vişalūñi bulan dirler ḥayāt-ı cāvidān buldı

Saçuñ Zūlmātınuñ içre lebūñdür āb-ı ḥayvān teg

(G 156/2)

5-Ahiret:

Ahiret, insanların öldükten sonra yaşayacakları asıl âlemdir. Bu dünya hayatı tamamen ahirete hazırlıktır. Hatāī Dīvānı’nda ahiret mefhumuna pek geniş yer verilmemiştir. “Ahiret”, kelime olarak kullanılmaz; bununla birlikte ukbā, kıyamet, cennet, cehennem, mahşer günü gibi ahirete ait unsurlarla işlenmekte ve “sānī âlem”, “iki cihan” gibi tamlamalarla ifade edilir.

Nişār olsun saña dünyā vü uqbā

Ki sensen dīn ü dünyā pādīşāhı

(K 4/3)

Ahiretin başlangıcı olan kıyamet birkaç beyitte geçmektedir. () Hatāī, 345 numaralı gazelde ahiretle ilgili bütün safhaları baştan sona çok etkileyici bir şekilde anlatır.

Şah İsmail, Dīvānı’nda “nihāī hedef” anlamına gelen ve ahiret hayatına verdiği önemi gösteren “menzil” kelimesini de ahireti ifade etmek için kullanır;

Uzaḥdur menzilūñ azuḥ ḳazangıl

Yiter bu dünyā mülkine uzangıl

(Nas 70)

a) Kıyāmet, Sûr

Kıyāmetin kopuşunu ve ahiretin başlangıcını haber ve hadiselerden biri de “*Sur*”un üflenışıdır. İlāhi hüküm İsrāfil’e gelince “Ulu *Sur*” üflenecektir:

Gelir hükm-i İlāhi İsrāfile

Ulu Şûrî olasıdur meded hay

(G 345/2)

İsrāfil’in ikinci üfleyişiyle bütün mahlukāt dirilecek ve mahşer yerinde toplanacaktır. İşte bu dirilişe “haşr”; bu güne de mahşer günü denilmektedir. Haşr gününde bütün insanlar birbirinden, Hz.Muhammed hariç bütün peygamberler ümmetlerinden kaçacaktır. Hatāī, o gün, ümmeti için şefāat edecek olan Hz. Muhammed’den şefa’at diler;

Bu Hatāyī hastaya kılğıl şefā’at rüz-ı haşr

Çünkü aslundan senüflen āşnādur yā Nebī

(K 2/10)

Peyamberler kaçar ümmetlerinden

Ki nefes-ā-nefes olasıdur meded hay

(G 345/5)

b) Mahşer;

Mahşer günü; “rüz-u mahşer”, “ulu dīvān”, “yevm’ül-hesāb”, “mahşer” gibi isim ve tamlamalarla ifade edilir. O gün “... Allāh bütün tartışmaları sonuçlandıracak, çekişmeleri bitirecek ve hayat macerasından herkesi hesaba çekecek iyilikle kötülüğün karşılıklarını verecektir.”¹⁷ Hatāī de hesap günü, insanların işledikleri sevap ve günahıtan hesaba çekileceklerini maāriflerin hesap vereceklerini münafıkların ise ferdāya yani sona kalacaklarını belirtir;

¹⁷ ÖZTÜRK, Y.Nuri: *Kur’an’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., 14. Baskı İst.1998, s.304

Şehā minnet şehā minnet bu gün yevmü'l-hisāb oldu
Ma'ārifler hesāb virdi münāfik kaldı ferdāya

(G 291/5)

Hatāī, mahşerin şiddetinden korkmakta ve hesap saatinde Allāh'ın rahmetini ümid etmektedir. Mahşer gününün korkunç sıcağında bulutların ve Kevserin sakisi Hz. Ali'dir;

Kim kalur rüz-ı kıyāmet hevl-i mahşerde susuz
Anda sensin sāķī-i ebrār ü Kevşer yā 'Alī

(K 10/3)

Hz. Muhammed'i, hak bilmeyenlerin yüzü mahşerde "kara" yani günahlı olacaktır (K 2/5).

Mahşer, çekilecek meşekkatiyle zaman zaman sevgiliden ayrı geçen günler için bir benzetme unsuru olarak da ele alınır;

Gerçi mahşer bir olur ehl-i cihāna iy şanem
Firkatüfün her günün men rüz-ı mahşer görmişem

(G 182/2)

Sevgilinin boyu rüz-ı mahşer koparır, gözleri ise fitneler saçar (294/3). Mahşer günü haklının hakkını aldığı gündür. Bu sebeple aşık, kendisine yüz vermeyen sevgilisine mahşeri hatırlatarak biraz haddinī bildirir;

Rüz-ı mahşerde dutup dāmenūni saña direm
Bu dahı olmıyadurur dünya vü ğaddar degil

(G 172/2)

c) Terazî (Mizan), Sırat Köprüsü

Mahşerde gerçekleşecek hadiselerden biri de amellerin mizan ve terazide tartılmasıdır. İlāhī adalet burada gerçekleşecektir.

Qurulur ‘adl için mizân-u terâzu
‘Ameller tartılasıdur meded hay

(G 345/4)

Gamlı^Vâr-ı emân u hevl-i maḥşer
Alnuñ dutuben şırâṭe rehber
Mizânda ağır behište yâver
Allâh u Muḥammed u ‘Alî’dür

(Mrb 1/19)

Mizân u terazi sorgu ḥaşr u maḥşer
‘Ali elindedür fi’l-cümle yekser

(Nas/132)

Mahşerdeki mizanlardan biri olan “Sırat”, Cehennem üzerine kurulmuş bir köprüdür. Mizan’da amelleri ağır gelenler bu köprüden geçerken, ameli olmayan veya az olanlar geçemeyerek, düşeceklerdir;

Şüre şüre iletirler Şırata

Niceler sıyrılasıdur meded hay

(G 345/6)

Şıratuñ köprüsin giçdüm ‘amel mizânımı çekdüm
Bu yoldan azanuñ maḳâmı billâh nâr-ı maḥşerdür

(K 8/6)

Geçüren ol Şıratü’l-Müstakîmi

Anuñ himmetidür ezel ḳadîmi

(Nas /133)

d) Cennet

Beyitlerde geçen ahiretle ilgili en geniş mefhum Cennet’tir “Behişt”, “Cennet”, “Cennat’ün-nâim”, “Cennetü Adn”; “Firdevs Bağ”ı gibi isim ve terkiplerle anılan Cennet müminlerin ebedî meskenidir;

Mü'mine mesken kılupdur bāg-ı Cennetü'n-Na'im

Kāfir-i münkir makāmın nār iden perverdigār

(K 1 / 4)

Hatāī, Allāh'a her yerden güzel olan Cennet'ten yer vermesi için dua eder;

Maña cennetde virgil yahşı yirler

Ki hamı yirden anı yahşı dirler

Haṭāyīye eyi yir vir kuluñdur

Behiştde bāgbān u bülbulündür

(Mes 2/20-21)

Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlar “Cennet-i Adn”, “Cennetün-Nāim”, “Cennetü'l-Me'vā” gibi isim ve sıfatlarla cennetin derecelerini ve adlarını gösterirler.

Sekiz kapusın Cennāt-i Adnuñ bula yit

Mūsā-i Rızā Şāh-ı Ḥorāsān 'Alīdür

(K 7/12)

Yedi damu sekiz cennet nişām

Ḥamusı sendedür añuñ beyānı

(Nas /135)

Beyitlerde Cennet, sevgilinin bahçesi veya bulunduğu yere benzetilirken Cennet'de bulunan Tubā, Kevser, Rıdvān, Hūrī gibi varlıklar da teşbih unsuru olur. Baştan ayağa Cennet varlıklarıyla bezenen sevgili Cennet'de bulunan hūrilere benzetilirken, şair kendisini de Ravzā'daki bülbüle benzetir.

İşigüñ Rıdvān özüñ hūrī cemālündür perī

Ruḥlaruñ Cennet boyuñ Ṭubā dudaguñ Kevşeri

(G 320/3)

İy Haṭāyi sen ne bülbülsen ki bāğ-ı ravzada
Görmemişdür bağbān der gülşen-i Minū seni

(G 322/5)

İnsan,ş kendilerine meylettiren cazibe ve güzellikleriyle arzu uyandıran “sevgili” ve “Cennet” kavramları Haṭār’nin şiirlerinde genellikle yan yana birbirleri için birer teşbih vasıtası olarak kullanılır. Sevgilinin yanağı Cennet bahçesinde bitmiş gül gibidir (98/3). Sevgilinin gül yanağı cennet bağının hoş kokulu gülüne tercih edilir (281/4). Sevgilinin otağı Cennet’ül-Mevā’ya benzer kendisi ise cennetteki hüridir (257/6). Hatta sevgilinin eşiğiyle, cennet, güzelliğiyle de hūri kıyaslanamaz (82/2).

aa) Sidre ve Tūba

İkisi de Cennet’te bulunan ilāhi bir ağaçtır. Sidre Arş’ın sağ yanında Tūba’da mekân olarak Sidre’dedir. Her İkisi de sevgilinin boyunun uzunluğunu tasvir ederler. Sidre, Sidret’ül müntehā makamı olarak geçmektedir.

İy melek ḥüsnüñ senüñ nūr-ı Hüdādur bilmiş ol
Sidredür boyuñ ne Sidre-i Müntehādur bilmiş ol

(G 175/1)

Sidre birlen müntehāya ḳadrini teşbih idüp
Ḳadrini ve’l-Ṭur-ı Sinā ḳıldıguñ ya’ni ḳi ne

(G 282/23)

Sidre gibi Tuba’nın da farklı bir özelliğinden bahsedilmez,

Ḳāmetüñ ṭūbā durur nun ül-ḳālem dūr ḳaşlaruñ
Hāza Cennāt-i ‘Adn la’lū şekerbāruñız

(G 134/2)

Ṭūbā kim dirler cihānda ḳadd ü refṭārundür ol
Bağ-ı nıdvān kim dirler rüy-ı gülzāruñdurur

(G 96/4)

bb) Rıdvan

Cennetin kapıcısı olan büyük melektir. Beyitlerde Cennāt-ı Rıdvan tamlamasıyla geçer.

Rakibi koymağıl kapuñda neyler

Bu kâfir Cennet-i Rıdvân içinde

(G 275/4)

Ögme iy zâhid maña Cennāt-ı Rıdvân bāğını

Kim anuñ yârufı yüzi teg bir gül-i hamrâsı yoh

(G 28/3)

cc) Kevser

Cennet'teki Irmak'ın adıdır. Beyitlerde “*âb-ı kevser*”, “*havz-ı kevser*” ve “*kevser*” olarak geçer. Kur’ân ve hadîselerde geçen Kevser Havuzu’nun sahibi Hz. Muhammed’dir.¹⁸ “Kevser hakkındaki inançla ilgili Şeyh Ebu Cafer’in görüşleri bu doğrultadadır, kevser haktır ve Hz Peygamber’e (s.a.v.) aittir. Onun içinde gökdeki yıldızlar kadar çok testiler vardır. Doğrusu yeniden diriliş gününde, onun suyunu verecek kimse mü’minlerin emiri Ali b. Ebi Tâlib (a.s) olacaktır.”¹⁹

Dīvānda Kevser, daha çok Hz. Ali münasebetiyle ele alınır. Hatâi’ye göre Kevser Havuzu’nun sakisi Ali’dir. O, kıyamet günü, mahşer yerinin korkunç sıcağında Kevser’in sakisi olacaktır;

Kim çalur rûz-ı kıyâmet hevl-i mahşerde susız

Anda sensin sâķi-i ebrâr ü Kevşer yâ ‘Alî

(G 10/3)

Şeh-i merdân ‘Alî vü Havz-ı Kevşer

Anuñdur kim ‘Alîyy-ül Murtažadur

(110/3)

¹⁸ Şeyh Saduk: *Risaleti’l İtikadi’l İmamıyye* (Haz. E.R.Fığlalı) Ank. 1978, s:73

¹⁹ “Ben sizin için havuza (Kevser) ilk erişeniniz olacağım. Sizin Hakk yolundaki hizmetlerinize şahâdet ediciyim.” Buhari Sahih-i Buhâri ve Tercümesi (Çev. Mehmed SOFULOĞLU) Ötüken Yay, İst. 1987 c:3, s.1266

‘Alî oldur ki cennetde olupdur sâķī-i kevser
 Budur cennet budur sâķī şarāb-ı āb-ı kevserdür
 (K 8/2)

Şairin āşıkāne gazellerinde ise kevser, sevgilinin dudağı için bir benzetme unsurudur. Sevgilinin dudağı Cennet ırmağı “Selsebil” içinde ab-ı kevsere benzetilir.

Āb-ı kevşerdür dudağıñ bağ-ı cennetdür yüzüñ
 Kim maña la‘lūñ şarabı cām-ı sâf olmışdurur
 (G 93/4)
 Havz-ı cennetdür cevāhirden tōkūlmüş ravzada
 Selsebil içinde āb-ı kevserī nişbetlūdūr
 (G 67/7)

e) Cehennem (Tamu):

Cehennem, kelime olarak derin çukur, dibi derin ateş çukuru anlamına gelmektedir. Kur’ân’da günah işleyenlerin öldükten sonra ateşle azāp olunacakları ebedî yurt mânâsındadır. Birbirinin üstünde yedi tabaka halindedir ve her tabakasının ayrı birer kapısı vardır.²⁰

Allāh Te’ālā, Mūsā (a.s) ile muhaveresinde, “Tamuyı yaratdum kendü gazabumdan anunıla āsilerden intikam aluram “ demektedir. Buna göre Cehennem, Allāh’ın “Gazab ve Kahr” sıfatlarından yaratılmıştır.²¹

Hātāi Dīvānı’nda, Cehennem kavramından Cennet kadar çok söz edilmez. Cehennem, beyitlerde *tamu*, *duzah*, *nār*, *od*, *cehennem* gibi isim ve mecazlarla anlatılır. Cehennem, *yedi tabakadan* müteşekkil olduğu için beyitlerde yedi tamu olarak geçer. Bu yedi tamu tamamen bedbaht ademoğluyla dolacaktır;

²⁰ AKAY, Hasan: *İslāmî Terimler sözlüğü*, İşaret Yay., Ank. 1995 s.77-78

²¹ TORUN, Ali: *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet nāmeler*, KB, Ank.1998, s.323

Bu bedbaht âdem oğlundan temâmet

Yidi Tamu dolasıdur meded hay

(G 345/7)

Hız. Muhammed'in yoluna uymayanların, onu inkar edenlerin yerinin Cehennem (K 4/9, 3/7) olduğunu söyleyen Hatâi kendisine kahredip Cehennem'e atmaması için Allâh'a yalvarır:

Ki men dermândenüñ suçuna bağma

Maña qahr eyleyüp Duzâha yahma

(Mes 2/19)

Cehennem kavramı, bazen de Cennetle birlikte anlatılır. Mümine "Cennet-i Na'im" bağını mesken kılan Allâh, kafir ve münkirin yerini ateş etmiştir.

Mü'mine mesken kılupdur bâğ-ı Cennetü'n-Na'im

Kâfir-i münkir maqâmın nâr iden perverdigâr

(K 1 / 4)

6-Hayır ve Şer - Kaza ve Kader:

Kader, varlıklar yaratılmadan önce Allâh'ın onlar hakkındaki takdiridir. Kaza ise, varlığın yaratılmasından sonra Allâh'ın takdir ve hükümlerinin takdir edilen zamanda meydana gelmesidir. Hayır ve şer, bu sebeple Allâh'tandır. İmanın son halkası olarak müslüman, başına gelen her türlü hayır ve şerri Allâh'tan bilir.²² Dīvân'da konuyla doğrudan ilgili pek fazla beyit yoktur.

İnsanların başına gelen herşey Allâh'tandır, bu sebeple kişi gam ve gussa çekmemelidir;

Gele gönül hoş görelim bu demi
 Bu da böyle kalmıya bir gün ola
 Kişi çekmek olmaz guşsa vü gamı
 Hâk'tan gelür her ne gelse bir kula

(H 14/1)

Nesne kim Hâkdan gelendür andan olgıl bî-günah
 İy gönül var şâdkâm olgıl Hâkkuñ cefâsına

(G 289/6)

B. İBADET

Allâh u Teâlâ ibadetin önemini Kur'ân-ı Kerîm'de “ Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım” veya “ Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin. Bu sayede korunmanız umulur”²³ vb. âyetlerle belirtmiştir.

İbadet, “yaratıcı kudret karşısında insan benliğinin derinden duyduğu azamet (yüceltme) duygusundan kaynaklanan kendine özgü bir boyun eğiştir.”²⁴ İslâmî çerçeve içinde ibadet; kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekat ve hac olmak üzere islâmın beş şartından ibarettir.

Hâtâi Dîvânı'nda ibadetle ilgili kavramlara pek fazla yer verilmez. Hatâi'ye göre, aşk ile getirilen “sâlavât” ibadetler başıdır;

‘İbâdetler bâşıdur iy qarındaş
 Şalavât ‘ışkıla ger ola yoldaş

(Nas 76)

Buna sebep Hatâi'nin ibadete önem vermeyişi değil, bir mutasavvıf olarak şekli kaygılardan kurtulmuş olmasıdır;

²² TORUN, Ali: a.g.e, s.324

²³ Bkz Bakara Suresi 21

²⁴ ÖZTÜRK, Y.Nuri : a.g.e, s:215

1) Kelime-i Şehâdet

İslamın ilk şartı olan “Kelime-i Şehâdet”; Allâh’ın varlığına, birliğine ve Hz. Muhammed’in O’nun elçisi olduğuna inanmaktır.

Kelime-i Şehâdet, kavramı, beyitlerde doğrudan geçmemekle birlikte anlam olarak ifade edilmektedir. Şah İsmail, bir beyitinde Allâh’ın varlığına şüphesiz inandığını belirtirken, diğer bir beyitinde de tevhîd mührüyle gönlünü mühürlemeyenin, aydınlatmayanın şehâdet kelimesinin esasını bilemeyeceğini belirtir;

Men Hâtâyî em Hakkı Hâk tanımışam bî-gümân

Anuñcün ol yaratdı men aña dergâr idüm

(G 208/7)

Hâtem-i tevhîdi her kim gönlüne mühr itmedi

Ol şehâdet şerhinüñ bilmez ‘asâsı hâdedür

(G 120/6)

Tevhîd ehli olan Hatâi’ye göre, Hz. Muhammed’i Allâh’ın resülü bilmeyenler ebediyyen azab çekeceklerdir;

Çün senüñ Hakkuñ Resûli bilmediler yâ Nebî

Ol günehten tâ ebed kâfir ‘azâb üstündedür

(G 76/6)

2) Namaz

Hatâi Dîvânı’nda namazla ilgili kavramlara pek yer verilmez. Bununla birlikte beyitlerde birkaç yerde namaz, secde ve sücud gibi namazla ilgili kavramlara yer verilir. Bir dörtlükte beş vakit namazın farzından ve sünnetinden bahsedilmektedir;

Beş vakitüñ farzı sünneti de kaç
 Özüne tanışda müşkiliñi seç
 Hâkikat tarlasına ma ‘rifet şaç
 Bak naZar eyle de hemân ‘ârif ol

(H 16/4)

Kulun Allâh’a yaklaşması namazla mümkün olur. Takva ehli kişi namaz kılarken dünya sevgisinden tamamen uzaklaşmalıdır. Secde kulun Allâh’a en yakın olduğu andır. Müminler, ancak “namaz” ve “dua” ile ateşten kurtulabilirler. Namaz ve duâ müminlerin ateşten kurtuluşlarının beratıdır;

Mü’minler bulurlar oddan necâtı
 Budur Mü’minlerin elde berâtı
 Mi’racdan indirdi şavm ü şalâtı
 Hâk bilür Hâzreti Sulţândan aldum

(H 21/10)

Bazı beyitlerde, namaz ve secde tasavvufi düşüncede kazandıkları mânâlarıyla ele alınır. Buna bir örnek olmak üzere seçtiğimiz beyitte; âşık yönünü kaşları mihrâba benzeyen sevgiliye (Allâh’a) çevirir. Bundan dolayı Zâhid’in kendisini ayıplamamasını ister.

Ger namazum fevt ola zâhid maña ta’n itme kim
 Yâr kaşidur maña mesciddeki mihrâb teg

(G 153/3)

Aya mihrâb iden taşî hâkikat mezhebin dut kim
 Nigaruñ kâmeti kâşî maña mihrâbu minberdür

(K 8/8)

3) Oruç ve Zekat

Dīvān'da, oruçla ilgili beyite rastlanmaz. Bir beyitte geçen zekāt kelimesi ise teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Bilindiği gibi zekāt, zengin müslümanlara farz bir ibadettir. Her yıl malının veya parasının kırkta biri fakirlere verilmek sûretiyle yerine getirilir. Sevgilisini zekātı verilecek kadar güzel bulan âşık da hüsnünün zekatı olarak bir buse ister;

N'ola hüsnuñ zekātı buse virseñ
Za'ifem derdmendem men gedāya

(G 289/2)

4) Hac

Hac'dan kasıt Allāh'ın evi olan Kābe'yi ziyaret etmektir. Hataī, heceyle yazdığı bir şiirinde Kabe'ye varmanın farz olduğunu bildirir. (H 20/4)

Yere göğe sığmayan Allāh mümin kulunun gönlüne sığmıştır; âriflerin gönlü Hakk'ın evidir. Bu sebeple makamları “fena fillah” olan ârifleri her an tavaf etmek haccın en büyüğüdür;

Gel iy 'ârif saña her dem tavāf hacc-u ekberdür
Ki kıble nūr-ı peygamber imāmı Nakd Hayderdür

(K 8/1)

Beyitlerde hac kavramıyla ilgili olarak daha çok Kābe'den söz edilir. “Beytullah”, “Beytü'l ma'mur”, “Beytü'l-haram”, “Kābetullah” isimleriyle de verilen Kābe, İbrahim'in Peygamber tarafından bina edilmiştir (5/4; 20/4);

Girdüm âdem cismüne kimsene bilmez sırrımı
Men bu Beytu'llāh içinde tâ ezelden vār idüm

(G 208/4)

İy Hâk ehli sen senüñ cismüñde Beytu'llāhı gör
Hancaru 'azm eyleseñ levhüñde 'arşu'llāhı gör

(G 51/1)

Hatāī, sevgilinin mekânını kutsallığı itibariyle Kâbe'ye benzetir. Şair, sevgilinin mekânına ulaşmakla şeref bulur.

Bu Haṭāyī Kâbe-i kūyuñda tāpmışdur şeref
Hâcî teg göñlüm tavâf kūyuñuzdan hac alur

(G 78/5)

Bazı beyitlerde hac sırasındaki uygulamalarla ilgili benzetmeler vardır. Hacı adayları "Kabe'de ihram giyerler. Hakkı batıldan ayırmak da ihram giymeye benzer. Hatāī de sevgilinin aşkının kâbesinde ihram bağlar ve yakarışlarını sevgiliye ulaştırır;

Bu Haṭāyī Ka'be-i 'ışkuña ihram bağladı
Ol sâ'atde 'arşa çıhdı zikrullâhımız

(G 143/7)

Hac esnasında yapılan ibadetlerden biri de Kâbe'de kurban kesmektir. İnsanın kendi nefis ve hevesini öldürmesi Kâbe'de kurban kesmek gibidir. Aşık da sevgilinin Kâbe-i vaslı için canını kurban eder;

Ka'be-i vaşluña virdüm cânımı qurbân didüm
Hâcî oldum kan tökerem hanı qurban-gâhımız

(G 143/5)

a. Zemzem

Mekke'de Kâbe'nin yakınında bulunan bir kuyu ve bu kuyudan çıkan kutsal sudur. Kabe ile ilgili olarak iki beyitte Zemzem suyundan bahs edilir;

Aldı Zemzem Ka'be-i vaşluñ şafâsından gözüm
Tûf-ı dil derdine dermân itdigün ya'ni ki ne

(G 281/29)

Dil teşne bulsa vādī-i hicründe gam yimen
La'lün zülâli çeşme-i zemzemdurur maña

(G 65/3)

C. AHLÂK

1) Kibir – Tevâzu

Kibir, insanın kendinî başkalarından üstün görme halidir. Tevâzu ise insanın alçak gönüllü olması, kibir ve gururdan uzaklaşmasıdır. Kulluğunu idrâk etmesi ve acizliğinin farkına varmasıdır.

Kibir, dinin hiçbir zaman hoş görmediği bir tavidir. Beyitlerde bu iki kavramdan kibir yerilir, tevazu öğütlenir. Kulun tekebbürlük etmesi hoş görülmez;

İşigün kulluğına gelsün selâtinler kamu
Kul tekebbür kılmasun sulṭâne gelsün yañaldan

(G 244/5)

“Üzün hâk itmek”, yani tevazu göstermek, insanı yücelten bir davranıştır. Cihan ehline karşı “benlik” etmek yakışmaz;

İy Ḥaṭâyî üzüñi hâk idegör pāk olasin
Menlik itme ki cihân ehline irfân doludur

(G 116/5)

Özüñi meskenet bābında hâk it
Bu cism-i ma'rifet ābında pāk it

Ki menlik mezilin mahv eyle dā'im
Ola gör 'ışkla hizmette kâ'im

Egerçi kaṭre-i sudan yaratdı
Velî öz 'ışkıñı onā yār itdi

(Nas/ 10-11-114)

2) Kin

Kin, insanın bir başkasına duyduğu düşmanlığı içten içe devam ettirmesi, korumasıdır. Kin ve imān bir kalpte olamayacağı için imān ehli kişi bu düşmanlığı kalbinde tutmamalıdır. İnsan, şerefli bir mahluktur. Bu sebeple küfr ve kini içinden çıkarıp atmalıdır.

İmān ehli iseñ iy cān velikin

Ki cism ü cān u dilde dutmağıl kin

(Nas/ 143)

Ḥaberdār olasuñ Ḥaḳ cānibinden

Çıḡar zat-ı şerifuñ küfr ü kīnden

(Nas/ 13)

Bunda kibr ile kin olmaz

Hem sen olup hem ben olmaz

Ādem öldürsen kan olmaz

Nefes öldürsen kan olur

(H 7/3)

3) Edeb

Edeb, dinī ve ahlāki bakımdan kabul gören kurallara uyma, sınırı aşmama, kötü hal ve hareketlerden uzak durmak olarak tanımlanır. Edeb, insanda bulunması gereken ahlāki meziyetlerden biridir. Hatāyi Dīvānı'nda bu kavram daha çok hal, tavır, hareket ve olgunluk olarak ele alınır. İnsanın edepli olması gerektiği beyitlerde şöyle ifade edilir;

Ādemī oldur kim anda ḥüsn-i ḥulḳ ü lūṭf ola

Ādemī dime anı kim cübbe vü destār mest

(G 24/5)

Kişi öz kemālini bilmeğ gerek

Elünden gelür işi kılmağ gerek

(Mes 3/7)

Edeb, aynı zamanda başkalarının ayıbını gizlemek, örtmektir.

Dağı yoldaşla konuşu göze
 Ki halkın ‘aybını sen açma gizle
 (Nas/145)

Hoş görülmeven “edepsizlik” “bî-edeb” kelimesiyle, edepsiz ise “özin bilmez” sıfatıyla anlatılır;

Cân u cânân bilmiş idük küfr ü dîni bî-edeb
 Kaatre-i ‘ummâna daldık geçdik ol deryâyı biz
 (G 140/5)

Özin bilmez ilen durup oturma
 ‘Ömr Zāyi’ giçer ‘akluñ itürme
 (Nas/139)

D. SÛRE, ÂYET VE HADİSLER

1) Sûre ve Âyetler

Hatâi Dîvânı’nda çeşitli vesilelerle mealen, iktibas veya telmih yoluyla pek çok sûre ve âyete yer verilmiştir. Âyetle delillendirme Hatâi’nin en sık kullandığı anlatım şekillerinden biridir. Bazı şiirleri ise tamamen hurûfilikle ilgili, âyet ve harflerden oluşan remizlerle doludur.

Âyetler; “âyet-i rahmân”, “sûre-i Furkân”, “âyet-i mushaf”, “âyet-i Ve’l-leyl” gibi tamlamalarla anılırken, Fetih, Tâ-hâ, Yasin, Ve’d-Duha, Yûsûf, En’am vb sûrelerde isimleriyle verilmektedir. Hatâi Dîvânında geçen sûre ve âyetleri aşağıdaki beyitlerle takip edelim;

Gönlümi ‘ışkuñ ne itdi kim halâs olmaz müdâm²⁵
 Âleme andan ki emr-i *mûn u kâf* olmuşdurur
 (G 93/2)

²⁵ “nûn” u “kaf” remzi ile bir çok beyitte “kûn” yani “ol” emrine telmih vardır. “O, bir şeyi yaratmak isterse ona yalnız “Ol” demesi yeter.” Bakara 117; Âl-i İmran 47; En’am 73; Yâsin 82; Mü’min 68; Meryem 35. Aynı ayete Şu beyitte de telmih olunur:

“Ayağufi toprağınufi kâdrin ne bilsün her kişi
 Kûn fe-kân ol toprağa kemter bahâdur yâ nebî” (4/2)

Hakkuñ nüshalarında bir beyân var

Mukarrer bilüñiz *kim kana* kan var

(G 100/1)

Men didüm yüzüñi görsem didi tākāt yoh saña²⁶

Bu su’aline cevāb *len terānī* handedür

(G 68/4)

Elest ü Rabbiküm tā haşr olunca²⁷

Yaqın bil kim ‘Alī Murtāzādur

(K 12/3)

Deryā hamusı mürekkeb olsa

Katib-i melekut mürettib olsa

(Mes 1/12)

Ḥatāyī sırrıdır *Ṭāhā* vü *Yāsīn*²⁸

Durupdur ortada mizān degül mi

(G 335/5)

Kul kefā bi’llah durur zikri Hatāī hastanūñ²⁹

Hak bilür kim şem’i vechullahdır didārunız.

(G 134/5)

Her yaña azm eyler olsañ sūre-i *Feth oldı* feth³⁰

Açılır baklı kapu devletlü dermānum meded

(G 30/5)

Mudevverdür, muşavverdür, münevver³¹

Yir üste Sūre-i *Şems’üç-Duhādur*

(G 40/3)

²⁶ “Sen beni asla göremezsın.”, A’raf Sūresi, 143. āyet.

²⁷ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”, “Evet, şahid olduk.”, A’raf Sūresi, 172. āyet

²⁸ Tā-Hā, 20. Sūre olup, 135 ayettir. Yāsīn, 36. Sūre olup, 83 ayettir.

²⁹ Kul kefā billah : “Benim sizinle aramızda Allah yeter de” (Ankebut 29/52)

³⁰ “Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.” Fetih Sūresi, 1. āyet.

³¹ Şems Sūresi, 91. Sūre olup, 15 ayettir.

Budur ‘arş-ı mecid *Ḳulhū vallāh*³²

Kişi kim bilmeye hayvān degül mi

(G 337/2)

Bildük ne ma’niden Alelinsan hîn-i dehr

Kur’ân ne ma’niden kıldı beyan “Heleta” seni

(K 3/18)

Ruḥu muṣavver oldı yüzüñden bâb u gül³³

Sensin şehâ bu aḥsen-i taḳvîme kimyâ

(G 16/8)

Hatâi’nin Dîvânı’ndaki beyitlerde geçen bazı âyet ve harfler sevgiliye ait vasıfları anlatmak için benzetme unsuru olurken bazılarında da hurufilikle ilgili remizler söz konusudur.

Beyitlere göre değişmekle beraber çoğunlukla sevgilinin yüzü sırlarla dolu olduğu için Tâhâ, Yâ-sin, Fatiha ve parlaklığıyla Şemsüd-Duha’ya; yanağı kâfû’l-Kur’âna; saçı Ve’l-Leyl-e; karşı nun’a, gözü sad’a benzetilmektedir. Bunlardan başlıca örnekleri aşağıya alıyoruz:

Yüzüñi zâhid neden *Sebû’l-Mesânîd*ür dimez³⁴

Şafhasıñda yazılı hem nûr-ı *Kur’ândır* yine

(G 284/4)

Yüzüñi Sûre-i *En’âm* oḥıdum *Ḳudretullâhdan*³⁵

Ḥatâyî bolmadı bir dem ḥalâs Allâh ü ekberden

(G 234/5)

³² “O, Allah birdir.” İhlas Sûresi, 1.âyet.

³³ “Biz insanı en güzel biçimde yarattuk.”, Tîn Sûresi, 4. âyet.

³⁴ Seb’al-mesâni Tekrarlanan yedi âyet anlamında Fatihayı anlatır. Fatiha : 1 sure olup 7 ayettir “Andolsun, sana (namazın her rekatında) tekrarlanan yedi ayeti ve şu büyük Kur’a-ı verdik (Hicr 15/87) Fatiha sureti şu beyitle de “ümmü’l-kitap” tamlamasıyla verilmektedir.

Cânâ senüñi cemâlüñi cân aftâb oḥur

Ḥüsnüñi kitâbı şerhini Ümmü’l-kitâb oḥur

³⁵ En’am 6 Sûre olup 165 ayettir

Āyet-i ve 'l-Leyl zülfüñ gözlerüñ na' im 'ül-basar³⁶

Lık sübhānellezi isrā durur esrāruñız

(G 134/3)

Süre-i Taha vü Yâsin ü Tebarek hüsnüñe³⁷

Gör ne ta'zim eylemişdür Hâk Te 'alâ Rabbenâ

(G 17/2)

Şuretuñ el-hamddurur vaşf-ı cemalüñ Ve 'd-Duhâ³⁸

Çün şıfatuñ Süre-i Furkân u kâf olmuşdurur

(G 93/3)

Ay yüzünüñ şafhasıdur âyet-i fetḥ-i karîb³⁹

Harf ü nokṭa ol yüz üste hatt ü hâlündür senüñ

(G 223/6)

Miskin Ḥatâyî yitmek içün hak-i pâyüñâ⁴⁰

Her-dem dilinde âyet-i küntü türâb ohur

(G 79/5)

Dilberâ Şemsüd-Duhâdur şu 'le-i ruhsāruñız⁴¹

Āyet-i Tāhā vü Yâsin şüret-i dîdāruñız

(G 134/1)

Gözi Şad u dili Tāhā yanagı Kafü'l-Kur'an⁴²

Kaşı nûn u saçı Vel-Leyl yüzü Şemsü 'd-Duḥa geldi

(G 335/13)

Cānā senüñ cemālüñ cān aftāb ohur

Hüsnüñ kitābı şerḥini Ümmü 'l-kitāb ohur

(G 79/1)

³⁶ Sübhān e'llezi esrā "Her türlü kusur, ayıp ve eksiklikten uzak olan O (Allah) yürüttü." (İsra 17/1)

³⁷ Tā-Hā : 20 sure olup 135 ayettir " Geceye and olsun" Leyl Sureti 1. Āyet

³⁸ Furkan : 25 Sure olup, 77 ayettir

³⁹ Fetih 48 süre olup 29 ayettir

⁴⁰ Mülk (Tebarek) 67 süre olup 30 ayettir. Künt-ü türâb : Tebareke (Mülk suresi son âyet)

⁴¹ Şemsü'd – Duḥā 91 sure 15 ayettir, Yasin 36 süre 83 ayettir

⁴² Ve'l-leyl 92 süre olup 21 ayettir

Cemālūñ hāzihi cennet didi Hāk *fadḥulū fihā*

Te‘alā şanehu ekber yanağūñ verd-i aḥmerden

(G 236/2)

Birkaç beyitte “KĀb-ı Kavseyn”⁴³ rumuzuyla Mi’rac hadîsesine iki beyitte de “hāşe li’llāh”⁴⁴ sözüyle Yūsūf u Züleyha kıssasına telmih vardır. Yūsūf’un güzelliğine hayran kalan kadınlar “Allāh’ı beri kılarız, tevbe yā-Rabbî” manasına “hāşe li’llāh” demişlerdir.

Kaşundur *Kābe Kavseyni* şaçuñ Zıll-i İlāhîdür

Ziyād olmışdurur cānā cemālūñ şems-i h’āverden

(G 236/2-4)

Hāşeli-llāh kim gönül yüzün kapuñdan döndüre

Bülbül-i bîçāredür gülzāra döndürmüş yüzün

(G 235/2)

Şair, iki beyitte Allāh’a, sevgilisinin güzelliğini nazardan saklaması için ihlâşlı bir kalple devamlı sûre-i ta’vîz (nazar duası) okuduğunu bildirir (87/5):

İhlâs-ı dilden *āyeti te ‘vîz* oḡur müdām

Yad eyle gec cihānda Hıta’yî ḡaḡāsını

(G 312/5)

Sûre-i te ‘vîz ohurmen dem-be-dem ihlâş ile

Tâ ki ḡüsnüñi belādan saḡlasun Cebbāruñız

(G 134/4)

⁴³ Bkz. Necm, Suresi, 9. âyet

“Araları iki yay aralığı kadar belki de daha yakın oldu.”

⁴⁴ Bkz. Yusuf Sûresi, 31. âyet

2) Hadisler

Hatāi, şiirlerinde süre ve âyetlerden sonra hadisleri kullanılmıştır. Hadisler, beyitlerde bizzat hadis başlığıyla veya mealen verilmiştir. Hz. Ali ile ilgili olanların sahih olup olmadığı ihtilaflı olmakla birlikte Hatāi Dīvānı'nda geçen başlıca hadisler şunlardır:

Bilmeyen kendü vücūdun Hakkı bilmez lā-cerem

Kim ki bildi yakın 'ālemde gümrah olmadı

(G 331/2)

Hadis-i Muştafā dur ekremu 'z-zayf

Gönül mülkünde hoş mihmān olupsan

(G 163/2)

Didi çün Mustafā el-fakr-ı fahri

Hakikat-ı handan ferzendēniyüz

Tigūñda yazıldı şatr-ı levlāk

Levlāk lemā ḥalaktül-eḫlāk

(Mes 1/11)

“Künt-ü kenzen mahfiyyen” hadisi bir beyitte âyet olarak kaydedilmiştir.

Künt-ü kenzen âyeti vaşfuñda olmışdur nüzül

Varlığına kün fe-kān ikrār iden perverdigār

(K 1 /2)

Özellikle Hz. Ali ve kılıcı Zülfikar hakkında çok yaygın olan ve Hatāi Dīvānı'nda en çok geçen hadis “Lā fetā illā ‘Ali lā Seyf illā Zülfikār”⁴⁵ dır.(bkz.Hz.Ali)

⁴⁵ 1-“Lā-fetā illā Ali lā-seyfe illā zülfikar “Ali'den başka genç, Zülfikār'dan keskin kılıç yoktur.”

Sahih hadis kitaplarında böyle bir hadis bulunamamıştır. Bkz. Ahmet SERDAROĞLU, Mevzūāt-ı Aliyyü'l-Kāri Tercemesi, Ank.1966 s:129; M.Yılmaz, Edebîyatımızda İslāmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitapevi, İst. 1992, s.100.

Hande varsañ iy Hatāi sen bu lafzı söylegil

Lā fetā illā ‘Alī lā seyfe illā Zülfikar

(G 63/5)

“Lahmüke lahmi”, Hz.Peygamber’in, Hz.Ali’ye olan sevgi ve yakınlığını ifade etmek için söylediğine inanılan bir ibaredir.⁴⁶

Lahmüke lahmi rumûzunun beyânı sendedür

Hem dem ü hem sırr u hem-râz-ı peygamber yâ ‘Alī

(K 10/11)

Hak idi nüzûl itdi gökden yere

Ki halk-ı cihâne üzin göstere

Sefâ’at ol eyler bu âlemlere

Olan *lahmüke lahmi* Peygambere

E. DİNİ KAYNAKLI SÖZLER

Hatāi Dīvānı’nda âyet ve hadîslerin yanında pek çok islâmi kaynaklı tabirler de kullanılmıştır. Dinî düşüncenin tepit edilmesinde önemli olun bu ibareler şunlardır. “Bihamdillah, Hamdüli’llah, BarekAllāh, Hasbeten lillah, Allāh u ekber, billāh.”

Ḥaṭāyī ḥastanuñ virgil murādın *ḥasbeten li’llāh*

Ki ḥaḳ âsitānuñda işi dā’im temennādur

(G 221/5)

Ḥayālümdür menüm yâ düşde gördüm

Biḥamdi’llāh cemālün üşte gördüm

(G 221/1)

⁴⁶ “Lahmüke lahmi” “Etin etumdur.” (Bkz. M. YILMAZ, a.g.e, s:101). Bu ibareye şu beyitlerde de rastlanır. (16/8), (2/1)

Götürdüñ perde yüzünden *bihamdillah* ki iy dilber
Seni gördi hacâletden karaldı yüzi şeytanuñ

İy sabā *billah* dilimden söyle kim çoğ olmasın
Mahitāb üstinden ol zülfiü perîşān münfa' il

(G 173/4)

Gökde isterdüm men ol māhumı buldum yirde uş
Hamdū 'illah kim gönülde intizārım bulmuşam

(G 102/2)

Merhabā iy dilber-i Şîrāz u şūh Mülk-i Çîn
Söyledi her kim seni gördüyse *Allāh-ü ekberi*

(G 320/4)

Sana hem aslunā sad bāreke'llāh
Ki senden ta'na itmiş mūr u māh ı

F. DİĞER İTİKADİ KAVRAMLAR

1) Mi'rac

“Mi'rac “göğe çıkma” manasına gelir. Leyle-i mūrāc da, Peygamberimizin göğe çıktığı geceyi ifade eder olmuştur ki, bu gece Recep ayının yimi yedisine rastlayan kandil gecesidir.⁴⁷ Hz.Peygamber bu gece, Cebrail'in rehberliğinde Sidretü'l Münteha'ya kadar gelmiştir. Buradan yıkırı yalnız çıkan peygamber Allāh (c.c) ile görüşmüş ve doksan bir kelām konuşmuştur.

Hatā'nin Mi'rac'ı doğmdan anlattığı veya telmihle bulunduğu bir çok beyit vardır. Bunlardan bazılarını şöyle verebiliriz.

⁴⁷ PEKOLCAY, Necla – ERAYDIN, Selçuk: *İslāmi Türk Edebiyatı*, İrfan Yay., İst. 1975., s.178

Çııdı Mi'rāca Muḥammed didi doksan miñ kelām

Sırr-ı Hāk hem maḥrem-i esrār sensin yā 'Alī

(K 11/ 3)

Ben obam içinde mekanda iken

Muḥammed'le bile Mirācda iken

Mūsayla toḡan biñ kelāmda iken

Ṭoksan biñ ilimi koydum 'abama

(H 15/8)

Sidretü'l Munteha Cebrail'in makamıdır. O, Mirāc'da bu katdan yukarı çıkamamıştır. Aşağıdaki beyitte buna işaret edilmektedir.

Ol maḡamuñ kim melek yitmez şufūf-ı na'line

Ayaḡuñ altında ol ḡāk-i pādur yā Nebī

Ḳaldı sidrū'l-muntehā kiçdüñ felekden tā zemin

Kim yeter bu ḡadre Hāk'dan muntehādur yā Nebī

(K 2/3-4)

Hatāi, Mi'rāc hadisesini hatırlatan Kābe kavseyn, Sidre ve Muntehā terimlerini sevgilinin güzelliḡi ve makamı için birer teşbih unsuru olarak da ele almıştır.

Kaşundur *Ḳābe Ḳavseyni* şaçuñ Zıll-i İlāhīdür

Ziyād olmışdurur cānā cemālūñ şems-i ḡ'āverden

(G 234/4)

Sidre birlen muntehāya ḡadrini teşbih idüb

Ḳadrini ve'l-Ṭur-ı Sinā kıldıḡuñ ya'ni ḡi ne

(G 282 / 23)

Şair burkaç yerde Burak vesilesiyle Mir'ac'a telmihte bulunur.

Hemîşe odur Hıyy-ı bâkî olan
 Minen Düldül ile Burakî olan
 Hâk ile müdâm ittifâkı olan
 O kevşer suyu üsne sâkî olan
 ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alî’
 ‘Ali’y-yül ‘azîmü‘ş-şefî‘ül-velî
 (Müs/14)

Şıfâtı elif lâm ü Yâsîn velî
 Kim oldı anuñ lâ-mekân menzîli
 Burak kerâmet anuñ mahmili
 Açıp rüşen itdi kamu müşkîli
 ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alî’
 ‘Ali’y-yül ‘azîmü‘ş-şefî‘ül-velî
 (Müs / 9)

2) Gâza ve Gâzi:

Allâh için, din uğrunda yapılan savaşa gâza; bu savaşa katılanlara da gazi denmektedir. İslamiyeti tamamiyle benimseyin Türkler İslamiyet ile kendi kültürleri arasında bir sentez oluşturmuşlardır. “Bunlardan en önemlisi eski Türk destanlarında yüceltilen “alp tipi” nin “gâzi tipi” haline gelmesidir. Gâzi tipi de, alp tipi gibi dünyayı fethetmeyi gaye edinen bir kahramandır.⁴⁸”

Dinî ve siyâsi bir lider olan Hatâî, özellikle propaganda ağırlıklı şiirlerinde alp tipinin devamı olan gâzi tipi ve gâza kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁹ Hatâî’ye göre; enbiyalar mahremi, evliyalar bihteri Ali, gâzilerin serveri ve serdarıdır. Elinde gül renkli bâde içer.

Enbiyâlar mahremi sen evliyâlâr bihteri
 Gâzilerüñ server ü serdâr-ı sensin yâ ‘Alî

(K 11/9)

⁴⁸ KAPLAN, Mehmet : *Tip Tahlilleri*, Dergah Yay., II. Bsk., İst.1985, s.112

Elinde bāde-i gülreng ier āzilerüñ şāhı
Ne hācet nukl iün ſekker sözüñ and-ı mükerrerdür

(K 8/3)

‘Alidür āziler şāh u ſehen şāh
Muhammed Muştāfā ſahib liādur

(G 112/6)

Bilindiği gibi Şah İsmail, yaptığı savaşlarla “12 imam inancı”nı Safevi Devleti’nin resmi mezhebi haline getirmiştir. Bu sebeple ülke dahilinde hakimiyeti tamamen ele geiren genç hükümdar, azilere seslenerek kendisinin dinî ve siyasi bir lider olduğunu vurgular, onlardan kendisine ve yeni kurduğu devlete sadık kalmalarını söyler;

Allāh Allāh diyüñ āziler āziler dīn şāh menem
Karşu gelüñ secde kılüñ āziler dīn şāh menem

(G 215/1)

Adum Şāh İsmāil Hākuñ sırtıyam

Bu cümle āzilerüñ serveriyem

(G 217/1)

Cihāmı açdı sulan Haydar oğlı

İrişdi āziler kevn ü mekāne

(G 286/6)

Hatāi, maiyetinde olan zümreleri leřkerler, aziler, sūfiler ve pīrlar olarak isimlendirir. Kendisinin de āzilerden olduđunu belirten řair, bu grup iinde āzilere ayrı bir yer vererek bütün tebaasının onlara hürmet göstermesini ister.

⁴⁹ Hatāi’de “āza” ve “āzi” kavramı ile ilgili olarak bkz. E.MEMMEDOV, *Şah İsmayıl Xetai*, Bakı, 1961. s.69-70

Menüm gâzilerüme hürmet eyleñ

Göñül ivünde onlaruñ biriyem

Meni añlardan ayru şanmañuz siz

Velikin anlaruñ men serveriyem

(G 213/3-4)

Gâzilerin savaş nişanı “kıızıl âlem ”, “kıızıl bayrak” ve “kıızıl tac” dır. Münafıkların canına korku ve tehlike salan bu askerlerin cengaverlikleri “koyun sürüsüne saldıran kurttan beterdirler” benzetmesi ile anlatılır;

Kuşansa gâziler seyf ü silāhı

Münafık cānına havf u hatârdur

Kızıl ‘âlem kıızıl bayrağ kıızıl tac

Giyinse gâziler ol gün hâzerdür

Münāfık leşgeri bir gâzî görse

Koyun kurdı kıovar andan beterdür

(G 42/2-4-13)

Hatāi, gazilerden her an yezid ve Mervan üstüne gāza ister;

Yezid ü kâfir ü Mervāna her dem

Gâzilerden gāzā ister Hatāyī

(G 341/6)

G. DİNİ ŞAHSİYETLER

1. Hz. Ali

İslâmi Türk Edebîyatı'nın manzum-mensur bütün eserlerinde sevilerek işlenen şahsiyeti Hz.Ali'ye duyulan sevgi ve bağlılığın bir diğer ifadesini de Hatâi'nin şîirlerinde görebiliriz. Hz.Ali, Hatâi Dîvânı'nda da en çok geçen dinî şahsiyetlerin başında gelmektedir.

İslam tarihi içinde seçkin bir yeri olan Hz.Ali, cenk nameleriyle İslâmi Türk Edebîyatı'nın iyi bilinen ve en çok sevilip benimsenen dinî-tarihî ve menkabevi şahsiyetidir. "Ali, ruh ve beden üstünlüğünün sembol ismi, gaza ve cihad ruhunun en ideal temsilcisidir."⁵⁰

Pek çok isim ve sıfatı olan Hz.Ali, Hatâi Dîvânı'nda "Ebu Tûrab, el Murtaza, İbn-i Tâlib, Şeh-i Merdân, Ebu'l-Hasan, Şîr-i Yezdan, Haydar, Haydar-ı Kerrâr, Hak Aslanı Şâh, Sakî-i Kevser, Emir'ül müminün, Ali vb" isim ve tamlamalarda geçmektedir.

Hız.Ali, Hatâi'nin şîirlerinde Hız.Muhammed'e olan maddi-manevi bağı, İslâmi inanç ve fîiliyatıyla Allâh katındaki yüceliğı, gücü-kuvveti, cesareti, kahramanlığı, katıldığı savaşlar, cengaverliğı, cömertliğı, fedakarlığı, ilim ve irfan vb. faziletleriyle ele alınmıştır.

Hız.Peygamber, çeşitli vesilelerle Hız.Ali'nin üstünlüğünü, kendisine olan yakınlığını, ona olan sevgisini, onun İslâmı temsil etme kabiliyetini övmüştür. Ali'nin ilim ve irfan bakımından sahabilerden ileri olduğunu "Ben ilmin şehriyim Ali de o şehrin kapısıdır."(Aclûni 1/203) hadisiyle bildirmiştir. Hız.Muhammed'in temsil ettiğı ilim ve hikmet değerlerinin diğer insanlara ulaşma noktasında Hız.Ali yer almaktadır. Bu sebeple, ruhsal eriş ve oluşların Hız.Peygambere bağlandığı noktaya Hız.Ali'yi yerleştirmekte hiç tereddüt etmemişlerdir.

Hatâi bir beyitinde ona verilen ilmin hudutlarını şöyle ifade eder.

⁵⁰ ÖZTÜRK, Y.N.: *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut İst. 1990, s.126

Ol kerāmet kāmısın kim Hāk Te'ālādan saña

Şark u ğarb u 'arş u kürs oldu müsahhar yâ 'Alî

(K 10/9)

Beyitlerde, Hz. Ali'nin faziletleri hakkında âyetler indiğine telmihte bulunulmakta ve edebîyatımızda kullanılmakla birlikte sahih hadis kitaplarında rastlanmayan "lahmüke lahmi" (etin etimdir), "hel eta" hakikat de geldi "lâ fetâ illa Ali lâ seyfe zülfikar" gibi ibareler de yer almaktadır.⁵¹

Hatâr'nin şiirlerinde geçen ibareler şunlardır.

Birçok beyitte Hz.Ali'nin, Hz.Peygambere olan madde-manevi yakınlığı "lahmüke lahmi" ve "beyneke beyni" ibaresiyle anlatılmaktadır.

"*Lahmüke lahmi*" rumûzunun beyânı sendedür

Hem dem ü hem sırr u hem-râz-ı peygamber yâ 'Alî

(K 10/11)

Hatâr beyitlerde sözlerini isbat etmek için Kur'an-ı Kerim'de geçen "hel eta" ifadesini kullanmaktadır.

Ol Alîsin kim senüñ şānuña geldi "*hel etā*"

Vaşfuñ oldu ma'na-yı Kur'an serâser yâ 'Alî

(K 10/2)

Bildük ne ma'nîden ale'l-insân hîn-i dehr

Kur'ânda çünkü kıldı beyân "*Hel eta*" seni

(K 3/18)

Hız. Ali'nin kahramanlığına binaen "Lâ fetâ illa Ali Lâ seyfe zülfikar" hadis-i mevzuuna da sık sık değinilmektedir.

Lâ fetâ illā 'Alî şānuña olmışdur nüzûl

Đarb içinde sikke-i dinār sensin yâ 'Alî

(K 11/7)

⁵¹ Süleyman ATEŞ, Cihanşümûl âyetlerinin şahsiyetleri çok yüksek olan Hız.Ali ve Hız. Fatıma'da dahil olmak üzere şahıslara mal edilerek Kur'anın anlamının daraltılamayacağını bildirmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Süleyman ATEŞ, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar İst. 1991, "İnsan Sûresi" s:242-244

Hiç kim senüñ tegi yaradılmışda görmedi
Lā-seyf anuñçün söyledi hem “lā-fetā” seni
(K 3/7)

Şeh-i merdān ‘Alī ibn-i Talīb
Haṭāyī’nüñ yürütdi pişivādur

(G 110/10)

Hz.Ali sadece dinî faziletleriyle değil cömertlik, yiğitlik, fedakarlık, güç-kuvvet gibi insani vasıflarıyla da yüceltilir. (Övülmeye layıktır) Ali, Olağanüstü gücü-kuvveti, cesareti ve kahramanlığıyla yiğitliğin, cengaverliğin sembolüdür. O, “Tebük Seferi”, dışında İslâmı yaymak için yapılan savaşların hepsine katılmıştır. Hz.Ali yiğitlerin şahı Allāh’ın aslanıdır.

Evvelü āhırde İslām dīnini fāş eyleyen
Din-i ḥakkı eyleyen izhār sensin yā ‘Alī
(G 11/5)

Tā’rif idüp şıfatumı şırum diyüp Hüdā
Bu doğru söze ins ü melayik güvāhdur
(G 87/2)

‘Alīdür şāh-ı merdān şīr-i yezdān
‘Anı ḥak bilmeyen min kez ḥaṭādur
(G 110/4)

Hz.Ali, yiğitlikte olduğu kadar cömertlikte ve iyilikte de öndedir. O; fazl, ihsān, mürüvvet ve sehavet sehibidir. Onun cömertliğini anlatmayan münkirdir;

Fazl u ihsān u mürüvvet hem saḥāvet kanısın
Lūṭfuña ḥak ile cevherdür berāber yā ‘Alī
(K 10/12)

Nān u kaṭarı sā'ile Kānberle virdigün
Münkirdür ol ki dimeye kân-ı şehā seni
(K 3/6)

Ali, yiğitliğin denizi, cömertliğin son hududu, lütf mekâmı kerem ve vefa ehliidir.

Bahr-ı şecā'at evc-i şahāvet mekân-ı lütf
Kan-ı kerem seni didim ehl-i vefā seni
(K 3/16)

Hatāi'nin şiirlerinde oldukça geniş yer verilen Hz.Ali'yi Velāyet, Ulûhiyet, Hulûl ve Tenāsüh, Teslis, Dua, İstimdād, Folklorik Unsurlar ve İnançlar başlığı altında görebiliriz.⁵²

a) Velāyet

Tasavvufi ıstılahta “Velāyet, Hakk'ın kulunu, kulun Mevlāsını dost edinmesi, Allāh ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk, Allāh'ın (ibadet ve tāat gibi) işlerini Allāh'ın üzerine alması, Allāh'ın kulun, kulun da Allāh'ın velisi (vekili) olması manalarına gelmektedir.”⁵³

Hatāi'nin bağlı olduğu İmamiye Mezhebi'nin inanışına göre velāyet, Peygamberlik devrinin kapanmasından sonra Allāh'ın emri ve Peygamberin bildirmesiyle veliliğin seçkinlerden birine kalmasıdır. Hz.Muhammed'in vefatından sonra velāyet Hz.Ali'ye kalmıştır.

“Nübüvvet nuru, peygamberlerin sonuncusu (hātemü'l enbiya) Hz.Muhammed'de, nübüvvet halkasının tamamlandığı noktada başlayan velāyet nûru da Hz.Ali'dedir. Bunun içindir ki ona, “Şāh-ı velāyet” derler.”⁵⁴

Bu anlayışın Hz.Ali'ye öncelik tanınması sebebiyle tasavvufdaki velāyet anlayışından ayrı olduğu bilinmektedir. Çünkü tasavvufa göre; Hz.Peygamber'in hem nübüvvet hem de velāyet sıfatı onun velileri ile devam etmektedir.⁵⁵

⁵² Hatayi'nin şiirlerinde Hz.Ali'nin yer alışıyla ilgili olan bu başlıklar A.Güzel'in tasnifinden alınmıştır. Bkz. Abdurrahman GÜZEL, “Bektāşilik ve Bektāşi Şiiri”, Şükrü Elçin Armağanı, Ank. 19-—, s.47-65

⁵³ ULUDAĞ, Süleyman: a.g.e., s.564

⁵⁴ FİĞLALİ, E.Ruhi: *Türkiye'de Alevilik Bektāşilik*, s.228

⁵⁵ FİĞLALİ, E.Ruhi: a.g.e, s.228

Hatāi'nin şiirlerindeki "velāyet motifi"ni üç noktada özetleyebiliriz.

1. Velāyetin menbāi olarak Ali,
2. Hz.Ali'nin hayatındaki kerametleri
3. Hz.Ali'nin ölümünden sonraki kerametleri

Hatāi'ye göre Ali, şühhesiz velāyet sahibidir. O, velāyetin kaynağı, gevheri, deryası, aslı ve bahçesidir. Ali, velāyetin şāhidir.

Bu şāh-ı pür kerem şāhib-i naZardur

Velāyetdür yakīn nūr-ı başardur

(G 42/1)

'Alī şāh-ı velāyetdur 'Alī sırr-ı hidāyetdür

'Alī şol ma'niden peydā ki sırr-ı evliyā geldi

(G 336/3)

Hem baħr u kan u kūh velāyetdür ol 'Alī

Düşmen anun katunda kāmı bergāhdur

(G 87/3)

İy iki 'ālem penāhı şāh u server yā 'Alī

Şāhib-i faẓl u velāyet şī'r-i Haydar yā 'Alī

(K 10/1)

Hız. Ali'nin velāyetine inanmayan ve diğerk vasıflarını görmeyenler hakkında Hatāi'nin hükmü kesindir. Bunlar mutlak kafirlerdir. (G.253/3)

Şecā'at bu kerāmāt bu velāyet bu mürüvvet bu

'Alīni görmiyen hāzır yezīd ü gebr ü kāfirdür

(K 8/4)

Bir beyitte; velāyeti, deryaya benzeten şair, velāyete inanmayanları gözleri kör ve her şeyden habersiz ahmaklar olarak niteler.

Velāyet baħrine yol bulmayanlar

Gözi a'mā ve ahmak bī-hāberdür

(G 42/12)

Hız. Ali'yi velâyetin kaynağı gören Hatâi bazı beyitlerde tenasüh inancı ile kendi velâyetinden söz eder. Kendini ve askerlerini Hız.Ali'nin askerleriyle özdeşleştirir.

Nübüvvet mendedür sırr-ı velâyet

Muhammed Muştafa'nuñ peyreviyem

(G 217/6)

Yezidün leşgeri yüz miñ olursa

Velâyet leşgerinden bir yeterdür

(G 42/3)

Hatâi Dîvânı'nda, Hız.Ali'nin hayatındaki kerametlerine ait en yaygın motif, Hız.Muhammed'in Mîraç'da Hız.Ali ile karşılaşmasıdır. (bkz. Halk İnanışlarında Hız.Ali/Mîraç Hadisesi)

Hız.Ali'nin ölümünden sonra da bir velî olarak kerâmet gösterdiğine inanılır.(Bkz. Halk İnanışlarında Hız.Ali / Tabutunu Ak Deveyle Götürmesi)

b) Ulûhiyyet

Ulûhiyyet, Alevî-bektaşî inanışında Hız.Ali'ye Allâhlık, tanrılık isnad edilmesidir. Ulûhiyyet inanışı özellikle 16.yy alevî-bektaşî şiirinde oldukça yaygındır.

Hız.Ali'ye Ulûhiyyet sıfatının isnad edilme kaynağı ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Yaygın kanaate göre "Ulûhiyyet" düşüncesinin dayanağı olarak Hız.Peygamber'in "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" hadisi gösterilmektedir.⁵⁶

Hatâi'nin şiirlerinde Hız.Ali'ye isnad edilen vasıflardan biri de Ulûhiyyettir. Şaire göre; evvel, âhir, zahir ve bâtında var olan her şeyi kuşatan Allâh'ın sıfatları Hız.Ali'de toplanmıştır.

⁵⁶ Bkz. FİĞLALİ, E.Ruhi: a.g.e., s.226

Evvel ü âhirde sensin bātın u zāhirde sen
‘Akl-ı kāmīl dāniş-i bisyār sensin yā ‘Alī

Âdem-i hāki henüz olmamış idi mā vū tīn
Bu cihān ehli yoḥ iken var sensin yā ‘Alī

Bu Ḥaṭāyī ḥastānūñ sensin murādu maḳsadı
Ḥanda baḥsam görünen dīdār sensin yā ‘Alī

(K 11/ 8-10-11)

Yaradan be ḳudret gök ilen yiri
Melâik hem âdem div ilen perī
Erenler güzīni cihān serveri
Nebīler içinde odur miḥteri
‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī
‘Alī’y-yül ‘azīmū‘ş-şefī‘ül-velī

Adı miñ sıfâtı hezārān-ı hezār
Döner ḥükmi bilen bu leyl ü nehār
Bir ismi ‘Alīdür özi gerdgār
Dutupdur sözinden yir u gök karar
‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī
‘Alī’y-yül ‘azīmū‘ş-şefī‘ül-velī

Maḳāmāt-ı Raḥmān yiri lā-mekān
Ol ervāḥ-ı menzīl ḳarār-ı cihān
Vücūd-ı muḥalled özi cāvidān
Gehi āşkāre vū gāhī nihān
‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī
‘Alī’y-yül ‘azīmū‘ş-şefī‘ül-velī

(Msd 1/ 1-8-10)

c) Hulûl ve Tenâsüh

Hulûl kelime olarak girme, geçme vb. anlamlarına gelir. Tasavvufta ise, Allâh'ın bazı eşyaya veya kişilerin cismine girmesiyle o kişinin Tanrılaştığı inancıdır.

“*Hulûl*” nazariyesi, Allâh'ın her yerde var olduğunu ve çeşitli dillerle konuşan insanlar olduğunu kabul eder. Yani Allâh, insanda tecellî etmiş insana hulûl etmiştir.⁵⁷ Bu inancı Hatâî'nin şiirlerinde de görmek mümkündür. Hatâyî, Allâh'ın Hz.Ali'de tecessüm ettiğini şiirlerinde şöyle anlatır.⁵⁸

Hak idi nüzûl itdi gökden yere
 Ki halk-ı cihâna üzin göstere
 Şefâ'ât ol eyler bu 'âlemlere
 Olan lahmûke lahmî peygambere
 'Ali'dür 'Ali'dür 'Ali'dür 'Ali
 'Aliy-yün 'azîmün şefî-ün velî

Adı miñ sıfâtı hezârân-ı hezâr
 Döner hükmi bilen bu leyl ü nehâr
 Bir ismi 'Alidur özi gird gâr
 utupdur sözünden yer u gök karar
 'Ali'dür 'Ali'dür 'Ali'dür 'Ali
 Aliy-yün 'azîmün şefî-ün velî

⁵⁷ ÇAĞATAY, N; ÇUBUKÇU İ.A; *İslâm Mezhepleri Tarihi*, C.1.Ank.1942, s.60-61; OCAK, A.Yaşar: *Alevi-Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yay., İst., 2000, s. 194-202

⁵⁸ Alevî-bektâşî inancında Allah'ın Hz.Ali, diğer peygamber ve veliler sûretinde tecellisi için bkz. İ.MELİKOFF, *Uyur idik Uyardılar*, İst.1994, s.44

Maḳāmāt-ı Raḥmān yiri lā-mekān

Ol ervāh-ı menzīl karar-ı cihān

Vücūd-ı muhalled özü cavidān

Gehi aşkāre vü gāhi nihān

‘Ali’dür ‘Ali’dür ‘Ali’dür ‘Ali

‘Aliy-yün ‘azīmūn şefi-ün velī

(Müs 1/7-8-10)

Elest ü Rabbiküm tā ḥaşr olunca

Yakīn bil kim ‘Alī Murtāzādur

(K 12/3)

Bir beyitte Hallāc-ı Mansur’un “Ene’l-Hak” söyleyişi hulūl anlayışı çerçevesinde işlenmiştir.

Git Zeyn’ibad kūçesine söyle *Ene ‘l-ḥak*

Taḥkīk perest ol ki Yezdānı ‘Alīdür

(K 7/8)

Bu Ḥatāyī ḥastānūñ sensin murādu maḳsadı

Ḥanda baḥsam görünen dīdār sensin yā ‘Alī

(K 11/11)

Ḥaḳḳa mazhār durur ādem sücūd it uyma şeytāne

Ki ādem donına girmiş Ḥüdā geldi Ḥüdā geldi

(G 335/5)

Tenasüh ise, ruh göçüdür. Bir bedenden ayrılan ruhun başka bir bedene girmesidir.⁵⁹

Beyitlerde bu inanca Hz.Ali’nin ruhunun Hatayi’nin bedenine girmesi şeklinde rastlıyoruz. Aşağıdaki şiir hulūl ve tenasüh inancı içinde işlenmiştir.

Allāh Allāh diyūñ gāziler gāziler dīn şāh menem

Karşu gelūñ secde kılūñ gāziler dīn şāh menem

⁵⁹ ULUDAĞ, Süleyman: a.g.e, s.481; ERAYDIN, Selçuk: *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.46-47

Uçmağda tuti kuşiyam ağır leşker er başiyam
Men sūfiler yoldaşiyam gāziler dīn şāh menem

Kırmızı Tāclu boz atlu ağır leşkeri heybetlü
Yūsūf Peygamber sıfatlu gāziler dīn şāh menem

Ḥaṭāyīyem al atluyam sözü şekerden datluyam
Murtaza Ali zatluyam gāziler dīn-i şāh menem
(149/1-2-6-7)

Şu beyitlerde de “tenasüh” inancını görebiliriz.

Muḥammed mu'cizi şāh-ı zūlfikārı
Elümdedür nişāna şimdi geldüm

(G 219/8)

Açaram dīn-i Muḥammed mezhebin imān için
Lā fetā illā 'Alī ol sırt-ı pinhān mendedür

(G 49/9)

'Alīdür 'aynımızda 'ayn-ı maẓhar

Zemīn ü āsumānuñ enverīyüz

(K 6/3)

d) Teslis (Üçleme)

Sözlük anlamı üçleme, üçe çıkarmamadır. Alevî – Bektaşî inanişinde ve Hatāī Dīvānı'ndaki üçleme Allāh, Hz.Muhammed ve Hz.Ali'yi sembolize eder. Fakat bunun hristiyanlıktaki Allāh – Oğul-Resül-Kudūs'le hiçbir bağlantısı yoktur. Bedri Noyan, bunu şöyle açıklar. “Bektaşîliğin çülemesinde hristiyanların üçlemesindeki Baba – Oğul orantısı yoktur. Hz.Muhammed ve Hz. Ali'nin anaları, babaları, ataları besbelli kimselerdi. Kendileri de gökden indiklerini ve sonra yine oraya çıkacaklarını iddia etmemişlerdi. Hz. Peygamber ve Hz.Ali kendilerinde bir Tanrı kulu olduklarını daima tekrarlamışlardır.”⁶⁰

⁶⁰ NOYAN, Bedri:a.g.e., s.62

Alevî-bektâşî inancındaki üçleme⁶¹, bu inanıştaki yaratılış hadisesinden⁶² ve Hz. Ali'ye duyulan aşırı sevgi ve bağlılıktan ileri gelmektedir.

Bu inanışa göre yaratılış hadisesindeki en önemli sebeplerden biri İslam dininin kaynaklarından Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı âyetlere dayandırılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı âyetlerde Hz.Muhammed'in Allâh tarafından gönderilen bir nûr olduğuna işaret edilmiştir.⁶³ Hz. Peygamber bir hadiste Allâh'ın yarattığı ilk nûrun kendi nûru olduğunu bildirmiştir.⁶⁴

Bilindiği üzere Hz.Peygamber çeşitli vesilelerle Hz.Ali'nin Allâh katındaki değerini, insanlar ve müslümanlar arasındaki üstün sıfatlarını ona olan sevgisini dile getirmiştir.⁶⁵ İşte, alevî-bektâşî inancındaki bütün bunlar birer delil kabul edilerek ilahi nur'un Hz.Muhammed'le birlikte Hz.Ali'de de görüldüğüne inanılır. Her ikisi birlenerek onlarda Allâh'ın nurunun tecellesi bulunur⁶⁶ “Onlara göre Hz.Muhammed ve Ali, ayrı ayrı vücuda sahip olmakla beraber, birdirler, aynı nurdan yaratılmışlardır” ve bir şahsın iki adı imişcesine söylenip yazıldığı kabul edilir.⁶⁷

Hatâî'deki teslis anlayışı ise itikaddaki tevhîd ve nübüvvete inançla Şîa'daki velâyet ve imamete inanç esasından kaynaklanmakta ve bu yönüyle hristiyanlıktaki teslis inancından farklılık göstermektedir. Hz. Ali, Hz.Muhammed'in dışındaki bütün enbiyâ ve evliyâlardan özellikle ilk üç halifeden üstün tutarak yüceltmektedir. Allâh, Hz. Muhammed ve Ali'den oluşan bu üçlemeye Hatâî Dîvânındaki şîir ve beyitlerde geniş yer verilmektedir.

Dîvânda 21 dörtlükten ibaret bir murabbayla, 7 dörtlükten oluşan bir nefesin tamamında teslis inancı işlenmiştir.

⁶¹ Alevî – Bektâşîlerdeki Teslis anlayışı için bkz. Y.N.ÖZTÜRK: *Tarihi Boyunca Bektâşîlik*, İst.1997, s.178

⁶² Alevî – Bektâşî inancındaki yaratılış hadisesi hakkında bkz. ERÖZ, Mehmet : *Türkiye 'de Alevîlik Bektâşîlik*, İst.1977, s.212-213; FİĞLALİ, E.Rühî : *Türkiye 'de Alevîlik Bektâşîlik*, Ank.1990

⁶³ Mâide Sûresi, 15. âyet, Nuh Sûresi, 15 ve 16. âyetler, Yûnus Sûresi: 5.âyet, İbrahim Sûresi 33. âyet.

⁶⁴ “Allah'ın yarattığı ilk nûr benim nûrumdur.” Aliyyü'l-Kârî, Sûrhûş Şifâ, İst.1307, C.I, s.505

⁶⁵ Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkındaki sözleriyle ilgili olarak bkz. TORUN, Ali : a.g.e, s.367-368

⁶⁶ Bkz. FİĞLALİ, E.Rühî: a.g.e. s.226

⁶⁷ FİĞLALİ, E.Rühî: a.g.e. s.226; ERÖZ, Mehmet: a.g.e., s.213

Şāhī ki cihānuñ efdalidür
 Allāhuñ eli anuñ elidür
 Ol söz ki zamāne heykelidür
 Allāh u Muḥammed u ‘Ali’dür

(H 19/1)

Göñülleri şād eyleyen
 Hāḡ bir Muḥammed Ali’dür
 Bu yolda irşād eyleyen
 Hāḡ bir Muḥammed Ali’dür

Terāzusuñ heng eyleyen
 Dört yoluñ deng eyleyen
 Küffār ile ceng eyleyen
 Hāḡ bir Muḥammed Ali’dür

(H 10/1-2)

Yine aşağıdaki beyit ve dörtlüklerde teslis inancı görülmektedir.

Olardan özge kim vardur maña
 Hüdādur Mustafādur Murtażadur

(G 269/3)

Men dāhı nesne bilmezem
 Allāh bir Muḥammed Ali
 Özüm kurbana sanmazam
 Allāh bir Muḥammed Ali

Anlar birdir bir olanıdur
 Yerden göḡe nur olupdur
 Dört köşede sırr olupdur
 Allāh bir Muḥammed Ali

(18/1-2)

e) Dua

Kaynağını Kur'ân-ı Kerîm, sünnet ve peygamberimizin sözlerinden alan ve bazı İslâm müelliflerinin bu kaynaklara dayanarak önemini belirttikleri dua insanın kendini Allâh'a ifade ediş biçimidir. Hataî Dîvânı'nda Hz. Ali, Allâh ve Hz. Muhammed'le birlikte dualarda yer almakta, hatta bir yerde İsm-i Azam olarak geçmektedir.

Ger diler iseñ olasın âdem
Yâd it ki dua-yı ism-i a'zam
Halk içre olan sözüñ mükerrem
Allâh u Muhammed u 'Ali'dür

(H 19/4)

Hz.Ali, bir başka dörtlükte canlı ve cansızların virdi, meleklerin tesbihi ve insanların duası olarak verilmektedir.

Evrât-ı cemâd u vird-i hayvân
Be-rû-yı zemîn ü çarh-ı keyvân
Tesbih-i melek duâ-yı insan
Allâh u Muhammed u 'Ali'dür

(H 19/5)

1. Men mevâli mezhebem râhum 'Ali
Hâcetim zikrüm nazargâhum 'Ali

2. Oldu ankâ tek Hataîyî bî-vücûd
Kâf-ı kudret sırrullahım 'Ali

(R 10)

f) İstimdad

Kelime olarak, medet umma, yardım bekleme anlamlarına gelir. Mutasavvıflar, dört halife, ashab-ı kiram ve velileri övmek için yazılan eserlere *istimdad* adını vermişlerdir. İstimdadlarda maddi beklenti olmadığı için tam bir inanış hakikati ve samimiyeti vardır.⁶⁸

Hatayi'nin istimdadları Hz.Ali'ye verilen kudsiyeti göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Şair, günahlarının affı için Hz.Ali'den yardım ister, medet umar.

İy yaradan 'ālemi ol şāh-ı hubān 'ıṣkuña
Ol resūl u āḫiratınuñ mu'cizesinden meded

Bu Ḥaṭāyī dir ezelden men imamuñ kulu Yam
İy imām-ı Ḥaḫ 'Alīyyü'l- Murtezāsından meded
(G 29/3-5)

'Āriza yazdum men saña iy şāh-ı hubānum meded
'Arz-ı hālim sen bilürsün dīn ü imānum meded

Bu elimdür dāmenüñiz yā 'Alīyyü'l-Murtezā
Būy-ı vaṣlūñdür senüñ her derde dermānum meded

Bu Ḥaṭāyīñüñ günahın sen getürme yüzine
Şāh-ı Merdān Şīr-i Yezdān Ser-i Sübhānum meded
(G 30/1-4-6)

Hüsne görke bay imişsin yā 'Alī senden meded
Gök yüzinde ay imişsin yā 'Alī senden meded

'İṣḫ ile ma'suḫ u 'āşık senden olmışdur zuhūr
'İṣḫ ile şeydā imişsin yā Alī senden meded

⁶⁸ İstimdad hakkında bkz. GÜZEL, Abdurrahman: a.g.e., s.46

Anca kim fikr eyledüm gezdüm vücūdum şehrini
Misli bî-hemtâ imişsin yâ ‘Alî senden meded

(G 31/1-2-3)

g) Halk İnançlarından Ali

Hız. Ali'nin hayatı ve ölümüyle ilgili olarak alevî-bektaşî geleneğinde anlatılan gelen çeşitli menkıbevî ve efsanevî olaylar vardır. Alevî-bektaşî geleneğinin devamını sağlayan ve edebîyata da yansıyan bu halk inançlarından bazılarını Hataî'nın şiirlerinde de görmek mümkündür. Bunlardan Dîvân'da geçen başlıca olaylar şunlardır;

1- *Mirac Hadîsesi:*⁶⁹

Hız. Muhammed, Mi'rac'a çıkarken Cebrail (a.s) kılavuzluk eder. Onlar semada ilerlerken önlerine bir arslan çıkar ve kükreşiyle Hız. Peygamberi korkutur. Bu esnada "Aslan senden bir nişan ister" diye bir ses gelir. Hız. Muhammed son peygamber oluşunun işareti olan yüzüğünü aslanın ağzına atar ve "Amcamın oğlu Ali burada olsaydı, aslanın hakkından gelirdi" diye düşünür. Allâh'la görüşmesi esnasında aradaki perde kalkınca karşısında Hız.Ali'yi görür. Böylece Peygamber, Ali'nin sırtına ermiş olur. Mi'rac'da karşılaştığı aslanın sırtını ise, Kırklar meclisinde kendisine ait yüzüğünü Hız. Ali'nin ağzından çıkarıp vermesiyle anlar. Bu olaya aşağıdaki beyitlerde değinilmiştir.

Mi'râce Muhammed ki 'urûc itdi zî suffî

Pir didigi Hâk gördi ki aşlanı 'Alîdur

(K 7/3)

Zülfikâr ü kemer vardır belinde

Gâzileri yürür sağ u şolunda

⁶⁹ Alevî-bektaşîlerdeki Mirac İnanışı ile ilgili olarak bkz. İrene MELİKOF: *Uyur İdik Uyardılar*, İst.1994, s:46; ERÖZ, Mehmet: *Türkiye'de Alevilik, Bektaşilik*, İst.,1997, s.222-223; FIĞLALI, E.Ruhi; a.g.e., s.246; NOYAN, Bedri: *Alevilik-Bektaşilik Nedir?*, Ank/Can Yay., 3. baskı, İst.1995, s.65-67; ERGUN, S.Nüzhet: *Alevi Bektaşî Nefesleri*, İst. 1963

Şınadı Muḥammed Mî'rac yolunda

Arslanum ḳaplanum şîrim Alidür

(H 18/4)

İy Ḥaṭâyî bil 'Alî'dür bî-gümân

Ḳābe ḳavseymüñ rumûz-ı maḥremi

(R 2/2)

Ḥaḳ gördi Nebî şekil-i aslan

Yidinci felek de şîr-i yezdân

(Mûs 1/29)

2- Tabutunu Ak Deveyle Götürmesi: İnanişâ göre, Hz. Ali ölümünden sonra çölden ak deveyle gelen bir arap kıyafetinde kendi tabutunu götürmüştür. Bu hadiseyi anlatan motifine Hatâî'nin şu şiirinde rastlıyoruz.

Aḳ deveye binüp giden

Gülzârından yedüp giden

Ḳırklar ile şoḥbet iden

Ḥaḳ bir Muḥammed 'Alî'dür

(H 5/6)

3- Aslanı öldürmesi: Selman-ı Farisi çocukluğunda Erzen Ovası'nda gölde yıkanırken bir arslanın saldırısına uğrar ve kendisine nergis çiçeği veren yabancı bir atlı tarafından kurtarılır. Bu çiçek, Hz. Muhammed zamanında, Ali tarafından Selman'a geri verilir.⁷⁰

Bir beyitte bu hadîseye değinilir.

Üç yüz ıldan soñu kim sergüzeşti

Be-deşt-i erjene Selmân 'Alîdür

(G 125/14)

⁷⁰ MELİKOF, İrena: a.g.e., s. 120

4- Devi Bağlaması : Hz. Ali, insanlara çok zarar veren korkunç bir devi bağlar. Bu bağı çözemeyen dev, Hz. Peygambere gelerek şikâyetle bulunur. Dev, tam bu sırada Selman'ın yanında koşan Ali'yi görünce kendisini bağlayanın bu çocuk olduğunu söyleyerek feryad etmeye başlar. Fakat Ali, devin bağına çözmeyi kabul etmez.

Terk eyler idi küfrünü bi-şekk iy Ḥaṭāyī

Her div-i la'in bilse Süleymān 'Alīdür

(K 7/17)

5- Demir Kapıyı Sökmesive Anter'i Öldürmesi: Hz. Ali, Hayber Cengi'nde şehadet parmağıyla kalenin kapısını çekip koparmış, savaş esnasında Yahudilerin önemli komutanlarından olan Anter'in⁷¹ başını gövdesinden ayırmıştır. Aşağıdaki beyitlerde bu olaya telmihte bulunmaktadır.

'Anterüñ başın kesen Ḥayber kapusın kıparan

Ceng içinde kıtil-i küffār sensin yā 'Alī

(K 11/6)

Ol 'Alīsin kim şehādet barmağın kıllāb idüp

Kıpdı yirden kuvvetüñle bāb-ı Ḥayber yā 'Alī

(K 10/6)

2. Ehl-i Beyt ve On İki İmam

Ehl-i Beyt veya Āl-ı abā Hz.Peygamberin, kızı Hz. Fatıma Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz. Hüseyin'i ifade eden bir tabirdir.

Hadislerde ve Kur'ân-ı Kerîm'de çok açık bir şekilde mü'minlere ehli beyte sevmesi emredilmiştir. Hz. Muhammed, mü'minlere ehli beyti sevmelerini

⁷¹ "Anter veya Anter ibn-i Said olarak isimlendirilen bir Yahudi komutanıdır. Hayber Kal'ası fethinde müslümanlara karşı savaşmıştır. Savaş esnasında Hz. Ali tarafından öldürülmüştür". Bkz. ÇETİN, İsmet: *Türk Edebiyatında Hz.Ali Cenknâmeleri*, KB.Ank. 1997, s.263

söylemiştir.⁷² Kur’ân-ı Kerîm’de de ‘Ey Resulüm onlara de ki: Tebliğ vazifem karşılığında sizden ücret istemiyorum. Sizden istediğim akraba ve ehl-i beytime karşı muhabbettir. (Şuara/23) âyetiyle bildirilmiştir.

Hz. Ali sevgisi çok geniş bir şekilde ele alınırken Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’in yanında Hz. Fatıma’dan da hürmetle söz edilir. Hz. Hatice, Resulullah’ın mahremi, Fatıma ise kadınların en hayırlısıdır.

Hadice mahrem oldu çün Resüle

Yakîn bil Faṭıma ḥayr’ün-nisâdur

(G 111/3)

Bilindiği gibi Türk-İslâm geleneğinde Hz. Peygamberin Hanımları ve Kızı Hz. Fatıma müminlerin annesidir. Bu sebeple Hatâi’de Fatıma’ya ‘Fatıma Ana’ ve Hz. Ali’ye ‘atam diye hitab ederek on iki imama olan sevgi ve bağlılığını da dile getirmiştir. Hatâi’nin şiirlerinde bu geleneği görürüz.

Anamdur Faṭıma atam ‘Alîdür

On iki imāmuñ men daḥ biriyem

(G 217/2)

Raḥmān kılıcıdur Seyf’i Aḥmedî

Çaldı çarpâraden tûğ-i Ḥayderî

Fāṭıma ana vü Zülfikâr vü Kanber’i

O demde kırklarla yettim ezelden

(H 17/4)

İslām anası Fāṭıma çün ḥayr’ün-nisâdur

Zîrâ ḥamuya dîn ile îman ‘Alîdur

(K 7/4)

⁷² CANAN, İbrahim; *Kütüb-ü Sitte C.16.İst.1986.s. 1,9.*

a) Hz. Hasan ve Hüseyin:

Hasan ile Hüseyin, Hz. Peygamberin neslini sürdüren torunlarıdır. Bunu bir hadislerinde “Allāh, her nebinin zürriyetini kendi sülbüne, benim zürriyetimi ise Ali’nin sülbüne koydu” diyerek belirten Hz. Muhammed, Hz. Hasan ile Hüseyini “cennet gençlerinin efendileri” olarak vasıflandırmıştır.

Dīvān’da, Hasan ile Hüseyin genellikle birlikte ve taraf olma, mensubiyet duygusu ile ele alınmıştır. Zaman zaman herbiri kendi vasıflarıyla, şehid edilişiyle anlatılmıştır. Hasan daha çok adı gibi güzelliği, doğruluğu, yüceliği ve ölümüyle söz konusu edilmektedir. Hasan, âlem in ve şeriatın, Hüseyin ise, Kerbelâ şehidlerinin şahıdır.⁷³

Hasandur ‘âlem ü şâh-ı şerî’at

Hüseyin şâh-ı şehîd-i Kerbelâdur

(G 110/4)

Hasandur mîrümüz meydân içinde

Hüseyn-i Kerbelânuñ çâkerîyüz

(K 6/4)

Bu cihânın nuru Mir Hasandır; Hüseyin’in evladı yadigar kalmıştır. (233/3) Hasan halkın büyüğü, ulusu, hidâyete erenlerin önderidir, Hüseyin⁷⁴ Kerbelâ’da kılıç darbelerine maruz kalmıştır.

Hasan halk ‘aZîm oldu çü ol mehdi kerîm oldu

Velikin zahm-ı şemşire Hüseyin-i Kerbelâ geldi

(G 338/4)

Hz. Hasan, kendisini halifelige rakib gören Muaviye’nin emriyle eşi Cade tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Seyyidlerin efendisi olan Hüseyin de halifelik mücadelesinde Muaviye’nin oğlu Yezid’le yapılan savaşta Kerbelâ’da şehid

⁷³ Hz. Hasan ve Hüseyin için 12 imam bölümüne bakınız

⁷⁴ FİĞLALİ, E.Ruhi: *İmamiyye Şiası (Caferiyye Mezhebi)* İst. 1984, s.90-105

düşmüştür. Hüseyin şehid olacağı doğumundan sonra Cebrail vasıtasıyla peygamberimize bildirilmiştir. Hz. Peygamber “Cebrail, bana bildir di, senden sonra ümmetin, şu doğan yavruyu şehid edecekler” demiştir. Hatâi, Hüseyin’in şehadeti’nin alınyazısı olduğunu ve her ikisinin ölüm sebeplerini şöyle anlatılır.

Yazıldı yazı kısmetden Hüseynüñ alınına ölüm

Bâhub hikmet yazusından ki gönlüne şafâ geldi

(G 344/4)

Hasan içdi ağuyı zehr-i kâtil

Şehid-i dîn Hüseyin-i Kerbelâdur

(K 12/5)

On iki imam şiiiliği’ne bağlı olan Hatâi, beyitlerde Hasan ve Hüseyin’e olan sevgi ve bağlılığını sık sık dile getirir. Güzelliğin, sembolü olan Hasan gönüllerde mesken tutarken, Kerbelâ şehidlerinin şahı Hüseyin’e sevenleri kul, köle olmaktadır.

Hasen şehrinden mesken dutdı gönlüm

Hüseynüñ hem kemine kemteriyem

(K 5/3)

Şah İsmail’de Yezid’e Yezid’i düşüncede olanlara karşı mücadelesi bir Hüseyin taraftarlığı vardır. Bu sebeple bazı beyitlerde kendinî doğrudan Hüseyin’i tanımlarken bazı beyitlerde kendinî Hüseyin’e kenetlemektedir.

Hasan ‘ışkuna meydâne girüptür

Hüseyin-i Kerbelâyîdür Hatâyî

(G 342/3)

Hüseyî em yezide lâ’netim var

Ezelden men düçar-ı Hayberiyem

(K 5/11)

Hüseynîyem Yezîde la'netim var

Haṭâyîyem Şâhuñ bir çâkeriyem

(G 219/9)

b) On İki İmam(İsnâ aşeriye):

İmamiyye, “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra Hz. Ali ve sırasıyla onun iki oğlu ile torunlarını Allāh’ın emri, Peygamberin tayini ve vasiyeti ile meşru imam kabul eden ve böylece on iki imama inanmayı dinin aslına dahil bir rükün olarak görenlerin mezhebidir.”⁷⁵

Bu mezhebe uyanlara “on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsnâ-aşeriyye (on ikiciler); imamlara inanmayı imānın şartlarından biri olarak gördüklerinden imamiyye; hem itikad hem de ibadet ve davranışlarda altıncı imam Cafer es-Sadık’ın görüşlerine uyduklarından Cāferiyye de denmiştir.”⁷⁶

On iki imam sırasıyla şunlardır: 1.Aliyy’ül-Murtaza 2-Hasan’ül-Müctebā 3-Hüseyn’üş-Şehid 4-Ali Zeyne’l Ābidin 5-Muhammed el-Bakır 6-Cafer’üs-Sadık 7-Müsa el-Kasım 8-Ali er-Rıza 9-Muhammed et-Takī 10-Ali en-Nakī 11-Hasan’ül Askerī 12-Muhammed el-Mehdī

Şah İsmail’in, on iki imama duyduğu sevgi ve bağlılığı Dīvāndaki 2,5,10,11,13 deki düvaz imamlarla çeşitli beyitlerde görebiliriz. Örnek:

Muhibbem on iki şāha ezelden

Velīkin bu dükkāna şimdi geldüm

(G 2196)

⁷⁵ FİĞLALİ, E.Ruhi: *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay. VIII. Bsk. Ank. 1996, s.140

On iki imam; düvaz imam, düvāzdeh imam olarak da anılmaktadır.

Fahr u şeref nukûş-ı eyyām

Zikr ü heves-i havās u a‘Vām

Naķş-ı ‘ilm-i düvāzdeh imām

Allāh u Muhammed u ‘Alī’dür

(Mrb 1/16)

İmamiye’ye göre oniki imam, mĀsum-ı pĀkī yani bütün günahlardan arınmıştır. Allāh, bu on on iki masum-ı pakī ümmetlere önder etmiştir.

On iki ma’sūm-ı pakī pīş iden ümmetlere

Murtazāmı Haydar-i Kerrār iden perverdigār

(K 1/11)

Düvaz-imamlarda bütün imamlar Hz. Ali’den itibaren sırasıyla her biri lakabı ve vasıfları ile verilmektedir. Bilindiği gibi imamın ilki Hz. Ali’dir.⁷⁵

Ali ile ilgili olarak şu beyitleri örnek gösterebiliriz:

Muhammed Muştāfādur kân-ı gevher

Kemāl-i kudretüñden Haydar oldu

(K 9/2)

Elest ü Rabbiküm tā haşr olunca

Yakīn bil kim ‘Alī Murtāzādur

(K 12/3)

⁷⁶ FIĞLALI, E.Ruhi: a.g.e., s.140

⁷⁵ Ali ile ilgili olarak bakınız. Dört halife Hz. Ali.

2. Hz. Hasan

On iki imamın ikincisidir. Lakabı *müctebā* ve *zekī* dir.*

3. Hz. Hüseyin

Lākabı sıbt ve şehid'dir. Hz. Muhammed "Hüseyin bendendir, ben Hüseyindenim; Allāh Hüseyin'i sevenleri sever" demiştir⁷⁶ . Şah İsmail de onu inkar edenlerin kafir olduklarına hükmeder;

Hüseyin-i Kerbelādur şāh-ı ma'nā

Aña münkir olanlar kāfir oldu

(K 9/4)

4. Ali b.el Hüseyin

Lakabı, ibadet edenlerin ziyneti anlamında Zeynel-Abidin ve secde edenlerin efendisi anlamına gelen Seyyidu's Sācidin'dir.

Zeyne'l-Abidin, derde devadır(). O, Hak'dan şifa kapısı olarak gelmiştir. Ona giden her amanın gözleri açılmış, gözüne nur gelmiştir:

Meger dārū'ş-şifa geldi ki Zeynel-Ābidin Hāk'dan

Ki her a'ma aña gitti gözine rüşenā geldi

(G 344/5)

Hz. Hüseyin'in soyu Zeynel Abidin'den yürüdüğü için kendisine Ādem-i Āl-i Ābā da denen imam bu sebeple bir beyitte "seyyid-i evlād-ı ādem" sıfatıyla geçer.

İmām ol seyyīd-i evlād-ı ādem

Hākikat bil yakīn Zeynel-iba'dur

(K 12/6)

* Bkz. Hz. Ali

⁷⁶ FİĞLALİE Ruhi: *Türkiye'de Alevilik-Bektaşlık*, Selçuk Yay, ist. 1990. Kent Bsv, s.259

5. Muhammed Bakır

Muhammed Bakır babası gibi siyasetten tamamen uzak kalmış, ilimle uğraşmıştır. Bu sebeple lakabı, ilim ve hikmeti yaran, ilmin derinliğine inmiş anlamına Bākır'dır. Onunla ilgili şu beyitleri örnek verebiliriz.

Muhammed Bākır cānum kim oldur gözlerim nūrı

Tarīk ehline ol ābid ‘aceb şāhib-i vefā geldi

(G 344/6)

Halk içre zuhūr etdi Muhammed şıfatılen

Bakır didi cism oldı velī cām ‘Alīdür

(K 7/9)

6. Ca'fer-i Sadık:

On iki imam arasında isminden en çok söz edilen ve bir “otorite” olarak görülen Cafer es-Sadıktır. En meşhur künyesi Ebū Abdullah; lakabı es-Sadıktır.⁷⁷ Cafer, hak yol, doğru yol üstündedir. Onun övülmesinden gönüllere gaza gelir. İmam Cafer'in tarikatını bırakmamalıdır, çünkü vücūd şehrine kimya olan ve tarikat içre yol gösteren odur;

İmām Ca'fer tarīkī koyma elden

Vücūduñ şehrine ol kimyādur

(K 12/8)

Tarīkat içinde yol gösteren odur.

İmām Ca'fer kullarıyuz

Şohbetimiz nihān olur

Ölmezden evvel ölüyüz

Cāna vaşıl olan cān olur

(H 7/1)

⁷⁷ FIGLALI E.Ruhi; a.g.e, s.264

7. Mûsâ Kâzım:

Mûsâ Kâzım, devrin halifesi Harun Reşid tarafından isyan eder korkusuyla bir süre Bağdad'da hapsedilmiştir. Beyitlerde dindarlığı, dinî mertebesinin yüceliği yanında gördüğü bu zulümle de anılır. Onu anlatan bazı beyitleri şöyle sıralayabiliriz.

İmām Mûsa Kâzım hādî-i dîn
Kim ol hûrşide burc-ı evliyâdur

(K 12/9)

İlâhuñ emrine meşgûl dün ü gün Mûsâ Kâzım
Anuñ cânı içün kalanlara lutf ü ‘atâ geldi

(G 344/8)

Heft âyet ile Mûsa Kâzım ki be-Tâhķik
Deryâ-yı muhîr oldı ki-ummām ‘Alîdür

(K 7/11)

İmām Kâzım ‘Alî Mûsâ Rızâ’nuñ
Olaruñ ‘ışķunuñ der-bederiyiz

(K 6/6)

8. Ali er-Rıza b.Mûsâ

İlim, zühd ve takvası ile tanınmıştır. Horsan'da şimdi Meşhed diye anılan Tus şehrinde yattığı için “Şah-ı Horasan” lakabıyla anılır.

Ali Rıza'nın, sekizinci imam oluşu sebebiyle Cennetin sekiz kapısı arasında bir ilgi kurulur.

İmām Heştdüm ol şâh-ı Horasan
Hakķat bil ‘Alî Mûsâ Rızâdur

(K 12/10)

Sekiz kapusın Cennât-i Adnuñ bula yit

Mūsâ-i Rızâ Şâh-ı Horāsân ‘Alîdür

(K 7/12)

‘Alî Mūsâ Rızâ geldi gelen çün dâ’im emrine

Dün ü gün Hakk’a nâlişde begâyet bî-riyâ geldi

(G 344/9)

9. Muhammed et-Takî b.Ali

Lakâbı, gûnahtan, haramdan kaçan manasında Taki’dır. Takî, okuyuşu güzel gönüller aydınıdır. Ona arz ve sema mülkünden çok selam gelmiştir. Takva ehline önder odur.

Muhammed Takîdür hûşh’an gönüller aydını cânım

Mülkü arz u semâlardan oña çoğ merhabâ geldi

(G 344/10)

Günah ve haramla arasına büyük perde çeken Takî, ataları gibi Ali imânına sahiptir;

Sultân seraperde-i İslâm-ı Tâkî kim

Ataları teg sâhib-i imânı ‘Alîdür

(K 7/13)

10. Ali en-Nakî b. Muhammed

Beyitlerde genellikle Taki ile birlikte geçmektedir. Künyesi Ebu’l Hassani’l Askerî, lakabı, temiz, pak anlamına Nakî ve doğru yolu gösteren anlamında Hadi’dır. Medine’de yetişir ve orada ilimle meşgul olur. Beyitlerde diğer imamlar gibi ondan da övgüyle söz edilir.

Fehm eyle yürü aḥsen-i Tākṣīmī Nakī bil

Takṣvāya ḥariṣ olma ki ‘irfan ‘Alīdūr

(K 7/14)

Nakī’ye men muḥibbem cān u dilden

Ezelden şāhib-i tāc u livādūr

(K 12/12)

‘Alī Nakī dūrūr Şāfi ḳamu derdine bimāruñ

Anuñ şol ḥāk-i pāyından ḥekime tutyā geldi

(G 344/11)

11. Hasan el-Askerī b.Ali en-Nakī

Lakabı Hādī, Refik, Zeki, Nakī ve Samarra’da oturduğu mahalleye izafeten el-Askerī’dir.

Hatāī’ye göre, bütün imamlar gibi Hasan Askerī’de Allāh’a ulaşmada bir vasıtaadır. Hasan Askerī’yi candan sevenler Hakk’a ulaşacaklardır. Onun omzuna Hakk’ın rahmetinden çeşitli kaftanlar, cübbeler gelmiştir.

Hasan ‘Askerīni cāndan sevenler Ḥaḳḳa vāşıldur

Anuñ egnine raḥmetden niçe dürlü ḳabā geldi

(G 344/12)

Mevālī mezhebimdür şāh-ı ‘Asker

Şalavātüve's-selām ü merḥābādur

(K 12/13)

Hasan Askerī, tevekkül elidir. Onun eteğini tutmalıdır.

Bā dest-i tevekkül dutagör dāmen-i ‘Asker

Yekreñ olanuñ derdine dermāmı ‘Alīdūr

(K 7/15)

12. Muhammed el-Mehdî b.Hasan el-Askerî

On ikinci imamdır. Bir çok lakabı vardır. Lakabı Muntazar, Huccet, Kâim, Sahibü’z-Zaman ve Mehdi’dir. On iki imam, akidesine göre, babası Hasan el-Askerî’nin vefatından sonra gizlenmiştir; halen sağdır ve kıyametten önce mehdî sıfatıyla zuhûr ederek zulümle dolmuş olan dünyayı adaletle dolduracaktır.⁷⁸ Hatâi Dîvânı’nda, Mehdi’yi ilahi adalet için atı Düldül’e binmiş kılıcını kuşanmış bir kumandan gibi tasavvur eder;

Yine Düldüle mindi şâh-ı Mehdi

Elinde zülfikâr-ı Murtażadur

(G 111/9)

Mehdî Sahib-i Zaman, tabib, hidâyete götüren ve şifa kapısıdır:

Muhammed Mehdi şāhib-i zamāne

Ṭābīb ü hādī dārü’ş-şifādur

(K 12/14)

Muhammed Mehdi, şüphesiz bugün sırr-ı evliyadır. O, İslâm dinine yol gösterici oalarak gelmiştir.

Muḥammed Mehdi’dür bugün ki sırr-ı evliyā bî-şek

Ṭarîk-i dîn islâma bize ol rehnüma geldi

(G 346/13)

İmamiyye Mezhebi ve 12 imam inancı müridlere öğretilmek amacıyla beyitlerde tek tek ele alındığı gibi bazen birden çok imam bir beyitte verilebilir.

İmām Kāzım ‘Alī Mūsā Rızā’ nuñ

Olaruñ ‘ışķunuñ der-bederiyiz

(K 6/6)

⁷⁸ Bkz. FIĞLALI, E.Ruhi.: a.g.e, s:272-273, Aynı yazar, *Çağımızda İtikadi ve İslâm Mezhepleri*, ist 1990, s:144-145

Takidür bâ Nākī šāh ‘Askerîyem

Velî Mehdî velâyet leşkerîyüz

(K 6/7)

İmamiyyenin esasları ve on iki imamla ilgili bazı inançlar propaganda havası içinde bir coşkuyla yazılmıştır. Hatâî’ye göre, 12 imamı bilen yani kabul eden, öğrenen mezhebe aitiyeti gösteren kırmızı tacı giyebilir(G 42/10). İmama, sâdikâne inananların mertebeleri şehidlik ve gaziliktir:

Biz imâm kullarıyuz şâdikâne

Şehîdlik gâzîlik nişânımızdur

(G 44/5)

G 142 tamamen on iki imamla ilgilidir. Hatâî, beyitlerde imamlara olan bağlılığını tek tek dile getirmekte; kendisini de imametin ve imamların temsilcisi olarak görmektedir.

3. Bazı Sahabeler:

a) Selman-ı Fârisi

Sahabeden ve islam menkıbelerinin en tanınmış şahsiyetlerinden biridir.⁷⁹ Hayatı hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Bir rivâyete göre İsfahan’ın “Cayy” bölgesinden bir ağanın oğludur. Bir rivâyete göre de Huzistan’ın Ramhurmuz bölgesindendir. Medine’ye gelerek Hz. Peygamberi görüp müslüman olmuştur. Hendek Savaşı’nın plânını onun yaptığı söylenmektedir. Bazı rivâyetlere göre Hz. Resul (s.a.s) onu ehl-i beyitten saymıştır. Salman-ı Farisiye 300, 350 ve hatta 553 yıl gibi uzun bir ömür atfedilir. Uzun süre Hz. Ali’yle birlikte bulunan Selman Hz. Peygamberin pek çok iltifatına mazhar olmuştur.

⁷⁹ Selman-ı Farisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. İslâm Ansk., M.E.B.Yay, İst 1980, C:10, s: 457-458

Bir beyitte Selman, Hz. Ali'ye gül destesi getirmesi rivâyetiyle geçer. Rivâyete göre "Hz. Ali, vefat edeceği sırada Selman'a "Bana bir deste gül getir" dedi. Hz. Şah, gül destesini aldı, kokladı ve gözlerini yumdu." ⁸⁰

Üç yüz ildan şöfra Selmân itdi senden imtiḥān

Virdün añā deste gül-i tāze vü ter yā 'Alī

(K 10/4)

Aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Selman, daima Hz. Ali ile birlikte anılmaktadır.

Kemīne çākerīdur Hızr u İlyās

Emīr-i Kanber ü Selmān 'Alīdür

(G 125/15)

Ḥaṭayīm mürvete ḳalman

Ḥaḳ Muḥammed 'Alī Selmān

Seni sevenlere ḳurbañ

Cānım hey Murtaza Ali

(H 11/5)

b) Veysel Karanī

Tābīr'unun büyüklerinden olan Veysel Karanī Yemenlidir. Onun peygambere olun sevgisi menkabeleşmiştir⁸¹. Dīvān'da, bir beyitte adı geçer. Hz. Peygamberin Selman'ın kokusunu Yemen'den duymasına telmihte bulunulur. Sevgilinin kokusu Veysel Karani'nin köyünden gelen kokuya benzetilir:

Sīnemi ḳarşu dutaram kūyine ol dīlberūñ

Sağınuram dem-be-dem Veys-i karinden bū gelür

(G 48/2)

⁸⁰ ÖZTELLİ, Cahit, *Bektāşi Gülleri*, Milliyet Yay, 1973, s:17.

⁸¹ Daha geniş bilgi için Bkz. Fedidüddin-i Attar: *Tezkiret'ül Evliyā*, Sahā Neşriyat, İst. 1983, s.12-18

H. DİNLERLE İLGİLİ MEFHURLAR

1) Din, İmān, Mümin, Müselmān

Din, imān, mümin ve müselmān Dīvān’da en çok işlenen kavramlardır.

Din ve imān kurtuluşun ifadesidir. Beyitlerde “din-i Mustafa” tamlamasıyla işlenen İslām dinidir. Din kavramı küfr ve imānla birlikte kullanılmıştır;

Bi-ḥamdillāh ki der-‘ālem Zuhūr-ı evliyā geldi

Çerağı yandı islāmuñ ki Din-i Muşṭāfa geldi

(G 336/1)

Aşığın imānı sevgilinin küfre benzeyen zülûflerinin tehlikesi altındadır. Hatāiyi Dīvānı’nda oldukça sık geçen din, imān, mümin kavramları daha çok dīvān şiirinin mecazlar dünyasıyla alakalıdır. Beyitlerde küfr, kafir, münkir vb. unsurlar din, imān, mümin kavramları bir tezat halinde birlikte işlenir. Zaman, zaman gerçek anlamda kullanılmakla beraber daha çok birer mecaz unsuru olarak yer alırlar.

İy yüzüñ güldür lebüñ çün gonce-i ḥandāndur yine

Büy u müyuñ ‘āşıkā küfr ile imāndur yine

(G 284/1)

2) Küfr, Kāfir, Nā-Müselmān

Küfr – kāfir terimleri din ve imān tezağıyla işlenmiştir. Hatāi bir beyitte “din düşmeni” tabiriyle anlattığı kāfir üstüne, her an gazilerden gaza ister. Küfr ve kāfir terimi siyah rengi çağrıştırması, yüzü örtmesi gizlemesi sebebiyle sevgilinin saçı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Parlaklığı simgeleyen yüz de imāna benzetilmiştir.

İy gül yanağlu leblerüñe cān disem yiri

Zülfüñe küfr ü yüzüñe imān disem yiri

(G 324/1)

Zülfüñ yüzüñ kenârünü dutmışdurur velî

Kâfir çerisi gâret imân diler yine

(G 295/4)

Kâfir kelimesiyle birlikte hristiyanlık alameti olan zünnar kullanılır. Papazların kullandığı bu kuşakla kinayeli olarak sevgilinin saçından söz edilir.

Kuşânur gönlüm ser zülfüñ hayâlin dermiyân

Gör niçük kâfirdür ol kim bağlanur zünnâr iki

(G 327/3)

Bir beyitte de kafir kelimesine mezhebi bir anlayışla yaklaşmıştır. Hz. Ali'nin velâyet ve mürüvvet sahibi olduğunu görmeyenler ve onu sevmeyenler yezid, Gebr (ateşperest) ve kâfirlerdir.

Müslümanların düşmanı olan nâ-müslüman cahil, nadan ve rakiple aynı safta görülür.

Uş Hatâyî sözlerinden ehl-i irfân utânur

Câhil ü nâdân rakîb ü nâ-müselman münfa' il

(G 173/7)

3) Ümmet

Hatâi Divânı'nda bu terim doğrudan Hz. Muhammed'in Peygamberliğini kabul eden ve onun getirdiği dine tâbi olanlar için kullanılır.

Muhammed giydi kudret hırkasını

Oña ümmet olan insân degül mi

(G 338/3)

Günahkar ümmetin devası Hz. Muhammed'dir (K 3/10). Bu sebeple Hatayî'de zaman, zaman Hz. Peygamberin kendisine nazar koymasını ister (K 4/11). Allâh Teala 12 masum imamı ümmetlere önder etmiştir;

On iki ma'sûm-ı pakî pîş iden ümmetlere
 Murtaẓâmı Haydar-i Kerrâr iden Perverdigâr
 (K 1/11)

H. Muhammed'i peygamber kabul etmeyenlerin yüzlerinin mahşerde kara yani ayıplı, günahlı olacaktır. (Bkz. H. Muhammed Cehennem) Şair, Nasihat-nâme'nin bir beyitinde onu inkar edenlerin gözlerinin kör olduğunu bildirerek ihlasla ona ümmet olmayı öğütler.

Aña ihlaş ile ümmet olagör
 Aña münkir olanuñ gözleri kör
 (Nas / 80)

Hatâi'nin Muhammed ümmetinin cehennemde kalmayacağına dair inancı sağlamdır;

Muhammed ümmeti kılmaz damuda
 Şalavât vir cânuñ yanmaya oda
 (Nas / 79)

4) Mezhep

Mezheb, gidilen, uyulan yol ve esas anlamına gelen bir kelimedir. Bilindiği gibi, Hatâi İmamîyyenin Caferî koluna mensuptur. O, melâmi meşrep, İmamî bir Caferidir. Beyitlerde sık sık hayat görüşünü anlatmak için melâmi meşrep (bkz. Mevali) olduğunu vurgularken itikadi anlamda Caferî olduğunu da "Hüseyniyem", "Hüseyn-i mezhebem", "Caferiyem" gibi ifadelerle belirtir. Bu kavramla ilgili beyitler şunlardır.

Münezzeh mezhebinden her gürûhuñ
 Mevâli mezhebem Hâk Caferiyem
 (K 5/5)

Hüseyñiyem yezide lâ'netim var
Ezelden men düçar-ı Hayberiyem

(K 5/11)

Men Hüseyñî mezhebem şāhuñ kulu
Ya'ni kim ma'nîdür Allāhuñ kulu

(R 5/1)

Hatā'ın itikadi anlamda Caferi Mezhebine talebkâr olmayan hakkında düşüncesi oldukça katıdır.

Kır yezîd ile h'âricî sen tüket kalmıya hiç
Nişe kim Ca'ferî mezhebe talebkâr degül

(G 172/6)

Bir beyitte mezhep “mezheb-i âşık terkiibiyle işlenir

Zâhidâ çoh ta'na kılma mezheb-i 'âşıklara
Sen çü dîvâr ehlisen men 'âşıkam dîdâr için

(G 236/3)

5) Yetmiş İki Millet

İslâmî anlayışa göre, insanlar yetmiş üç fikraya ayrılır. Bunlardan sadece bir fikra kurtuluşa erecektir. Her fikra, kendisinin kurtuluşa erenlerden olduğuna inanır. “Yetmiş iki millet” de doğru yolu bulamayanları ifade eder.

İki beyitte geçen bu tamlama, âşık ve rakipler için birer benzetme unsuru olarak kullanılır.

İy Hatâyî sen şehîd-i gamze-i dildârsın
Haşrde reşk apârur yetmiş iki millet saña

(G 14/5)

6) Münkir, Münâfık

Dîvân'da oldukça sık geçen münkir ve münafık Hz. Peygamberin getirdiği din ve şeriati kabul etmeyenlerdir. Onu inkar eden münafıklar ebediyyen Cehennem'de yanmaya revâdır. (bkz. Hz.Muhammed Cehennem) Allâh, kafır ve münkirlerin makamını nâr etmiştir. (bkz. Cehennem)

Münâfık varmadı şer'uî yolına

Dalâletden itürdü doğru rāhı

(K 4/7)

Münafıklar, gönül ka'besini yıkan kişilerdir. (G /2) Hesab günü, bütün münafıklar sona kalacaklardır yani büyük eziyet ve sıkıntı çekeceklerdir.(G /5)

Beyitlerde Hz. Ali, Hz.Hasan ve Hüseyin'i inkar edenler de münkir sınıfına dahil edilirler. (bkz. Hz.Ali). Münafıklar Ali sırrını bilemezler, onlar kendilerini şeytana kaptırmış, ona yönelmişlerdir.

'Alî sırrın ne bilsün her münâfık

Münâfık kıblesi şeytân degül mi

(G 337/4)

7) On Sekiz Bin Âlem

Tasavvufta, on sekiz bin âlem insanın beşer sûretine gelinceye kadar geçtiği âlemleri sembolize eder. Kısaca bu âlemler Muhammedî nur, yedi gökler, yedi yerler ve mevâlid-i selâse (madenler, bitkiler, hayvanlar)dır.

Hatâi iki beyitte bu kavrama yer verir. Yaratılış hadisesinde insanın geçirdiği aşamaları bir beyitte anlatır.

On sekiz min'âleme men gerdiş ile gelmişem

Ol sebebdan Hâk ile serdâr idüm serdar idüm

(G 208/5)

İy Hataî sen tevekkül Hakk'a kılğıl çekme gam
On sekiz min 'âlem e hüküm eyleyen serdâr bir

(G 107/14)

II. TASAVVUF

a. Vahdet-i Vücūd:

Vahdet-i Vücūd, varlığın birliği fikridir. Bu fikre göre vücud (varlık) birdir, yalnız o mevcuttur. O da mutlak ve tek varlık olan Allâh'tır. "Allâh'tan gayri olan bütün şeyler (masiva) O'nun tecellî ve zuhurundan ibarettir. Tecellî ve zuhûr eseri olan bu şeyler, görünürde görünmezde mevcut olan, tek olan, varlık (vücud) yalnız kendisine mahsus olan Allâh'ın kendisidir."⁸²

Kaynağı hakkında başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere farklı görüşler ileri sürülen Vahdet-i Vücud fikri İbn-i Arabî tarafından sistemleştirilmiştir. Pek çok mutasavvıf tarafından da kabul görmüştür.⁸³

Hatâr'ye göre, bütün eşya ve âlem Allâh'tan zuhur etmiştir. Mutlak Zâtın nûru âlemleri kaplamıştır. Âlem Zât'ın sıfatlarının belirişi ve meydana çıkışından ibarettir. Bu sebeple eşya içinde Hak'dan ayrı hiçbir şey yoktur. Âlem e tecellî eden Hakk'ın nûrudur.

Yohdurur eşyâ içinde kimesne Hakk'dan cüdâ

Cilve kılan 'âleme nûr-ı Hüdâdur bilmiş ol

(G 175/3)

Allâh, âlemin mevcûdunu kendi lûtfundan yaratmıştır O'nun kudretinin hikmeti çok ve sonu yoktur.

⁸² SUNAR, Cavit: *Vahdet-i Şühud, Vahdet-i Vücud Meselesi*, Ank. 1960, s.20

⁸³ Vahdet-i Vücud hakkında bkz: Ferid Kam, *Vahdet-i Vucud*, İst.1951; Cavit SUNAR, a.g.e. ; Hüsameddin ERDEM, *Bir Tanrı-Alem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücud*, KTB, Ank.1990, Y.Nuri ÖZTÜRK, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut İst.1990; Selçuk ERAYDIN, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İrfan Yay.İst.1994

Kendü lütfüñdan yāratdı ‘ālemüñ mevcūdunu

Cümleñüñ maksūdı şāhdur istivā’sı ħandedür

(G 120/3)

Anuñ ħudretlerīñüñ ħikmeti çoħ

Ne diyem bī-nihāyet pāyāmı yoħ

(Nas/30)

Vahdet-i Vücut fikrine göre yaradılışın sebebi muhabbettir. Allāh kendisini bildirmek ve sıfatlarını göstermek için ālemleri yaratmıştır. Tecellī etmek isteyen Zāt İsbāt-ı vācib için yapılan bir tertibe göre yedi mertebede zuhūr etmiştir. Bu mertebelerden ilki olan Lā-taayün veya Gayb-ı mutlakda bulunan zat kendi kendisini seyretmek için Şehādet ālemi (maddi ālem)ne gelmiştir.

Ėayb-i mutlāħdan temāşayı rūħ-ı zībā için

Bu şehādet mülkine seyrāne gelmişlerdenüz

(G 138/6)

İnsan ve Allāh arasındaki münasebet bir yakın olma münasebetidir. Allāh insanı kendi sūreti üzerine yaratmıştır. Nefis bilgisi de Allāh bilgisidir ve nefsi bilmek Allāh’ı bilmektir. (G 329/2)

Hak Kendisinde çokluk olan birdir. O, ancak sūretlerle çoħalır. Hak tecellī eden varlıktır, her sūrette beliren O’nun mahiyetinden başka bir şey değildir. Allāh her görenle görür ve her görünende görünür.

Görünen gözde hem öz cemālüñ

Daħı nedür saña sendeñ ħayālüñ

(Nas/48)

Vahdet-i Vücut, birlik makamıdır. Ba makamda “sen-ben” yoktur. Hatāi bunu bir dörtlükte şöyle anlatır.

Haṭayī der ben bundayın
 Hāḫ dīvānında gündeyin
 Sen bendesin ben sendeyin
 Ne sen olur ne ben olur

(H 7/7)

Aşağıdaki beyitlerde de Vahdet-i Vücud işlenmektedir.

Yir yoh iken gök yoh iken tā ezelden vār idüm
 Gevherüñ yek dānesinden ileri pūr-kār idüm

Gevheri āb eyledüm dutdı cihāmı ser-be-ser
 Yiri gögi ‘arş u kürsi yaradan Settār idüm

(G 208/ 1-2)

Hatāī’de Vahdet-i Vücūd’u ezelde, hal’de ve ebed’de olmak üzere üç halde inceleyebiliriz.

1. Ezelde Vahdet-i Vücūd:

Ezelde Allāh’ın “zat”ından başka hiçbir şey yoktur. Allāh gizli bir hazine (Künt-ü kenz)dir ve bilinmek istemiştir. Bir hadis-i şerifte de belirtildiği gibi “Allāh vardır. O’nunla beraber hiçbir şey yoktur.”⁸⁴ Vahdet-i vücūd fikri Hatāīde Lā-mekan, künt-ü kenz beraber Lā-mekan, künt-ü kenz, vb. tamlamalarla anlatılmıştır.

Ezelde vahdet, beyitlerde ondan başka hiçbir varlığın olmadığı söylenerek bildirilir. O, baki’dir yani ebediyyen var olandır ve varlığı vazgeçilmez, olandır ki vācib-ül-vücūd’dur. Varlığının zuhūru olan şeylerin olması veya olmaması onun buyruğu ile. Her şey onun “kūn” emriyle vücūda gelmektedir.

⁸⁴ BİLGİNER, M.Saadettin : *Allah ve İnsan*, İst. 1977, s.9

Bākī odur ki dirler aña vācibül-vücūd
Fermāndur aña mūmten‘āt ile mūmkīnāt

(G 25/2)

Vahdet-i vücūd, varlığın birliği çeşitli şekillerde işlenmektedir. Bu düşünce beyitlerde sık sık ezel, lā-mekan gibi doğrudan veya istiare yoluyla verilmektedir.

Bu Haṭayī yār ilen *kālu belā* da kıldı ‘ahd
Ḥaḫ bilür kim bir sır-ı an ahd u ikrām henüz

(G 135/5)

Muḥammed Muṣṭafādur kân-ı gevher
Kemāl-i kudretünden Ḥaydar oldı

(K 9/2)

Haṭayī ümidim kezmezem Ḥaḫ’dan
Bizi var eyledi o demde yoktan
Balçığımız yoğurmuştur topraḫtan
Türābiyem yerde bittüm ezelden

(H 17/7)

İkrār virdüm dönmem elest bezminden
Müridim ikrārı imandan aldum
Başka seyrān gördüm kendi özümden
Bu muḥabbeti ben Merdandan aldum

(H 21/1)

Ezelde bir ve gizli olan zat” bilinmek istemiş ve “kūn” emriyle tecellî etmiştir. Bu emir Haṭā’de “nun u kaf” remziyle anlatılır. “Kāinattaki herşey birer “nakış ve sūret”den ibarettir; hepsinin aslı Allāh’tır. Ālemdeki bütün mevcūdat, aslında O’nun vücūdu’dur.”⁸⁵

Önce gevheri yaratan Allāh, sonra bu gevheri su haline getirmiştir. Kur’ân-ı Kerīm’de de belirtildiği gibi Allāh’u Teala bütün varlıkları sudan yaratmıştır. Bu su

⁸⁵ A. GÜZEL: *Kaygusuz Abdal*, KTB. Ank. 1981, s:265.

bütün âlem leri baştan başa kaplamıştır. Yer, gök arş kürsî yaratılır.⁸⁶ Ve Hak Settâr sıfatı ile zuhûr olur.

Gevheri âb eyledüm dutdı cihâmı ser-be-ser

Yiri gögi ‘arş u kürsi yaradan Settâr idüm

(G 208/2)

Hak Tealâ bu cihanı yoktan var etmiş, yeri, kaim gökleri devvâr etmiştir.(K 9/1) Âlem ler şah-ı hübân son peygamberin aşkına yaratılmıştır. Adem’in yartılışından önce çok uzun zaman geçmiş, sonra bu cihan ve Âdem yaratılmıştır:

Âdemden evveli çok geldi getti

Mülk şâhibi bu cihâmı halk etti

O yuğurdu yaptı ve o yarattı

Yedi kez emegim geçti bu deme

(H 15/3)

Beyitlerde bütün ruhların ezelde “Elest-i bi-Rabbiküm” sorusuna verdikleri “belî” cevabıyla ilgili ahde telmihte bulunmaktadır.

Dir Haṭâyî tā ezelden kulluğa haṭ virmişem

Her ne kim hüküm eylesen emründe fermānam bu gün

(G 240/5)

Tā senüñ rûz-ı ezelden ‘ışkuña didim belî

Ahdi pozman bir sırt-ı peymānam ol demden berü

(G 255/4)

⁸⁶ Bu hususta daha fazla bilgi için bkz. A. TORUN, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler*, KTB, Ank.1998, s:378.

Aşk

Sevginin en son mertebesi olan aşk Hatāi'nin āşıkane gazellerinde olduğu kadar dinî-tasavvufî mahiyetteki şiirlerinde de önemli bir yer tutmaktadır.⁸⁷

Aşk, aşığı Hakk'a ulaştıran bir vasıta. Hatāi de mecazi aşkı ilāhi aşka ulaştıran bir vasıta olarak görmektedir. Bir beyitinde bunu şöyle ifade eder.

Çün senüñ 'ışk-ı mecāzūfıdan ḥaḳıḳat bulmuşam
Şimdi sen ḥ'āhı vefā ḳılğıl maña ḥāh eyleme

(G 274/4)

'Āteş-i 'ışka düşen pervāne teg yanmağ gerek
Şöyle kim tersā içün ol Şeyḥ San'an ağladı

(G 331/4)

Aşkın yeri gönüldür. Aşk, yakıcıdır ve bu özelliğiyle "od"a ateşe benzetilir. Od'a benzeyen aşk ateşi girdiği gönülleri vücudu yakıp yıkar.

İy cān u dili ḥarāb iden 'ışk
'Uşşākı kem ez türāb iden 'ışk

Odlara ṣalub ṭarīḳat ehlin
Yaḥub cigerin kebāb iden 'ışk

Bir zerre tegi vücūda düşse
Meşhūr çü aftāb iden 'ışk

Dünyāda her ehl-i ḥān u mānı
Bī-mesken ü ḥurd u ḥ'āb iden 'ışk

(G 148/1-2-5-6)

Aşk ehli olmak zordur. Āşıklığın şartları vardır. Gerçek aşka ulaşmak için nefsi yok etmelidir. Didara tālib olan āşıklar masivādan geçmeli, cihānın bütün

⁸⁷ Şah İsmail'de aşk için bkz. Habib İDRİSİ: "Yunus Emre ile Şah İsmail Hatāi de İnsan ve Aşk" Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Ank. 1991, s. 273-276

varından el çekmelidir (190/3). Hakka âşık olanlar, didarı isteyenler candan geçmelidir.

Hakḳuna ma‘şūk olanlar şîrîn cāna ḳalmasun

Didāra müştak olanlar ḳiblesi didār mest

(G 24/3)

İfade ettiḡi anlam itibariyle ateşi ve ışığı çağrıştıran aşk yanan bir şem (mum)e, âşık da pervāneye benzetilir. Âşık, mum ışığına gelen pervāneler. Âşık, aşk ateşinden kaçmamalı ışığa gelen pervāneler gibi aşk ateşinde yanmalıdır.

‘Âşıkam dîrsen göñül ‘ışḳ âteşinden dönme kim
Şem‘ odına yanmaḡa pervāne hoş gelmek gerek

(G 159/7)

Aşk makamında âşık vecd halinde çeşitli, sırlar ifşa edebilir. Aşk hali devamlı olduḡu için aşığın sözleri akıllara dāima dîvāne gelir.

‘Âşıḳuñ ‘ākile dā’im sözi dîvāne gelür

‘Âşıḳuñ dā’im anıñçün sözi dîvāne gelür

(G 130/1)

Dîvānelerle eş tutulan âşıklar Mecnunla özdeşleştirilir. Âşıklar Hakla beraber olmak için daha çok yalnızlığı ve tenhā yerleri seçerler. Mecnunda sahralara düşmüştür. Âşıklara sahra han u mandan daha sevimlidir.

‘Âşık-ı vîrāneden men ‘itme iy ‘aḳl ehli kim

Hasta dil-i Mecnūna şahrā ḥān u māndan yahşıdur

(G 115/4)

Âşık, aşk malamında çok konuşmamalı ebsem olmalıdır. Aşk şerbetini içen aşk eri içinde bulunduḡu aşk haliyle küfür bile söyleyebilir. Fakat o, bu sözlerinden dolayı mazurdur; onun küfrü imāndır.

Şerbet-i Hakkdan içen 'ışk eri âzâd olur
Eyle serbest olanuñ küfri îmândur bilüne

(G 297/3)

Älem in yaratılış sebebi, herşeyin aslı aşktır. Allâh, kendi cemâlini görmek ve göstermek için âlemleri yaratmıştır. Bu sebeple manada âşıkla maşuk birdir. Bir beyitte aşk; denize, deryaya benzetilirken âşıkda gevher arayan bir dalgıca benzetilir.

Cân u bāş terkin kılup tecrîd ol gavnâs ilen
Elbette kim uğraşur ol gevherüñ deryâsına

(G 288/3)

Hataī, aşk ehlidir. O her demde aşkın yüz naz ile bin hitabına mazhardır.

Her demde **Ḥaṭāyī** ḥasta hāle
Şad nāz ile miñ **ḥitāb** iden ‘ışk

(G 148/9)

Girmişem bāzār-ı 'işka bir haridār isterem
İstemen sūd u ziyān girdāre muhtāc olmışam

(G 213/3)

2. Halde Vahdet-i Vücūd

a) Ene'l-Hak:

Tasavvufta, vahdet-i vücûdçu görüşe göre; bütün varlıkların Hakk'ın vücudu olduğu ve ondan ayrı olmadığı düşüncesidir. Kainatta Hakk'ın vücûdundan başka vücud yoktur anlayışıdır.” Enel-Hak⁸⁸ sözü mutasavvıflarca “ben Hak ileyim, Hak’tan ayrı değilim” manasında ele alınarak işlenmiştir.

⁸⁸ Bkz.Kasas Süresi, âyet 30 “..Ben Allah’ım”;S.ERAYDIN *Tasavvuf ve Tarikatlar* İ.1994,s:253-255.

Ene'l-Hak sırrı, Hallac-ı Mansur⁸⁹ tarafından ifşa edildiği için beyitlerde ona telmihen verilir.

Gah Hüseynlen bile pusatımı soydı bu kâdılar

Gâh o Manşür donına girdüm Ene-l-Hak dâr idüm

(G 208/3)

Ene'l-hak sırrına ulaştım, bu sır gönlümde gizli diyen Hatâi şu beyitlerle vahdet-i vücud fikrini en güzel şekilde özetlenmektedir.

Ene'l-Hak sırrı uş gönlümde gizlû

Ki Hak-ı mutlakam hak söylerem men

(G 249/3)

Men Hatâyî çekmenem gam çünki Ene-l Hak didüm

Gezmişem Haydar tegi meydâne hû merdâne men

(G 252/5)

Hatâi, "Ene'l-hak" kavramını bu tabiri kullanmadan da işler.

Yohdurur eşyâ içinde kimesne Hakdan cüdâ

Cilve kılan 'âleme nûr-ı Hüdâdur bilmiş ol

(G 175/3)

Ene'l- Hak çağırın Mansûr dilinde

Yine Mansûru ber-dâr eyleyen şâh

(G 278/5)

g. Kendinî Bilmek

"Kendinî bilen Rabbini bilir" hadisi Hatâi'nin "vahdet-i vücûd" görüşünün dayanağı olarak aldığı bir hadistir. Birkaç beyitte "kendinî bilmek" veya " özin bilmek" şeklinde geçer. Allâh'ı bilmek isteyen insan önce kendinî bilmeli, varlığının gayesini anlamalıdır. Kendinî bilmeyen Hakkı da bilmez (bkz. Hadisler)

⁸⁹ Hallac-ı Mansur'un "Ene'l-Hak" anlayışının değerlendirilmesi için bkz. Y.Nuri ÖZTÜRK, *Hallac-ı Mansur ve Eseri*, İst. 1997, s:139-151.

Gel iy ‘ārif sen öz nefsüñi tanı
Ki nefsin bilmeyen dūr ez Hūdādur

(K 12/16)

Budur bu dört kitabıñ ma’nası hem
Özüñ bilüp olasuñ yolda muhķem

(Nas /123)

Hatāi “özin bilmez” lerle oturup kalkmayı uygun görmez (Nas/139) ve anlayamayacakları için onlarla her sırrı paylaşmaz.

‘Āşinādur bu Haṭāyī sözi ĩmān biline
Özini bilmeyene dime ki bīgāne gelür

(G 130/5)

c. Tecellī

Allāh’ın, insanda ve ālemdeki bütün varlıklarda her an zuhūr etmesidir. Tecellī “Hakk’ın zat ve sıfatının zuhurudur. Allāh Teāla’nın ārifin gönlünde zahir olmasıdır.”⁹⁰

Tecellī , Allāh’ın bilinmek istemesi sebebiyle meydana çıkmıştır. Vücūd-u Mutlak olan Allāh “kūn” emri ile bütün ālemleri yaratmış isim ve sıfat filleriyle tecellī etmiştir. O, her an mütecellī dir. Fakat herkes bu tecellilere şahid olamaz.

Ne kim vardur bu şüretde göründi
Tecellī şevkini munda gör indi

(Nas 119)

Menem ol fāil-i mutlak ki dirler
Menüm hūkmümdedür hurşid ile māh

(G 300/2)

⁹⁰ S.ERAYDIN, a.g.e, s.197

Hatā'ye göre, insan da Hakk'ın adem donuna girmiş tecellîlerinden biridir:

Hakka mazhâr durur âdem sücûd it uyma şeytâne

Ki âdem donına girmiş Hüdâ geldi Hüdâ geldi

(G 335/5)

Eger nâzırsan iy tâlib Hâkı insânda gör gitme

Mübârek h'âcemüñ vechi Hâkuñ nûrında maZhardur

(K 8/10)

Geldün şüver-i vücûda haksın

Hak sende Zuhûr u 'ayn-ı Haksın

(Mes 1/5)

Hallac-ı Mansur, Hakk'ın zat tecellî sine mazhar olmuş, hakke'l-yakin bilgiye ulaşmıştır ve Ene'l hak demiştir. Hatā' de bunu şöyle açıklamaktadır.

Çün tecellî nûrını görmek temennâ eylerem

Şimdi Maşurum meni bir dâra göndermek gerek

(G 166/4)

Haṭāyî kâl ivünden hâle yitdi

Bu bir hâl ividür kâl anda neyler

(G 105/5)

Allâh önce sözle sonra diğer sıfatlarla tecellî etmiştir. “Tecellî söz ile başlayınca Salikin sülûk anında uğrayacağı ilk tecellî de, söz ile alakalı olacaktır. Bu hususiyet gereğince manevi şahsiyetlerin ilk önce kulağı açılır, sonra gözü. Hz. Mūsâ ile İbrahim'in tecellî yatı bunlara örnektir.”⁹¹

Derken Rabbi dağa bir tecellî buyurunca, onu un gibi ufaladı Mūsâ'da baygın düştü. Bu tecellî den dağ parça parça olmuş, Hz.Musâ da bayılmıştır. (Rahman

⁹¹ TATÇI, M: *Yunus Emre Divâm, KTB. Ank.1990, s:23.*

55/29) Hz. Mûsâ Tur'u Sina'da zatî tecellî 'ye kelâm sıfatının tecellî sine mazhar olmuştur;

Mûsâya tecellî göründi Turdan
Mest olup aklını şaşırdı baştan
Enel- Hak sırrını aldım Manşûrdan
Mahabbet kemerin erkândan aldım

(H 21/9)

d. Vahdet-Kesret

Vahdet-i Vücûd anlayışına göre, Allâh mutlak varlıktır, âlem ise nisbidir, izâfidir. Âlem hayaldir, varlıkların hakikati Allâh'tır. Vahdet birliği, hakikati yani Allâh'ı anlatırken kesret çokluğu, hayâl âlemini anlatmaktadır. Varlıklar, Allâh'ın isim ve sıfatlarının tecellî si oldukları için zâhirin arkasında bir batın vardır. Hatâî'ye göre zahirdeki kesret, batında tektir.

Varlıklar, yaratılmadan önce lâ-mekan ilinde İlâhî zat ile birliktedir, birdir. Allâh'ın görünmek istemesi üzerine tenezzüle geçmiş ve imkan âlemine gelmiştir. Hatâî bir yerde vahdet âleminde, misâl âlemine inişi "kesret evine düşmek tabiriyle anlatır.

Ne idüñ 'âlemi vahdetde söyle
Bu keşret ivine düşdünmi böyle

(Nas/63)

Dīvānda, vahdet ve kesret kavramları iç içe kullanılmakta, teşbihlerle anlatılmaktadır. Dinî-tasavvufi edebiyatta yaygın kullanılışıyla Vahdet, enginliği ve kuşatıcı yönleriyle denize, ummana, deryaya benzilirken, kesret de ummana kavuşmayı arzulayan bir damlaya benzetilir. Esasında katre de deryadan ayrı değildir. Vahdetin bahri yanında cihân akıllara sığmayan bir katredeir.

Veli katre degül deryâdan ayrı
Ulaşıcak bir olur şanma gayrı

(Nas / 46)

Cihān kaṭre anuñ bahri yanında

Ki garḳ olur ‘aḳıllar pāyānında

(Nas / 45)

Allāh’ı yani fena fillāh makamını arzulayan āşık bu makama erdiğini “ummana yetmek” remziyle ifade eder.

Miṣāl-i kaṭre idüm kaṭre kıldum

Biḥamdi ‘llāh yine ‘ummāne yetdüm

(G 196/6)

Gerçekte varlık tektir. Can da cānān da bir’dir. Fakat vahdet sırrına ulaşamayanlar bunu anlayamamışlar küfre düşmüşlerdir.

Cān u cānān bilmiş idük küfr ü dīni bī-edeb

Kaṭre-i ‘ummāna daldık geçdik ol deryāyı biz

(G 140/5)

“Bütün işler ona döndürülür” āyeti mucibince kesret âleminde bulunan her şey nihāyetinde Allāh’a dönecektir. Hatāi “ırmak”, “çay”, “bulak” semboluyle ele aldığı çokluğun bir’e kavuşacağını şöyle anlatır.

Aḫan çaylar aḫan arḫlar bulahlar

Yirinden mevc urup ‘ummāna gelsün

(G 248/7)

İkilik de kesretin ifadesidir. Vahdete ulaşmak için büyük bir engel olan ikilik kalesini yıkmak gerekir.

Vücūdum şehrine girdi velāyet şāhını gördi

İkilik ḳal‘asın yihdı ulaşdı zāt-ı yektāya

(G 291/2)

Bir çok beyitte vahdet-kesret kavramını işleyen Hatāi Nasihat-nāme mesnevisinin bir beyitinde dünya mihnetini vahdete değiştirmeyi öğütler.

⁹² Hūd Sûresi, 123. Āyet

Bu dünyā miḥnetin vaḥdete deñşür

Özüñi şıdķıla sen şāhā dapşür

(Nas / 110)

Güneş zerre vü hem zerre güneşdür

Özine üzüñi iy cān ulaşdur

(Nas / 56)

e. Tevhîd

Tevhîd, kısaca Allāh'ı “bir görme ve bir bilme” halidir. Hak, salike Zatı ile tecellî edince salik sadece Allāh'ın vücûdunu görür, bilir. O'ndan başkasını unuttur ve “lā mevcûde illāllah” der. Bu vahdet-i vücûd ehlinin tevhîdidir.⁹³ Hatâi de tevhîd fikrini dîvânında bu çerçevede ele almıştır. Tevhîd makamı birlik makamıdır, bu makama ikilik sığmaz;

Pîr birdür sırr bir vü ikrâr bir güftâr bir

İkilik sığmaz bu yolda ser ile serdâr bir

Sen bilürsen bendenüñ hâlin ne bilsün bilmeyen

Bir midür yâ yüz midür yâ miñmidür bâzâr bir

Âteş-i ‘ışķuñ tutuşdurdu vücûdum şehrini

Bâḥaram ki hûr birdür, nûr birdür, nâr bir

Şad hezārân zulm idersen dönmezem döndürmezem

Yüzimi yâ sözimi yâ gözümi gamh^var bir

Bu dükkân yüz miñ dükkândur Hâķ dükkânıdur velî

Şehr birdür kâr birdür asılırsan dâr bir

(G 107 / 5-6-7-8-13)

⁹³ TÜRER, Osman; *Ana Hatlarıyla Tasavvûf Tarihi*, Seha Neşr., İst. 1988, s.211-216

Gelen birdür giden birdür kalan bir
 Hemân birdür hemân birdür hemân bir
 (Kıt'a / 2)

Birkaç beyitte “tevhîd ehli” üzerinde duran şair kendisinin de tevhîd ehli olduğunu (K 6/9) ve dileyenin de olabileceğini belirtir.

Her kim ki tevhîd ehli'dür ol didü vâhid ehli'dür
 Rûz-ı ezelden tâ ebed ister kemâl-i mûntehâ
 (G 19/4)

Dilerseñ kim olasuñ ehl-i tevhîd
 Kim sende kalmıya şemme taķlîd
 (Nas / 16)

f. Gönül, Sır, Pinhân

Kur'an-ı Kerim'de⁹⁴ hususiyetle üzerinde durulan gönül insanın Allâh'ı ve hakikatı idrak ettiği bir merkezdir. İlâhî ve ruhânî bir sırdır.

Hatâi Dîvânı'nda gönül mefhumu geniş bir şekilde ele alınmış ; tecellî makamı, aşk, imân, hikmet, ilim ve sırrın kaynağı olarak işlenmiştir. Gönül, Allâh'ın tecellî ettiği yerdir. Yerlere göklere sığmayan Allâh mümin kulunun kalbine sığmıştır. Bu sebeple gönlün tecellî gâh olabilmesi için pasdan arındırılması, saflaştırılması gerekir;

Gönül şâf eyle şâf ol şâdikâne
 Şafâ birle haķikat 'âşıkâne
 (Nas / 17)

Bilmeyen kendü vücûdun Haķķı bilmez lâ-cerem
 Kim ki bildi yakın 'âlemde gümrâh olmadı
 (G 329/3)

⁹⁴ Kalbin gönül anlamında Kur'an-ı Kerim'de 130 yerde geçtiği bilinmektedir. Bkz. Y.Nuri ÖZTÜRK, *Kur'an'ın Temel Kavramları* 4. Baskı, İst. 1998, s.267-276

Gönül, aşkın mekânıdır. Dostun sevgisi, aşkı vücut şehri içindeki en yüksek makam olan gönül tahtına sultandır.

Mîhr-i 'ışkuñ naqdine vîrâne göñlümdür makâm
Kim bu gencüñ yiri her-dem harâb üstündedür
(G 76 / 5)

Senüñ 'ışkuñ vücûdum şehri içre
Bu göñlüm tâhtına sultândur iy döst
(G 23/5)

Gönül ışk hazinesinin saklandığı yerdir.

Çünkü 'ışkuñ gencini göñlümde pinhân eyledüm
Rûz u şeb ol gence men herdem nighedâr olmuşam
(G 187/4)
'İşkuñız kim oldı bu vîrâne göñlüm meskeni
Gence beñzer kim yiri dâ'im harâb üstindedür
(G 77/3)

İman ve küfrün merkezi gönüldür. İmânı korumak için küfrün de gönülde olduğunu bilmeli, aradaki ince çizgiyi korumalıdır. Hatâi aşağıdaki beyitle bu hassasiyete dikkat çekmektedir.

Göñülde küfr ü imân dopdoludur
Yakın bil küfri var imân içinde
(G 293/4)

İlim, irfan ve hikmet kişinin gönlüne Allâh'ın rahmetiyle düşer.

İre tâ fazl-ı Hağdan saña in'âm
Düşe kalbüne rahmet feyz-i ilhâm
(Nas / 12)

Allāh'ın nazargāhı olan gönül kudsitiyeti itibariyle Kabe'ye benzetilir. Bu sebeple gönül kırmak doğru değildir. Esas olan gönül yapmaktır. Hatāi bir beytinde gönül yapmanın önemini ve gönül kırmanın felaketini şöyle anlatır.

Bir gönül alar iseñ yüzüñe varmış kimidür
 Bir gönül yıhar iseñ yüz Mekke vîrândur bu gün
 (G 253/4)

Budur menden saña pend ü emānet
 Gönül yıhma veli eyle 'imāret
 (Mes / 144)

Gönül; genişliği, insanların olayların çokluğu ile şehre benzer. Sırr-ı ilahi gönülde saklıdır. Bu sırra ulaşabilmek için gönül şehrine girmelidir. Fakat bunun için hak olmak yani tevāzu sahibi olmak gerekir;

'Älem baştan başa bir seyrangahdur
 Gir gönül şehrine gör ne dergahdur
 Bir gizlice sırdır kudretullahdur
 Yazılmış defter ü dîvāndan aldum
 (H 21/15)

Ara gıl gönül şehrin
 Hağ ol pâyine sürün
 Görüp bir kardaşuñ sırruñ
 Sır idenüñ demine hu
 (H 9/2)

3- Ebedte Vahdet-i Vücūd:

"Herşey aslına döncektir" (Bakara/156. āyet) āyetinde bildirildiği üzere ezelden olduğu gibi bütün kainat, eşya ve insan ebedde Allāh'a dönecektir. Bu Kesret'de vahdeti gören Hatāi zaman zaman ebeddeki bu birlikten söz etmektedir.

Hatāi'nin şiirlerinde ezelden ebede kavramıyla ebed'de vahdet anlatılmaktadır.

Bu Hattāyī içdi andan dürr ezel bir cür'ā mey

Tā ebed huşyār olmaz mest-i cāvidandurur

(G 119/11)

Ezelden tā ebed Haydar gelüpdür

Ādem evlādına server gelüpdür

(G 52/1)

Biz ezelden tā ebed meydāne gelmişlerdenüz

Şāh-ı merdān 'ışkuña merdāne gelmişlerdenüz

(G 138/1)

Hattāyī der ben bundayın

Hak Dīvānında gündeyin

Sen bendesin ben sendeyin

Ne sen olur ne ben olur

(H 7/7)

a) Elest Meclisi

İnsanlar, ezelde “Zat’ı Mutlak” ile beraberdir. “Künt’ü kenz” hadisi gereğince varlık âlem ini yaratan Allāh, bütün ruhları yarattıktan sonra onlarla bir sözleşme yapar. Allāh insanlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Elestü bi-rabbiküm?) diye sorunca insanlar “Evet (Kālu belā)” cevabını verirler. İşte Allāh’ın ezelde insanlarla yaptığı bu sözleşme safhasına “Elest Meclisi” denir. Bu unutulmaması gereken ilahi bir sözleşmedir.⁹⁵

Hatāi’ni şiirlerinde “elest meclisi” sık sık “bezm-i elest, elest meclisi, kālu belā, beli” sözleriyle hatırlatılır. Hatāi sorumluluğunu bilen, ahbine uyan bir kuldur.

Dir Hattāyī tā ezelden kulluğa hat virmişem

Her ne kim hüküm eylesen emründe fermānam bu gün

(G 240/5)

⁹⁵ Bkz. Araf, 172; GÜZEL, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal*, s.283; ERAYDIN, Selçuk: *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.24

Bu Haṭāyī yār ilen *kālu belā* da kıldı ‘ahd
 Haḫ bilür kim bir sırr-ı an ahd u ikrāram henüz

(G 135/5)

Elest ü Rabbiküm tā haşr olunca
 Yakīn bil kim ‘Alī Murtāzādur

(K 12 / 3)

Elest, ezel ile ebed arasında yaşanacak bütün hadiselerin belirlendiği haldir. Burada verilen hükümler dünyada gerçekleşecektir. Elest, ezelde bir başlangıç noktasıdır. İnsanlar ilāhī hüküm gerçeği tekrar oraya döneceklerdir.

Tā ezel günden senüñ işkuña ikrār itmişem
 Senden özge yār ilen men ‘ahd ü peymān istemen

(G 226/4)

Biz ezelden tā ebed meydāne gelmişlerdenüz
 Şāh-ı merdān ‘işkuña merdāne gelmişlerdenüz

(G 138/1)

b) Teferrüc:

Kelime olarak seyretmek, gezintiye çıkmak, ferahlamak manalarına gelmektedir. Tasavvüfî manada ise salık’ın ulvî-süflî, maddî-manevî âlemlerde dolaşması, devretmesidir.

Hatāī, “teferrüc” terimiyle insana bu dünyanın fani olduğunu, asıl menzile tekrar dönüleceğini hatırlatarak âlem de teferrüc ehli” olmayı öğütlemektedir.

Teferrüc ehli ol ‘âlemde şādık

Taḥayyür şu’le-i didāre ‘āşık

(Nas 4)

Teferrüc kelimesini kullanınamamakla birlikte şu dörtlükte de teferrüc kastedilmektedir.

Lā-mekān İlinden misafir geldüm
 Şu fenā mülküne bastım kademe
 Nerenün selāmun getürdüm dirsən
 Şu fenā mülküne gelüp bu deme

(H 15/1)

Aşağıdaki beyitte ise dünyevi teferrücten yani gezintiden söz edilmektedir.

Yüridüm bāğuna kıldum teferrüc
 Erenler yatağı naķş-ı cihāne

(G 286/7)

c) Yakīn:

Hiçbir şekilde şüphe doğurmayan kesin ve açık bilgidir. Üç çeşit yakīn vardır:
 1-İlme'l-yakīn: İlim ve akılla edilen kesin bilgi. 2-Ayne'l-yakīn: Keşifle, görülerek
 elde edilen bilgi. 3- Hakke'l-yakīn, müşahade yoluyla edinilen bilgi demektir.⁹⁶
 Hatāī, ayne'l-yakīn bilgiye sahip olduğundan bahseder;

‘Aynel-yakīn Hāk sırrına idrak eden insān idüm
 İy ma’rifetden bī-ḥaber insafa gelgil bī-hayā

(G 19/6)

Hatāī, beyitlerde daha çok yakın bilgiden söz eder.

Yakīn bil ehl-i ikrāruñ yanında
 Yir ü gök cümle Hākdur olma gümrah

(G 300/4)

Yakīn bil kim Hüdāyīdür Ḥatāyī
 Muḥammed Mustafāyīdür Ḥatāyī

(G 342/1)

d) Meratib-i Erbaa (Dört Kapı)

Meratib-i erbaa; Tanrı'nın ve kainatın hakikatini anlayabilmek için geçilmesi gereken dört mertebedir. Bunlar sırasıyla şeriat, tarikat, mârifet ve hakikattir⁹⁷ İlk Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevî, tarikat erkânını Hz. Ali'nin bir sözüne isnad edilen "kırk makam" esasına göre düzenlenmiştir. Yesevî'den başka birçok mutasavvıfta görülen dört kapı Yesevî'nin Anadolu'daki takipçileri Hacı Bektaş, Yunus, Kaygusuz Abdal vb. de görülmektedir.

Yesevî, Fakr-name'de Hz. Ali'ye isnad ettiği "dört kapı-kırk makam" sistemini şöyle ifade eder. "Hz. Ali , radyAllâhu anhu rivâyet kılurlar kim, dervişlik makamı kırk turur. Eğer bilip 'amel kılsa, dervişliği pāk turur ve eğer bilmesee ve örgermese, dervişlik makâmı anga harām turur ve cāhil turur. Ol kırk makamını onı makam-ı şerî'atta turur ve onı makam-ı tarikatda turur ve onı makam-ı ma'rifetde turur ve onı makâm-ı hakikatda turur."⁹⁸

Yesevî kırk makamı şöyle sıralar:

Şeriat Makamları: Hak Ta'âlâ'nın varlığına, birliğine, sıfatlarına ve zatına imân getirmek; namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek; hac yapmak; yumuşak konuşmak; ilim öğrenmek; Hz. Peygamberin sünnetlerini yerine getirmek; emr-i ma'rufu yerine getirmek, nehy-i münker kılmaktır.

Tarikat Makamları: Tevbe kılmak, pîre, el vermek, havf, recâ, vird-i evkati yerine getirmek, pîrin hizmetinde olmak, pîrin izniyle konuşmak, nasihat dinlemek, tecrîd olmak, tefrîd olmak.

Ma'rifet makamları: Fenâ olmak, dervişliği kabul etmek, her işe tahammül etmek, helâl ve güzel istekte bulunmak, ma'rifet kılmak, şeriat ve tarikatı ayakta tutmak, dünyayı terk etmek, âhireti seçmek, vücûd (varlık) makamını bilmek, hakikat sırlarını bilmek,

⁹⁶ ULUDAĞ, Süleyman: a.g.e. , s.529

⁹⁷ GÜZEL, A.: *Kaygusuz Abdal*, KTB, Ank.1981, s: 287. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz. A.GÜZEL, *Hacı Bektaş Velî*, Ank, 1998, s:81-125,

⁹⁸ Kemâl Eraslan, "Yesevî'nin Fakr-nâmesi, TDİC.C.XXII İst. 1977, s.45-120; *Hacı Bektaş, Makalat*, (Hz. Esat COŞAN)s:19-30; Mustafa TATÇI. *Yunus Emre-Divânı I*, KTB, Ank.1990.s:311-320.

Hakikat Makamları: Alçak gönüllülük, iyiyi kötüyü tanımak, bir parça el uzatmamak, belki fazlaya kanaat etmek, kendisini, lokmasını Hak yolunda sebil etmek, kimseyi incitmemek, fakirliği inkâr etmemek, seyr-i sülûk kılmak, sırrı saklamak, Şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat makamlarını bilmek ve a'mel etmek.⁹⁹

Alevî-bektaşî inancı ve Dinî-Tasavvûfî Türk Edebîyatı'nın ana mevzununu teşkil eden dört kapı-kırk makam esasıyla Hacı Bektaş Velî dinî-tasavvûfî düşüncelerini hayata geçirmiştir.

İslâmiyetin din ve Ahlâk anlayışı bu sistemle daha kolay anlaşılabilir ve geniş kitlelerce benimsenmiş ve öğrenilmiştir. Bugün dahi toplumsal bir nizamın ölçülerini, belirleyen bir sistem olarak alevî-bektaşî zümreleri az çok arasında dinî-Ahlâki ve sosyolojik mahiyette devam etmektedir.¹⁰⁰

Hacı Bektaş'a göre; Allâh'a giden yollar yaratılmışların nefesleri adedince dir. Hakikate erenler bunların arasında içinde; şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat kapılarının bulunduğu yolu tercih etmişlerdir.

Bu mertebelerin de içinde en önemli olanı ilk kapı olan şeriattır. Hacı Bektaş'a göre Hz. Peygamber şeriatın önemini şöyle anlatmıştır.

“Şeriat bir ağaçtır, tarikat onun dalları, mârifet yaprakları, hakikat de meyvalarıdır. Ağaç mevcut olmazsa, dalları ve meyvaları da mevcut olmaz. Bu sûretle anlaşılır ki, şeriat asıl, diğerleri teferruattır. Varlığı ancak, aslın varlığı sayesinde olur. Asıl olmayınca teferruat olmaz. Bu, kulun belirtilen merhalelerin hiç birinde şeriatden hariç olmayacağına işarettir. Şeriatın sınırından dışarı çıktığı halde kendisini hâlâ doğru yolda sanırsa ziyana uğrayan, helâk olan, mülhitlerden olur. Hem sapık, hem de saptırıcı bir kişi olur; kazananlardan, Allâh'a ulaşanlardan olmaz da, şeytanın tebâsından olur ki, bu apaçık bir hüsrânın ta kendisidir. Bu dört mertebe, kırk tane makam ihtiva eder Kul Allâhu Ta'alâyâ ancak bu makamları geçerek ulaşır. Bunların on tanesi şeriatta, on tanesi tarikatta, on tanesi Ma'rifette, on tanesi de, hakikattadır.¹⁰¹

⁹⁹ TATÇI, Mustafa: a.g.e., s:312.

¹⁰⁰ Bu hususta bakınız. Bedri NOYAN, *Bektâşilik-Alevîlik Nedir?* Ank; Can yay. İst. 1995 3. Baskı s:250-262, KORKMAZ, Esat: *Dört Kapı-Kırk Makam*, İst. 1995.

¹⁰¹ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat*, (Hz. Esad Coşan) s:112.

Anadolu sahasında olduğu gibi Azeri sahasında da Şah İsmail Hatāi'nin dinî ve tasavvufî düşünceleri dört kapı-kırk makam esasına dayanmaktadır. Hatta şair heyeceyle yazdığı şiirlerinin de doğrudan “dört kapı-kırk makam” ifadesini kullanmıştır.

Hatāi şu dörtlükte en yücesi “yüz altmış altı uğrak” olan dört kapı-kırk makamdan söz etmektedir.

Haṭayîdir anlar ḥamdur
Anlar dünyada bî-ḡamdur
Dört kapudur kırk maḡamdur
Evciyüz almış altı uğrak

(H 12/15)

Hatāi'nin şiirlerinde bu dört makamı sırasıyla şöyle verebiliriz.

Şeriat: Hatāiye göre şeriat dört kapının ilkidir. Şeriatın kurallarına uymadan diğer kapılara geçmek mümkün değildir. Şeriatda uyulması gereken bir çok kural vardır. Bu hassas kurallar “ince yol” kavramıyla karşılanmıştır.

Şerî'atun ince yolları vardır
Ma 'ârifetün gonca gülleri vardır
Ḥaḳîḳatün derin gölleri vardır
Bülbülüm gülşende öttüm ezelden

(H 17/3)

Hatāi şeriat yolunda sabittir(75/4). O, şeriatten yani hak, yoldan kendini döndürmemesi için Allāh'a yalvarır;

Şerî 'atden meni döndürme zinhār
Haṭā üste meni gönderme zinhār

Şerî 'at yolına cânım fedâ kıl
Hevâyı cânı cânımdan cüdâ kıl

(Mes 1/10-11)

Tarîkat; hakikat yolunun ikinci kapısıdır. "Tarîkat; şerîat dairesinin içinde olduğu için şeriattan kıl kadar ayrılan, tarîkatten dağ kadar ayrılır."¹⁰²

Hatâî; şeriatten ayrılmadığı için Hak ona tarîkat ilmini ihsan eylemiştir:

Şeriat yolına sâbit Haṭâyî
Tarîkat 'ilmin ihsân eyleyen şâh

(G 229/5)

Tarîkat makamı "yol" kelimesiyle de anlatılır. Kendinî bilene yol asandır.

Haṭâyî cümlesinden kemter oldı
Özin bilene yol āsan degül mi

(G 338/5)

Her tarîkatta, bir Mürşîd Kamil (pir) bulunur. Bu sebeple, tarîkat yoluna girmek için bir Mürşîdin etegini tutmak, mürit olmak gerekir. Bir şiirinde ısrarla Mürşîdin önemi anlatırken şöyle demektedir:

Göñül ne turursun sende varsana
Mürşîd-i kâmile varmadan olmaz
Varup eşîğine yüzüñ sürsene
Mürşîd-i kâmile varmadan olmaz

(H 20/1)

Tarîkat yolu aşılması gereken çilerle, güçlüklerle doludur. Bu yolda tarîkat ehlini ateşe salıp ciğerini kebab eden sebep aşkıdır.

¹⁰² İZ, Mahir. *Tasavvuf*, İst. 1987, 3. Baskı. s: 14.

Odlara Şalub *tarikat* ehlin
Yahub ciğerin kebâb iden ‘ışk

(G 148/2)

Bir tarikat şeyhi olan Hatâi, yola yani tarikata girmenin önemini anlatan şu dörtlükte “Yol Muhammed Ali’nündür diyerek gidilecek yolu da göstermektedir.

İbtidâdan yol şorarsañ
Yol Muhammed ‘Ali’nühdür
Yetmiş iki dil sorarsan
Dil Muhammed ‘Ali’nühdür

(H 8/1)

Mârifet; sūfilerin rûhani halleri yaşayarak, manevî ve ilâhî hakikatleri tadarak (iç tecrübe ile ve vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfandır. Bu yoldan Hakk’a dair elde edilen bilgiye mârifetullah, buna sahip olan kişiye de ârifi-i billâh denir. Ma’rifetin sonu hayret ve dehşettir. Onu en iyi tanıyan onda en çok hayrete düşendir.¹⁰³ Bir beyitte mârifetten “makâm-ı hayret” tamlamasıyla söz edilir. Hatâi’ye göre mârifet, dört kapının arasından seçilmiş can içinde bir güzindir;

Şeri’atdur *tarikat*dur *hakikat*
Ma’rifet bir güzindür cân içinde

(G 293/5)

Hatâi, mârifet kapısını gevhere benzetir. Bu gevherin bir hazine ve gizli bir ilimler bilimi olduğunu belirterek ma’rifete ulaşmanın kolay olmadığını ifade eder.

Ma’rifet gevherinüñ kânına ma’den ola gör
Üşte bu genc ü hüner ‘ilm ü nihândur bilüne

(G 297/2)

Ma’rifet ehli şahid olduğu ilâhî ve manevî hakikatlar sebebiyle âlemde hayret ve şaşkınlık içindedir. Bu bir beyitte şöyle anlatılır:

¹⁰³ Süleyman ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991 s:316

Vālih ü sergeştedür âlemde ehl-i ma‘rifet
Vechüñe iy gevher-i pākize-i arz u semā

(G 17/4)

Tālibe nasihatte bulunan şair “mārifet makamında ulaşılacak” üç gün altmış altı ağ’dan bahseder.

Sen özünü rehberüñe berk eyle
Ma‘rifete üçyüz altmış ağ eyle
Kırk maḳāmı dört ḳapuda fark eyle
Gel iy tālib özüñ kul eyleyi gör

(H 19/3)

Hakikat: Hakikat; dört kapının sonuncusudur. Süfi’nin ulaştığı son makamdır, fena fillah makamıdır.

“Hakikatla şeriat bir paranın iki yüzü gibidir. Hakikatsız (ösüz, anlamsız) şeriat makbul değil, şeriatsız hakikat ise batıldır. İkisi arasında tam bir uyum vardır.¹⁰⁴ Şeriat kulluğun gereklerini yerine getirme, hakikat ise o ibadet ve taatin meyvesini derme, Hakk’ı müşahedir.¹⁰⁵

Hakikatı denize benzeten Hatāi, kendisini de Muhammed nūrundan, Ali sırrından bir gevhere benzetir.

Muḥammed nūrından ‘Alī sırrından
Ḥakīkat bahri içre gevherem men

(G 249/6)

Yine şu beyitte “lücce-i umman” tamlamasıyla hakikat makamı anlatılmaktadır.

Kim ki gark olmag dilerdür bahr-i ‘ışk-ı bī-kenār
Geşisiz bu lücce-i ‘ummāna hoş gelmek gerek

(G 159/8)

¹⁰⁴ Süleyman ULUDAĞ: *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991, s:201-202.

¹⁰⁵ Süleyman ATEŞ, *İslam Tasavvufu*, Ank.1972, s.81.

Hakikat, ulaşılması güç bir menzildir. Ârif yani bu menzile ulaşan hakikatı bırakılmamalıdır. Hatâî sevgilinin mecazi aşkından hakikate ulaşmıştır:

Çün senüñ ‘ışk-ı mecāzuñdan hakikat bulmuşam
Şimdi sen h^vâhı vefâ kılğıl maña hâh eyleme

(G 274/4)

Bu hakikat meclisinde men senem sen dahı men
Eyle sanma senden özge sevmedim sevmen dahı

(G 333/4)

Anasır-ı Erbâ: Tasavvufa göre; insan vücudu toprak, su hava ve ateşten oluşan dört unsurdan meydana gelmiştir. Hatâî, âlem-i sugra olan insanı bir beyitte şöyle özetler;

Mendedür yir ile gögüñ hem hikmeti hem kudreti
Âb u âteş hâk u bād u cümle erkân mendedür

(G 49/2)

Aşağıdaki beyitte madde âlemini temsil eden dört unsurla manâ âlemini temsil eden unsurların aslı samılarak vücūd-u mutlak ifade edilmektedir.

‘Arş u Kürsî Cennet vü hem nâr u Tübâ vü şecer
Ebr ü bād u mâ vü tîn ‘asl-ı şırası handedür

(G 120/4)

Heceyle yazılan bir şiirinde de insanın aslının dört unsurundan ibaret olduğunu şöyle anlatır.

Nâr ü bād ü âb u Hâkden halk oldum
Kendi kendim ana rahminde buldum
Müddet tamam oldu dünyâya geldum
Bu ibret nümâyı cihândan aldum

(H 21/2)

e) Nefs

Dinî - tasavvûfî bir terim olarak kullanılan nefis “Ruh, akıl, insan bedeni, cesed, kan azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murad”¹⁰⁶ manalarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de¹⁰⁷ çeşitli anlamlarda geçen nefis tasavvufta “Kulun sıfatlarının, huylarının, davranışlarının kötülüklerine verilen addır.”¹⁰⁸

Sûfilere göre ruhun en bayağı tabakası olan nefis insanın en büyük düşmanıdır. Ruhu yüceltmek, olgunlaştırmak ancak nefsten ve onun kötülüklerinden kurtulmakla mümkün olur. Bunun için daima onunla mücadele etmek gerekir.

Bir Mürşid olan Hatâî de beyitlerde nefisle mücadeleyi işlemiş, nefsin kötülüklerinden bahsetmiştir. Nefsini bilmeyenin Hak’dan uzak olduğunu bilen şair kişiyi nefsin bilmeye çağırır.

Gel iy ‘ârif sen öz nefsüñi tanı

Ki nefsin bilmeyen dūr ez Hūdādūr

(K 12/16)

Şair nefisine uyup yaman işler işlemekten Allāh’a sığınmakta, ona dua etmektedir.

Meni öz yoluña salgıl yürütgıl

Yaman işi bu nefsümden arıtgıl

(Mes 2/12)

Bazı beyitlerde nefse uymak yoldan, hak yoldan veya itikaddan azmak deyiimiyle karşılanmıştır.

Şırañuñ köprüsin giçdüm ‘amel mizānını çekdüm

Bu yoldan azanuñ maķāmı billāh nār-ı maḥşerdūr

(K 8/6)

¹⁰⁶ CEBECİOĞLU, Ethem: *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* Ank. Rehber Yay, 1997, s.545

¹⁰⁷ Nefsin Kur’an-ı Kerim’deki manaları için bkz. ALTINTAŞ, Hayrani: *Tasavvuf Tarihi*, A.Ü, İ.H.F. Yay. Ank. 1986, s.37-44

¹⁰⁸ KUŞEYRİ: *Risale* (H.Süleyman ULUDAĞ) Dergâh Yay. 3.bs. İst. 1999 s....

Hak yoldan azıtma yâ İlâhî

Kim sensin iki cihân penâhı

(Mes 1/28)

Qul gerek tanıda öz doğruluğun hak yolına

İ'tikâdın azmaya ger bây u ger kıllaş ola

(G 285/3)

Hakka vasil olmak, onun nazargahı olan gönüle ulaşmak için nefsi kırıp, parçalamalıdır.

Cānuñî şükrâne vir başuñ ile çarh oynagıl

Tarıyup nefsüñî çalgıl Kā'beteyn'ün tāsına

(G 288/5)

4- Tarikat ve Tarikatla İlgili Mefhumlar

a) Mürşid, Pir

Mürşid, irşad eden, doğru yolu gösteren tarikat ulusudur. Mürşid, bir silsile ile Hz. Peygamber'e ulaşan kişidir. Bu silsile, O'nun manevi kemalini tayin için gereklidir.¹⁰⁹ Tasavvuf ehline göre gerçek Mürşid Hz. Muhammed (s.a) dir.

"Mürşid, Muhammedi ruhu ve sırrı taşıyan yetkilidir. Yüce makamlara yol bulmanın ilk şartı, Mürşidde fânî olmaktır. Mutlak varlıkla hem-hâl olmak, Mürşidin murakabesiyle mümkündür. O halde, tâlibin ilk yapacağı şey, erenler huzurunda bulunup "muhasabe" ehli olmaktır."¹¹⁰

Beyitlerde Mürşid "er" kelimesiyle de ifade edilir. Hakka ulaşmak için Mürşide bağlanmak şarttır.

Mürşide bağlanan kişi bu yolda her türlü zorluğa katlanmalı, can ile başdan geçmeli ve asla dönmemelidir, maddi ve manevi arzularını öldürmelidir;

¹⁰⁹ TATÇI, Mustafa, Y.Emre Divânı KTB. Ank. 1991, s.370

¹¹⁰ ÖZTÜRK, Y.Nuri: *Tasavvufin Ruhu ve Tarikatlar*, s.62

Yolı ger daş ola ger yār ola ger oḡ u kılıc

Mürşidinden dönenin ma'nide ismi lāş ola

(G 285/2)

Başum ḡurbān yolunda Mürşid-i Ḥaḡ

Nice yüz min tegi cāna ḡıyan var

(G 100/2)

Hatānin Mürşid kavramına yaklaşımı mezhebidir. O yol gösterici, kılavuz olarak Hz.Ali ve imamlardan söz eder;

Ezelden şāh bizim sultānımızdur

Pirümüz Mürşidümüz hānumuzdur

(G 44/1)

'Ali Zeyne'l-ibād u Bāḡır u Ca'fer

Bulardur mü'mine Mürşid ü rehber

(Mes 1/94)

Bir beyitte sevgili, āşıklarının kendisine bağlanmaları sebebiyle tarīkat Mürşidine benzetilir.

Çıksa sarāydan bu cihān varısın dutar

Bir Mürşid-i tarīkat-i pīr ü cavān ḡopar

(G 97/4)

Hatāi, Dīvānı'nda Mürşid kavramının yanında pir ve rehber kelimeleri de kullanılır. Hatāi, kendisinin de tarīkat piri olduğunu vurgular.

Menem hem pīr ü hem sultān-ı 'ālem

Ḥatāyiem şāhuñ bir kemteriyem

(G 211/5)

b) Tālib, Mürşid, Salik

Bu kavramlar seyr-i süluk'a giren kişinin bu manevi yolculukta vuslata erişinceye kadar geçireceği merhaleleri anlatır. Hatāi Dīvānı'nda bu merhaleleri sistemli olmasa da görmek mümkündür.

Tālib'in amacı matluba ulaşmak, ledünni bilgiye sahip olmaktır. Bu sebeple Mürşide giden tālibin uyması gereken kurallar vardır.

Mürşide giden tālibūñ
Her dem vücūdı pāk olar
Mürebbi bir müsahib bir
Dilden ötürse yek olar

Arayub hāl ehlin bulup
Eyleme küfrini gālib
İzinsiz yürime tālib
Sakın ayağa yol olar

(H / 1-2)

Tālib için hakka ulaşmanın ilk yolu bir ere (Mürşid) bağlanmaktır.(H 19/2-3)

Ere yiten Hākka yiter yakın bil
Eğer tālib iseñ bu remzi bilgil
(Nas 112)

Gel iy tālib maña cānuñ fedā kıl
Ki geçmişdi günūñ hicrān içinde
(G 293/3)

Hatāi, tālibin varmak istediği menzile ulaşmış yani ledünni bilgiye ermiştir.

Tālibūñ menzili bize dükkandır
Nişān-ı pīrüz hem olur bī-nişāne
(G 294/3)

Mürid, bir tarıkata girerek bir Mürşide intisap eden kişidir. Hatâ'ye göre Mürşid iradet ehli olmalı ve her işde pirden icazet almalıdır.

Mürid oldur ola ehl-i irâdet
Her işde var ala pirden icâzet

Haram ide uyhusın dost yolına
Yana pervâne teg 'ışkuñ odına

(Nas /125-126)

Tasavvufta, Allâh'a giden yolda seyr halinde müridle müntehi (ulaşan, vasıl olan) arasında bulunan kişiye salih denmektedir. Dîvân'da sadece bir beyitte geçer.

Şeb-i hicrânda iy sâlik hidâyet şem'ine yandım
Yüzünüñ âfitâbında yüz envâr-ı ziyâ gördüm
(G 179/4)

c) Ârif

Ârif, bilen, anlayışlı irfan ve mârifet sahibi demektir. Tavsavvufta ise, Allâh'ın zatını, sıfatlarını ve fiillerini müşahade ettirdiği kimsedir. Ârif kamil insandır.

Gel iy 'ârif sen öz nefsüñi tanı
Ki nefsin bilmeyen dūr ez Hüdâdur

(K 11/16)

Ârif, hakikat menziline bırakmayan kişidir.

'Ârif iseñ koymağıl elden hakikat menzilin
'Âkil iseñ düny-e-i gaddâre virme ihtiyâr

(G 99/5)

Ârifler "sırr-ı kudret" e vakıftırlar. Bu öyle bir sırdır, öyle bir bilgidir ki onu ancak ârifler bilir.

Olar kim çehli tendir sırr-ı kudret

Anı ‘arîf bilür ince haberdür

(G 42/7)

Bir beyitte ârif, tasavvufi anlamda olumsuz bir tip olarak ele alınan zâhidle karşılaştırılır. Ârifler, zâhid gibi cehemden kurtulmak cennette gitmek için ibadet etmezler; ârifler müşahade ehlidir.

Behişt istersen iy zâhid beyândur meclis-i rindân

Haķuñ dîdârı iy ‘arîf ne cennâta müyesserdür

(K 8/9)

d) Zâhid

Zahîd tipi beyitlerde âşık ve ârifle bir tezat içinde işlenmektedir. Zahit “zahir-
prest; ârif ve âşık hakikat perestir. Zahitlerin yemeği açlık, âriflerin azığı zikirdir.
Zâhid, gösterişe kurban olmuş, ârif ise ihlasa kurban olmuştur. Zâhid işin özüne
inemeyen kişidir, âşıkse öze ulaşan gönül adamıdır.¹¹¹

Dinî özünden habersiz olan Zâhid, hadis ve Kur’ânla uğraşır (12/5) Aşk
ehlini, aşığın halini anlayamayan zâhid, onu ayıplar veya aşkı terk etmesi için nasihat
verir. (G 58/4)

Zâhidâ virme naşihat ‘ışkı terk itgil diyü

‘Âşıkunñ Allâh bilur kim sevgüsü rahmânîdur

(G 144/4)

Şair zâhidin aşığa kargışını yalan davaya benzetir.

Zâhidün karkış ‘âşık hakkında

Yalan da’vâya beñzer beñzemez mi

(G 339/4)

Âşık ve zâhid birbirine zıt iki teptir. Zâhid söz ve hareketleriyle daima yerilen
tipi temsil eder. Zâhid namazda dahi görünenden öte geçemez. O duvar ehlidir.
(G 172/3) Ama kendisinin hep sevap işlediğini anlatır.

¹¹¹ KARA, Mustafa: “Fuzulî’nin Rind ü Zahid Mesnevisi ve Türkçe Divanında Zühed ve Zahid Tipi,
Fuzûlî Kitabı, İst. Büyük Şehir Belediye Kültür İşleri Daire Bşk. Yay., İst, 1996, s183

Zāhid-i gümrah gör dīvāra eyler secdeni
Ol günāhkār eyle şanur kim sevāb üstindedür
(G 77/4)

Döndürüb zāhid yüzün dīvāra her-dem yaş töker
‘Āşıkun dīvārı yoh didāre döndürmiş yüzün
(G 235/3)

Riyākar olan zāhid hakikāte dair bir haberi duyup, anlayamaz. Çünkü onun fikri acayip kıssa ve efsanelerde doludur.

Zāhidler yolunu şaşırmış bir zümredir. Bu kafirlerin Hakka yeniden imān getirmeleri için “nur-ı ilah” olan sevgilinin yüzünü görmeleri gerekir.

Zāhid gümrahā göster yüzün iy nūr-ı ilāh
Tā kim ol kafir getürsün Hakkā imān şimdüden
(G 232/2)
Munca kim gördi seni zāhid yüzün sivmedi
Lā-cerem ol kāfirün gönlünde imān olmadı
(G 306/4)

Zāhid, Ādeme (sevilen)e secde etmeyişi, münkirliği ve aşıkları vegiliden men edişiyle de ele alınır.

Ehl-i ‘ışkuñ mā‘ni-zāt u şifātı birdürür
Ādeme kıl secde zāhid kılmagıl inkār bir
(G 107/2)

‘Işk geldi gönlüme hükm itdi cānum mülkine
Şükr kim öz tahtına uş geldi sultān yañaldan
(G 227/3)

İbadetlerine güvenen zāhid, aşığa karşı öğünür, onu küçük gören tahrik edici sözler söyler. Zāhid’in sözlerine tahammül edemeyin aşık ona şöyle tepki gösterir.

Zāhid ögünme t̄ali-‘i sa‘dem diyüp yüküş

Sen var işüñe baht-ı siyāhum yeter maña

(G 10/4)

Mescide varmağ ne hācet didim iy zāhid saña

Rüy ilen zülfi anuñ küfr ile ĩmāndur maña

(G 11/2)

Bu Hāṭāyīnün sözine münkir olma zāhidā

Bir perīnūñ hūsnı vaşfunda kelāmumdur menüm

(G 183/5)

Zāhidlerin kıyafetleriyle ilgili olarak onların yün ve yünden yapılmış elbise giydikleri belirtilir.

Zāhidūñ giydüğü şūf u saķarlaṭ

Faķirūñ giydüğü şāl anda neyler

(G 105/3)

Bir beyitte zāhid, “zūhd ehli” olarak anılmaktadır.

Zūhd ehli suāl idende herdem

Yüz hūccete miñ cevāb iden ‘ışķ

(G 148/7)

e) Mevāli

Mevali, kelime olarak köleler demektir. Emeviler Arap olmayanlara müslüman olsalar bile “Mevāli” derlerdi. Ehlibeyt taraftarları ise “Ben kimin mevlāsı”, yani sahibi sem, kimin üzerinde tasarruf ve velāyetim varsa, “Ali de onun mevlāsıdır” hadisine dayanarak bu sözü Ali bendeleri anlamlarında benimsemişlerdir.¹¹²

Hatāi’de yukarıdaki bilgiler dahilinde mevalilik kavramını işlemiş ve beyitlerde sık sık mevāli olduğunu vurgulamıştır. (G 44/7)

¹¹² GÖLPINARLI, A: *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen...*, İnk. ve Aka Yay., İst. 1977, s.229; GÖLPINARLI, A: *Tasavvuf*, Milenyum Yay., İst.2000 s.176

Ḥatāyīem mevālī ehli tevḥīd

‘Alīnūñ ḵanberinūñ ḵanberīyūz

(K 6/9)

Men mevālī mezhebem rāhum ‘Alī

Ḥācetūm zikrūm naZargāhum ‘Alī

(Rüb. 10/1)

Mevālī mezhebimdür şāh-ı ‘Asker

Şalavātüve's-selām ü merḥābādur

(K 12/13)

Didi kim aramuzda bu nişāne

Bu sözüme mevāliler ināne

(Mes 1/85)

f) Melāmet

Melāmet, kınamak, yermek anlamlarına gelen bir kelimedir. Yaptıkları hayrı gizleyen giyim ve tavırlarıyla kendilerini kınayan ve halk tarafından yerilenlere melāmi ve bu yolu tutanlara melāmet ehli denmektedir. Melāmet ehli Horasan'da ortaya çıktığı için Horasan erenleri olarak da anılmışlardır. Hatāī, melami meşrep bir mutasavvıftır. Şair melamet ehlini gönül ehli olmaları sebebiyle rind ve âşık kavramları ile beraber vermiştir;

Ger rindem vü melāmetem vü ‘âşıkam velī

Bağrum yahanda zāhid-i gümrāha şükr idem

(G 214/3)

Aşk, halini ifade eden melāmet, âşıkların giydiği bir elbisedir.

Her yiten ‘âşık mı olur dert ana kār olmasa

Dünyāda ‘âşık olan giydi melāmet donını

(G 20/3)

Melāmetiliğin şartlarından biri de sır saklamasını bilmektir. Bu sebeple melāmet ehli, boş sözlü va'iz karşısında susmalı ve onun halk içinde sırrı fâş

¹¹³ GÖLPINARLI A: *Melāmik ve Melāmiler*, İst. 1992 s:3-26, GÖLPINARLI, A: *Tasavvufian Dilimize Geçen...*, İst. 1997, s.226

etmesine izin vermemelidir. Bir beyitte sevgiliden ayrı düşen aşığın halleri yüz melâmetle nitelenir.

Şâdam andan birlü kim hicrûfide olmuş men mukîm
Yüz melâmet bu dil-i şeydâya salmışdur yine
(G 272/4)

g) Cemal, Didar

Bu kavramlar Dîvân'da, Allâh'ın güzelliği, birliği ve sevilenin yüzünü anlatmak için kullanılmıştır.

İnanışa göre Hakk'ın didârı, firdevs Cenneti'nde görülebilecektir. Âşıklar didârı, bu dünyada da görürler. Didarı görmek için gönül gözüyle bakmak gerekir.

Göñül göziyle baḡ didâr göresüñ
Nice birsen der ü divâr göresüñ
(Nas / 118)

Didarı bu dünyada göremiyenler, ahirette de göremezler.

Ki munda görmiyen cân onda görmez
Ḳalur ol vuşlatı didâra irmez
(Nas / 120)

Cemâl kavramı da Vechullah karşılığında kullanılmıştır. Cemâle mazhar olan âşıklar hafız gibi Hakkın Cemâlini ümmül kitâb (Fatiha) etmişlerdir

Hâfız-ı Ḳur'ân tegi 'âşıklar ezber kılmağa
Ḥaḳ cemâlün âyeti ümmü'l-kitâb itmişdürür
(G 54/4)

Eşyanın Hak ile var olduğunu gören her yerde ve herşeyde Allâh'ın yüzünü görür. "Nereye yönelirseniz yönelin Allâh'ın vechi oradadır."¹¹⁴ Âyetlerde de buna işaret edilmiştir. Hataî bir beyitinde bunu şöyle ifade eder.

¹¹⁴ Bakara Sûresi, a.115

Şıdkımız ol vechedür kim Hâk olur andan Zuhûr

Kim târîkatde şîrâtü'l-müstakîm olmuşdurur

(G 74 / 3)

Âdemüñ şânında 'kerremnâ didi nutk-ı ilâh

Ehl-i ma'nîsin hakikat sümm vechullâhı gör

(G 51 / 2)

Kul kefa billâhdurur zikri Hâtâyî hastenuñ

Hâk bilür kim şem'i vechullahdur didâruñız

(G 134/5)

Cemâl, didar kelimesiyle parlaklığı, güzelliği sebebiyle sevgilinin yüzü arasında bir bağ kurulur.

Tâ cemâlüñ nûrî çeşmümde nihân olmuşdurur

Gice vü gündüz işim âh u figân olmuşdurur

(G 41/1)

İy ki 'ışkuñdan olupdur cân dil gamdan helâk

Sen ne maZharsan cihânda iy cemâli nûr-ı pāk

(G 162/1)

İlâhi tecellî ye mazhar olan âşıklar gibi sevgilinin güneşe benzeyen yüzünü aşığa da bütün âlem münevver olur.

Ne burcuñ kevkebîsen sen eyâ mihr-i cihân tâ kim

Cemâlüñ âftâbından aña 'âlem münevverdür

(G 70/4)

h) Arş, Kürs, Ferş

Arş, kelime olarak taht, mülk, en büyük felek dokuzuncu gök anlamlarına gelir. Arş, kamil insanın kalbi üzerinde Allâh'ın istiva ettiği varlıktır. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde yedi semânın ve kürsinin üzerinde olduğu bildirilmektedir. Allâh'ın

mutlak hüküm verme ve yürütme gücünün ifadesi, tecellî yeridir. Manevi makamların en yücesidir.¹¹⁵

Hatâî, beyitlerde arş kavramını kürsi ile birlikte yüceliği, tecellî makamı oluşu ve genişliğiyle ele alır. (G 208/2 ; G 120/4)

Yâkin bil doğruluğ dost kapusudur

Hâkîkat ‘âleminüñ tapusudur

(Nas / 7)

Allâh’ın nazargâhı olan gönül, bir beyitte mücerretliği genişliği ve madde ötesi âlem leri kaplaması sebebiyle arşa benzetilir.¹¹⁶

İy Hâk ehli sen senüñ cismüñde Beytu’llâhı gör

Hancaru ‘azm eyleseñ levhüñde ‘arşu’llâhı gör

(G 51/1)

Arş ve kürsi Hz. Ali’nin kerametini, cömertliğini anlatmak için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Ol kerâmet kânısın kim Hâk Te’âlâdan saña

Şarḡ u garb u ‘arş u kürs oldı müsahḥar yâ ‘Alî

(K 9/10)

Ferş, kainatın en alt tabakasıdır. Şair, Nasihat-nâme mesnevisinde arş ve ferş makamlarının nakşı hakkı için dua ederek Allh’tan yardım ister.

Muallâ-i ‘arş u ferşi nakşı ḥaḳîçün

Hem ol gökden inen yakış ḥaḳîçün

(Nas / 152)

i) Lütuf, İhsan, İnâyet

Lütuf ve ihsan beyitlerde en çok kullanılan kavramlardandır. Kurtuluşa ermek için Allâh’tan, Hz. Peygamber ve Hz. Ali gibi din büyüklerinden istenen veya verilen ilâhi yardımı anlatır.

¹¹⁵ Bkz. İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi, C.1.İst.1981. s.239

¹¹⁶ ULUDAĞ, S:a.g.e, s.53

Kendü lütfüñdan yâratdı ‘âlemüñ mevcûdunu

Cümlenüñ maksûdı şâhdur istivâ’sı hânedür

(G 120/3)

İlahi lütuftan ümidinî kesmiyen (G 10/5) Hatâî, muradını vermesi için Allâh’tan lütuf ve ihsan ister.

Bu Hâtâyî hastanuñ virgil muradın yâ İlâh

Kim maña lütf u ihsân senden özge kimse yoh

(G 27/5)

Hatâî, âşıkâne gazellerinde lütuf, ihsan ve benzeri tabirleri aşk unsuruyla işlemiştir. Şair her an sevgilinin lütuf ve ihsanını umar.

Dilberâ bu derdüme dermân idersen vaqtidir

Bu fakîr üftâdeye ihsân idersen vaqtidür

(G 83/1)

Sevgilinin cevri, cefası bile aşığa lutf ile ihsandır. (G 23/6; G 152/5)

İy göñül hicrân gamından çoğ şikâyet kılma kim

‘Âşıka cevri u cefâsı lütf ile ihsâındur

(G 85/4)

Beyitlerde geçen “inâyet” kavramı da ilâhi yardımı ifade etmektedir.

Murâd içün gelüpdür dil kapuña

‘İnâyet kıl ki ihsân menzidür

(G 80/5)

Miskin Hâtâyî kapuña geldi ‘inâyet it

Vaşluñ gedâsı vâye ihsan diler yine

(G 295/5)

SONUÇ

Bu çalışmamızla Şah İsmail Hatayi Divanı'nın karşılaştırmalı bir metnini oluşturmuş ve Divân'ı dinî-tasavvufi unsurlar bakımından incelemiş bulunuyoruz. Çalışmamızın alanını da dinî – tasavvufi unsurlar olarak belirlememizin sebebini şöyle izah edebiliriz. Doğrudan doğruya dinî-tasavvufi muhtevada olan şiirler divanın yüzde seksenini teşkil eder. Geri kalan kısmını ise lirik manzumeler oluşturur. Bununla birlikte aşk ve sevgi üzerine söylenmiş şiirler de imajlar bakımından Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı'na dahildirler.

Şah İsmail, XVI.yy'da Azerbaycan'da büyük bir devlet kuran Türk hükümdarıdır. XIV.yy'dan itibaren siyasî bir çehreye bürünen Safevî tarikatının son piri, tarikat lideri ve Safevî Devleti'nin ilk başkanıdır. Kendi mezhep anlayışını resmi bir mezhep haline getirerek halka benimseten Şah İsmail Hatayi, geniş kitleler üzerinde büyük nüfuzu olan başarılı bir devlet adamı ve başarılı bir komutan olarak Türk siyasi tarihinde yerini alır.

Şah İsmail, çok yönlü bir simadır; bir tarikat lideri, devlet adamı ve aynı zamanda şairdir. Çocukluğunda dinî ve siyasî konumu itibarıyla iyi bir dinî-tasavvufî terbiye almış, bu eğitim karakterini oluşturmuş, eserlerini beslemiştir. Şiir yazabilecek kadar Arapça ve Farsça'ya vakıf olan şairin Divân'ının nerede ise tamamını Türkçe şiirler oluşturmaktadır.

Elimizde müellif hattı bulunmayan bu eser, Şah İsmail'in siyasî, tarihî ve edebî kimliğinin tahlili için oldukça önemli bir belgedir. Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı mahsulleri arasında kaydedilen eseri; Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda işgal ettiği yeri, diğer mahsuller yanında değerini hareket noktamız kabul ederek bu doğrultuda hazırlamaya çalıştık.

Bu incelemeyi gerçekleştirebilmek için önce Divân'ın karşılaştırmalı bir metnini oluşturmaya gayret ettik. Yeni oluşturulan metin üzerinde Divân'da geçen dinî-tasavvufî mefhumlar işlenmeye çalışılmış ve her biri kendi arasında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yapılan çalışma ile Hatayi'nin dinî-tasavvufî mefhumlara hakimiyeti yanında şairin, fikri edebî ve estetik yönü ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamız, Hatayi'nin hayatı, eserlerinin tasnifi, Divânın dil, şekil ve üslûp hususiyetleri ve dinî-tasavvufî unsurlar olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hatayi'nin doğumu, mahlası tarikatı, ailesi ve çocukları, yetişmesi ve vefatı anlatıldı.

İkinci bölümde, Hatayi'nin eserleri, eserlerinin tavsifi ve Divân'ın Şekli, Dili ve Sanatı üzerinde durulmuştur. Şairin 1532 beyitlik "Deh-nâme Mesnevisi" tahlile dahil edilmemiştir.

Divân'ın içinde yer alan "Nasihat-nâme Mesnevisi" tarikata yeni giren müritlere dinî-tasavvufî öğütler veren manzum bir eserdir. Eserde itikat, ibadet ve ahlâkla ilgili nasihatler verilmiş; vahdet-i vücûd fikri etrafında tasavvufî prensipleri anlatmıştır. Bunların 367'si aruz, 33'ü hece vezninde yazılmıştır.

Tezimizde karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalıştığımız metin 410 şiirden oluşmaktadır. Şiirlerin sayı bakımından en hacimlişi “Gazeller” dir. Divândaki 1 şiirin dışında heceli şiirlerin tamamı $\dot{I}_1$ ve $\dot{I}_2$ nüshalarından alınmıştır. Heceli şiirlerin 11’i gazel, 22’si koşma şeklinde yazılmıştır. Şiirlerden 11’i ise manidir.

Şair, aruzla yazdığı şiirlerde vezin konusunda çok da başarılı değildir. Şiirlerinde sık sık vezin bozukluklarına rastlanır.

Hatayî’de yarım, tam ve zengin olmak üzere kafiye çeşitlerinin hepsine rastlanır. Bazen benzer sesleri dahi kafiye olarak kullanmıştır. Özellikle gazelerde redifin çok kullanılması da Hatayî’nin şiirini şekil yönünden niteleyen unsurlardır.

Şairin dil ve üslûbuna yer verdiğimiz bölümde, Hatayî Divânı’nda günümüz Azerbaycan Şivesine göre arkaik olan kelimeleri ve bazı gramer şekillerini gösterdik. Hatayî, 11.yy Azerbaycan Türkçesi’nin kelime hazinesini ve gramer şekillerini olduğu gibi yansıttığı gördük.

Hatayî üslûp sahibi bir şairdir. O, bu üslûbu oluştururken dini-tasavvufî Türk Edebiyatı’nın anlatım ve mecaz sisteminden faydalanmıştır. Eserlerinde nasihat ve hitap yoluyla anlatımdan, delil ve ispat yoluyla anlatıma kadar bir çok anlatım şekline başvurmuştur. Şiirlerinde atasözlerinin yanında daha çok deyimlere ve hak söyleyişlerine yer vermiştir. Onun şiirleri tasavvufî mecazlarla örülüdür.

Dördüncü bölümde, Hatayî Divânı’ndaki dini ve tasavvufî unsurları inceledik. Din bahsinde, dinin itikat, ibadet ve ahlaka dayanan unsurlarını ayrı ayrı ele aldık.

Hatayî’nin Allah’a itikadı tamdır. Onun fikir dünyası “kelime-i tevhid” inancına dayanır. Kısaca O, Allah’ın birliğine inanan, vahdet-i vücud düşüncesini benimsemiş, tasavvufî terbiyeyle yetişmiş, sûfî bir şairdir.

Beyitlerde adından en çok söz edilen peygamber, Hz.Muhammed’dir. Hz. Peygamber büyük bir muhabbetle ve üstün meziyetleriyle ön plana çıkarılarak anılmıştır.

Şair dört büyük kitaptan tasavvufî anlamda söz eder, fakat bunlardan ilk üçü hakkında fazla bilgi vermez.

Hatayî rind tavırlı olduğu ve melâmi meşrep bir görüşü benimsediği için ibadetle ilgili kavramlar üzerinde fazla durmaz. Nasihat-nâme’de ibadetler başının salavat olduğunun belirtir. Hayır ve şer, kaza ve kader Allah’tandır. Ahiret hayatı ve bu hayatın iki temel ögesi cennet ve cehennem de dahil olmak üzere Hatayî’nin ısrarla üzerinde durduğu bir konudur. Bu konuda ümit ve korku arasındadır. Allah’a niyazdan vazgeçmez. Cennet bahsinde Yunus kadar tenezzülsüz değildir. Allah’tan kendisini Cehenneme atmamasını, cennetten yahşi yerler vermesini ister.

Divan’da doğrudan iktibas veya telmih yoluyla pek çok âyet ve hadise delil ve ispat yoluyla açıklık getirmek gayesiyle ele alınmıştır.

Hatayî, bir tarikat lideri olmakla beraber mutasavvıfane bir hayat sürmemiştir. O, tasavvufî bir terbiyeyle yetişmiş, tasavvufî terminolojiyi çok iyi bilen bir sûfî şairdir. Şiirlerinde tasavvufun temel prensipleri “vahdet-i vücud” hakimdir. Aleme bu çerçeveden bakar.

Ezelde bir olan varlık tecelli etmiş böylece kesret âlemi bir sûretten ibarettir. Her şey sonunda Allah’a yani Bir’e dönecektir.

Hatayi Divanı, lirik ve tasavvufi şiirlerden oluşmakla beraber Divân'ın temelinde tasavvuf hakimdir. Tasavvufi şiirler, vahdet-i vücud düşüncesine ait unsurlarla örülmüştür. Varlığın birliği ilkesine dayanan bu düşünce beyitlerde vahdet, kesret, aşk, meratib-i erbaa, gönül, on sekiz bin alem, teferrüc vb. kavramla işlenmiştir.

Tasavvufi unsurlar daha çok Divânın şahıs kadrosunu oluşturan aşık, sevilen ve takib tipi etrafından yoğunlaşmaktadır. Bir İmâmi Caferî olan Hatayi'nin dünyasında ehl-i dil (arif, abdal, melâmeti), sevilenin Allah, Hz. Muhammed, ehl-i beyt ve on iki imam, rakibin ise zâhid olduğunu görürüz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, dini, siyasî ve tarihi şahsiyet olan Hatayi, aynı zamanda kelime-i tevhid inancına sahip, tasavvufun vahdet-i vücud görüşünü benimsemiş, mutasavvıf bir şairdir. Dinî-tasavvufi Türk Edebiyatı'nın Azerbaycan sahasındaki önemli temsilcilerindendir. Eserleriyle dinî-manevî nüfuzunu dört yüz yıldır koruduğu gibi aynı inanca bağlı pek çok şairi de tesiri altına almıştır. O'nun edebiyattaki tesirini görmek için Azerbaycan ve Türkiye'de bulunan cönk ve mecmualara bakmak bile yeterli olacaktır sanıyoruz.

ŞAH İSMAİL
HATÂÎ
DİVÂNİ

KASİDELER

1

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 İy ki yoḥdan bu cihānı var iden Perverdigār
Yiri kâ'im gökleri devvār iden Perverdigār
- 2 *Küntü kenzen* āyeti vaşfuñda olmışdur nüzül
Varlığına *kün fe-kān* ikrār iden Perverdigār
- 3 Cümle-i 'ālemde sen günden daḥı zāhir velī
Dilde dā'im adımı Settār iden Perverdigār
- 4 Mü'mine mesken kılupdur bağ-ı Cennetü'n-Na'im
Kāfir-i münkir makāmın *nār* iden Perverdigār
- 5 Cümle eşyālar gözin der-ḥ'āb idendür giceler
Gökde kevkebler gözin bīdār iden Perverdigār
- 6 Bir kulını *od'a* yaḥub kıldı fi-nār'üs-saḥar
Bir kulını mahrem-i esrār iden Perverdigār
- 7 Mısr içinde Yūsufu bir kul iken suḫtān iden
Derd ilen Ya'kūbmı bī-mār iden Perverdigār

T₁b, M₂b, L₂₉ a, P₁ 22 b, P₂ 1 b, V₁ b, İ₂ 4b, İ₁ 5a

¹ yoḥdan: yokdan İ₁ İ₂ / kâim : sābit İ₁, İ₂

² kenzen : kenzüñ P₂, V, İ₂ / M vaşfuñdan: vaşfunda P₁, P₂, M, İ₂, L, evşafuñda İ₂

³ cümle: cümle bu İ₁, İ₂ / velī: zāhirsın İ₁, İ₂ / cümle 'ālemden 'ayānsın gün teki zāhir velī P₁, L

⁴ kılupdur: kılandır M, P₁, P₂, L; fikendür V / cennāt'ün-nāim: Cennāt ü Na'im T / Kāfir ü münkir: Münkir (e İ₁, ü İ₂) kafir İ₁, İ₂

⁵ eşyālar: eşyānuñ P₂; eşya P₁, L, / gözin: gözünde V / der: V / idendür: idende L, P₂; İ₂ itdüñ İ₂, İ₁

⁶ Oda yaḥub: zār idüb İ₁, İ₂ / oda yaḥub kıldı: yanduran hısm ile P₁, P₂, V, M/kıldı: hısmile İ₂

⁷ iden: kılan L, P₂, İ₁, İ₂; idüb İ₁, İ₂ // / bīmār: bīdār İ₁, İ₂

- 8 Yūnusı deryā içinde yuddurup bir balığa
Āteşi İbrāhime gūlzār iden Perverdigār
- 9 Yağduran deryāya gökten ebr-i nisān yağmurun
Kaṭresinden lū'lū-i şehvār iden perverdigār
- 10 Enbiyālar cem'ine yazduran ā'lā mertebe
Muṣṭafāmı cümleden muḥtār iden Perverdigār
- 11 On iki ma'sūm-ı pakī pīş iden ümmetlere
Murtaẓāmı Ḥaydar-i Kerrār iden Perverdigār
- 12 Lūṭf ile aḥvāline kılğıl Ḥaṭāyīnūfī nazar
'Işk içinde vālih-i dīdār iden Perverdigār

2

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Şol mübārek zātūna işūm senādur yā Nebī
'Āsilig bīmārına aduñ şifādur yā Nebī
- 2 Ayaguñ toprağınūñ kadrin ne bilsūn her kişi
Hālik ol toprağa kemter bahādur yā Nebī

⁸ yudduran: yutduran İ₁, İ₂ yuddurub:yutduran İ₁ İ₂, V

⁹ ebr-i: āb-i İ₁, İ₂

¹⁰ cem'ine: bahşına T / yazduran: bahş iden P₁, P₂, V, İ₁ İ₂, L; yazdurdı İ₁, İ₂ // cümleden: kamudan M

¹¹ pakī: imāmı A, P₂, P₂, T; imamlar V // Murtaẓāmı: Murtaẓāyı P₁, İ₁, İ₂

¹² Luṭf ile: Eyleyüb P₂, L; eylegil P₁; luṭf idüb V: luṭf ile T, M, İ₁, İ₂ kılğıl: bende-i P₁, L / kılşafı V

*İ₁ ve İ₂ 'de 13. Beyit olan bu kasidenin 6. Beyiti şöyledir:

Üşte toğdı ay u gün gölge saldı 'āleme

Kūn-fekānuñ sırruñı izhār iden perverdigar

T_{2a}, M_{3b}, L_{57a}, P_{144b}, P_{22b}, V_{1b}

¹ 'Āsilig: hāşig V / aduñ: işim L

² bilsūñ: bilür T // ol toprağa: toprağına T

- 3 Ol makāmuñ kim melek yitmez şufūf-ı na'line
Ayağūñ altında ol hāk-i pādur yā Nebī
- 4 Kaldı sidrū'l-müntehā kiçdüñ felekden tā zemin
Kim yeter bu kıadre Hāk'dan müntehādur yā Nebī
- 5 İy güneş yüzlü seni her kimse kim Hāk bilmedi
Dañla maşşerde anuñ yüzi karadur yā Nebī
- 6 Çün senüñ hoşluğuna yaratdı şāni 'alemi
Ayağūñ toprağına 'ālem fedādur yā Nebī
- 7 Her münāfık kim saña göñlüñde inkār eyledi
Tā ebed yanmağ cehennemde revādur yā Nebī
- 8 Hem senün tā'rifüñ itdi hem 'Alinüñ ol Çalab
Nişe kim sen Mustafā ol Murtezādur yā Nebī
- 9 Mu'cizātüñ kıatına Mūsādur mişāl-i mürçe
Gerçi Fira'una 'Asāsı ejdahādur yā Nebī
- 10 Bu Haṭāyī hastaya kılğıl şefā'at rüz-ı haşr
Çünkü aslundan senüñlen āşnādur yā Nebī

³ melek : felek P₁ ,L

⁴ kiçdüñ: kişdüñ T,M / zemin: semā P₁, L // Kıadre Hāk'dan :Kadr-i Hāk'a T,P₁,L

⁵ dañla: tañla M

⁶ yaratdı Şāni: Şāni yaratdı P₁, L/'ālemi:dünyā P₁// 'ālem:cānım T, M,L / toprağına M/fedādur:baḥadur

⁷ ab:P₂ / revādur:cezdādur V

⁸ Çalab: ilah T, P₁; ḥabīb V, M Hem senün: Çün senün V,

⁹ Katna: katıda P₁ // Gerçi: Çünkü V / Mūsādur: Māsā P₂, V,L

¹⁰ aslundan senüñlen: aslında senüñle P₁

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ulü Fā'ilün

- 1 İy Hâk kelâm içinde didi Murtaza seni
Hâk bildi şıdk u cān ile ehl-i şafâ seni
- 2 Gümrah olaydı halk-ı cihân ser-be-ser kamu
Ger kılmısaydı 'âleme Hâk rehnümâ seni
- 3 Lâ-fark ivinde "beyneke beyni" makâmına
Hemden oğudî her sırrına Muştafâ seni
- 4 Hâs itdi bir Peyamberi bir dîn ü millete
Gönderdi cümle 'âleme Hâk rehnümâ seni
- 5 Heycâ' gününde durmadı hiç kimse tîguña
Şîrüm diyüp bu ma'niden öğdü Hudâ seni
- 6 Nân u katarı sâ'ile Kanberle virdigün
Münkirdür ol ki dimeye kân-ı sehâ seni
- 7 Hiç kim senüñ tegi yaratılmışda görmedi
Lâ-seyfe anuñçün söyledi hem "lâ-fetâ" seni

T_{6b}, L_{58b}, P_{146a}, P₂, 3a, V_{2b}

¹ şıdk u cān: cān u şıdk P₁; şıdk -ı cān T / ile: ilen V, P₂

² halk-ı: ehl-i T

⁴ ab:-T / her: bir P₁, P₂ // Hâk rehnümâ: rahmet Hûda V

⁶ ma'niden: ma'nide P₁, virdüñüz : virdügün P₁, T // ki: kim V

⁷ yaratılmışda: yâr olmuşda T

- 8 Sözüñ beyân-ı Hâkdur özüñ Hâk-nişân seni
Münkirdür ol ki dimeye kân-ı seḥâ seni
- 9 Allâh yolına virmege cân râzı kimse yoḥ
Bu bâb içinde gördiler ehl-i rızâ seni
- 10 Dirler günâhı ümmetüñ olmaz devâsı hiç
Bu ‘illet-i devâsıza bildük devâ seni
- 11 Zâhirde gerçi şüretüñ oldı beşer senüñ
İnsân dimek muâyine olmaz revâ seni
- 12 Men şî'r ilen ḥaçan yetem evşâf-ı zātuña
Ḳur'anda çünkü vasfuñ aydur *Ve'd-Ḍuhâ* seni
- 13 Künh-i ḥaḳîkatüñni senüñ kimse bilmedi
Sormağ gerek durur yine senden saña seni
- 14 Şekk ü gümân içinde fenâ buldı tâ ebed
Dar'ül fenâda bilmeyen ehl-i bekâ seni
- 15 Yetmezdi hiç maḳâmı kerâmatâ evliyâ
Ger önlerince görmüşler pişvâ seni

⁸ Hâk-nişân senüñ: Hâk nişânı sen P₁,P₂, V, Hâk:-T /söyledi: söylese V // Münkirdür: Kafirdür P₂ / Münkürdür odur ki: Münkir odur ki P₁

⁹ yolına: yolında P₁ / râzı kimse: kimse râzı P₁, / râzı: zârî T // ehl-i rızâ: ehl-i Hüdâ T

¹⁰ devâsıza:devâsına V/ bildük :bulduḥ T

¹¹ Senüñ :veli T,V,A // muâyine:bu ma'niden V

¹² ilen:ile T / ḥaçan:kaçan İ₁ // Ḳur'an içinde. Ḳur'an'da çünkü İ₁

¹³ Sormağ:sormak T,V,P₁ / yine:gine P₁

¹⁴ içinde fenâ: fenâ içinde V / buldı:oldı P₁

¹⁵ ab:-P₁ / yetmezdi: Hiç yetmeye V / görmüşler: görseler V; kılmasalar P₂

- 16 Baħr-ı şecā‘at evc-i saħāvet mekān-ı lūtf
Kan-ı kerem seni didim ehl-i vefā seni
- 17 Esrār içinde yitmediler evliyā sana
İhsān içinde Hāk didiler enbiyā seni
- 18 Bildük ne ma'niden ale'l-insān hīn-i dehr
Kur'ānda çünki kıldı beyān “*Hel etā*” seni
- 19 Yā Rab Haṭāyī bendene kılğıl şefa‘āti
Ol günde kim penah ider ehl-i haṭā seni

4

Mefā‘ülün Mefā‘ülün Fa‘ülün

- 1 Cemālūndür senūñ nūr-ı ilāhī
Yüzūndür ‘ālemūñ ḥurşīd ü māhı
- 2 Ayağūñ iy mazhar-ı Hāk
Erenler başıñ tāt u külāhı
- 3 Nişār olsun saña dünyā vü uķbā
Ki sensen dīn ü dünyā pādişāhı
- 4 Şehen-şehsen ki kemter kullarıñ
Önüñce evliyālardur sipāhı

¹⁶ didim: direm P₁, P₂, V / gaza: vefa P₂; sehā P₁

¹⁷ ab:-T, P₁, evliyā: enbiyā İ₁ // didiler: diler V, enbiyā: evliyā İ₁

¹⁸ kıldı beyān: beyān kıldı İ₁

T7b, L58a, P₁5b, P22a

- 5 Kamu biçāre vü dermāndelernüñ
İşigüñ toprağıdur tekyegāhı
- 6 Senüñ fermānuña iy fahr-ı ‘ālem
İta‘āt kıldı mehden tā be-māhı
- 7 Münāfik varmadı şer’uñ yolına
Dalāletden itürdü doğrı rāhı
- 8 Sözüne olmadı her kim ki fermān
Yolında kendü için kazdı cāhı
- 9 Senüñ yoluñda her kim ki fermān
Cehennem oldu anuñ cāygāhı
- 10 Halāş oldu gühānından temāmet
Kime kim lütf ilen kıldıñ nigāhı
- 11 Günehkār ümmetüñdür bu Hatāyı
Nażar kıl hāline sen gāh gāhı

¹ yüzüñdür : yüzüñde L

⁴ kullarınufı: kullarufı teg L

⁵ Kamu: hamu P₁, L // tekye gāhı: secde gāhı P₁, L

⁷ Varmadı:/ delāletden: dalāletde

⁸ kim ki: kimse P₁// yolında kendü özinün kodi çāhı T / kendü için: kendözine L; kendüsine P₁

⁹ ab P₂

¹⁰ Kime kim: kime ki P₁ / ilen: ile T, P₁

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Menem ki cān u dilden Ḥaydarīyem
Ḥabīb-i Zü'l-Celālün çākeriyem
- ² Ğulām-ı ḥānedān-ı Ahmedem hem
‘Alīnūñ Kaṇberinūñ kaṇberiyem
- ³ Ḥasen şehrinden mesken dutdı gönlüm
Ḥüseynūñ hem kemine kemteriyem
- ⁴ Muhibbem ‘āşıkam Zeynel ibāda
Muḥammed Bākırūñ ḥāk-ı deriyem
- ⁵ Münezzeh mezhebinden her gürūhuñ
Mevālī mezhebem Ḥaḳ Caferīyem
- ⁶ İmām Kāzım ‘Alī Mūsa Rızānuñ
Muhibbiyem ‘ādusından berīyem
- ⁷ Tāḳi tācum Nakīdur nūr-ı ‘aynum
Fedāyī ḥāk-i pāy-i ‘Askerīyem

İ₂19b, A14a, T8a, V3a, P₂9b¹ ki:kim A, P₂² Ğulām-ı:Muhibb-i A, P₂, V, İ₂ / hem:men A, P₂; ben İ₂³ a:4a, V /mesken dutdı göflüm:göflüm dutdı mesken P₂

“Ḥasan ḥulḳ-ı rızādur nūr-u çeşmüm

Ḥüseyn-i kerbelānuñ kemteriyem” İ₂⁴ a:3a V / Ḥākikat abdiyem Zeynel İbaduñ A, P₂, V (abdiyem:kanberem İ₂ / ibādun:ibāda İ₂)⁵ Muhalif her gürūhuñ mezhebinden A, P₂ / mezhebinden:meşrebinden VMünezzeh meşrebem men yār-ı sadıḳ İ₂⁶ Ali: - T, P₂ / Rızā'nuñ: er- Rızā'nuñ İ₂ / muhibbī em: muhibbiyem İ₂

- 8 Muḥammed Mehdi-i şāhib zamanuñ
Muṭī'em emrine fermān-berīyem
- 9 Taḥallüş Caferi kıldum anuñçün *
Ḥāric gözlerinüñ ḥaṇçeriyem
- 10 Ḥāric hanedānuū düşmenidür
Zarüretten dir ki Ḥayderīyem
- 11 Hüseyī em yezide lā'netim var
Ezelden men düçar-ı Ḥayberiyem
- 12 Ne üçü severim ne had yarısın
Ḥāric gözlerinüñ ḥaṇçeriyem
- 13 Ḥaṭāyīem bu gün meydān içinde
Bihamdi'llah ki şahuñ leşgeriyem

6

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Ezelden perr-i 'ışkuñ perreviyüz
Ṭarīkat ehl-i fazluñ rehberiyüz
- 2 Didi çün Mustafā “*el-fakru fahrī*”
Ḥaḳīkat ḥandan-ı ferzendeleriyüz

⁸ zamanuñ:rehanuñ A

ol :- T,V

⁹ ab : 11 ab T

* Bu beyit şiirin başka bir şaire ait olabileceği göstermektedir

- 3 'Alidür 'aynımızda 'ayn-ı mazhar
Zemîn ü âsumānuñ enveriyüz
- 4 Hasandur mîrümüz meydān içinde
Hüseyn-i Kerbelānuñ çākeriyüz
- 5 'Alî Zeyn-el 'İbaduñ şāh başıçün
Yol içinde Muḥammed Bākırīyüz
- 6 İmām Kāzım 'Alî Mūsā Rızānuñ
Olaruñ 'ışkınuñ der-bederiyüz
- 7 Takidür bā Nakī şāh 'Askeriyem
Velî Mehdî velāyet leşkeriyüz
- 8 Bugün abdāllaruz āzād iy şāh
Cihānuñ kāl u kıylinden beriyüz
- 9 Haṭāyiem mevālî ehli tevḥîd
'Alînuñ kanberinüñ kanberiyüz

7

Mef'ûlû Mefû'tlû Mefû'tlû Fa'ûlûn

- 1 Deryâ-yı Necef gevherine kan 'Alidür
Billah leb-i l'al-i Bedehşâm 'Alidür

T10a,P126b,L34a

⁶ ab:7ab L,P1,P2'de bu beyit şöyledir.

Eger sorar münkir söyle iy cān

Kemāl-i fazl ile Hak Ca'feri yüz

//'ışkınuñ: 'ışkına T

⁷ Velî:Dem-i P1,L

⁸ abdallaruz:abdalları T/iy :-T,P1,L

İ13a, İ23b

¹ kanı:kān İ1 // ki:- İ1,İ2 //Billāh : Bir lām-ı T/ Bedehşām:Bedehşān İ1,İ2

- 2 Eşyâda iki nûr ki meşhûr olupdur
Hürşîd-i Muhammed meh-i tâbân-ı 'Alîdür
- 3 Mi'râce Muhammed ki 'urûc itdi zî suffî
Pir didigi Hâk gördi ki aşlanı 'Alîdür
- 4 İslâm anası Fâtıma çün hayr'ün-nisâdur
Zirâ hamuya dîn ile îman 'Alîdür
- 5 Ma'bûd ebedî 'âlem anuñ hükmüne fermân
Cân içre 'ayân oldu vü pinhân 'Alîdür
- 6 Men çâkerem ol şah-ı Hasan pâdişeh-i vâkt
Hâkdur ki gönül tahtına sultânı 'Alîdür
- 7 Vir başını Hüseyin 'ışkuña şüfi u şehîd ol
Gel şüpheden arın şeh-ı merdânı 'Alîdür
- 8 Git Zeyn'ibad küçesine söyle *Ene 'l-hâk*
Tahkîk perest ol ki Yezdânı 'Alîdür
- 9 Hâk içre zuhûr etdi Muhammed şıfatılen
Bakır didi cism oldu velî câmı 'Alîdür

³ Ki 'uruc itdizi süffî: 'uruc eyledi mihr-i İ₁,İ₂

⁴ çün:- İ₁,İ₂ // Zirâ ki âyet ü dîn velî İmân 'Alî'dür İ₁,İ₂ // Birdür ki Hâk gördigine aslan 'Ali'dür İ₂; Bir dergeh-i Hâk gördüğü aslan 'Ali'dür İ₁

⁵ ab:3ab İ₁,İ₂ / ebedî İ₁,İ₂ // vü:bu İ₁,İ₂

⁶ Men çâkeriyem şah-ı Hüseynüfî pâdişâh-ı vâkt İ₁,İ₂ // gönül:gönüller İ₁,İ₂ / sultânı:sultân İ₁,İ₂

⁷ şüfi:iy şüfi İ₁,İ₂ // Kim oldu şehîd ol:Gel şüpheden arın İ₁,İ₂

⁸ Git Zeyn 'ibād :Gir Zeynel-abâ İ₁,İ₂ //perest ol ki:perestiş ile kim İ₁,İ₂

⁹ Mümin baña bir oldu Muhammed'e hem zahir İ₁,İ₂ // Bâkır didi:Bâkır baña İ₁,İ₂

- 10 Ca'fer yüziñün harfini yüz ders oğuram men
Her şuret ile şuret-i Rahmānı 'Alīdür
- 11 Heft āyet ile Mūsā Kāzım ki be-Tāḥḫīk
Deryā-yı muḥīt oldı ki-ummānı 'Alīdür
- 12 Sekiz kapusın Cennāt-i Adnuñ bula yit
Mūsā-i Rızā Şāh-ı Ḥorāsān 'Alīdür
- 13 Sultān seraperde-i İslām-ı Tāki kim
Atāları teg sāhib-i imānı 'Alīdür
- 14 Fehm eyle yūri aḥsen-i Tāḫvīmi Nakı bil
Taḫvāya ḥariş olma ki 'irfan 'Alīdür
- 15 Bā dest-i tevekkül dutagör dāmen-i 'Asker
Yekreñ olanuñ derdine dermānı 'Alīdür
- 16 Sultān-ı serā perde zuḥūr oldı çu Mehdi
Fāş oldı şehensāh ki devrānı 'Alīdür
- 17 Terk eyler idi küfrüm bi-şekk iy Ḥatāyī
Her div-i la'in bilse Süleymān 'Alīdür

¹⁰ harfini :harfine İ₁,İ₂ /oğuram:oğudum İ₁,İ₂ // şuret ile suret-i:süre ile süre-i İ₁,İ₂

¹¹ Her pā yed ile Mūsā-yı Kāzım'dan be-ḥakikat İ₁,İ₂ // ki:çü İ₁,İ₂

¹² Sekiz kapusın:Sekizdür kapusı İ₁,İ₂ // Mūsā Rızā:'Alī Mūsā Rızā İ₁,İ₂

¹³ Bil aḥsen-i taḫvim be-taḫḫīk ü Tāki'dür / Takvāya iken ḥariş olma ki 'irfan 'Alī'dür İ₁,İ₂

¹⁴ Bağdad-ı vücūdumda imam üste Nakı'dür // Bu:Her İ₁,İ₂ gerdān:devrān İ₁,İ₂

¹⁵ Bir:Bā İ₁,İ₂ //dermān :dermān 'Alī'dür İ₁,İ₂

¹⁶ 'Alemlere fāş oldu şehensāh Ali'dür İ₁,İ₂

¹⁷ Her div ne bilsün:Ger div-i lain mülke İ₁,İ₂

Mefû 'ilûn Mefû'itûn Mefâ'itûn Mefâ'ilûn

- 1 Gel iy 'ârif saña her dem tavâf hacc-u ekberdür
Ki kıble nûr-ı peygamber imâmı Nakd Hayderdür
- 2 'Alî oldur ki cennetde olupdur sâkî-i kevser
Budur cennet budur sâkî şarâb-ı âb-ı kevserdür
- 3 Elinde bâde-i gülreng içer gâzilerün şâhı
Ne hâcet nuql için şekker sözün kand-ı mükerrerdür
- 4 Şecâ'at bu kerâmât bu velâyet bu mürüvvet bu
'Alîni görmiyen hâzır yezîd ü gebr ü kâfirdür
- 5 Hadîs-ü va 'iz Kur'ândan ne bulduñ gelgil iy zâhid
İmâmuñ ismi Kur'ândur hadîs Allâh u ekberdür
- 6 Şırañuñ köprüsin giçdüm 'amel mizânını çekdüm
Bu yoldan azanuç makâmı billâh nâr-ı maşşerdür
- 7 Hıtâyılan Hutun mülki şehâ feth oldu Çini bil
Ki meclis nâfe-i çinün ser-â ser müşg-i 'anberdür

T13a, L96b, P1 8a, V25a

¹ imâmı:imâmuñ V

² Cennet:sâkî P1,L /sâkî:cennet P1,L

³ içre:içre V

⁴ P1,L'de "velâyet, mürüvvet ve kerâmet" kelimelerinin yerleri değişiktir

⁵ 5ab : 7ab T, İmâmuñ:Kelâmuñ V

- 8 Ayā mihrāb iden taşu ḥaḳīkat mezhebin dut kim
Nigāruñ kām̄eti k̄aşı maña mihrābu minberdür
- 9 Behişt istersen iy zāhid beyāndur meclis-i rindān
Ḥaḳuñ dīdārı iy ‘ārif ne cennāta müyesserdür
- 10 Eger nāzırsan iy tālib Ḥaḳı insānda gör gitme
Mübārek ḥācemüñ vechi Ḥaḳuñ nūrında mazhardur
- 11 Ḥaṭāyīnūñ degül ḥaddi şehā ḳulam diyebilgil
Eger ḥıdmet ḳabül olsa anuñ mevlāsi ḳanberdür

9

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ülün

- 1 Ḥaḳīkāt baḥr-ı zātuñ enver oldu
Şıfātuñdan anuñ bir gevher oldu
- 2 Muḥammed Muştāfādur kân-ı gevher
Kemāl-i ḳudretüñden Ḥaydar oldu
- 3 Ḥasandur mülk-i ‘ışḳuñ doğru yāri
Anuñ ḥüsnine Yūsuf çāker oldu

⁸ ab: P₁ / mezhebinden: mezhebinde L

⁹ zāhid: ‘ārif/beyāndur ساو ایتب T// ‘ārif: zāhid P₁, L; ‘āşık/ cennāta: cennetde P₁

¹¹ Ḥaddi: ḥaḳı P₁, L / ḳulum diyebilmek: ḳulum diye bilgil T; ḳulumdur diye bil kim L; ḳulum diyebilem V; ḳulum yakīn bil kim İ₁

T_{12a}, L_{59b}, P_{146b}, P_{210a}, A_{14b}, V_{3a}, N₁₃, İ_{116b}

¹ baḥr-ı zātuñ : baḥr-ı zāt-ı T, P₁, P₂, L, V, İ₁/enver: ekber T, P₁, P₂, L, A, V//şıfātuñdan anuñ: Anuñ şıfātuñdan İ₁

² Ol gevher Muştāfādur nakd ‘ālem İ₁

³ Ḥasan ḥüsnüñde hayrāndur melekler /
Ḥüseyn-i Kerbelā tāt-ı ser oldu İ₁

- 4 Hüseyn-i Kerbelâdur şâh-ı ma'nâ
Aña münkir olanlar kâfir oldu
- 5 İmâm Zeyne'l İbâdun Bakır bil
Mevâliler imâmı Ca'fer oldu
- 6 İmâm-ı Kâzım 'Alî Mûsa Rızâ'dan
Takî'dür bâ Nakî şeh-i 'Asker oldu
- 7 İrişdi va'desi şâhib-i zamānuñ
Ulı dīvân kuruldı mahşer oldu
- 8 Olar kim tâbi'-i Mervânilerdür
Sürüldü çıhdı dinden ebter oldu
- 9 Şāhuñ evlādına ikrār idenler
Ahîler gâzîler abdâllar oldu
- 10 Velâyet bāğçesinuñ bāğbāmı
Üzin açdı cihân-ı enver oldu
- 11 Şāhuñ āstānesinde kulları çoğ
Haṭâyî cümlesinden kemter oldu

⁴ Aña:ofa P₂, L

⁵ İmâm: 'Alî N,P₂, V / İmâm-ı Zeynel 'abâ Nakîdürür hâkî

⁶ Rızâ'dan: Rızâ'nun P₂, V // Takîdür: Takî vü P₂, L, T / Mûsâ Kâzımdur Mûsâ Rızâ'dan İ₁ // Takî'dür
:Takî İ₁ / şeh-i şâh-ı İ₁

⁸ kim: ki P₂, T, V / Olar: Şunlar İ₁ / çıhdı dinden: aradan İ₁

⁹ Ezelden dostdur anlar evliyâyâ İ₁

¹⁰ Üzin: Yüzin P₂, L, T, İ₁ // enver: server L; münevver İ₂ / cihāna: cihām T

¹¹ āstānesinde: astanesinden T / Bu Hak yolda ayak toprağı sādık İ₁

• İ₁'le 8. Beyit şöyledir

Şu cânlar kim dem urur evliyādan

Nice 'âşıklar gör rehber oldu

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- ¹ İy iki 'ālem penāhı şāh u server yā 'Alī
Şahib-i fazl u velāyet şī'r-i Haydar yā 'Alī
- ² Ol Alīsin kim senüñ şānuña geldi "hel etā"
Vaşfuñ oldu ma'na-yı Kur'an serāser yā 'Alī
- ³ Kim kalur rüz-ı kıyāmet hevl-i mahşerde susuz
Anda sensin sākī-i ebrār ü Kevser yā 'Alī
- ⁴ Üç yüz ildan soñra Selmān itdi senden imtiḥān
Virdün aña deste gül-i tāze vü ter yā 'Alī
- ⁵ Sensen ol Haydar ki dest-i mu'cizātuñı görüp
Hükmkārim oldu Şam u Rūmu Berber yā 'Alī
- ⁶ Ol 'Alīsin kim şehādet barmağın kullāb idüp
Kopdı yirden kuvvetüñle bāb-ı Hayber yā 'Alī
- ⁷ Rüz-ı heycā sā'idüñ bir fark-ı ā'da bes durur
Kābzāña ḥācet degül şemşīr ü ḥançer yā 'Alī

T_{12b}, P_{45a}, P_{29a}, A_{13a}, V_{1b}

¹ ab:-L

¹ velāyet:keramet P₂ / şīr:ser V

² Bu beyitten itibaren nüshalarda beyitlerin yeri değişiktir. /şanufia: şanufida P₂, A, V // ma'na-yı: āyet-i P₂, A

³ kalur: kılur T

⁴ aña:oña P₁ ;anıñ T, sen / deste:destine T

⁵ ab:-P₁ / dest-i:zāt-ı V // ram:P₂, P₁, Şām u Rūm:musahḥar P₂; Rūm u Şām V

⁶ kuvvetüñle: kudretüñle P₁, P₂, A, V // Kuvvetüñle kopdı yirden bāb-ı Hayber yā 'Alī V

⁷ bir fark-ı:-P₁ /

- ⁸ Geldi destüñ şanına ism-i yed-ullāh bī-gümān
Oldı zāt-ı bī-miṣālūñ Ḥaḳḳa mazhar yā ‘Alī
- ⁹ Ol kerāmet kânısın kim Ḥaḳ Te’ālādan saña
Şarḳ u ğarb u ‘arş u kürs oldı müsaḥḥar yā ‘Alī
- ¹⁰ Şadr-ı divān-ı ezelsen pişüvâyı eñbiyā
Ḳuṭb-ı din ü kıble vü miḥrāb ü minber yā ‘Alī
- ¹¹ “*Laḥmüke laḥmi*” rumûzunun beyânı sendedür
Hem dem ü hem sır u hem-rāz-ı peygamber yā ‘Alī
- ¹² Fazl u iḥsân u mürüvvet hem saḥāvet kanısın
Lütfüña ḥaḳ ile cevherdür berāber yā ‘Alī
- ¹³ Senden özge gelmedi er kılıcuñdan özge tûğ
Bu söz evşāfuñda Ḥaḳdandır muḳarrer yā ‘Alī
- ¹⁴ İy şeca‘ât ma'deni sen hışm ile ḥükm ideseñ
Kün fe kân bir almadur destüñde yekser yā ‘Alī
- ¹⁵ Bu Ḥaṭāyi ḥastayı hemrāh kılğıl himmetüñ
Kim saña şıdk ilen oldı bende-i çāker yā ‘Alī

⁸ destüñ:senüñ V

⁹ ‘Arş-ı kürsî şarḳ u ğarb oldu müsaḥḥar yā ‘Alī P₂ / kürsî oldı:kürsidür P₁/ kürsî:kürs T

¹⁰ ezelsin:itme P₁, P₂ V / enbiyā: evliyā P₁, P₂, A, V // ḳuṭb-ı: kâmeti V / kıble-i: kıble vü P₁, P₂, A

¹² ab:P₁

¹³ söz:özüñ V / evşāfuñda:evşāfundadır P₁;evşāfın V / Ḥaḳdandır: Ḥaḳdan V,P₁/ almadur:‘ālemdür V

¹⁴ Sen hışm ile:hışmıla sen P₁ / eyleseñ:idesin P₂// destüñde:destine T

¹⁵ ilen:ile V

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Yırde gökde Haydar-ı Kerrār sensin yā 'Alī
Rüz-ı mahşer sākī-i ebrār sensin yā 'Alī
- 2 Hamset-ü'l şebāh ohurlar aduñı yā Bü'l-Hasan
İbn-i 'ümm-i Ahmed-i Muhtār sensin yā 'Alī
- 3 Çıhdı Mi'rāca Muhammed didi doksan miñ kelām
Sırr-ı Hāk hem mahrem-i esrār sensin yā 'Alī
- 4 Bendin alduñ ifritüñ üç yüz ıldan soñra şāh
Deşt-i erjende giçen girdar sensin yā 'Alī
- 5 Evvelü āhirde İslām dīnini fāş eyleyen
Din-i hākķı eyleyen izhār sensin yā 'Alī
- 6 'Anterüñ başın kesen Hayber kpusın kparan
Ceng içinde kātıl-i küffār sensin yā 'Alī
- 7 *Lā fetā illā* 'Alī şānuña olmışdur nüzül
Darb içinde sikke-i dinār sensin yā 'Alī
- 8 Evvel ü āhirde sensin bātın u zāhirde sen
'Akl-ı kāmīl daniş-i bisyār sensin yā 'Alī

P₂8b, A_{12b}, V_{2a}³ didi:kıldı V⁴ İfritin bendin alduñ üç bin ilden soñra şāh V⁸ bātın u zāhirde:zāhir ü bātında V

- 9 Enbiyâlar mahremi sen evliyâlâr bihteri
Gâzilerün server ü serdâr-ı sensin yâ ‘Alî
- 10 Âdem-i hâki henüz olmamış idi mâ vü tîn
Bu cihân ehli yoḥ iken var sensin yâ ‘Alî
- 11 Bu Haṭâyî ḥastânüñ sensin murâdu maksadı
Ḥanda bahsam görünen dîdâr sensin yâ ‘Alî

12

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün

- 1 Kādīmī zât-ı bî-mislü beḳādur
Kamusı fânîdür bâki Ḥüdādur
- 2 Nîce kim enbiyâ geldi cihâna
Kamusından güzîde Mustafādur
- 3 Elest ü Rabbiküm tâ ḥaşr olunca
Yakîn bil kim ‘Alî Murtâzādur
- 4 Emirü'l-mü'minin şîr ü şeyber
Olar âyine-i gîfî-nümādur
- 5 Ḥasan içdi ağuyı zehr-i kâtil
Şehîd-i dîn Ḥüseyn-î Kerbelādur

¹⁰ olmamış:çün olmuşdu V

¹¹ ḥastanufî sensin: ḥastanufî virgil A / maksadı:maksûdı V

P₂81b,A54b,L

¹ Kādīm u zât u bi-misl ü beḳādur L // Kamusı: Ḥamusı L, ; Kamu P₂

² Kamusından güzide: Ḥamusınufî yüzini L

⁵ içdi:içen L,P₁ // dîn:olan L, P₁

- 6 İmām ol seyyīd-i evlād-ı âdem
Hakikat bil yakīn Zeynel-iba'dur
- 7 Muhammed Bākır ol pākize gevher
Çerāğ-ı dīde ehl-i şafādur
- 8 İmām Ca'fer tarīķi kōyma elden
Vücūduñ şehrine ol kimyādur
- 9 İmām Mūsa Kāzım hādī-i dīn
Kim ol hūrşīde burc-ı evliyādur
- 10 İmām Heştüm ol şāh-ı Horasan
Hakikat bil 'Alī Mūsā Rızādur
- 11 Muhammed Tākīdür ol 'ilme tahkīk
Ki takvā ehline ol pīşvādur
- 12 Nakīye men muhibbem cān u dilden
Ezelden şāhib-i tāk u livādur
- 13 Mevālī mezhebimdür şāh-ı 'Asker
Şalavātüve's-selām ü merhābādur
- 14 Muhammed Mehdi şāhib-i zamāne
Tābīb ü hādī dārū's-şifādur

⁶ Ol seyyīd:u server L,P₁ // Hakikat bil yakīn:Yakīn bil gel 'Ali L

¹¹ Muhammeddür Taķī ol resūl tahkīk L

¹³ Mevāliden saffa yā şāh-ı 'Asker L

- 15 İmām u mürşid-i dīndür be-tāhḳīk
Ki maḥşerde ḳamuya rehnümādur
- 16 Gel iy ‘ārif sen öz nefsüñi tanı
Ki nefsin bilmeyen dūr ez Hüdādur
- 17 Yezīd iḳrārına inkār olupdur
Lāyīḳ inkāra neḫ ü bü-yı riyādur
- 18 Du‘ācıdur saña şāhā Ḥaṭāyī
Kim anuñ rüz u şeb virdi du‘ādur

¹⁵ İmām ol mürşidiledür be- taḥḳīk L // ḳamuya: ḥamuya L

¹⁶ ab:-L / öz:öz ki A

¹⁷ L’de şöyledir : Yezīd u müşrikufi kendi /Ne kalmışdur ki belādur

MURABBA

1

Mef'ulü Mefā'ilü Fe 'ulün

- 1 Şāhī ki cihānuñ efdalidür
Allāhuñ eli anuñ elidür
Ol söz ki zamāne heykelidür
Allāh u Muhammed u 'Alidür

- 2 Olmak dile señ işüñ mülāyim
Olğıl 'Ali'nüñ işine kâ'im
Kim ehl-i Hākuñ dilinde da'im
Allah u Muhammed ü 'Alidür

- 3 Ol sırr-ı velāyet ü keramet
Şāhib-hüner ü der-i velāyet
Hākkı sevene kılan himayet
Allāh u Muhammed ü 'Alidür

- 4 Ger diler iseñ olasın ādem
Yād it ki du'a-yı ism-i ā 'zam
Hālk içre ola sözüñ mükerrem
Allāh u Muhammed ü 'Alidür

T3a, L29b, P123a, P23b, A8b, İ210a

¹ Şāhī ki:şāh iki P1,İ2

² Olmak:olmaz P1 // dileseñ:dilerseñ T, İ2

³ velāyet : hidāyetP1,; velāyet P2 // hüner der-i velāyet: hüner ü der velāyet P1,P2,L/Hem şāhib hüner ü hem şecāat İ2 //Hākkı sözine: sözlerine P1

⁴ ab:3ab İ2 4a:ab İ2 / içre olan:içinde ola İ2 /dileseñ: dilerseñ T // ola sözüñ: sözüñ ola P2

- ⁵ Evrāt-ı cemād u vird-i hayvān
Be-rū-yı zemīn ü çerh-i keyvān
Tesbih-i melek du‘ā-yı insān
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür
- 6 Şahrāda zebān-ı her giyāhi
Deryāda hemīşe zikr-i māhi
Hācet dileyende yā İlāhī
Allāh u Muḥammed ü ‘Alīdür
- 7 Mūr u meges u tuyūr u zenbūr
Hüşyār ü divāne mest ü maḥmūr
Her şām u seher dilinde mezkūr
Allāh u Muḥammed ü ‘Alīdür
- ⁸ Her şey ki yaratdı derd-i ālem
Ādem demiden be-devr-i ḥātem
Zikrinde hemīn şabāḥ u aḥşam
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür
- ⁹ İkbāl-i ümem kemāl-i t̄ā‘at
Envār-ı Hudā çerāğ-ı rahmet
Miftāḥ u kilid bāb-ı cennet
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür

⁵ Evrād-ı: Evkāt-ı P₁ / u: -T // Be-rū-yı: Der rūy-ı İ₂ / keyvān: eyvān T; gerdān P₁

⁸ ümem: heme İ₂/P₁, L ve P₂, de bulunan bu bendi şiire dahil etmedik

Gözlerde revāk kurretü'l-‘ayn

Diller dileği murād günin

Esrār-ı maḥām Ka‘be kavseyn

Allāh u Muḥammed u ‘Alī’dür.

⁸ şey: şeyi P₂, L, T /// zikrinde: Dilinde P₁ / hemin: hemān P₁; hemişe İ₂

⁹ rahmet: devlet P₂, L /// Miftāḥ u: Miftāḥ-ı İ₂ // cennet: rahmet P₂

- 10 Yazıldı vehîler adı üste
Hem zülfikârûñ puladı üste
Cibril-i Emin kanâdı üste
Allâh u Muhammed ü ‘Alidür
- 11 Mü‘minde nihâd aşl-ı îmân
Hem def‘-i belâ vü şerr-i şeytân
Hakdan sebep-i nüzûl-i fûrkân
Allâh u Muhammed u ‘Alidür
- 12 Kâlihân-ı kaza zamân-ı mühlet
Tîg-ı kerem ü kemân-ı nuşret
Ümmîd-i cihân şefî‘-i ümmet
Allâh u Muhammed u ‘Alidür
- 13 Hem mu‘tekifuñ göñülde fikri
Hem şüfîlerüñ dilinde şükri
Hem gâzîlerüñ gazâda zikri
Allâh u Muhammed u ‘Alidür
- 14 Mü‘minlere yâr u gam-güsârî
‘İsyân kışınıñ güzel bahârı
‘Arşuñ diregi yirüñ qarârı
Allâh u Muhammed u ‘Alidür

¹⁰ 10c:10b İ₂ /yazıldı:yazalardı T /üste:üzre İ₂ //Hem zülfikârûñ puladı üste:zülfekârın fuladı (kuladı)
İ₂) üze İ₂

¹¹ abcd:16abcd İ₂ / Mü‘minde: Mü‘mine P₁,T / asl-ı:ehl-i P₁ / belâ vü:belâ-yı L,İ₂

¹² Tig-i:Tir-i İ₂;kemân-ı:kemâl-ı İ₂

¹³ şükri:zikri P₁/ gazâda:zebânda T

¹⁴ Müminlere yâr u : Mü‘minlerin yarı İ₂/ güzel:güz ü İ₂

- 15 Başlarda hümāyī tāt-ı devlet
Mervāna belā Yezide la‘net
Hem gāzīlerüñ kolunda kuvvet
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür
- 16 Fahr u şeref nukūş-ı eyyām
Zikr ü heves-i ḥavās u a‘vām
Naḳş-ı ‘ilm-i düvāzdeh imām
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür
- 17 Matlūb-ı ‘ibādet ü şeri‘at
Mazmūn-ı irādet ü tarīkat
Maḳşūd-ı ḥakāyık u ḥakīkat
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür
- 18 Mūsāya meded kılan ‘aşāmı
Hem Hızra ḥayāt-ı cāvidāmı
‘İsā demi Nūḥ-ı geşt-i bāmı
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür
- 19 GamḥVār-ı emān u hevl-i maḥşer
Alnuñ dutuben şırāte rehber
Mizānda ağır behişte yāver
Allāh u Muḥammed u ‘Alīdür

15 belā:belā vü İ₂

17 (a) Matlūb-ı: Mazmūn P₁, İ₂// Mazmūn-ı: Matlūb-ı P₁, İ₂

19 Alnuñ:Eller T, P₁,T; / dutuben:dutubeni P₁, P₂

²⁰ Ya'kūbu ğam ilen aġladan zār
 Yūsufā viren cemāl u ruḥsār
 Hem odı kılan Ḥalile gūlzār
 Allāh u Muḥammed u 'Alīdür

²¹ Şāh kullarınūñ ümīd gāhı
 Dünyā ile 'uḳbā pādişāhı
 Bīçāre Ḥatāyīnūñ pehānı
 Allāh u Muḥammed u 'Alīdür

2

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

¹ Vāde-i vaşl ideli bir kılca kaldı cānımız
 Göklere irse iredür nāle vü efgānımız
 Yola bakmaḳtan çıkubdur dide-i giryānımız
 Ḳānı a zālīm senūñle 'ahdımız peymānımız

² Gülşen-i bāġ-ı cenānsın 'ışḳ ola dīdārıñıa
 Ben daḡı bir bülbul-i şūrīdeyem gūlzārıñıa
 Yūri iy yār-ı vefāsız durmaduñ iḳrārıñıa
 Ḳanı a zālīm senūñle 'ahdımız peymānımız

²⁰ ile:ilen P₁, P₂

*İ₂'da bu dōrtlük şöyle geçmektedir:

Kebūteddür zāt-ı kurreṭ'ül-ayn
 Kıldılar dilini merdān gūnin
 Esrar-ı maḳam Ḳā'be ḳaysın
 Allāh u Muḥammad 'Alī'dür

²¹ Şāh kullarınūñ: Ḳamu kulunūñ İ

İ₁16a, İ₂14a, A

¹ Ḳanı a zālīm: Kanlı zālīm ya İ₁

- 3 Her kaçan cām-ı şarāb-ı şīve-i nūş eyledüñ
İttigüñ kavı ü qararı hep ferāmūş eyledüñ
Çeşm-i mahmūruñla ben miskini serhūş eyledüñ
Kanı a zālīm senüñle ‘ahdımuş peymānımız
- 4 Al şehāb-ı rüyını hūsnüñ gibi olsun müdām
Mihrüñle dolsun benim māhım zemīn ü āsmān
Söyledüñ göñlüm alınca baña biñ dürlü yalan
Kanı a zālīm senüñle ‘ahdımuş peymānımız
- 5 Ebr ü bārān gibi ağılarken Haṭāyī zār zār
Gözlerinüñ yaşı eder durma derdün āşkār
Dün gice kūyuñda oldum şubḥ olunca intizār
Kanı a zalim senüñle ‘ahdımuş peymānımız

⁵ Gözlerinüñ yaşı ider: Gözinüñ yaşı iderdi İ₂
• Ti’da A’ dan alındığı kaydedilmiştir.

MÜSEDDDES

1

Fe ‘ülün Fe ‘ülün Fe ‘ülün Fe ‘ül

- ¹ Yaradan be kudret gök ilen yiri
 Melâik hem âdem div ilen perî
 Erenler güzîni cihân serveri
 Nebîler içinde odur mihteri
 ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alî
 ‘Ali’y-yül ‘azîmû‘ş-şefî‘ül-velî
- ² Hemîşe Hüdâ ile hem dem olan
 Sırrından Muhammedle mahrem olan
 Zuhûr-ı şîfatıyla âdem olan
 Hem evvel hem âhirde hâtem olan
 ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alî
 ‘Ali’y-yül ‘azîmû‘ş-şefî‘ül-velî
- ³ Velâyet sırrını zühûr eyleyen
 Bu ‘âlem-i zünûben gafûr eyleyen
 Cihâmı zuhûrunda nûr eyleyen
 Peyamberler içre umûr eyleyen
 ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alîdür ‘Alî
 ‘Ali’y-yül ‘azîmû‘ş-şefî‘ül-velî

T4b, L61a, P147b, P211a, A15b, V3b

² Hemîşe Hüdâ ile: Velâyet şâha L / sırrında:sırrında P2,L, V / şîfatıyla:sıfatında V³ sırrını:nişâmı L

- 4 O Tāhā vü Yāsîn gelen şânına
Yir u gök hem irişmez eyvânına
Delîl oldu El-kehf burhânına
Be cüzzi-i Hakk kes irişmez ihsânına
'Alidür 'Alidür 'Alidür 'Alî
'Aliy-yül 'azîmûn şefî'ül-velî
- 5 Bu İslâm kapusın açan 'äleme
Sen ânı Hudâ bilgil Âdem dime
Viren mu'cizâtı benî Meryeme
Getüren beşâret benî âdeme
'Alidür 'Alidür 'Alidür 'Alî
'Ali'y-yül 'azîmû'ş-şefî'ül-velî
- 6 Var iken Allâh ile sırrı be-hem
Getüren vücûda bizi ezzü 'adem
Anuflân şerif oldu Beytû'l-Harem
Mağâm-ı velâyet mekân-ı kerem
'Alidür 'Alidür 'Alidür 'Alî
'Ali'y-yül 'azîmû'ş-şefî'ül-velî
- 7 Hakk idi nüzûl itdi gökden yire
Ki halk-ı cihâna üzin göstere
Şefâ'ât ol eyler bu 'âlemlere
Olan lahmûke lahmi peygambere
'Alidür 'Alidür 'Alidür 'Alî
'Ali'y-yül 'azîmû'ş-şefî'ül-velî

⁴ yetişmez hem: hem irişmez P₂ / yetişmez: irişmez hem L, V / . irişmez: irmez hem L, V, T / kes: kim L

⁵ Hudâ bilgil Âdem: Hudâdan bil eşya L

⁵ Meryeme: Âdeme L // 'âdeme: Meryem'e L

⁶ iken: imdi T, idi: L, V / Allâh ile: aña eyle T / getürdü: getüren T vücûda: vücûdu T /// Anuflân: anufla L, V / şerif oldu: şeref buldu P₂, V

⁷ (a) nüzûl itdi: sözi indî L

8 Adı miñ sıfâtı hezārān-ı hezār
 Döner hükmi bilen bu leyl ü nehār
 Bir ismi ‘Alīdür özi gerdgār
 Dutupdur sözinden yir u gök karar
 ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī’
 ‘Alī’y-yül ‘azīmü‘ş-şefi‘ül-velī

9 Şıfâtı elif lām ü Yāsīn velī
 Kim oldı anuñ lā-mekān menzīli
 Burak kerāmet anuñ mahmili
 Açup rüşen itdi kamu müşkili
 ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī’
 ‘Alī’y-yül ‘azīmü‘ş-şefi‘ül-velī

10 Maķāmāt-ı Raḥmān yiri lā-mekān
 Ol ervāḥ-ı menzīl karar-ı cihān
 Vücūd-ı muḥalled özi cāvidān
 Gehi āşkäre vü gāhī nihān
 ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī’
 ‘Alī’y-yül ‘azīmü‘ş-şefi‘ül-velī

11 Kelāmüñ delilinde bürhān olan
 Bu dünyā vü ‘uḳbāda sultān olan
 Felekler anıñcün nüh eyvān olan
 Kemīne maķāmātı keyvān olan
 ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alīdür ‘Alī’
 ‘Alī’y-yül ‘azīmü‘ş-şefi‘ül-velī

⁸ birlen:birle L,P₂ (c) Bir:ki T, Ger:L,V / sözünden:söziyle L yer ü:yeri

⁹ itdi:iden T, idüb:L

¹⁰ Ol ervāḥa:Ezel rūḥ-u V / ervāḥa:ervāḥ-ı P₂,L/vü gāhi nihan:gehi dūr nihāne T

¹⁰ vü gāhi:gehidür V,T

¹¹ Kelāmüñ:kelimüñ P₂,L / delilinde:dilinde L,V

- 12 Odur tevbeber kalb-i âdem viren
 Ze ğarğ-âb-ı Nüh çeküp kurtāran
 Hem Eyyübe derd-i şifā gösteren
 Dem-i ğamda Ya'kūba feryād iren
 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alī'
 'Alī'y-yül 'azīmū'ş-şefī'ül-velī
- 13 Kılan Yūnusı balıġından rehā
 Kelīmūñ 'Aşāsın kılan ejdehā
 Mesīhe yetüren dem-i cān fezā
 Revān bā Muḥammed be-bezm-i Hūdā
 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alī'
 'Alī'y-yül 'azīmū'ş-şefī'ül-velī
- 14 Hemīşe odur Ḥayy-ı bākī olan
 Minen Döldül ile Buraķı olan
 Ḥaķ ile mūdām ittifāķı olan
 O kevşer suyu üsne sākī olan
 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alī'
 'Alī'y-yül 'azīmū'ş-şefī'ül-velī
- 15 Per-i Cibrīli yolun ser-be-ser
 Yoh iken nişān-ı maķām u maķarr
 Sıfātı kelām içre ḥayrū'l-beşer
 Anuñ ile hem dem Ḥaķ idi meġer
 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alīdūr 'Alī'
 'Alī'y-yül 'azīmū'ş-şefī'ül-velī

¹² nüh:-P₂

¹³ kılan: kılan hem V/ balıġından: hem balıġdan^{✓P₁} // Asāsın: 'Asāsı P₂, T /// yetüren:virendür L/be-bezm:bezm ü L

¹⁴ odur:özi T,L // döldül ile:sündüz adlu T,V ; Refref adlu L

¹⁵ yolun:bulan V / Yoh:yok T

- 16 Kemîne Haṭāyîni kul eyleyen
 Cemi'î murâdın husûl eyleyen
 Diline şafâyı nüzûl eyleyen
 Hasuden zûlumen cehûl eyleyen
 'Alîdür 'Alîdür 'Alîdür 'Alî'
 'Ali'y-yûl 'azîmû's-şefî'ül-velî

GAZEL

ELİF

1

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Hüsni ruhsârûn kim oldı cân u dil hayrân aña
 Va 'de-i devr-i kamerini tapşurur devrân aña
- 2 Çün senûn hüsnuñ mişâli Yûsuf-ı Ken'anîdür
 Yüzüñi her kim ki sevmez yoğdurur imân aña
- 3 Āteş-i 'ışkuñda iy hûn-h^v are gözlü dilberüm
 Eyle yanmışdur bu bağrum yoğdurur dermân aña
- 4 Gül yanaguñ dilberâ bes tâze terdür her zaman
 Kamlu yaşumdan töker her dem gözim bârân aña
- 5 Zûlmet-i zûlfûñde göñli bu Haṭāyî hastanuñ
 Hızra beñzer kim görünmez çeşme-i hayvân aña

¹⁶ şafâyı: şîfâtın P₁

M5b, T13b, L2a, P₁2a, P₂17b, A24b, V15b

¹ Hüsni-ü: Hüsni-i L / kim: ki L / oldı: olmak P₁ / aña: oña P₁ // tapşurur: dapşurur T / aña: maña P₂

² sevmez: görmez P₁, T

³ 'ışkuñda iy: 'ışkuñdan ol V / dilberüm: dilberüñ P₂// eyle: Anca P₁ / dermân: imân V

2

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Gıtdi ol dilber besî derd ü belâ kaldı maña
Ne belâ bilkim yüküş cevır u cefâ kaldı maña
- ² Munca geldüm men gedāya hiç ināyet kılmađuñ
İşigünde kılduğum dest-i du'ā kaldı maña
- ³ Müjde geldi dil-sitānumdan ki katl oldı raķīb
Şükr kim bigāne gıtdi āşinā kaldı maña
- ⁴ Anca kevkeb kimi yaş tökdi ğamından gözlerüm
Yir ile gök ile keyvanda yoħa kaldı maña
- ⁵ İy Haṭāyî zülfi arandı yüzünden zeñgbār
Dilber çin u ḥaṭṭın ḥüb ḥaṭā kaldı maña

3

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Şanma kim sen gıtdüñ iy ay yüzli cân kaldı maña
Cân senüñlen gıtdi cism-i nātüvān kaldı maña

T13b, L2b, P₁2a, P₂19b, A27a, V14a

¹ dilber:mehrü P₂, A // Ni:Ne P₁, V / bil kim:bil ki P₁, V

⁴ Anca kevkeb:Nice kevkebler L / ğamundan: ğamdan L // keyvānda yoħa:keyvān hem baha P₁; Yir ile kevkeb ile keyvan hem bāhā, L

⁵ zülfi:zülfi teg T; V arandı:arıtdı V; (دراور | ارته دی):M

T14, M4a, L3a, P₁2b, P₂19a, A26b, V14a

¹ Sanma:Ah, P₁ / iy:-V

- ² Tā ki sen gitdūñ yanumdan iy dil-ārāmum menüm
Hālet-i vaşluñ göñülde pasbān qaldı maña
- ³ Gerçi gülzār-ı cemālūñ gitdi qarşumdan menüm
Dilde mihr-i kāmētūñ serv-i revān qaldı maña
- ⁴ Ger nihān oldı gözümnden ol perī-peyker şanem
Gökde meh anuñ yüzinden bir nişan qaldı maña
- ⁵ Tā ki senden ayru düşdi bu Hāṭāyī ḥasta-dil
Būy u müyuñ eşk ile ‘anber-feşān qaldı maña

4

Mef‘ulū Fā‘ilātū Mefā‘ilū Fā‘ilūn

- ¹ Cān olmaz ise sen tegi cānān yeter maña
Vaşluñ bu ḥasta göñlüme derman yeter maña
- ² Hicrūñ cefāsı ile yahupdur bu göñlümi
Her şeb kapuñda nāle vü efgān yeter maña
- ³ Zulūmāt içinde āb-ı hayat istemez göñül
La ‘lūñ zülāl-i çeşme-i ḥayvān yeter maña
- ⁴ Zāhid qorıma sen meni peymāneden bu gün
Devr-i ezelde yār ile peymān yeter maña

² Hālet-i:Hāliyā P₂

⁴ ol:iy A,V// yüzinden:yüzinde T

⁵ eşk ile:müşgle V

T14a, M4b,P₂18a, A25a, V14a

¹ dermān:mihmān L

² bu:meh L // efgān:āhım L

⁴ Zāhid:Zahidā V / korıma:koparma P₂;kovar isen A// devr-i :Rüz-ı L,V,T

- ⁵ Gerçi Hataî gitdi elünden vişâl-i dost
Her dem hayâl-i dîdede mihmân yeter maña

5

Mef'ulü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- ¹ Cânâ gönülde hem-dem olan gamdurur maña
Gör kim firāk ivinde ne hem-demdurur maña
- ² Ancah yüzüñ görende senüñ cân degül melül
Zülfüñ tegi gönül dahı ber-hemdurur maña
- ³ Dil teşne bulsa vâdî-i hicründe gam yimen
La'lün zülâli çeşme-i zemzemdurur maña
- ⁴ Niçün severdi haşta-dil iy bî-vefâ seni
Bu çoğ belâ ki hicrûñ ider kemdurur maña
- ⁵ Miskin Hataî vaşluñ ilen tapşurur velî
Bu 'ömr kim zamānede bir demdurur maña

⁵ dîdede:dîdeye T / mihmân:giryân V

T14b, M37b, L4a, P13a, P218b, A25b, V16b

¹ gönülde:gamuñda P1 M// firāk:firākın P1, M/ivinde:anda M

² Ancah:Ancağ P1 M /senüñ cân:bu cânım V/Senüñ cân degül:cân senün M // tegi:kimi V, T / berhem:hemdem L

³ bulsa:olsa T, V, M/ vâdi:vâde-i V/P2 ;yimen:yimez P1

⁴ Niçün:Niçün ki L // belâ ki:belâyı

⁵ vaşluñ ilen tapşurur velî:vaş ile yüz yıl yaşar müdām P1, T, V,M/yaşar:-P1 / Bu:Ol P2,V,L

6

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy cemālūñ gülistān u bağ-ı mīnūdur maña
Cennet-i Rıdvān ki dirler ol ser-i kūdur maña
- 2 Yüzūñ üste zūlfūñi tā gördüm iy ruḥ-ı revān
Gice gündüz ağlamağ 'ışkunda hoş-ḥūdur maña
- 3 Hicr-i sergerdanlığın çarḥ-ı felekden görmenem
Bu cefālarını kılan ol yār-ı meh-rūdur maña
- 4 Giceler tā şubḥ olunca uyḥu gelmez 'aynuma
Tā ḥayālūñ dā'ima çeşmümde karşıdur maña
- 5 Anca yaş tökdi Ḥaṭāyī firkatūñde ey şanem
Ḥancaru baḥsam gözümde yiryüzü sudur maña

7

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā 'ışkuñ cihānda sevgülü cāndur maña
Pertev-i mihr-i ruḥuñ ḥurşid-i tābāndur maña

T14b, L2a, P12a, P218b, A26a, V14a

¹ gülistān u: gülistān-ı L, P₁, V, T

² üste:üsne T // ağlamağ: ağlamak P₁

³ çarḥ-ı: çarḥ u V

⁴ uyḥu : uyku P₂, A ; ḥ'ab L, P₁, V, T / 'aynuma: çeşmüme P₁ // çeşmümde: aynumda P₁

⁵ anca: ince T // gözümde: gözüme P₁, V

T15a, L1b, P11b, P218a, A25b, V14b, M5a

¹ cihānda: tenimde T, V

- ² Derd-i hicrāndan saña hergiz şikāyet kılmazam
Hiç ‘ilac itmen taleb niçün ki dermāndur maña
- ³ Āsitānuñ hākini virmen cemî‘-i ‘āleme
Her ayagūñ toprağı Mülk-i Süleymāndur maña
- ⁴ Tā cemālūñ mushafın gördüm eyā nūr-ı İlāh
Zikr-i ‘ışkuñ dilde dāim vird-i Kur‘āndur maña
- ⁵ İy Hatāyī hūblarun cevri vefādur ‘āşıka
Fırkat-i mihr-i nigārun luṭf u ihsāndur maña

8

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ Gitdi ol mehrū yanumdan yüz cefā qaldı maña
Cevr bilmen kim bela bī-müntehā qaldı maña
- ² İy perī çoḡ ‘işve-i hüsnüñe maḡrur olma kim
Mülk-i fāni şanmaḡıl kim ne saña qaldı maña
- ³ Tā kim ol ḡurşīd-i ruḡ gitdi gözimden sū tegi
Gözyaşım anuñ yüziñden āşnā qaldı maña

² hicrāndan:hicrūñden T / saña:senūñi T, ; -V

³ Her: Bir T, P₂; -P₁, ayagūn bir: P₁

⁵ mihr-i: hicr-i T ; mihrūñi V / luṭf u: cevri T

T15a, M5a, L2b, P₁2b, P₂19a, A26b, V16b

¹ cevri: cevri V // kim: ki V / belā bī: belā-yı L, T

² çoḡ: çok P₂

³ gözyaşım: gözlerim yaşım V

- 4 Sen gidenden birlü anca āh u efgān itmişem
Yir ü gök ins ü melek cümle bahā kaldı maña
- 5 Dilberüñ gitdi Haṭāyī sen nidersin dünyānı
Çünkü cān gitdi bu ten yā Rab yana kaldı maña

9

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Rüşen yüzüñ ki zülfüñ olupdur niķāb aña
Nisbetdür ebr içinde meh u āfitāb aña
- 2 'Işkuñ senüñ ki maḥzen genc-i İlāhidür
Andan durur ki mesken olupdur ḥarab aña
- 3 'Işkuñ nedür cihānda senüñ iy perī-şifat
Ḥayrān durur felekde gezen māhtāb aña
- 4 Uyḥuda gözlerüm nice görsün cemālüñi
'Işkuñda çünkü gelmedi bir zerre ḥ^vāb aña
- 5 'Āşık durur yanāgına zülfüñ Haṭāyī teg
Andan düşer bu vechile bu pīç u tāb aña

⁴ āh:zār P₁,V,T // bahā : yaḥā p₂

¹ T15b

10

Mef'ülü Fā'ilātü Mefū'ilü Fā'ilün

- ¹ Her dem gamuñda nāle vü āhum yeter maña
Dünyā yüzinde ol yüzi māhum yeter maña
- ² İsbāt kılmışam rūh-i zerd-i eşk-i ser-hūmu
Dā'vā-yı 'ışka böyle güvāhum yeter maña
- ³ 'Ālem halāyıkı maña cümle haşūd ola
Ol āsitānuñ iti penāhum yeter maña
- ⁴ Zāhid ögünme t̄ālī-'i sa'dem diyüp yüküş
Sen var işüñe baht-ı siyāhum yeter maña
- ⁵ Kesme ümīd-i rahmet-i Hākdan Hātāyī sen
Cümle hatāda lutf-ı İlāhum yeter maña

11

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā ol ay yüzüñ hursīd-i tābāndur maña
Bağçen içinde ahan su āb-ı hayvāndur maña

T15b, M5b, L3b, P13b, P220a, A27b

¹ ab:ba M, L, T / ol:sen M

² 'ışka: 'ışk M, A / böyle:bile A, P₂ ile M

³ Alem:ger T

⁴ ögünme:güvenme P₂/ yüküş: öküş: P₂, M, A

⁵ Kesme:Giçme A, P₂

T16, M4a, L4a, P13a, P217b, A24b, V14b

¹ Bağçefi : Bahçefi T

- 2 Mescide varmağ ne hācet didim iy zāhid saña
Rūy ilen zūlfī anuñ küfr ile 'imāndur maña
- 3 Müdde'iler ʔa'nasından şanmañız kim men dönem
Ol menüm cānum içinde cān-ı cānāndur maña
- 4 Men senüñlen söyleşende ger zemistān ger bahār
Her ne çāh görsem seni 'ālem gūlistāndur maña
- 5 İy Hāṭāyī çün saña Hākdan nazardur her zaman
'İşkuñ ilen ol hayātuñ Bāğ-ı Rıdvāndur maña

12

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Bāṭınum hicrūñde cānā doptolu kāndur maña
İl yüzinde zāhirüm gül kimi hāndāndur maña
- 2 Zehr-i hicrūñ leşgerinden kişver-i cānā ne gam
Çün hayālūñ göñlimūñ tahtında sultāndur maña
- 3 Būlbül-i zārem yüzüñ bağ u gūlistānumdurur
Ol gūlistān üstine zūlfūñ şebistāndur maña

² varmağ:varmak P₁, T// ilen:ile T,P₁, V // zūlfī: zūlfūñ V / anuñ:onuñ P₁
⁴ senüñflen:senüñle T// çāh:çağ P₁,T ne çāh görsem seni:haçan görsem yüzün V
⁵ her:bir T // ilen:ile V,T ol hayatıñ: bu hayatım V

- ⁴ Çeşm-i mestüñ giceler niçün uyanmaz h^v ābdan
Kim işim her şubh u şām āh ile efgāndur maña
- ⁵ Bu Haṭāyīye rakībūñ fitnessi kār eylemez
Dā'imā çün destgirüm fazl u sübhāndur maña

13

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Hāk-i pāyuñ dilberā bir tāk-ı devletdür manā
Bes yüzüñ görmek senüñ baht u sa'ādetdur maña
- ² Çün gam-ı 'ışkuñda ölmekdür hayāt-ı cāvidān
Hāk bilür ölmek degül ol 'ayn-ı rahmetdur maña
- ³ Munca kim derdüñde zahmet çekmişsem iy bī-vefā
Çünki sendendür bu zahmet cümle rahmetdur maña
- ⁴ Gerçi menden der- hicāb olursan iy ārām-ı cān
Yüzüni gösterdüğüñ 'ayn-ı 'ināyetdür maña
- ⁵ Düşde gördi dün Haṭāyī yār olupdur hem-demi
Ya düşümdür ya ḥayalüm bu ne ḥāletdür maña

⁴ u:-V

⁵ destgirüm: destgir M

* A ve M'de şiirin redifi "maña" değil "menüm"dür.

M4b, L3a, P13a, P217a, A24a, V14b

¹ bir:çün P1, M // Bes:Pes P2 / baht u; ayn-ı V

³ Munca:Nice M / kim:ki V

⁵ Düşte: düşte M

14

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Döst yolında helâl olsun dilâ gayret saña
Gayrden bir zerre minnet çekmeden rahmet saña
- 2 Ol şanem "azm ü sefer itdi gönül eglenme kim
Bir nefes didâr gör kim qalmaya hasret saña
- 3 İy dil ü dîn siz çıkuñ ivden ki dildârum gelür
Sende iy cân durma kim biz virmişüz ruhşat saña
- 4 Çäre-i behbūdumı sordum mu'aleceden didi
Derd derd-i 'ışksa mümkün degül şıhhat saña
- 5 İy Haṭâyî sen şehîd-i gamze-i dildârsın
Haşrde reşk apârur yetmiş iki millet saña

15

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Cân u dilimi qoymuşum yolufida men iy dil-rübâ
Tâ ki uyḥuda görür men sen tegi bir mehlikâ
- ² Tâ ki 'ışkuñuñ belâsı cânuma kâr eyledi
İy taḃîbüm bilmezem kim var mı bu derde devâ

¹ P₁63bM35a,L3b,P₁3b,P₂19b,A27b¹ dilimi:dilini A,P₂, P₁, L,M // görür men:gördüm P₂,A;görmeyen V // Tâ ki men uyḥuda gördüm sen kimi bir mehlika P₂² ki:kim V / kim:-V;ki:M derde: derdüme P₁,L/var mı bu:var mıdur L;var bu derde devâ M

- 3 Dāne-i ḥālūñe tā kim mürğ-ı cān kıldı ṭāna'
Dām-ı zūlfūñ ḥalkasına oldı cānum mübtelā
- 4 İy mürüvvet ma'deni menden ḳerem kılma dirig
Ḳanberüñem men senüñ şāhum be-‘ışk-ı Murtaza
- 5 Özge ‘āşıklar eğerçi cān virür dildārına
Bu Ḥaṭāyī hasta gör yoluñda kıldı cān fedā

16

Mefā‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ülü Fā‘ilün

- 1 Ḥüsnüñ beyāmı Süre-i Yāsın ü hel etā
İy Ka’be-i mübārek vey Merve-i Şafā
- 2 Devr-i felek virürse maña ihtiyaruñı
Bir tār müyuñı dü cihānı ḳılam baḥā
- 3 Gelmiş degül gelüpdür birüz-ı ḥaşr
Devr-i kamer senüñ tegi bir şāh-ı mehlikā
- 4 Kim ki vişalüñ isteye iḥlāş ile senüñ
Üstünde zıll-i sāye sa‘ādet dutar hümā

⁴senüñ:safia M // şahum:cānā P₁,L,V,M / be ‘ışk-ı:be ḥakk-ı:V,M

⁵cān:dil A,V, L // kıldı cān:cān kıldı V,M,L

Ti91

¹ M.Ş’de bulunan gazel Ti’den iktibas edilmiştir.

- 5 Toprağa bas ayağını iy gözlerüm nûr
Kim hâk-i pâyuñ dilerüm bahr-ı tûtyâ
- 6 Şeydâ vü mest ü vâlih ü hayrânam iy şanem
İhlâşla yolında menüm rind ü cân-fedâ
- 7 Hurşîd ü mâh ü cümle sitâre bir encümen
Kıldı sücûd şûretüne iy ‘âzîz-i mâ
- 8 Ruhu muşavver oldı yüzünden bâb u gül
Sensin şehâ bu ahsen-i takvîme kimyâ
- 9 İnsan düridi gökde melek yohıdı henüz
Sen varıduñ cihânda eyâ der-i ibtidâ
- 10 Hem-tâsı ol şehensâh-ı a ‘zam nigârımuñ
Yohdur be-Hakḳ-ı hürmet evlâd-ı Muştafâ
- 11 Yaruñ yoluñda hasta Haṭâyî yoruḡma tig
Olgıl şehîd deşt-i beyâbân-ı Kerbelâ

17

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- ¹ Tâ ki ruḡsârıñdan er-rahmân ale’l-arş istivâ
Hem anuñ şânında münzel âyet-i Şems’üḡ-Ḍuḡâ

- 2 Sûre-i Taha vü Yâsin ü Tebârek hüsnuñe
Gör ne ta'zim eylemişdür Hâk Te 'alâ Rabbenâ
- 3 Münfa'ildür tal'atunñdan der felek hûrşîd ü mäh
Şol cihetden kim yüzün nûrından almışdur ziyâ
- 4 Vâlih ü sergeştedür âlemde ehl-i ma'rifet
Vechüñe iy gevher-i pâkize-i arz u semâ
- 5 Bu Haṭâyiden 'inâyet kesme iy şâh-ı kerem
Câna yitmişdür cefâdan lutf idüp kılğıl vefâ

18

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- ¹ Eyledüm bünyâd ol bende-i ez-nâm-ı Hüdâ
Ol yâr itmiş ser-merdâm 'Aliyyü'l-Murtezâ
- 2 'Âciz olma iy göñül münkir gerekmez ehl-i dîl
Hâk Te'alâ buyrıgıdur mûr elinde ejdehâ
- 3 Eyle sultândur ki yoḥdur misl ü hem hem-ta aña
Buyrıgundan kim anuñ çılmaz şeh ü mîr ü gedâ
- 4 Kim ki Hâkka münkir oldu kavî cezasıdur onuñ
Zerrece rahm itmegil sen tâ kim ol hâlün duya

¹ L1b,P11b,

- 5 İt rakībler ta‘na iderse Haṭāyī Haḫḫa sal
Olma ğam-ġîn kim saña kılduġını Haḫdan tapa

19

Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün

- 1 Vechüñde peydādur senüñ envār-ı zāt-ı kibriyā
Ol yüze qarşu da dā‘im şermendedür *Şems’üd-Duha*
- 2 Leylî cemālüñden cüdā Mecnûn kimi sergeşte em
Ferhād var ister göñül şirin dudaġuñdan şifā
- 3 Cām-ı musaffādan maña sākī içürdi bir kadeh
Şûfî ne bilsüñ men nice ol cāmdan buldum şafā
- 4 Her kim ki tevḫîd ehlidür ol didü vāhid ehlidür
Rûz-ı ezelden tā ebed ister kemāl-i müntehā
- 5 Men cāhil ü nādāniyem ol ḫüsn içün ḫayrāniyem
Tā genc iken pinhān idüm şimdi gözümden zāhirâ
- 6 ‘Aynel-yakīn Haḫ sırrına idrāk iden insān idüm
İy ma’rifetden bî-ḫaber insafa gelgil bî-hayā
- 7 Cān u cihānı sensizüñ neyler Haṭāyī ḫasta-dil
Senden müdām ihsan diler çünki gedādur bî-nevā

20

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Neylerem ol cenneti içinde dildâr olmasa
Koy ânı virâne kalsun bağçada bār olmasa
- 2 Ğaflet ehli kaldı Hâkdan şöyle bil kim bî-nasīb
Kanda didârı görür ol bunda bîdâr olmasa
- 3 Her yiten 'âşık mı olur dert ana kâr olmasa
Dünyâda 'âşık olan giydi melâmet donını
- 4 'Âşıkunı meydanda başı top yirine çalınur
Başını meydâna koymaz kim ki serdâr olmasa
- 5 Doğruluk döst kapusudur doğru gel gir bu yola
Egri meydanda utanur onda ikrâr olmasa
- 6 İy Haṭâyî bu sırrı harc eyleme nādâne sen
Gevherün kadrini bilmez ger ḥaridâr olmasa

BĀ'

21

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Zerre em mihrüñde dâ'im iy cemâl-i âfitâb
Ebri yüzüñden götürgil dutmağıl menden niḳâb

Ti89

¹ M.Ş'de bulunan gazel Ti'den iktibas edilmiştir.

T16a, M34a, L5a, P14a, P220a, A28a, V14b

¹ niḳâb: hicâb P1, T

- ² Dür didim yaruñ kûyından iy rakīb-i rū-siyeh
Hasta bülbül var iken neyler gülistânda gurāb
- ³ İy gözi nergis yüzi gül teg boyı serv-i revān
Tā ki senden ayru düşdüm hasta em hālüm harāb
- ⁴ Cennet vaşluñdan iy cānum meni dür eyleme
Kim firākuñ âteşinden çekmişem dā'im azāb
- ⁵ Bu Haṭāyī Haḫḫına dā'im dutupdur çoḫ ümîd
'Ākībet rahm ide aña sa'at-i yevmü'l- hisāb

22

Mef'ûlû Fā'ilâtü Mef'ûlû Fā'ilün

- ¹ Geldi şurâhi meclise ref 'eylemiş niḳāb
Nūr eyledi mecālisi zerrîn bir âfitāb
- ² Mānend-i cām-ı Hızır nebîdür mişāl ilen
Āb-ı hayāt içindeki cān bahş iden şarāb
- ³ Ma'sûḳ u serv ḳāmet u maḥbûb u sîmten
Tāvûs u ravza cilve ḳılur çıḫmış ez-hicāb

² Dur didim:Çıḫda sen P₂,A,Çıḫ sen olV; Ur dise yār T/ iy:şol T

³ İy göñül gözi nergis-i mestān boyun serv-i revān T / boyı :ḳāmeti P₁,L gül:gülgün M/teg:-M,P₁,L yüzü:-A // eyleme:itmegil P₁

⁴ vaşluñdan:vaşlında T, / eyleme:itmegil P₁ // Kim: Men T,M / dāim:derd ü V,T,M

⁵ duruptur:alupdur A / çoḫ:çok P₂ /ide:eyle P₁,T, ḳılıl M

T17b, M5b,L5a,P₁4b;P₂20b,A28b,V4b

¹ mecālisi:bu meclisi P₁

² Hızır Nebî: Hızırî dir:L // iden:ider V

³ ḳāmet: ḳamet u A,L,P₂,V,T sîmten:sîmin P₁ // hicāb: niḳāb P₂,M,A/ cilve :-M

- 4 İçmiş şarāb-ı la‘li çü serhoş öper ayağ
Nukl eylemekde cān u ciğerden diler kebāb
- 5 Kuḡlul dir muṭāribe ya‘ni digil digil
Baş indirür piyāleye kim kılma ictināb
- 6 Āyine-i Skender ve hem cām-ı cem budur
İzhār ider cihānda kılur şeyḡi çün şebāb
- 7 Her yirde kim otura Haṭāyī bu ḡurveş
Gökde melāyik oḡuya yā leytenī türāb

TĀ’

23

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ülün

- 1 Bu ‘ālem ḡüsnüñe ḡayrāndur iy dōst
Saña bu ḡonce leb ḡandāndur iy dōst
- 2 Men ol Ya‘kūb nisbet zār boldum
Cemālūñ Yūsuf-ı Ken‘āndur iy dōst
- 3 Hilāl ḡaşuñi tā ḡördi çeşmüm
Bu cānum ‘ıyduña ḡurbāndur iy dōst

⁴ ab:-T ; çü:-L; vü:M

⁵ ab:3ab T // kulkul:ḡilḡil V // kılma:-V

⁶ cihānda:cihāmı P₂,M,A kılur:ider P₁,L

⁷ Her:Bir P₂,A/ bu ḡur veş: o ḡūr-veş T// o huya:ohur V,T,M,L

T16b,L6a,M6a,P₁5a,P₂21b,A29b, İ₂2b

¹ ḡayrāndur: ḡandāndur P₁

² Yakub:Ya‘ḡuba P₁, İ₂,M/zār:zâri İ₁

³ Hilāl:Hilālî İ₂ / Hilāl ḡaşları tā ḡördüm iy cān M

- ⁴ Saña bu kün fe-kān vālih bolupdur
Ki hūsnūñ sūret-i rahmāndur iy dōst
- ⁵ Senūñ 'ıṣkuñ vūcūdum şehri içre
Bu göñlüm tāhtına sultāndur iy dōst
- ⁶ Haṭāyīye dimişsin cevır idem çoḥ
Yine luṭf u yine iḥsandur iy dōst

24

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Serḥūş cāmü's-sitem tā ebed ḥūşyār mest
Mest-i lā ya'kalü gezermen şehir içinde'ār mest
- 2 Şordilar menden ki niçün bī-dil olduñ men didüm
Ol sebebdan bī-dil oldum dilber ü dildār mest
- 3 Haḫḫuna ma'sūḫ olanlar şîrîn cāna ḳalmasun
Dīdāra müştak olanlar ḳablesi didār mest

⁴ Saña nergis tegi valih olan men P₁,L/ Saña kevn ü vālih olupdur İ₂

⁵ :-P₁, İ₂

⁶ idem:iden P₁, ideyim M/ çoḥ:çok İ₂

* Bu şiir M'de bir beyit fazladır. Sadece bu nüshada bulunan 5.beyit şudur:

Cemālūñ şafhasında ḥat ü ḥālūñ
Yüzüñde âyet-i Kur'āndur iy dost

- 4 Her amışdan şeker olmaz her tikenden t     
Her giyig  n g  beginde n    -i t    r mest
- 5       oldur kim anda h    -i h        l   f ola
      dime anı kim cübbe v   dest  r mest
- 6 Düşmüş ister H            cem  lin görmegi
  ol ged   -i      himmet t  lib-i did  r mest

25

Mef  l   F       Mef      Fa  l  n

- 1 Ehl-i hay  ta söylerem iy hayy u l  -mem  t
F  n   cih  nda kimseye m  nis degül hay  t
- 2 B     odur ki dirler a  a v  cib    -v  c  d
Ferm  ndur a  a m  mt    t ile m  mkin  t
- 3 C  n bahş imiş mem  t   leb   n iy Mesih  dem
  salarun   ce   m   deminden bu mu  ciz  t
- 4 Mehd-i zem  n içinde ki t    -ı neb  t ider
A  a hem     d     l    -ı   m  rdur neb  t

⁴ g  beginde:g  beginde T ;

⁵ kim:ki B,T/ anda:onda L,P₁ / h    -i h     u l    f: l    f u h        h     T;l    f u h     P₁,L,M // dime anı
kim:dime   nig  ra P₂,A,P₁

⁶     :M,P₂,A

T17a,M6a,L5b,P₁ab,P₂21b,A30a

¹ l   mem  t:k  l mem  t T,P₂,P₁

² B     odur:B      r ol T;f  n   deg  l E /a  a:an   P₁,T // a  a:of  a P₁

³ bah   imiş:bah   ider T,P₁,L

⁴ T     r-i beyd     : A  a:of  a P₁

- ⁵ Şatıranc-ı dehr içinde ki at oynadan hāmı
Tākđır-i beye ki anı bir demde kıldı māt
- ⁶ Çün kul olan kapuñda görür qadr-i salıtanat
Bir kulunam ki virmişem ol qadr için berāt
- ⁷ Yıtmez Haıāyī zıkr-i İlāhuñ nüfisuna
Bir zāt imiş ki irmez aña midhat ü şıfāt

26

Mef'ālū Mefā'ilūn Fa'ülūn

- ¹ Bu ğamze degül belādur iy dost
Bu ğande degül cefādur iy dost
- ² Şekker lebūñ ağızuma söğerse
Söğmek degül ol du'ādur iy dost
- ³ Yır yüzi hevāyı qaddūñ ile
Cennet kimi ğoş hevādur iy dost
- ⁴ Dil mürşidine ğayāl-i zülfūñ
Hem ğırqa vü hem asādur iy dost
- ⁵ 'Āşık olalı saña Haıāyā
Belā aña mübtelādur iy dost

⁵ ğamı: ğanı,T / kamı M

⁶ kulunam ki:kula kim P₁,M,L

⁷ nüfisuna : midhat:zāt ilen P₁,T,M,L

HI

27

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā derdüme dermān senden özge kimse yoḥ
Hem daḥı göñlümde îmān senden özge kimse yoḥ
- ² Hicr ivünde men kimüñlen hem-dem olam iy şanem
Göñlümüñ şehrinde miḥmān senden özge kimse yoḥ
- ³ Hızır teg zulmetde kaldum bir meded kıl Teñri çün
Teşne içün āb-ı hayvān senden özge kimse yoḥ
- ⁴ Her ne hüküm eylersen eyle sen maña iy 'ışk-ı yār
Göñlümüñ tahtında sultān senden özge kimse yoḥ
- ⁵ Bu Haṭāyī ḥastanunñ virgil muradın yā İlāh
Kim maña lütf u iḥsān senden özge kimse yoḥ

28

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ol perī kim bu cihānda ḥüsninünñ hemtası yoḥ
Serv-i ra'nā teg ḥırāmān ḳaddinünñ bālāsı yoḥ

T17b,M6b,L6b,P15b,P22a,A30b,V4a

¹ Hem:yā T,V,P2,M / göñlümde imān:göñlüme dermān T;imān:armān M² kimüñlen:kimüñle V,L/sanem : M / şehrinde : şehrine M³ zulmetde: zalemāta T/ çün : üçün M⁴ ne hüküm eylerseñ : ne kim hüküm eyleseñi M,P2,A,V / sen:-P1,T/ 'ışk-ı: 'ışka P1⁵ mekāmı:maña, T,P1,V/ ü:ile P1,B// maña:mekanı P2

T18a,M37a,L6b,P15b,P22a,A30b,V4a

¹ Ol:ey P1 /Serv-i ra'nānuñ anuñ teg kāmēt u bālāsı yoḥ P2,M / teg:V

- ² Gice gündüz men anuñ hicrinde yanmağdur işüm
Neyleyim kim ol mehüñ menden yaña pervası yoh
- ³ Ögme iy zāhid maña Cennāt-ı Rıdvān bāgını
Kim anuñ yāruñ yūzi teg bir gül-i hamrāsı yoh
- ⁴ Kılma iy ‘nāsıh maña zülfin seversin diyü ta'n
Hansı ‘aşıkdur kim andan başka bir sevdāsı yoh
- ⁵ Gerçi çoğdur dünyāda ‘aşıkı ol māhuñ velī
Bu Haṭāyī hasta teg bir ‘aşık-ı şeydāsı yoh

DĀL

29

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Haḡ kelāmı sevmişem sūre-i Yāsīnden meded
Kim maña İncilü Furḡānuñ du'āsından meded
- ² İy be- Haḡḡ-ı mu'cizātı virdüñ ol Mūsaya sen
Kim maña Mūsa İmrānun 'Asāsından meded
- ³ İy yaradan 'ālemi ol şāh-ı ḡubān 'ışkuña
Ol resül u āḡiratınuñ mu'cizesinden meded

² anuñ:anun P₁ / yanmağdur:yanmağdur L,M, // kim:-M

³ zahid:vaiz P₂,V,M / Rıdvān-ı Cennet:Cennat-ı Rıdvān P₂,V,M // yāruñ:dilber V,yarum T

⁴ nāsıh:zāhid P₂,V / diyü:diye T, // kim andan başda:k'anuñ başında P₂/ondan:anın V, andan P₁,T;andan başda M

⁵ 'aşıkı:uşşıkı P₁,T / teg bir 'aşık-ı:kimi 'aşık-ı P₂,M

- 4 Kim ki kâmin almadı dünyâda oldur bî-nevâ
Bî-nevânın virgelen yâ Rab nevâsından meded
- 5 Bu Hâṭâyîdir ezelden men imamuñ kuliyam
İy imâm-ı Hâḡ ‘Alîyyü’l- Murtezâsından meded

30

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 ‘Âriza yazdum men saña iy şâh-ı hubânum meded
‘Arz-ı hâlim sen bilürsün dîn ü imânum meded
- 2 Şerm-sârum pür-günâhım sen bağışla yâ Kerîm
Cümlelerni yarlıgayan kâmil ihsânım meded
- 3 Mest ü Mecnûn olmışam men firkatüñden yâ Hâḡîb
İy haḡikat ‘âleminde ince erkânım meded
- 4 Bu elimdür dâmenüñiz yâ ‘Alîyyü’l-Murtezâ
Büy-ı vaşlûñdür senüñ her derde dermânım meded
- 5 Her yaña azm eyler olsañ süre-i Feth oldu feth
Açılır baklu kapu devletlü dermânım meded
- 6 Bu Hâṭâyîñüñ günahın sen getürme yüzine
Şâh-ı Merdân Şîr-i Yezdân Ser-i Sübhânım meded

⁴ oldur:oldı P₁ // Bî-nevânın:

Ti116, A_{20a}, P₂14b

¹ M.Ş’de bulunan gazel Ti’den iktibas edilmiştir.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Hüsne görke bay imişsin yâ 'Alî senden meded
Gök yüzinde ay imişsin yâ 'Alî senden meded
- ² 'Işk ile ma'suk u 'âşık senden olmuşdur zuhûr
'Işk ile şeydâ imişsin yâ Alî senden meded
- ³ Anca kim fikr eyledüm gezdüm vücûdum şehrini
Mişli bî-hemtâ imişsin yâ 'Alî senden meded
- ⁴ Enbiyâlar evliyâlar çohdurur amma ki sen
Cümleden a'lâ imişsin yâ 'Alî senden meded
- ⁵ Mü'mine irşâd idersin lütf u i hsân u kerem
Kafire gavgâ imişsin yâ 'Alî senden meded
- ⁶ 'Işk oğurlar aduñı rah-ı hakikatde senüñ
Sırrı maevhi imişsin yâ 'Alî senden meded
- ⁷ Yirde gökde görmediler ol münafıklar seni
Zâhir ü peydâ imişsin yâ 'Alî senden meded
- ⁸ Kısmet ruz-ı ezelden hem fakih-i Muştâfa
Nergis-i şehla imişsin yâ 'Alî senden meded

İ₂2b¹ Hüsne görke: Hüsni içinde İ₂ Hüsni görke A // Gök yüzünde , zuhûr: nüzûl İ₂² b: 3b İ₂³ ab: 4ab İ₂/ Anca kim fikr: Bunca kim seyr İ₂// Misli: Mest ü İ₂⁵ ab: 4ab İ₂ Mü'mine irşâd idersin: Mü'mine karın demâdem İ₂⁶ oğurlar aduñı: okurlar ismini İ₂⁷ ab: 6ab görmediler: didiler A/ görmediler ol: istemen şol kör İ₂ Yirde görmez gökde ister kör münafıklar seni İ₂

- ⁹ Bu Hataî hasta-dil birligüne ikrâr ider
Vahid-i yektâ imişsin ya ‘Alî senden meded

32

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ülün

- ¹ Feleginün gerdişinden dād u feryād
Meni ayırdı senden dād u feryād
- ² Meni yārdan ayırdı bu zāmāne
Zamāne gerdişinden dād u feryād
- ³ Menüm iki cihānum sevgilü şāh
Seni sevmedüğünden dād u feryād
- ⁴ Yakam yırtam gidem ağıyār elinden
Maña hiç rahmı yoğdur dād u feryād
- ⁵ Bî-çāredür Hataî yār elinden
Nice büryān olupdur dād u feryād

⁹ ab: - A, P₂

P22b,A31a

¹ ayırdı senden:senden ayırdı T

⁴ rahmı:bābı P₂/ yoğdur:yoktur A

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Munca cevır itdüñ maña nā-mihribanlığdan ne sūd
Öldürenen soñra iy cān mihribanlığdan ne sūd
- ² Qahrüñ ilen telh geçdi çünki 'ömrüm dünyada
Yaşım üzden isteyüben şadmanlığdan ne sūd
- ³ Bilmezem niçün durur düşmenligüñ bu nev' ilen
Lütfüñ görsetmeyüp hem bu yamanlığdan ne sūd
- ⁴ Çünki rahmuñ yoğdurur men pır-i 'ışkuñ hāline
Bu cihān bağında iy servüm cavanlığdan ne sūd
- ⁵ İy Haṭāyī dilberüñ çün kim cefā eyler saña
Bī-vefā 'ālemde böyle zindeganlığdan ne sūd

RĀ'

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā ki derdüñden olupdur yüregüm şad pāreler
Tig-i 'ışkuñ yüregimni şad hezāran pāreler
- ² Ay yüzüñden ayru gördüm dīde-i bī-h'ābımı
Gök yüzinde uymaz oldu her gice seyyāreler

T84b

T18b-84a, M34a, L18b, P115a, V16b

¹ şad hezāran pāreler: her dem eyler yāreler V; her zaman şad pāreler T, M² gördüm: gördi M / uymaz: olmaz V

- 3 Zāhidā sen fāriğ ol āhımdan ikrah eyleme
Kim menüm bağrumda çoğdur gānzelerden yāreler
- 4 Yaralu bağrum kanın tökdi gözümnden dem-be-dem
Gör neler kıldı maña şol nergis-i hūnh^vāreler
- 5 Çıhmaya miskīn Ḥaṭāyī göñli zūlfūnden n'ola
İşi seyr olur anuñ her hānde var seyyāreler

35

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Ḥasretūñ derdinden iy cān bağrum oldı pāreler
Sūz-ı 'ışkuñ yüregimde her dem eyler yāreler
- 2 Yandurur hicrān odı göñlümi virdi yāre kim
Dutdı eflāk u cihāmı gitdi gökde käreler
- 3 Düşdi hüsnuñ manzarına cān u dil bu gözlerüm
Çare yoh nā-çar olupdur neylesün bī-çāreler
- 4 Terk idüp koydum giderem hān u māmı mülki uş
Hicrūñ itdi men garībi uştā gör āvāreler

⁴ kanın tökdi gözümnden: kanını tökdi gözüm T

⁵ Çıhmaya: çıhmasa P₁, A, V // seyr olur anuñ: seyruler dūrur M

T19a, M28b, L19a, P₁ 15b, P₂ 38b, A52a

¹ Ḥasretūñ: ḥasret ü P₁ / yüregimde: yüregimi A, P₂ ; yüregimni P₁ / yāreler: pāreler P₁, L

² Yandurur: Yağdurub A, P₂ ; yandurub M, P₁ / göñlümi virdi yāre kim : urdı göñlüni bāde gör P₂, M; göñlümi virdi bāde gör P₁, L; Yağdurub hicrān ukıdı bu göñlüni bāde kim A / hicrān odı: hicrān günü L / gitdi gökte: gitti yüzi P₁

- 5 Öldi derdüñden Haṭāyī bir kâdem rencide kıl
Kabrine başgıl işitgil şad hezārān nâreler

36

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Ol perī peyker ki çeşmünde nihān olmuşdurur
'Ömri bāki olsun ol cismümde cān olmuşdurur
- 2 Yā Rab ol gözler ne bāguñ nergis-i şehlāsıdur
Kim ğamundan cism ü cānum nā-tüvān olmuşdurur
- 3 Eyle kim bülbul yiri gülşendür iy gül yüzlü yār
Göñlüme küyuñ maķāmı gülistān olmuşdurur
- 4 Anca çekdüm miḥnet-i hicrūñ ğamın iy bī-vefā
Cevr-i 'ışkuñdan vücūdum nā-tüvān olmuşdurur
- 5 Tā Haṭāyī gördi ol ḥüsn-i cemālin iy güneş
Gör nice 'ālem dilinde dāstān olmuşdurur

37

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Göñlümi alan menüm ol dil-rübā yārum durur
Gerçi göñlümni alur amma ki ğamḥ^varum durur

T18b,L9a,P1 7b,P2 38a,A51b,V8a

¹ 'Ömri bāki: bāki 'ömrüm L,T,V; Bāki 'ömr L,P1 / olsun:kalsun A / cismümde:cismünde A

² gözler ne:gözlerle V / şehlāsıdur:şehlāyidur P2,A,V

³ Bu menüm göñlüme küyuñ gülistān olmuş durur A

⁴ miḥnet-i:miḥnet u P1,V

⁵ Haṭāyī:Cemali A / cemālin:cemāli:P2,A // dāstān:nā-tüvān V

- ² Niçe kim cevri u cefâ kılsañ bu men dil-ḥasteya
Eylemen andan şikāyet kim vefādarum durur
- ³ Gicelerde uyḥu gelmez gözime ḳan aḡlaram
Gökdeki kevkeb degül şol çeşm-i bī-dārum durur
- ⁴ Tāñrı içün yola gitseñ bir ḳadem āheste baş
Ayaḡuñ altında topraḡ cism-i bīmārum durur
- ⁵ Bu Ḥatāyī āfitāba eylese gökde nazār
Yār aydur kim aña baḡma ‘aks-i ruḡsārum durur

38

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Dilberā sencileyin billāh ki yārüm yoḡdurur
Bir sā‘at sensiz menüm şabr u ḳararum yoḡdurur
- ² Düşmişem ‘ışḳuñ ḡamına yet menüm feryāduma
Senden özge hiç kimse ḡam küsārum yoḡdurur
- ³ Arılıḡ birle severmen men seni iy dilrübā
Tā temāmı sevmişem būs ü kenārum yoḡdurur

T19a,L18a,P₁14b,P₂28b,V9b

² kılsañ:kılsa P₂ /bu:-P₂,V,L // Eylemen:eyleme V / anda:ondan P₁,L

³ şol:ol P₁,bu V,P₂ /bīdārum:bī-mārum P₁,T,L

⁴ gitsen:gelseñ T; gidersen (her P₁)L

⁵ eylese:eyledi P₁,T,L // kim:-V aña:ona P,L;aña ki V

T19b,L14b,P₁11b,P₂24b,A34a,

¹ Dilberā sencileyin:Senden özge dilberā A,P₂ // sā‘at:zaman P₁,P₂ / menüm:yine A,P₂

² hiç kimse:kimse hiç P₁ ; kimesne hiç L

³ Arılıḡ:Arılık A;Arılıḡ L,P;Arılıḡ P₂ / sever men: severdüm P₂,A // Tā temāmı sevmişem: Tentenaya vācib-i būsı A,P₂/ būs u:büse L;būsı A

- 4 Ger meni öldürseler sen eyle bilgil iy nigār
Bu muḥabbet etegin elden koyarum yohdurur
- 5 Ākil aydur iy Ḥaṭāyī ihtiyār elden koma
‘Āşıkam bir derd elinde ihtiyārūm yohdurur

39

Mef‘ulū Mefū‘ilū Fa‘ulūn

- 1 Bu meşrebe pür şafāyī cāndur
Sūrāhi dibi āña mekāndur
- 2 İçi doludur ez āb-ı hayvān
‘Ālemde nişān-ı bī-nişāndur
- 3 Cān dilūfi bilür temāmet
Şağınma ānı ki bī-zebāndur
- 4 Devr-i yüziniñ çü meh-i temāmet
Serpüşü çü şekli āsumandur
- 5 Vaşfuñda anuñ Ḥaṭāyī hayrān
Ger şan'at ise budur hemāndur

⁴ Komayub elden etegün özge kārūm yoh durur P₂,A / Kalmayub A / etegün:itdügün P₁,L
koyarum:koma ğam-h'arım T

⁵ ihtiyār:dāmenin A,P₂ /koma:gider P₁,L // birderd:pürderd P₂,A / elinde:elinden A,P₁,L; ilümde P₂

T19b,M28a,L28a,P₁22a,P₂34b,A46b

¹ pür:bir P₁// şūrāhi:gurrebe-i din T,P₂,L /şūrāhi:din M /aña:ofia P₁,L

² nişān-ı:nişanı P₂

³ Can dilūfi: Ḥal dilūfi P₂,A; cān u dilini P₁// Sen sanma anı:şağınma A,P₂,M; bes sanma P₁, L,B /
anı:onu P,M,L

⁴ Devr-i yüziniñ:devrini anuñ A,P₂ /meh-i temāmet:meh midur A,P₂,P₁,M,L

⁵ anuñ:onuñ P₁,L

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

- 1 Bu tebşī kim yiri der zīrū pādur
Felekler çerh-i anuñ reh-nümādur
- 2 Hemīşe hāke şalmışdur üzüni
Anuñçün gözler içre tutyādur
- 3 Mudevverdür, muşavverdür, münevver
Yir üste Süre-i Şems'ü ş-Duhādur
- 4 Anun mirātına baḡ Hakkı gör kim
Kim ol āyīne-i kīti nümādur
- 5 Yüzi şems imiş bezm ehli içre
Te'ālā şaneḡ ehl-i liḡādur
- 6 Anuñçün olmuş anuñ şerbeti pāk
Ki ḡayvān söyleyen yüz ten nevādur
- 7 Ḥatāyī şükr kıl Hakk kudretine
Ki Hakkıñ bilmeyen ehl-i ḡatādur

T20a, L28b, P₁22a

² Anuñçün: onuñçün

³ 4a: -P₁

⁶ söylesen: söylesin P₁

41

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā cemālūñ nūrı çeşmümde nihān olmuşdurur
Gice vü gündüz işim āh u figān olmuşdurur
- ² Hüsñüñi tā görmişem bir bülbül-i zār olmuşam
Çün maña kūyuñ maķāmı gülistān olmuşdurur
- ³ Bir meşeldür kim dirler gencüñ üste mār olur
Zülf içinde hüsñüñ ol genc-i nihān olmuşdurur
- ⁴ Ger felek yüzinde dirler māh-ı tābāndur şeref
Tal'atuñ yir üste māh-ı āsumān olmuşdurur
- ⁵ Pīr olmuşdı cihānda firķatüñden iy şanem
Tā yüzüñ gördi Haṭāyī nev-civān olmuş durur

42

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

- ¹ Bu şāh-ı pūr kerem şāhib-i nazardur
Velāyetdür yakīn nūr-ı başardur

T20b,M9b,L8b,P₁7a,P₂31a,A42b,V7b¹ nūr-ı: P₁,V,L / çeşmümde:çemümdenL,P₁, P₂, A,V // vü:P₁,T / u: ile T figān:efgān P₁³ üste:üsne P₂,V // hüsñüñ ol: hüsñünüz V⁴ üste:üsne P₂,V,A; üstine P₁, L⁵ olmuşdı: bolmuşdı A,P₂ / firķatüñden: firķatüñde L,MT 20b, P₁6a,P₂7a,A11a, İ₂4a,İ₁4a¹ Bu şāh-ı pūr:O sultān-ı P₂ ;ol şāh-ı kerem ki İ₂, İ₁/ nazardur: hünerdür P₂,İ₁, İ₂

- ² Kuşansa gâziler seyf ü silâhı
Münâfık cânına havf u hatârdur
- ³ Yezidün leşgeri yüz miñ olursa
Velâyet leşgerinden bir yeterdür
- ⁴ Münâfık leşgeri bir gâzî görse
Koyun kurdı kovar andan beterdür
- ⁵ İşaret kılduğında bir nazar şâh
Öñünde Şimr ü Mervân derbederdür
- ⁶ Nişânı ol güneş tal'atlu şâh
Başında tâc u bilinde kemerdür
- ⁷ Olar kim çehli tendir sırr-ı kudret
Anı 'ârif bilür ince haberdür
- ⁸ Cihangir gâziler meydana girse
Havâricler ayağda pâ-yı serdur
- ⁹ Çü rahmet yağmurı irdi zemîne
Ki her bir gâzînüñ yüz nâmı vardur

² Kuşana: kuşandı İ₂, İ₁

³ Yezidüñ: Velâyet P₁ / leşgeri: çerisi İ₁, İ₂ / miñ: bin İ₁

^{3ab} bu beyitten itibaren nüshalardaki beyitlerin yeri farklıdır

⁴ Münâfık: Muavi İ₁, İ₂ / leşgeri: çerisi İ₁, İ₂

⁵ kılduğınca : kılduğı çün P₂ / Şimr: kibr P₂

⁶ ol: şol P₂, İ₂ / güneş: kamer P₂ / şâhuñ İ₁, İ₂

⁷ ab-P₂ Olardur çün misâl-i sırr-ı kudret İ₁, İ₂ / Anı: Bunu İ₁, İ₂; omı P₁ / ince: nice İ₂

⁸ ab: 9ab İ₁, İ₂ cihāngir: cihānda P₂ // pâ -yı: pâ u P₂, P₁ / ayağda ; ayağa İ₁

⁹ Çü: Ki ; Bu P₁ / irdi: indi İ₁, İ₂ // gâzinüñ: gâziye İ₂, / nâmı: nâme İ₂

- ¹⁰ Yezîd'e zahm-ı seyf ü tir ü hançer
Başından gitmeyen tîğ ü teberdür
- ¹¹ ‘Alî bahr-ı hakikatdür yakîn bil
Hayât-ı cavidanı mu‘teberdür
- ¹² Velâyet bahrine yol bulmayanlar
Gözi a‘mâ ve ahmak bî-hâberdür
- ¹³ Kızıl ‘alem kızıl bayrağ kızıl tac
Giyinse gâzîler ol gün hazerdür
- ¹⁴ Nefs-i gevherdür anı bir bilenler
Sözin bir söyliyener gerçek erdür
- ¹⁵ Haşâyî şâh yolında cân fedâdur
Çe cây-ı mülk ü mâl u sîm ü zerdür

43

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- ¹ Hâr doldı yüregüm hicrûnden iy gül yüzlü yâr
Yâr bağrum arasın gör kim niçe hâr anda var

¹⁰ ü tir: tîğ İ₁, İ₂ // başından: başında İ₂, İ₁ / gitmeye: gitmesün T /

¹¹ cavidanı: cevidan İ₁, İ₂ / yakîn: ayan İ₁

¹² ab: 8ab İ₂, İ₁ / bahrine: sırrına P₁, P₂, İ₂ / bulmayanlar: tanımayanlar P₁ // Gözi: özi T / a‘mâ: a‘mâdur İ₂, İ₁ / ve: İ₁, İ₂

¹³ bayrağ: bayrak P₂, P₁, İ₂ // Giyinse: giyine P₁, İ₁, İ₂

¹⁴ bir, yâr P₁ / bir bilenler: bir edenler T; yâr edenler P₁ // sözin: söz P₂

¹⁵ mülk ü mâl: hân u mân P₁

- ² Var yanumdan menüm iy hicr-i dil-süzân dost
Dost u düşmen hamusı ağlar menümçün zâr zâr
- ³ Zâr zâr ağlar çü bülbül gül yüzüñ çün mürğ-ı cân
Cândan itmişdür meni cevır ile devr-i rüzgâr
- ⁴ Rüzgârüm tîredür sensiz eya ârâm-ı dil
Dil niçük ârâm dutsun hâdden ötdi intizâr
- ⁵ İntizârüm va'de-i vaşluñ yolında her zamân
Her zamân dîvâne teg dağlara düşdüm bî-karâr
- ⁶ Bî-karâr oldum saçuñ teg ruħlaruñdan ayru men
Men niçün ârâm idem sensiz ki oldum dil-fikâr
- ⁷ Dil-fikâr oldu Haṭâyî firḳatüñdan rûz u şeb
Rûz u şeb vaşluñ hayâli dilde ḳaldı yâdgâr

44

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ûlün

- ¹ Ezelden şâh bizim sulṭânımızdur
Pîrümüz mürşidümüz hânımızdur

² Var:Varma V,T;var bu M /yanumdan:canumdan P₁,canumda L / iyi:P₁,L / hicr-i:hicrân P₁,L / dil-süzân:cân suzan M / döst:yâr P₁,L hamusı:cümlesin A,P₂,V; kâmusı L;cümlesi M

³ yüzün çün:yüzüñüz A,P₂,M; yüzüne V /zâr zâr ağlar çü:Zâr yığlar bu M// Candan:Cân V;câne P₁, / itmişdür:yitmişdür P₁; isteñi sen P₂,A / Cân niçük aram itsün hâdden ötdi intizâr M

⁴ arâm-ı dil:arâm-ı cân P₁,L // dutsun:ide V

⁵ yolında:yolına A,P₂,M // teg :dekA,P₂,P₁

⁶ oldum:kaldum A,P₂,M // dilde:canda T,P₁,L

- 2 Şāha kurban getürdük biz bu cām
Şahuñ sözi bizim imānımızdur
- 3 Hāsūde yūfdurur yalanacıya merg
Ki gerçek şöḥbeti bürḥānımızdur
- 4 Şāh-ı Hāk diyüben girdük bu yola
Hüseyniyüz bu gün devrānımızdur
- 5 Biz imām kullarıyuz şādıkāne
Şehīdlik gāzilik nişānımızdur
- 6 Yolumuz incedür inceden ince
Bu yolda baş virmek erkānımızdur
- 7 Haṭāyem mevāli sırr-ı Haydar
Şāhı Hāk bilmeyen düşmānımızdur

45

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Cānā gamuñda gözlerüme su gelür gider
Seyl oldı daşdı şimdi bahr su gelür gider

² 2ab:-p₂ / Şāha:Şehā İ₂, A,P₁,L / kurban:tuhfe A,P₁,L, İ₁, İ₂ / getürdük biz:getürdüm ben bu İ₂ // sözi:güftü P₁,T,L

³ 3ab:-P₂/ab:5ab İ₂ / Hāsude:Çürüğe P₁, İ₁, İ₂ // 'Aşıklar sohbeti irfānımızdır İ / ki gerçekler :gerçekler L

⁴ Şāh-ı hāk:şāh adın A,P₂ // Gezerüz Şāh diyüp meydān içinde P₁,İ // Hüseyniyüz:Hüseyniöz A,P₂

⁵ ab:-P₁ / kullarıyuz:kulları öz A,P₂ //şehīdlik gāzilik: Gāzilik şehidlik İ₂

⁶ yolda:yola İ₂,yol A,P₂,P₁ / virmek:fedā İ₁;virmege A,P₂;vireñ P₁

⁷ Haṭāyem mevāli:Mevālidür Haṭāyī P₁,L; Haṭāyī dūr mevāli İ₂; Haṭāyī yem ezelden A,P₂ //Şāhı:Munı A,P₂/ düşmānımızdur:bīgānemizdir A,P₂

- ² Bî-h'vâb kaldı kevkebe nisbet bu gözlerüm
Her gece özge gözlere uyhu gelür gider
- ³ Vaşl olmaz ise yüzüñi görmek maña müdām
Küyîñdan iy şanem maña bir bû gelür gider
- ⁴ Tâ görmedi gözüm seni iy serv boylu yâr
Sensiz hemîşe gözlerüme cû gelür gider
- ⁵ Miskin Hâṭâyî görmedi çeşmüñ kimi senüñ
Şahrâ içinde munca ki âhû gelür gider

46

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fa'ülün

- ¹ Vücūduñı bu göñlüm can dimişdür
Lebüñi la'l ile mercân dimişdür
- ² Şaçüñ rengini *Şeb-i Qadr* oğuyanlar
Yüzüñ nûrın meh-i tâbân dimişdür
- ³ Bu göñlüm 'ışkuñı iy gam-küsârum
Vücūdum şehrine sultân dimişdür

T22a,L24a,P₁18b,P₂32b,A44b

² ab:3ab P₂

³ Vaşluñ ger olmaz ise müyesser maña müdām P₁/Vaşl:vaşlufi L

⁴ gözüm seni:seni gözüm P₁ // cû:su E

⁵ kimi:tegi L

T22a,L28a,P₁21b,P₂27b,A37b,V5b

² rengini:rengin A,P₂,P₁,V

- 4 İki gözüm yaşı her-dem yüzine
Birin Nil u birin ummān dimişdür
- 5 Ayağın tozına iy nūr-ı Rahmān
Ḥaṭāyī cānını kurbān dimişdür

47

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Ruḥlarıñ muşhāf nigārā kaşlarıñ mihrāblar
Baḥdum ol yüzden maña feth oldu yüz miñ bāblar
- 2 Zerre iken gün tegi meşhūr-ı 'ālem olmışam
Tā maña düşdi senüñ mihr-i ruḥundan tāblar
- 3 Ger senüñ yüzün degül 'āşıklar için kıblegāh
Bes neden boldı hilāl kaşlarıñ mihrāblar
- 4 Tā senüñ zülf ü ruḥuñu görmişem her şubḥ u şām
Gice gündüz giryeden gelmez gözüme ḥ'ablar
- 5 Çin-i zülfün bendine düşdi Ḥaṭāyī ḥasta-dīl
Şerbet-i la'lündür aña kand ilen unnāblar

⁴ yaşı herdem yüzime:yaşın merdum görende P₂,A

T22b,M8b,L23a,P₁ 17b,P₂26a,A36a,V8b

¹ kaşlarıñ mihrāblar: ḥatlarıñ i'rablar M,A,P₁ // Baḥdum:anca V; baḥduñ P₁ / yüz miñ:munca P₁,L;herdem M

² iken:idüm P₂,A / tegi:kimi P₁ / 'ālemde meşhūr-ı:meşhur 'ālem M,L,P₁, P₂, A,V // ruḥuñdan:ruḥuñda T

³ boldı:oldı T,M / hilāl:hilāl P₁

⁴ zülf ü:mihr-i V

⁵ bendine:bendeye M

48

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Her zamān kim karşıma ol dilber-i meh-rū gelür
Cānuma bir od düşer bu dilime Yā Hū gelür
- ² Sīnemi karşı dutaram kūyine ol dilberüñ
Sāgınrām dem-be-dem Veys-i karinden bū gelür
- ³ Hasretüñden dilberüñ düşdüm Serāndīb Kūhına
'Āşık-ı dil-hastan her dem sorar āhū gelür
- ⁴ Cānumı kurbān kılardum yolına ol dilberüñ
Ol zamāna kim diyerler ol büt-i meh-rū gelür
- ⁵ İy Haṭāyī sen vücūduñ cüyımı pāk eylegil
Çünkü pāk olsa aña ser-çeşmeden bir su gelür

49

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ 'Āşık iseñ gel berü kim cānu cānān mendedür
Zāhidā pes ḥāndasan kim nūr-ı imān mendedür

T22b, L18b, P115a

¹ od:ot T² Sāgınrām Veys teg ḥadd-i kārından bū gelür P₁,L³ kūhına:dağına P₁⁴ kılardum:kıldum L; kılarām P₁ // zamāna:zamanda L⁵ sen vücūduñ:göñlüm sen P₁ //olsa :ola T // ser:her P₁

T23a, P18b, P223a, A32a, İ16b;İ25a

¹ 'Āşık iseñ gel: 'Āşık gel gel P₂,A / gel berü kim:gel berü gel İ₁, İ₂ // pes:sen A,P₂, İ₁, İ₂ / ḥāndasan:kandesin İ₁, İ₂ / ḥāndasan kim nūr-ı: ḥāndasan nūr ile P₂,A; ol nūr-ı İ₁, İ₂

- ² Mendedür yir ile gögüñ hem hikmeti hem kudreti
 Âb u âteş hâk u bād u cümle erkân mendedür
- ³ Hâk Te‘âlā dörd kitābı gökden indürdi yire
 Men anı istemezeçün küll-i Furkân mendedür
- ⁴ Kâtiba āğ u qaraya bahma seni azdurur
 Aç kulağ diñle sözüm āvāz-ı Furkân mendedür
- ⁵ Pehlüvânlar çoğ cihānda Rüstem-i Zāl olmışam
 Hem Skender hikmeti Mülk-i Süleymân mendedür
- ⁶ Eyyübe çekdürdi çoğ derd ü belā vü mihneti
 Gel meni isteş vireyim derde dermân mendedür
- ⁷ Ya‘küb’ı zār u giryān Yusûf-ı Ken‘ân için
 Men pîr-i genc-i halvetem uş Mısr-ı sultân mendedür
- ⁸ Şāh-ı merdān ‘Alî’nün āliyem evlādiyem
 Zülfikar u tāt u Döldül uş nişānı mendedür

² Mendedür yir ile gögün hem:Mendedür hem yir ü gögün İ₁, İ₂/gögün:gök hem P₂ // cümle erkân:ser u yeksân T; cümle yeksân İ₁, İ₂, A,P₂ / Hâk u bād āb u âteş cümle yeksân mendedür P₂,A

³ dörd kitābı L / yire:veli P₁,L // Men anı istemez:iltifat itme muña P₂,A; iltifat itmeyin ona P₁; hıfz itmişem İ₁, İ₂/iltifat itmen aña L // Furkân;bürhan L

⁴ Kâtiba:İy katib T;Zahidā: İ₁, İ₂ /Ağ:ak T // Aç:as A,P₂,P₁, İ₁, İ₂,L/sözüm:meni İ₁, İ₂ /Furkân: K ur‘ân İ₂

⁵ ab:7ab İ₂ /çoğ cihānda:dünyada çoğ A,P₂, / Rüstem-i Zāl olmışam:Rüstem-i Zālem didi A,P₂ /Hem Skender hikmeti:Hikmet-i İskender u A,P₂;Hüner-i İskenderi hükm-ü İ₁, İ₂

⁶ Eyyübe vermişdüm anca mihnet u derd u belā P₂,A/ Eyyübe vermişdür derd ü belānın şiddetin İ₁, İ₂ // İsteş vireyim derde:çağır varayım aña A,P₂ / Gel sana göstereyim şol derde derman mendedür İ₁, İ₂

⁷ Yağubını zār u giryān eylerem Yūsuf için A,P₂; Yağubı zar ettiren çün Yūsuf-u Ken‘an için İ₁, İ₂ // Künc-i halvet gūşe-i Mısr ile sultân mendedür A,P₂ / Men ki genc-i vahidem mühr-i Süleyman mendedür İ₁, İ₂

⁸ Men muhibb-ı şāh-ı merdānın ‘Alî’nün āliyem T/ Server-i merdān Ali’nüñ A,P₂// Tāt u Döldül Zülfikār-ı şāh-ı merdān mendedür İ₁, İ₂

- ⁹ Açaram dīn-i Muḥammed mezhebin īmān için
Lā fetā illā 'Alī ol sırr-ı pinhān mendedür
- ¹⁰ Men şāha bu cānumı sıdk ile kurbān kılmışam
 Ger kabūl kılsa velāyet iyd-ı kurbān mendedür
- ¹¹ Men Ḥaṭāyīem şāhuñ vaşfuñı söylerem
 'Işk ile bil bağlaram defterle dīvān mendedür

50

Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün

- ¹ Menüm bu tendeki cānum 'Alīdür
 Menüm hem dīn u īmānum 'Alīdür
- ² Gice gündüz gezerem ravzāsında
 Menüm ravzā-i rıdvānum 'Alīdür
- ³ Menüm dīvāne dirler ḥasretinde
 Menüm dīvāne dīvānum 'Alīdür
- ⁴ Menüm Ya'kūb kimi Yūsufdan ayru
 Menüm Yūsuf-ı Ken'ānum 'Alīdür

⁹ ab:-A,P₂ / mezheb-i Ca'fer yakīn:(mezhebin İ₂) imām için İ₁, İ₂ / Ol:bu T

¹⁰ Canımı rüz-u ezelden (ezelden:ezel men P₂)şāha kurbān itmişem A,P₂ // men şāha bu cānumı sıdkıla: sıdkıla men cānumı ol şāha İ₁, İ₂ // kabūl: inayet İ₁, İ₂ / velāyet: kul İ₁, İ₂

¹¹ Söylerem:müdām İ₁ / 'ışk ile bil bağlaram: sıdk ilen bil bağlayup P₂,P₁,L, İ₁, İ₂, A

¹ T23b, L7a, P₁6a

² gezerem:gezerdüm P₁ // ravza-i: bu ravza-i L, P₁

- ⁵ Yüzüñ muşhafına bende iy Haṭāyī
Beyān-ı ḥatm-i Kur‘ānum ‘Alīdūr

51

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ İy Haḫ ehli sen senüñ cismünde Beytu’llāhı gör
Ḥancaru ‘azm eyleseñ levḥünde ‘arşu’llāhı gör
- ² Ādemüñ şânında ‘kerremnā didi nuṭḫ-ı ilāh
Ehl-i ma’nisin ḥaḳīkat sümm vechullāhı gör
- ³ Zākirem zıkr eylerem göñlüme Haḫdan özge yoḫ
Nāṭıķım nuṭḫ-ı hidāyet gel ḥabıbu’llāhı gör
- ⁴ Haza cennāt-ı ‘Adn defterin şerḫ eyleyen
İblīs olma gel sücūd eyle bu bâbu’llāhı gör
- ⁵ Levḥ-i mahfuzuñ Haṭāyī ebcedin kıldı beyān
Div degülseñ ḥātemüñ ḥatminde Fazlu’llāhı gör

52

Mefā‘ilūn Mefā‘ilūn Fa‘ülūn

- ¹ Ezelden tā ebed Ḥaydar gelüpdür
Ādem evlādına server gelüpdür

⁵ muşhafına:muşhafında L, P₁

T23b, P₁8a, V9b, L96

¹ ‘arşullāhı:vechullāhı P₁, L

³ göñlüm:göñlümde P₁,L

⁴ eyleyen:eyler V

⁵ hatminde:hışmında L

- 2 ‘Alī şîr-i Hüdâdur şâh-ı merdân
Muhammed Hakkâ peygamber gelüpdür
- 3 ‘Āşıklar kıblesi yüzüfüdür iy döst
Kaşuñ mihrâbına minber gelüpdür
- 4 Ki Hakk’ dan zülfikâr uş oldu ‘Alî’ye
‘Ali kulluğuna Kânber gelüpdür
- 5 ‘Ali hışm ile doğradı bu cehli
Hamîr teg destüne Hayber gelüpdür
- 6 Ala gözler menüm îmānum aldı
İki zülfüñ yine ‘anber gelüpdür
- 7 Suy-ı hayvân için zılmât içinde
Haṭâyî Hızr u İskender gelüpdür

53

Mefā‘tlün Mefā‘tlün Mefā‘tlün Mefā‘tlün

- 1 Şehā ol zülf-i müşkinüñ ne zibā çîn-i perçindür
Ki her bir pâre ol zülfüñ behāy-ı Çinü Mā-çindür

T24a, L27b, P121b

³ yüzüfüdür: yüzünden P₁

⁴ oldu ‘Aliye: uş Döldülüye P₁, L

⁶ ab: -T

⁷ Su-yı hayvân: hayât-ı âb P₁, L

T24a, P₁ 13a, L16a

¹ zülf-i müşkinüñ: müşk-bü zülfüñ P₁, L // pâre : târi P₁, L

- ² Hattıñdur āyet-i Raḥmān ki Ḥaḳdan menzil olmışdur
Aña dirler kim ol sünbül-i şüvār nāfe-i Çindür
- ³ Dökindi Yūsuf eyyāmı senüñ devrān-ḥüsnüñden
Ḥaber vır ḥūblar içinde yalandur bu ḥaber çindür
- ⁴ Şikārı āşikār eyler gözüñ bu bāz u şebbāzı
Göñüller şaydına yāruñ gözi şāhāne lāçındur
- ⁵ Gül-i sır-āb ḥüsnüñde ne nisbet ol siyeh-ḥālüñ
Bu ra'nā beççe-i hīndü gülistān içre gülçindür
- ⁶ Ḥatāyī tā anı gördi özinden el yudı küllī
Anuñ çengāl-i çenginden şikār olmuş gügerçindür

54

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā ḥüsnüni şāni-i āftāb itmişdürür
Bilmezem niçün gözümnden der-i hicāb itmiş dürür
- ² Gel ḥumārum yaz menüm vaşluñ meyinden iy perī
Şol şarābuñ ḥasreti bağrum kebāb itmişdürür

² kim ol :ki ey P₁,L

³ ḥüsnüñden:ḥüsnüñde P₁, L // Ḥaber vir : Ḥaberdür T

⁴ gözi şāhāne:gözin şebbāz u T

⁶ çenginden:çenginde P₁,L

T24b,L11b,P234a,A46a,V8a,M25a,İ₁7b,İ₂6a

² Gel-e humarum:Gel humarun M /yaz:vir L / meyinden:deminden V // şol:ol P₂,A, İ₁,İ₂

- 3 Ğam yimen göñlüm çü mesken boldı 'ışkuñ gencine
Gerçi ol virāne-yi hicrūñ ħarāb itmişdürür
- 4 Hāfız-ı Kur'an tegi 'aşıklar ezber kılmağa
Hak cemālūñ āyeti ümmü'l-kitāb itmişdürür
- 5 Tā yaman göz degmeye iy mäh ħüsnūñ bağına
Hak Te'ālā zülfüñi perr-i ħurāb itmişdürür
- 6 İy meh-i nā-mihribān şorma Haṭāyī hālūni
Fırkatūñ ol ħasteni taḥte't-türāb itmişdürür

55

Mefā'ılūn Mefā'ılūn Fa'ülūn

- 1 Göñül tā kim ġamuñlan āşinādur
Karār u şabrdan muṭlaq cüdādur
- 2 Göñül pend almadı sıvdi yüziñi
Aña bu derd ü miñnetler sezādur

³ 3ab:4ab M/yimen:yimez İ₁;iken V / çü:ki T / boldu:oldu P₂,A₁;(dudı P₁)// virāneni:virāne-yi V / hecrūfi:mihriñ İ₁;(hicrān P₁,)

⁴ ab:-L Hāfız-ı: Hāfıza İ₁/ 'aşıklar:'uşşākı A₁P₂,V // Hak çün M/āyet-i:āyetin İ₁,A₁,V,P₂

⁵ 5ab:3ab T,L;6ab İ₁,İ₂/degmeye:degmesün İ₁,İ₂ iy:ol L /Hak Te'ālā:Bāğdan ol A₁P₂ / perr-i ħurāb :deyr-i azāb İ₁,İ₂/ ħurāb:sevāb V

⁶ sorma:sor gel İ₁,İ₂/ħasteni: ħasteyi İ₁

• M,A₁P₂,V ve İ₁'de 5. Beyit şöyledir:
Hüblara bahmaglıka zahid ġunah oğur ise
Ol ġunahı 'aşıka ayn-ı sevāb itmiş durur
Hüblāra: Hüb yüzine İ₁ // 'aşıka ayn-ı sevāb: 'aşık ise sevāb M

T24b,M9a,L25b,P₁20a,P₂37a,A50b,

¹ gamuñlan:gamuñla P₁,L

² almadı:olmadı M / Aña:ofıa P₁,L / sezādur :cezādur A₁P₁,P₂,L,M

- ³ Gel iy hem-dem h azer kıl ‘ışka düşme
Bel dur h bları sevmek bel dur
- ⁴ N’ola ‘ şıkları  ld rse  iy d st
Leb   bir b sesi yüz h n bah dur
- ⁵ G   l bir y re virmişdür Ha  y 
 şig  nde Sel   nler ged dur

56

Mef  l  F  ‘il t  Mef  l  F ‘ilün

- ¹ Her şub -dem ki k y-ı şanemden şab  gelür
 amg n g   l ma  amına yüz mi  şaf  gelür
- ² ş d u ferah bolup dil   c num zeb numa
Ehl n ve hayru ma  dem   ş d mer ab  gelür
- ³ Bir b sesine c n u dil ister ba a şanem
Gerçi birine yüz dil   c num ba   gelür
- ⁴ Ma’ de gerçi ‘ şık u ma’ş k birdürür
Menden du’  gider nişesinden cef  gelür

³ Gel:sen A,P₂

⁵ g   l:leb n P₂

T25a,M8a,L22a,P₁17b, P₂23b, A33a, V6a

¹ şanemden: şanem ol T,

² bolup:olup V/ c num:c n u A,P₂

³ ba   şanem: şanem ba   P₁,L / canum:canu  A,P₂,V

⁴ birdürür:birdür A,P₂,V

- ⁵ Bağışlağıl Haṭāyī günāhın eyā perī
Bahş ide şāh nice ki kıldan ḥaṭā gelür

57

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Māhumı gördüm ki yüzinden nikāb almış gider
Pertev-i nūrından anuñ āftāb almış gider
- ² Devr-i ḥüsnünde anuñ iy yaşlu çeşmüm uymağıl
Kim şeb-i zülfünde anuñ ruzu ḥ^vāb almış gider
- ³ Dilberüm cām-ı şarāb içmiş işitdüm nuql için
'Āşık-ı dil-ḥaste bağından kebāb almış gider
- ⁴ Ol perī gidende 'ālem nice ḥayrān olmasun
İşve vü girişme vü nāz u 'itāb almış gider
- ⁵ Ol şanem-i ra'na gider yir üste çekmiş dāmenin
Bu Haṭāyī hasta ol yirden türāb almış gider

⁵ bağışlağıl: Afv eyle bu A, P₂, P₁, L, M günahın: günāhı A, günahımı P₂ // Bahş: Bahşış A, P₂, Afv V /
ider: ide V, T nice: ince A, P₂

T25a, M29a, L12b, P₁10b, P₂31b, A43a

¹ ki: -M / nikāb: ol M / nūrından: nurında L / anuñ: onun P₁

² ḥüsnünde: ḥüsnünden T, M / uymağıl: dimegil A // şeb-i zülfünden: sırr-ı zülfünde A, M, P₂

³ Dilberüm: Dilber ü P₂

⁴ İşve vü: işve-i L, M

⁵ yir: nār P₁ / üste: üsne T; üzre P₂, A; yüzine M // ol: dil P₂, A

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Tā ki düşdüm hicrüne gönlüm figâne başlar
Geldi āhumdan menüm feryāda dağ u daşlar
- 2 Hüsnuñi yād eylesem iy serv boylu dilberüm
Fırkatüñden çeşme teg ahar gözümde yaşlar
- 3 Mihr-i rüyüñ ser-be-ser sihr ile dutdı 'ālemi
Fitne vü gavgāya saldı ol göz ilen kaçlar
- 4 'Işka dil virdüñ diye tā'n itme iy zāhid maña
Cān virür ma'sūka dā'im 'āşık-ı kallāşlar
- 5 Nāşihā 'ayb eyleme miskin Haṭāyī şî'rine
Çün Hākka ma'lumdur gönlünde sırr u fāşlar

T25b, M9a, L14a, P11b, P226b, A36b, V8b, İ17b, İ25b

¹ düşdüm: düşdi V, M / hicrüne: 'ışkuña P2, hicre ki İ2

² menüm: hemān İ1, İ2 // ahar: ahar İ1, İ2

³ Fitne vü: fitne-i İ1, İ2 // saldı: başlar L, P1 / ol göz ilen: sol göz ile İ1, İ2

⁴ diye ta'n itme: diyüb ol (diyü İ1, İ2 didi M)cevr itme P1, M, L / iy: gel İ1-V/maña: bafia İ1, İ2 // Cān: Baş V//kallāşlar l kallāşlar V

⁵ ab:- İ1, İ2 /Kanda kim Leylî olursa anda bir Mecnün gerek

Kanda kim kallāş olursa çoğdurur kalmaşlar

b eyleme miskin: itme gel İ1 / gönlünde: gönlüne P2

Mefā'ülün Mefā'ilün Fa'ülün

- 1 Göñül bir yāri sevdi kim perīdūr
Cihān içre güzeller serverīdūr
- 2 Boyı bāğ içre serv-i nāza beñzer
Yanağı hemçü verd-i ahmerīdūr
- 3 Yüzidūr nisbet hūrşīd-i tābān
Felekde māh anuñçün müşterīdūr
- 4 Eger hākan eger fağfur olursa
İşigi itlerünüñ kemteridūr
- 5 Yüzi şahn-ı gülistān içre güldür
Saçınuñ büyü müşg ü 'anberīdūr
- 6 Kim anuñ vaşlma bir dem irişse
Cemi-i mülk-i 'ālemden berīdūr
- 7 Saçınuñ rengidūr çün Leyletü'l-Ḳadr
Cemāli yüzi şem'i hāverīdūr
- 8 Ezelden anı sevdüm cān u dilden
Sagınmasun ki 'ışkum serserīdūr

T25b,M27b,L26a,P120a,P239b,A53b,

¹ yāri sevdi:yāre virdüm A,P₂

³ tābān:rahşān M // felekde:felekden A / māh:meh T / anuñçün:içün M

⁴ işigü:ışıkde L

⁶ irişse:irişe A,P₁,P₂,M / 'ālemden beridūr : 'ālem dilberūdūr T

⁷ ab:-L,P₁ / Cemālūfı nūrı şems-i hāverīdūr P₂

⁸ Sagınmasun:Sagınmāgıl A,P₂; sagınmadun P₁ /

- ⁹ Bahub hayrān olur hüsne 'ālem
Haṭāyī hastanuñ ol dilberidür

60

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy göñül vaqt-i bahār ütdi hazān olmışdurur
Su kenarında şanem serv-i revān olmışdurur
- ² İy felek dünya yüzinde devr-i hicrān geçdi çün
Ol bet nā-mihribānum mihribān olmışdurur
- ³ Şerh idenden birlü şirin leblerüñ evşāfım
Mürğ-i cānum tuḫ-i şeker zebān olmışdurur
- ⁴ Gerçi düşmen tā'nasından çok cefā çekdüm velī
Şükr kim işim bekām-ı döstān olmışdurur
- ⁵ Düşti yüz türlü ḫālī bezm için firāş şun'a
Sākīya gel kim cihān bağ-ı cenān olmışdurur
- ⁶ Sim ü zerden saçılı doldurdū dest ü dāmenin
Meclis-i şābāş için gevher-feşān olmışdurur

⁹ Bahūb:Bakub A,P₂ / Bahūb hüsne hayrāndur bu 'ālem P₁,L

T26a,M13a,L9a,P₁7b,P₂37b,A50b,V16a

¹ vaqt-i bahār ütdi:vaḳit bahār oldı A,P₂,V // Su:Cu A,V / şanem:menüm A,P₂

² devr-i hicrān:devr-i hicrūñ A,P₂ / yüzünde:yüzünden M /

³ ab:-L, P₁ / şirin:şeker T,V,M / şeker:şirin P₂,V

⁴ ab:3ab V,P₁

⁵ ab:4ab Düşdi:Tüştiler P₂ / ḫālī :kālī P₁

⁶ saçılı:şahlar T,P₁,L,M; şahlārda V/ dest-ü : dōsta P₁,L / dāmenin:dāmeni P₁,L

- ⁷ Uğraşanda tā ki 'ışkuñ zerre kıldı dağları
Bu Haṭāyī ḥaste andan nā-tüvān olmışdurur

61

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Bizim ol dilrübā cānānımızdur
Meger ol cān degül cānānemizdür
- ² Yanar men şem'-i rüyuñ ḥasretinden
Dimezsin ol bizüm pervānemizdür
- ³ Firākından ne fikrüm vardır iy dost
Vişālūñ her gice miḥmānımızdur
- ⁴ Gözün sermestdür boyuñ şürāhī
Şözüñ nuḳl u lebüñ peymānemizdür
- ⁵ Gülende dişlerüñ ağızunda iy cān
Şadef içindeki dürdānemizdür
- ⁶ Sırr-ı zülfüñ içinde dāne-i ḥālūñ
Göñül kuşına dām u dānemizdür

⁷ tā ki:tāb-ı V / kıldı:kılır T,V,P₁,L,M / andan :ondan P₁;andın M

T26b,L26b,P₁20b,P₂27a,A37a,V6a,M29b

¹ dilrübā:mehlikā P₂,A,P₁,L / Meger:Eger A,P₁,P₂,V,L,M/ ol can:canım P₁

² Yanar men: Yanaram P₁,P₂,A

³ ab:-A,P₂ / Firākufidan:firākufida P₁ / fikrim:fikri V

⁴ sermestdür boyuñ:sermest ü botuñdur A,P₂; sermest dürür V

⁶ Sırr-ı zülf-ü siyāhuñ ḥāl-i rüyuñ P₁ / Sadef zülfü dāne-i ḥālūñ L // kuşına:mürgına V,T,L,P₁,M

- 7 Didüm kimdür Haṭāyī bendeñizde
Didi bir 'āşık-ı dīvānemizdür

62

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Eyā gün yüzlü çehreñ aya beñzer
Boyuñ bir serv hūş bālāya beñzer
- 2 Haddüñ cān fedādur ğamzeñ iy dost
Kaşuñ üste kurulmuş yāya beñzer
- 3 Cihānda bülbül olsam men 'aceb mi
Senüñ yüzüñ gül-i hamrāya beñzer
- 4 Yüzüñ şevkiyle la'lüñ ḥasretinden
Gözüm yaşı beher su çaya beñzer
- 5 Şıfatuñ oḥısa gülşende muṭrib
Göñül feryadı çeng ü nāye beñzer
- 6 Haṭāyī dilberüñdür hūr-ı Rıdḫvān
Otağı cennetü'l-me'vāya beñzer

⁷ bendeñiz:katuñızda M

T27a,M10a,L29a,P₁22b,P₂34b,A47a

¹ gün:gül P₁,L

² Haddüñ cān:Haddün çün can M / fedā:fezā P₁ / üste:üsne T,P₁

³ mi:men P₁,L

⁴ ab:-T / Yüzü la'lüñ hemişe hasretinden M

⁵ ab:P₂ / suretüñ:hürüñ T;suret P₁ // Yüzüñ andan:senüñ yüzün M / daḫı:-M / andan:andan P₁,L

⁶ oḫusa: oḫuya L,M, P₁ ; söyleyüb A // otağı: işigi P₂,V

63

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dīn Muḥammed dīnidür sallı a'lā a'le't-tebār
Kevserüñ suynı viren şāhum 'Alīdür şehsuvār
- ² Hem sākīdür hem sākādur kâinatuñ 'aynıdur
Kimesne sırrını bilmez hem bilür Perverdigār
- ³ Didiler kim bu cihānuñ nūrı kimdür kim ola
Mir Ḥasandur şāh Ḥüseynüñ āli ƣaldı yādigār
- ⁴ Daş yarıldı ƣıƣdı Düldül eyeri oyanıla
İy münāfiƣ yola gelgil eyleme şāhdan kenār .
- ⁵ Ḥande varsan iy Ḥaṭāyī sen bu lafzı söylegil
Lā fetā illā 'Alī lā seyfe illā zülfiƣār

64

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā cānumda derdüñ bir devā nisbetlūdür
Her cefā gelse maña senden vefā nisbetlūdür

T27a, L33b, P₁26b, P₂ 15b¹ ale't-tebār: sahib-i vekār P₁, ;saħib-i cemāl T // suynı: suynı P₂;suynı T² sākā hem sākīdür :sākīdür hem sākādur ;sākīdür hem saħadur T // Kimse ne bilür anuñ sırrın bilür T, sırrını bilmez hem: bilmez sırrını al P₁³ Ḥüseynün āli oldu: Ḥüseynindür adı ƣaldı P₂⁴ eyeri oyanıla: yükün ile P₂⁵ İy Ḥaṭāyī nire varsan sen bu sözi söylegil P₂T27b, M11a, L15b, P₁12b, P₂38a, A51b, V4b¹ cānumda derdüñ: derdüñ cānumda P₂, L / bir devā: bī-devā M // gelse maña senden: senden maña gelse V

- ² Pür ceraḥat cismüme oḥuñ öñinde ün virür
Ol maña ehlen ve sehlen merḥabā nisbetlödür
- ³ Ger maña nefrin kılur düşmen men andan ğam yimen
Kim münāfıḳdan gelen kargış du‘ā nisbetlödür
- ⁴ Āb-ı çeşmünden ḥayālün bir zamān eksilmesün
Kim anuñ ‘aksi gözümde tütüyā nisbetlödür
- ⁵ ‘İşk ilen lāf itmegil miskin Ḥatāyī epsem ol
Kim bu menzilde Selātinler gedā nisbetlödür

65

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Nev-civān ol pīr iken devrān ki cānān devridür
Şād ol iy ḥaste göñül kim derde dermān devridür
- ² Zülmet-i hicrāna söylen ḥükmüni terk eylesün
Bir güneş doğdı araya māh-ı tābān devridür
- ³ Lāl oturma söyle iy cān mürği geldi nev-bahār
Gıtdi kış vakti ārādan uş gülistan devridür

² Pür:yüz P₂,A; bu P₁ V / oḥuñ:ohı P₁,L / gelende:öñinde A,P₂,V //ün virür:iy şanem M

³ ider:kılur A,P₂,V // kim:Her V / kargış:gargış V; // gelen:maña L

⁴ bir zaman:her zaman P₁,L / gözümde:gözüme V, P₁,L

⁵ ilen:ile L / itmegil:itme iy T,P₁,V,T,L,M

T33a,T27b,M22b,L16b,P₁13b,P₂36b,A50a

¹ devrān:dilber P₁,L / göñül:dil T,M

² söyleñ:söyle P₁,P₂,A,L,M / ḥükmüni:hikmeti A

³ araya:arada P₁,L;aradan T,M (cihāna T) iy cān mürği:cān mürği ki A,P₂,M // Gıtdi di vakti aradan şimdi bustān devridür A,P₂ /Kış vakti:kış devri P₁,L;

- 4 ‘Āşıka mihr itdi dilber qalması devr-i rakīb
Küfr aralıqdan arındı şimdi imān devridür
- 5 ‘Ömr için gam çekme iy dil nūş kıl mālū’l-hayāt
Dilberün şirīn lebinden āb-ı hayvān devridür
- 6 Nā-ümīd olma cihānda iy gedaī bī-nevā
Dergeh-i sultāna gel kim lūtfu ihsān devridür
- 7 Gezmegil ‘ālemde sergerdān göñül pervāne teg
Hoş münevverdür cihān şem’i şebistān devridür
- 8 Mīhnet-i dünyādan iy dil fāriğ ol sürgil murād
Hurrem ol gam çekmegil kim zıll-i sübhān devridür
- 9 Dūd-ı āhuñdur Haṭāyī gökde bulutlar senüñ
Durmayup tōk göz yaşın kim ebr-i bārān devridür

66

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 İy ki serhoşdur dü çeşmüñ leblerün peymānedür
Ol sebebdan ‘āşıkuñ dāim yiri meyḥānedür

⁴mihr itdi:meyl itdi A,P₂ / devr-i rakīb:cevr-i rakīb P₁,L devrin rakīb T // aralıqdan:aralıqtan T / arındı:arıldı A,P₂ / şimdi:imdi P₂,A

⁵ab:6ab A,P₁ / çekme:yime A,P₂ / mālū’l-hayāt:āb-ı hayāt A,P₂

⁷ab:8ab T / Gezmegil:gezmefiz T,M / göñül pervāne teg:eyā pervāneler M

⁸dünyadan: dünyada T, / dil fāriğ ol:dil pāk olup A,P₂,M:gül fāriğ P₁ // gam çekmegil: çoğ çekme gam A,P₂,M

⁹gökde bulutlar:gök bulutlarda P₂; bulut ger senüñ A,T, / senüñ: kāmı M// Durmayub:Dolayub T / ebr-i bārān:āb-ı (āb u A) baran A,P₂

- ² Nice ğavvāş olmayam yaşumda kim ol dilberüñ
Lebleri la'l-i bedehşān dişleri dürdānedür
- ³ Virmenem dünyā vü 'uqbā devletini 'ışkuña
Dünyā vü 'uqbā maña bir yana ol bir yanadur
- ⁴ Şanma iy çeşmüm saña bīgāneden ümmīd ola
Gör neler kıldı gönül kim hem-dem u humhānedür
- ⁵ Bu Hıta'yīni kılmağıl zencir zülfünden halāş
Şanma kim uşlandı ol miskin henüz dīvānedür

67

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Bu şürāhī bir dilārām perī nisbetlüdür
Şekli bir mahbūb-ı şūhuñ peykerī nisbetlüdür
- ² Oturur meclisde bir zerrin külāh sīm-ten
Asılu zülf-i müselsel 'anberī nisbetlüdür
- ³ Yoğsa bir şehzade-i zerrin kemerdür pür huṭūt
Ol kemer üste elfler hañçeri nisbetlüdür

² olmayam:olmuşam A,P₂ / dilberüñ:dilberüm A

³ Virmenem:Virmeyem A; Virmezem V / vü:-V / 'ışkuña: 'ışkuñu V,P₂,A,M

⁴ humhāne: ğamhānedür V

⁵ Bu Hıta'yīni rehā kılmaz saçuñ zencirden A,P₂ / kılmağıl zencir zülfünden Hıta'yīni halās V / kılmaz: kılma

M // Sanma kim:sanmağıl P₂,A,V / uşlandı:vaslından T / henüz:bize A,P₂

T28b,M10b,L16a,P₁13a,P₂27b,A38a,V4b

¹ mahbūb-u şūhuñ: şuh-ı perīnin P₁

² asılu:asılub P₁; açılır:V

³ üste:üsne P₁, P₂

- 4 Tāht-ı sīmīn üste oturmuş Süleymān hūkm için
Elde bir zerrīn ayağ engüşteri nisbetlüdür
- 5 Her tarafından görünür yüzünde hūblar şūreti
Fī'l-mis̱l-i āyine-i İskenderī nisbetlüdür
- 6 Şıdḵ ilen bil bağlamış durmuş kapuñda rezm için
Gāzīler yanında anuñ leşgeri nisbetlüdür
- 7 Havz-ı cennetdür cevāhirden tōkūlmüş ravzada
Selsebil içinde āb-ı kevşerī nişbetlüdür
- 8 Yoḥsa doğmuş arada bir āftāb-ı şem-i bezm
Çeşm-i merdūm aña her su müşterī nisbetlüdür
- 9 Bezl ider bezmin Ḥaṭāyī āb-ı kevşerden mūdām
Şāh-ı merdān-ı 'Alīnūñ kanberi nisbetlüdür

68

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bir perī hayrānam bilmen mekāmı ḥandedür
Kimse bilmez dünyāda nām u nişāmı ḥandedür

⁴ hūkm için: mürettib P₁

⁵ tarafından:tarafda P₁, V / yüzünde hūblar:yüzünde yüzler P₁,M,T

⁶ ab:-M // sıdḵ ilen: sıdḵ ile P₁; Kulluga V / bağlamış:bağlayup A / kapuñda:fütuh T,P₂

⁷ Cennet dūr:Kevserdür V

⁸ arada:ortada T,V,M // bezm:veş P₂

⁹ Bezl:Azm A,P₂; bezmi V; bezmi V; bezl:E,Bezm P₁ / bezmin:bezme A,P₂ merdan-ı:merdana P₂,A,M; merdanın V; merdan P₁; merdanı T

- ² Hūbları sevdūñ diyüp tā'n itme iy zāhid maña
Çünkü bilmezsın maḳām-ı cāvidānı ḥandedür
- ³ Geldi sübhan'ellezi esrā şāmna
Levh-i maḥfuḫ üste ol ḥüsnüñ beyānı ḥandedür
- ⁴ Men didüm yüzüñi görsem didi tāḳat yoḫ saña
Bu su'āline cevāb *len terānī* ḥandedür
- ⁵ Men didüm bir buse vir dir cān virüp almağ gerek
Bu mekān içre metā'-ı rāygānī ḥandedür
- ⁶ Tā vişālūñden cüdā düşdüm ḥayātum ḳalmadı
Dünya vü 'uḳbāda sensiz zindegāmı ḥandedür
- ⁷ Ḥandā kim yatsam cihānda uyḫu gelmez 'aynuma
Bu Ḥatāyī yatmağa yār āsitāmı ḥandedür

69

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā menüm göñlümde cānā ḥasret-i cānānedür
Ḥaḳ bilür kim ağlamakdan gözlerüm peymānedür

² sivdün:sivme P₂,T;sive;L,M; sivdüm de V/ta'n:pend L,M;-P₁ zahid:nāsih P₁,V,L//maḳām-ı: maḳām u L

³ üste:içre A,P₂,M; üsne V,T / ḥüsnüñ:zülfüñ: P₁,L

⁴ 4ab:5ab T,L,P₁ yoḫ:yok T/ saña:mana P₁ / su'āline cevab:suāl ile cevābın V / ḥande:anca V

⁵ 5ab : 6ab M;4ab, L/ metā'-ı:metagın V

⁶ düşdüm:kaldum P₂,T

⁷ Ḥanda:Anca V / yatsam:gördüm V / yuḫu:h'āb ;uyḫu M, P₁,M,P₂ / çeşmüme:aynuma P₂

- ² ‘Ārızuñ gülşendurur cānum aña bülbul kimi
Ruhlaruñ çün şem‘idür gönlüm aña pervānedür
- ³ Men saña her dem du‘ālar kıluram iy bī-vefā
İy şanem niçün senüñ her günde kaşduñ cānedür
- ⁴ Gerçi zulmetdür saçuñ yüzüñ aña hūrşīdvar
Leblerüñ ta‘mına nisbet çeşme-i hayvānedür
- ⁵ Derd-i ‘ışkuñdan senüñ ger istesem em ne ola
Neylesün bu haste gönlüm derd ilen hum-hānedür
- ⁶ Bağçe içinde gül-i aḥmer ne nisbet vechüñe
Ol yañağuş kanına cān lāle-i ḥamrānedür
- ⁷ Bu Ḥaṭāyī başdan ayağa üzülmişdür temām
Nişe kim ol zülfüñe mahrem hemīşe şānedür

² kimi:tegi P₂,A / aña: ona P₁,L // çün:içün L, İ₁

³ du‘ālar:vefālar P₁,P₂,V,T, İ₁; vefāluk İ₂ // İy şanem:Bilmenem P₁ // her günde kaşduñ:kaşduñ hemīşe P₂; her demde (günde V) kaşduñ P₁,L

⁴ Gerçi zulmetdur saçun:Saçlaruñ zulmet dūrür İ₁, İ₂ / aña:ofia P₁,L//ta‘mı:tab‘ına İ₁, İ₂

⁵ Derd-i ‘ışkuñdan:N’ola ‘ışkundan P₁,L / Derd-i:Devr-i T /ger istesem em ne ola:men itsem (güle itsem T) derdü elem P₁,V,L; gille itsem dūr (olam İ₂) olur İ₁, İ₂; olam M //ilen: ile M

⁶ aḥmer : ḥamrā İ₁, İ₂ // Ol yanaguş kanına cān:Ruhlerün katında iy can L; Ārızuñ yanında iy cān P₁ / ol:Gül V / kanına:katına P₂,V,M, İ₂

⁷ üzülmişdür:ezilmişdür L,A,P₂,M; yarılmışdır P₁; yare olmuşdur (ezilmişdir) V,dizilmiştir İ₁, düzelmiştir İ₂ // Nişe:Nice L;aralmışdır M

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

- ¹ Ne insānsan sen iy cān kim cemalūñ Hakkā mazhardur
Kaşuñlan kâmetūñ şekli maña mihrâb ü minberdür
- ² Sen iy Türk-î perî dilber 'acâyib sun'-ı yezdânsun
Göreldeñ birlü ruhsâruñ sözüm Allah u ekberdür
- ³ Göñül sahra-yı hicrânda dilimiz nâfe-i âhû
Ayağūñ toprağı cānā maña çün müşğ ü 'anberdür
- ⁴ Ne burcuñ kevkebîsen sen eyā mihr-i cihân tâ kim
Cemālūñ âftâbından aña 'âlem münevverdür
- ⁵ Bugün ihlâş u şıdkıla Hatâyî vâlih olmuşdur
Ki yüzi şem-'i envârı saçı anuñ mu'anberdür

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ 'İşkuñ iy dilber göñül tahtında şah olmuşdurur
Şüretūñ cān mülkine hürşid ü mäh olmuşdurur

T29b, P₁14a, L17a, V8b

¹ kaşuñlan:kaşuñla P₁, L, V

² Sen:Pes P₁; Bes L // göreldeñ:görenden P₁, L, V

³ hicrânda:hecrüñde V

⁴ Ayağūñ:ayağı P₁, L / çün müşğ ü anberdür:mihrâb-ı minberdür P₁,L / mihr-i cihân tâ kim: mäh-i cihân tâbım P₁, L, V // aña :iki P₁, L, V

⁵ vâlih olmuşdur:kuldur ol şahıma P₁, L // Ki 'âlem pâdişahları aña kulluğda kanberdür P₁, L, V

T29b,M12b,L8b,P₁7a,P₂32a,A43b,V7b,İ₁8a, İ₂6a

¹ tahtında:tahtına İ₁,İ₂

- 2 'İşkūñı göñlümde men dahı niçük pinhān idem
Rûy-ı zerdüm eşk-i sūrḥūm çün güvāh olmuşdurur
- 3 Müdde'ilerden dahı cānā ne fikrüm var menüm
Bendeye çün sen kimi sultān-ı penāh olmuşdurur
- 4 Bağçede ḥüsnüñ gezerken bülbül-i şeydā görüp
Aḥdı yaşı dāne dāne beñzi gāh olmuşdurur
- 5 Ḥüsnüñi her kim ki gördi vālih u ḥayrān olup
İşi anuñ dünyāda feryād u āh olmuşdurur
- 6 Çün cemālūñ gördi düşmen kılmađuñ aña nigāh
Müdde'ilerinüñ makāmı bend ü çāh olmuşdurur
- 7 Bu Ḥatāyī yüzüñi tā gördi senüñ iy ḥüb Ḥuten
Ol Ḥitā vü Hīnd ilinde pādişāh olmuşdurur

72

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Dilberā hicrūñ yarasına lebūñ merhem düşer
Ol dişūñ incüsi teg deryāda hem dürr kem düşer

² göñlümde:göñlülde V / niçük:nice V,L // zerdüm:zerd u P₂,A,T / Eşk-i sūrhum rûy-ı zerdüm çün güvāh itmiş dürrür İ₁,İ₂

³ ab:- İ₁,İ₂ / Cānā ne:hem vü P₁ // sultān-ı penāh:sultān çün penāh T/ çün:-M; kim:teg L,P₁,V

⁴ ab:4a İ₁,İ₂ gezerken:gelini P₁,V,L // Aḥdı:akdı İ₁,İ₂ / beñzi:rengi P₁,V,L,M

⁵ a:3a:- İ₁,İ₂ / Ḥüsnüñi: Suretūñi İ₁,İ₂ / olup:bolup M/anuñ:anuñ L,P₂, A

⁶ ab:- İ₁,İ₂ / kılmađuñ:kılmağu V,L / müddeilerün:müddeilerüñ P₂,A,M çāh:cah M,L

⁷ ta:- İ₁,İ₂ / iy:senün İ₁,İ₂ // Ḥitā vü:saçuñda P₂,A;cihetten İ₁,İ₂ / ilinde:iline L,P₁,V ; içinde İ₁,İ₂ / Ol saçuñ teg Çin içinde padişah olmuş durur M

T30a,M37a,L22b,P₁17b,P₂32b,A44a,V8a,

¹ hem dürr:bir dürr-i P₂,T; dürr hem A; hem P₂,V

- ² Men senüñlen dilberā bir ahd ü peymān eylesem
Müdde'ilerüñ içine dem-be-dem mâtem düşer
- ³ 'Ālemi gezdüm temāmet görmedüm hüsñüñ kimi
Dünyeni gezseñ hamu hüsñ ile sen teg kem düşer
- ⁴ Yüzüñi 'ışk ehli ger görürse iy hüb-ı huten
Anlaruñ göñlinde ğam kaygu gider hurrem düşer
- ⁵ Bu Haṭāyīnūñ kelāmını işitse her zamān
Ol Hutenle Çin ili her dem-be-dem berhem düşer

73

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Dü zülfünde maña bir mū gerekdür
Senüñ vaşluñdan ancaḥ bū gerekdür
- ² Göñüldeñ gitmez ol çeşmüñ hayālī
Belī Mecnūnlara āhū gerekdür

² senüñlen:senüñle M // müddeilerüñ:müddeilernüñ P₁, V / içine:içinde T,M

³ temāmet:temāmı P₁ // Dünyeni:dünyānı P₁ / hamu hüsñ ile: hamusufi eylesen T,A; kamasın eyle sen M / Dünyeni gezen: Bir bu dünyada V

⁴ Sūd göñüller yüzüñi ger görse iy hüb-ı Hutēn A,P₂ /Sevdi göñli yüzüni kim gördi iy hüb Hutēn V ; görse:görürse T, / yüzüni:M//Anlaruñ: Onların P₁, V,T; olaruñ L,M/göñlünde:gününde M / ğam :hem P₁ L

⁵ Bu kelāmı ger Haṭāyī'den işitsen her zaman P₁ / kelāmını işitse:kelāmın işide V; işidir M;işidirse L// Hutēnle:Huta vü V,Hıtalen T,A,P₂ / Çin-be-çin:Çin elinde P₁,V,L,M /berhem:mâtem V,derhem P₁,L

- ³ Cefā vü cevruñüzden incimez dil
Ki hūblar dā'imā bed-hū gerekdür
- ⁴ Gözüm yaşın töker men ayagūña
Belī serv ayagunda su gerekdür
- ⁵ Haṭāyī sözlerin sem' itsün ol mäh
Ki hūblar gūşine lü'lü gerekdür

74

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā ser-i kūyuñda bu göñlüm muḳīm olmışdurur
Dil maḳāmı bāğ-ı Cennetü'n-Na'im olmışdurur
- ² Defter-i hūsnüñde şol harf haṭṭ-i hālün senün
Satır-ı Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm olmışdurur
- ³ Şıdkımız ol vechedür kim Haḳ olur andan zuhūr
Kim tārīkatde şırātü'l-müstākīm olmışdurur
- ⁴ Şer'üñiz yolunda biz kılsak haṭā sen kıl kerem
Miñbir aduñdan senün biri Kerīm olmışdurur

³ Cefā: Haṭā P₂

⁴ ab:3ab M / ayaguna:anufi için P₁,P₂,M,L // belī:Velī M

⁵ sem itsün ol mäh:seminde saḥla P₁,L / itsün:itse M / mäh:ay P₂

T30b,M9a,L8a,P16b,P235a,A47b,V8a

¹ Cennāt'ün Na'im:Cennāt ü Na'im M, Cennāt-i Na'im T

² hūsnüñde şol: hūsnüñ düşer V / harf-i:harfi V

³ ol:şol A,P₂ / zuhūr:'ayān V / kim:çün V

⁴ kılsag:kılsak A, ;kılmaz bir P₁ / biz kılsak:kılsag biz L /biz:pür M / haṭā: Haṭāyī M / kıl kerem:af (afvP₁) kıl P₁,V,L / sen:-M/ adundā:aduñ M / aduñdan:adında P₂,T

- ⁵ İy Haṭāyī çekme gam ger hicr ilen bīmārseñ
Çün saña ol Hālīkuñ fazlı ḥakīm olmışdurur

75

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Görelī ol meh yüzüñ başuma yüz sevdā düşer
Ruḥların mānendi ancağ bir gül-i ḥamrā düşer
- ² İy göñül 'aql ehli iseñ sevmē ḥūblar yüzini
Ḥūblaruñ derdine ancağ bir dil-i şeydā düşer
- ³ İy şanem ḥūblar içinde sen düşübsen ser-firāz
Eyle kim bağ içre ra'nā serv-i ḥūş bālā düşer
- ⁴ Ḥayf ola çeşmüñi cāna nergise nisbet kılam
Ḥansı nergis gözlerüñ teg mest ü hem şehlä düşer
- ⁵ Nice olmasun Haṭāyī 'ışk ilen dīvāne kim
Göñlüne her-dem senüñ teg bir perī sīmā düşer

⁵ çekme:-V / ger hicr:yeme çün / ilen:ile M,L/ fazlı:lütfu P₂ // Hālīkuñ fazlı saña çünki Ḥakim olmuş durur V

T30b,L17b,P₁14a,P₂26a,A35b,V8a

¹ meh yüzüñ:zūlfüñ P₁,L // ancağ:ancak A,V

² göñül:gözüm A,P₂ / ehli iseñ:ehlisen sen A,P₂ // ancağ: ancak A,V; ancağ L / bir:bu T,L / bir dil-i:-
'āşık-ı V

³ düşübsen:tegi bir P₁,L

⁴ Ḥayf ola kim çeşmüñi nergise men nisbet kılam P₂,A;men:-A cānā:cān V

⁵ 'ışk ilen: 'ışkıla V,P₁

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ārızuñ kim ol rūḥ-ı pür-nūr-ı tāb üstündedür
Şavka beñzer kim hemîşe âftāb üstündedür
- ² Hāk bilür kim ruḥlaruñ şânında olmışdur nüzül
Āyet-i muşḥāf ki evrāk-ı kitāb üstündedür
- ³ 'Ālemüñ rüşenliği gerçi güneşdendür velî
Pertev-i mihr-i cemālün âftāb üstündedür
- ⁴ Tāb-ı 'ışkuñda hemîşe gör ne sergerdan gezer
Āsmān dāim ki yüzünden niķāb üstündedür
- ⁵ Mihr-i 'ışkuñ nakdine vîrāne gönlümdür maķām
Kim bu gencüñ yiri her-dem ḥarāb üstündedür
- ⁶ Çün senüñ Hākkuñ Resûli bilmediler yâ Nebî
Ol güneşden tā ebed kâfir 'azāb üstündedür
- ⁷ Ayaguñ toprağıdur Hāk ehlinüñ başında tāk
Cismi dā'im bu Ḥaṭâyîñ tūrāb üstündedür

T31a,M8a,22a,L12a,P110a,P229b,A40b,V9b

¹ Şavka:suya P₁,L;şarka V / kim:ki T

² ruḥlaruñ:āruzufi P₁

³ âftāb:māhtab V,L,P₁

⁴ ab:-L,P₁ gör:gün M

⁵ Mihr-i 'ışkuñ:tābu 'ışkı P₁ ('ışkuñ L) // belî: bu A,P₂, / dā'im:herdem P₂,A,T

⁶ ab:P₁,T,L seni:senüñ P₂,

77

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā kim ol zülfüñ niķābı māhitāb üstindedür
Bir bulut nisbetdür ol kim āfitāb üstindedür
- ² Gün tegi yüzüñ cihānda zāhir olmışdur veli
Bu 'aceb kim bendeden dā'im hicāb üstindedür
- ³ 'İşkuñız kim oldı bu vīrāne göñlüm meskeni
Gence beñzer kim yiri dā'im ħarāb üstindedür
- ⁴ Zāhid-i gümrāh gör dīvāra eyler secdeni
Ol günāhkār eyle şanur kim sevāb üstindedür
- ⁵ Bu Ĥaṭāyīnūñ dilinde 'ışķ-ı dilsüzüñ senüñ
Oda beñzer kim hemīşe ol kebāb üstindedür

78

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā kim ol āhu gözüñ mülk-i Ĥutenden bāc alur
Şol hümāyūn zülfüñiz fağfūr-ı Çin'den tāc alur

T31b,M7b,L12a,P19b,P226a,A36b,V9a, İ₂ 12a¹ kim: ki L / nisbetdür ol:nisbetlüdür P₁,V,L² yüzüñ: hüsñüñ P₁,L,M / cihānda: cihāna P₂,T,M // 'aceb kim:'acebdür V³ meskeni:hemdemi P₁,L⁴ gümrāhı gör:gümrāh kim A,P₂,T //eyle:öyleİ₂ /kim:bu V / sevāb:tūrāb T⁵ Oda:Nāra V

T31b,M10a,L14b,P112a,P240b,A54b

¹ zülfüñiz:züflerün L

- ² N'ola ger hüsünüden alsa zerre-i nūr-ı aftāb
Kim belī dā'im ganīlerden nevā muhtāc alur
- ³ Nī 'aceb men miskinūn göñlin eğer yağma kıla
Hindevi zülfün ki mülk-i Rūmdan tārāc alur
- ⁴ Tā ayağun tozu teg kapuñda mesken dutmuşam
Bu sa'adetden menüm bahtumğa bahtım tāt alur
- ⁵ Bu Haṭāyī Kābe-i kūyuñda tāpmışdur şeref
Hācī teg göñlüm tavāf kūyuñuzdan hac alur

79

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ülü Fā'ilün

- ¹ Cānā senün cemālün cān aftāb oğur
Hüsünüñ kitābı şerhini Ümmü'l-kitāb oğur
- ² Hūblar yüzüne bahmağı zāhid ider günāh
'Āşıklar ol günāhı hemīşe şevāb oğur
- ³ Bülbül oğıdı gülşen-i hüsünüñ şıfātını
Dil gördi gülyüzünüñ sözine cevāb oğur

² N'ola:nolsa A / ger:ki P₁ / alsa:ola P₁ // nevā:geda L

³ Ne:ni M,P₁,L / eğer yağma kıla:alur yağmayla P₁,L

⁴ Tā:-A / tozu teg:tozunıñ A,M // bahtumğa bahtım tāt alur:bahtım melikden bāt alur P₁; bahtım ki (kim P₂) bahtım tāt P₂,A

⁵ şeref: makām P₁,L

T32a,M8a,L23b,P₁18a,P₂38b,A52b,V6a

¹ cemālünü:cemālüne N,A,P₂ / can:çün T,Ti // kitāb-ı:kitābı N,A,E,P₂,L

² bahmağı:bahmağa P₁,P₂,E,L,M/ zāhid ider günah:zāhid günah dir N,A,P₂;zāhid oğur günah E,P₁//sevāb:cevāb T

³ Dil gördü:gözü

V / gül yüzünü: gül yüzün P₁,L / sözine:suāline P₁,L suvadine

- 4 Her teşne dil ki bāde-i 'ışkuñla oldu mest
Çeşmüñi sāki lā'lüni cām-ı şarāb oğur
- 5 Miskin Hıta'yī yitmek için ħak-i pāyuña
Her-dem dilinde āyet-i küntü tūrāb ohur

80

Mefū'ülün Mefū'ülün Fa'ülün

- 1 Yanağūñ iy perī cān menzilidür
Bu bülbülün gülüstāñ menzilidür
- 2 Ayağūñ basduğı yir iy dil-ārām
Bu mūr için Süleymān menzilidür
- 3 Saçūñuñ zulmetünde teşne Hızr'am
Dudağūñ āb-ı ħayvān menzilidür
- 4 Bitüpdür kāmētüñ çeşmüm öñinde
Ne hoş serv-i ħırāmān menzilidür
- 5 Murād için gelüpdür dil kapuña
'İnāyet kıl ki ihsān menzilidür

⁴ haste-dil:teşne dil A,P₂; haste V / bāde-i 'ışkuñla:bāde-i lalinden E,P₁,V,L; bāde-i 'ışkuñdan M

⁵ künt-ü tūrāb:küntü'l-tūrāb L

T32a,M6b,L25b,P₁20a,P₂36a,A49a,V3a

¹ Yanağūñ:ışigün A,P₁,P₂,V,M,L// bülbülün:bülbüle M

² basduğı:basduğı A,P₂; basduğıga M / dil-ārām:perī ru A,P₂,P₁,V,L rūh:M / perī:-M

³ ab:-T /Saçūñuñ:Saçūñ V,L / zulmetinde: zulmetide A; zulmatinden M, Zulmatına men V

⁴ ab:-T Bitüpdür:boyufidur A,P₂ / kāmētün:kāmētüm A / öñinde:özinde L,P₁ // Ne hoş serv-i:Acab servi V

⁵ dil:kul V / dil kapuña:kapuña dil L

- ⁶ Götürme ağ yüzinden kara zülfi
Ki 'akreb mäh-ı tabān menzolidür
- ⁷ Haṭāyī gönlüne yār mihri düşdi
'İmāret kıl ki sultān menzolidür

81

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ 'Arızında sünbülün 'anber-feşān itmişdürür
Şanasın kim 'akreb ilen meh-kırān itmişdürür
- ² Āferin ol gül yanağlu dilber-i rā'nāya kim
Hüsn bağında boyun serv-i revān itmişdürür
- ³ Zerre midür bilmezem yāhūd dehānı dilberuñ
Şun' ilen bir mū mıdur yāhūd miyān itmişdurur
- ⁴ Kaş ilen göz midür ol ruhsāruñ üste iy şanem
Yohsa devrān fitne-i āhır zamān itmişdürür
- ⁵ İy Haṭāyī āhūyı gönlüñ şikār itmeklige
Dest-i kudret kim seni ebrü-kemān itmişdurur

⁶ ab:-5ab götürme:götürgil V / ağ:ay P₂,A / kara:hāre V

⁷ düşdü:geldi A,P₂,M,V

T32b,M10a,L11b,P₂30a,A41a,V8a

¹ ilen:ile T,L,M

² Hüsn kim akreb ile meh kırān itmiş dürür V / boyun:boyu T,L

³ miyān:dehān A,P₂ / ilen:ile M,L

⁴ üste iy şanem:üsne ay güneş P₂,A,M / üste : üsne P₂,A;üzre:M

⁵ āhū-yı:āhū teg V / göflün:göflünü M / itmeklige:itmek gerek V, // kim seni ebrü:dilber (ün P₁,V)-i ebrü M,L / ebrü:āhu T

Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün

- ¹ Menüm bir ten velâkin cān anuñdur
Ki her kim cān kıyar cānān anuñdur
- ² Tābībümdür menüm rūhum revānum
Za'ıfem hasteyem dermān anuñdur
- ³ İşigüñde anuñ men bir gedāyem
Ne kim lutf eylese ihsān anuñdur
- ⁴ Sa'ādet burcunuñ dīlh^vāhıdır ol
Yır ile gök vü hem keyvān anuñdur
- ⁵ Lebüñ yanında hattun Hızır'a beñzer
Kenār-ı çeşme-i hayvān anuñdur
- ⁶ Ser-i zülf ü leb-i la'lüñi gördüm
Temām Hind ü Türkistān anuñdur
- ⁷ Meğer meşşāte zülfüñ şāne kılmış
Bu gülleñ nūkhet-i reyḥān anuñdur

T32b,M25a,L25a,P1 19b,P233a,A45a,V5b

¹ bir ten velâkin: nem var bu tende V / anuñdur: onuñdur P₁,L

² rūhum: rūh-u M,L,P₁, V (ruh u) // hasteyem: hasta em P₁,P₂,V,A,L,M

³ Ne:Niye P₁ /ide P₁ /kim:ki V

⁴ dīlh^vāhıdır ol: dīl-h'āhı oldur M,L,P₁, P₂, A,V // gök ve hem keyvān: gök ile keyvān A,P₂,T
anuñdur: onundur P₁,L

⁵ yanında: katında P₁,V,L,M

⁶ Temāmı Türk ü Hindistan anundur T,P₁,V,L

⁷ kılmış: kıldı L,P₁,M / Bu gülleñ: ki munca P₁; bu güller V; gül ile M

- 8 Seni sevmen diyenler kāfir oldu
Yüzüñi kim sever imān anuñdur
- 9 Hıfā vü Çin ilen Mısr u Horāsān
‘Irak u Fārs hem Kirmān anuñdur
- 10 Başuñ tob idegör canan yolında
Çalinsun tob çün çevgān anuñdur
- 11 Haṭāyī cān fedā şol yāre kıl kim
Cihānda cümle cism ü cān anuñdur

83

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Dilberā bu derdüme dermān idersen vaḳtidir
Bu fakīr üftādeye iḥsān idersen vaḳtidür
- 2 Nev-bāhār oldu gözüm ister cemālün görmege
‘Azm idüp gülşen-i sār ü seyrān idersen vaḳtidür
- 3 Çoḡ zamāndur gonce teg baḡrumnı pür-ḡün eyledüñ
Leblerüñi gül tegi ḡandān iderseñ vaḳtidür

⁹ Haṭāyī Mısr ile Çin ü Horasan/ Haṭāyī Çin ile Mısr u Horasan M / ilen:ile P₁,L,M// Fars:Paris P₂,fāris A,T,P₁ / anuñdur:anuñdur P₁,L

¹⁰ ab:-T,M / cānān:dilber V,P₂,P₁,A,L //

¹¹ ab:-T,M / kıl kim:kıldı V //cihānda:cihan ve P₁, P₂, V,L

T33b,M12b,L13a,P₁10b,P₂30b,A41b, İ₂11a

¹ bu:-P₁/idersen:ger idersen P₁//Men fakīr üftādeye:Bu fakire lutf ile A,P₁,P₂,LM,İ₂/idüb:ider P₁;idüben İ₂/sār ü:İ₂

³ çoḡ:çok İ₂/gonce teg:gonce-i gül İ₂/baḡrumnı:baḡrumı İ₂,A,P₂,L//leblerüñi:leblerüñi P₂,T,İ₂;ārızınıP₁; ruhlarını L/tegi:kimi İ₂

- 4 Z̤ulmet-i hicrũñ firāḡũñ çekmişem devrānda çoh
Vaşluñı bu göñlüme mihmān iderseñ vaktidür
- 5 Hayli vaktidür kim Haṡāyī z̤ulmet-i hicrān çeker
Leblerũñi çeşme-i hayvān iderseñ vaktidür

84

Fā'ilātũn Fā'ilātũn Fā'ilātũn Fā'ilũn

- 1 'Işḡuñız cānā bu göñlũm tahtına sultāndurur
Bu vücũdum mülkine hayl-i hayalũñ cāndurur
- 2 Tā görũpmen hũsnũñi iy gevher-i yektā şanem
Bir gözũm kulzũm mişālī bir gözũm ummāndurur
- 3 Rũz u şeb bes kim kılur bũlbũl figān ü zārıḡ
Tā gũlistānda lebũñ teg bir gül-i handāndurur
- 4 Ehl-i tā'at bes ki z̤ıkr ider şıfat-ı hũsnũñi
Bildī kim yüzũñ şıfatı āyet-i Ḳurān'durur

⁴ Z̤ulmet-i hicrũñi:Sohbet-i hicr ü Ĩ₂/Z̤ulmet-i:gurbetũn A₂P₂P₁;gurbet-i L₂M/hicrũñi:hicrānP₁L₂M /devrānda çoh:iy bĩ-vefa P₁ // vaşluñı bu:Bu hayalũñi (cemālũñi M)P₁P₂M /göñlüme:göñlũmi Ĩ₂ / iderseñ:ger iderseñ P₁

⁵ vaktidür kim:demdür bu (kim P₁L) A₂P₂ / kim:bu /z̤ulmet-i: firāḡ-i A₂P₂//çeşme-i hayvān:gonce-i teg handān T

T33b,M9b,L15a,P112a,P231a,A42a,V10a

¹ cānā:şāhā V //cān:hān P₁L₂

² Görũpmen hũsnũñi:yüzũni görmüşem V / şanem:senũñi V /kulzũm: kurzũm V

³ rũz u şeb bes kim:belki rũz u şeb P₁ / bes kim: andan -V // tā gũlistānda lebũñi: tā gũlistān rũḡun M₂A₂P₁P₂, kim gũlistānda yüzũñi V, lebũñi :rũḡuñi A₂P₁, P₂ / teg :-V / ider: eyler P₁

⁴ Ehl-i tā'at bes ki: Ey şanem kimdür V / ider: eyler P₁/ yüzũñi: hũsnũñi P₁L₂ / bildi kim: bildiler P₁ / kim:-L / Ḳur'ān:Bũrhān L₂P₁P₂/ şıfatı: haṡṡuñ V

- ⁵ Dñyānuñ var u yohundan iy Haṭāyī gam yime
Sāhlayan dā'im seni ol sāye-i sübhāndurur

85

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ol şanem kim gice gündüz cān anuñ hayrānıdur
'Aql u fehm andan berü 'ışkıla sergerdānıdur
- ² Dilberüm yārüm 'azizüm gamkisārum mūnisüm
Cān şikārum sevgü yārüm cānımuñ cānānıdur
- ³ Dñn şabā geldi maña hoş hoş mu'anber bñy ile
Ġālibā ol mehlīkānuñ zūlf-i müşk efşānıdur
- ⁴ İy gönñl hicrān gamından çoñ şikāyet kılma kim
'Āşıkā cevı u cefāsı lūtf ile ihsānıdur
- ⁵ Bu Haṭāyī şı'rine 'ayb itme iy nākes hasūd
Cümle 'āşık ehline hemdem anuñ dñvānıdur

⁵ dñyanun vār u yohundan: bu felekñfi gidüşñnden V: dñnyāda (dñnyam) var u yohdan L,M / ol:şol P₂,A,M

T34a,L20b,P₁16a,P₂25b,A35a, V9b

¹ sanem: perî V / kim:ki L

³ ile:ilen A,P₂

⁵ ayb:ta'n P₁,V,L // 'āşık:uşşāk V

86

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā ğamgīn göñlüni şād kılsan vaqtidür
Bu yıhılmış göñlümi ābād kılsan vaqtidür
- ² Hayli müddetdür ki göñlüm 'ışk ile vīrānedür
Şimdi ol vīrāneni būnyād kılsan vaqtidür
- ³ İy şeh lutf u kerem bir kez işit feryādumı
Bend içinden beñdeni āzād kılsan vaqtidür
- ⁴ Fırkatüñ devrinde çekdüm mihnet ü cevır ü cefā
Şimdi vaşluñ yoluña irşād kılsan vaqtidür
- ⁵ Çünkü derd-i 'ışkuñ olmaz nihān itmek anuñ
İy Haṭāyī derd ilen feryād kılsan vaqtidür

87

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ulü Fā'ilün

- ¹ Ol kimse kim bu dünyā vü 'uqbāda şāhdur
Hem enbiyālar üssine ulı pādīşāhdur

T34a,M11b,L13b,P₁11a,P₂29a,A39b¹ ğamgīn:bu (u) ğamlu P₁,L / göñlüni:göñlüm L² 'ışk ile: 'ışk ilen P₂,A // būnyād:ābād P₁,T,L,M³ işit:işid L,T,L,M // içinden:içinde P₂,M,L,A⁴ fırkatüñ:Mihnetüñ P₁ / mihnet: fırkat P₁⁵ olmaz:itmez A / anuñ:değül P₂,A; omı L // ile: ilen P₂,AT35a,L33a,P₁26a,P₂7b,A11b¹ üstine:üsne A,üste P₂,üssine T,M,I / ulı:ol P₁

- ² Tā'rif idüp şıfatum şırum diyüp Hüdā
Bu doğru söze ins ü melayik güvahdur
- ³ Hem baħr u kan u kūh velāyetdür ol 'Alī
Düşmen anun ҡatunda ҡāmu bergāhdur
- ⁴ Olmaz ғanīm ҡanberine bebr u ejdeha
Çün hem-demi o şāh-ı cihānuñ ilāhdur
- ⁵ Her kim anı severse Yezidin ne fikri var
Çün kullarına ħavf u ħatrdan penāhdur
- ⁶ Ol ma'deni velāyet anuñ āsitāmdur
Kim işigünde ins ü melek dad-ı ħāhdur
- ⁷ Ger burc-ı 'arşuñ üsne melek anı sıvmese
Hārut teg maķāmı anun ҡa'r-ı çāhdur
- ⁸ Burcunda evliyālaruñ ol fi'l-i miṣl-i temām
Kevkeb içinde nisbeti hūrşīd ü māhdur
- ⁹ Mahşer gününde lūtfi anuñ destgīr ola
Miskin Ĥaṭāyī ħastaya kim pūr günahdur

² diyüp:didi P₁,P₂

³ baħr u kân u kūh:kūh u kân u baħr u P₁

⁴ bebr:şır P₁

⁵ ab:-P₁

⁸ ol:-P₁

⁷ ħastaya:-P₂; pūr:işi da'im P₂

* Bu şiirin ilk üç beyiti T'de eksiktir. T'nin bir varak eksik olduğunu düşünüyoruz.

88

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ Kūyuñ senüñ ki ravza-i Dārü's-Selāmdur
Mihrāb kaşlaruñ aña çeşmüñ imāmdur
- ² Hiç bilmezem bu dünyāda eyyām-ı rüzgār
Rüy ile zülfüñüz maña şubh ile şāmdur
- ³ Bed nām kılma göñlümī 'āşık diyüp hasūd
'Alemdē 'ışk adı bile ol nīknāmdur
- ⁴ Yār meclisinde bāde vü cām istemen müdām
Kim gerden şuraḥi anuñ la'l-i cāmdur
- ⁵ Men' eyleme Ḥaṭāyī kelāmını iy rāķīb
Baḡ defterinde sözleri nazm ü nīzāmdur

89

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ilün

- ¹ İşüm 'ışkuñda feryād eylemekdür
Vişālün va'desin yād eylemekdür

T35a, M28a, L23a, P1 18a, P2 31b, A42b, V6a

¹ aña: ona A, P1, L / çeşmüñ: cismüñ M² bilmezem: bilmedüm P1, P2, V, A, L, M // zülfüñüz: zülfüñ M³ 'ışk: aşık M / ol: -T, P1; vü M⁴ cām: nuḡl P2, A // la'l-i: nuḡl-ı P2, A⁵ rāķīb: hasūd // defterinde: defterine V, P1, L, M Bah: Ya (Z) T/ ü: P1, V, A

T35b, L26b, P1 21a, P2 35b, A48a

- ² Hārāb itdi dimen 'ışkuñ gönülñi
Besī virānı ābād eylemekdür
- ³ Bu gönüm 'ādeti her şeb gamuñda
Figān u nile bünyād eylemekdür
- ⁴ Virürmen gām dile ümmīd-i vaşluñ
Bu resm ilen ānı şād eylemekdür
- ⁵ Hātāyī kullıga maqbül kılsañ
Hezāran yüz bende āzād eylemekdür

90

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Gökdeki māhuñ likāsı dōst didārındadır
Āfitābuñ yüzi ol hūrşīd-i ruhsārındadır
- ² Vaşl ümmīdine gezer miskin gönül olmaz helāk
Yohsa çoḡ hicrān belāsı çeşm-i bīmārındadır
- ³ 'Ahū teg 'āşıkıların gönülün niçük şayd itmesün
Ol kadar kirpük oḡu kim çeşm-i hūnh^v ārundadır

² itdi dimen:itmek degül A,P₂: itmek diler L,P₁ / gönülñi:bu gönli L // besī:besā P₂,A,L; bes ol :P₁

³ ādeti:verzişi P₁,P₂,A,L / gamuñda:gamuñdan P₁,L

⁴ Virürmen:Virür mi P₂,A; Vire mi P₁,L ümmīd-ü vaşluñ: 'ışkuñ (umurunP₁) ümidin P₂,A,L //ilen:ile P₁,L, / affı onu P₁

⁵ kullıgın:kullıga A,P₂,T /düşse : kılsañ L,P₁,P₂,A // Bugün Hezāran : yüz L,P₁,P₂,A

- 4 ‘Ākıbet tūfān kopar bir gün cihānı ğark ıder
Seyl-i bārān kim bu ‘āşık çeşm-i hun-bārındadur
- 5 Bu Hatāyī şî’rine münkir neden sen zāhidā
Āteş-i ‘ışkuñ nişānı ulı güftārındadur

91

Mefā‘ılün Mefā‘ılün Fa‘ülün

- 1 Menüm ol sulu yārum geldi hoşdur
Elüme ol nigārum geldi hoşdur
- 2 Elüñden ihtiyāruñ gitse gitsün
Elüme ihtiyārum geldi hoşdur
- 3 Sen ol şahrāda çün gül-i beyābān
Çemende gül‘izārum geldi hoşdur
- 4 Ol imdi kış günü sermā elinden
Menüm tāze bahārum geldi hoşdur
- 5 Ğam ilen inñizār içinde sen ol
Hemīşe inñizārum geldi hoşdur
- 6 Sen iy Seydi Alī zulmāt içinde
Bu rüşen-i rüzgārum geldi hoşdur

- 7 Haṭāyī şükr kıl Allāha dā'im
Giden şabr u kararım geldi hoşdur

92

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Bu menüm cismümdeki zahmetler meni cân bilür
Maña hicrân itdigün ol dilber-i cânân bilür
- ² Tâ ki hemdemdür gam-ı 'ışkuñ gönülde gam yimen
Çün hayâlünü senün dil sevgilü mihmân bilür
- ³ İncimez bu hasta cânım derd-i hicrânıñdan senün
Cevr ü kahrıñ geldigünce lûf ile ihsân bilür
- ⁴ Çünkü birdür 'aşıkâ kahr ile lûfuñ manîsi
Dil firâkuñ visâl ü derdüñi dermân bilür
- ⁵ Rûz u şeb bülbül tegi eyler Haṭāyī nâleler
Bâğ-ı hüsn içre yüzünü çün gül-i handân bilür

T36a, V14b, L22a, P₁ 17a

¹ zahmetler meni ol cân: zahmetleri ol cânân P₁ / ol:/T₁L / cân:cânân V

² dil ol V / mihmân:cânân P₁, L

³ cânım derd-i:göflüm cevri P₁,L

⁵ tegi:kimi P₁,L // içre:içinde L

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy şanem niçün senüñ va'düñ hilâf olmışdurur
Mihruñ az olmış veli kahrüñ güzâf olmışdurur
- ² Göñlümi 'ışkuñ ne itdi kim halâs olmaz müdâm
Âleme andan ki emr-i nün u kâf olmışdurur
- ³ Şuretuñ el-hamddurur vaşf-ı cermalüñ *Ve'd-Duhâ*
Çün şıfatuñ *Sûre-i Furkân* u kâf olmışdurur
- ⁴ Âb-ı kevşerdür dudaguñ bağ-ı cennetdür yüzüñ
Kim maña la'lüñ şarabı cām-ı sâf olmışdurur
- ⁵ Men niçük hicründe vaşluñ lezzetinden
Vaşluñ ile hicrüñ işi çün muzâf olmışdurur
- ⁶ İy göñül kılduñ sefer-i 'azm tevekkül kıl yine
Çün penâh itmek bize Hâkdan kefâf olmış durur
- ⁷ Cevr ü kahrınuñ yolından iy Hâṭâyî dönmeğil
Ger makâmı ol perînüñ Kuh-ı Kâf olmışdurur

T36b,L21b,P₁16b,P₂22b,A31b,V10a

¹ Mihruñ:Mühr P₁, / kahrüñ: kavlüñ P₁,V,L / güzâf: muzâf P₂,A

² Bu beyit P₂,P₁,V ve L'da yoktur. Ne:-T

³ el-hamdudr: el-ḥamd durur P₁ // Kur'an-ı: Furkân u P₂,A; Kur'anda:L

⁴ Bu beyit P₁,P₂,V ve İ₁'de yoktur

⁵ hicründe vaşluñ lezzetinden:vaşluña hicrānuñ elinden P₂,A // ile hicrüñ:ilen hicrinüñ T,/ çün:-T,P₂

⁶ kılduñ:kılgıl V / 'azm: 'azmıñ L,T / kıl yine:pışe kıl T,P₁,V // çün:kim P₁,V,T,L

⁷ ü:ile P₁,V,L/ kahrınuñ yolından: kahrından anın V,L,P₁, yolından:nigaruñP₂,A, // Ger:kim V

94

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy şanem 'ışkuñda herdem bu göñül bīmārdur
Eyle kim bülbül dağı bā 'ışk-ı güldür zārdur
- ² Nī'aceb yüz üste ol zülfüñ yatarsa her zamān
Bu muḥaḳḳaḳdur ki genc üste nigeḥ-bān mārdur
- ³ Muḥannet hicrān elinden iy şanem gam çekmenem
Derd-i 'ışkuñ iy perī herdem maña gamh^v 'ārdur
- ⁴ Dün didi hemdem maña kimdür senüñ göñlüñ alan
Men didim bilmez misen ol gözleri hunḥ^vārdur
- ⁵ Nice terk itsün Ḥatāyī gül yüzüñ vaşfum
Kim şikeste bülbülüñ dāim yeri gülzārdur

95

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Gerçi gün hoşdur velī ruḥsaruñ andan yaḥşıdur
Ay dağı tābān durur didāruñ andan yaḥşıdur

T36b

⁴ çekmenem:çekmerem MŞ

⁵ gülyüzüñ: küyüñüzüñ T // Kim :Bu MŞ * Nüsha farkları Ti'den alınmıştır.

T37a,L13b,P₁11a,P₂25b,A35b,V5b

¹ tābān durur:tabāndur P₁ / didāruñ:amma ḥüsnüñ P₁ /andan:ondan P₁,V

- ² Nāfe-i müşg-i hattun gerçi muattardur veli
İy şanem ol hāl-i 'anberbāruñ andan yahşıdur
- ³ Nakş-ı tāvus istemen andan cemālün yigdürür
Lafz-ı tūfī diñlemen güftāruñ andan yahşıdur
- ⁴ İstemen firdevs bağınun gül-i hoşbūsın
Dünyā bağında gül-i ruhsāruñ andan yahşıdur
- ⁵ Bu Hatāyī katına kim kıldılar tārif-i müşg
Çin-be-çin ol zülf-i anber-bāruñ andan yahşıdur

96

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ 'Anberin zülfün midür ya müşg-i tatarundurur
Gökde kevkeb-i 'ıkd hem lü'lü'yi şehvaruñdurur
- ² Her şehergeh 'ālem-i āfākı pür nūr eyleyen
Gün degül iy dilberüm ol hüsn-i didārundurur
- ³ Rüz-ı mahşer kıparan cāna kıyān kāmētün
Fitneler zāhir kılan ol çeşm-i mekkāruñdurur

² andan:ondan P₁,V

³ andan:ondan P₁ // lafz-ı:Nutk-ı P₁,V,T,L

⁴ bağınun:bağı teg, V// andan:ondan V

⁵ katına:katıda P₁, katına ta P₂,T,L;// Çin be-çin:saçın P₁,V /anber-bārun:müşgin L,P₁; müşg-bārun L T37a,L17b,P₁14b,P₂32a,A43b,V14b

¹ midür:durur P₁,L // hem:ya P₁,L

² ab:3ab P₁,L /sehergeh:schergāh L / 'ālem-i: 'ālem ü T,L,P₁ pür-nūr:münevver P₂,A

³ kıyam :kıyāmet P₁ // ol:şol P₂,A,T, / mekkāruñ:bi-māruñ P₁,L

- 4 Tübā kim dirler cihānda ẓadd ü refiārundür ol
Bağ-ı nıdvān kim dirler rüy-ı gülzāruñdurur
- 5 Dünyā vü‘uḳbāda hergiz ğam yime aġyārdan
İy Haṭāyī çün senüñ luṭf u Hüdā yāruñdurur

97

Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün

- 1 Bağdaş ẓurub otursa nigārum fiġān ẓopar
Dursa otursa fitne-i āḫir zamān ẓopar
- 2 Şirvān ḫalāyıkı ḫamu Tebrīze daşma
Melik-i ‘Acem sorar ki kıyāmet ḫaçan ẓopar
- 3 Yetdükce tükenür ‘Arabuñ kūy-ı meskeni
Baġdād içinde her nice kim Türkmān ẓopar
- 4 Çıkşa sarāydan bu cihān varısın dutar
Bir mürşid-i ṭarīkat-i pīr ü cavān ẓopar
- 5 Görmışdi tā Haṭāyī ezelden yakīn mumı
Nūḫ’uñ alāmeti gelür andan ṭufān ẓopar

⁴ refiārundür ol:ra‘nāyın durur P₁,L; ol:P₁

⁵ yime:yimen V // senüñ: saña / luṭf u: fāzl-ı P₁,V,L;
P₂39b,A53b

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy şabā bu 'āşık-ı dil- hastadan dildāre var
Bülbül-i zārūñ dilinden gülşen ü gülzāre var
- ² Söyle kim ol Türk-i mesti nice tır-endāz imiş
Kim menüm bağrumda andan şad hezārān yāre var
- ³ Çoḡ zamandan birlü kim gitmişdür ol şirin zebān
Tūtī teg telḡ oldu ağzum lā'lü şekerbāre var
- ⁴ Hasta ḡāl oldum firāk ü derd-i hicründeñ anuñ
Lebleri derde tābibüm gözleri bīmāre var
- ⁵ İy Ḥaṭāyī çün saña Ḥaḡ fazlıdur gam-ḡ^vār olan
Gam yime derd ü belādan dur yūri gam-ḡ^vāra var

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā mihrūñ ezelden şıdk ile cānımda var
Andan özge kimse yoḡdur hem bılür perverdīgār

L17a,P114a,P230b,A41b,V15a

¹ bu:men P₁L / dildāre:ol yāre P,V,L

² ab:3b P₁ Söyle kim:Söyle gil P₁,L // andan:ondan P₁,L

³ Çoḡ: ol P₁,L,V,A, P₂ /birlü:birliḡ A,P₂ / gitmişdür :gitmiş A; kesmiş P₂ ;gitmişdür beli V / şirin zebān:serv-i revān A

⁴ hicrinden:hicrāndan V // tābibüm: tabīb ü P₁,V,L

V10a

- ² Bu fenāda rinde ehl-i zevk ilen kılğıl şafā
Mülk ü māl u taht u cāh olmaz cihānda pāydār
- ³ Sāye-i kaddūñde gerçi yiryüzi buldı şeref
Sāyebān-ı rifa'tūñden nüh felek dutmuş qarār
- ⁴ Gelmemişdür sen tegī 'ālemde iy sultān-ı hüsn
Şāhib-i faẓl u kemāl u 'izzet-i bā-iftihār
- ⁵ 'Ārif iseñ koymagıl elden hakikat menzilin
'Ākil iseñ düny-e-i gaddāre virme ihtiyār
- ⁶ Nazm-ı eş'āruñ Haṭāyī her biri dürdānedür
Söylegil tā şehirüñ gūşında olsun gūşvār

100

Mefū'ülün Mefū'ülün Fa'ülün

- ¹ Hakkūñ nüshalarında bir beyān var
Mukarrer bilüniz kim kana kân var
- ² Başum kurbān yolunda mürşid-i Hak
Nice yüz min tegi cāna kıyan var
- ³ Elüñ var yahşı kırdüñ sen Yezīdi
Cihāndār olasan tā kim cihān var

L24a,P₁18b,P₂36a,A49a¹ bir:bu P,L/ bilüniz kim:bi ki aña P₂,A² yolunda:safā iy P₁,L³ yahşı kırdüñ sen:sen yahşı kim L / sen:kim B,// kim:ki P₂,T

- 4 Henüz şâh Haydaruñ kâmi durayur
Yezîde bir dahı külli Qur'ân var
- 5 Yakîn ihlâs gerek 'ışkuñ yolında
Yüri münkir lâ'in sende gümân var
- 6 Saña münkir direm görmezsen âni
Güneşden ehl-i Hâk katına 'ıyân var
- 7 Tahâretsiz bu yola gitmek ilen
Nice inkâr idersin söze kan var
- 8 Menüm hâlüm şâha 'arz itmek için
Yüri bād-ı şabâ sen bir zamân var
- 9 Haṭâyî dur yüri sen bir sefer kıl
Ki Şehr-i Erdebilde hanedân var

101

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy güneş hüsnuñ hayâlî tâ ki göñlümden geçer
Kanlu yaşum yemm tegi dolmuşdur andan ser-be-ser

⁴ durayır:kalubdur P₁,L

⁵ ab:8ab P₁, L / gerek 'ışkuñ:gerekdir Hâk P₁,L / Yürü:git iy P₁,L

⁶ ab:5ab P₁

⁷ Bu yola varmağ olmaz rehnümasız L,P₁ // idersin:ola sen A,P₁,L / söze:yolda L

⁸ Gel iy bād-ı şaba bir lahza sen var P₁,L

⁹ L,P₁de bu şiir 11 beyittir. 9ab L ve P₁'de 11 beyitte geçmektedir. Sefer kıl dur oturma iy Haṭâyî P₁,L
iy:var P₁,L // Erdebil'de:Erdebil'den A,L

T84b

- 2 Nāleler kim gice ger tā-şubḥ olunca eylerem
 K̇orḥum hicrinden ānuñ rāz-ı pinhānum açar
- 3 Nice serḥoş olmasun devrũñden ānuñ dilberüm
 Nergis-i mestānũuz kim su kimi kanum ier
- 4 Leyli zũlfũññ gamı kıldı perişān ‘aqlımu
 Eyle mecnũnam ki Mecnũn gorse hem menden kaçar
- 5 Çoḥ yaşagıl çũn maña yār olmaduñ iy seng-i dil
 Bu Ḥaṭāyī oldu k̇ahruñdan senũñ zīr ü zeber

102

Fā‘ilātũn Fā‘ilātũn Fā‘ilātũn Fā‘ilũn

- 1 Gitmesũñ ‘ıřķuññ ki bir genc-i nihān elden gider
 Bil ki sen gitsen yānımdan tende cān elden gider
- 2 Gā’ib oldu gül yüzũñ çeşmũmden iy ruḥ-ı revān
 Korḥaram ki sũnbũl-i ‘anber-feşān elden gider
- 3 Cāndan oldum iy periveş miḥnetũñden Tengri çũn
 Kıl teraḥḥũm ki bu cism-i nātũvan elden gider
- 4 Āhum odından kim oldu yir ü gōk zīr ü zeber
 İḥtiyāt it ki zemīn ü āsumān elden gider

V8b, İ₁7a, İ₂5b

² gül:gũn İ₁, İ₂ / rũḥ-u revān: ruh-u tabān İ₁, İ₂ // korḥaram:korḥaram İ₁, İ₂

³ Cāndan oldum mihnetũnden iy perāveş şũkr iũn V

⁴ Āhum:Āhumũñ V / kim oldur:oldı V

- 5 Men yaman itsem niçe sen yahşılık kıl iy ‘azîz
Nesne kalmaz dünyâda yahşı yaman elden gider
- 6 Basmađuñ her yire kim bir dem kadem tutmaz karar
Mesken eyle çün müşerrefdür mekân elden gider
- 7 Bu Hataýı iy şanem bir dem cemâlün görmese
Takat itmezde kim ol ruh-ı revân elden gider

103

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 İy gönül yâr vaşlını koyma ki yâr elden gider
Sen bu işe kılma takşîr ihtiyâr elden gider
- 2 Yıl be-sâ’at-be-sâ’at hāmūş giçürgil yâr ile
Hefte hefte gün-be-gün ol rûzigâr elden gider
- 3 ‘İşret ü zevk ü şafāya iy gönül şād ol müdām
‘İyş-i nihān olur görünmez âşkâr elden gider
- 4 Āşināyı terk idüben yāda cān virme gönül
Yād ile biliş olunca āšnā yâr elden gider
- 5 İy Hataýı koyma yāruñ dāmenin elden müdām
Kim ki işin süst dutar her ne ki var elden gider

⁵ itsem:isem V / yahşılık:yahşılık V:yahşıyan İ₁, İ₂

⁶ Basmađuñ:Basmasan İ₁, İ₂ / yire:yirde V / kadem:karar V

⁷ itmezde kim ol:itmez vah iy (vayı kim İ₂) İ₁, İ₂

V8b

⁴ yâr :-V

104

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy felek devründe niçün ol nigār elden gider
Kānum ilen ellerin kılmış nigār elde gider
- ² Dün didi zāhid maña niçün göñül virdüñ aña
Neyleyem görgeç yüzünü ihtiyār elden gider
- ³ Būlbūl gül devridür efgān ider çoḡ mürğ-ı zār
Nāle kıl oturma vaḡt-i mürğ-zār elden gider
- ⁴ İy göñül hicrān ilen 'ömrüñ tükense ḡam yime
Neylerem 'ömr-i 'azīzi çünki yār elden gider
- ⁵ İy Haṭāyī çünki yāruñ eyledi 'azm-ü sefer
Rūz u şeb āh et ki yār ḡam-gūsār elden gider

105

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

- ¹ Dudaḡuñ ḡand imiş bāl anda neyler
Ne nāzik ḡaṭ imiş ḡāl anda neyler
- ² Elife nisbet itdüm ḡadd-i daluñ
Elif üste elif dal anda neyler

L13a, P₁ 10b, P₂ 29b, A40a, V8b¹ ellerin:elni P₂, A² aña:ona P₁, L³ devridür: vaḡtidür V // mürğ-zār: nev-bahār V⁴ hicrān:hicr L/ ilen:ile V, P₁, L / tükense:giderse P₁, L, giçerse VP₂ 24a, A33a,² itdüm:itdügim P₂ // üste:üsne P₂

- 3 Zahidüñ giydügi şūf u sakarlaŧ
Fakirüñ giydügi şāl anda neyler
- 4 Kimün kim mālı mülkü genci çoŧdur
Genc ü mülk olmayan māl anda neyler
- 5 Haŧāyī kāl ivünden hāle yitdi
Bu bir hāl ividür kāl anda neyler

106

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ülün

- 1 Bugün men munda yarum anda neyler
Yüzi şu‘le nigārum anda nayler
- 2 Apardı ‘aql ile şabr u qarârım
Menüm şabr u qarârım anda neyler
- 3 Kātı müştak idem şirin lebüñe
Gözi mest ü hümārun anda neyler
- 4 Vaŧandan ayru düşdüm dād u feryād
Ġarībim ġam-ġüsārım anda neyler
- 5 Haŧāyī haŧa düşdüm yārdan ayru
Ṭabīb ile timārım anda neyler

⁴ kimüñ:kimi P₂ /malı mülkü genci:mal u genci mülki A

¹ L28b, P₁22b

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 'Āşık oldur kim sözi cān u dil ile yār bir
Bir-dürür 'āşık ezelden sevgilü dildār bir
- 2 Ehl-i 'ışkuñ mā'ni-zāt u şifātı birdürür
Ādeme kıl secde zāhid kılmagıl inķār bir
- 3 Cümleñüñ hālın bilen sensen yine bildürmeyen
Dime her nā-mahreme ger kılmasa ikrār bir
- 4 Olmadı bu sırra mahrem her ḥasis-i gecşühān
Derdimüñ dermānı doğru yār bir attār bir
- 5 Pır birdür sırr bir vü ikrār bir güftār bir
İkilik sıgmaz bu yolda ser ile serdār bir
- 6 Sen bilürsen bendenüñ hālın ne bilsün bilmeyen
Bir midür yā yüz midür yā miñmidür bāzār bir
- 7 Āteş-i 'ışkuñ tutuşdurdu vücūdum şehrini
Bāḥaram ki hūr birdür, nūr birdür, nār bir
- 8 Şad hezārān zulm idersen dönmezem döndürmezem
Yüzimi yā sözimi yā gözümü gamh^var bir

- 9 Cāna minnetdür ne gelse ğam yimen şükr eylerem
Cānı virdüm başı koydum olmuşum bīmār bir
- 10 Mest-i ‘ışk itdün meni Mecnūn-ı emin-i neyelerem
İy susamış kânıma nergizleri ħunĥ^vār bir
- 11 ‘Ömr birdür gün bu gündür yetse dem sa’āt dimez
Bāķī olmaz cān bu tende fānidür edvār bir
- 12 Hiç günahsız bende olmaz hiç ħatāsız kimse yoh
Sen günāhım göre görgil afv iden Gaffār bir
- 13 Bu dükkān yüz miñ dükkāndur Ĥaķ dükkāmıdur velī
Şehr birdür kār birdür asılursan dār bir
- 14 İy Ĥaţāyī sen tevekkül Ĥaķķa kılġıl çekme ğam
On sekiz min ‘aleme ħūķm eyleyen serdār bir

108

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ ‘İşk meydanında her kim cān ilen bāş oynadur
Yār öñünde ğamzedür kirpüklen kâş oynadur
- 2 Şāh-ı merdānuñ yolunda çoĥ kişi vardur velī
Āferin ol bāşa kim miñ bāşa bir baş oynadur
- ³ Şāh ħatında mahrem olup cān u bāşdan giçer
Şanma kim yār öñünde degme farrāş oynadur

T83b,P₂39a,A53a¹ ğamzedür kirpüklerin: ğamze ve kirpük ile A,P₂³ olup:olsun A,P₂ // sanma:Sanmagil A,P₂

- 4 Dün menümlen rû-be-ru nigâr oldı raķīb
Gözlerilen çoĥ işaretler kılur kâş oynadur
- 5 Çoĥ kişi savaş gününde cān u bāşından giçer
Atı başında girü duranda kılbaş oynadur
- 6 İy Haţāyī gam yime çün oldı düşmenün yüküş
Müdde'î dā'im ırāĥdan kirpüç u daş oynadur

109

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Te'ālā şānehu ekber bu ne ĥüsn-i dilārādur
Cemāli ĥüriden yigrek boyı tūbādan ā'lādur
- 2 Gözim yüzüñ görür her dem zehī nāzır zehi manzūr
Göñül zülfüñ eyler herdem 'aceb āşufte sevdādur
- 3 Ĥuceste kāmētüñ gördüm senüñ iy serv-i ĥübān
Belādan dil ĥalāş olmaz 'aceb himmetlü bālādur
- 4 Eger cevır ü cefā kılsañ ve ger kahr u vefā kılsañ
Yoluñdan dönmegüm yoĥdur ki Ĥaķ bīnā vü danādur

⁴ :-A,P₂

⁵ ab:-T

⁶ oldı düşmenün yüküş:düşmenün oldı öküş A,P₂ // ırāĥdan:ırakdan P₂, ırāĥdan A

T83a, P₁ 12b, L15b, V5b, M20a

¹ cemāli:Cemālün V,M, P₁, L/ boyı:boyuñ V, P₁, L,M

² görür:diler V,M / herdem:dā'im P₁, L //Göñül zülfüñ eyler herdem:Mu'anber kākülüñ cānā P₁, L/'aceb:zehī V,M

³ serv-i : server-i M

⁴ cevır ü cefā:mihr ü vefā V,M / ve ger:eger T,P₁, L,M / kahr u vefā:cevır ü cefā V, M; mihr ü vefā P₁, L // Ĥaķ:hem M / Ĥaķ bīnā vü danādur: Ĥüdā dānā vü binādur P₁, L

- ⁵ Haṭāyī ḥastanuñ virgil murādın ḥasbeten li'llāh
Ki ḥāḳ āsitānuñda işi dā'im temennādur

110

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Hüdāvendī ki ol ḥayyü'l beḳādur
Cihān dārında ehl-i fenādur
- ² Ki munca enbiyālar Ḥaḳ yaratdı
Ḥamudan bir güzide Muştafādur
- ³ Şeh-i merdān 'Alī vü Havz-ı Kevser
Anuñdur kim 'Alīyyü'l Murtaẓadur
- ⁴ Ḥasandur 'ālem ü şāh-ı şerī'at
Hüseyn şāh-ı şehīd-i Kerbelādur
- ⁵ Emīrim Mīr Muḥsindür yakīn bil
Ki Zeyne'l-Abiddīn āli 'abādur
- ⁶ Muhammed Bakır u Ca'fer-i Şadık
İmām Kāzım 'Alī Mūsa Rızādur
- ⁷ Taḳī vü bā Naḳī şāh-ı Askerīyem
Olar ki şāhib-i sırrü'l-beḳādur

⁵ ḥastanuñ: ḥastaya P₁, L

T11b, P₁25b, L32b

¹ ki:kim P₁, L // cihān:ki P₁; ki ol L

² ki:-T / enbiyālar:evliyalar P₁,L;enbiyālar kim T

³ Anuñdur kim :Velāyet hem P₁, L

⁷ bā:hem T

- 8 İmam-ı hüccetül kâ'im Muhammed
Kim ol şâhib-i zamân-ı reh-nümâdur
- 9 Yedi iklimi oldu hükmi fermân
Ezelden yolına cânı baş fedâdur
- 10 Şeh-i merdân 'Alî ibn-i Talîb
Hatâyî'nün yürütdi pîşüvâdur

111

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- 1 Bize şem'i tecellî Muştâdur
Anûn çün server-i âl-i 'abâdur
- 2 Temâmet hârici 'aceb ki bilmez
Emîrû'l-mü'minin şîr-i hüdâdur
- 3 Hadîce mahrem oldu çün Resûle
Yakîn bil Faţîma hayr'ün-nisâdur
- 4 Menüm mîrim Hasan şâhum Hüseyndür
Ki Zeynel 'Abidin derde devâdur

⁹ iklim:iklim T / oldu hükmi:hükmi oldu P₁, L

¹⁰ İbn-i Talîb:şâh u velâyet P₁, L // Hatâyî'ye P₁, L /

*P₁ ve L'de bu şiir 11 beyittir. Bu nüshalarda geçen 10. beyit şudur:

Ki her kim on ikî imamı bildi
Ofîa kırmızı tac giymek revâdur

T2b, P₁24b, L31b

² hârici: 'aceb ki: hâriciler çünkü P₁,L

- 5 Muhammed Bâkır oldu 'ayn-ı gevher
İmâm Ca'fer İmâm-ı pîşüvâdur
- 6 İmâm-ı serverüm Mûsa Kâzım
Ki sultân-ı 'Alî Mûsa Rızâdur
- 7 Severem men Takî vü hem Nakîni
Olar kim şimdi nakd-i evliyâdur
- 8 Eyvallah hâk-i pâ-yı 'Askerî 'nüñ
Çekermen çeşmüme çün tutyâdur
- 9 Yine Düldüle mindi şâh-ı Mehdi
Elinde zülfikâr-ı Murtażâdur
- 10 İlâhî 'afv kılğıl sen günâhın
Haţâyî bir fakîr-i bir nevâdur

112

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- 1 Menüm şâhum 'Alî Murtâzâdur
Yüzüm dünyâ vü 'ukbâda añadur
- 2 'Alîni bilmeyen mel'un münâfik
Hevâricdür iki gözi 'amâdur

⁶ serverüm:serverüm ol P₁,L

⁷ kim: ki P₁, L

⁸ Çekermen :Çekerem V, L

¹⁰ İlâhî sen günâhum 'af kılğıl P₁, L

- 3 Olardan özge kim vardur maña
Hüdâdur Muşafâdur Murtaẓadur
- 4 ‘Alîdür şâh-ı merdân şîr-i yezdân
‘Anı haḳ bilmeyen min kez haṭâdur
- 5 Ayağı tozına şâhum ‘Alînüñ
Mevâliler gözine tutyâdur
- 6 ‘Alîdür gâziler şâh u şehen şâh
Muḥammed Muşţâfâ şahib liḳâdur
- 7 Haṭâyı cân u dilden şâha ḳuldur
‘Alînün işigünde bir gedâdur

113

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ülün

- 1 Cihânda ‘âşîḳuñ çoḡ adı vardur
Ki her birisinüñ bir dâdı vardur
- 2 Bugün sen Hüsrev ü Şîrin dehânsun
Senüñ teg Şîrinin Ferhâdı vardur
- 3 Bu ‘ışḳuñ öñüne düzmez daḡ u daş
Yavuz iti külüng fuladı vardur

P₂8a, A₁₂a

4 : ün 2. mısra‘ında “Anı haḳ bil”den gerisi mürekkep daḡıldığı için okunamıyor.

5 Şâhum :

Ti252

¹ M.Ş’de bulunan gazel Ti’den iktibas edilmiştir.

- 4 Her işi 'ışkıla dutgıl cihānda
Ki 'ışkıla olanuñ bünyādı vardur
- 5 Ne yirde bir kurı āhū olursa
Mukarrerdir anuñ şayyādı vardur
- 6 Cemī'i bendenüñ vardur niyāzı
Kamū gönüllerüñ murādı vardur
- 7 Uda bilmez munı devr-i zamāne
Ki bir oynayıcı nerrādı vardur
- 8 Zuhūr oldu oyuncu rind ü kıllaş
Vilāyetden anuñ irşādı vardur
- 9 Sağınmañız Hıta'yı derdini sor
Ki söyler söyledür üstādı vardur

114

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā 'ışkuñ senüñ cismümde cānum cānıdur
Vaşl-ı ruhsāruñ hayāl-i gönlümüñ mihmānıdur
- ² Firkatüñ devründe dilberā hasta cānum oldu zār
Şerbet-i lā'l-i lebüñ bu derdümün dermānıdur

L20b,P₁16a,P₂25a,A34b,V9a

¹ gönlümüñ mihmānıdur: derdümüñ dermānıdur V

² devrinde dilberā: derdinde dā'im P₂,A; derdinde iy cān P₁,L / cānum:gönlüm P₁ / oldu: buldı P₂,A

- ³ Mihr ü kahrından anuñ âşüfte göñlüm gam yime
Kim maña cevır u cefâsı lütf ile ihsânıdır
- ⁴ Zâhidâ virme naşihat ‘ışkı terk itgil diyü
‘Âşıkunñ Allâh bilür kim sevgüsü rahmânîdur
- ⁵ İy Hatâyî cevır u kahrından cihânunñ incime
Her ne kim bende yoluna gelse Hâk fermânıdır

115

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- ¹ İy perî hüsnünñ senünñ cismünde cāndan yahşıdır
Belki ancağ cān degül cān-ı cihāndan yahşıdır
- ² Gerçi Ya’kūbı za’îf itdi firākı Yūsufunñ
Za’f içinde ol dağı men nātüvandan yahşıdır
- ³ Ögmeyin mäh-ı felegünñ pertev –i ruhsārımı
Ol perinünñ hüsn-i mäh-ı āsumāndan yahşıdır
- ⁴ ‘Âşık-ı virāneden men ‘itme iy ‘akl ehli kim
Hasta dil-i Mecnūna şahrā hān u māndan yahşıdır

³ Mihr ü kahrından: Cevr ü ruhundan V /âşüfte:âzerde A,P₂ / yime:yimen A,P₂,V/cefâsı:cefayı V

⁴ Zâhidâ:Nasihâ V,A,P₂ / itgil:eyle A,P₂,P₁ diyü:diyi P₂,A; diyüb:P₁;dime V // Allâh:ol Hâk V;ilâh L

⁵ İy:Bu P₂,V,L /incime:incimez P₂,V,A

P₁11b, L14a, V5b, İ₁7b, İ₂5b

¹ cismünde candan: cān-ı cihāndan P₁,L, İ₁, İ₂ / cān u:cām V, İ₁, İ₂

² firāk-ı:firāk V

³ Ögmeyin:ögmegün P₁,L; ögmeñiz V ;ögmegör İ₁, İ₂

⁴ ab:3ab İ₁, İ₂ / virāneden:divāne-i V; divāneden P₁,L

- ⁵ Bu Hıtaıı cü kenarında ne baısun serve kim
Kadd-i dil-cüıı anuı serv-i revāndan yaıııdur

116

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Leblerüı yadı bile dıdelerüm kan doludur
Aılamakdan etegüm la'l ile mercān doludur
- 2 Ser-i küyüında ne ğam nāle kılursa dil ü cān
Yüzi gül ü gülşen āra bülbül-i hoıııān doludur
- 3 Ger ūıkāyet ideyim kāıı yāye oıudın
Her yaıa sanııla sīnemde bu peykān doludur
- 4 Bū-yı zülfüının irür bād-ı ūabā vakt-i seher
Cān u dil baııesinde müıı ile reyhān doludur
- 5 İy Hıtaıı üzüıi ħāk ideıör pāk olasıı
Menlik itme ki cihān ehline irfān doludur

117

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy müselmanlar bugün ol yār-ı pinhān ayrılır
Uıdı rüıum gitdü 'aklum gövdeden cān ayrılır

⁵ dil-cüıı:tübāıı V;reftaruıı İ₁, İ₂ / anuıı :senüıı İ₁, İ₂ // Bu Hıtaıı cü kenarında ne: Cü kenarında bu Hıtaıı nice İ₁, İ₂//Kadd-i dil-cüıı anun : Kaddi reftaruıı senün İ₁
P₂37b,A51a

¹ V10a

- 2 Ayrulur ol yār-ı serdārum gider koymuş meni
Şad hezārān dād u bīdād bendeden cān ayrılır
- 3 İy göñül feryād u nāle vaq̄tidür eyle figān
Şimdi şehrūñden senūñ ol şāh-ı sultān ayrılır
- 4 Zāri kıl bülbul kimi çāk it yaq̄āñ gül kimi
Şol ezelden yār-ı hemdem ‘ahd u peymān ayrılır
- 5 Gözlerüm her demde mevc eyle ki firqatdūr bugün
Tök şadepler dūrini kim gevher-i kān ayrılır
- 6 Dōst ‘vedā eyler menümlen ağlarum men zār zār
Gözlerümden her zaman gör baħr-ı ‘ummān ayrılır
- 7 İy Haṭāyī Teñgri sorsun bu şikeste göñlümi
Zerd olupdur ārizuñ ondan meger kān ayrılır

118

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Pertev-i hūsnūñden iy dilber cihān pürnūr olur
Bī-nevādur kim vişālünden ḥabībūñ dūr olur
- 2 İy perī rū sen maña hergiz nazar kılsañ bī-nāz
Müdde‘i bu guşşadan ‘ayne-l yakīn rencūr olur
- 3 Zāhidūñ cevrinde ger virān olursa mülk-i dil
Ġam degül cānā çü vaşluñdan yine ma‘mur olur

- 4 Hüsni devrinde bâhuñ hiç iltifât itmez maña
Kim görüpdür mevsim-i gül-i bâgbân ma'dur olur
- 5 Teşne dildir bu Haṭâyî cān virüpdür la'lüñe
Nice kim la'lüñ 'aseldür dil oña zübür olur

119

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bu şürahî fi'l-meşel bir dilber-i cānāndurur
Rāḥ-ı ruḥ efzā anuñ içinde nāzik cāndurur
- 2 Meclis-i 'uşşākı pürnür itse ol her şeb n'ola
Kim melāyik şem'i gökde kevkeb-i rahşāndurur
- 3 Secde-i şükr eyleyüp herdem ayağa baş için
Çün görür herdem yanında şāye-i sübhān durur
- 4 Sebz-i ḥaṭ sākiler andan doldurun peymāneler
Hızır cāmı teg pürāb çeşme-i ḥayvān durur
- 5 Bir perī serv-i sehi kaddür ki durmuş raḥs için
Yoḥsa cennet meclisinde Tūba-yı Rıdvāndurur

⁵ dildür:dil P₁

M7a,L21a,P₁16a,P₂28b,A39a,V4b

¹ anuñ: onun P₂/ nazik: ne nazik V

² ab:3ab V / itse ol:eyleyüp P₁,V,L;eylese V

³ ab:T,P₂,A,M / eyleyüp: idüb M,L / herdem: ol herdem P₁,M,L / baş için: baş urur (koyar M) V // herdem yanında: yanında hemdem M; üstünde dā'im V

⁴ sebz: sebze P₁,M / sākiler andan doldurun: sākî elinden doldurun P₁,L / sākiler: sākî M / pürāb: şarāb P₁

⁵ Bir:-P₁ / perī: sehi A / sehī kaddür :perī rüdür A / kaddür: kad ol V // meclisinde: meclise L; meclisi P₁'de P₁ ve V'da 7 beyit olarak aşağıdaki beyit verilmiştir:

Budur ol 'ayine-i İskenderi gitti nama

Munda rüşendür cihānda her ne kim pinhān durur

- 6 Cām-ı Cemşid u Cemüñ devrām ħatm oldı temām
Devr-i cām imdi anuñdur kim şeh-i devrāndurur
- 7 Bu şürāhiden mevālî dolduranda döstgam
Kaygudan düşmen ħ^vevaric yüreği pürkāndurur
- 8 Görmedi hiç kimse teğ simten maĥbüb-ı şüh
Kāküli zerrin ü tacı daĥı nūr efşāndurur
- 9 Yırde ‘aks-i çarĥ bir kevkebdür olmış āşikār
Naşş-ı zinā semādan āyet-i bürhāndurur
- 10 Beyle kıymetlü cevāhir ħansı ma'denden çıĥar
Kün fekan mülkin bahā virsen henüz erzān durur
- 11 Bu Ĥaṭāyī içdi andan dürr ezel bir cür'ā mey
Tā ebed huşyār olmaz mest-i cāvidandurur

120

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Ĥandedür ol bî-mişālūñ ibtidāsı ĥandedür
Kim bilür ol *küntü kenzüñ* inhıtāsı ĥandedür
- 2 Gel beyān itgil şıfāt-ı zātını şerĥ eyle kim
Men şuāl itdüm aña ‘aymı lıķāsı ĥandedür

⁶ Cemşid u: Cemşid-i V,L,P₁ imdi: indi V,L / anuñdur: onuñdur P₁,L / devrān: sulṭān P₁,L

⁸ kimse: kim V / mun: munın V; sen P₁,L // zerrin vü tacı daĥı: zincir zerrin tacı (tāc) -: V,P₁,L,M

⁹ bir: pür P₁ / bürhān : Ĥur'ān L

¹¹ andan: ondan L,P₁

- 3 Kendü lütfuñdan yâratdı ‘âlemüñ mevcûdunu
Cümleñüñ maksûdı şâhdur istivâ’sı hâdedür
- 4 ‘Arş u Kürsî Cennet vü hem nâr u Tûbâ vü şecer
Ebr ü bād u mâ vü tîn ‘asl-ı sırası hâdedür
- 5 Her kişi kim zıkr-i hatlan göñlüni itmez cilâ
Ol ne bilsün bî-başar ‘ışkuñ şuffâsı hâdedür
- 6 Hâtem-i tevhîdi her kim göñlüñe mühr itmedi
Ol şehâdet şerhinüñ bilmez ‘asâsı hâdedür
- 7 Sen niyâz it iy Haţâyî kimse bilmez çün seni
Mantıkuñ inşâsıñuñ hamd u şenâsı hâdedür

121

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Bütperest oldı göñül büthâneler küncindedür
Men bilür men bu dil-i şeydâneler küncindedür
- 2 Genc-i ‘ışkuñ çün vücûdum şehrini kıldı harâb
Nişe kim gencüñ yiri virâneler küncindedür
- 3 Yûsuf-ı Ken‘âmı salmışdur zenehdan çahına
Zülfüne bağı nice divâneler küncindedür

T84b, L11a, P19a, P224a, A33a

¹ bilür men: bilürem A, P2, A

² Genc-i: Kendü A, P2 / ‘ışkuñ çün: ‘ışk içün P2, A / kıldı: kıldım A, P2 // Nişe: Nice L

³ salmışdur: gör saldın P2, A / çahına: mahına T // nice: yatur P2, A

- 4 Cismîni terk itdi dil-i kûyunda dutmuşdur makâm
Kim ki cān terkin kılur cānāneler küncindedür
- 5 Nergis-i mest-i humāruñ kânumı içmeklige
Kaşlaruñ mihrābına mestāneler küncindedür
- 6 Dürlü nazmuñ hasretinden firkatüñden iy şanem
Bahr-ı çeşmüm bādehā dendāneler küncindedür
- 7 Zāhid aydur iy Haṭāyī raḥt u destāruñ hani
Koymışam mey çün girü meyḥāneler küncindedür

122

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā 'ışk-ı rūḥuñ dā'im bu cān üstindedür
Bir güle nisbetdür ol kim gülistān üstindedür
- 2 Şol münevver çehreñüñ katında kemter zerredür
Gerçi ḥurşidüñ makāmı āsumān üstindedür
- 3 'İşkuñız şayd olalı herdem bu cānum kaşdine
Kāş ü gözün dilberā tır ü kemān üstindedür

⁴ Cismîni:Cismi A,P₂ / dil-i:veli A,P₂ / dutmuşdur makâm:dutdı mesken: A,P₂ // Kim:Bes A,P₂ / kılur:kılan A,P₂

⁵ Kaşlaruñ: Kaşları P₂, L / mihrabına mestāneler:mihrabını bu dāneler T; mihrabı ol P₁, L

⁶ ab:-L, P₁/nazmun:nazmum A, P₂/hasretüñden : hasretüñ T/iy:ya A // Bahr:-Ab-ı A,P₂ / bādehā:ma'denin T

⁷ aydur iy:aydurdum P₁, L // koymışam mey çün :Mey için koydum A,P₂ / çün:cān T
L12b,P₁10a,P₂29b,A40b,V8b, M7b

² çehreñüñ:çehreñüz A, P₂,V,M / zerredür:zerreden P₁,L

³ 'İşkuñız: 'ışkuña P₁,V,L // ü:-P₁

- 4 Gerçi dirler mäh-ı tábān nūr alur hurşıdden
Nūr-ı hüsnuñ āfitābı *kün fe-kān* üstindedür
- 5 Devletü vaşluñ diler miskin Haṭāyī her zaman
Hāk-i payuñ teg maḳāmı āsuman üstindedür

123

Müstef 'ilün Müstef 'ilün Müstef 'ilün Müstef 'ilün

- 1 Gördüm yüzü fii iy şanem billāh ki hoş cānānedür
Manendi yoḥdur hüsnuñuñ kıymetlü bir dürdānedür
- 2 Pend ü naşihat dutmaduñ niçün göñül virdün aña
Billāh cezādur iy göñül hicrān odına yanadur
- 3 Yüzüñ çü mäh-ı bedrdur yeldā-yı şeb-i zülfüñ senüñ
'Āşıkları mest eyleyen la'l-i lebüñ peymānedür
- 4 Yüz gösterüben 'āleme niçün açarsın vechüñi
Dilber yüzü fitne degül sor iy göñül āyā nedür
- 5 Ol dilberüñ ruḥsārına virdi Haṭāyī göñlüni
Āh ile táb oldı işim ol şem'atāya pervānedür

⁴ mäh-ı tábān:mäh-ı tábı P₂,A,V,M // kün-fekān:mäh-ı tábān P₁,L /aftāb-ı:afitabı P₁,V,L,M

⁵ vaşluñ:vaşfın V / maḳāmı:masāl V; āsumān P₂,L; astān P₁,L;lā-mekān V,M

P₂25a,A34b,V9a

¹ cānānedür:mevhānedür V/ hüsnuñuñ : hüsnuñüzüñ P₂

⁴ sor:sen P₂,A /göñül āyā nedür:gül-i hamrā P₂,A /ol:o A,P₂ / şem'ayā:şem'ine V,P₂

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy göñül her ma'nisiz cahili yār itmek nedür
Ma'nisiz cahil sözine i'tibār itmek nedür
- 2 Çün anuñ kavli haṭādur hem qararı bī-vefā
İy göñül nā-ehl ile ḳavl ü qarar itmek nedür
- 3 Ehl-i Ḥaḳḳa cān fedā kıl cehl ile olma refīḳ
Çün ra'na dīl var iken zāḡı şikār itmek nedür
- 4 Ḥanda kim her ehl-i 'irfān görseñ olgıl ḥāk-i pā
İy göñül nā-ehl olup andan kenār itmek nedür
- 5 Bir niçe gün yār olup bir kimsenüñ ḥālīn duyup
Şonra anuñ gizlū sırrın āşikār itmek nedür
- 6 Her kim öz 'aybı ile sübhānına dutmuş yüzün
Kimsenüñ 'aybın āçuben şermsār itmek nedür
- 7 İy Ḥaṭāyī kıl fedā cānuñ vefālu yār içün
Her vefāsız bī-vefā kimseni yār itmek nedür

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ülün

- 1 Çü şāh-ı cümle-i merdān ‘Alidür
Enīs ü hemdem-i rahmān ‘Alidür
- 2 Cihān ehline ser-tā-ser yakīn bil
Delil vü hādī ü bürhān ‘Alidür
- 3 Nice kim enbiyā vü evliyā var
Ḳamusı ḳatredür ‘ummān ‘Alidür
- 4 Bīrüz-ı rezm an-dergāh-ı merdī
Mişāl-i şīrdür cevelān ‘Alidür
- 5 Zī beher dīn ü islām ol ki ḳıldı
Nice Ḥayber tegi virān ‘Alidür
- 6 Hezerān kāfir çün ‘Amr Anter
Tüketti virme-yib emān ‘Alidür
- 7 Kim anuñ tiğünün ḍarbından oldı
Zemīn ü āsumān lerzān ‘Alidür
- 8 ‘Alidür kāzıyı bāz u kebūter
Ḥaḳ için cān kılan kurbān ‘Alidür
- 9 Viren dervīşe bir çörekden ötrü
Ḳaṭār-ı üştürān yeksān ‘Alidür

- 10 Gine sâ'il içün kâfir elinde
Hasan Hüseyn girü koyan 'Alîdür
- 11 Özin şatupdurur kullar yerine
Berây hâtır-ı mihmân 'Alîdür
- 12 Otuz min üç yüz il Âdemden öndin
Be-ķudret divi bend iden 'Alîdür
- 13 Nâşiri ķıldı yetmiş iki päre
Yine dirgüz di cân viren 'Alîdür
- 14 Üç yüz ıldan soñu kim sergüzeşti
Be-deşt-i erjene Selmân 'Alîdür
- 15 Kemîne çâkerîdur Hızr u İlyâs
Emîr-i Kanber ü Selmân 'Alîdür
- 16 Haṭâyî yirde gök de şîr-i cebbâr
Diyerler ḥayy-ı cāvidân 'Alîdür

126

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Dilberâ dilde senüñ mihr-i ruḥuñ cân kimidür
Şerbet-i la'l-i lebüñ derdüme dermân kimidür

- ² Bâğ-ı hüsnuñde boyuñ serv-i hırāmān didiler
Zulmet içinde lebüñ çeşme-i hayvān kimidür
- ³ Tā ki senden düşeli ayru eyā rūḥ u revān
Gözümüñ yaşı menüm kaçre-i bārān kimidür
- ⁴ Rūy-ı müyuñ görelî fırkat-i hicrānda ne gam
Zülfü rüyüñ şanma şem‘i şebistān kimidür
- ⁵ Bu Ḥatāyī düşeli şöḥbet-i vaşluñdan ırağ
Bāğrı büryān tegi vü hem gözi giryān kimidür

127

Mefā‘lün Mefā‘lün Fa‘ülün

- 1 Menüm bir ten velî cānum ‘Alīdür
Damarunda gezen kânum ‘Alīdür
- 2 Maña bu defter u dī vān gerekmez
Menüm defterle dīvānum ‘Alīdür
- 3 Menüm bir kaçre su anuñ yanında
Menüm deryâyı ‘imānum ‘Alīdür

L22b,P₁17b,P₂27a,A37b,V10a² lebüñ:yüzün P₂,A,V³ gözümüñ:gözlerüm V⁴ Rūy-ı muyuñ:Maña yüzüñ P₂,A;Gül yüzüñü P₁ / fırkat-i hicrānda:hicr-i fırakufidan P₁ / hicrañda:hicrāndan V⁵ şöḥbet-i:devlet-i P₁ /vaşlufidan:vaşlından P₁ /tegi:kimi P₁,L;-V hem gözi:gözleri P₁,V,L

P16a,

* P₁, P₂, T ve L nüshalarında bulunan 317 ve 318 numaralı şiirde nüsha farkı çok fazla olduğu için iki ayrı şiir olabileceğini düşündük ve ayrı numaralarla olmayı uygun gördük.

- 4 Menüm Ya'küb-ı şergeşte cihānda
Menüm Yūsūf-ı Ken'ānum 'Alīdür
- 5 Bu söz 'Alī sözidür iy Ḥatāyī
Menüm bu sözde üstādum 'Alīdür

128

Mefū'ülün Mefū'ülün Fa'ülün

- 1 Menüm yolumda yektālar gerekdür
Dīni imānı yağmalar gerekdür
- 2 Menüm teg gevheri nādān ne bilsün
Meni bilmege dānālar gerekdür
- 3 Ne bilsün meni her bir başlu gözlü
Göñül gözinde binālar gerekdür
- 4 Men olman değme fikr ilen müyesser
Maña bir ince sevdālar gerekdür
- 5 Menem sultān Ḥatāyī Ḥaydar oğlu
Menüm yolumda gavğālar gerekdür

L27a,P₁21a,P₂23b,A32b

³ gözlü:gözler P₁

⁴ ilen:ile L

⁵ sultān:abdal A,P₂

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Ne buyırsañ şehā fermān senüñdür
Yolında cān ü baş kurbān senüñdür
- 2 Haṭā menden 'atā senden eyā dōst
Ki mürüvvet kânısın ihsān senüñdür
- ³ Susamış leblerüñ Hızır-ı zamāne
Süvār gel çeşme-i hayvān senüñdür
- ⁴ Süvār ol devlet atımı hemīşe
Sa'ādet topuna çevgān senüñdür
- ⁵ Felekler müşterīdür gül yüzüne
Sor imdi iy kamer devrān senüñdür
- 6 Ezelden cānumı kurbān virirdüm
Kabül eyle şehā fermān senüñdür
- ⁷ İşigüñde kuluñdur bu Haṭāyī
Nazar kıl hāline hayrān senüñdür

130

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 'Āşıkuñ 'ākile dā'im sözi dīvāne gelür
'Āşıkuñ dā'im anıñcün sözi dīvāne gelür
- 2 Satma rāygān şanem Hızra dudağın suyunu
Hızr eger su isteye çeşm-i hayvāne gelür
- 3 Esrimiş hūn dilimden şanemüñ hūni gözi
Ger sen inanmaz iseñ gör ki ne mestāne gelür
- 4 Gāh u bīgeh tövbe virür maña şehrüñ vā'izi
Vā'izuñ tövbesi şāhā maña efsāne gelür
- 5 'Āşinādur bu Haṭāyī sözi imān biline
Özini bilmeyene dime ki bīgāne gelür

131

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bād-ı şubḥ ez-sū-yı maşrıḳ āftāb almış gelür
Gālība yāruñ cemālünden niḳāb almış gelür
- 2 'Āşık-ı dil-ḥastadan def'i sadağ itmek diler
Sünbülünden dilberüñ bū-yı gül-āb almış gelür

¹ V6a

V10a

² sadağ itmek diler: sanā itmek için M

- 3 Gözlerüñ devründe mest oldı lebün çāhun görüp
Zāhid-i mey-hāneden gördüm şarāb almış gelür
- 4 Şūfī bīçāre hem hālün görüp ol zahidüñ
Şoḥbetin kerem itmege çeng ü rebāb almış gelür
- 5 Her kişi almış gelür anuñ ğamuñdan bir nasīb
Bu Ḥaṭāyī çeşm-i pür-hün dil-i kebāb almış gelür

132

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā mihruñ ezelden şıdık ile cānımda var
Andan özge kimse yoḥdur hem bilür Perverdigār
- 2 Bu fenāda rinde ehl-i zevk ilen kılğıl şāfa
Mülk ü māl u taḥt u cāh olmaz cihānda pāydār
- 3 Şāye-i ḳaddünde gerçi yiryüzi buldu şeref
Sāyebān-ı rifa'tünden ne felek dutmuş ḳarār
- 4 Gelmemişdür sen tegi ālemde iy sultān-ı ḥüsn
Sāhib fazl u kemāl u 'izzet bā iftiḥār
- 5 'Arif iseñ ḳoymağıl elden ḥaḳıḳat menzilin
'Akil iseñ dūnye-i gaddāre virme ihtiyār
- 6 Nazm-ı eş'āruñ Ḥaṭāyī her biri dürdānedür
Söylegil tā şehlerüñ gūşında olsun gūşvār

Mef'ulü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ Bilmen ki yār cev̄r ü cefā kimden öğrenür
 'İşkunda munca derd ü belā kimden öğrenür
- ² 'Āşıklarına cev̄r ü cefādur işi müdām
 Bes bilmenem ki resm-i vefā kimden öğrenür
- ³ Ol ay yüzüñi görmege yir gök bahā didi
 Yā Rāb ki bu metā' bahā kimden öğrenür
- ⁴ Bu hastanuñ kapuñda du'ādur işi müdām
 Sor ol gedāya munca du'ā kimden öğrenür
- ⁵ Cānā Ḥatāyī dünyāda derdūñ çeker senūñ
 Göñlüñe sor ki resm-i vefā kimden öğrenür

M37b,L18a,P115a,P233b,A46a,

¹ derd ü belā: cev̄r ü cefā P₁, L /munca :yār L

² cev̄r ü cefādur: zulm ü sitemdür P₁;cev̄r ü sitemdir L,M

³ ab:4ab P₁,L

⁴ gedāya:geda ki P₁

⁵ çeker:diler A,P₂ / derdūñ çeker:çekdi gamuñ M // vefā:devā A,P₂;cefā M

ZĀ‘

134

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ Dilberā Şemsūd-Duḥādur şu‘le-i ruḥsāruñız
 Āyet-i Tāhā vü Yāsin şûret-i dîdāruñız
- 2 Kāmetüñ tûbā durur nun ül-ķalemdür ķaşlaruñ
 Hāza Cennāt-i ‘Adn la’lû şekerbāruñız
- 3 Āyet-i ve’l-Leyl zülfüñ gözlerüñ na‘imü’l-basar
 Lîk sübhānellezi isrā durur esrāruñız
- ⁴ Sûre-i te‘vîz ohurmen dem-be-dem ihlâş ile
 Tâ ki ḥüsnüñi belâdan saḡlasun Cebbāruñız
- ⁵ Kûl kefâ billāhdurur zikri Ḥaṭāyî ḡastenuñ
 Ḥaḡ bilür kim şem’i vechullahdur dîdāruñız

T37b, L35a, P₁7b, V10b, M13b

¹ şu‘le-i: âyet-i T, V, M // Sûret-i: sûre-i M

3 Âyet-i: Sûre-i T, V, M

⁴ te‘vîz: tevhîd P₁, L; ta‘vîd V / oḡur men: oḡurum L,P,V / ihlâş ile: ihlâşla P₁, L

⁵ billāh durur: billāhdur V, P₁

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā düşübmen 'ışkuña hicründe men zārem henüz
Dām-ı zülfün bendine mürğ-ı giriftāram henüz
- ² Tā ki men bülbul tegi gülzār-ı hüsnuñ görmüşem
Tā ebed terk eylemen der 'ışk-ı gülzārım henüz
- ³ Şem-i ruhsāruñ tā kim görmişem iy mehlīkā
Gökde yulduzlar kimi her gice bīdāram henüz
- ⁴ Tā yüzün gördüm senün men iy tabīb derd-i 'ışk
Şanma kim buldum şifā derd ile bīmāram henüz
- ⁵ Bu Hātāyî yār ilen *kālu belā* da kıldı 'ahd
Hāq bilür kim bir sırr-ı an ahd u ikrāram henüz

T37b,M34b,P127a,P241a,A55b,V10b

¹ hicründe:hicrüne A,P2 :hicrānde V P1 // bendine:kaydına P1

² tegi:kimi A,V,P1,M

³ Gökde:Yolda P2 / yulduzlar:kevkebler V,P1

⁴ Tā yüzün gördüm:Yüzünü görgeç V,P1

⁵ ilen:ile P1,P2,M,V / Yār ile kālu belāda bu Hātāy kıldı ahd A / Sırr-ı ân:sırr-ı evvel P2

136

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ H̄asretūñden dilberā kaldı dü çeşmüm h̄'ābsız
Eyle kim yulduzlar olur gice gökde h̄'ābsız
- 2 Tā şadef ağzunda yāruñ görmüşümdür dişlerün
'Işk baħrinde gönül ol ma'niden garkābsız
- 3 Z̄ulmet-i hicrānda kaldım bir meded kıl h̄ālime
İy perīveş çünki ruhsār ile siz mehtābsız
- 4 Ehl-i H̄aķ kapuñdan özge hiç yere kılmaz sücūd
İy şānem çün dā'ma 'āşıqlara mihrābsız
- 5 Bu H̄aṭāyīñ vüçüdi oldı nūruñdan zuhūr
İki 'ālem zerredür h̄ürşīd-i 'ālem tābsız

T38a, L35b, P₁7b, V10b¹ kaldı: oldu P₁ / kim yulduzlar olur: yulduzlar olurlar T2 baħrinde: baħrinden P₁, L

3 çünki: çünkü siz V / siz mehtābsız: V

4 kapuñdan: kapuñda T

5 Bu H̄aṭāyī tā cüdā oldu yüzünden iy sanem P₁, L

Bu H̄aṭāyī oldu yüzünden mażhar iy sanem V

137

Mef'ulü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ Hāl dilimni bendeden ol yāre söyleñüz
Hicr ohı bağrumı nice bir yāre söyleñüz
- ² Ahvālāmi sorarsa menüm ol cefālu yār
Zār u nizār u hasta vü āvāre söyleñüz
- ³ Gülgün yanağınufı gam u cevr ü cefāları
Kıldı havāle bağrumı yüz hāre söyleñüz
- ⁴ Çoh miñnet ü cefāsını çekdüm vefā hani
Gam hadden ütdi dilber-i gamhāre söyleñüz
- ⁵ Şahrāya saldı āhūyı çeşmün Haṭāyīni
Ol bū-yı zülfü nāfe-i tātāra söyleñüz

138

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Biz ezelden tā ebed meydāne gelmişlerdenüz
Şāh-ı merdān 'ışkuña merdāne gelmişlerdenüz

T85a, T38a, M13b, L34b, P127a, P241a, A55b

¹ nice: -L; nise P₁

² cefālu: şafālu P₂, A

³ yanağınufı: yanağlarufı T // yüz: sad T

⁴ cefāsını: cefamızı P₁, P₂, A, L, M // ütdi: üddi M

- 2 Yazmaya Hakkdan kelāmullāh nātık şerhini
Kim beyān-ı ‘ilm ilen Kur’āna gelmişlerdenüz
- 3 Kāinatı şüret-i Rahmāne tefsîr itmege
Rûh-ı Kudsî sûret-i Rahmāne gelmişlerdenüz
- 4 Bir mu‘anber tırranuñ küfrine âmennâ diyüp
Hakka teslim olmuşuz imāne gelmişlerdenüz
- 5 Sâki-i bâkî elinden mest olup içmekdeyüz
Nergis-i mestüñ kimi mestāne gelmişlerdenüz
- 6 Gayb-i mutlakdan temâşâyı rûh-ı zîbâ için
Bu şehâdet mülkine seyrāne gelmişlerdenüz
- 7 İy Hatâyî ‘ıyd-ı ekberdür cemâli dilberüñ
Biz bu ‘ıyd-ı ekbere kurbāne gelmişlerdenüz

T38b,M27a,L34a, P₁27a,P₂40b,A55a, İ₁6a, İ₁13b

² Hak’dan: Hakkın İ₁,İ₂ / nātık: nutkufı A₂P₂ // Kim: bu A₂P₂P₁, İ₁,İ₂ / ‘ilm ilen Kur’āna: ilm ile Kur’āna E₂P₁; ilm’ül- Kur’āna A₂P₂M; beyānın ilmüne Kur’āna İ₁,İ₂

³ 3b:2b M / Kāinatı: Kainatufı A₂P₂; Kainat-ı :P₁; kâinâ İ / sûret-i: suretin P₂,A / tefsîr: tebdîl İ₁,İ₂; tegsîr M / itmege: eylerüz İ₁,İ₂ M; olmuşuz P₁; itmişüz A₂P₂ / Rûh u Kudsî Kuds ü vahyle P₁ / Kudsî: Kudsufı A₂P₂, İ₁,İ₂ // Rûh-ı kudsî öz kim rûh-ı insane gelmişlerdenöz M

⁴ Bir: bu A₂P₂ / tırrānuñ: zülfiñle A₂P₂ / ‘âmennâ: imāne A, iman P₂ / diyüb: diyüm P₂

⁵ elinden: eline T // Nergis-i mestüñ kimi: katre-i mest olmuşuz İ₁,İ₂; katre-i mestü velî P₁ / mestüñ: mestāne T

⁶ ab:3ab İ₁,İ₂ / mutlakdan: mutlak M // şehâdet: sa‘âdet P₂,A

⁷ ‘ıyd-ı ekbere: ıyda ıydayub L

139

Mefā'ülün Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Kābā-yı fakr u fenādur kumaş-ı faḥrimüz
 Ğarik-i bâde-i [ğamdur] libās-ı zāhirimüz
- 2 Kāpuñda ne ola meh ü mihre baş eğmez isem
 Firāz-ı kün küre-i ' arşdur şehā yerimüz
- 3 Hüdāya şükr ' aceb rahat u şafāmız var
 Bir o oldı döst gamuñdan derün-ı zāhirimüz
- 4 Gubār-ı dehr-i deniden gider pezîr almaz
 ' İmāret eyledi luṭfuñ şikeste ḥatırımuz
- 5 N'ola dökersem işigünde eşk-i ḥün ālud
 Ḥatāyî sim ü zere meyl ider ekābirimüz

140

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Evliyādan ḥāsıl itdük ' ışkıla sevdāyı biz
 Zāhide virdük anuñçün zūhd ile taqvāyı biz

¹ P₁63bİ₁17a, İ₂14a, T₁172¹ Zāhide virdük anuñçün: anuñçün zāhide virdük İ₁, İ₂

- ² Didiler ki yeddi tamu zulmetin hicrânıdur
Ölümдем öñdin cihânda çekdük ol gavğâyı biz
- ³ Didiler ki sekkiz uçmak sırr olupdur zâhide
Perdesiz nûr anda gördük Cennetü'l-Me'vâyı biz
- ⁴ Cennet ilinden içerü bir 'acâyib melek var
Bî- hicâb ol ilde gördük pîrîm ol hemtâyı biz
- ⁵ Cân u cânân bilmiş idük küfr ü dîni bî-edeb
Katre-i 'ummâna daldık geçdik ol deryâyı biz
- ⁶ Niceler tâlib olupdurur bu hümâ gölgesine.
Çîn ilinden seyr iderken bulduk ol ankâyı biz
- ⁷ İy Haṭâyî didi tûfî pîrimin yek boyına
'Alînüñ yüzünde gördük ol gül ü ra'nâyı biz

² Ölümден öñdin cihanda: Cihânda ölmezden öñdin İ₁, İ₂

³ Sırr: sedd İ₁, İ₂

⁴ bir: ne İ₁, İ₂ / Bî-hicâb İ₁, İ₂

⁵ Cân u: Can-ı İ₁, İ₂ / ankâyı: deryâyı İ₁, İ₂

⁶ ilinden: ilinde İ₁, İ₂ / ankâyı: deryâyı Ti

⁷ 'Alî'nün Ḥaydarun Ti

* B'de bulunan bu şiir Tİ 172'den iktibas edilmiştir.

141

Mef'ulü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ Sensin hemîşe şuret ü ma'nide şāhımız
Bilgil yakîn ki arada Hâkdur güvāhımız
- 2 İy hūblaruñ güzīdesi rūşen yüzüñ kimi
N'ola eger sefid ola baht-ı siyāhımız
- 3 Vaşluñdan ayru miñnetü hicrân içinden
Eflāka düşdü gulgüle-i sūz-āhımız
- 4 Billāh inan bu doğrı sözi egri sanma kim
Luţfuñdan özge dünyāda yoĥdur penāhımız
- 5 Bende Hâţâyî cānını saña fedā kılar
İy āfitāb zulmet ü şun'-ı ilahımız

142

Mef'ulü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ Sensen cih ān içinde bugün pādişāhımız
Rūz-i ezelde ĥazretüñ oldı penāhımız

¹ Tİ279

M.Ş.'de bulunan bu şiir Tİ'den iktibas edilmiştir.

¹ Tİ280

M.Ş.'de bulunan bu şiir Tİ'den iktibas edilmiştir.

- 2 Cevr itme men şikeste dil ü bî-nevāya kim
Çün senden özge kimesne yoh dādḥahımız
- 3 Her ḥānda kim sücūd iderisem bā-itikād
Miḥrāb kaşlaruñdadurur kıble-gāhımız
- 4 Bir gün teraḥḥüm eyledüñ ḥāksāruña
Yā Rab ne sādır oldu kapuñda günāhımız
- 5 Gamdan Ḥaṭāyi derdilen inceldi çün helāl
Bir māhdur görünmedi ol ḥüsn-i māhımız

143

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy senüñ yüzüñe baḫduk ḫutlu oldu māhumuz
Ne 'aceb şûret yaratdı şun' ile Allāhımız
- 2 Çün irişdüm yüzüñe buldum şırātü'l – müstakīm
Āb-ı ḥayvāne irişdi varduğunca rāḥımız
- 3 Dün sağınur kim ki görse zülfüñ şeb reñgini
Kim karaya boyayupdur ānı dud-ı āhımız

T83a, V10b, E5b, M21b

¹ İy: Çün V / baḫduk: baḫdum V / ḫutlu: kıble T, M; ḫanlı V // yaratdı: bezendi T

2 yüzüñe buldum: vaşluña V // varduğunca: vardugumca T

3 sağınur: sayar her(?) V // Kim karaya: Ol gayetde T ; ol kāyetde M

4 içmişüz: içmişem T, M // kurmuşuz: dutmuşuz V

5 virdüm: irdüm V, M / didim: veli T // ḥani: kanı M

- 4 Hızır-ı cāvidān elinden içmişüz āb-ı hayāt
‘İsā Meryem katında kurmuşuz hargāhımız
- 5 Ka‘be-i vaşluña virdüm cānumı kurbān didüm
Hācı oldum kan tōkerem hanı kurban-gāhımız
- 6 Kaşlaruñ tākını gördüm kıble-gāhım eyledüm
Çün ayaguñ toprağında oldu menzilgāhımız
- 7 Bu Hāṭāyi Ka‘be-i ‘ışkuña ihram bağladı
Ol sā’atde ‘arşa çıldı zikrullāhımız

SİN

144

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ İy dudaguñ şehd ü şekerdür siyeh- hālūñ meges
Olmasun ‘ışkuñdan ayru tende cānum bir nefes
- ² İy perī her dem nigh-bān kapuña hācet degül
Kim yeter kūyuñda her şeb nāle vü āhum ‘ases
- ³ Neylerem ‘ışkuñdan ayru dünyāanuñ lezzetini
Kim huzûr-ı dil ğam-ı ‘ışkuñ menüm göñlümde bes

⁷ ‘ışkuña : ‘ışkuñda M/ihram bağladı : bakladı M

T39a,L35b,P128a,P241b,A56a

¹ şekerdür siyeh:şeker teg durur A,P2// ‘ışkuñdan:vaşluñdan P1,L

² kūyuñda:kapuñda A,L / şeb:dem A, nāle vü āhim:nale-i zārım P1,L / ‘ases:ceres A,P2

³ b:4b L,P1 // Kim huzur için ğam-i mihrüñ menüm cānumda bes P1,L

- 4 Çün ezelden 'ıŝkuñız cānumda Hākdandur taleb
Hāk bilür kim tā ebed göñlümde vardur ol heves
- 5 İy Haṭāyī ğam yime her söz demde şükr it Hālīka
Çün saña her işde dā'im Hāk durur feryād-res

ŞIN

145

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Yāri gördüm bu gün hāndān oturmuş
Yañağı güline reyhān oturmuş
- 2 Yüzime karşı gonce güldüğüçün
Si hr ağzına çalmış kan oturmuş
- 3 Senüñle hüsñ içinde bahş idenler
Niçe pişman olup hayrān oturmuş
- 4 Senüñ sīmin zenaḥdānuña iy dost
Ne haddüm var diyem dendān oturmuş
- 5 Dudaguñ çevresinde koşa hāllar
İki zengî oña derbān oturmuş

⁴ b:3b P₁, L /Tā ebed men tālibim kim vaşluña ermekliğe P₁,L

⁵ demde:sözde A,P₂ // dā'im:vardur A,P₂

T39a,L36a,P₁28a,P₂41b,A56b

¹ Yāri gördüm:Aceb dilber A,P₂ // güline:tāze gül-i A,P₂,P₁,L

² Yüzime karşı gonce:Yüzine gonce karşı A, P₂; Yüzine karşı gonce P₁ // çalmış:uş T

³ bahş:bahş A,T,L// pişman olup hayrān:maḥrum kalup çendān T;Pişmān niceler (nice olup L) hāndān oturmuş P₁,L

⁴ sīmin zenehdānuña:sīm-i zenehdānuña A,P₂; sib-i zenehdānuña P₁,L // diyem:disem T

⁵ ab:-T/ P₁ Kaşuñla kirpügin zülfüñ karadır P₁,L // aña:dürür T ; oña P,L

- ⁶ Senüñ leyli cemālün görmek için
Yoluñda Mecnün-ı hayrân oturmuş
- ⁷ Haṭâyî nazar kıl çeşmün ilen
Kapuñda şubḥ u şām giryân oturmuş

146

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Haḫ lebüñden gonceni gülşende ḥandān eylemiş
Lik yüz nāziklik ilen anı ḥandān eylemiş
- ² Kāmetün teg gölgesi tarḥın götürmüş bağbān
Bāğda 'aksinden anuñ serv-i ḥirāmān eylemiş
- ³ Div uğurlamışdı bir zerre-i dehānuñ naḫşını
Varmış andan ḥātem-i Mühr-i Süleymān eylemiş
- ⁴ Zülmet-i zülfünde içmiş leblerün ābını Hızır
Ḥayy-ı bāḳı bulmuş adın āb-ı ḥayvān eylemiş
- ⁵ Şāneden meşşāta salmış bir saçuñ kılın yire
Ser-be-ser Haḫ cihānı 'anber-efşān eylemiş

⁶ Yoluñda Mecnufı: Nice Mecnünleyin A,P₂; Yine Mecnün kimi P₁; Yoluñda Mecnufı L

⁷ ilen: ile A,P₁,P₂; -leL // şubḥ u şām: şām u bām P₂

T39b,P₂42a,A57a

¹ yüz nāziklik ilen anı ḥandan: bu nāziklik u lütf-ü (ile A) iḥsān A,P₂

² kāmeti teg gölgesi: kāmetün gülgeşide A,P₂; Kāmetün görmüş anuñ V

³ uğurlamışdı bir zerre: uğurlamış o yüzde T; uğurlamış o bir yerde uş V; // andan: anda V

⁴ zülfünde: zülfünden V / ābını: ābn-ı V // adın: andan V

⁵ saçuñ: / kılın: mūyı V

- 6 ‘Arızuñ bāğında bir mürğ-i harīm olmış Halīl
Ol sebebeden Hāk ana odı gūlistān eylemiş
- 7 Bu Haṭāyī k̄anını tōkmekde iken tōkmedūñ
Anda her müftī ki men ‘itmiş bī-kān eylemiş

ĠAYN

147

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Meclis ehli çāher içinde dutār elde ayağ
Şanasın bir şem'dür kim üste yanar bir çerağ
- 2 Gülşen-i meclisde bir şūh-ı perīdūr dil-rübā
Şanasın bir lāledür bağrında anuñ dolu dağ
- 3 Dōstgam olsun hemīşe ol birgam-ı dōstān
Oldı meclisde müşerref būsesinde şol ü sağ
- 4 Müşg-ü ‘anber mūcmeridūr yoḥsa cām mı durur
Büy-ı hūyundan anuñ dā'im muattardur dimağ

⁶ bir:çün A,P₂ // ol:şol V / odı:oldı V

⁷ iken:itdūñ V // her:bir A / ki:seni A,P₂ / itmiş bī-kān:eylemiş k̄an A,P₂; itmiş seni k̄an V

T39b,M14a,L36a,P₁28b,P₂42a,V5a

¹ çāher içinde:çün şarab (içse P₁,L; içer V) içre M // üste yanar:bir üsfe rüşendir P₁,V,M,L

² Gülşen-i:gülşen ü P₂,A / meclisde:mecelde // Lāle-i nisbetdūr kim ol bağrına gelmiş dürlü dağ P₁,L;Lāle-i nisbetdūr kim ol bağrına çekmiş dürlü dağ V,M/ Lāle-i nisbetdūr ki ol bağrına kovmuşdur dağ P₂/P₂'de metinde geçen beyitte var

³ hemīşe:müdāmı T / ol bir gām-ı:uş bu cām-ı P₁,V,M,L / dōstān:dōstgam P₁,V,M,L; düşman P₂,T // būsesinde:busesine P₁ / sol ü sağ:şol ayağ P₁, şol ü sağ M, sol ayağ L

⁴ cām mı:cām-ı cem P₁,V,L; cām-ı cem budur M, cām-ı hemri T // hūyundan: hūyından A,P₂

- ⁵ Mihr ilen yāri ki gelmişdür ez gülşen yādgār
Bu Haṭāyī hastā-dildur hāk ol meh-rūdur bağ

ḲĀF

148

Mef'ūlū Mef'ūlūn Fa'ūlūn

- 1 İy cān u dili harāb iden 'ışk
'Uşşākı kem ez tūrāb iden 'ışk
- 2 Odlara şalub tarikat ehlin
Yaḥub cigerin kebāb iden 'ışk
- 3 Ma'sūka mūdāmı içmek için
Diller kanımı şarāb iden 'ışk
- 4 Divānelerün dutup tarikin
Terḳ-i vera' vü sevāb iden 'ışk
- 5 Bir zerre tegi vücūda düşse
Meşhūr çü aftāb iden 'ışk
- 6 Dünyāda her ehl-i hān u mānı
Bī-mesken ü hurd u h'āb iden 'ışk

⁵ yāri:bāri A,P₂ Bir gül-i handāndurur yetmiş bağ-ı hald (u V) hūr P₁,V,L /Bir gül-i handān dur ol yetmiş bu bağ-ı hald-ı hūr M // ol mehrüyī:mehrūdur A,P₂

T40a, L36b, P₁28b, M12a

² /Odlara:odlarda M/şalub:yaḥub (salub) P₁ / tarikat:ferāgat M//yaḥub:yaḥub M

³ mūdāmı:mūdām P₁, L

⁴ Divānelerün:divāneleri P₁, L / dutup:tarikin şalub cihāne L,P₁

- 7 Zühd ehli suâl idende herdem
Yüz hüccete miñ cevâb iden ‘ışk
- 8 Ma’sûka saruya bahsa ‘âşık
Baht-ı siyehin nikâb iden ‘ışk
- 9 Her demde Hatâyî hasta hâle
Şad nâz ile miñ hitâb iden ‘ışk

KEF

149

Mef’ûlû Fâ’ilâtü Mef’ûlû Fâ’ilün

- 1 Men görmedüm zamānede hüsnüñ misâli teg
Bu câne münis olmadı mihriñ hayâlî teg
- 2 Zülmât-ı hicr içinde bulunmaz susızlara
Şol çeşme-i dudagınuñ âb-ı zülâlî teg
- 3 Çeşm-i ağardı nüh felegüñ kaddi oldu ham
Devr-i kamerde görmedi kâşuñ hilâlî teg
- 4 Miñ yıl yazarsa kâtib takdir-i lem yezel
Bir harf u nokta yazmaz anuñ hat u hâlî teg

⁷ Yüz :Bir L,P₁ / hüccete:hücceti ü M

⁸ saruya:serve M

⁹ hitâb: ‘itâb L,P₁

T40b,L38a,P₁30a,P₂43a,A58a,V11a

¹ misâli:kemâli T,V; cemâli P₁,L

² hicr içinde bulunmaz:içinde bir su bulunmaz P₁,L;/ dudagınuñ:dudagıñ P₂,A,V; dudagıñız P₁

³ kaddi oldu:oldı kaddi L,P₁ // kamerde:zuhalde T

⁴ yıl:il L // Bir:Bu P₁,L / harf u:harf-i V

- ⁵ Yūsuf cemāli gelmedi yār teg Ḥaṭāyī'ye
Ya'kūb-ı ḥaste çekmedi göñlim melāli teg

150

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ Tā nice ḥ`ab içinde ḥayālün görem senün
Vaḳti durur ki şimdi cemālün görem senün
- ² Derd ü firāk içinde ḳatı zārem iy şanem
Bir gün ola ki rüz-ı vişālün görem senün
- ³ Yetdi kemāle iy ğam-ı hicrān cefālaruñ
Şimdi mecālīdür ki zevālün görem senün
- ⁴ Cānumı 'ıyd u vaşluña ḳurbān senün idem
Ol dem ḳi yüzde kāş-ı hilālün görem senün
- ⁵ Yā Rāb Ḥaṭāyī görmesün ol miḥnet ü firāk
Yetib vişāle defi 'melālün görem senün

⁵ cemāli: cihāne P₂, P₁, L; cihānda A, V / Ḥaṭāyī'ye: Ḥaṭāyī L; Ḥaṭāya P₁ // göñlüm: derdün V
T40b, L40b, P₁32a, V11b

¹ Yā: Yā V

² içinde: elinde V

³ ğam-ı: ğam u V // maḥaldurur: mahālīdür T, P₁, L

⁴ u: -V idem: senuñ revān idem; L, P₁, V // Ol dem ki yüzde: Bir gün ola ki V, P₁, L

⁵ görmesün ol: göre mi iy V, T // Yetib vişāle: yetem kemāle P₁, V, L

151

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ülü Fā'ilün

- 1 Gönlüm firāk içinde cemālün diler senün
Bağmaz çenara kadd-i şemālün diler senün
- 2 Nev mähı gökde ister ise halk 'ıyd için
Çeşmüm hemişe kâşı hilālün diler senün
- 3 Yā Rab zülfün olmasun iy aftāb-ı hüsñ
'Aşık cihānda hüsñ kemālün diler senün
- 4 Dünyāda gerçi olmadı vaşluñ maña nasīb
Gönlüm gözümde hayl-i hayālün diler senün
- 5 Tā kim Hatāyī gördi yüzün iy meh-i Hutēñ
Şahrā-yı dilde çeşm-i gazālün diler senün

152

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Tā ki sen iy gonçe- leb la'lüñi handāñ eyledün
Derde şalduñ lāle teğ bağrum kara kāñ eyledün

T41a,L40a,P132a,P245b,A61b

²mähı:ayı P₁³zülfün:zevālün P₁,L // hüsñ-ü cemālün: hansı kemālün A,P₂ :hüsñ-ü kemālün T⁴gözümde:gözünde A,P₂,T

T41a,L39a,P130b,P246a,A61b,V11a, M21a

¹sen:-V / gonçe leb:andelib A,P₁, P₂, V,L,M // bağrum:bağrumnı A,P₂,P₁,V,L,M / kara kan:pürkân A,P₁,P₂,V,L,M

- 2 'İşkuñız kıldı musahhar bu vücudum şehrini
Tā ki mihrüñi göñül tāhtında sultān eyledüñ
- 3 Göñlüme cem 'oldı yüz miñ dürlü sevdā-yı siyah
Gül yüzüñ üstinde tā zülfüñ perīşān eyledüñ
- 4 Tā ki gülşen geştine çıhduñ eyā gül-rūh şanem
Bāğçe içinde boyuñ serv-i hūrāmān eyledüñ
- 5 Kahr u cevrun lutf kıldıñ bu Hātāyī hasteye
Merhabā hoş geldün iy cān lütf ü ihsān eyledüñ

153

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Tā hayāl-i 'arızuñ geldi gözime h^vāb teg
Giceler her-dem gözime görünür mehtāb teg
- 2 İhtiyār ilen menüm düşmezdi cānum 'ışkuña
Neyleyem çekdi hayāl-i zülfüñiz kullāb teg
- 3 Ger namazum fevt ola zāhid maña ta'n itme kim
Yār kaşıdur maña mesciddeki mihrāb teg

² 'ışkuñız: 'ışkuñı A,P₁,P₂,L,M / kıldı:kıldıñ A,L,M / şehrini:şehrine A,P₁ P₂,L,M // göñül:vücudum P₁

³ Göñlüme:Ger göñül P₁ / yüz miñ dürlü:dür olurdu P₁; dürlü L /siyah:siyeh A,P₂,V // üstünde:üstine L

⁴ Bāğçe içinde:bāğçe içre L; Bāğçe:bağ V,M / boyuñ:yürüdüñ P₁,V,L,M

⁵ Kahr u cevruñ:Cevr ü kahrufi A,P₂; mihr ü cevrun P₁,M / lütf:-V/ kıldı:kıldıñ A,P₂,L,M; itdüñ nigāra V / hasteye:göñline P₁

T41b,L38b,P₁30b,P₂47a,A63a,V10b

¹ geldi:-P₂ // herdem gözime:merdüm gözine P,V,L

² ihtiyār ilen:ihtiyārımla P₁,V,L / menüm:-V / düşmez bu cānum:düşmezdi hālīm P₂,düşmezdi canum A // zülfüñiz:zülfüne V

³ Yār:mihr A,P₁,P₂,V,L

4 Ol zamāndan birlü kim çeşmüm yüzüñi görmedi
Yaş gözümdeñ cārī oldı dem-be-dem seylāb teg

5 Yāre ger 'ālem nazar kılsa Hāṭāyī ğam yime
Baḥmağ olmaz yüzine hūrşīd-i 'ālem-tāb teg

154

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

1 Fırkatüñ çekdüm nigārā vaşl-ı ruḥsāruñ gerek
Hasṭa ḥālem dilberā la'l-i şekerbāruñ gerek

2 Baḥmanam gül yüzine ḥüsnüñ var iken iy perī
Neylerem nergisni men ol çeşm-i bimāruñ gerek

3 Baḥr-ı çeşmüm ağlamağdan ebr teg bārān töker
Bu perişān göñlüme lafz-ı kehribāruñ gerek

4 Mürğ-ı bāğ-ı 'ışk iseñ epsem oturma cān kuşı
Dilberüñ küyinde dā'im nāle-i zāruñ gerek

⁴ oldı:boldı A,P₂,V

⁵ Baḥmağ olmaz yüzine:Baḥa bilmez nurına A,P₂

T41b,M29a,L43b,P₁29b,P₂44a,A59a,V11a

¹ ḥālim dilberā:cānum doğrusı A,P₂; cānum dilberā M

² Baḥmanam:Baḥmazam V, Bakmanem A

³ ab:4ab A,P₁ ağlamağdan:ağlamakdan A,P₁,P₂,L

⁴ Dilberüñ:dilberüm P₁,L / dā'im:herdem P₁,L

- ⁵ İy Haṭāyī gülşene var ḥāk-i pāyuñ gör anuñ
Ger saña ol āhu gözlü müşkbū yāruñ gerek

155

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ İstemen cismümde cān ol dil-rubā cānum gerek
Bir dahı ol ay yüzüñ görsem ki imānum gerek
- ² Çoḡ belā vü derd ü ḡam çekdüm yolında sabr idüp
Derd-i hicrān ḥadden ötdi şimdi dermānum gerek
- ³ Dil-i ḡamuñ şahrāsına la'lüñden ister katre su
Zulmet-i firḡatde kaldum āb-ı hayvānum gerek
- ⁴ İy felek kılduñ meni dilberden ayru nā-tüvān
Men hevāda zerreyem ḡurşid ü tābanum gerek
- ⁵ Bu Haṭāyī ḡulluḡa bağlandı ḡıdmet kuşaḡın
Ol gözüm nūri şanem ol sevgilü cānum gerek

⁵ gör:öp V // Ger:kim V / saña:maña P₁,L ol:şol V / gözlü:gözler T
T42a,M20a,L37b,P₁29b,P₂42b,A57b,V11a

¹ istemen:istemem P₁,V / dilrübā:lebleri T; dilber V / yārum:cānum P₂,V,A,T,M // bir:pür M / dahı:daḡ
A,P₂,V; daḡ M / yüzin:yüzüñ M,A, P₂,P₁ imānum: cānānumA,P₂,P₁,M

² yolında şabr idüp:cihānda sensizün A,P₂,M,L; cihānda şabr idem V // derd-i hicrān:Derd ü hicran
A,P₂,V

³ katre su: katre hūn M // firḡatde:hicrānda A, P₁, P₂, M,L / āb-ı hayvānum:şimdi bārānum A,P₂

⁴ nātüvān:kal'adum // ol gözüm:Gözlerim V; A,P₁,P₂,T,M // hevāda:hevādan T / zerreyem:zerre em
A,P₂,L,M

⁵ bağlandı:bağladı P₁,V; İy gözüm L / şanem:menüm V / sevgilü:gör sulu M / cānum:yārum V

156

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

- 1 Yüzüñdür bu cihān içre felekde mäh-ı tībān teg
Bitüpdür hüsñ bağında boyuñ serv-i hırāmān teg
- 2 Vişālūñi bulan dirler hayāt-ı cāvidān buldı
Saçuñ zulmātınuñ içre lebüñdür āb-ı hayvān teg
- 3 Meger ki vahy-i menzildür kaşuñla kirpügüñ zülfüñ
Yüzüñ evrākuñ üste yazılmış harf-i Kur‘ān teg
- 4 ‘Aceb mi olsa iy dilber vücudum ‘ışkuña maḥkūm
Oturmuş ḥukm ider dā’im gönül tahtında sulṭān teg
- 5 Müşevveş ḥatır olmuşdur Ḥatāyī hasta-dil dā’im
Senüñ ol gül yüzüñ üstündeki zülf-i perişān teg

157

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ülün

- 1 Cihānda görmedüm zībā senüñ teg
Bu ‘ālem içre hüsñ ārā senüñ teg

T42a,L38b,P130a,P245a,A60b,V10b,

¹bu cihān:ālemüñ T,A,P₂ // hüsñ-ü: hüsni V,L

²Vişālūni bulan:vişālüne iren P₁,V,L; vişālün dilin P₂,A, dirler:diller T / buldı:dapdı T

³vahy-i:vahye V,T // yüzüñ:yüzi V / evrākuñ:evrākınuñ P₁,P₂,A,V,L / üste:üsne A,P₂, V/ satr-ı : harf-i V,L,T

⁴‘Aceb mi olsa iy: ‘Aceb midür kim ol A,P₂; ‘Aceb mi ola iy P₁,L // tahtında:içinde P₂

⁵hasta-dil:dilini P₂ // üstündeki:üsne P₁,P₂,V; üste L

- ² Bu hūblar gülşeninde yohdurur hiç
Yañağı bir gül-i hamrā senüñ teg
- ³ Olamaz doğrusı cān bağı içre
Kaddi çün serv-i hūş bālā senüñ teg
- ⁴ Çü hūblar çoğdurur ‘ālem içinde
Hiç olmaz iy perī ra‘nā senüñ teg
- ⁵ Zamāne şairinde görmedüm hiç
Haṭāyī bülbül-i güyā senüñ teg

158

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Dilberā māhum menüm ferruḥ cemālūñdür senüñ
Gün daḡı şol ṭal‘at-ı ferḥunde-fālūñdur senüñ
- ² Özgeler göge baḡarlar görmege bu mäh-ı nev‘i
İyd için men baḡduḡum kâşı hilālūñdür senüñ
- ³ Diñlemen āheñg-i kumrı bülbülüñ şavtın ki var
Güş-ı dilde her demādem kıyl u kālūñdür senüñ

T42b,L38a,P₁30a,P₂44a,A59b

² bir:çün A,P₂,T,L

³ olamaz:bulunmaz A,P₂

⁴ ‘ālem:insān T,P₁,L // ra‘nā:sima A,P₂

T43a,L39a,P₁31a,P₂43b,A58b,V11b,

¹ menüm:senüñ A,P₂ // Gün: Ol P₂ ;şol L

² Özge gözler görmek için (çünP₁) mäh-ı nev P₁,L /baḡarlar:baḡar A /görmege mäh-ı nev:gerçi māhu görmege V

³ bülbülüñ şavtın ki var:bülbül ü şavt-ı tezrü A,P₂,V; bülbül şavt-ı hezār P₁,L // Güş-ı dilde:guş u dilde:dilden V

- 4 Munca demdür dilberüñ gördüñ vişālün iy raķīb
Çün kemāle yitdüñ imdi git zevalüñdür senüñ
- 5 Kahıma mülk-i Süleymānda Haṭāyī hastaya
Çünki bir mūr-ı za'if-i paymālündür senüñ

159

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy diyen kim ākilem dīvāne hoş gelmek gerek
Kim kılur lāf-ı hūner zindāna hoş gelmek gerek
- 2 Ger 'aziz-i mülk-i 'ışk olmak dilerseñ iy göñül
Yūsuf-ı Mısrī kimi meydāne hoş gelmek gerek
- 3 İy göñül lāf itme kim ma'nada lāf iden kişi
Ma'rifet meydānına merdāne hoş gelmek gerek
- 4 Zāhidā vird ile dāyım zıkr ü fikri rüy-ı döst
Ehl-i İslāmam diyen imāne hoş gelmek gerek

⁴ Hayli vaķıtdür görelî dilber vişālin iy raķīb V / vişālin: cemālün A // Çün: İy P₁ / yitdüñ imdi git: irmedüñ şimdi V; yitmedüñ imdi L; yitmemiş (irmedüñ V) şimdi P₁, V

⁵ Kahıma: Hātem-i A, P₂; Sormagıl P₁, L / Süleymānda: Süleymāndur A, Süleymana P₁, L / hastayı : hasteni P₁

T43a, M11b, L37a, P₁29a, P₂46b, A62b, V11a, İ₁13a, İ₂16a

¹ İy diyen : İy ki diye M / 'ākilem: 'āşıkam P₁, L; V // meydāne İ₁, İ₂

² Çün 'aziz-i Mısr-u 'ışk işinde dönme kim P₁, L / Ger 'aziz-i mülk-i : Çün aziz-i Mısr İ₁, İ₂ / aziz-i mülk-ü 'ışk: mısr-ı 'ışk V, P₁, ğaziz-i Mısr-ı ışk M; / olmak A, P₂ // kimi: tegi A, P₂; gibi İ₁, İ₂ / zindāna: meydāna T

A, P₂, P₁, L, M, İ₁, İ₂; fatane V;

³ İy göñül: Zāhidā T / itme kim ma'nada: eyleme ma'niden V,

⁴ ab: -A, P₂ Zāhidā: vird: zahid evrād İ₁, İ₂, V İy göñül derd T, M / dā'im: şerh M / zıkr ü fikr-i rüy-ı zıkr-i rüy-ı müy-ı T, M // İslāmam diyen: küflāram diyen T

- ⁵ ‘Āşıkam dirsən göñül şartı budur ‘āşıklarūñ
Her ne kim cānāne kılsa cāne hoş gelmek gerek
- ⁶ İy dil ol şeh katına kendüsi vaşfundan ayıt
Kim kuluñ her bir sözi sultāna hoş gelmek gerek
- ⁷ ‘Āşıkam dirsən göñül ‘ışk ateşinden dönme kim
Şem‘ odına yanmağa pervāne hoş gelmek gerek
- ⁸ Kim ki gark olmag dilerdür bahr-i ‘ışk-ı bī-kenār
Geştisiz bu lücce-i ‘ummāna hoş gelmek gerek
- ⁹ İy Hatāyī şî'rūñ ol yar ister dinleye
Dilrübālar gūşına dürdāne hoş gelmek gerek

160

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ Tā vücūdum ‘ışkuñız yolında bulmuşdur helāk
Ayağūñ tozından ayru oldı cānum derd-nāk
- ² Tā ola herdem menüm baş üste kâ'im devletüm
Āsitānuñda yaturmen dā'ima bir rüy-ı hāk

⁵ göñül: dilā T,M / şartı: ‘ışkı P₁ // cānane kılsa cāne: canan kılur canane A,P₂

⁶ ab:- İ₁, İ₂, P₁,A dil:göñül T,V / İy göñül katında dāim bend var vaşfundan ayt V / kendüsi vaşfundan:dā'im git evşafundan P₁,L,M

⁷ ab:3ab L,AP₂,V,P₁

⁸ ab:- İ₁, İ₂, A, P₂ Gerçi gark olmak dilerse bahr-i ‘ışka bī-kenar V /bahr-i ‘ışkı:yāy-ı ‘ışka P₁ // bu : lücce-i bu Dicle-i V,L,P₁,E

⁹ ol:şol V

- ³ Her nice cehd itdüm elüm dāmenüñe yitmedi
Pāy-ı būsūñ ḥasretinden eylerem yaḥammı çak
- ⁴ Ḥalās oldum tā ki men kān yaş aḥıtdum dīdeden
Yumayınca kān ilen olur mı bir dem yüzi pāk
- ⁵ Bir perīni sevdi bu miskin Ḥaṭāyī göñlü kim
‘İşkuñia maḳbūl olupdur az semek tā bir semmāk

161

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Fırḳatūñ çekdüm nigāra şimdi yār olmaz mısan
İhtiyārum gitdi elden ihtiyār olmaz mısan
- 2 İntizārum ḥadden ütdi hicr ilen boldum helāk
Ġamlu göñlüm ḥāline bir ġam-güsār olmaz mısan
- 3 Düşmen-i dem-serd elinden bülbüli cān oldu lāl
Vakt-i güldür çehreñ açup nev-bahār olmaz mısan

³ Her: Bir P₁, V // yaḥammı: yaḥammı P₂, A, P₁

⁴ Yumayınca: Yumunca M, A / ilen: ile L / bir dem: herdem P₁, T, M, L, V

⁵ maḳbul: meftūn P₁, V

T44a, M16b, L48a, P₂60b, A81b

² intizārum: ihtiyārum M / hicr ilen boldum: hicrle oldum A, P₁, P₂, M, L // ḥāline: cānum A; canuma P₂

³ Düşmiş idüm şabr olalı can oldu lāl (alA) A, P₂ / lāl: kān L / Düşmen-i dem-serd: Düşmedim sevda T // Vakt-i güldür çehreñ: vaktidür gül çehre (çehreñ P₁, L) A, P₂; Vakt-i gül çehren M

4 Munca mihnet çekdün iy dil zulmet-i hicrân ile
Ol mehûn vaşluna yitdün bahtiyâr olmaz mısan

5 Ger günâhuñ çoğdur iy miskin Hâṭâyî gam yime
Raḥmetine Hâlîkuñ ümmîdvâr olmaz mısan

162

Fâ'ilâtûn Fâ'ilâtûn Fâ'ilâtûn Fâ'ilûn

1 İy ki 'ışkuñdan olupdur cân dil gamdan helâk
Sen ne mazharsan cihânda iy cemâli nûr-ı pāk

2 İy perî 'ışkuñda maña çoğ cefâlar kılma kim
Hasta vü hayrânam oldum gamuñdan derd-nāk

3 Dâmenüñi koymanam elden eğer çılsa revân
Gerçi hicrânun eli kıldı yaḥamı çāk çāk

4 Cümle-i 'âlem hasûd olsa yanumda bir cüve
Sen menümlen döst bolsañ cevri düşmenden şak

⁴ Munca: hayli A,P₂ / mihnet: zahmet çekdüm M/ iy: -T / ilen: şebi T,P₁,L // mehûn: mâhuñ T/ bahtiyâr: bahtvar P₁,L

⁵ çoğdur iy: çoğdurur M; çoğ ise A,P₂

T44b,M18a,L40a,P131b,P246a,A62a

¹ olupdur: bolubdur A,P₂,L,M // nûr-ı: hür A,P₂

² gamuñdan: gam ile P₁,L; gam ilen M/vü: -P₁, L/ oldum: ol diden A

³ koymanam: koymazam A,P₂ // Derd-i hicrnuñi kılupdur ay yüzüñi makâmını hāk M/ yaḥamı: yaḥamı T, yaḥamı P₁ yaḥamı A,P₂

⁴ sak: ne bak P₁, P₂, A

- ⁵ Bendeñi lutf u kerem birle nazardan salmagıl
İy Haṭāyī'nün penāhı *leyse lī hubbi sevāk*

163

Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün

- ¹ Gel iy dilber tenümden cān olupsan
Ne cānum belki hem cānān olupsan
- ² Hadīs-i Muṣṭafā dur *ekremu 'z-zayf*
Göñül mülkünde hoş mihmān olupsan
- ³ Ezelden kevkeb-i rahşān idüñ sen
Bu devrānda meh-i tābān olupsan
- ⁴ Göñül tā gül yanagın gördü anuñ
Oḡu kim bülbül-i hoş-hān olupsan
- ⁵ Haṭāyī göñlün alduñ ḡande birlen
Eyā gül-berksen ḡandān olupsan

⁵ Befideñi:bendene A, bendeña P₂ / birle:birlen P₂,M; bilen A// İy :Bu P₁, M/ Haṭāyī'nün: Haṭāyī M/
penāhı:destgiri A,P₁,P₂, M,L
T45a,M17b,L47b,P₁37b,P₂63a,A83a

¹ Ne:Hem M

³ rahşān idüñ:rahşāndın M,P₂

⁴ gül yanagın gördü anuñ:gördüñ anuñ gül yanagın A,P₂

⁵ birlen:birle P₁, L // gülberksen: gül böyle mi P₁,M,L; gül bilesin P₂, A

164

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Karşudan dün geldüñ iy serv-i revānum sınmaduñ
Zinde kıldun uşbu cānsuz cismi cānum sınmaduñ
- ² Dün hayāl ilen perī teg 'azm kılduñ su-yı men
Bes revān giçdüñ eyā rūḥ u revānum sınmaduñ
- ³ Sırrımı pinhān iderdüm ḥalka çün gördüm seni
Ḥalka fāş oldı kamu sırr-ı nihānum sınmaduñ
- ⁴ Munca 'ıṣkuñ bān çekdi bu Ḥaṭāyī cevır ilen
Sormaduñ bir katla ḥālūn pehlūvānum sınmaduñ

165

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Her kimüñ kim derdi var dermāne göndermek gerek
Her kimüñ kim derdi yoḥ virāne göndermek gerek
- ² Her kimüñ cānında ḥūblar ḥasreti vardur müdām
Dünyāda 'ār itmesün didāre göndermek gerek

T45a,P₂46b,A62b¹ A,P₂ nüshalarında şiirin redifi "salmaduñ" kelimesidir.³ sırr-u:rāz-u A,P₂⁴ ḥālin: ḥāl-i A,P₂¹ V11b

- 3 Dinmeyen dindirmeyen girmek gerek öz kuncine
Her kimüñ sevdâsı vār seyrāne göndermek gerek
- 4 Her kim ikrār ehlidür yoğdur nizā ‘ koy dinlesün
Her kimüñ da’vası vār divāne göndermek gerek
- 5 Bu Hāṭāyī der bugün meydanda darb-ı destlen
Her kimüñ sevdâsı var meydāne göndermek gerek

166

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Yazmışam bu riq’anı ol yāre göndermek gerek
Zār-ı ahvālüm menüm dildāre göndermek gerek
- 2 La’lūñizden cām-ı mey bir kimseye virmek neden
Leblerüñ şerbetleri bīmāre göndermek gerek
- 3 Kaşlaruñ mihrābına çoğ secde-i şükr eylerem
Şeyḡ Şan’ān teg meni zünnāre göndermek gerek
- 4 Çün tecellī nūrını görmek temennā eylerem
Şimdi Maşurum meni bir dāra göndermek gerek

L37a P₁29a, V11a

¹ Zār-ı: Rāz-ı P₁

2 Leblerüñ şerbetleri: lebleründen şerbeti V, L

4 nūrını görmek: yüzünü gördüm V/temennā eylerem:temannādır işim P₁ eylerem: eyledim V

5 Hāḡdan: ondan L, P₁

- 5 İy Haṭāyī Haḫdan özge kimseye yoḥdur ümīd
Nāle-i zārım menüm ol yāre göndermek gerek

167

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Od yanar sīnemni saçdı dürlü peykān oḫlaruñ
Su yirine sönmedi geldi firāvān oḫlaruñ
- 2 Yavru kuşlardur şanasın kim uçar feryād ileñ
Çılsa yaydan bes kılur her laḫza efgān oḫlaruñ
- 3 Sīnemüñ meydānda şāf çekdi kuşun baḫladı
Pādişāhum sen buyurduñ kim virür sān oḫlaruñ
- 4 Ölürem bu derd ilen kim göñlüm āhından degül
Bu cānumda ḫalmadı cismümde perrān oḫlaruñ
- 5 Bu Haṭāyī sinesin kılıñ müşebbek ne 'aceb
Cübbe vü cevşen söker pūlād ḫalḫān oḫlaruñ

168

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

- 1 Beşāret göñlüme şāh sen mi geldüñ
Bu kurı cismüme cān sen mi geldüñ

P₂45a, A60b

² yaydan: yaydı A

⁴ kim: -A

- 2 Meni derdlü koyup gitdüñ bu yirden
Yine derdlüye dermân sen mi geldüñ
- 3 Elüñ kanlu gözüñ kinlü ne hâldür
O şehrde kan idüp andan mı geldüñ
- 4 Yūsuf şehrine geldüñ Mısrđan mı
Hasan Hüseyn şeh-i Ken'ân mı geldüñ
- 5 Bu kıl bîçāreye şāh sen yetersün
İy devlet ilçisi şāhdan mı geldüñ

LĀM

169

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy sanem yüzüñde müşgin zülfüñi dağıtmağıl
Bağrumun yüz dağı üste bir dağı bir dağ itmegil
- 2 Tā yüzüñi görmişem divāne oldum derd ile
Zülfüñizden özge dağı boynıma bağ itme gil
- 3 Şol kara yüzlü rakıbi koyma kuyuñ gerdine
Hasta bülbüñüñ makāmın mesken-i zāğ itmegil

P₂,42b,A57a

⁵ sen şāh :şah sen P₂

T45b,M14a,L41b,P₁32b,P₂47a,A63b,V11b

¹ şanem:perī A,P₁,V,L,M / üste bir dağı:üssine bir dağı M,P₁, P₂, L,A,V

² oldum:boldım L,P₁,V,M

³ makāmın: makāmi T / mesken-i: menzil-i: M,L,P₁,P₂, A,V

- 4 İy perī ‘āşuklaruñ divāne kılma göñlini
‘Āşıkuñ Mecnūn mişāli menzilin dağ itmegil
- 5 İy mesīhā bendeni kūyunda yād it bir nefes
Bu Ḥaṭāyīnün yirin hicrūñde torpağ itmegil

170

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Āh u vāyla kim ol gülrūḥ-ı perī yārum degül
Men aña yār oldum ol yār-ı vefādārum degül
- 2 Men saña bir bende em iy yār-ı dil-ḥ‘āhum menüm
Billāh ikrārumdurur bu sözler inkārūm degül
- 3 Nāşıḥ aydur dün maña terk eyle anuñ ‘ışkıñı
Veh nidem kim ol menüm hemrāz-ı esrārūm degül
- 4 Sevgilü yāruñ hayāli hoşdur amma neyleyem
Miḥnet-i hicrān gününde bir meded-kārūm degül
- 5 Dilber aydur iy Ḥaṭāyī miḥnetimden çekme ğam
Kimdurur ‘ışkımda ol zār-ı dil efkārūm degül

⁴ meskenin:menzilin P₂,A

T46a,L42a,P₁33a,P₂47b,A64a,V11a

¹ Vāyla:vāveyla T,L / kim:ki V

² ikrārūm durur ol:ikrārımdur ol P₁,L / sözler:sözde P₂; söze P₁; söz L / anuñ:yaruñ P₁,L

³ Veh:miḥnetde V / kim:ki V,L / hemrāz-ı:hemraz u V

⁴ hayāli:vişāli T,P₁,P₂,V,L

⁵ miḥnetimden: firqatūmden A,P₂; miḥmetinde L,P₁

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Riştedir cismüm menüm kirpüklerüñ sūzan mişāl
Yağlıguñ yanına dutar nā-tüvān göñlüm mişāl
- 2 Gel gel oldı ârızuñ şevkin görüben şem-'i dil
Düşse zülfüñ 'aksi şol gül yağlıg üste dal dal
- 3 Dem-be-dem yağlıg arasında habībim kaşlaruñ
Sanasın kim görünür il gözine gökden hilāl
- 4 Nā-tüvān göñlüm düşer yağlıg mişāl elden ele
Tā meger la'l-i lebünden toplā bu cān visāl
- 5 Rahm kılgıl yağlıguñ götür yüzünden iy şanem
Guşşadan bulmış Hıfāyī hasta-dil āşüfte hāl

T46b, L42b, P₁33b, V15b

¹ yanına: yarında P₁, L

2 oldı:olur V/şevkin görüben şem' i dil: naşsun görende şevk-i dil V/görüben: görüp P₁//üste: olur P₁

3 ab:2ab/arasında: arasından V // gözine: yüzine P₁, L

4 toplā bu cān: tabuga iy dilber V; tabmagı bir cān...T

5 götür: gider V / Guşşadan bulmuş: Bulmasun garıdan V

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Kim ki sermest oluben âşık-ı dîdâr degül
Sen aña yâr dime yâr degil yâr degül
- 2 Rûz-1 maşşerde dutup dâmenüni saña direm
Bu dahı olmyadurur dünya vü gaddar degil
- 3 Zâhid ol yüziñi divâra dutup el getürür
Âşıkun maşşudı dîdâr ola divâr degül
- 4 Şâhımuñ göñli bilür ol ki ganîdür hemîşe
Münkir oldur ki bu sözlerime ikrâr degül
- 5 Leşşerüm gâzilerüm şûfilerüm pîrlerüm
Cân ile bâşı bu yolda maña inkâr degül
- 6 Kır yezîd ile h'ârici sen tüket kalmıya hiç
Nişe kim Ca' ferî mezhebe talebkâr degül
- 7 İy Hâtâyî bu cihân mülkine sen kalmıya gör
Çünki hiç kimseye kalmadı saña yâr degül

T46b, L41b, P132b, V11b

¹ dime: dimegil P₁, L

2 Sanki direm: saña didüm P₁, L // olmyadurur: iy güzelim V

3 yüzüñi: yüzi P₁ / getürür: götürür P₁, L

7 kalmıya gör: kalma saña V, T, L

173

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Sünbülün küfründen iy şehzâde îmân münfa'il
Hatt-ı sebzün revnakından berk-ü reyhân münfa'il
- 2 Zulmete nûr oldu zülfün ay yüzinden şer-misâr
Leblerün şevkından ol la'l-i bedehşân münfa'il
- 3 Pertev-i hüsnün ziyâsından Süreyyadur hâcel
Sûretün tâbından ol hürşid-i tâbân münfa'il
- 4 İy sabâ billah dilimden söyle kim çok olmasın
Mahitâb üstinden ol zülfü perîşân münfa'il
- 5 Gayretten bir nazar fânus yüzün göstermedi
Meclisinde yandurur çün şem' i pinhân münfa'il
- 6 O zaman kim dilberüm bostana girdi seyr için
Kâmetinden oldu her serv-i hürâmân münfail
- 7 Uş Hattâyî sözlerinden ehl-i irfân utânur
Câhil ü nâdân rakîb ü nâ-müselman münfa'il

¹ V16a,

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Ahan ol servüñ yanında su degül yaşımdur ol
Ayağun altındaki başmağ degül başımdur ol
- 2 Tā hayālūñle senüñ defi melāl eyler göñül
Gitmesün dilden ki hoş hemrāz u sırdaşımdur ol
- 3 Men didim ki çeşm ü gamzeñ sihri dutdı 'ālemi
Anlaruñ ser-fitnessi kimdür didi kaşımdur ol
- 4 Gözümuñ yaşın ki saldım içdüğim sudur maña
Bağrumun kanın ki gördüm ağılu aşımıdır ol
- 5 Cān fedā kıldı Haṭāyi dimedi ol bī-vefā
Hayfa giçdi 'āşık-ı serbāz kallaşımdur ol

T83b, M25b, L42b, P1 33b, P2 48a, A64b, V12a

¹ ahan: ahar P₂, ol servüñ: ayağ T, M; ayağı P₁, L / altındaki P₁; yangumda V / su: cu P₁, M, L

// Ayağufi: ayağ T, M; ayağı P₁, L / altındaki: altında T, M; altında L

² hayālūñle: hayālūñlen V / ki hoş: benim V

³ çeşm ü: çeşm-i V, L, P₁ // anlaruñ: Olaruñ T, P₁; ollaruñ M

⁴ a Kaşınuñ yayını gördüm urdu nāvek-i cānuma A, P₂ yaşın: yaşımd E, P₁; yaşımd V / saldım: seyle V ;
ahar P₁, // Bağrumuñ gördüm kanını ağılu aşımıdır ol P₂

^b Bağrumun: -A / kanın ki gördüm: kanı gel gör V; kanın ki töker P₁ / aşımıdır: daşımdur A, P₂

⁵ ol: iy V // Hayfa: Hayf A, P₁, P₂, M, L / giçdi: gitdi V / 'āşık-ı: 'āşıkum P₂, A / kallaşımdur: sırdaşımdur A

175

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy melek hüsnuñ senüñ nūr-ı Hüdādur bilmiş ol
Sidredür boyuñ ne sidre-i muntehādur bilmiş ol
- ² Men senüñ derd ü ğamuñdan incimen iy bī-vefa
Her ne cevri itseñ maña 'ayn-ı vefādur bilmiş ol
- ³ Yohdurur eşyâ içinde kimesne Hâkdan cüdâ
Cilve kılan 'äleme nūr-ı Hüdādur bilmiş ol
- ⁴ Gerçi çoğ geldi nebî bu devr-i âdemden berü
Hatemi cümle enbiyānuñ Muştafadur bilmiş ol
- ⁵ Ger vefa kıl bu Hâṭâyî bendeñe ya kılma kim
Rūzu şeb virdüm saña zıkr ü duādur bilmiş ol

176

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bu ezilmiş cân u dilden āh āh eksük degül
Gice gündüz muttasıldur gāh gāh eksük degül

T46a,L42a,P133a,P248a,A64b,V12a, İ1 10a, İ2 18a

¹ Ey melek hüsnuñ:Melek hüsnuñ çün P1 /melek:perî İ1, İ2 //sidredür:servidür İ1, İ2 / boyun:küyüñ A, P2 / ne sidretün:senin (hem İ1, İ2) ne İ1, P1, İ2, / sidre-i muntehā:sidretü'l-muntehā P1,L² derd ü ğamuñdan:cevr ü cefādān V,P1,L bī-vefā:dil-rübā A,P2 //maña: bafıa İ1, İ2³ yohdurur eşyā:yoktur eşyānuñ İ1, İ2 // cilve kılan 'äleme:' Äleme cilve viren V; cilve viren 'äleme P1,L; kılan:kıran A,P2⁴ çoğ risālet geldi geçti devr-i Ädemden berü A,P2 /nebi bu:nebiler İ1, İ2; risālet V, P1, L // Hâtemi: Hâtem-i P2 / enbiyānuñ:enbiyālar V⁵ Ger:Gel V, İ1, İ2 / bendeñe:bendeye A,P2 / kılma kim: kılmağıl A,P2

P247b,A63b

- 2 Başa çökünsem velikin gam degüldür dilberüñ
Ol sa'âdet ehli'dür andan külâh eksük degül
- 3 Çengi aldum men be-keff bir dem ferâgat bulmadum
Hâzretinden hâlikâ hiç ru-siyeh eksük degül
- 4 Başun üsten gitmezem anca ki cānum tendedür
Çetr u hargâh hümâyün-ı bârgah eksük degül
- 5 Çün Hâtâyî göñlini virmez vefâsız dilbere
Kul olana şıdk eyle kim pâdişah eksük degül

MİM

177

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā yüzüñi görsem mäh-ı tãbānum direm
Boyuñı görgeç budur serv-i hırāmānum direm
- 2 Kirpügüñ kaşuñ görüp serv-i kemānum söylerem
Zülf ilen vechüñ görüp şem-i şebistānum direm
- 3 Zaḥmet-i derdüñ göñülde 'ayn-ı dermāndur maña
Cān dimen mihrine tende bilki cānānum direm
- 4 Bülbül-i bağ u vişālüm iy gül endāmum menüm
'Arız u ruḥsāruñı görsem gülistānum direm

T47a,M33b,P₂50b,A68a

¹ boyuñı:yüzüñi P₂

² tır ü kemānum:serv-i kemānum P₂ // ilen:ile A₂P₂E

³ dimen; dimem M / mihrine:mihrini T

⁴ vişālüm:vişālüñ A₂P₂M / menüm:senüñ A₂P₂ // gülistānum: ki imānum T

- ⁵ 'İşkuñız göñlinde çün dutmış Haṭāyınüñ maḳām
Men ānı virān içinde genc-i pinhānum direm

178

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā ḥüsn-i ruḥuñ gülzār-ı cennet bilmişem
Her ne kim zahmet görürsem 'ayn-ı rahmet bilmişem
- ² Nice kim cevır ü cefā kılsañ bu ğamgin göñlüme
Ol ğamundan ağırman cānumda minnet bilmişem
- ³ Tende cān olduĝca gitmen āsitānuñdan senüñ
Ayaĝuñ topraĝını baş üste devlet bilmişem
- ⁴ Her ne kim senden gelürse ḥasta göñlüm nüş ider
Ḳahruñı rahat şanup cevruñı rahmet bilmişem
- ⁵ Men Haṭāyī bende em bir padişah ḳatına kim
İşigüñde ḳulluĝı sultānca 'izzet bilmişem

⁵ göñlinde çün: göñülde tā T

T47a,M14b,P249b,A66b,V7a, İ₁14a, İ₂19a

¹ ne kim:nice A,P₂ / zahmet görürsem:senden gelürse İ₁,İ₂, M / 'ayn-ı rahmet:ayn-ı devlet M

² Nice kim:Her ne kim İ₁,İ₂ / ğamgin:miskın İ₁,İ₂ // ol: Ben İ₁,İ₂/ ğamufıdan: ğamufıda A / cānumda: bu cāna İ₁,İ₂ canımğa V

³ olduĝca:oldukca V / gitmen:gitmem V // Ayagun topraĝını: Ḳaḳ-i pāyufı iy sanem İ₁,İ₂/ bāş üste:kaş üste M; başında İ₁,İ₂

⁴ göñlüm:cānum P₂, İ₁,İ₂ // rahat:zahmet M / şanup:bilüb V; görüp , senüñİ₁,İ₂ / rahmet:hürmet İ₁,İ₂

⁵ Men:Bu V / bende em:bendeyem İ₁,İ₂ bendedür V;/ mendeyem İ₂ / padişah:padişahuñ T,M, / katına:vaḳte İ₁; katında V // kulluĝı:kulluĝın V, İ₁,İ₂,M

179

Mefû'ılün Mefû'ılün Mefû'ılün Mefû'ılün

- 1 Te'ālā-yı şānehü ekber ki bir nūr-ı Hüdā gördüm
 Kaşını kıblegāh itdüm yüzün Şems 'ü 'd- Duha gördüm
- 2 Menüm pervîn tegi çeşmüm giceler uyhusuz kaldı
 Sa'âdet âsumânında yüzün bedr'ül-dücā gördüm
- 3 Menüm derdüm 'ilâcı şol hekîm-i lemyezeldür kim
 İçinden şerbet-i la'lün vücudumnu şifâ gördüm
- 4 Şeb-i hicrânda iy sâlik hidâyet şem'ine yandım
 Yüzünüñ âfitâbında yüz envâr-ı ziyâ gördüm
- 5 Görenden birlü didâruñ Haṭâyî hastadur hayrân
 Anuñ kim âsitânunda Selâtinler gedâ gördüm

180

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Dil saña hayrân olupdur tâ cemâlün görmişem
 Tâ göz açup ol rûḥ-ı ferḥunde fâlün görmişem

T47b,M14b,L44a,P₁34b,P₂50b,A68b,V5b

² tegi:kimi P₂,A,L / çeşmüm:çeşmüñ P₂ // Sa'âdet asumânında:Sa'âdet-i âsmında A / yüzüñ:çü bir A,M,L,P₂

³ hekîm-i: ṭabîb-i A,P₂ // içinden:içildi P₁ / vücudumnu:vücudumda P₁

⁴ ey sâlik:ol yâruf A,P₂ // ziyâ: şafâ P₁,T,L,M

⁵ didâruñ:dildarı P₁,L / hastadur: hasta vü P₂ / hayrân: hayrândur M // Anuñ kim: ki anuñ P₁,M,L /

T47b,M26a,L44b,P₁35A,P₂51b,A69b,V7a

¹ b:2b M

- ² Rūzu şeb dünyā içinde mest ü hayrānam müdām
Giceler uyhu içinde tā hayālün görmişem
- ³ Dünyā vü ‘ukbāda men evsāf-ı hūsnüfī söylerem
Bağçede andan berü kıdd-ü şemālūfī görmişem
- ⁴ Bir perīnūfī yüzine hayrān u zārım cān ilen
Şol leb ü zūlf ü ruh u hem hatt ü hālūfī görmişem
- ⁵ Bu Hıfāyīnūfī gözi seyyāre teg bī-h’ābdur
Gül yüzūfī üstünde tā kaşı hilālūn görmişem

181

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ Hayli demdür iy perī ol meh cemālūfī görmezem
Dünyāda bir daḡı mīsl-i hatt u hālūfī görmezem
- ² Her zaman dīrsen maña kim hatırun kılma melūl
Nice olam şādmān kim cüz melālūn görmezem
- ³ Hayli müddetdür cihānda fırkatūfīle hemdemem
Hicr ile ‘ömrüm tükendi hiç vīşalūfī görmezem

² ab:3ab M / Dünyā :men derd V // hayālūfī:cemālūfī M

³ men:P₁,L / hūsnūfī:cemālūn P₁, L // andan:ondan P₁,L

⁴ Bir perīnūfī (perī V) yüzine (men V):Bir yerine yüz görünür A,P₂ / ilen:ile V ,P₁,L,M //

⁵ Gül:gün A,P₂

T48a,M36b,P₂53a,A71b,V7b

¹ ol meh:şol meh M; bir dem A,P₂; kim ol T / cemālūfī: hayālūfī P₂ // daḡı mīsl-i: daḡ mīşāl-i (mīşālūn M) T,M

² dīrsen:dirseñ T / kılma: kıla P₂,V / kim:ki V

³ fırkatūfīle:kim fırakūfī / fırkatūfīle hemdemem:kim (çoḡ) firakūfī çekmişem V,T,M // ile:ilen T,M

- ⁴ Gözümni yaş itdi hicrân vaşl-ı rûyun görmedüm
 Kâmetüm ham kıldı gam kadd ü şemâlün görmezem
- ⁵ Dil müşevveşdür Haṭâyî iy sa'âdet kevkebi
 Tâ senüñ ol tal'at-ı ferhunde faluñ görmezem

182

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy perî ḥüsnüñ senüñ mäh-ı münevver görmişem
 Ol yüz üste ebr teg zülfüñ mu'anber görmişem
- ² Gerçi maḥşer bir olur ehl-i cihāna iy şanem
 Fırkatüñün her günin men rûz-ı maḥşer görmişem
- ³ Bes ki bülbül teg cihānda 'ışklan feryād idem
 'Ārızuñ bağı güli çün verdi aḥmer görmişem
- ⁴ Bes menüm mülk-i cihānda ṭālî'üm firûz ola
 Tâ senüñ yüzüñ kimi bir sa'd-i ekber görmişem
- ⁵ Bu Haṭâyîñün maḳāmı âsitānuñdur müdām
 Çün seni şāh-ı kerem özümni kanber görmişem

⁴ yaş:kan V / hicrân:dilber P₂,A; hicrānuñ V; hicrūñ M // ḥām:gam:gam... ham A,P₂ / kıldı:boldı M

⁵ senüñ:saña P₂,A / ol:dil M

T48a,M25b,P₂53b,A71b

¹ İy perî ḥüsnüñ: Dilberâ yüzüñ A,P₂ // üste:üsne A,P₂,M/ ebr teg zülfüñ:zülfüñi ebr ü M

² cihāna:cihānda T // fırkatüñüñ: fırkatüñ A,P₂,V ; fırkatüñle M / günin:güni V; günini A,P₂

³ 'ışklan : 'ışk ile A,P₂,V,M // Bağı gülün:bağı güli P₂, A,T; çün:men V

⁴ firûz ola:firuz idi P₂; firuzdur M// kimi:gibi P₂

⁵ hāk-i payundur P₂, V /müdām:şehā V // kerem :cihān V / özümni:özümü V

183

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ol perī kim çeşm-i sāki la'li cāmumdur menüm
 Kaşı mihrābum yüzi beytū'l-harāmumdur menüm
- ² Ol perī peyker niçük cānum kuşın bend itmesün
 Dānedür hāli perişān zülf-i dāmumdur menüm
- ³ Dilberüñ vaşlundan ayru istemen her şubḥ u şām
 Yüzü şubḥumdur velikin zülf-i şāmumdur menüm
- ⁴ Vālihem bir kadd-i tūbā la'li kevşer yāre kim
 Āsitān-ı ravza Darü's - Selāmumdur menüm
- ⁵ Bu Haṭāyīnün sözine münkir olma zāhidā
 Bir perīnün hüsni vaşfunda kelāmumdur menüm

184

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Çıkmadı 'ışkuñ senüñ bir lahzā cānūmdan menüm
 Mihr-i rüyüñ yigdürür rūḥ u revānumdan menüm

T48b,M26a,P₂54b,A73a,V6b¹ mihrābum: mihrāb u T² ab:3ab A,P₂,V³ Dānedür:Dāne-i V⁴ yāre kim:yāre men V / Āsitānı:'Aşiyānı A,P₂⁵ vasfunda:vaşfı Hāḫ VT48b,M15b,P₂54a,A72b,V7a¹ rüyüñ:yüzüñ V;hüsñüñ T

- ² Gül yüzüñi yād idende iy perī rū gonce leb
Od çıkar süsen tegi herdem zebānumdan menüm
- ³ ‘Aks-i sāyeñdür vücūdum iy boyı serv-i revān
Gitmesün sāyeñ senüñ bir lahẓā yanumdan menüm
- ⁴ Pertev-i ħurşid rüyuñı görende zerre teg
Bulmıya hiç kimesne nām u nişānumdan menüm
- ⁵ Firḳatı ḳaşd itmedin miskin Ḥaṭāyī ḥastaya
Bir ḥaber vir iy şabā ol gülistānumdan menüm

185

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Bāṭnum hicründe cānā doptolu ḳandur menüm
İl yüzine ṣahirüm gül kimi ḥāndāndur menüm
- ² Zehr-i hicrūñ leşgerinden ḳişver-i cānā ne ğam
Çün ḥayālūñ gōñlümūñ tahtında sulṭāndur menüm
- 3 Būlbül-i zāram yüzüñ bāğ-ı gülistānımdurur
Ol gülistān üstine zūlfūñ şebistāndur menüm

² ru:ruh T,M,,V // tegi:kimi V

³ boyı:boyuñ A,P₂,V

⁴ Bulmıya:bulmasa P₂; M; dapmıya T / kimesne:kimse bu T; kim sana A; kimse V

⁵ Firḳatı:firḳatini V / ḳaşd itmedün: ḳaşd itmeyen M // vir ey:virgil V

4 Çeşm-i mestün giceler niçün uyanmaz h'ābdan
Kim işim her subh u şām ile efgāndur menüm

5 Bu Haṭāyīye rakībūn fitnesi kār eylemez
Dā'ima çün destgirim fazl-ı sūbhāndur menüm

186

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Tā meni ayırdı devrān sevgü yārumdan menüm
'İncidi gökde melāyik āhu zārumdan menüm
- 2 Şüretūñ gördüm nigāra vālih ü sevdāyi men
Fırkatūñ dūr eyledi şabr u qarārumdan menüm
- 3 İy perī peyker seni andan berü kim görmişem
Hüsnuñ ayırdı karar u ihtiyārumdan menüm
- 4 Hasretüm Ya'qub teg Yūsuf yüzine iy şabā
Teñri içün bir haber algıl nigārumdan menüm
- 5 İy Haṭāyī her tūgūñ titrer hazān yaprağı teg
Tā meni dūr itdi devrān nev-bahārumdan menüm

T49a,P₂49a,A66b,V7a

² sevdāyi men:sevdāi em P₂; şeydāyem A

³ hüsnuñ: 'ışkuñ V

⁴ algıl:virgil V

⁵ İy:Her P₂

187

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Ol perī 'ıŝkuña men candanı giriftār olmışam
Kim firāk-ı mihnetinden rüz u şeb zār olmışam
- ² Tā ki düşdüm ol nigāruñ meh yüzi hicrānına
Derd ilen seyyāre teg her gice bīdār olmışam
- ³ Tā ki gülzār-ı cemālūñden cüdāyem iy ŝanem
Her zamān bülbul tegi der 'ışk-ı gülzār olmışam
- ⁴ Çünkü 'ıŝkuñ gencini göñlümde pinhān eyledüm
Rüz u şeb ol gence men herdem nighdār olmışam
- ⁵ Tā seni gördi rakīb ilen Hıtaıyī hasta-dıl
Dem-be-dem yanar vücūdum ser-be-ser nār olmışam

188

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ İy perī ŝirin lebūñ 'ıŝkuñda Ferhād olmışam
Tā saña kıl olmışam'ālemde āzad olmışam

T49b,M19a,L45b,P135b,P252b,A70b

¹ İy : Ol T / 'ıŝkuña: 'ıŝkuñla P₂, 'ışkunda A,P₁, M /candan:çendān-ı P₁, P₂; zār-ı A // firāk-ı: firāk u A, P₂; firākun P₁, L / mihnetinden: mihnetinde T; hasretinden A

² nigaruñ: nigārum A// ilen :ile P₁, M, L / tek: -A

³ tegi: kimi P₁, L

⁴ Çünkü: Tā ki P₁, L // men herdem: herdem men P₁

⁵ ilen: ile P₁, L ; ilān M

T49b,M15a,P252a,A70a,V7a

¹ 'ālemde: 'ālemden A

- ² Tā ki senden ayru düşdim iy dil-ārāmum menüm
Dem-be-dem der nāle vü efgān ü feryād olmışam
- ³ Gerçi gamgīnem gām-ı hicründe iy ārām-ı cān
Tā seni gördi gözüm gamgīn iken şād olmışam
- ⁴ İy şanem bu miḥnet-i hicr ü firākuñdan senüñ
Ger ḥarāb idüm velī vaşluñdan ābād olmışam
- ⁵ Tā seni gördi Ḥaṭāyī bilmez özi ḥandedür
Tā saña men āşina boldum özüm yād olmışam

189

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Sen misin yanumda cānā yoḥsa ḥ'ābumdur menüm
Kim felekden yire inmiş mäh-tābumdur menüm
- ² İşigünde dem-be-dem bārān degüldür su sepen
Çeşme-i dilden çıhan çeşm-i pür ābumdur menüm
- ³ İy rakībā orta yerde hem dem olmağıl hicāb
Ḥüsni anuñ dünyāda bir āfitābumdur menüm

² efgān ü feryād:feryād ü efgān A

³ hicründe:hicründen V // gördi:gördüm T

⁴ bu:ber P₂; her A,M / firākuñdan A

⁵ özi:özin T;özini M

T50a,M15b,P₂55a,A73b,V7a

² sepen:saçan A,P₂,V / çıhan:ahan V / pür-āb:hün-āb V

³ İy rakībā sen buluṭ teg arada olma hicāb A,P₂ // anuñ:ām V,M

- ⁴ Sanmañuz kim geştîdir deryâlar üste seyr iden
Gözlerüm yaşında bu çeşm-i ħab-âbumdur menüm
- ⁵ Aytdüm iy dilber Ĥaţâyîye cefâlar kılma çoĥ
Didi kim ġam çekmegil nâz u 'itâbumdur menüm

190

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- ¹ Ol perî peyker şanem cismümde cânümdur menüm
Gitmesün göñlümden ol rûĥ u revânumdur menüm
- ² Şorsam ağzuñ zerremi yâ gonçe midür yâ dehân
Bu sözüm yoĥsa ĥayâlüm yâ gümânumdur menüm
- ³ Görelî âhû gözüñ 'ışkıla Mecnuñ olmışam
Ol sebebden kûĥ u şahrâ ĥân ü mânümdur menüm
- ⁴ Serve beñzetdüñ boyını iy rakîb gec bir nazar
Nice dirsên serv anı'ömrü civânumdur menüm
- ⁵ Zülfüñ-i meşk oĥıdum aydur ki epsem söyleme
Meşk çîn daĥı bir türâb-ı âsitânumdur menüm

⁴ geştî V / üste; üsne V ,A,P₂ / iden:ider V,M

⁵ kim:ki A,P₂

T50a,M17a,P₂54b,A72b,V6b

¹ göñlümden:göñlümden A,P₂ / u:V,M,A

² Sorsam:sordum A,P₂,V,M / zerre mi:zerresi A,P₂,V; zerre-i M

⁴ beñzetdüñ boyını iy rakîb gec bir nazar:beñzer boyı gördüm anuñ için bir A,P₂;beñzetmiş boyını görmeyin gec V

⁵ Zülfüñ meşk:zülf-i meşkin A,P₂// Meşk:Meşk-i çîn A,P₂ / daĥı bir: daĥı A,P₂ /

- 6 Göz midür yâ çeşm âhû yohsa nergis-i mestîdür
Yüz midür ol yohsa mâh-ı âsumânumdur menüm
- 7 Sordılar kim iy Hâtâyî nice sivdûñ yârî sen
Didi yohdur ihtiyârum dil-sitânumdur menüm

191

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Tâ ki gördüm men seni 'âlemde hayran olmuşam
Nâle vü efgân ider men dide-i giryân olmuşam
- 2 Tâ fıraķuñdan göñül mecrûh olupdur her zaman
Dem-be-dem der nâle vü feryâd ü efgân olmuşam
- 3 Gül yüzüñ evşâfını tâ kim işitdüm iy perî
Hüsnuñ bağında bir mürğ-ı gülistan olmuşam
- 4 Nice cem'olsun bu göñlüm sensiz iy âram-ı cân
Kim ser-i zülfüñ kimi gamdan perişân olmuşam
- 5 Bu Hâtâyî tâ hilâl kaşlaruñ gördi seniñ
Şol mübarek tal'atüñ 'ıydına kurban olmuşam

⁶ yâ:bu V

T50b, L45a, P₁35b, V₇b, V₃a

² her zaman : iy şanem P₁, L

³ gülistan : hoş elhan V

⁵ L nüshasında bu şiir 7 beyittir 5 ve 6. beyitler şöyledir.
Tâ dudağın cur'asından kılmuşam bir katre nüş
Hızır teg seyr âb-ı nüş âb-ı hayvân olmuşam

İy azizüm firkatüñdeñ çılmazam gam-hânedan
Sen tegi Yûsuf'dan ayru pîr-i Ken'an olmuşam

192

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fa'ülün

- ¹ İy cān senüñ cemālünüñ gördükce cān virem
Görsetme cemālünüñ görsem revān virem
- ² Bir şemme ger getürse şabā buy-ı zülf-i yār
Bāş ile akl u cānu göñül tercemān virem
- ³ Vakt-i ecel gelürse mülk-i cān içün maña
Men aña müjde yir ü gök ü āsumān virem
- ⁴ Her kim ki gün yüzünüñ haberini getürse yār
Yüzünüñ görmedin ana cānum hāçan virem
- ⁵ Didi Hata'yī dilbere lutfuñ nedür maña
Didi yüzümde 'āşıkā miñ gülistān virem

193

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

- ¹ Göñülde 'ışkuñı cān teg dilerdüm
Saçuñ küfrüni imān teg dilerdüm

T50b,P₂49a,A66a¹ senüñ : men: T // Görsetme:Görset kim ol A;P₂² ger getürse:okutursa A, ger: P₂ // akl u cān:cān u 'akl P₂,A³ aña müjde:müjde aña A⁴ Her kim ki:Her geh ki A / yār:bād A,P₂⁵ yüzümde:yüzüme A

- 2 Göñül bimâr olanda hicr odunda
Vişâlûñ derde dermân teg dilerdüm
- 3 Menem dil teşne sahralarda dâ'im
Lebûñi âb-ı hayvân teg dilerdüm
- 4 Kâlanda zulmet-i hicrân evinde
Cemâlûñ şem'-i tâbân teg dilerdüm
- 5 Haţâyî varsa vişâlûñ gülşenine
Boyuñ serv-i hıraman tek dilerdüm

194

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Tâ ki düşdim dilberâ 'ışkuña hayrân olmuşam
Rûz u şeb âh eylerem hem çeşm-i giryân olmuşam
- 2 Dilberâ tâ gül yanaguñ görmişem gülşende men
Dem-be-dem destân ilen mürğ-i gülistan olmuşam
- 3 Tâ dudaguñ çeşmesinden kılmuşam bir katre nûş
Hıızr teg seyr-âb-ı nûş ü âb-ı hayvân olmuşam

T51a, M35b

² alanda: olupdur M

3 Menem : Meni T; Men T

4 ivinde; öñünde M

T51a, M19b, P₂50a, A67b

¹ hayrân:büryân A, P₂

² Hem çü bülbül rûz u şeb yes olmuşam A

³ çeşmesinden:curasından P₁ / kılmuşam:almadum M

⁴ İy ‘azizüm firkatüñden çıhmazam ğamhāneden
Sen tegi Yūsufdan ötrü Pîr-i Ken‘ân olmışam

⁵ Tā Haṭāyī em bu gün hüsñüñ şıfatın söylerem
Cümle ‘uşşak içre men ‘ālemde destān olmışam

195

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

1 Dünyā vü‘ukbāda sen teg yār-ı ğamh‘ār isterem
Halk ider divāre secde bende dīdār isterem

² Tūṭī teg telh oldı ağzum isterim şeker lebüñi
Bülbül-i sergeşte em her günde gülzār isterem

3 Her vefāsız dilbere virmen göñül iy dīlrübā
Bir senüñ teg dilberi yār-ı vefādār isterem

⁴ Çün sen iy derde tabībüm kılmasañ dermānumı
Bu vücūd-ı zārımı her günde bīmar isterem

⁵ Bu Haṭāyī bende ol kaşuñı kılı em şıdık ilen
Kılmışam bir katla ikrārına inkār isterem

⁴ ötrü:ayrı M,P₁

⁵ hüsñüñ:senüñ A // ehline:üstine A

T51b,M34a,P₂51a,A68b

² ab:3ab A,P₂ // sergeşte em:sergeşteyem T / gülzār:didār A,P₂

⁴ derde tabībüm kılmasañ:derdüm tabībı itmesefi A,P₂

⁵ bende: hasta A,P₂/ kılı em: kıluyam T /ilen:ile M

196

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- ¹ Senûñ teg dilberi cānāne yetdüm
Ze hicrān bolmış iken cāne yetdüm
- ² Saçuñ küfrine olmuşdum giriftār
Yüziñi görgecin imāne yetdüm
- ³ İşigüñ itlerine hemnişinem
Ne devletlü kulam sultāna yetdüm
- ⁴ Gönül kalmışdı hicrān zulmetinde
Lebünden çeşme-i hayvāne yetdüm
- ⁵ Ğamuñdan gözlerüm kevkeb kimidür
Şükr kim bir meh-i tábāna yetdüm
- ⁶ Mişāl-i katre idüm katre kıldım
Bihamdi'llāh yine 'ummāne yetdüm
- ⁷ Haṭāyī hastadur vaşluñ gedası
Kapuñdan vāye vü ihsāna yetdüm

T51b,L44a,P134b,P255b,A74b

¹ Senüñ teg dilber-i: Vişālüñden senüñ A,P₂; Bugün bir dilber-i P₁,L // Ki hicrān bolmış idüm A,P₂² ab:3ab P₁, L küfrine olmuşdum:küfr ile olmuşdur P₁,L³ itlerine:itlerüñle P₂,A; itleriyle P₁,L⁴ ab:6ab P₁, L Zulmetinde:zaḥmetinde P₁,L⁵ ab:2ab P₁, L // bir:sen A,P₂⁶ Vişālüñ katre imiş katre urdum P₂,A; Mişāl-i zerre idüm katre itdüñ P₁,L⁷ Haṭāyī hasta bir tıfl-ı gedādur A,P₂ // Kapuñdan:Dapuñdan A,P₂; kapuñda P₁,L

197

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Men seni cāndan severem iy dilārumum menüm
Ol sebebden zār u giryān giçdi eyyāmum menüm
- 2 Gicem ilen gündüzüm fark idebilmen iy şanem
Rüylen zülfün olupdur subh ilen şāmum menüm
- ³ Rüz u şeb bülbül tegi feryād ü zāridür işim
Tā yüzünden ayru düşdüm iy gül endāmum menüm
- 4 Munca kim cev̄r ü cefā çekdüm maña yār olmadı
Ol şanemsiz bilmenem n'olursa encāmum menüm
- 5 Bu Hıta'yī dünyāda hūş-yār olmaz bir zamān
Tā kim ol peymāne-i la'lüñdürur cāmum menüm

198

Mef'ülū Fā'ilātū Mef'ülū Fā'ilün

- ¹ Derd ü firak ü hasret ilen cāne gelmişem
Küfr saçuñla vechüñe imāne gelmişem

T52a, V6b, M15a

¹ severem: sever men V // Ol: şol T

2 Gicem ilen: Gice ile V // Rüylen: Rüy ile V, M / ilen: ile M

³ ab: 2 ab M

4 Munca: Ancak V // kim: ki M // cev̄r ü cefā çekdüm: çekdüm cefāsın ol V // Ol: şol V / bilmenem n'olursa: neylerem bolursar M

T52b, M19b, P₂48b, A65b¹ Derd ü: Derd-i M / ilen: ile M

- ² Zülfüñ şebinde teşne em ol âb-ı la'lüñe
Zulmât içinde çeşme-i hayvâne gelmişem
- ³ Bir 'andelib-i kūy firāk idüm iy şanem
Yüzüñi görmege bu gülistâne gelmişem
- ⁴ Hoş âkılem ki dünyada isbât-ı 'ışk için
Dīvâne gelmişem velî divâne gelmişem
- ⁵ Kapuñdan ayru oldu Haṭâyî şikeste-hâl
Ümîd ilen işigüñe dermâne gelmişem

199

Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün

- ¹ Cemālūñ gülşeni çün mürğ-i zāram
Neden kim ḥasret-i ol mürğ-i zāram
- ² Bu ma'nādan helāk olman gamuñdan
Vişalūñden senüñ ümidvāram
- ³ Cemalūñ verdini gülşende gördüm
Fıraḳuñdan şaçuñ teg bî-ḳararam

³ kūy-ı: kuh-u A, P₂⁴ ab; -T/Divâne: İmāne M⁵ şikeste-hâl: şikeste dil A, M; ḥasta-dil P₂T52b, M35a, P₂51b, A69b¹ gülşeni: rüşeni M / Ne diyem ḥasretüñden āhu zārem P₂, A / ḥasret-i: ḥasretüñden M² helāk: ḥalās A, P₂, M

4 Yüzüñi görmege cân virmedüm çün
Bu işimden begāyet şermīsaram

5 Haṭāyī ‘ömrü ḥatm oldu henüz āh
Cemālūñ görmek için intizāram

200

Mefū‘lün Mefū‘lün Fa‘ülün

1 Vişalüñden senüñ dūr oldu göñlüm
Ḳatı bīzār ü bīzūr oldu göñlüm

2 Dil-i vīranuma tā geldi ‘ışkuñ
Sanasın beyt-i ma‘mūr oldu göñlüm

3 Cemālūñ tā ki gördüm iy perī rū
Yüzüñ şevkiyle pürnūr oldu göñlüm

4 Cefā vü mihnetüñ tā geldi cāne
Belālardan ḳamu dūr oldu göñlüm

5 Gözüñden çün ırağ oldu Haṭāyī
Ḳatı bīmār u rencūr oldu göñlüm

⁴ görmege:görgecin A,P₂ / virmedüm çün:virdüm iy can M

T53a,M33b,P₂50a, A67b

¹ senüñ:sañia P₂; M

³ şevkiyle:şevkine A,P₂

⁴ Belālardan: Belālardın M

⁵ çün:tā A, P₂, M// bīmār u rencūr:bizār u bīzūr P₂

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- 1 Dilberā tā kim vişalūñ gitdi yanumdan menüm
Dürli miñnetler giçer her lahza cānumdan menüm
- 2 Ger vücūduñ kabır içinde yüz miñ il kalsa müdām
Çıhmaya bu nār-ı 'ışkuñ üstüh'ānumdan menüm
- 3 Hān u mān ahvālını menden firākuñ sormasın
Giçmişem senden cüdā öz hān u mānumdan menüm
- 4 Kabrim üste iy şabā lutf eylegil kılğıl güzār
Bir haber virgil maña cān u cihānumdan menüm
- 5 Haç bilür seyyāre teg gözüme uyhu gelmedi
Tā felek kıldı cüdā ol mihribānumdan menüm
- 6 Nev-civān iken meni hicrān günü pīr eyledi
Tā ki düşmüşem cüdā 'ömr-i cevānumdan menüm
- 7 Kadd-i ham oldı gamuñdan bu Haṭāyi hastenūñ
Tā cüdā düşdi gönül kaşı kemānumdan menüm

T53a,P253a,A71b,V6b, M16b

¹ Dilberā tā kim: Tā kim iy dilber A,P₂,V,N

² Ger vücūduñ: Tā ki cismūm A,P₂,M / yüz min il: yüz yıl A,P₂; çün yüz il M // bu: ol M

³ ahvālını: ahvāline A,P₂ / öz: uş A,P₂,

⁴ üste ey: üstine T; üsne iy P₂,A / eyleyüb: eylegil T,V; itib M // virgil: algıl T, M

⁵ gözüme: çeşmüme A,P₂,V,M // Tā felek kıldı cüdā: Tā kim ayırdı felek M

⁶ hicrān günü: hicr-i ruhuñ A,P₂; hicrāñ bugün V, hicrun bugün M / eyledi: olmadı V

⁷ oldı: boldı A,P₂,V / hastenūñ: hasta-dil A,P₂, kaşı: ebrüyı V

202

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Gice gündüz istegüm dildâr yârum bulmuşam
Cân u dil kırtuldu ğamdan ğam-ğūsârum bulmuşam
- 2 Gökde isterdüm men ol mâhumı buldum yirde uş
Ħamdü'lillah kim göñülde intizârum bulmuşam
- 3 Hiç kararum yoĥdı şabrum tükenmişdi velî
Bir kararım kim enîs-i rûzgârum bulmuşam
- 4 Baĥt-vârum baĥt elinden şadmânum dil-ferah
Çün menüm cân u göñülde ihtiyârum bulmuşam
- 5 Var iken göñlüm açıldı ser-bülendim nişe kim
Serv boylu ğonce leblü ğül'izârum bulmuşam
- 6 Zülmet-i hicrân yine firûz boldı gitdi ğam
Tâli'im ferĥunde mah-ı tâbdârum bulmuşam

T53b, M17a, P₁35a, V7b¹ kurtuldu: kurtardı M

2 mâhum: M // göñülde: göñülde V

3 kim:ki V, P₁, M, L4 Baĥt-ı vârum: Baĥtiyarum P₁, M / Çün menüm cân: Çünkü men cânı V

5 Serv boylu: servi V

6 yine: maña P₁, V // ferĥunde: burcunda P₁, M

7 kudret: kudret i V

- 7 İy Hataî şükr kıl Hâk virdüğine rûz u şeb
Şun'-ı sâni-yi' kudret perverdigârum bulmışam

203

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Tâ ki gördüm men cemâlün iy perîveş dilberüm
Manzâr-ı hürşid teg yâş ile doldı gözlerüm
- 2 Bülbül-i zâram yüzüñden ayru tākāt kılmazam
Kim yüzüñdür bu cihân bağında verd-i aḥmerüm
- 3 Men daḥı yād eylemen dünyâ vü cennet bağını
Leblerün tâ kim olupdur müşg-âb kevşerüm
- 4 Şerbet-i hicrûñle kılma dilberâ ağzumı telḥ
Tūḥyem la'lündürür kand ü nebât u şekerüm
- 5 Nice gündür kim Hataî âsitānuñ boşdurur
Şormaduñ bir gün ki ḥanı ol'âlem-i kemterum

T53b,M35a,P252b,A71a,V12a

¹ ab:-V / gördüm men:men gördüm A,M,P₂ // tegi: kimi A,P₂ / yaş ile: kanla M,V

² yüzüñden:ki senden V; dilinden M // yüzüñdür:yüzünden M

³ dünyâ vü:dünyâda A,P₂,V,M // müşg âb:şeker âb A,P₂,V,M

⁴ hicr ile:hicrûñle A

204

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ol perī ra'nā giden serv-i revānumdur menüm
Sāye şanma sürünen yanunca cānumdur menüm
- ² Bülbül-i zāram ki hüsnuñ gülşenīdür meskenüm
Halka-i zülfuñ şikenci aşiyānumdur menüm
- ³ Mū tegi bilüñ hayāli ince fikrūmdür müdām
Zerrece ağzuñ sözi rāz-u nihānumdur menüm
- ⁴ Men n'ola kevkeb kimi her şeb gamuñdan olmıyan
Çün cemālūñ gökde mäh-ı āsumānumdur menüm
- ⁵ Didim iy dilber Hata'yī kimdurur kıyunda zār
Didi bir hayrān-ı vālih nā-tüvānumdur menüm

205

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ay cemālūñde senüñ nūr-ı İlāhidür temām
Ol şıfatuñ zikridür fikrüm hemīşe şubh u şām
- ² Ol şehinşāh-ı cihānsın kim kıl olup kapuña
Kānberinüñ hıdmetiçün kayser ü cemdür gulam

T54a, M26a, P251a, A69a, V6b

¹ Ol perī: ol büyü A; şol boyı V, M // sanma: sanmañ P2, A³ müdām: menüm A, M / Zerrece: Zerre-i V⁵ N'ola her şeb men yoluñda zār olam yıldız kimi V, M // bir: bu V

T54a, P210b, A15b, M32a

¹ cemālūñde: cemālūñden A, P2 // ol: şol A, P2

- 3 Hel'atide Hâk saña çün sâkiyi muṭlak didi
Âb-ı kevserden senüñ destüñdedür yâkut-ı cām
- 4 Ol 'Alisin kim ḥamu peygambere sensin şef i
Cümle bu ümid ile geldi kapuña ḥaş u 'ām
- 5 Çün senüñ evşafuña yitmez Ḥatāyi'nün sözi
Uş bu ebyât üste ḥatm oldu kelāmum vesselām

206

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Pür şarāb olsun hemīşe uş bu cām-ı dōst-gām
Meclis içre düşmesüñ ol dōst elinden mey müdām
- 2 Sâkiya ol cāmı sen doldur temāmet sun bize
'Ömrü noksan olsun anuñ kim didi anı ḥarām
- 3 Bādeden pürdür şūrāḫi dāmenüñ de ol müdām
Şanasın güller biter pehlevi serv-i ḥoş ḥırām
- 4 Zehi gülzār-ı muşaffā zehi bezm-i pür şafā
Ol bize eyler tevāzu biz aña herdem selām

³ yâkut u cām: yâkut-u cām A,P₂

⁴ ḥamu: ḳāmu A, P₂, M// ilen: ile P₂/ geldi kapuña:kapuña gelür T, M

⁵ ebyât:isbat P₂, // üste:üsne M

T54b,M14a,P₂49a,A67a,V4b; 12a

¹ 'ömrü:'ömrünü A / anuñ:anufidur A / kim:-V / didi:dir V

⁴ bezm-i:cām A,P₂ /Meclis içre mest olmuş yar olupdur pür şafa A; Oldurur gülzār-ı meclis oldurur bezm-i şafa V; Ot uzar gülzar içinde oldurur bezm-i şafa M // bize eyler:ider bize V

- ⁵ Zıkr ü fikrüm herdem ol sultân-ı 'alemdür menüm
Bu Haṭâyî hasta anuñ kanberine bir gulâm

207

Mef'âlû Fâ'ilâtü Mef'âlû Fâ 'ilün

- ¹ İy gül yanağlu kaddüñe serv-i revân direm
'İşkuñ yolunda cânımı virsem revân direm
- 2 Dil-i âhüyı seni itmege peyveste iy perî
Kırpüklerüñ oğuna vü kâşuñ kemân direm
- 3 Bir zerrece cemâlüñi 'arz eyleseñ maña
Cân u cihânı saña tercemân direm
- 4 Kaddüñ kıyâma gelse kıyamet nişânıdur
Fettân gözüñe fitne-i âhir zaman direm
- 5 Şorsa Haṭâyî kimdür işigümde ol perî
Bir bî-nevâyı hasta dil-i nâtüvân direm

208

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- ¹ Yır yoğ iken gök yoğ iken tâ ezelden vār idüm
Gevherüñ yek dānesinden ileri pür-kār idüm

⁵ Zıkr ü fikrüm: fikr ü zıkrüm T//haste anuñ: hastanufı T / hasta:bende V,M

¹ T54b

T55a, İ17a

¹ Yoh idi bu yiri gök men var idim T/ yoğ iken:yoğ iken İ,

- ² Gevheri âb eyledüm dutdı cihânı ser-be-ser
Yiri gögi ‘arş u kürsi yaradan Settâr idüm
- ³ Gah Hüseynlen bile pusatımı şoydı bu kâdılar
Gâh o Manşûr donına girdüm Ene-l-Hâk dâr idüm
- ⁴ Girdüm âdem cismüne kimsene bilmez sırrımı
Men bu Beytu‘llâh içinde tâ ezelden vâd idüm
- ⁵ On sekiz min‘âleme men gerdiş ile gelmişem
Ol sebebdan Hâk ile serdâr idüm serdar idüm
- ⁶ Dünyâsından men anuñ sırrın bilürdüm ol meni
Deryānuñ altındaki sac kızduran ennâr idüm
- ⁷ Men Hataîyî em Hâkkı Hâk tanımışam bî-gümân
Anuñçün ol yaratdı men aña dergâr idüm

² Yiri göğü:İnsi cinni İ₁

³ ab:6ab İ₁ İy Hüseyni hârici lâm ile bozdu postunu İ₁// o:-İ₁ /girdüm:girüp İ₁

⁴ ab:3ab İ₁ Girdüm âdem donına sırrımı kimse bilmedi İ₁ // bu:o İ₁

⁵ a:4a İ₁ mift: bin İ₁ /On sekiz bin ‘âlem gezmiş idim Cercis ile İ₁ // Anuñçün Hâk ile hem sırr idüm esrâr idüm

⁶ a:5a İ₁ / ol zamanda ben anın sırrın bilürdim ol benim İ₁ / 6b: 4b İ₁ Deryānuñ:Deryâ İ₁/ennâr:envâr İ₁/ saç:saçı İ₁

⁷ Men Hataîyî em Hâkkı Hâk : İy Hataîyî Hâkkı bilüb İ₁ // men:ben İ₁ / dergâr:inkâr İ₁

209

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Gözleri meyḥānedür meyḥāneye göndermişem
Lebleri peymānedür peymāneye göndermişem
- 2 Dilberüñ ağzı şadefdür didiler hey dilrübā
Dişleri dürdānedür dürdāneye göndermişem
- 3 Gözleri fettānedür saḥla özünü fettāneden
O ḥaddüñi gamzeñi fettāneye göndermişem
- 4 Cānımuñ cānānesidir şol nigāruñ gamzesi
Cānıma nüş eyledüm cānāneye göndermişem
- 5 Yandırur gör dem-be-dem 'ışk odılen dil-ḥastayı
Nūr u vaḥiddür bugün pervāneye göndermişem
- 6 Bu Ḥatāyi söyledi zılmāt içindedür yakīn
Yaz maña mihmānedür mihmāneye göndermişem

210

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Ol perī veş ḥüsn-i goncam yār senden küşmişem
Lebi şekker dişi incim yār senden küşmişem

¹ T55b,

- 2 Ayda yılda bir gez gözüm görür yüzün senün
İy menüm görkü goncam yâr senden küsmişem
- 3 Gökde isterdüm seni men yirde gördüm bî-gümân
Tuhfe-i kudret mâh-ı incim yâr senden küsmişem
- 4 Yâr yarı bile şorar iy vefâsız bî-vefâ
Hadden ütdi derd ü rencüm yâr senden küsmişem
- 5 Bu Hatâyî [gerçi] kuyından diler dür olmya
Vara bilmen çoğ üşencim yâr senden küsmişem

211

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fa'ülün

- 1 Adum İsmâ 'ıl İbn-i Haydarîyem
'Alinün çâkerinün çâkeriyem
- 2 Hüseynî mezhebem men dîn içinde
Mevâlî olanuñ men rehberiyem
- 3 Menüm gazilerüme hürmet eyleñ
Göñül ivünde onlaruñ biriyem

T55b, Ti 231

⁵ [gerçi] Bu kelime T' de yoktur. Tİ'dan alınmıştır.T56a, L43a, P₁33b³ onların: olaruñ P₁, L / biriyem: pīriyem P₁⁴ anlardan: olardan P₁ / anlaruñ: onlaruñ P₁

- 4 Meni añlardan ayru şanmañuz siz
Velikin anlaruñ men serveriyem
- 5 Menem hem pîr ü hem sultân-ı ‘âlem
Haţâyîem şâhuñ bir kemteriyem

212

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Hüsnuñi men Yūsuf-ı Ken‘āna nisbet kılmışam
Kılmışam nisbet veli şāhāne nisbet kılmışam
- 2 Cānumı tarh itmişem yoluñda iy ārām-ı cān
Göñlüm içinde hayālūñ cāne nisbet kılmışam
- 3 Dişleruñ incü lebūñ mercāndur iy baħr-ı kerem
Halka-i devr-i dehānuñ kâne nisbet kılmışam
- 4 İy şeh-i hūbān ‘ālem-i bağ içinde men senūñ
Boyuñı serve saçuñ reyhāne nisbet kılmışam
- 5 Bu Haţâyî bir kuluñdur āsitānuñda senūñ
Mürüvvet ile men seni Sultāna nisbet kılmışam

213

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bu cihān mülkinde men sen yāre muhtāc olmuşam
Her zaman ol yār ile didāra muhtāc olmuşam
- 2 Būlbūl-i mestem şehā bīmār u zāram rūz u şeb
Ārzū-yı gül gamundan hāre muhtāc olmuşam
- 3 Girmişam bāzār-ı 'ışka bir haridār isterem
İstemem sūd u ziyān girdāre muhtāc olmuşam
- 4 'İşk içinde vālih ü sermest ü hayrānam velī
Gör nice Maşşūr tegi men dāra muhtāc olmuşam
- 5 Söz içinde bu Haṭāyīnün cihān muhtācīdur
Bir nefes senden şehā güftāre muhtāc olmuşam

214

Mef'ülū Fā'ilātū Mefā'ilū Fā'ilün

- 1 Yüzüñ görende iy şanem Allāha şükr idem
Sürtdüm yüzümni toprağa dergāha şükr idem
- 2 Gerçi yüzüñden ayruyam amma hayālūñe
Hicrān şebinde göge baḥub māha şükr idem

- 3 Ger rindem vü melâmetem vü 'âşıkam velî
Bağrum yahanda zâhid-i gümrahâ şükr idem
- 4 Rûz-ı ezelde gördi seni bir nazar gözüm
'Ömrümce baħuben o nazar-gâha şükr idem
- 5 Bende Haṭâyî düşmiş idi yârdan ırağ
Yıtdüm çü âsitân-ı şehenşâha şükr idem

215

8+8 = 16

- 1 Allâh Allâh diyüñ gâziler gâziler dîn şâh menem
Karşu gelüñ secde kuluñ gâziler dîn şâh menem
- 2 Uçmağda tuṭı kuşıyam ağır leşger er başıyam
Men sūfîler yoldaşıyam gâziler dîn şâh menem
- 3 Ne yirde ekersen biterem ħande çağırsan yeterem
Şūfîler eli dutâram gâziler dîn şâh menem
- 4 Manşûr ile dârda idim Ḥaṭîl ile nârda idim
Mûsa ile Tûrda idim gâziler dîn şâh menem
- 5 İsrâdan beri gelün nevrûz idüñ şâha yetüñ
Hey gâziler secde kılun gâziler dîn şâh menem
- 6 Kırmızı Tâclu boz atlu ağır leşgeri heybetlü
Yûsuf Peygamber şıfatlu gâziler dîn şâh menem

³ Bağrum yahanda: Her dem baħanda M
P₂15b, A21b

- 7 Haṭāyīyem al atluyam sözi şekkerden datluyam
Murtaza ‘Alī zatluyam gāziler din-i şāh menem

216

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 İy habībüm sen teği zibā nigāri sevmişem
Aklı kāmīl hüsne bay bir doğru yarı sevmişem
- 2 Sevmişen bir lāle-rūh bir cādu gözlü dilberi
Hoḳḳa-i mercān teg ağzı haṭ ü hālī sevmişem
- 3 Yüzi gül gül zülfi sünbül gözleri ceyrān kimi
Kaşları şol yāya benzer ol hilālī sevmişem
- 4 La‘l-i meygūnuñ senüñ bir meclis içre dem-be-dem
Sākinüñ çenginde ol āb-ı zülālī sevmişem
- 5 Hayli demdür kim Haṭāyī yārnuñ vasfun yazar
Birine miñdür anuñ dīdārī hālī sevmişem

217

Mefā‘ilūn Mefā‘ilūn Fa‘ülūn

- 1 Adum Şāh İsmāīl Haḳkuñ sırrıyam
Bu cümle gāzilerüñ serveriyem

- 2 Anamdur Faṭma atam ‘Alīdūr
On iki imāmuñ men daḡ biriyem
- 3 Atamuñ kanını aldum yezīdden
Yakīn bilgil ki naḡd-ı Ḥaydarīyem
- 4 Hızır -ı zinde ile ‘İsā Meryem
Zamāne ehlinüñ İskenderiyem
- 5 Yezīd ü müşrik ü mel’uñı gör kim
Münāfiḡ kıblesinden men beriyem
- 6 Nübüvvet mendedür sırr-ı velāyet
Muhammed Muşṭafa’nuñ peyreviyem
- 7 Cihānı tiḡ ile kıldum muşahḡar
‘Alī Murtaza’nun ḡanberiyem
- 8 Ulı babam Şafı atam Ḥaydar
Şecā ‘at ehlinüñ ḡaḡ Ca’feriyem
- 9 Ḥüseynīyem Yezīde la’netim var
Ḥaṭāyīyem Şāhuñ bir ḡakeriyem

⁵ ü müşrik ü mel’uñı gör kim: mel’uñı müşriki ta’n it P₁

⁶ peyreviyem: gevheriyem P₁

⁷ kıldum: kıldı P₁ // kanberiyem: piriye P₁

⁸ ehlinüñ ḡaḡ: ehliye hem P₁

⁹ Yezid’e la’netim: bu ḡün meydan P₁ /şahuñ bir: Ali’nüñ P₁

218

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Göñül virdüm cefāsın bilmez idüm
Belî didüm belāsın bilmez idüm
- ² Saçuñ perçin didüm bendine düşdüm
Bu çin sözüñ haṭāsın bilmez idüm
- ³ Lebüñe cān didimse tökme kānum
Sorup senden bahāsın bilmez idüm
- ⁴ Vişālinden doyunca almadum kām
Anuñ rüz-ı cüdāsın bilmez idüm
- ⁵ Ḥaṭāyî tal'atun Ḥakdan dilerdi
Ḳabûl olmuş duā'sın bilmez idim

219

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Menem ki bu zamāna şimdi geldüm
Revān oldum revāna şimdi geldüm
- ² 'Āşıkam mest ü hayrān şāha çün men
Muḥibbem ḥandāna şimdi geldüm

P₂48b, A65aL43b, P₁34a, P₂57a, A76a¹ ki bu zamāna: kim bu cihāna P₁, L² Şehā men 'āşık u hayrān u mestem P₁, L // muḥibbem: muḥibb-i P₁; muḥabbet-i L

3 Şāha müştāk idüm ğāyetde billāh
Şükr kim āsitāna şimdi geldüm

4 Yezīd ü müşrikün kökin keserem
Çerağım yāna yāna şimdi geldüm

5 Ezelden gelmişem şāh emri ilen
Sağınmagıl cihāna şimdi geldüm

6 Muḥibbem on iki şāha ezelden
Velīkin bu dükkāna şimdi geldüm

7 Süleymān ḥātemi Musa ‘Aşāsı
‘Āleme Nūḥ tūfāna şimdi geldüm

8 Muḥammed mu'cizi şāh-ı zūlfikārı
Elümdedür nişāna şimdi geldüm

9 Ḥ'āric aşlını koyman cihāna
Ḥaṭāyī em bürhāna şimdi geldüm

220

Mefū'ülün Mefū'ülün Fa'ülün

1 Bu gün men bir bet mehpāre gördüm
Elinde yüregüm şad pāre gördüm

³ Şāha:şehā P₁,L // kim:ki P₁,L

⁴ kökin keserem: kanın tökerem P₁, L // Çerağım:Çerağa A,P₂

⁵ ab:P₁,L

⁶ ab:P₁,L

⁷ ḥāli P₁,L // ‘Āleme:cihāna P₁,L

⁹ cihāna:cihānda P₁,L // Ḥaṭāyī em: Ḥaṭāyī P₁,L / bürhāna:cihāna A

- ² Meni senden şorâr olsa şabā di
Za‘îf ü hasta vü âvâre gördüm
- ³ Kâra zülfüñ görende iy habîbüm
Göñül meyl eyledi zünnâre gördüm
- ⁴ Çemende geşt ider gördüm habîbi
Terahhüm kılmadı yalvare gördüm
- ⁵ Nice miskin Hatâyî kanun içmiş
Şol iki nergis-i hûnh‘âre gördüm

221

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fa‘ûlün

- ¹ Hayâlümdür menüm yâ düşde gördüm
Bihamdi’llâh cemâlün üşte gördüm
- ² Sözüñ her biri gevher oldığıçün
Asılmışdur hemîşe güşde gördüm
- ³ Nice ki bilicisen epsem olğıl
Sa‘âdet olmagı hâmuşda gördüm
- ⁴ Belâsından bu ‘ışkuñı sâhıngıl
Yüküş ‘âşıkları sergeşte gördüm

P₂48b,A65b² âvâre:bî-çâre AP₂56b,A75b² gevher:-A³ ki:kim A

- 5 Senûn ol zülfünüñ her bir kılmı
 Hıtaıyî boynına bir rişte gördüm

NÜN

222

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- ¹ Ol güneş bir zerredür nûr-ı cemâlünden anuñ
 Utanubdur serv ü ar'ar kadd-i bālinden anuñ
- ² Ol zamandan birlü kim yüzüñ görüpdür gökde mäh
 Gizlenüpdür yeñi ay kaşı hilālinden anuñ
- ³ Gül yañağundan kızardı da'ım oldı şermsär
 Rû-siyehdür müşğ ü 'anber haı ü hālünden anuñ
- ⁴ Yirde bir ay yüzlü var 'ālem aña hayrān olup
 Ay u gün bir lem'adur hūsn ü cemālünden anuñ
- ⁵ Bu Hıtaıyî hasta-dil kim derdünüñ dermānı yoh
 Bir meded ola meger kim zü'l-celālünden anuñ

T42b,L39b,P131a,P243a,A58a,,V10b, M21a

¹ kadd ü bālinden: dalından A,B,P₂; elinden V; ālinden T, yolından P₁

² yüzüñ görüpdür: yüzüñi gördü (görübA) E, V; yüzünü görsek L: yüzün görar M / gökde mäh: mäh felek de A // yeñi: gök de P₂

³ ab: 4ab V yanağundan: hacāletden V / dāim: kāim A // Rû-siyehdür: Rûyinedür M

⁴ Yirde: Gökde V / ay yüzlü var: ayla gün V; ay yüzdin T ay yüzün T_i, ay nûrdır P₁, L ay nûrdan P₂: nurıdan M/ olub: olur V, P₁, L // u: -T, T_i, V, / ay u gün: ay degül P₁ / cemālünden: kemālünden P₁, B, T_i, L, V, M

⁵ Bu: Ey M hasta-dil kim: hastanufi (kim V) çün L, P₁: haste-dil çün M // Bir: Pür M kim: ki P₁

223

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Didi ol meh gün nedür didim cemālūñdür senūñ
Ay dahı şol tal'āt-ı ferhunde fāluñdür senūñ
- ² Rūz-ı Mi'rāc-ı nebī vaşluñ günidür iy melek
Kābe Kavseyñ ol dü ebrüyı hilālūñdür senūñ
- ³ Dilberūñ vaşl-ı kemālin çoğ görüpsen iy rakıñ
Ay kemāle yitmiş imdi zevalūñdür senūñ
- ⁴ Ağzum telh eyledi hicrūñ tekellüm kıl maña
Tūṭı şekker şiken şirin makālūñdür senūñ
- ⁵ İy Süleymān-ı zamāne 'āşıkıñ şor hālını
Kim kapuñda mūr nisbet pāymālūndür senūñ
- ⁶ Ay yüzünūñ safhasıdur āyet-i Fetḥ-i karīb
Harf ü nokṭa ol yüz üste ḥatt ü ḥālūñdür senūñ
- ⁷ Dañla dirler dīde-i mü'min- likāyı Hāk görür
Bu Ḥaṭāyī ḥastaya rūz-ı vişālūñdür senūñ

T44a,L39b,P131a,P245a,A61a,V11b

¹ Yar eydür gün ḥansıdur didim cemālūñdür senūñ P₁, P₂, L, A, V / didim:aytdım P₁, V, L² vaşluñ günidür:zūlfūñ şebidür A, P₂, V; vaşluñ şebidür P₁, L / melek:perı A, P₂; sanem L³ vaşl-ı: vaşl P₁, V / kemālin:kemāli T; cemālün P₁ / görüpsen:görürsen P₁, A, L // imdi zevālūndür:imdi git zevālūndür A, P₂/ imdi:şimdi P₁, L⁴ ab:-P₁, V, A, P₂, L⁵ ab:-P₁, P₂, A, L⁶ safhasıdur:safhası çün A / āyet-i:sûre-i P₁, P₂, A, V, L / yüz:nūr P₁ / üste:üsne P₂, V

224

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ulü Fā'ilün

- ¹ Cānā gamuñda kısmı cefādur Haṭāyi'nüñ
Likin dilinde mihr ü vefādur Haṭāyīnūñ
- ² La'lūñ eger virürse şifā derdmendine
Bir büsesine cāmı bahādur Haṭāyīnūñ
- ³ Tā görmişem yüzüñ güneşin iy kamer-likā
Her-dem dilinde *Şems-i Duhādur* Haṭāyīnün
- ⁴ Merdüm ki hāk-i pāyufı dir tutiyā-yı çeşm
Giryān gözine 'ayn-ı şifādur Haṭāyīnūñ
- ⁵ Göñlüñ alub bahāsını virseñ vişāl aña
Mürüvvet senüñ bu işde rızādur Haṭāyīnün
- ⁶ Tā ağ yüzünde çin saçūñdur makām-ı dil
İklīm-i Rüm u Çin u Hıtā'dur Haṭāyī'nün
- ⁷ Geldi Haṭāyī kapuña virgil murādı aña
Hüsñüñ haqqına zıkr ü du'ādur Haṭāyī'nün

T44b,M13a,L41a,P132a,P244b,A60a

¹ mihr ü vefādur: zıkr ü du'ādur M / dilinde: dilde L² cāmı : cām M³ 4abT,Ti: 2ab P₁ / güneşin: güneşi P₂ // Her-dem: dā'im P₁,L / dilinde: gözünde P₁⁴ Merdüm: herdem T,M,L / payufı: pāyufı P₁ / dir: vir A⁵ ab:-A / göñlüñ: göñlüm P₂; göñül P₁,L bahāsını virseñ: bahāsına virseñ P₁,L,M bahāsını dirseñ P₂⁷ murād aña: muradı A,P₂ // haqqına: haqqında P₁,L

225

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā derd-i firākuñ koymadı cismümde cān
Anca ahdı kanlu yaşım qalmadı bağrumda kân
- 2 Tā ser-i zūlfuñ senüñ yüz üste gördüm iy perī
Sen meni şevdāya salduñ iy meh-i nā-mihribān
- 3 Kim senüñ yüzüñdürür hurşid-i hāver nisbeti
Kaşlaruñlan gözlerüñdür fitne-i āhır zamān
- 4 Dün dimişsin kim saña yüz gösterüben cān alam
Yüzüñü göstermedüñ alduñ revānumdan revān
- 5 Rūmī rüyüñda Hataī tā görüpdür rüy-ı Hāk
Cümle-i ālem gözünde rüy-ı Hākkuñdur nişān

226

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Gel ki cānā senden özge tende men cān istemen
Tā ki sen varsın menüm cānımda cānān istemen

T56a, M33a

³ üste : üsne M/Kaşlaruñlan gözlerüñdür: gözlerüñle kaşlaruñdurur M

4 dimişsün kim saña: dimişdüñ sen māna M // göstermedün: görsetmedüñ M // revānumdañ: revānımı M

5 rüyüñda: yüzüñde M // gözünde rüy-ı Hākkuñ: gözünden yüzi Hākdan M

T56b, M16a, P₂58b, A78a, V16a¹ canumda:yanumda A, P₂

- ² Ger 'ilâc eyler maña 'âlem tabîbi ser-be-ser
Şerbet-i la'lûnden özge derde dermân istemen
- ³ Görelî hüsnüñ gülîni olmışam çün 'andelîb
Bağçelerde senden ayru verd ü handân istemen
- ⁴ Tâ ezel günden senüñ ışkuña ikrâr itmişem
Senden özge yâr ilen men 'ahd ü peymân istemen
- ⁵ Eyle şanma kim Haţâyî mihr-i rûyuñ terk ide
Var iken dilde hayâlün özge mihmân istemen

227

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- ¹ Gön'lüm ister vaşluñı iy sulu cânân yañaldan
Âb-ı la'lûnden kılam bu derde dermân yañaldan
- ² Yüzüñe şeytañ kimi tâ kılmağı zâhid sücûd
Muţlakâ kâfirdür ol getürmesün imân yañaldan
- ³ 'Işk geldi gön'lüme hükm itdi cânım mülkine
Şükr kim öz tahtına uş geldi sultân yañaldan

² Ger: ki V / eyler: itse M

³ ayru:özge V,M / handân:reyhân A,P₂

⁴ günden:günde A,P₂ // ilen:ile V,M

⁵ dilde:canda V

- 4 Gel vefā resmin aradan sen götürme men dahı
Kılalı bir şıdk ilen bir ‘ahd ü peymān yañaldan
- 5 Zülf ilen haṭṭ ü lebūñi kim ki gördi söyledi
Hızr ilen zulmāṭa girmiş āb-ı hayvān yañaldan
- 6 Māh-ı ruḥsāruñ görüp ikrāra geldi müddei‘
Çün zuhūr oldu yüzünden nūr-ı Raḥmān yañaldan
- 7 Kāpuña geldi gedā teg bu Haṭāyī dilberā
Sen aña kıl iy şanem bir luṭf u iḥsan yañaldan

228

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Çün senüñ teg yār buldum özge men yār istemen
Senden ayru cümle-i ‘ālemde dahı var istemen
- 2 İsterem ki men çekem derd-i firākuñ zahmeti
Menden özge ‘ışkuñızda kimse bīmār istemen
- 3 İsterem küyūnda āvāz itmeye nākes-i raḳīb
Öz ünümden özge anda nāle vü zār istemen

⁴ Kılalı: İdeyim P₂; ide kim A

⁵ ilen: ile P₂ / girmiş: girdi A, P₂

⁶ nūr-ı raḥmān: māh-ı tābān A

⁷ dilberā: hasta-dil A, P₂ // Sen: Pes A, P₂

T57a, M36a, P₂60a, A80a, V15b

¹ yār buldum: yarum oldı M / men yār: dildār A, P₂, V, M // ayru: özge V, M / alemde: alem M; alemni V / dahı: men A, P₂, V

² ki: kim A, P₂ / isterem ki men: İsterem men ki M // Menden: ‘ışkuñızdan M / ‘ışkuñızda menden özge kimse didar istemen V

³ itmeye: itmese A / raḳīb: ḥasūd P₂ // nāle vü: nāle-i A, P₂, M

- 4 Dün dimişsen isterem bir buseme yüz cân bahā
Ol metā'a menden özge hiç harīdār istemen
- 5 Ol sebebden bu Haṭāyī'nün sözü haḳkānīdūr
Haḳdan özge dünyāda men yār-ı gamh^vār istemen

229

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Senden özge dilberā hiç kim maña yār olmasun
Cevr-i 'ışkuñdan menüm teg kimse bīmār olmasun
- 2 Kāfiruñ rahmı gelür men derdmendün ḫāline
Līk kāfir sen tegi yār-ı sitemkār olmasun
- 3 İstemez bu ḫaste gönlüm özgelernüñ minnetin
Cānuma vaşluñdan özge kimse gamh^vār olmasun
- 4 Gerçi bülbüller kamu gülzār ister zār zār
Senden özge gönlüme 'ālemde gülzār olmasun
- 5 Bu Haṭāyī ḫastem divāne zāhid mest oḫur
'İşkuñız cānumdan ol bir lahza hüşyār olmasun

⁴ dimişsen isterem:dimişdüñ ey sanem V,M / buseme:büseye P₂,A,M,V
T57a,M18b,P₂60b,A80b

² tegi:kimi M

³ istemez:İstemen A,P₂ / minnetin:minneti P₂,A// özge:ayrı A,P₂/ kimse:neste T

⁴ kamu gülzār ister:kimi gülzāra ağlar A,P₂; kamu gülzārın ister M

⁵ Bu:ıy A,P₂ / ḫastanı:çün seni A,P₂M // cānumdan:canımda A,P₂

230

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Çıhmaz iy dilber senüñ hayl-i hayālün yāddan
Göñlümün şehriñi yıhıdı 'ışkuñız bünyāddan
- ² Tā ki düşdüm iy perī peyker firākuñ derdine
Dutdı āvāzem cihānı āh ilen feryāddan
- ³ Ānca kim dünyā yüzinde hasta cānum tendedür
Çıhmadı derd-i firākuñ bu harāb-ābāddan
- ⁴ Tā ki çeşmüm karşusundan ayru düşdüñ iy şanem
Gitmedi hergiz hayālün hātır-ı nāşāddan
- ⁵ Bu Hātāyī sözine dağ dutma iy nākes-i hasūd
Tā ezel tā'lim alupdur bu hakīm-i üstāddan

231

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy ki çoğ düşdüm firkatūñden figān u vāya men
'İşk-ı zülfūñden müdāmī düşmüşem sevdāya men
- ² Tā senüñ gülgün yanaguñ görmişem iy mehlikā
Gülşen içre bahmazam hergiz gül-i hamrāya men

T57b,P260b,A81a,M16a

¹ göñlümün şehriñi:Kişver-i göñlümni M² bilen:ile A,P₂⁴ Gitmedi :Çıhmaya P₂, A, M⁵ Bu:sen M / nakes-hasūd:zāhid yeter M; zahir-perest T // Tā:Der T/ alupdur:olupdur M

- 3 Hüsni-rüyüñdan kim ol hürşid-i 'âlem nûr olur
Hayf ola nisbet kılam mihr ruhuñı âye men
- 4 Bâğ ilen bostan içinde serve kılman iltifat
Tâ ki kıldum bir nazar şol kâmet ü bâlâya men
- 5 Tâ gönül oldu senûñ rûz u vişâlûñden cüdâ
Bu Hâfâyî dil-şikeste 'ışk ilen hemsâye men

232

Fâ'ilâtûn Fâ'ilâtûn Fâ'ilâtûn Fâ'ilûn

- 1 Görmek ister yüzüñi 'ışk ile bu cân şimdüden
İy perî vaşl ile kılgıl derde dermân şimdüden
- 2 Zâhid gümrâha göster yüzüñ iy nûr-ı ilâh
Tâ kim ol kafir getürsün Hakkâ imân şimdüden
- 3 Gamda zülfûñ teg perişân oldu ol nekbet rakîb
Yüz sa'âdet bendeye görsetdi devrân şimdüden
- 4 Tıfl iken dilber diler kim ref' ide yüzden niķâb
Zerreni gör ki olur hürşid-i tâbân şimdüden

T57b

¹ T58a

- 5 İy Haṭāyī fikr-i bīkrūñ eyledūñ eş‘āra şarf
Dutdı ‘irfān meclisin defterle dīvān şimdūden

233

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ Dilberā gözden cemālūn bir nefes dūr olmasun
Yaşlu çeşmümde yüzüñden ayru hiç nūr olmasun
- ² Tā ki ‘ışkuñlan senūñ ma‘mūr olupdur dil ivi
‘İşkuñ ol virāneden bir laḫza mağdūr olmasun
- ³ Ebr-i nisān tā cemālūñ gülşenine su virür
Kaṭre-i yaşımdan özge anda yağmur olmasun
- ⁴ Tā ki senden ayru düşdüm görmedüm şabr u qarār
Hiç ‘aşık dilberinden zār u mehcūr olmasun
- ⁵ Tā seni sevdi Haṭāyī boldı destān ‘āleme
Kimesne anuñ tegi ‘ışkuñda meşhūr olmasun

234

Mefū‘ilūn Mefū‘ilūn Mefū‘ilūn Mefū‘ilūn

- 1 Yüzüñdür süre-i Yūsuf dudaguñ āb-ı kevşerden
Boyuñ tūbādurur ammā saçuñdur sūnbül-i terden

T58a,M18b,L46b,P136b,P259a,A78b

¹ nefes:nazar P₁,M,L

² ‘ışkuñlan: ‘ışkuñdan P₁,M,L / mağdur:ma‘mur P₂; murur P₁,L

³ tā:teg P₁ // yaşımdan:eşgimden P₂, eşgimde A

⁵ boldı:oldı P₁ // kimesne:kimseye T ; kimse P₁,L / anuñ tegi ‘ışkuñda:anuñ kimi ālemde P₁ / meşhūr:destan P₁

- 2 Cemālūñ hāzihi cennet didi Hāk *fadḥulū fihā*
Te‘alā şanehu ekber yanagūñ verd-i aḥmerden
- 3 ‘İzārun yüzidür *Yāsīn* anuñ şanıñdandur el-ḥamd
Lebūñ yāḳūt-ı aḥmerdür dişūñ lū‘lū-yi gevherden
- 4 Kaşundur *Ḳābe Ḳavseyñi* şaçuñ zall-i İlāhīdür
Ziyād olmışdurur cānā cemālūñ şems-i ḥ‘āverden
- 5 Yüzüñi *Sūre-i En‘ām* oḥıdum Ḳudretullāhdan
Ḥaṭāyī bolmadı bir dem ḥalās Allāh ü ekberden

235

Fā‘ilātūñ Fā‘ilātūñ Fā‘ilātūñ Fā‘ilūñ

- 1 ‘Āşık-ı dil-ḥasta gör dildāre döndürmiş yüzün
‘Ālemi tarḥ eylemiş sen yāre döndürmüş yüzün
- 2 Ḥāşeli-llāh kim gönül yüzün kapuñdan döndüre
Bülbul-i bīçāredür gülzāra döndürmüş yüzün
- 3 Döndürüb zāhid yüzün dīvāra her-dem yaş töker
‘Āşıkuñ dīvārı yoh dīdāre döndürmiş yüzün

M28b,P₂57a,A76b

² cennet didi: cennetdür M

⁴ Ḳābe Ḳavseyñ: Ḳāfūl-Ḳur‘ān P₂,A

⁵ oḥıdı:oḥıdum A,P₂// bir dem: her dem M

T58b,M33a,L46a,P₁36a,P₂60a,A80b

¹ eylemiş sen yāre:eyleyüp ol yāre P₁; eylemiş ol yāre A,L; eylemiş dildāre P₂;eylemişdür yāre M

² bī-çāredür: bī-çāre gör P₁,L

³ 3ab: 4ab M / dīvāra herdem:mihrāba herdem A,P₂; herdem dīvāra P₁,L

- 4 Yāre döndürmiş yüzün görgeç rakıbe söyledim
Ol gül-i hāndānı gör kim hāre döndürmüş yüzün
- 5 Dünyāda maksūdına her kimse yüzün döndürür
Bu Ḥaṭāyī sen beti ayyāre döndürmüş yüzün

236

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy ki hayrāndur gönül sen dilber ü dildār için
Kāmetüñ serv-i revāndur ruḥların gülzār için
- 2 İy tabīb-i ehl-i 'irfān bir devā kıl derdüme
Ḥasta-ḥāl oldu gönül sen gözleri bīmār için
- 3 Zāhidā çoḡ ta'na kılma mezheb-i 'āşıklara
Sen çü dīvār ehlisen men 'āşıkam dīdār için
- 4 İy gönül ol dil-rübānuñ mihnetünden incime
Kimse kim gül ister ol kayırmaz illā hār için
- 5 Bu Ḥaṭāyī'nün kelāmın kıl qabūl iy görke bay
Zikridür her-dem duā'mın ḥüsn-i ber-ḥurdār için

⁴ ḥāndānı: ḥāndan-ı M

⁵ maksūdına her kimse: her kim ki maksūdına P₁,L / döndürür: döndüre M / beti ayyāra: bet-i ayāra A,P₂,P₁

T59a,P₂63b,A83b, M18a

¹ kāmetüñ: kāmeti T / ruḥlarıñ: ruḥları T /

³ çü: hū A,P₂ // dīdār: dīvār M

⁴ dil-rübānuñ mihnetinden: dilberün mihnetlerinden A,P₂,M // Kimse kim: Her kime A,P₂; kim kim / gül ister: gül dirmek (dirmek A) ister A,P₂; gül yüzüñ diler M / illā: -A,P₂,M

⁵ Ḥaṭāyī' nüñ: Ḥaṭāyī T / kelāmın: kelāmı A / görke: gözge M // du'āmın: du'āsı A,P₂; duāyı M

237

Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ılün

- ¹ Cemālūñ göreli cān buldum iy cān
Yüzüñü nūr-ı imān buldum iy cān
- ² Yüzüñ devrinde gerçi hasta idüm
Vişālūñ derde dermān buldum iy cān
- ³ Senūñ mihr-i cemālūñ Şükru'llāh
Göñül tahtında sultān buldum iy cān
- ⁴ Bilhamdillāh ki hicrān zulmetinde
Lebüñi āb-ı hayvān buldum iy cān
- ⁵ Haṭāyiyem ayağūñ toprağında
Bu gün Mülk-i Süleymañ buldum iy cān

238

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Senden özge yārum olsa iy perīveş sīm-ten
Āsitānuñ çevresinde koy ki hāk olsun beden

T59a,M32b,L45b,P136a,P262a,A83a, İ18b, İ221b

¹ yüzüñi:yüzünde P1,L, İ1, İ2 ; yüzüñe M / imān:rahmān İ1, İ2² Yüzüñ:gözüñ A,P2,M / devrinde:görende P1,M,L / hasta idüm: hasta oldum İ1, İ2³ buldum iy cān:buldı göñlüm İ1 / Yüzün : gözün A,P2,m/devrinde:görende P1,M,L/haste oldum İ1,İ2⁴ zulmetinde: zulmetinden P1,L, İ1,⁵ Haṭāyī em: Haṭāyī çün A,P2; Haṭāyī kim M

T59b,M36b,P261b,A82a

¹ ihtirāzuñ tā nedür:ihtirāzuñdan nedür A,P2

- 2 Ol rakıbler ta‘nasından ihtirazuñ tã nedür
Bendeye hiç iltifātuñ yohdurur yã Rab neden
- 3 Ol yüzi gül zülfi sünbül kãmeti serv-i revãn
Rüz u şeb dutmuşdurur çeşmüm kenārında vaţan
- 4 Şorsam ol şîrîn dudaguñ piste midür yã nebât
Yã Rab ol nãzik vücuduñ yãsemendür ya semen
- 5 Çîn-i zülfünde Haţâyî tã dutupdur meskenin
Yã Rab ol gül-gün yanaguñ gül midür ya nesteren

239

Mef‘ulü Fã‘ilâtü Mef‘ülü Fa‘lün

- 1 Müşgin saçına tã ki melek çaldı şãnesin
Şad-pãre kıldı cãn kuşumñ âşiyãnesin
- 2 La‘line cãn bahã didi virdüm revãn aña
Ol bî-vefâyı gör ki gidermez bahãnesin
- 3 ‘Işkuñ ki geldi mihr ile şehr-i vücüduma
Mihmãndur ol ki cãn u göñül dutdı hãnesin

⁴ Şordum ağzuñ zerresi gonce midür yãhud derman

Yãsemendür ya semen:tã dutupdur meskenin A

⁵ meskenin:meskeni T,M

T59b,M16a,L47a,P137a,P257b,A77b

¹ki:-A / melek çaldı:felek kıldı A; kıldı şanem P₁; sanem kıldı L; felek çaldı P₂

² revãn aña ; aña revãn P₁,L

³ ab:4ab A,P₂ M // mihmandur ol:Mihmãnımdurur P₁,L;mihman durur M

- 4 Anca ki göz yaşın tökerem bulmanam ḥalās
‘İşkuñ göñülde yıgdı tükenmez ḥazānesin
- 5 Tā kim Ḥaṭāyī gördi anuñ çeşm-i mestīni
Ḥayrān durur ki gözedebilmez zamānesin

240

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Şüretüñ gördüm nigārā mest ü ḥayrānam bu gün
Ol ḳara zülfüñ tegi ḡamdan perīşānam bu gün
- 2 Dünyāda her kim ki yüzüñ gördi ‘ālem şāhıdur
Tā yüzüñi görmişem men daḡı sultānam bu gün
- 3 Ger meni ḳulluḡa maḳbūl eylegil ya eyleme
Āsitānuñda senüñ iy şāh der-bānam bu gün
- 4 Āsitānuñ itlerinden tā ki bulmuşam şeref
İy perī ‘işkuñda men mihr ile sekbānam bu gün
- 5 Dir Ḥaṭāyī tā ezelden ḳulluḡa ḥaṭ virmişem
Her ne kim ḥükm eylesen emründe fermānam bu gün

⁴ Anca:Munca P₁,L,M / bulmanam: bulmazam A,P₂, P₁, L // göñülde:göñli P₂ / yıgdı:yıkdı P₂; yani P₁ / ḥazānesin:bahanesin P₁

⁵ kim: ki T / anuñ:onuñ P₁,L // Ḥayrān durur: Ḥayrāndur ol P₁,L

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Uş yine güller açıldı hâre söyleñ gelmesün
Şoḥbet-i hâşdur bugün aḡyâre söyleñ gelmesün
- ² Gelmesün mey-hāneye vahdetde koyma müddei
Āb-ı kevşerden içen humāra söyleñ gelmesün
- ³ Bir ḥaremdür bu ki ikrār ehliḡdür mahrem aña
Munda nā-mahrem düşer inkāra söyleñ gelmesün
- ⁴ Çünkü sarrafuz bu bāzar içre gevher gözlerüz
Almazüz her mühreden bāzāra söyleñ gelmesün
- ⁵ Serhüşuz rüz-ı ezel peymāne-i şāhdan içmişüz
Bu kadeḡden içmeyen hüşyāre söyleñ gelmesün
- ⁶ Çün Ḥatāyīdür bu gün gülzār-ı vahdet bülbulü
Daḡı ol zāḡ-ı siyeh gülzāra söyleñ gelmesün

A79b,T60a,M37a,L46b,P136b,P259b

¹ güller açıldı: açıldı güller P₁,L // hâşdur bugün: hâş itmişüz A,P₂,M,L

² koyma: koymaz P₁,L / Müddeini koymaḡuz gelmesün bugün meyhāneye M // kevşerden içen: kevşer içmeyen P₁,L / humāra: hummāra T

³ bu: ol P₁ / ki: kim M / aña: saña A,P₂; ofia P₁// Munda: Günde A

⁴ Çünkü: Merd-i P₁,L / gözlerüz: gözümüz T // mühreden: mühreni P₁,L

⁵ ab: -M/ Serhüşuz rüz-ı ezel: Çünkü ser-mestüz ezelden T

⁶ ab: -P₁,L / gülzār-ı vahdet: vahdetde gülşen P₁ ve L' da tamamı 7 beyit olan şiirin 4. beyiti şudur:

'İyş u işret demidür 'ışk ehline eydüñ salah
Yüzi çirkin huyı bed-girdāre söyleñ gelmesün

242

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Cāndurur cismümde 'ışkuñ cānum elden gitmesün
Cān giderse gam degül cānānum elden gitmesün
- ² Zülfüñü ruhsāruñ üste şalma cānā Teñgri için
Küfr-ü imānum dutub imānum elden gitmesün
- ³ Haṭṭ ü ḥalūñ dutmuş ol la'lün kenārında maḳām
Eyle kıl kim çeşme-i ḥayvānum elden gitmesün
- ⁴ Tā ki 'ışkuñ dutdı bu göñlüm ivünde meskenün
Üns dutmuşam aña mihmānum elden gitmesün
- ⁵ Bu cihānda gitse gitsün māl ü mülk ü taht ü cāh
İy Haṭāyī gam yime sübhānum elden gitmesün

243

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Men saña dā'im çü yāram sen maña agyārsan
Menden özge cümle-i 'uşşāka sen dildārsan

T61a,M19a,L46a,P136a,P261b,A82b

¹ cānānum:dil-āramum P₁² Zülfüñü.ruhsāruñ:Zülfü ruhsār A; zülfüñü ruhsār P₂ / üste:üsne A,P₂,M /cāna:cānumı A // Küfr-ü:Küfrüm M,A³ ḥalūñ:zülfüñ P₂,A / dutmuş:dutdı A,P₂ // kim çeşme-i :iy çeşme-i kim A,P₂, / kim:ki P₁,L⁴ 'ışkuñ:mihrüñ M // Üns dutmuşam:Hemdem olmuşam A,P₂,M / aña:ona P₁,L / mihmānum:imānum A⁵ cihānda:cihānuñ P₁,L / māl ü mülk:mülk ü mal T / çāh:raht P₁,L

T60ba,M33a,L47b,P137a,P258b,A78a

¹ dil-dārsın: gam-ḥārsın P₁

- ² Göreyim Allāh seni bād-ı fenādan saḥlasun
Kim cihān bāğında sen bir serv-i hūş reftārsan
- ³ Çünkü ol māhuñ cemālin istemezdüñ görmegi
Her gice çeşmüm neden kevkeb kimi bīdārsan
- ⁴ İy perī çün kim ṭabīb-i derdi ‘ışk olmuş lebüñ
Bes nedendür sen hemīşe gözleri bīmārsan
- ⁵ Bu Ḥaṭāyī saçlarıñ çiniñde çin çin bağıldur
Olmanam çinden perişān çün maña gamḥ’ārsan

244

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Gel ki derd-i bī-devā dermāne gelsün yañaldan
Ten-i Mesīḥa leblerüñden cāne gelsün yañaldan
- ² Zülmeṭ-i zülfüñde kāmın tapmadum ḥüküm eyle kim
Tā Skender çeşme-i ḥayvāne gelsün yañaldan
- ³ Ğam ki dün meydān ‘ışkuñda menümlen kıldı rezm
Anda ma'lüm olmadı meydāne gelsün yañaldan
- ⁴ Çün rakīb emrüne ṭāat kılmadı merdūd kul
Ṭavḳ-ı la‘net tā kim ol şeyṭāne gelsün yañaldan

² hūş-reftārsun:berḥūrdarsın A,P₁,L

³ Çünkü:Çün kim A,P₂ / görmegi:görmege P₁,L

⁴ derd-i:-P₁,L,M / olmuş:olmuşdur P₁,M

T61a,M12a,P₂63b,A83b

² tapmadum:tapmadı T, tapdı M // dün:devr-i M / olmadı:oldu A

⁴ tā‘at kılmadı:ferman olmadı A,P₂ / bıl:kl / A,P₂ // tā:te M

- ⁵ İşigüñ kulluğına gelsün selâtinler kamu
Kul tegebbür kılmasun sultâne gelsün yañaldan
- ⁶ Aytđum iy dilber dimişdüñ gösterem şem-i ruhum
Dir kabül itmen anı pervâne gelsün yañaldan
- ⁷ Hayli demdür kim Hatâyî gözleri kân ağladı
Seyl-i hūnın bir dahı ‘ummâne gelsün yañaldan

245

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- ¹ İy hūblar içre tal'at u hūsn ile bāy olan
Ol serv-i kaddi sāyesi zıll-i hūmāy olan
- ² Cānlar şikārın itmeye şayyād gözleri
Kırpügi oğ u kaşları peyveste yāy olan
- ³ Bāğ-ı ruhuñ suvarmağ için bağbān kimi
Her bir yañaya kanlu yaşumdur bu çay olan
- ⁴ Āh vāy ki ğam u vāyımı virmez tükendi ömr
'İşkuñda gice gündüz işim āh u vāy olan

⁵ tegebbür:yakın M

⁷ kim:ki P₂

M11a,L47a,P137a,P258a,A77a

¹ içre:içinde P₁,L / bay:ay P₂

² itmeye : itmege M,L, P₁ ,A// Kırpügi:kırpükleri P₁,L

³ suvarmağ için:suvarmak çün P₁,L // yanaya:yanana P₁ / çay:cay A

⁴ ğam u vāyım:dost kamımı P₁,L / virmez:vireyim L // işim:ilen A,P₂

- 5 Kılsañ bu hāk-i pāyuña bir gez nazar nola
Salmaz mı hāke nūrunı hūrşīd ü āy olan
- 6 Vaşluñ nevāsın istese cānum ‘aceb degül
Muhtāc olur hemīşe ğanīye gedāy olan
- 7 Alduñ şikeste göñlünü miskin Hıṭāyī’nün
Çındur vefālu bulmağı hūb-ı Hıṭāy olan

246

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fa‘ilün

- 1 Dün didüm terk it yolunda mende cāndır sandığın
Līk bu cismüm içinde lā-mekāndır sandığın
- 2 Yare şordum ki dehānuñ goncedir ya zerredür
Yār eydür men dağı bilmen bī-nişāndur sandığın
- 3 Men didüm gördüm şebistān perdeden [ol] çehreñi
Yār eydür yāruñ degildür bī-nişāndur sandığın
- 4 Men didüm manẗarda gördüm pūr cemālūñ her gice
Yār aydur tügdür ol mäh-ı āsmāndur sandığın

⁵ hāke nūrunı; hāk-ı tozunı Ti A, P₂

⁶ Nevāsın: nevāsı L / cānum:göñlüm P₁ // hemīşe ğanīye: ğaniye hemīşe P₂;hemīşe ğani çün

⁷ Çin (hāli L) dūr vefāyı bulmağa Çin u Hıṭāy olan P₁,L

¹ T61b

- 5 Bu Hataîyi didi kim yüzünde gördi Hâk yüzün
Dir hayâlûndür senûñ gözden nihândur sandığın

247

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 İy meni hicrân elinde zâr u giryân eyleyen
Çeşmümi giryân idüpsen meni büryân eyleyen
- 2 Gerçi bu derde meni sen salduñ iy ârâm-ı cân
Hem yine derdüñdurur bu derde dermân eyleyen
- 3 Gerçi'ıyd oldu cemâlûñ halka iy ebrû hilâl
Bende em ol'ıyd içün cânımı kurbân eyleyen
- 4 Gerçi gamzeñ tîg olupdur hayl-i uşşâka velî
Çeşm-i hunhârundurur her dem-be-dem kan eyleyen
- 5 'İşkûñun serbâzları çoğdur velî yohdur dahı
Bu Hataîyi hasta teg âheng-i meydân eyleyen

T62a,M36a,P263a,A83b

¹ elinde:elinden M // büryân:giryân M

² ey:eya A,P₂

⁴ hayl-i: katl-i A,P₂ / her:kim M

⁵ 'İşkûñun serbâzları: 'İşkûñun serbâzlar A,P₂ *A nüshasında bu şiirin sadece son beyiti var. Bir veya birkaç varagın kaybolduğunu sanıyoruz..

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- ¹ Ulu lâf eyleyen meydâne gelsün
Muḥannet gelmesün merdāna gelsün
- ² Erenler menzili Ḥaḳ menzilidür
Erenler şāhib-i 'irfāna gelsün
- ³ Cüş itdi zülfikārum kında durmaz
Kim inkār ehlidur imāna gelsün
- ⁴ Ezelden Ḥaḳ diyen ehl-i tarikat
Sürülsün o kandan bu kāna gelsün
- ⁵ Aralıḡdan götürüldü kudret
Sürülsün la'net ol şeytāna gelsün
- ⁶ Günehkāruñ günāhından giçerler
Yüz üste sürülüp sultāna gelsün
- ⁷ Aḡan çaylar aḡan arḡlar bulahlar
Yirinden mevc urub 'ummāna gelsün

T62b,P₂62b,A

³ Kılavdur zülfikārum kandadur men A,P₂

⁴ Ḥaḳ diyen: Ḥaḡdan iy P₂ // Sürülsün o kandan bu:o kandan sürülüp A,P₂

⁵ götürüldü kudret:küdüretler arındı T // sürülsün:sürüldü A,P₂

⁶ Sürünüyün üsne sultān gelsün T // üste:üsne P₂,T

⁷ ab:8ab P₂,A,arḡlar bulahlar:arḡlar bulaklar A,P₂

- 8 Rivāyetdür ḥadīs-i Muṣṭafādan
Mîñ yıl ölüp yatanlar cāna gelsün
- 9 Ḥatāyī ḥastadur kân-ı şehāvet
Ḥaber vir derdlüler dermāne gelsün

249

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Bu gün geldüm cihāna serverem men
Yakīn bilün ki naqd-i Ḥaydaram men
- 2 Ferīdün Ḥüsrev ü Cemşid ü Dahḥāk
Ki Rüstem-i Zālem vü İskenderem men
- 3 Ene'l-Ḥaḳ sırrı uş gönümde gizlü
Ki Ḥaḳḳ-ı mutlakam ḥaḳ söylerem men
- 4 Mevālī mezhebem şāhuñ yolunda
Müselmānam diyene rehberem men
- 5 Nişānumdur menüm tāk-ı sa'ādet
Süleymān barmağında engüşterem men

⁸ ölüp:özlü A,P₂

T62b,P₂64a,A84b

¹ Naqd-ı:İbn-i A,P₂

² Rüstem-i Zālem vü:İbn-i Zāl hem A,P₂

³ Ki ḥaḳḳ-ı:Ki ḥaḳkım T

⁴ ab:-T mezhebem: mezhebüm A

⁵ barmağında:eline A,P₂

- 6 Muḥammed nūrından 'Alī sırrından
Hakikat bahri içre gevherem men
- 7 Haṭāyīyem şehā eksüklü kulam
Kapuñda bir kemine kemterem men

250

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Her gelen dünyā menüm dir sen kadīm bünyādsan
Cümleñüñ göñlin alupsen sen ne 'aceb şayyādsan
- 2 Herkes bir yüz ile virdüñ murādın dünyāda
Hızır olan buldı hayātı bildi kim zulemātsan .
- 3 Her kimüñilen oynaduñ çekdüñ çevirdüñ çarhım
Hiç 'ārif naqşuñı duymaz ne 'aceb nerrādsan
- 4 Dünyānuñ mālī mülki gencine aldanma kim
Evveli zerk ü neşātdur āhiri şehmātsan
- 5 İy Haṭāyī sen cihānuñ cevrine şād ol müdām
Çünkü sevgüñ dōst iledür 'ışk ile üstādsan

⁶ nūrından:nürdandır A,P₂ / sırrından:sırdan A,P₂

⁷ şehā:şāha A,P₂

T63b, P₂62a, A82b, V15b

¹ göñlin alupsen ne hoş:virdüñ murādı 'aceb ne V / 'aceb:hoş A,P₂

² Herskese:Her kimün V // olan:ilen A

³ Kimüñilen:kimüñile A,P₂,V//ne aceb T; ne hoş A,P₂

⁴ Dünyānuñ mālī mülki: Bu cihānuñ māl ü mülk ü V /mülki gencine:genci rızkına T / kim: çoğ V // zerk ü neşātdur:zerk ile şaddur A,P₂ /zevk ü neşāt u V / şehmātsen:keş mātsen V,A,P₂

⁵ Sen:bu V // sevgüñ senüñ A,P₂ /dōst:yār V / iledür:ilendür A,P₂,V

Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün

- 1 Kızıl gül bāğ u bustānum ne dırsen
Fedā olsun saña cānum ne dırsen
- 2 Qarār u şabr u ārāmum tükendi
Kesildi külli fermānum ne dırsen
- 3 Eridi iligüm qaldı sümügüm
Gider tende cānum cānum ne dırsen
- 4 Hāmu derdlölere dermān bulundı
Devāsız derde dermānum ne dırsen
- 5 Hamunuñ küfr ile imānı vardur
Menüm küfr ile imānum ne dırsen
- 6 Senüñ maqşuduñ oldur kim men ölam
Helāl olsun saña kanum ne dırsen
- 7 Eger yatsam min il toprağ içinde
Dürüstdür 'ahd ü peymānum ne dırsen

T63a, P₁37b, Tİ284, İ₁19a, İ₂22a

² ab:- İ₁, İ₂

³ ab:- İ₁, İ₂ Eridi: Eridi P₁ // Bu teni terk ider canum ne dırsin P₁, L

4 Hāmu: Qamu P₁ ; Bākī İ₁, İ₂ / bu bulundu: bulunur İ₁, İ₂

5 Hamunuñ: Kamunuñ P₁; Kiminüñ İ₁, İ₂ // Menüm: Benim İ₁, İ₂

6 maqşuduñ: maqşudı T/Menüm cehdüm senüñ yoluñda olmak İ₁, İ₂

7 Ölem bir gün yatam türab içinde İ₁, İ₂

8 Haṭāyī cān ile cūn seni sevdi P₁/ Haṭāyī yem bu gün meydān içinde İ₁, İ₂

- 8 Hataiyi çün seni cân ile sevdi
Son olsun mu sultānum ne dirsən

252

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Vücūdum şehrinde buldum dūr ilen dūrdāne men
Men anı 'arz itmenem her cāhil-i nādāne men
- 2 Küfr ü imān sırrını bildim ki ma'nāda nedür
Yüzümü döndürmişem andan berü Rahmāne men
- 3 Gör nice zārı virür ol lā'neti şeytān maña
Dün ü gün la'net oğurmen la'net şeytāne men
- 4 Virse idi kanımı ol şāh u sultānum menüm
Cānumı kurbān kılayım ol şeh ü sultāne men
- 5 Men Hataiyi çekmenem gam çünki Ene-l Hāk didüm
Gezmişem Haydar tegi meydāne hū merdāne men

253

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy menüm çoğ sevdüğüm 'ālemde sultāndur bu gün
Yār eğer kabul ider cānumı kurbāndur bu gün

- ² İy âdem sen ‘âkil iseñ dünyāya virme göñül
Dünyāya viren göñül bu yolda nādāndur bu gün
- ³ ‘Alī’ni Hāk bilmeyenler kāfir-i mutlak olur
Dīni yoh īmānı yoh ol nā-müselmāndur bu gün
- ⁴ Bir göñül alar iseñ yüzüñe varmış kimidür
Bir göñül yıhar iseñ yüz Mekke vīrāndur bu gün
- ⁵ İy Hıtaı cān gānīmetdür özini tāmı gör
Dañla gün olacak öz cān tende mihmāndur bu gün

254

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ülün

- ¹ Kılunam bende şāhun göñlü bilsün
Bu göñlüm sende şāhuñ göñlü bilsün
- ² Şehi görende şād olur sivinür
Bu cānum tende şāhun göñlü bilsün
- ³ Hezārān türlü türlü senden ötrü
Ki vardur mende şāhuñ göñlü bilsün

P₂64a,A84a² dünyāya:dünyāda A⁵ Dañla:vargıl AP₂57b,A77a² şehi:seni A

- 4 Cihān hūblarınuñ içinde gördüm
Seni fūrunda şahuñ göñlü bilsün
- 5 Nice miskin Haṭāyī kimi göñlü
Alur bir ḥande şāhun göñlü bilsün

VĀV

255

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā gördüm yüzüñ ḥayrānam ol demden berü
Göz yaşında ḳan ilen ḡaltānam ol demden berü
- 2 Tā ayaḡuñ topraḡından men sa'ādet bulmuşam
İşigüñde rüz u şeb derbānam ol demden berü
- 3 Zerre idüm gün yüzüñ mihrine düşdüm nāgehān
'Ālem içre şehre-i devrānam ol demden berü
- 4 Tā senüñ rüz-ı ezelden 'ışkuña didim belī
Ahdi pozman bir sırr-ı peymānam ol demden berü
- 5 Tā senüñ āhu gözüñ gördi Haṭāyī iy perī
Mecnūnam vīrānelerdür hānım ol demden berü

⁴ fūrunda:nūrunda A

T73a,M29a,L55b,P143b,P264b,A85a,V13a

¹ yaşında:yaşından A,P₂; yaşıyla V / kân ilen:kân ile V

³ şehre-i devrānam:şüle-i derbānam V

⁴ 3ab: P₁,L / ezelden:ezelde A,P₂,M / 'ışkuña: 'ışk ile A,P₂ // Ahdi pozman: Hāḳ bilür kim P₁,L

⁵ iy perī: ḥasta dil A,P₂ // virānelerdür:virānelerde L,P / hānım:cāyım T

256

Mefû'ülün mefû'ülün fe'ülün

- 1 Nigārā neyleyim men senden ayru
Bu göñlüm hālî olmaz gamdan ayru
- 2 Vişālūñ ḥasretinden iy dil-āram
Gözümde neste gezmez nemden ayru
- 3 Kuşum pervāz ider herdem kafesden
Karar itmez meger vaşluñndan ayru
- 4 Ki senden ayru hiç yohdur hayātım
Karār ider niçün cān tenden ayru
- 5 Hatāyî gül yüzüñ hayran bolmuş
Haçan bülbül durur gülşenden ayru

257

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- 1 Yüzüñ gördüm senüñ iy yār-ı meh-rū
Göñüller āfeti ya nūr mıdur bu

T73a,P₂65a,A85b² gezmez:görmez P₂; göz A⁴ ab:-A,P₂⁵ A ve P₂'de makta beyiti şöyledir:

Meger kismet günüñde kismet olmuş

O şehri-i (düşmüş) miskin Hatāyî senden ayru

T73b,M34b,L56a,P₁44a,P₂65a,A86a,V13a¹ yā:bu P₁; mā M,L / nūr:yüz A,P₂,V,P₁L,M

- ² Hābeşdür kim misafir-i Rûm'a düşmiş
Yüzüñ şahındaki ol hāl-i hindû
- ³ Dudağüñ hasretinden hasta hālem
Ahhıtdı gözlerüm yaşın baħr-ı su
- ⁴ Gözüñden āhû teg dağlara düşdüm
Ne sihr itdi maña ol iki cādû
- ⁵ Haṭāyī dir yüzüñ hūrşide nisbet
Sözi rüşen didüm yüzüñe karşı

258

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Kim ulam gönderem sen yāre karşı
Ki artar hasret ile yre karşı
- ² Qārarım qaldı şabr ütdi ḥadden
Dü çeşmüm nergis-i bīmāre karşı
- ³ Ger uymaz gözlerüm hicrūñ gamundan
N'ola āh eylesem bī-dāre karşı
- ⁴ Ki sensiz olmışam bülbul-i şeydā
N'ola feryād idem gülzāre karşı

² hasta:teşne P₁,L; gice V / hālim:cānum A,P₁,P₂,L; gündüz V

³ kim:ki V // şahındaki: şahındaki L ; şahısıda P₁

⁵ hūrşide: hūrşid P₂,P₁ // didim:direm V,A,P₂

- 5 Yüzünde zülfünü gördüm didüm ki
İmânı bağlama zünnâre karşı
- 6 Aşıldım ‘ankebut teg iy dilâram
Mu‘anber turre-i tarrâre karşı
- 7 mi der eylegil lutfu inâyet
Yazıldur niçe karşı
- 8 Menüm çündür eger kılsañ beşâret
Hemîşe gonce nâr-ı ağıyâre karşı
- 9 Hattâyî hastadur ister vişalûñ
Dem-â-dem kıl nazar bîmâre karşı

259

Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ülün

- 1 Yüzüm sürüb varuram yâre karşı
Habîb ü münis ü dildâre karşı
- 2 Firâk-ı çîn gözlerün gönlüm apardı
İki heyva bitüpdür nâre karşı

⁷ 7, bEyyit tam okunamadığı için beyitten çıkarılmıştır.

- ³ Boyuñ serv ağacı büstān içinde
Kızıl güller açılmış hāre karşı
- 4 Rakibī göreyim nā-binā olsun
Otursun ol müdām dīvāre karşı
- 5 Lebünden şerbet içdi bu Hıtaıyī
Dā'im sermest gezer didāre karşı

260

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Kılur gamzeñ cefālar dürlü dürlü
Virür la'lüñ şafālar dürlü dürlü
- 2 İşigünde senüñ her bir gice iy şāh
Sürer yüz miñ şafālar dürlü dürlü
- ³ Aşılmış zülfünüñ her bir müyında
Menüm teg mübtelālar dürlü dürlü

T74a, L55b, P₁43b³ Serv ağacı: bir servdür P₁5 sermest: mestān P₁L56a, P₂64a, P₁44b, A85a² İşigünde: Cemālünden P₁, L / her gice: her bir gice P₂ // Sürer: Düşer P₁, L / şafālar: hayāller P₁, L³ ab: 4ab A, P₂ / Meskenin ola dafā her bir taraftan // Aşılmış: Açılmış L / müyında: müyından P₁, L // Gelübdür bī-nevālar dürlü dürlü A

- 4 Rakıbler çekdügim cefâlar için
Kılurmen bedduâlar dürlü dürlü
- 5 Harâbe gönümün içinde 'ışkuñ
Dutubdur çoğ binâlar dürlü dürlü
- 6 Haṭâyî işigünde kemteründür
Umar senden 'atâlar dürlü dürlü

HÂ

261

Mef'ülü Fâ'ilātü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 Cānum tükendi ḥasret-i cānāneyem yine
Şem'-i ruhına 'ışk ile pervāneyem yine
- 2 Zāhirde gerçi derd-i firāk oldu hemdemüm
Bâtın yüzinde yâr ile hemḥāneyem yine
- 3 Dünyâ yüzinde 'ışkla zārem direm şanem
Bir söylegil ki 'ukbāda cānāneyem yine
- 4 Dâ'im gönül kuşu ki düşer dām-ı zülfüñe
Başdan ayağa yaralı çün şāneyem yine

⁴ Rakıbinden cefâlar gördüğümce P₁,L // bedduâlar:andü'âlar A
T63b,M27b,L51b,P₁40b,P₂67b,A88a

¹ 'ışk ile: 'âşık-ı P₁,L

² derd-i:derd ü P₁,L

- 5 Tā kim Haṭāyī āhū tegi düşdi bendine
Şahrāda derd-i 'ışkıla divāneyem yine

262

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Gül yüzün kim düşmiş ol zülf-i perişān üstine
Bir bulutdur kim düşüpdür mäh-ı tābān üstine
- 2 'Ārizuñ üste düşüpdür katre katre şol 'araḳ
Şanasın şebnemdurur düşmiş gülistān üstine
- 3 Zülf-i çin olmuş-durur herdem düşer şol 'ārıza
Zulmet-i devrānı gör kim düşmiş imān üstine
- 4 Şol rak'ib dīvi gör kim kūyuña hüküm eylemiş
Şöyle kim kâsd eyler ol Mülk-i Süleymān üstine
- 5 Bu Haṭāyī yüzün üste zülfüñi görgeç didi
Zulmeti görüñ düşüpdür āb-ı hayvān üstine

T63b,L53a,P142a,P268a,A92b

² üste:üsne P₂,P₁

³ Zülf-i:Küfr-i A,P₂; Küfr ü P₁,L // gör kim:gören P₁,L

⁵ üste:üsne P₁,P₂ // Zulmeti: Zulmetin A / görüñ:gör kim P₁,L

263

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ger menümlen ol meh-i nā-mihrbānum söyleşe
Haste cismümde bu cān-ı nā-tüvānum söyleşe
- ² Men ölerden şöıra kabrim üste ger 'azm itse yār
Kabır içinde dura añuñlan imānum söyleşe
- ³ Bu kararı yoh göñül bilmen haçan arām ide
Yā meger bir gün menümlen dil-sitānum söyleşe
- ⁴ Zehr-i hicrān birle dañı fāl'im telh olmaya
Ger menümlen bir gez ol şirin zebānum söyleşe
- ⁵ Ğamlu göñli bu Hataýınün cihānda şād ola
Ger menümlen bir gün ol 'ömr civānum söyleşe

T64a, P₂71b, A ()

¹ ol meh-i nā-mihr bānum:bir gün (olA) sultān-ı ālem A,P₂// Dilde nuñqum kalmaya anuñla cānum söyleşe A,P₂

² ab:A,P₂'de şöyledir

N'ola bir gez hastasını sorsa ol rüh u revān

Gövdede ruhum revān olub revānum söyleşe

³ Yā meger bir gün: Yā meger her gün M/A,P₂'de bu beyit şöyledir.

Ger yüz ilden şöıra bir gez kabrüm üsne gelse yār

Yār ile kabrüm içinde üstüh'ānum söyleşe

⁴ ab:-A,P₂ / dañı:her dem M//bir ger: bir gün M

⁵ ab:-4ab A,P₂ Pir iken bende Hataýı nev-civān olam yine A,P₂ // bir gün:bir gez A,P₂ / Civānum :

M

264

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Gerçi hicrūñden za'if ü nā-tüvān oldum yine
Pīr iken yüzüñi gördüm nev-civān oldum yine
- ² Devr-i hüsñünde güneş teg olmuş idüm aşkār
Hicr şahrāsına düşdüm bī-nīşan oldum yine
- ³ 'Ākil idim dünyāda leyli cemālūñ görmedin
'Işk ilen Mecnūn tegi bī-hān u mān oldum yine
- ⁴ Tā ki āşub felekden görmeye hüsñüñ zevāl
İşigüñde gice gündüz pāsbān oldum yine
- ⁵ Bu Hāṭayīnün dilinde işkuñuz pinhān iken
Cümle 'ālem dilinde dāstān oldum yine

265

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Dāne-i ḥāl-i siyeh kim düşdi ruhsār üstine
Lāle-i pūr dāğdur kim düşdi gülzār üstine

T64a, M27b, L51a, P140a, P269b, A ()

¹ Gerçi: İy ki E, P1, L / hicrūñden :hicrāndan L

² hüsñüñden: hüsñüñde A, P1, P2, M, L

³ dünyāda: zāhide P1, L / görmedin: görmedim L // 'ışk ilen: 'ışk ile A, P2, P1, M, L / tegi: olup P1, L

⁴ İşigüñde gice-gündüz: Gice-gündüz işigüñde P1, L

T64a, L53b, P142a, P265a, A86a

¹ dāğdur kim: dāğ dağı A

- ² Halkalanmış zülfüniz ruhsârûn üste iy şanem
Gence beñzer kim anuñ yatmışdur mâr üstine
- ³ Tâ zâhid gördi yüzüñ kılmağı hergiz nigâh
Kâfir-i mutlakdur ol kim gelmez ikrâr üstine
- ⁴ Sanasın kim çeşme-i hayvânuñ üste geldi Hızır
Düşdi tâ hattûñ senüñ la'l-i şekerbâr üstine
- ⁵ Tâ ki vaşluñ oldu vâsıl bu Hatâyî hastaya
Bir fâbîbe beñzer ol kim geldi bîmâr üstine

266

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- ¹ Mevsim-i kış gitdi devr-i nev-bahâr oldu yine
Meclis-i geşte 'acâyîb rüzigar oldu yine
- ² Mevsim-i gül geldi vü gülşen bezendi bezm için
Dağ u şahrâ cümle yekser lâlezâr oldu yine
- ³ Sâkiyâ vakt-i tarabdur elde dutgıl cām-ı mey
Kim benefşe mest olup nergis-i humâr oldu yine
- ⁴ Geldi nevrüz u bahâr u'ıyd u devr döst-gâm
Yâr eli teg yiryüzü naķş u nigâr oldu yine

² üste:üsne P₂,L,A // kim anuñ yatmış durur:eyle kim ol geldi (çıkadıA) bir P₂ A

³ ab:-A,P₂

⁴ hayvânufî:hayvân teg P₁,L / üste:üsne A,P₂,L // la'l-i: P₁,P₂

T 64b,L50b,P₁ 39b,P₂ 67b, A 88a, M₂ob

¹ Meclis-i geşte:meclis (ü P₁, L) geşt ü P₁, L

² ab:3ab P₁, A, P₂, L / vü:gül-i A, P₂;-L // Dağ:Bağ P₂; Kuh P₁, L / cümle yekser : cümlesi hoş M

³ Vakt-i tarabdur : devr-i kadehdür M// olup : alıb M.

- 5 Ebr-i nisân cûşa geldi tökdi rahmet yağmurın
Gök yüzinden yir yüzine dürr-i nisâr oldu yine
- 6 Bağçeye seyrâne çıldı geşt üçün ol gülistân
Gül hacâletden kızardı şermsâr oldu yine
- 7 Kâmetüñlen bahs iderdi dâ'ima ol serv-i bâğ
Gör hacâletden aña menzil-i kenâr oldu yine
- 8 Gül yüziñni görelî artdı figâm kuşlaruñ
La'l iken bülbüllerüñ şavtı hezâr oldu yine
- 9 İy Haṭâyî şād olup beyt'ül-hüzünden çıḥ bugün
Bağ u bağçe sevine vakt güzâr oldu yine

267

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün 'Fā'ilün

- 1 Yâ İlâhi sen meni bî-'ışkı cānān eyleme
'İşk ilen şādam göñül derdime dermān eyleme
- 2 Müddei'len va'de kılma kılma vefā
Her yalancı yār ilen sen 'ahd ü peymān eyleme

⁶ ab:7ab P₁, L / seyrâne:seyre M / gülistan:gülizâr P₁ // kızardı: P₁, L

⁷ Kâmetüñlen:kâmetünle P₁, L, M

⁸ ab:6ab P₁, L / figâm kuşlaruñ:efgām bülbülün L; efgām kuşlaruñ P₂ // bülbüllerüñ:bülbül kimi P₁, L

⁹ u:-P₁, L,M / bahçe:cennet P₁, L; bağçe A, P₂

T65a,L49b,P₁39a,P₂67a,A87b

¹ 'ışk ilen:Derd ile P₁ / ilen:ile L,P₁ / göñül: daḥı P₁,L / derime:derdine T

² Müddei'len:Müddeyle P₂,L; müddeiler P₁ / kılma:kılma P₁ / kılmaz:itmez P₁ // Her yalancı yār ilen sen:Yārda özge kimse ilen A,P₂; Her vefāsız yār ile (bir P₁,L) sen P₁,L

- ³ Ger vişālünden meded kılmazsan iy ārām-ı cān
Gözümü giryān idüp bağrumı büryān eyleme
- ⁴ Lebleri devrinde ol gül yüzli yārun dem-be-dem
Gonceni iy bağbān gülşende ḥandān eyleme
- ⁵ Bu Ḥatāyī ḥastanuñ kılma müşevveş ḥatırın
Ağ yüz üste ol kara zülfüñ perişān eyleme

268

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Derd-i 'ışkuñ dilberā tā geldi bu cān üstine
Sanasın kim geldi 'İsā cism-i bī-cān üstine
- ² Bu cihān bağını bünyād itdi dest-i lemyezel
Sen tegi bir gül ḥaçan bitdi gülistān üstine
- ³ Server-i hindūdur ol kim geldi Rūm iklimine
Ol siyeh ḥāluñ ki düşmüşdür rüy-ı ḥandān üstine
- ⁴ Raḥat vasluñ umarken geldi hicrān zaḥmeti
İy perī niçün koyarsan derdi derman üstine

³ Gözümü: Çeşmümi P₁, L

⁴ gül yüzli: gözlü P₁ / yarufı: yarum A // gonceni: goncenün A, P₂

⁵ üste: üsne A, P₂ / zülfüñ: zülfü A, P₂, P₁, L

T65b, M20a, L54b, P₂70a, A90a, V12a

¹ tā: çün A, P₂, M, L // geldi 'İsā cism-i bī-cān : Ḥızr geldi āb-ı hayvān A, P₂, M, L; 'İsā geldi cismime cān V

² Bu: Tā V, T

³ ab: -L; / geldi: düşdü A, P₂ / ol kim geldi: ol çün düşdü M // Ya (şol M) siyeh ḥālündürür düşdü zenehdan üstine A, P₂, M

⁴ umarken: dilerdüm A, P₂, M, L, V // niçün: nişe A, P₂, M

- ⁵ Tā cemālūñ mihri düşdi bu Hataıyī gōñline
Sanasın Yūsufdur ol kim geldi Ken'an üstine

269

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Gōñlūmi çekdi şehā dāğ-ı gamuñ dağ üstine
Yine ol māhuñ firākı çekdi bir dağ üstine
- ² Zülf ü rüyuñ hatta teg hiç kimse defter yazmamış
Tā ki 'ālemde yazılmışdur kara ağ üstine
- ³ Gerçi güller çoğ biter 'ālem gülistānında lık
Gül yüzüñ teg bitmemiş hiç gülşen ü bağ üstine
- ⁴ Ağ yüzüñ üsten ol zülf-ü siyāhuñı götür
Bilmezem hamrā gülün niçün konar zağ üstine
- ⁵ Bu Hataıyī hasta-dıl herdem ümīd-i vaşl içün
Döşemişdür yüzüñi kapuñda toprağ üstine

⁵ Tā:çün A,P₂,L,M / düşdi bu:bu hasta A,P₂ // Sanasın: soyasın M
T65b,L54a,P₁42b,P₂70b,A (43a),V12a

¹ Gōñlūmi:gōñlūmūñ T // bir:bu V

² Zülf-ü rüyuñ:Zülf ü hālūñ A,P₂,L; zülf ü hāl ü P₁ / teg:-L / yazmamış:yazmadı T

³ gülistānında lık:gülistānda velik A,P₂ // bitmemiş:düşmemiş T,V/gülşen ü bağ:gülşen ü dağ
P₁,L;gülşene bağ V

⁴ yüzüñüñ üsten:yüzün (üstündeA,P₂); üstünden P₁,V,L,A,P₂ / siyāhuñı:çü şāhuñı A //
Bilmezem:bilmenem P₁,L,V / Bilmezem niçün konar hamra gülüñi zağ üstine A,P₂

270

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy ki hicrūñ bendeni zār itdi kaygular bile
Çeşm-i fettānuñ görüp hayrānam āhular bile
- 2 İstemez göñlüm meşāmı zülfüñüzden özge müşg
Müşgi neyler kimse kim öğrendi ol bular bile
- 3 Tā gözüm ol fitnelü kâş u gözüñ gördi senüñ
Geçdi 'ömrüm ah idüp ol çeşm ü ebrûlar bile
- 4 Anca ahdı gözlerümden kanlu yaşum su-be-su
Ahdı çeşmüm zevrākı her suya ol sular bile
- 5 Şi'ir içinde nisbet olmaz iy muhaddis bilmiş ol
Bu Haṭāyīnün kelāmı her ḥatālular bile

271

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

- 1 Aytum kaşuñā 'işve kıl eydür ki göz üste
Baḥdum ki görebilmez anı çeşmüñ yüz üste

T66a,L48b,P₁38b,P₂70b² müşg:bü P₁,L,P₂ // kim:-T³ kâş u gözüñ:göz ü kâşun L, P₁⁴ Anca : Ança T, L, P₁,P₂⁵ kelāmı:kelāmın P₂,TT66a,L53b,P₁42a,P₂69a,A, V12a¹ aytum:eytdüm P₂,A,P₁ / 'işve :secde A,P₂ / kıl eydür ki: kılām didi P₁,L üste:üsne P₂,P₁; üstne V // görebilmez anı çeşmün:göreyim (görmez L) ol gözi didi ki yüz P₁,L / yüz : üz T

- ² Bir tār mūyūñdur kemerūñ alta miyānuñ
Nāziklik eyle kim diye bir söz bu söz üste
- ³ İy dil yüzüñi ħak idegör yār işigünde
Tā dāmen-i dilberden anuñ düşe toz üste
- ⁴ Meyĥāre lebi istedi tā nuḳl ü kebābı
‘İşk odını yaĥub ciğerüm şaldı göz üste
- ⁵ Yār aytdı maña ‘āşık iseñ ĥasta Ĥaṭāyī
Bu cevır ü cefā kim kııuram şimdi düz üste

272

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- ¹ Tā yüzüñ üstine zülfüñ sāye salmışdur yine
‘Ārızuñ rengi gül-i ĥamrāya salmışdur yine
- ² ‘İşk -ı rüyūñdan gönül ister ĥalāş olmak velī
Cānumı zülfüñ siyeh sevdāya salmışdur yine
- ³ Çeşmüñe ĥayrān olandan birlü gönülüm iy perī
Āhū nisbet aklumı saĥrāya salmışdur yine

² Kemerūñ alta miyānuñ : kemteri teg eyle miyānuñ P₁,L /Bir zerre midur (+kim A) kemer (-A) altında miyanun A,P₂ /alta: altına V

³ yüzüñi:yüzün A / ĥhhāk:faraş P₁ // düşe:düşse P₁ /toz:doz A,P₂ / ĥab:-V

⁴ lebi : lebüñ L,P₁,P₂,V / istedi:āteşine // göz:doz A,P₂

T66b,P₂70a, A (), V12b

¹ üstine:üstünde A,P₂,V

² zülfüñ.vaşluñ A,P₂

³ aklumı:aklumu A,P₂,V

4 Şādam andan birlü kim hicründe olmuş men muḳīm
Yüz melāmet bu dil-i şeydāya salmışdur yine

5 Bu Ḥaṭāyī cānımı ḳurbān ider ol māha kim
Pertev-i mihr cemālūñ āya salmışdur yine

273

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā'ilün

1 Yār 'ışḳuñ bağrumuñ tā çekdi yüz dağ üstine
Āteş-i hicrūñ bu dağūñ çekdi bir dağ üstine

2 Men za'īf üste firāḳuñ yokladı bir dağ kim
Ol yüke kılmaz taḥammül ḳoysalar dağ üstine

3 Yüzüñ üste zülfüñi gördükce muşḥafdur direm
Bu ne ḥikmetdür ki yazılmış ḳara ağ üstine

4 Şol ḥaṭṭ ü ḥālūñ kenārında ruḥuñ iy dilrübā
Ol güle beñzer ki düşmüş tāze bir dāğ üstine

5 Bu Ḥaṭāyī çeşmi yolunda anuñ toprağ olur
Tā ayağun basa ol dilber bu toprağ üstine

⁴ olmuş men:olmuşsan A

⁵ ider:klur V

¹ T66b

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy göñül 'ışkuñda yāruñ nāle vü āh eyleme
Değme her nā-mahremi sirruñdan āgāh eyleme
- ² 'Āşkuñ imānidur yāruñ cemāli iy rakīb
Tefriçün git kārşudan ma'suķı gümrah eyleme
- ³ Çün menüm üstüme doğdı aftābüm iy kamer
Gezme bir evc-i felekde aduñı māh eyleme
- ⁴ Çün senüñ 'ışk-ı mecāzuñdan hāķikāt bulmuşam
Şimdi sen h'āhı vefā kılğıl maña hāh eyleme
- ⁵ Menzıl-i rahmanilerdür āsitānı dilberüñ
Git gil iy şeytān-ı rakīb āhengi dergāh eyleme
- ⁶ Çün vişālüñ hırmeninden bir cev olmaz hāşulum
Dāne kılma yaşımı çehremni çün gāh eyleme
- ⁷ İy Haṭāyī içdüğüñ mey āb-ı kevserdür müdām
Nüş-ı cān it bādeden bir laḥza ikrāh eyleme

T67a,M31a,L49a,P138b,P268b,A88b,V12b

¹ her:bir P₁,L / sirruñdan:sırrunda V,M

² Tengriçün:Tārı için V / karşunda:aradan P₂,A

³ üstüme:karşuma V, özüme P₁; üstümde P₂,A // Gezme:gezmegil P₁,V,L,M/ bir evc-i felekde:sen değme felekde A,P₂ / felekde:bu felekden V / aduñı:adını V

⁴ ab:6ab P₁,L / Çün: Ta M/ışk-ı mecazañdan : ışkuñ mecazunda M/ 'ışk-ı: 'ışkuñ P₁,L // kılğıl maña h'āh:kıl dilberüm h'āh V

⁵ ab:4ab P₁,L

⁶ ab:5ab P₁,V / hırmeninden : hırmeninde M

⁷ ab:6abV // it bādeden:kıl bāde-i P₁,L kıl bādeden V

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- ¹ Ḥayālūñ meskenidür cān içinde
Yine Yūsuf n'ider zindān içinde
- ² Gözüm içinde ol 'aks-i cemālūñ
Güher nisbetlüdür 'ummān içinde
- ³ Yüzüñ şahnında ol şekker dudağıñ
Gülistāndur gül-i handān içinde
- ⁴ Rakibi koymağıl kapuñda neyler
Bu kāfir Cennet-i Rıdvān içinde
- ⁵ Haṭāyī görmemişdür kāmētūñ teg
Ḥırāmān-ı serv hiç bûstan içinde

T67a,M32a,L53a,P₁41b,P₂69b,A89b,V5a

¹ Ḥayālūñ ; cemālūñ V/ meskenidür:nisbetidür P₂,A // Yine:Gine V,P₁,A / nider:durur V; neyler A

² Gözüm içinde ol:Gözüme irişe A,P₂/ cemālūñ: hayalūñ M; Gözüm içinde 'aks-i dāne-i cemālūñ P₁ // nisbetlüdür:nisbet-durur A,P₂

³ şahnında ol: şafhasında P₁; şafhında L,: şahnındadır A,P₂; schminden T,M // Gül-i handān-durur bostān içinde P₂; Güle nisbet-durur bostān içinde A,

⁴ Rakib-i koyma kapuñdağı gıdergil A,P₂ // Neyler kafirlere Rıdvān içinde A,P₂

⁵ hiç:bir A,P₂

276

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Gel gönül pir isteyelüm bu kadîm erkân ile
Gerçek oldur Hâk yolına vara baş u cān ile
- 2 Cānı terkin kılmayan cānāne vāşıl olmadı
Kul gerek kim mahrem ola Hâzret-i sultān ile
- 3 Kahrına şükreyle gel kim Hâk saña rahm eyleye
Hem karın olmuş ezelden küfr ü din imān ile
- 4 Öldüren sen dirgüzin sen sahlayan sensen Hâkīm
Yoh imiş bir senden özge āyet-i Qur'ān ile
- 5 Bu Hıfāyī tā ezelden 'ışkuña yoldaş idi
Gönlünü şād eyleyendür sen keremlü hān ile

T67b, P₁38a, V12b, Tİ₃₀₄, İ₂31a

¹ Gel: İy V / pir:-İ₂ / bu:bir İ₂ // oldur:oldı İ₂ / Hâk yolına vara: Dōst yolunda vire İ₂ // isteyelüm: isteyelü V, T

2 Canı terkin kılmayan: Canını terk itmeyen İ₂ // gerek:gerekdür İ₂ /kim: ki V

3 gel:tā İ₂ // Hem:Çün İ₂

4 dirgüzin: dirilden V ;dirgüren İ₂ /Öldüre dirilde sahlayan sensen hâkīm P₁, L// sahlayan:saklayan İ₂ // Var mıdır bir senden özge āyet burhānile İ₂

5 idi : İmiş İ₂ // keremlü hān ile lütf idüb ihsān ile İ₂ /eyleyendür: eyleyübdür P₁, V;eyleyüb sen İ₂

277

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Yāre yār olmağ dilerseñ gayrī sen yār isteme
Cān u dilden geçmemişseñ yūri dildār isteme
- 2 Vār u varlıg virmeyince şahā varmaz var imiş
Sen özūñi şāha dapşur dağı gel var isteme
- 3 'Āşıkuñ ma'suk yüzidür kıblesi hem Ka'besi
Sen yüzūñi şāha döndür kıble dīvār isteme
- 4 Bu cihānuñ bağçesinde hārsız gül mi olur
Tikeninden korhar isen yūri gūlzār isteme
- 5 Ey Haṭāyī yār yolına cānuñi itğil fedā
Geç bu dünyā şöhretinden sen onı var isteme

278

Mefā'ilūn Mefā'ilūn Fa'ülūn

- ¹ Meni ser-geşte hayrān eyleyen şāh
Göñül tahtını vîrān eyleyen şāh

T67b, L49b, P₁39a, V3a, E, 11b¹ yūri: yiri P₁2Vār u varlıg virmeyince şāha varılmaz imiş P₁, V, L // Sen özūñi: Varlığını V / dapşur dağı: tapşurgıl V3ab:4ab V / ma'suk yüzidür: ma'sukımı hem T / yüzidür: yüzi P₁ / kıblesi: kıblesi ve P₁ // üzini şāh: yüzüne kıbleye V

4korhar isen : korharmı sañ V

5 yār yolına: şāh yolunda V / onu: anı V

T68a, L55a, P₁43a, P₂65b, A86b, V5a, İ₂28a¹ Meni sergeşte: Beni sermest ü İ₂ / tahtını vîrān: şehrinde (şehrineL) seyran A, P₁, P₂, İ₂; tahtını seyran V

- ² Meni rüsvā idüp salduñ cihāna
Gam ilen zār u giryān eyleyen şah
- ³ Musahh̄ir eyledi cümle cihām
Yezīd kavmin müselmān eyleyen şah
- ⁴ Özi bülbül olup gülzāre gezdi
Meni daşharuda zār eyleyen şah
- ⁵ Ene'l- Hāk çağıran Mansūr dilinde
Yine Mansūru ber-dār eyleyen şah
- ⁶ Hāsan ilen Hüseyni Kerbelāda
Yezīd eliyle kurbān eyleyen şah
- ⁷ Çıh̄aran Yūsufu çāh-ı belādan
Mısır tahtında sultān eyleyen şah
- ⁸ Hatāsız yüzlere yüzi güneşdür
Yine güneşni pinhān eyleyen şah

² ab:3ab/Meni rüsvā: Beni bednam İ₂ /saldun:saldı T // Gam ilen : Didemni L,P₁,P₂,A,V,İ₂.; Dū çeşmim İ₂/ giryān:hayrān P₂

³ eyledi:eyleyen A,P₁,P₂,L; eyledüñ V, İ₂

⁴ ab:- İ₂ gülzāre gezdi:bağçeye girdi P₁,L; gülzāre girdi V // daşharuda zār: daşharu hayrān P₁,L / kapusunda meni zār eyleyen şah V

⁵ Çağıran : çağırup A,P₂,V,İ₂ / dilinde ; donunda V ; diyende A,L//eliyle:elinde V

⁶ ab:-A,P₂* 6ab:3ab P₁,L // eliyle:elinde V

⁷ Çıh̄aran:Çıhardı A,P₂ // tahtında:şehrine A,P₂

⁸ ab:-8ab V/yüzlere:gözlere P₁,L//güneşni:güneşi ; V

- ⁹ Be-deşt-i erzene bend kurandan
Divi der-bend ü zindân eyleyen şah
- ¹⁰ Hatâyî senden efgân idesüdü
Haşr divânında divan eyleyen şah

279

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ülü Fā'ilün

- ¹ İy bende ger cihānda penāhuñ İlāh ola
Kemter kuluñ maķāmı senüñ pādişāh ola
- ² 'Āşık odur ki da'va iderse bu sözine
Kıanlu yaşıyla çehre-i zerd-i güvāh ola
- ³ Mîhrābı var o zahidüñ amma ki 'āşıkā
Ma'sukınuñ ayāğ izi kıble gāh ola

⁹ Bu beyt nüshalarda oldukça farklıdır L ve V'de şöyledir
Güneş teg zāhir olmuşdur gözünde
Cihān bağıñ gülistān eyleyen şah
Yine A, P₂, P₁'de işe şu şekilde geçmektedir.
Hatâyî subh u şam sen şāhı çağır
Gine (ki A,yine E,P₁,L) mahşerde divān eyleyen şah
// divânında:gününde V/
Hatâyî geçme gündüz şah çağırur
Haşr divânında yarın mahşerde İ₂

¹⁰ ab:4ab A,P₂; 7ab P₁,L, 9ab V/ T hariç bütün nüshalarda bu beyit "Bedeşt-i erjene Selman Fāris-i/ Alib aslan elinden kurtaran şah"tır /aslan elinden:elinde aslan P₁* A,P₂,V'da 6. P₁,L'da 8 beyit şu şekildedir. Ger urgana gine berd giryānı Salib derbend ü zindān eyleyen şah A,P₂ (Div bendgirani / Anı derbend u zindan eyleyen şah V) ** div bendi ağzını / Divi derbend ü zindān eyleyen şah P₁)

* Bu şiir L,P₂,A ve İ₂'de 11 beyittir. Metinde yer almayan sekizinci beyit şudur.

Ger urgana gine bend girānı
Salib derbendü zindān eyleyen şah

T68b, L4b, M17b, P₁4a, V12b

¹ bende: bende ger M

² 'Āşık odur ki ma'na eger olursa sözine P₁, L/iderse:iderse bu M // yaşıyla:yaşına P₁,L

³ o:-P₁; ki L // izi:tozu P₁,V,M,L

⁴ Bed-*h*^vāhım ola cümle cihān çekmezem melāl

Çün ol şanem menümlen eger nīk-*h*^vāh

⁵ Başdan ayağa bende *Ḥaṭāyī* ḥaṭāludur

Zāhid ḥaçan ḥublārı sevmek günāh ola

280

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

¹ Yine bī-pervālīgı yād itdügiñ ya'ni ki ne

Olur olmaz sözi bünyād itdügiñ ya'ni ki ne

² Her seher tā şām olunca dapmazam çün raḥatı

Bendeni kaygudan āzad itdügiñ ya'ni ki ne

³ Guşşa vü derd-ü firaḳ ilen eya şīrīn mişāl

'Āşıkı dağlarda Ferhād itdügin ya'ni ki ne

⁴ Yüz gez ölsem dünyada birdem maña yoḥdur vişāl

Firḳatünde ömrümi bād itdügin yani ki ne

⁵ Seng-i dil yāruñ elinden āh idüben dem-be-dem

Yaḥa yırtup bāş açup dād itdügin ya'ni ki ne

⁴ ola:olsa P₁, L // menümlen:menümle P₁, L

⁵ başdan :başla M / bende:bolsa P₁, L;besi bu M

T68b, V15a

¹ bī: bā V

² dapmazam: tabmazam V

- 6 Olmuşam hicründe gecden çürümüşdür üstüh'an
Dirliği de maña bir ād itduğıñ yani ki ne
- 7 Tā ki feryaduña yetmez luṭf idub al şāh-ı ḥüsn
Ey Ḥaṭāyī munca feryād itduğıñ yani ki ne

281

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Gonce teg la'lüñi ḥandān itdigün ya'ni ki ne
Lāle teg bağrumnı pürkân itdigün ya'ni ki ne
- 2 Kāra zülfün ağ yüzün üstinde efşān eyleyüb
Göñlümi gamdan perişān itduğın yā 'ni ki ne
- 3 Kılmak için taze ḥüsnün bağın iy serv-i revān
Gözümü kūyuñda gıryan itdigün ya'ni ki ne
- 4 Tökmek için kanımı başum kesüp her dem-be-dem
Şehsuvāрім 'azm-i meydān itdigün ya'ni ki ne
- 5 'Āşıkun vaşlı ile bir dem göñlüñi şād itmeyüp
Bu ḥarāb ābādı vīrān itdigün ya'ni ki ne
- 6 Gülşen içre cilvelenmişsin yine geşt itmege
Cān kuşın dutmağa seyrān itduğıñ ya'ni ki ne
- 7 Bî-tevkîf her belā oğın ki atsañ her yaña
Sen meni karşıda kalḥan itdigün ya'ni ki ne

- 8 Ger yüz il kūyında cān virmeyeli yoh her dem saña
İy göñül sen munca efgān itdigün ya‘ni ne
- 9 Ayağūñ yüzinde dirlik istedüm men öl didūñ
Müşkilimni bile āsān itdigün ya‘ni ki ne
- 10 Dil kuşına dāne-i hāl üste dām itmiş saçuñ
Yā Rab anı bend-i zindān itdigün ya‘ni ki ne
- 11 Çünki kılurduñ maña miñ tavır ilen cevır ü cefā
‘İşkuñı göñlümde mihmān itdigün ya‘ni ki ne
- 12 ‘Ārızuñı zūlfünüz birlen hicāb idüp mūdām
İy güneş yüzüñi pinhān itdigün ya‘ni ki ne
- 13 Mıhr ilen rahm itmeyüben kahr birlen öldürüp
Bendeye lutf ile ihsān itdigün ya‘ni ki ne
- 14 İstemişdūñ katlimi cān müjde virdüm merdāne
Gözi göñlüñi peşimān itdigün ya‘ni ki ne
- 15 Gonça gül handān olup nergisle susen bitmege
‘Ārızuñ bāğūñ gülistān itdigün ya‘ni ki ne
- 16 Pürde senden keşf idüp iy verd-i aḥmer yüzüñi
Bülbüli ‘ālemde destān itdigün ya‘ni ki ne
- 17 Çünki cān virmezsen iy ‘ömrüm bu cānsız cismüme
Suy-ı la‘lūñ āb-ı hayvān itdigün ya‘ni ki ne

- 18 Vargıl iy bād-ı şabā ol ‘ anber-efşān zūlf ü rû
Bu kamer devründe devrān i itdigün ya‘ni ki ne
- 19 İsterem güldükce gāmdan kurtarasın rahm idüp
Gün bugün derdüm firāvān itdigün ya‘ni ki ne
- 20 Leşger-i ‘ışkuñ gönül çek üstüme her dem dilberā
Cāna gönölünü talān itdigün ya‘ni ki ne
- 21 Hālūñi fūlfūl yüzūñ gül leblerūñ mül iy sanem
Haṭlaruñdan deste reyḥān itdigün ya‘ni ki ne
- 22 Baḥre döndi çevreñüz eşkümden iy āyîne-rû
Göz yaşdan bile ‘ummān itdigün ya‘ni ki ne
- 23 Seyr iderken mürğ-i dil bāğ-ı ruḥuñda bend idüp
Ānı dir çāh-ı zeneḥdān itdigün ya‘ni ki ne
- 24 Çalmağ içün başumı tob eyleyüp meydān ara
Hav idüp zūlfūñi çevgān itdigün ya‘ni ki ne
- 25 Çünki zulmetden çıkarmaz gönölümü şem‘-i ruḥuñ
Sen anı şem‘-i şebistān itdigün ya‘ni ki ne
- 26 Men gedāya çünki yoḥdurur rahmūñ iy cān ‘ışkuñı
Gönölümün taḥtında sultān itdigün ya‘ni ki ne
- 27 ‘İyd yüzünçün şehā müjgān oḥıylan cānumı
Kaşlaruñ yayına kurbān itdigün ya‘ni ki ne
- 28 Ma‘den yüzünde bir ḥokḫa dehānuñdur dişūñ
Leblerūñ tārīfini mercān itdigün ya‘ni ki ne

- 29 Aldı Zemzem Ka'be-i vaşluñ şafāsından gözüm
Tûf-ı dil derdine dermân itdigün ya'ni ki ne
- 30 Her sûtunuñ kasr-ı bāğ dilde cân mikdârını
Nisbet-i hannân ü mennân itdigün ya'ni ne
- ³¹ Bu Hıta'yî gönlünü iy nergis-i cādū-nigār
Özüñe sihr ile hayrân itdigün ya'ni ki

282

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy gönül kūyında me'vā kıldıguñ ya'ni kı ne
İtlerin kūyında gavgā kıldıguñ ya'ni kı ne
- 2 Sākin olmağ Ka'be-i Kuyında yegdir dilberün
Her gerekmez yire pervā kıldıguñ ya'ni kı ne
- 3 Kanlu yaşımı yüzim üste revân idüp müdām
Rāz-ı pinhānum hüveydā kıldıguñ ya'ni kı ne
- 4 Gönlümi kılduñ müşevveş bir tükennüz fikr ilen
Bu perişân zülfi sevdā kıldıguñ ya'ni kı ne
- 5 Eşk-i hüyuñun bahre döndi çeşmesinden çeşmüñiz
Su-be-su yaşımı deryā kıldıguñ ya'ni kı ne

³¹ T69b

- 6 Vechûn eyyâmında bu baht-ı siyâhımuñ şehâ
Nisbetüni leyl-i yeldâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 7 Her dem iy leyli nigârım bendeni Mecnûn tegi
Vâlih ü ğamgîn ü şeydâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 8 İstedüm kûyında cân virem şehâ tâ hayr idüp
“*İnne emhalhüm*” rüveydâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 9 Hâk-i pâyuñda meni ednâdan ednâ eyleyüp
Özüñi a‘lâdan a‘lâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 10 Öldirem dirdüñ bugün dañla meni çıhduñ hilaf
Bilmezem emrüz u ferdâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 11 Levh-i dilde bile teskîn dapmış iken ğamları
Bir dahı yañlışdan inşâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 12 Çünki rahmuñ yoh mezârım üstine bir daş idüp
İy vefâsız anı tuğra kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 13 Gül yüzüñ evrākını gülşende handân eyleyüp
Bülbül-i mahzûnı güyâ kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 14 Asmağ içün cânımı bir kıl ilen iy nev-nihal
Serv teg kıddüñi peydâ kıldıguñ ya‘ni kı ne

- 15 Çünkü dilden yohdurur meylün men dil-ḥastaya
Merḥabā ehlā ve sehlā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 16 Çāk idüp gün teg garībāmı her dem gözine
Şubḥ dem yüzünı peydā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 17 Çünkü devr itmez ayağı meclis-i ‘uşşak ara
Leblerün cām-ı muşaffā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 18 Kudretidür şāni ‘pākün āña insān dime
Sen anı manında eşyā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 19 Leyli zūlfün ḥayālī ‘ışk ilen Mecnūn tegi
Meskenünı küh u ve şahrā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 20 Secde kılmagcün diler sen kaşları mihrābını
Özünı sen ehl-i takvā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 21 Vālidinün ma’nisin yād eyleyüp her dem-be-dem
Cāhid vū elfazında fenā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 22 Ayağı tozunda ol serv-i revānün ey gönül
Virmek içün cān müheyyā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 23 Sidre birlen mūntehāya kadrini teşbih idüb
Kadrini ve’l-Ṭur-ı Sinā kıldıguñ ya‘ni kı ne

- 24 İsteridüm kırtulam güldükçe bir bir guşşādan
Gün bugün derdim müsennā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 25 İşigüñde bî-nevāya iltifatuñ kem kılup
Hüsn ilen özüñi ğarrā kıldıguñ ya‘ni kı ne
- 26 İy Haṭāyī ḥāq ilen yeksān olup ol mah içün
‘Azm-i sevdāyı süreyyā kıldıguñ ya‘ni kı ne

283

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Her kime sencileyin bir perīves yār ola
‘Aql u hūş u ḥān u māmından daḥı āver ola
- 2 Başına her kimsenüñ düşse saçuñ sevdāları
Terk idüp dünyāmı ‘ömründen daḥı bî-zār ola
- 3 Sen tegi ‘ālemde olmaz ger olursa dilberā
Bu gözi cādu şıfat hem kaçları mekkār ola
- 4 Derd ü ğam geldükçe senden şad olurmen dilberā
Göreyim añlar menüm göñlümde ber-ḥūr dār ola

- 5 Kıla dönmüşdür vücûdum miḥnet-i cevruñ çeke
Sağ gezen düşmenleruñ bu bende teg bimâr ola
- 6 Hem-demuñ dâ'im rakib olmuşdur iy gül yüzli yâr
Ḥânde bir gül bitse lâzımdır yanında ḥâr ola
- 7 'İşkuña her kim giriftâr oldı iy kâfir niçe
Şeyḥ Şan'ân teg bilüne bağlayun zünnar ola
- 8 Vaşl ilen şâd eyle kurtar dürlü gamlardan meni
Derd-i hicrânuñ çeken ki bu dil-i efkâr ola
- 9 Var mıdur bir kimse yâ Rab ehl-i uşşak içre yâr
Bu Ḥaṭâyî hasta-dil teg 'âşık-ı dîdâr ola

284

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 İy yüzüñ güldür lebüñ çün gonçe-i ḥandândur yine
Büy u müyuñ 'âşıkı küfr ile imândur yine
- 2 Anca efgân itdüm iy dürr ü melâḥat sensizin
Çeşme-i çeşmümden aḥan baḥr-ı 'ummândur yine
- 3 Tâ gam-u hicrânuña düşdüm vişâlünden ırağ
Gamlu gönülüm hicr ile çün beytü-l aḥzândur yine

⁵ düşmenleruñ bu bende teg: düşmenüñ teg göreyim V

⁸ kurtar dürlü gamlardan: kurtarur bu yohlardan V

⁹ hasta-dil: hasta V

T72a, L51a, P140a, P269a, A 90b

¹ yüzüñ:yüzü P2,A // Büy:Rüy A,P2,P1

² ab:P1,T,L

³ ile:ilen A,P2

- 4 Yüzüñi zâhid neden *Sebû'l-Mesânîdür* dimez
Şafhasıñda yazılı hem nûr-ı Kur'ândır yine
- 5 Şol perîşân zülfüñi tâ görmişem iy ruh'ül-Ḳudüs
Derd ü hasretten menüm göñlüm perîşandur yine
- 6 Dün dimişdün menden özge yâre virmişsen göñül
Men Ḥaṭâyî ḥaṣṭa ḥâlim bu ne bühtândur yine

285

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 İy göñül şıdkıla her kim şâh ilen yoldaş ola
Yüz gerek döndürmeye her nice kim yoldaş ola
- 2 Yolu ger daş ola ger yâr ola ger oḡ u kılıc
Mürşidinden dönenin ma'nide ismi lâş ola
- 3 Kûl gerek tanıda öz doğruluğun hak yolına
İ'tikâdın azmaya ger bây u ger kallaş ola
- 4 İy göñül cehd eylegil doğru olagör şâha sen
'Âkıbet kalbi çıhar her kimse kim kallâş ola

⁴ Safha-i hüsnüfe yüz yıl nûr-ı imandur yine A,P₂

⁵ ab:4ab T,L / iy:-A,P₂

⁶ dimişdin:dimişsin A,P₂ // Men:Bu P₁,L / ḥastahale: ḥasta ḥâlim A,P₂
T72a, L4b, P₁4a, V12b

¹ ilen:ile L,V,P₁ // döndürmeye :döndürme P₁

² Yolu ger: yol eğer V // yâr:nâr P₁

³ tanıdı:tanıya P₁, L / öz: -P₁ / doğruluğun:doğruluğ L / yolına:yolını P₁

⁴ eylegil:eyle kim V // kallaş:kalmaş V, P₁,L

- 5 İy Haṭāyī şıdkıla bu şāh ayağına gelen
‘Ākıbet bir gün gümānsız halk içinde baş ola

286

Mefā‘lūn Mefā‘lūn Fa‘ūlūn

- 1 Egildüm secde kıldum ḥandāne
Nüş itdüm şerbetinden kâna kâna
- 2 Zehī devlet beşāret men gedāya
Yüridüm uğradum dürli dükkāne
- 3 Şarrāf olan bilür güher bahāsın
Mübah olmuşdurur pîr ü civāne
- 4 Erenler āsmānuñ direğidür
Direk yerden dayanur āsmāne
- 5 Ululuğ isteriseñ kulluğ eyle
Ayağ bir bir basarlar nerdübāne
- 6 Cihānı açdı sultān Ḥaydar oğlu
İrişdi gāziler kevn ü mekāne
- 7 Yüridüm bāguna kıldum teferrüc
Erenler yatağı naqş-ı cihāne

T72b, P₁39a, M22 a

³ Sarrāf olan bilür: Bilür sarraf olan P₁, L / Şarraf olan kişi güherni tanır M

5 ab:- M/basarlar: basallar P₁, L

6 Gāziler irişdi : Gāziler uğradı M

7 Yüridüm: Yolukdum P₁

8 Sürer: Miner P₁, L, M/şah:şehri M // bu: bir L, P₁

- 8 Sürer Düldül çalar Şah-ı zülfikârı
‘Aliden kaldı bu darb u nişâne
- 9 Hataî em bugün meydân içinde
Şâhuñ medhin oğurum dervişâne

287

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Gül ağaçdan bitdi geldi şâha yoldaş olmağa
Sırr-ı şâh idi ezelden geldi sırdâş olmağa
- 2 Yüregi dâğ olmayınca bağı kanlu la’l teg
Hiç kimüñ haddi yohdur kim kızıl baş olmağa
- 3 Halik sırrı devrinde Muhammed nûridur
Kırmızı tâc ile geldi ‘âleme fâş olmağa
- 4 İsmi İsmâ’ildür hem zât-ı emirü’l-müminin
Yüzünü görgec hâric râzıdur daş olmağa

288

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Hâk Te‘âlâ çaldı bir saykâl bu gözüm yaşına
Gönlümüñ sevdâsı yohdur ‘âlemüñ gavgâsına

⁹ Medhin : Vaşfım M

¹ P₂68b, A89a

L52b, P₁41b, P₂66b,

¹ çaldı bir saykal:bir saykal çalsaydı P₂ // ‘âlemüñ:bu cihân P₁,L / gavgâsına:pervâsına A

- ² Niceler dünyāya geldi niceler dahı gelür
Bir bekā yurdını dutup yok digil fenāsına
- ³ Cān u baş terkin kılup tecrīd ol gavvās ilen
Elbette kim uğraşur ol gevherüñ deryāsına
- ⁴ İy gönül tā'rif eyle gāzilerden al du'ā
Şah diyüpdür yarlıgaram kul kuluñ duāsına
- ⁵ Cānuñ şükrāne vir başuñ ile çarḥ oynagıl
Tanıyup nefsuñi çalgıl Kā'beteyn'ün tāsına
- ⁶ Nesne kim Hāḫdan gelendür andan olgıl bī-günah
İy gönül var şādkām olgıl Hāḫkuñ cefāsına .
- ⁷ İy Hāḫāyī gel bu fāni dünyanuñ terkini kıl
Giç bunuñ kāl u kıylinden şāh digil safasına

289

Mefā'ülün Mefā'ülün Fā'ülün

- ¹ Şehā kılğıl teraḫḫum men gedāya
İşigünde yitürgil bir nevāya

² dünyāya geldi: geldi cihāne P₁,L // yurdını dutup: yurdın dutuben P₁,L / digil: gelür P₁,L

³ ab: P₁,L / baş: dīl A

⁴ ab: 3ab P₁,L / tā'rif eyle gazilerden: tevāzu' idüp al gazilerden P₁,L // diyüpdür: eydür ki P₁,L / kul: kuluñ: kulu kul P₁,L

⁵ ab: P₁,L

⁶ ab: 4ab P₁,L / Her ne kim gelürse Hāḫdan afa āmin bī-gümān // İy gönül sen şad ol kām-ı Hāḫkuñ cefāsına P₁,L

⁷ ab: -5ab, P₁,L / gel: P₁,L, Ti / fāni: yalancı P₁ // bunuñ: onuñ P₁,L / şah digil: şad ol P₁,L
P₂71a, A90b

- 2 N'ola hüsniñ zekâtı buse virseñ
Za'ifem derdmendem men gedāya
- 3 Dışüñ incü gözüñ nergis lebüñ la'l
Senüñ ol hoş cemālüñ beñzer aya
- 4 Hümāyün kasruñızdan şāh-ı hūbān
N'ola salsañ menüm üstime sāye
- 5 Senüñ cevründen iy sultān-ı 'ālem
Hatāyī bāş alur varur Hıtāya

290

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Kaṭı müştāk idüm sen meh-likāya
Göñül gördü gözüñ düşdü hatāya
- 2 Şu demden kim senüñ gördüm cemālüñ
Giriftār olmuşam yüz miñ belāya
- 3 Düşüpdür 'anber efşān kākülünden
Senüñ tā ol gül-i hamrāya şāya
- 4 Menüm vāyemi tā virmezsen iy dōst
Salupsen 'āşıkı āh ile vāya
- 5 Hatālu kuluñam rahm iyle iy yār
Hatāyini bıraḥmagıl hatāya

291

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

- 1 Gene 'azm eyledi gönlüm gider ol şāh-ı a'lāya
Vücūdum 'ışkı mahv oldu semek teg düşdü deryāya
- 2 Vücūdum şehrine girdi velāyet şāhını gördi
İkilik kal'asın yihdı ulaşdı zāt-ı yektāya
- 3 Gel iy gönlüm sefer eyle bu gün yevmü'l hidāyetdür
Cihān u cāmı koy fil-cümle gitsün külli yağmaya
- 4 Gözi yağmacılar geldi meni yağmaladı küllī
Elümden varlığım aldı götürdü ānı şāhraya
- 5 Şehā minnet şehā minnet bu gün yevmü'l-hisāb oldu
Ma'ārifler hesāb virdi münāfık kaldı ferdāya
- 6 Haṭāyī tā seni gördi vücūdun ser-be-ser gezdi
Çü şāhuñ kulların gördi yüzün hāk itdi ol pāye

292

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

- 1 Çeşmüme geldi şehā naṣṣ-ı hayālün bu gice
Kıldı aşüfte meni zülf ile hālün bu gice

P₂66a, A19 b⁶ kulların:kulları P₂ / yüzün:üzün A¹ P₂71b

- 2 Düşde gördüm men sevdā-zede çīn çīn yapuſur
Boynuma silsile-i zūlf çü daluñ bu gice
- 3 Riſte-i cānumı ſevk odına pervāne kimi
Yaḥdı tā vaqt-i ſeher ſem'i cemālūñ bu gice
- 4 Kıldı sevdā ile peyveste-i za'if iy meh-i nev
Tenümi ſol ḥam ebrū-yı hilālūñ bu gice
- 5 Gözlerüm yaſını her suya çü su kıldı revān
İſve vü nāz ile ol serv-i nihālūñ bu gice
- 6 Munca kim āh u figān eyledi bir gün sanma
ſormaduñ ḥasta Ḥaṭāyī nice ḥālūñ bu gice

293

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Menem sultān-ı ālem cān içinde
Yirüm vardur ḥamu canān içinde
- 2 Oḥuyurlar oñu bahr ile bürde
‘Irāk u Şam u hem Şirvān içinde
- 3 Gel iy ṭālib maña cānuñ fedā kıl
Ki geçmişdi günüñ hicrān içinde

V 5a

² Şam: Rum V³ cānuñ: cānum V

- 4 Gönülde küfr ü imân dopdoludur
Yakîn bil küfri var imân içinde
- 5 Şeri' atdur tarîkatdur hakikat
Ma'rifet bir güzindür cân içinde
- 6 Bu gün çevgân-ı ışk aldum elüme
Gelmişem toğ çalam meydân içinde
- 7 Hataî em özüm Şah Haydaroglu
Bu mihri görmesi serdar içinde

294

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fa'ülün

- 1 Biz ol cân-ı yegâne öz yegâne
Ne bilür bizi her nâşî bigâne
- 2 Bize sâki dolu sundu kadehini
İçüben esriyüp olağ divâne
- 3 Tâlibün menzili bize dükkandur
Nişân-ı pîrüz hem olur bî-nişâne
- 4 Divaneyüz divâneye kalem yoh
Bize ne saç u sakal ne hod nişâne

- 5 Ḥaṭāyī'nūñ nefesin işidenler
 Sa' âdet onlardadur ger inâne

295

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mef'û'lû Fâ'ilün

- 1 Çeşmüñ atanda gamze meger cân diler yine
 Cellâdı gör ki tökmek içün kân diler yine
- 2 İster rakıḫ vaşl-ı dehānuñ hayālünü
 Ol divi gör ki Mülk-i Süleymān diler yine
- 3 İster gönül nûş ide ka'külüñ zülālünü
 Ol Hızırı gör ki çeşme-i hayvān diler yine
- 4 Zülfüñ yüzüñ kenârunı dutmuşdurur velî
 Kâfir çerisi gâret imân diler yine
- 5 Miskin Ḥaṭāyī kapuña geldi 'inayet it
 Vaşluñ gedâsı vâye iḥsan diler yine

296

Mefā'ülün Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 Eyā gönül kuşu dirler bahar imiş maña ne
Bisāt-ı 'ıyş u 'aceb rüzgār imiş maña ne
- 2 Dīyerler oldı dil-i leyli zülfüñe Mecnūn
Deminde ol dağı bir bī-karar imiş maña ne
- 3 Ahıtdı yaşımı devrān baturdı kânıma el
Raķīb elindeki dest-i nigār imiş maña ne
- 4 Lebūñ zülāline süzdü tükendi 'ömrü 'azīz
Hayāt-ı Hızır eger pâyidar imiş maña ne
- 5 Bu baht-ı bed ki menümdür Haṭāyī ol şūḥı
Ġam ehline diyeler gam-gūsār imiş maña ne

297

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Nefesi ehl-i dilūñ gevher-i cāndur bilüne
Nuṭkımız kudret-i Haḫ rūḥu revāndur bilüne

L52a, P140b

2 Diyerler oldı dil-i: dirlerdi oldı dili P₁, L4 süzdü: söz L; susız P₁

5 diyerler: diyeler L,

- 2 Ma‘rifet gevherinüñ kânına ma‘den ola gör
Üşte bu genc ü hünere ‘ilm ü nihândur bilüne
- 3 Şerbet-i Hâkdan içen ‘ışk eri âzâd olur
Eyle serbest olanuñ küfri îmândur bilüne
- 4 İstedi âb-ı hayât çeşmesi kim irdi Hızır
Ol virür doğru haber cümle ‘ayândur bilüne
- 5 Ele girmez hânı ol esrük divâne ‘âşık
Lik ol ma‘şukanuñ derdi dermândur bilüne
- 6 Kavlî yalançı ile olma musâhib çek elüñ
Hemdem olmağ div ile külli ziyândur bilüne
- 7 İy Haţâyî sen Hakkı tanı özinde sâkin ol
Dağı söz söyleme var bu söz ‘ayândur bilüne

298

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

- 1 Çîn düşüpdür çîn saçundan yüz tümen çîn üstine
‘Anberin çîn çîn düzetmiş müşg-i perçîn üstine

P139b

² genc: ilm P₁/ ‘ilm ü : genc-i P₁4 İstedi âb-ı: İşte ol âb-ı P₁// doğru: cümle P₁5 ab:-P₁7 Sen Hakkı: Hakkı sen P₁ // dağı söz var söyleme söz bu ‘ayândur biline P₁L54a,,P₁42b,P₂67a,A96b¹ Çîn:çî P₂,L / saçufidan:saçufî ol P₁,L // ‘Anberin:‘anber A,P₂

- ² Bir hırāman-ı serv kâmet girdi nesrîn dirmege
Avuc ilen doldur benefşe saç gülçin üstine
- ³ Bir perî peykerî gördüm cân fedâ kıldum aña
Eyle nazikdür ki dutmuş rengi bâçin üstine
- ⁴ Ger dilersen leyli teg yüzüñ gören Mecnûn ola
Ay tegi kaldur nikâbuñ gün teg açıl üstine
- ⁵ Bu Haṭâyî gönlüñi yağmaya virdü çin için
Çin çerisi basdı Rûmı geldi Mâçin üstine

299

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- ¹ Cihâni bâğ u bustan eyleyen şâh
Gül ü gülşen gülistân eyleyen şâh
- ² Dudâgun zevkine gül ile lâle
Yine bülbülni destân eyleyen şâh
- ³ Budır fazl-ı tebârek sun'ı kudret
Yine faşl-ı zemistân eyleyen şâh

² nesrin:ismin L; reyhan P₁,L dirmege:virmege P₂,P₁ // Avuc:oh A; avucufu P₁ / saç gülçin:saç bu gülçin

P₁,L

³ peykeri:peykerni P₁,L /cân fedâ kıldum aña:cânı kıldum aña sarf P₂ // Eyle:şöyle P₁,L; dutmuş rengi bā-

çin:kılmış çin ü maçin P₁, L; dutmuş iki mâçin A

⁴ ab:3ab P₁,L // teg açıl:tegi Çin P₁,L

⁵ Bu:İy A,P₂ / göflünü:göflünüz A,P₂ / virdü çin için:virdüñ hüsn ile A,P₂

¹ L54b

- 4 Budır burc-i mehi ez nūr-ı ferāh
Bahārı hurremü'l-van eyleyen şah
- 5 Şeriat yolına sābit Haṭāyī
Ṭarīkat 'ilmin ihsān eyleyen şah

300

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 'Ayn Allāhım ayn Allāhım ayn Allāhım
Gel imdi Ḥaḳḳı gör iy kūr gümrah
- 2 Menem ol fāil-i mutlak ki dirler
Menüm hükümümdedür hurşid ile māh
- 3 Vücūdum beytu'llāhdur yakın bil
Sücūdum sañadur şām u sehergāh
- 4 Yakın bil ehl-i ikrāruñ yanında
Yir ü gök cümle Ḥakdur olma gümrah
- 5 Velāyet bağınuñ bir meyvesidür
Ḥaṣan üze anı her dest-i kütāh
- 6 Dilersen ḥaḳḳı Ḥaḳḳa vāşıl itmek
İrişdi fi maḳām-ı mim Allāh

- 7 Ulüvv-i pāk üze seyrān iderken
Ḥaṭāyī uğradı bir gence nāgāh

301

Mefū‘ilün Mefū‘ilün Mefū‘ilün Mefū‘ilün

- 1 Diyār-ı ‘ışka sulṭānam dilā men de zamanumda
Vezirümdür ğam u ğuşsa oturmuş iki yanumda
- 2 Firāk u āteş u derd ü elemeler bağrumı yaḥdı
İlikler kara şu oldu eridi üstüḥ¹ ānumda
- 3 Men ol şebbāz-ı kūhsāram baş eğmem kulle-i kafa
Nice ‘anḳa kimi yavru uçurdum āşiyānumda
- 4 Men ol canbaz-ı ser-bazam felek fevkindedür dārum
Nice Ḥallāc-ı Manşūrı yürütdüm rīsmānumda
- 5 Hemān el arḥası yirde cihānuñ padişāhıdır
Ḥaṭāyī hep geçen serden ḳadem koyan nişanumda

YĀ’

302

Mefū‘ilün Mefū‘ilün Fa‘ülün

- 1 Men ol mest likāyam geldim imdi
Hemīşe bā ḥüdāyam geldim imdi

¹ İ₁ 33 a

¹ men : ben İ₁ // oturmuş : oturur İ₁

² yoḥdı : yokdı İ₁

⁵ arḥa : arḳa İ₁

- 2 Meni zinhâr sen bir ğayr bilme
Hemân ol dil-rübâyam geldim imdi
- 3 Cihân içinde bir ‘âkil meni bil
Men ol şıdk u şafâyam geldim imdi
- 4 Münâfik cânına bâ dârb-ı şemşîr
Bu gün hâkdan belâyam geldim imdi
- 5 Muhibbûñ Hakkına iy ehl-i diller
Bu gün bir cân fedayam geldim imdi
- 6 Ze ğayr Hâk meni bigâne bilgil
Be hâzret âşinâyam geldim imdi
- 7 Meni bilgil hemîşe vâşıl-ı Hâk
Ze ğayr Hâk cüdâyam geldim imdi
- 8 Muğarib ehli çün evc-i felekden
Be-ma‘nî çün hümâyam geldim imdi
- 9 Öküş cânlar içün cân olmağa men
Haṭâyî cân fedâyam geldim imdi

T74a,M31b,L57a,P144b,P275a,A93b,V13a

² ab:5ab M, 4ab, P1,L / bir:iy M / bir ‘âkil:iy gafil: P1,V,L // Men:Hem A,P2

³ ab:P1,L; 3 ab:2 ab T

⁴ ab:3ab, P1,L; 3ab M /Münâfik cânına bâ:Hâric boynuna (hakkına L,M) bir P1,L,M

⁵ ab:4ab M; 6ab A / Mûhibbûñ:Muhibler P1,L,M / hakkına:cânına T / diller:dirler P2,A

⁶ ab:2ab P1,L,M / bilgil:bilün P1,L,M; bilmiş P2,A; bilmen bile V

⁷ ab:-P1,L,M / vâşıl-ı Hâk:vâşıl-ı vâşıl V

⁸ Be : Bu T

⁹ Öküş:Yüküş P1,P2,L

303

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā 'ışkuñı tende sahlaram cānum kimi
İsterem mihrüñi cān tāhtında sultānum kimi
- ² Yasemen teg ruhlaruñ gördüm eyā ruh-ı revān
Yaşlarum gözden revān oldı yine kānum kimi
- ³ Kaddüñi cān bağçesinde isterem her dem-be-dem
Çeşme-i çeşmümde beyt-i serv-i hırāmānum kimi
- ⁴ İncimen derdüñden iy gönlüm alan nāzik şanem
Vardurur mihr lebüñ göñlümde dermānum kimi
- ⁵ İy Haṭāyī işidüp herdem menüm feryādumı
Nāle kıldı ne felekler āh u efgānum kimi

304

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Āşdı zülfüñ teg gamuñ şol kadd-i bālādan meni
Rūy göster māh meni kurtār bu sevdādan meni

T74b,M24a,L65a,P151b,P273a,A91b

¹ 'ışkuñı tende: 'ışkuñı tenimde P₁,L / tende:bende M² Yasemen:Tā semen A,P₂ // Yaşlarum gözden:gözlerimden yaş P₁,L³ ab:4ab P₁,M,L / her:men M // beyt-i :şol P₁,L⁴ İncimen:İncimem L // lebün:ruhuñ A,P₂

T75a,M38a,L67b,P153b,P278a,A, V13a

¹ zülfüñ teg:zülfünden V // Meh yüzüñ göster mafia kurtar bu sevdadan meni P₁ / göster:görset V, günün A / māh meni:mahumı P₂; māh men M,V

- ² Mîhr-i rûyuñ meh tegi qarşumda dutmuş ol perî
İy felek dūr itmegil ol hūsn-i zibādan meni
- ³ Zāhida virme naşihat ‘ışkı men terk eylemen
Va‘zilen korhutmagıl emrüz u ferdādan meni
- ⁴ Göz yaşum duzhānesi ahdı gamuñdan oldı bahır
Vaşl ilen dutgil elüm kırtār bu deryādan meni
- ⁵ Bu Hatāyīnūñ yiri oldı gamuñdan dağ-ı hicr
Kırtāra vaşluñ meger bu kūh u sahrādan meni

305

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Haste cānum olmaya sen sevgülü cānān kimi
Hoqqa-i la‘lūñi görem derdüme dermān kimi
- ² Eyle kim zulmāt içinde aftāb olur ‘ayān
Küfr-i zülfuñ arasında ruhlaruñ imāñ kimi

² meh tegi:kaddüñi A / dutmuş ol:durmuş ey V, dolmuş M

³ eylemen:eyleyem T / ‘ışkı men: ‘ışk meni V // va‘zilen:Vāizā P₂,A;vā‘zıla V,P₁,L / emrüz u: sen rüz-
u V / emrüz u ferdādan:bu hūsn-ü zibādan A

⁴ duzhānesi ahdı:duzhānesin ahdı P₁ / gamundan: gamundi A,T; gamdan L // ilen:ile V,P₁,L / elüm:-
L

⁵ Bu Hatāyī teg gamundan zār kıldı dağ-ı hicr P₁ /yiri:yirün A
T75a,M24b,L65b,P₁51b,P₂73b,V13a

¹ Hasta : Haste M /cānum:göflümde M / olmaya:bulmaya P₂; olalı M // la‘lūñi:la‘lūñi A,P₂ /
görem:gördüm P₁,P₂,L,V,M

² kim:ki V // Küfr-ü:Rüy u (u-L) L,P₁ arasında:arasından M / ruhlaruñ:küfr ile P₁,L

- 3 'Ārızınuñ nisbeti vaşfin cihānda söylerem
Gülşen-i Cennetde bitmiş şol gül-i handān kimi
- 4 Külbe-i Ya'kuba nisbet meskenüm boldı harāb
Tā ki senden ayru düşdüm Yūsuf-ı Ken'an kimi
- 5 Bu Haṭāyī virdi evsāf-ı haḳikatden haber
Tā gözüm gördi cemālün süret-i rahmān kimi

306

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā hicründe kimdür dīde giryān olmadı
Āteş-i 'ışkuñda herdem bağı büryān olmadı
- 2 Gül yüzüñ 'azmine dün gitdüm gülistān geştine
Senden ayru hār boldı gül-i gülistān olmadı
- 3 Tā senüñ hürşid-i ruhsāruñı gördüm çeşmüme
Bir bulut oldı kamer ol mäh-ı tībān olmadı
- 4 Munca kim gördi seni zāhid yüzüñi sivmedi
Lā-cerem ol kāfirün göñlüñde imān olmadı

³ 'Ārızınuñ nisbeti: 'Ārızuñ nisbet ü (nisbetini V) V,P₂,A; 'arızuñ teg nisbet P₁,L // Gülşen-i Cennetde:Gülistān içinde P₂; Gülşenin içinde V; Bağda bir gül M /şol:ol P₂,M

⁴ boldı:oldı P₂,M

T75b,M30b,L63a,P₁50a,P₂77a,A44b, V13a

¹ Dilberā:Dilberüñ P₂,L,M / hicründe:hicrānda P₁ / kimdür:her kim L; kim ki V,P₁ / dīde:-P₁// 'ışkuñda her dem: 'ışkı içinde V,M

² 'azmine:şevkine P₂,A / gitdüm:gitdi V // ayru: özge L (ayru L) / boldı:oldı P₁

³ gördüm:göründü V // Bir : pür M/ oldu:boldı V / ol:şol A,P₂

⁴ Munca:Nice P₂,A / kim:ki V / gördü seni zāhid:zāhid seni gördü P₁,P₂,A,L

- ⁵ Bu Hataîyi 'ışkuña niçün halâyık ta'n ider
Ol mehi kim gördi kim hüsine hayrân olmadı

307

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dilberā gül görmedim gülşende ruhsāruñ kimi
Mihr ü mäh olmaz felek yüzünde ruhsāruñ kimi
- 2 Ger siyehdür dünyāda ley ile zulmāt ü şeb
Olmaya bunlar siyāh ol turre-i tārūñ kimi
- 3 Al ilen aldı menüm gönlümni menden duymadum
Sihr içinde görmedüm ol çeşm-i mekkāruñ kimi
- 4 Şormuşam kand ile şekker lezzeti hoşdur velī
Ol dahı şirin degül la'lü şekerbāruñ kimi
- 5 Bu Hataîyi hastaya niçün vefālar kılmađuñ
Yohdurur mihrüñ tegi gönlünde ikrāruñ kimi

⁵ Bu:İy P₂,A / niçün:P₁ // ol:şol A,P₂ / kim hüsine: hüsñ ile ki T / kim 'ışkuña P₁

T75b, P₁51a, V13a

² şeb: siyeh P₁;şebe T// bunlar:böyle P₁

3 ilen : ile P₁ / menden : andan V / duymadum : dönmedüm V

5 Vardur mihrüñ gönlünde derde derbāruñ kimi P₁ / mihrüñ tegi:senüñ dahı V/kimi:teg V

308

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā menüm gül yüzlü yārum 'azm-ı seyrān eyledi
Lāle teg hicri yarası bağrumı kan eyledi
- ² Tā ki kıldı bir nazār ol dilrūba yarum menüm
Nice uşşāk ehlini ser-mest ü hayrān eyledi
- ³ Tā ki dün gülzār içinde bir tebessüm kıldı yār
Ağzı piste gonceni gülşende handān eyledi
- ⁴ Dāma şaldı cān kuşın şadpāre kıldı dilleri
Tā kamer yüzinde ol zülfün perişān eyledi
- ⁵ Āferin ol dil-rübāyī nāzenin dildāre kim
Bu Haṭāyīye vişālin luṭf u iḥsān eyledi

309

Mef'ülū Fā'ilātū Mef'ülū Fā'ilün

- ¹ Cānā cihānda olmaya mehrū senüñ kimi
Mehrūda dahı gelmiye nīkū senüñ kimi
- ² Kandır menüm susızlıgım iy āb-ı la'l-yār
Girmez elūme dünyāda bir su senüñ kimi

T76a,M30b,L63a,P150a,P276a,A94a,V13b

¹ hicri:hicrān P₁,M,L² menüm:mafiā P₁,L // Nice:Munca A,P₂,P₁,L³ Tā ki dün:Dün gice P₂,A; nagehān P₁,L⁴ Dāma:Dām T / kuşın:kuşu A,P₂ // yüzünden:devrinde A,P₂ / zülfüft:zülfü P₁,L

T76a,P273a,A92a,V13b

¹ Mehrūda:mehrū P₂ / nīkū:nīk u V² susızlıgum:susalıgum V / yār:bār A,P₂ // su:mu V

- ³ Aḥsen-i cemāl-i ḥüsnüñe kim baġbān-ı ḥasen
Gülşende görmedi bet gül-rū senüñ kimi
- ⁴ İy zülfü dōst dünyāda dur hem oturma kim
Düşmez dimaġa ‘anber-i ḥūş-bū senüñ kimi
- ⁵ Gıtme Ḥatāyi çeşmiden iy ‘aks-i kıdd-i yār
Nemnāk yirde bitmeye kırgu senüñ kimi

310

Mef‘ülū Fā‘ilātū Mefā‘ilū Fā‘ilūn

- ¹ Tā gördi gözlerim seni iy ḥüsn ilen ġanī
Mecnūn mişālī ‘aqlum ilen görmedüm seni
- ² Kuyuñdan özge mürġ-ı gōñül dutmadı maḳām
Bülbül ne yire vara görüp taze gülşeni
- ³ Yüzümni ḥāk-i pā kıluram āsitānına
Tā kim dege yüzüme sa‘ādetlü dāmeni
- ⁴ Ḥūblar cihānı cümle dutarsa eyā şanem
Cān olduğunca men daḥı terk eylemen seni

³ görmedi bet-i:görmedim bite V

⁴ dōst:yār V

⁵ çeşmiden:çeşminden V

T76b,M23b,L68a,P154a,P275a,A93a,V13b

¹ mişālī:mişāl P₁,L,M / ‘aqlum ilen:aqlumla P₁,V,L/görmedüm:görmedim M // seni:meni P₂,V

² maḳām:karar M,L,P₁, P₂, A, V,P₂ // yire:yirde M / görüp:göre P₁, P₂, L/taza:tā ki V / gülşeni:gülistan P₁, L,A

³ kıluram:kılur men V / kim:ki V / sa‘ādetlü:sa‘ādetle P₁

⁴ ab:-P₁,L / cümle:-A // daḥı men daḥı V

- ⁵ Gitmez Haṭāyī cev̄r ile kapuñdan iy perī
Gülşen bilürmen ol ser-i kuyuñda külheni

311

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Dilberā 'ışkuñda men teg kimse meşhūr olmadı
Yā senüñ teg ḥüsnine hiç kimse mağrūr olmadı
- ² Cevr ilen bāğ-ı behiştı kıldılar ta'rīf līk
İşigüñ teg cennet ü ḥüsnüñ kimi ḥūr olmadı
- ³ Tā ki 'ışkuñ gelmedi şāhā bu göñlüm tahtuna
İy şanem şehr-i vücūdum Beyt-i Ma'mūr olmadı
- ⁴ Nūr-ı 'ışkuñ dilberā göñlüme tā kim düşmedi
Zulmet-i gönlüm ivi 'ālemde pürnūr olmadı
- ⁵ Hāk-i pāyuñı Haṭāyī tā ki çekdi çeşmüne
Görmedin bu devleti düşmen gözi kör olmadı

⁵ kapuñdan:kapuñda P₁,L

T76a,M23a,L64a,P₁50b,P₂77b,A94b,V15a

¹ Dilberā:Dilberüñ V / yā senüñ:Yar sen V

² Dünyā vü'ukbāda hūrlar (ḥūrī M) kıldılar ta'rīf-i müşğ (līk M) A,P₂,M // Cennet ü:Cenneti V / kimi:tegi A,P₂

³ ab:4ab M // İy şanem şehr-i vücūdum: Bu vücūdum şehri hergiz A,P₂P₁,M,L

⁴ Nūr-ı:çünkü M / göñlüme:göñlümde P₂,M // göñlüm ivi:göñlüme ol T

⁵ Görmedin bu:görmedi ol P₁,L / Bu sa'ādetni görüp düşmen gözü kör olmadı M

312

Mef'ulü Fā'ilātü Mef'ülü Fā'ilün

- ¹ Ol dil-rübā ki tende çekermen cefāsım
Virmen cihāna şemmece zülfi bahāsım
- ² Munca du'ā kılur bu gönül kılmaz iltifat
Ol bī-vefā meğer kim işitmez du'āsım
- ³ Hayrān u vālih oldı bu gönülüm ale'd-devām
Bir katla tā ki gördi anuñ hūb likāsım
- ⁴ İy dil tabībe sorma 'ilācın bu derdümün
Dünyā hekīmi bilmeye 'ışkuñ devāsım
- ⁵ İhlās-ı dilden āyeti te'viz oğur müdām
Yad eyle gec cihānda Hatāyī hatāsım

313

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Yoğdurur 'ālemde bir dāh hūsn ilen yārum kimi
Yā cemāl ehlinde kim var ol cefādarum kimi

T77a, M23b, L68b, P₁54a, P₂76b, A94a¹ tende:bende P₁ // şemmece zülfi:zulf ü şikenci A, P₂, şemmece zülfüñ M³ hūb: huş P₁⁴ 'ilācın:'ilācı P₁, L⁵ dilden:dilde T, dilinde P₁, L, M; eyledi A // cihānda Hatāyī: Hatāyī cihānda TT77b, M24a, L66a, P₁52a, P₂77a, A42b¹ dah:deh P₁, M / ilen:ile P₁, L, M // cemāl:vefā A, P₂, M / kim var:kimdür A, P₂, P₁ / cefādarum:vefādarum A, P₁, P₂, M, L; ola dildarum P₁

- ² Hasretinden kaddinüñ eyle za'if olmuş sükût
Yıl esende titreşür bu cism-i bīmārum kimi
- ³ Tā ki dün meclisde ney feryād u zārum diñledi
Ağlaşur bağrın delüp bu nāle vü zārum kimi
- ⁴ Ebr-i nisāndan soruñ ahvālını kim ol dahı
Kaṭre kaṭre yaş töker çeşm-i güherbārum kimi
- ⁵ İy Haṭāyī gerçi hūblar çoğdurur 'ālemde lık
Olmaya bir dilber ol şūh-ı sitemkārūm kimi

314

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ İy meni ḥayrān iden derḥā'āb gördüm men seni
Ne perī ne ādemī mehtāb gördüm men seni
- ² Göreli mihr ruḥuñ çeşmüm münevverdür menüm
Dünyāda ḥurşid-i 'ālem-tāb gördüm men seni
- ³ 'Işkunūñ deryāsına gark olmuşam gavvās teg
Bahır-ı dilde lü'lü-yi sayrāb gördüm men seni

² Hasretinden kaddinüñ: Hasretiden kaddüñ P₁ / eyle:şöyle P₂, A / olmuş:oldı P₁, L, M // bu cism-i bīmārum: sol gövdede yarum A, P₂

³ feryād u zārem: feryād u nālem T // bağrın: bağrım A, P₂ / bu: sol A, P₂

⁴ çeşm-i güherbārum: bu çeşm-i ḥunh'arım T

⁵ hūblar çoğdurur: çoğdur dilruba P₁; çoğdur hūblar M // Olmaya: Bulmadum A, P₂; Bolmadı M

- 4 Yüzüñ üste göz ilen kâşuñi tâ kim görmişem
Kıble-i ‘uşşâk içün mihrâb gördüm men seni
- 5 İy Hataî dilberüñ hurşid-i tabândur meger
Kim bahanda didesi pür-âb gördüm men seni

315

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 İy melek şüretlü insan iy güneş yüzlü perî
Görmedi ‘âlemde merdüm bir senüñ teg dilberi
- 2 Şanma ancag müşge virdi bu siyeh rûhğ saçuñ
Meh yüzüñ kıldı hecl bağlarda verd-i ahmeri
- 3 ‘İşkuñâ düşen gönüller şanma kim âbad ola
Onlaruñ şehrin harâb itdi firâkuñ leşgeri
- 4 Oldı sahrâda yerim insân içinde dūr olup
Tâ ki gördi gözlerüm sen âhu gözlü dilberi
- 5 Uşbu ma‘nâdan Hataî hür söyler hüsnüñi
Kim lebüñ peymânesi bahş eyler âb-ı Kevseri

⁴ üste:üsne P₂,P₁ / göz ilen: göz ile A₂P₁,P₂ // Kıble-i:Cümle-i P₁

⁵ İy:Bu P₁ / dilberün:dilberi P₁ // Kim bahanda didesi: Bahduğımca didesi P₁,L; Bağa gonce A₂P₂,N

¹ T78a

316

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ İy şanem yoluñda bu 'ālem fedādur cān dahı
Bil ki kıldur hüsñüñe 'ālemde her sultān dahı
- 2 İy perī hüsñüñe insan nice hayrān olmasun
Gökde ser-gerdān olupdur ol meh-i tābān dahı
- 3 Ay güneş hüsñüñ senūñ bir uca yitmişdür bugün
Ayağūñ altında toprağ kimidür keyvān dahı
- 4 Mevc-ı 'ışkuñdan senūñ ğark olmuşam bir bahre kim
Gözlerim yaşı kañında katredir 'ummān dahı
- 5 Nice yanmasun Hıtañyī 'arızuñ hicrinde kim
Ğarķa-i hūn oldu cevrenden gül-i ħandān dahı

317

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

- ¹ Bu şürāhi dilber-i ra'nā kimidür ķāmeti
Rūh teğ her kim ki rāhın iķer artar rahatı

¹ T78a

T78b,M24b,P274a,A92b,V4b

¹ rūh teğ:rūhını P₁ /ki rāhın iķer:iķerse rāhı M; iķer:iķe P₂,V /rahatı:onuñ rahatı P₁

- 2 Vaşfinu şerhin dimekde nuṭkı yoḥdur kimsenüñ
Hak hümāyun eylemiş bezm içre sâhib-i devleti
- 3 La‘l ü cevherden muraşsa ‘kılmış anı Hak temām
Bu sa‘âdetden müdām ı kimseden yoḥ minneti
- 4 Giceler meclis içinde oturur ol ser-firāz
Eyle mihmāndur ki ‘ānuñ her cānda vardur izzeti
- 5 İy Haṭāyī dimegil anuñ şarābın sen harām
Sīnesine nūr teḡ dolmuş İlāhuñ rahmeti

318

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Dem-be-dem yol gözlerem ol sevgü yārum gelmedi
Kalmışam kış miḥnetinde nev-bahārum gelmedi
- 2 Hayli müddetdür ki men tā ayru düşdüm yārdan
Görmek için ḥadden ötdi intizārum gelmedi
- 3 Tā ki gördüm uyḥuda men ol perişān zülfüñi
Yerine andan berü şabr u kararum gelmedi

² Vaşfinuñ: Vaşfinuñ P₂, V, P₁, M, / dimekde: diyende P₁/nuṭkı: haddi P₁, P₂, V, A, M

³ cevherden: cevherdür M / muraşsa: muşab‘a A // sa‘âdetden müdāmı: sa‘âdet Hak‘dan V ; sa‘âdetden makāmı

A, P₂ / kimsenüñ: kimseden A, P₂, M; olmuş V

⁴ Giceler: oturur A, P₂ / oturur: her gice A, P₂ // Eyle: şöyle A, P₂ / ki: -V, T, M / yerde vardur: canda vardur A, P₂, V / ‘izzeti: ḥürmeti M

T78b, M32a, L63b, P150b, P276a, A41a, V15a

¹ sevgü: sulu M // miḥnetinde: zahmetinde V

² men tā :tā men P₂, A, M / Hayli müddettür ki men yarumdan ayru düşdüm V // için: çün P₁, L

³ uyḥuda men: men uyḥuda, uḥuda m P₁, M // andan: ondan P₁, L

- 4 İhtiyārum gitdi elden cān u dilden el yudum
Çün menüm cān u gönülden ihtiyārum gelmedi
- 5 Hastadur miskin Haṭāyī bir miṣāl-i ‘andelīb
Hüsn bağında cemāli gül-‘izārum gelmedi

319

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 ‘Aks-i sāyendür vücūdum iy saçı zıll-i hümāy
Nişe kim sen pādişāhsan men kapuñda bir gedāy
- 2 Kevkeb olmışdur benim çeşmüm cemālün görmeye
Bir nazar doğgıl gözüm karşısına iy yüzü ay
- 3 Ol mehūñ ‘ışkuña düşdüm ta‘na kılma zāhidā
Dönmezem ‘ışkuñ yolundan çün maña Hāk kıldı tāy
- 4 Tā ezelden var menüm gūşumda ‘ışk āvāzesi
Çalma iy muṭrīb daḥı meclisde ‘ūd u çeng ü nāy
- 5 Bu Haṭāyī oldı Mecnūn dağa düşdü āhū teg
Nāşihā dağdan omı ürkütme kılma hūy u hāy

⁴ elden:menden A,P₂,V/yudum // Çün:Ol T,P₁,M,L; bu V / cān u :cām V / gönülden:dilimden L; dilimdir P₁

⁵ cemāli:cemāl M,L

T79a,M32b,P₁55b,P₂72a,V13b, L70b

¹ Nişe:Nice L

² menüm çeşmüm:gözüm ister A,P₂; menüm cismüm M // doğgıl:durgıl P₁, L ; kılğıl V / karşısına:karşısında P₁

³ Dönmezem:kaçmazam T,V,P₁,M,T,L/ ‘ışkuñ yolundan: ‘ışkı yolında A,P₂ / çün maña Hāk: Hāk maña çün V/tayı:-T

⁴ ‘ışk: Hāk L // ud u çeng:çeng u ud P₁,V,L

⁵ oldı Mecnūn:Mecnūn oldı P₂ // omı:-P₁; omı L

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Hiç senüñ teg görmedüm bir dilber-i hūrī perī
Serv boylu lāle yüzlü gonce leb meh peykerī
- ² Tā seni gördi gözüm oldum özümden bī-ḥaber
Ḥande gördi gözlerüm bilmen senüñ teg dilberi
- ³ İşigüñ Rıdvān özüñ hūrī cemālündür perī
Ruhlaruñ Cennet boyuñ Ṭübā dudaguñ Kevşeri
- ⁴ Merḥabā iy dilber-i Şirāz u şūḥ Mülk-i Çīn
Söyledi her kim seni gördüyse Allāh-ü ekberi
- ⁵ Kaşlaruñ ḵanımı tōkdi su kimi ütdüñ revān
Ḥancaru gidersin iy ḥunh^üāre dilber ḥancaru
- ⁶ İy Ḥaṭāyī şol Ḥuten Tūrkü saçınuñ şemmesi
Nāfe-i şahrāya şaldı belki müşğ ü 'anberi

T79a,M26b,P₁55a,P₂76b,A58b,V13b¹ hūrī: hūr u A,P₂,V,P₁,P₂; hūr-i M // lāle yüzlü gonce leb:gonce leblü lāle yüzlü P₁,M² oldum özümden:oldı özünden P₁ / gözlerüm bilmen:göz bilmen bir P₁ /cemālündür:cemālūñ ravżanı (sı V) P₂,V,M,A⁴ çīn: ḥūsn P₁⁵ Āşıkı öldürdüñ iy cān su gibi (kimi P₁)olduñ revān A,P₂,P₁ /'Aşıkı öldürdün iy dōst su kimi kān alduñ revān M⁶ ü:-T

321

Mefā'ülün Mefā'ülün Fe'ülün

- ¹ Maña derd ü belâlar yahşî geldi
Saña zevk ü şafâlar yahşî geldi
- ² Saña huş oldu yaruñ yâr boldı
Maña ol aşnâlar yahşî geldi
- ³ Senüñ yüz kıymetüñ bir pula düştü
Maña bu pür bahâlar yahşî geldi
- ⁴ Men ol pervâne teg hasret odında
Saña Şem'u ziyâlar yahşî geldi
- ⁵ Saña cevır u cefâ bolsun müsellemler
Maña ehl-i vefâlar yahşî geldi
- ⁶ Hataî vaşla yetdi hüsn ü tahkîk
Saña yârdan hatâlar yahşî geldi

T79b,M30a,L64a, P₁51a,P₂75b,V13b¹ Maña:Saña T,V,M / Saña :Maña V,T,P₂,M² boldı:oldı P₁,L // ol:şol P₁,L³ ab:5ab P₁,L; 4ab:M,L kıymetüñ:kısmetüñ V /Maña bu:Bu derde P₁,L; bu dürr-i pür M,P₂,V,T P₁,P₂,M ve L'de olan 3. beyit şöyledir.Sen olgıl derd ilen (ile L,P₁) gamdan ki maña

Lebi derde devâlar yahşî geldi

⁴ Men:Sen P₂,M / pervâne teg:pervâne em P₁ pervâne bu V / hasret: 'ışk // Saña:Maña V,M⁵ Saña:Maña P₁,L / cevır ü cefâ:derd ü belâlar V / bolsun:olsun P₁ // Maña:Sana P₁,L⁶ ba:-P₂,N / vaşla:vasl L / hüsn:çin P₁,L,M,T // hatâlar:'atâr V

322

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Tā ki ahşam vakti gördüm iy bet mehrū seni
Gündüzün tā şām olunca isterem her sū seni
- ² Tā ki sen gitdün menüm karşımdan iy serv-i revān
Dem-be-dem ister revān olup gözümde sū seni
- ³ Geldi yüz miñ dürlü sevdā-yı perîşān başuma
Hānde gördi gözlerüm iy turre-i hindū seni
- ⁴ Yā Rab ol çehreñ ne tāze verd-i ahmerdür senün
Gül kızarmış hacāletinden lāl idüpdür sūseni
- ⁵ İy Haṭāyi sen ne bülbülsen ki bağ-ı ravzada
Görmemişdür bağbān der gülşen-i Minū seni

323

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Ay cemālündür senün İlāhi nūruñ mazhārı
Üşte Beytu'llāh kaşuñ mihrabı kaddün minberi

T77a, M24a, L67b, P₁53b, P₂72b, A48 b¹ Gündüzün: gündüzi P₁² serv-i revān: arām-ı cān P₁, LT79b, P₁54b, V13b, M31a¹ üşte : üşde M/kaşuñ : saçuñ V

2ab : 3ab M/Sen: Bes M

3 ab : 4 ab M / gögü : gökni M

4 4ab:2abM, Rum iklimini : Rum-u iklimi V

5 felekni : felekde M / dur ideri : M

6 serv-i cemende : servi cemenden P₁ / iy şanem : bir naZar V

- 2 Sen niçük şun-ı' Hüdâsın iy melek yüzlü beşer
Yüzüñi görgeç oğur uşşak Allāhu ekberi
- 3 Tā yaratdı yir ilen gögü Te'ālā şanehu
Görmedi hiç kimse sen teg dilber-i meh-peykeri
- 4 Çın çerisi şanasın kim dutdı Rüm iklimini
Tā yüzüñ gerdine düşdi zülf-i müşgü anberi
- 5 Rüz u şeb ay u güneş gerd felekni dur ider
Şeb-i çerağ olmuşdur istersen bütünüñ aḡteri
- 6 Kāmetüñ pest eyledi serv-i çemende iy şanem
'Arızuñ kıldı hacil bağlarda verd-i aḡmeri
- 7 Dünyāda herkim kılar bir pādşāhuñ hıdmetin
Bu Hıtaıyī bendedir şıdk ile şāhuñ çākeri

324

Mef'ulü Fā'ilātü Mefū'ilü Fā'ilün

- ¹ İy gül yanağlu leblerüñe cān disem yiri
Zülfüñe küfr ü yüzüñe imān disem yiri
- ² Şordum tabībe derdüme dermān bulunmadı
Bu derd-i 'ışka la'lüñi derman disem yiri

T80a,M₂₁b,L70a,P₁55b,P₂73b,A,56a V14a

¹ zülfüne:Zülfüñi A,P₂

² la'lüñi:derdüñi P₁

- ³ Kim işigüñi yaslana devlet bulur müdām
Ol āsitāne sāye-i sübhān disem yiri
- ⁴ Bir mur hastanuñ ki kapuñda maķāmı var
Men ol maķama Mülk-i Süleymān disem yiri
- ⁵ Buldı Haṭāyī zikri cemālūñde nūr-ı Hāk
Saḥn-ı ruḥuñmı şafha-i Kır‘ān disem yiri

325

Fā‘lātūn Fā‘ilātūn Fā‘lātūn Fā‘ilūn

- ¹ Tā seni gördüm nigārā dil maña yār olmadı
Gerçi yār oldu velikin yār-ı gāmḥār olmadı
- ² Gerçi şirin leb cihān mülkinde çoḥdur bī-şūmar
Hokḳa-i la'lūñ kimi hergiz şeker-bār olmadı
- ³ Gül-i gülistān içre çoḥdur nāzik u zibā velī
‘Arızuñ teg iy şanem hiç gülde ruḥsār olmadı
- ⁴ Ḥande kim ma’suk ola kuyuñda vardur çoḥ rakīb
Ḥansı güldür kim anuñ yanında bir ḥār olmadı

³ ab:4ab P₁,L,M /Kim işigüñi:Her kim ki P₁,L / yaslana:yastana A,P₂,V,L,M yastanadur P₁

⁴ Bir:Bu V,P₁,L,M

⁵ Zikri:zikr-i P₁, M,L / ruḥuñmı:ruḥuñfa P₁,L

T80b,M31a,L63b,P₁50a,P₂72b,A91b

¹ dil:ol P₁,L; kim M

³ gülistan içre çoḥdur:gülistanda bugün T,M /nāzik u zibā:nazik (dürür M) ra‘na A,M // iy şanem hiç gülde gülzār ; hiç gülde gülzār:gülşende gülzār M; hiç gülde ruḥsār L,Ti

⁴ anuñ:onun P₁,L

- ⁵ Tā seni gördü Haṭāyī vālih ü şeydāyidür
Hansı gözdür Haḫ yüzün görgeç ki bī-dār olmadı

326

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

- 1 Ğamuñdan gözlerim 'ummān degül mi
Vişālūñ cān içinde cān degül mi

- 2 Yazılmış hatt ü hālūñ bī-mürekkeb
'Acāyib şüret-i raḥmān degül mi

- 3 Eger Tevrat eger İncil ü Zebūr
Be-hük-m-i enbiyā Furḫān degül mi

- 4 Eger derviş eger mīr ü selāṭin
Bu biş gün dünyada mihmān degül mi

- ⁵ Cihāna 'ışk ilen 'üryān gelenler
Gidende hem yine 'üryan degül mi

- 6 Bu günün fırsatın dañlaya viren
Yoluñda cahil ü nādān degül mi

⁵ yüzün:yüzi P₁,L / görgeç ki: gördükçe A,P₂; gördi P₁

T80b, V14a

3 enbiyā:evliyā V

⁵ hem yine : yine hem V

7 Günüñi :Gidenüñi T //

- 7 Günüñi hoş geçür miskin Haṭāyī
Gelen devrān ‘aceb devrān degül mi

327

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- ¹ Dünyā vü ‘uqbāda birdür yār dutmañ yār iki
Yār iseñ iy ğamlu göñlüm dutmagıl zinhār iki
- ² Zülfüñi yüz üssine gördüm halkalanmış söyledüm
Genc birdür üste niçün yatmış şehmār iki
- ³ Kuşānur göñlüm ser zülfüñ hayālin dermiyān
Gör niçük kāfirdür ol kim bağlanur zünnār iki
- ⁴ Mürğ-ı dil gāhi ruḥuñ ki ‘arızuñ mesken dutar
Bülbül-ü dil-ḥasta birdür neylesün gülzār iki
- ⁵ Eylemez hergiz Haṭāyī sırr-ı Hakkı halka fāş
Çünkü birdür seri anuñ sahlamaz ser-dār iki

T81b,L69a,P₁54b,P₂78b,A V16a

¹ dutmañ:dutma V // Yār iseñ:genci mār iseñ V

² ab:4ab P₁,L / üste:üsne V,P₂,A,P₁ // üste niçün yatmış (ol V,L):üstine yatmış niçün P₁

³ gāhi:gāh V // dil-ḥasta:seğest A,P₂

⁴ Kuşanur:Kurşanur V, P₂; bağlanur P₁,L / hayālin:hayāli P₁,L // bağlanur:bağlamış A,P₂; kurşanur P₁,L

⁵ hergiz:miskin V // seri:sırrı P₁,L; hakkı T,P₂ / anuñ:onuñ P₁,L / sahlamaz:saklamaz T,P₂

328

Mefû'îlün Mefû'îlün Mefû'îlün Fa'ulün

- 1 Menüm gönüm alan dilber degül mi
Lebi mercân dişî gevher degül mi
- 2 Yüz ü zülfün menüm imānum aldı
Zehî din düşmeni kâfir degül mi
- 3 Meni hayrân iden ol hür-zâduñ
Boyu tûbâ lebi kevşer degül mi
- 4 Şarâb-ı 'ışk içen 'uşşâka iy döst
Lebüñ nukl u sözüñ şekker degül mi
- 5 Haṭâyî şâh-ı 'âlem işüginde
Gulâm-ı kemter ez kanber degül mi

329

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Sır-ı 'ışkuñdan senüñ her kim ki âgâh olmadı
Kaldı mahrum tâ ebed makbûl-i dergâh olmadı
- 2 Bilmeyen kendü vücûdun Hakkı bilmez lâ-cerem
Kim ki bildi yakîn 'âlemde gümrâh olmadı

T81b, L65b, P₁52a, P₂74a, A92b

² Yüz: Göz A, L, P₁ / aldı: oldı A, idi P₂

³ hür-zâduñ: hür-zâtuñ P₁, L

T82a, L56b, P₁44a, P₂72a, A91a, V16a

¹ senüñ: şehâ A, V, L, P₁ // tâ: -P₁, V

² Bilmeyen: Bilmedi L, bilmedin V // bildi yakîn (ol T, P₂) bildi nefsin A, P₁; nefsin tanıdı V

- 3 Gözgüsi pāk olmayanuñ çäre yoḥdur pāsına
Kaldı mahrūm tā ebed faẓl añā hemrāh olmadı
- 4 Her ne kılsañ nīk ü bed āḥir saña ol nūş olur
Çekmedi şermendelik her kim ki bedḥāh olmadı
- 5 Żevkine aldanmağıl mekri yüküşdür dünyānuñ
Ḥansı gün hoş geçdi ki sonu ğam-ı ah olmadı
- 6 Çün kul olduñ iy Ḥaṭāyī bende fermān ol yakīn
Bende-i fermān olmayanlar lāyık -ı şāh olmadı

330

Fāi'latūn Fāi'latūn Fāi'latūn Fā'ilūn

- 1 Vechūñe baḡgaç göründi gözūme meh pāresi
Olmışam rüz-ı ezelden firķātūñ bīçāresi
- 2 Derdūme dermān gerek ḳapuña geldim iy ḥabīb
Bilmişem sende yakīndūr uşda derdim çāresi

³ ab:4ab ,P₁ // mahrūm:nā-pak P₁,L / tā:-P₁

⁵ ab:-V,A

Soñuna pişmān āmennā kılmaz iy göñül yār istegil
Ḥansı hoş gün geldi sonu ğām-ı āh olmadı” T

T82b, P₁54a, V16a

² sende : senden V

3 Gördüğüm didem şirin ḥūn ‘ışķ-ı feryadum bilmişem V, T

4 ola yāre : yārelü dil P₁ / ola : oldu V

5 viāālūn : ki vaālun V //Bes : Pes P₁

- 3 Göreli şirin lebün ‘ışkuñda Ferhâd olmuşam
Olmuşam Mecnûn kimi ol leylinûñ âvâresi
- 4 Dileğim bu idi Hâkdan iy habibim şubḥ u şâm
Yâr elinden ola yâre canda ‘ışkuñ yâresi
- 5 İy Hâṭâyî fırkatûñ çek tâ vişâlûñ bulasın
Bes yâvuḡ kılmış vişâlûñ birle hicrân yâresi

331

Fâ‘ilâtûn Fâ‘ilâtûn Fâ‘ilâtûn Fâ‘ilûn

- ¹ Gel ki cānâ senden ayru gözlerim ḵān ağladı
Cigerim yandı tutaşdı cān içün cān ağladı
- 2 Fırkat-i hicrân elinde şöyle āh itdüm bugün
Gökdeki cümle melâyik yirde insan ağladı
- 3 Kim ki ‘âşık olmadı ahvâl-i ‘âşık bilmedi
Dilberûñ şirin lebinden âb-ı hayvân ağladı
- 4 ‘Āteş-i ‘ışka düşen pervâne teg yanmaḡ gerek
Şöyle kim tersâ içün ol Şeyḥ San’an ağladı
- 5 Her zaman zâri kıılır miskin Hâṭâyî yâr içün
Eyle kim Yûsuf içün Ya‘kûb-ı Ken’ân ağladı

¹ V15a

332

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- 1 Bahār oldu ki 'âlem gülşen oldu
Gözün aç gör cihân ne rüşen oldu
- 2 Bezendi her bir ağac bir gül ile
Ağaclar cümle gül-i pirâhen oldu
- 3 Açıldı yazılar bitdi çiçekler
Gül ile şol benefşe süsen oldu
- 4 İrişdi va'desi bād-ı hazānuñ
Be-her su gül hezerân harman oldu
- 5 Maña ol dōst bolsa dōst ancağ
Ne gam ger cümle 'âlem düşmen oldu
- 6 Çoh eğlendin gelende iy Hıṭayī
Meger saña bu yerler mesken oldu

P₁56a, L70b¹ ne:tā L³ Sū sen:⁴ ab:5ab L⁵ Ne Çe P₁,L* Bu gazel L'de 7 beyittir. P₁ ' olmayan ve tam okunamayan 4. Beyit şöyledir

"Diledi yüzüne kesb.....

..... kazaya süsen oldu"

333

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ İy şeha men senden özge sevmedim sevmen dahı
Māh-ı rüşen senden özge sevmedim sevmen dahı
- 2 Her kimüñ bir ahu gözlü dilberi seyrāndadur
Göz dahı ceyrāndan özge sevmedim sevmen dahı
- 3 Cigerim şad pāredür ğamzeñ oğundan iy şanem
Kırpügi müjgāndan özge sevmedim sevmen dahı
- 4 Bu hāķikat meclisinde men senem sen dahı men
Eyle sanma senden özge sevmedim sevmen dahı
- 5 Dilber aydur iy Hāṭāyī bir dahı sevdüñ meger
Hāķ bilür ki senden özge sevmedim sevmen dahı

334

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- ¹ Sen bet-Leylī elinden olmışam Mecnün tegi
İştīyākuñdan demādem ağılaram maḥzun tegi
- 2 Çeşme-i çeşmüm suyundan seyl dutdı 'ālemi
Munca gelmişdür Fırat u Dicle u Ceyhun tegi

¹ V15b
L64b,P₁51a,P₂79a, A92a
¹ tegi:kimi P₂
² Dicle vü:Dicle P₁,L

- 3 Çün cemâlün 'aksini ucundan gördi ay u gün
Şol hacâletden kızardı gayretinden hün tegi
- 4 Hâme-i kudret ki çekdi ârızuñ levhinde haţ
Hansı kâtib yazabildi şol haţtı mevzun tegi
- 5 Şol Haţâyî bir gün almışdı lebünden bûseler
Geldi çoĥ günler velikin gelmedi ol gün tegi

335

Mefû'ılün Mefû'ılün Mefû'ılün Mefû'ılün

- 1 Te'al-Allâh gel iy gör kim yine nûr-u Hüdâ geldi
Cemi 'enbiya hâtemi Muhammed Muştâfâ geldi
- 2 Sevindi cân 'âşıklar açıldı baht-ı sâdıklar
Uyandı rûh-ı müminler şafâ geldi şafâ geldi
- 3 Zemînlerde zamânlarda şalâhü'l-hayr muqaddemdür
Feleklerden meleklerden hezârân merhabâ geldi
- 4 İrişdi mürşid-i kâmil kâmu halka imâm oldu
Sevindi gâziler cümle ki hatem-i enbiyâ geldi

³ Çün: Ger P₁, L / evcinde gördi ay u gün: gördü felek evcinde gün P₁, L

⁴ Dest-i kudret tâ ki çekdi devrinde hat P₁, L

⁵ Şol: Bu P₁, l / almışdı: almışdır P₁, L / bûseler kâmmı P₁ // velikin: veli gün A, P₂

* P₁ ve L' de redifler "kimi" yazılmıştır.

P278b, A93b, İ, 12b

¹ Teâlâ-şâne gel gör ki bir nûr-ı fedâ geldi İ₁; Teâlâ-şâne ekber yine nûr-ı Hüdâ geldi A // Cem' enbiyâ hatemi: Cemî' hatemi enbiyâ İ₁

² Uyandı: çağırdı İ₁

³ Şafâ ehli zeminlerde zamanlarda muqaddemdür İ₁ / şalâhü'l-hayr: sabahü'l-hayr A

⁴ ab: 6ab İ₁ / İrişdi: İşidti İ₁ / kâmu: hamu A, P₂ / halka imam: ehl-i imam İ₁

- 5 Hakkā mazhār durur ādem sūcūd it uyma şeytāne
Ki ādem donına girmiş Hüdā geldi Hüdā geldi
- 6 Ferišteḥ indi göklerden beşāret ehl-i ‘irfāna
Hevārice ecel indi yezidlere belā geldi
- 7 Dalālet içre zulmetden itürmişdüñ çerāguñı
Gözün aç çıḡ bu zulmetden ki din-i bedr-i ducā geldi
- 8 Ḥalīlu‘llāh donın giymiş virilmiş adı İsmā‘il
Aña qurbān oluñ cānlar ki Allāhdan nidā geldi
- 9 Güzel şahum kamer māhum muradgāhum gönül ḡvāhum
Cemāli mazharullahum güzīn-i evliyā geldi
- 10 ‘Azāzīl adlu şeytanuñ yeter tākīdine uyma
Elin dut Hakk yolın görset imām-ı reh-nümā geldi
- 11 Cihānı siḡr ilen Firavn özine tābī itmişdi
Oları yutmağa Mūsā ‘Āşā ejdeha geldi
- 12 Bahādır gāziler kopdı başında tēc-ı devlet var
Budur Mehdī zamān devri cihān nūr-ı beḡā geldi

⁵ ab:10ab İ₁ / şeytāna:īblise İ₁ // donına:tanına İ₁

⁶ ab:4ab İ₁ Ferišteḥ indi göklerden: Ferišteḥler inüp gökten İ₁

⁷ itürmüşdin:itürmüşdir İ₁ // çıḡ:gör İ₁

⁸ virilmiş adı:konmuş adınİ₁ // canlar ki:deyü çün İ₁

⁹ ab:14ab İ₁

¹⁰ adlu: aslı İ₁ // Elin dut:Öğüt tut İ₁ / görset:görgil İ₁

¹¹ tabī:kani‘İ₁// oları:Buları İ₁

¹² ab:7ab İ₁ Kopdı İ₁;koydu Ti // Budur:Olur P₂,A

- 13 Gözi Şad u dili *Tāhā* yanagı Kāfū'l-Kur'an
Kaşı nūn u saçı *Vel-Leyl* yüzü *Şemsü 'd-Duḥa* geldi
- 14 İmām-ı Haydar oğlına dil ü candan rıza virgil
İmāmum Cafer-i Şādık Alī Musa Rızā geldi
- 15 Ḥatāyī ḥasta şol şāhuñ cemālin vaşlunı ister
Revān vir cān satun algıl ki 'ilm-i cān bahā geldi

336

Mefā'ılün Me fā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Bi-ḥamdillāh ki der-'ālem zuhūr-ı evliyā geldi
Çerağı yandı islāmuñ ki Din-i Muştāfa geldi
- 2 Münāfiqlar helāk oldu yezidler zahım-nāk oldu
Yine 'ālemlerüñ şāhı 'Alī Murtaza geldi
- 3 'Alī şāh-ı velayetdur 'Alī sırr-ı hidayetdür
'Alī şol ma'niden peydā ki sırr-ı evliyā geldi
- 4 Ḥasan halk 'azīm oldu çü ol mehdi kerīm oldu
Velikin zahım-ı şemşire Hüseyin-i Kerbelā geldi
- 5 Ki Zeyne'l-ābīd u Bākır buyurdı Ca'fer-i Şādık
İmām-ı mu'teber Kazım 'Alī Musa Rıza geldi

¹³ Gözü şad:özi zāt İ₁

¹⁴ Haydar oğlına: Haydarun oğlu A,P₂, İ₁ Haydar:Şāh-ı Haydar A,P₂; virgil:verdük İ₁// şādık Ali Musa:Musa Kazım 'Ali İ₁

¹⁵ Ḥatāyī ḥasta sen şāhuñ cemāli vasluñ istersin // vir: İ₁ / ki ilm-i: bu ilme İ₁

- ⁶ Tā kī Sultān-ı ‘ālemdur Nāki din üsne muhkemdur
Olardan sonra meydana Hasan şahib-lika geldi
- ⁷ Muḥammed Mehdi Hadi ki oldur dinin üstadı
Bu dine girmeyen divdür ki meydandan cüdā geldi
- ⁸ Uyangıl olmagıl gafil ki geldi Şāh İsmā‘il
Yolunda can fedā kıl kim imām-ı reh-nūma geldi

337

Mefū‘lün Mefū‘lün Fa‘ülün

- 1 Vücūdūñ ravza-i Rıdvān degül mi
Cemalūñ mazhār-ı insān degül mi
- ² Budur ‘arş-ı mecid *Ḳulhū vallāh*
Kişi kim bilmeye hayvān degül mi
- 3 Vücūd-ı Muştafadan oldı Ādem
Risālet kapısı Ḳurān degül mi
- 4 ‘Alī sırrın ne bilsün her münāfiḳ
Münāfiḳ kıblesi şeytān degül mi

A21a, P₂15a⁶ sonra:sonra da A⁷ ki:kim A⁸ olmagıl:olmayagıl A

- 5 Hâṭâyî sırrıdır *Ṭāhā* vü *Yāsîn*
Durupdur ortada mizân degül mi

338

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- ¹ Bu 'âlem hüsnuñe hayrân degül mi
İki 'âlemde şâh sultân degül mi
- 2 Cemâlün şu'lesi dutdı cihânı
Özi kudret sözi Qur'ân degül mi
- 3 Muḥammed giydi kudret hırkasını
Oña ümmet olan insân degül mi
- 4 'Alîdür evliyâlar sırrı içre
Mevâlîlere ol imâm degül mi
- 5 Hâṭâyî cümlesinden kemter oldı
Özin bilene yol âsan degül mi

339

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- 1 Ruḥuñ bedr âya beñzer beñzemez mi
Sâcuñ sevdâya beñzer beñzemez mi
- 2 Fakîrem ol güzeldür ḥüsn içinde
Ganîdür bâye beñzer beñzemez mi

- 3 Haddün kirpüğün oğdur ki kâşuñ
Kurulmuş yāye beñzer beñzemez mi
- 4 Zāhidün karkışı ‘āşık hakkında
Yalan da'vāya beñzer beñzemez mi
- 5 Haṭāyī firḳatūñden ağlamağdan
Dü çeşmüm çāye beñzer beñzemez mi

340

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 İy boyuñ tūba dudaguñ āb-ı hayvān nisbeti
Āb-ı hayvān dimen āmı çeşme-i cān nisbeti
- 2 Kāmet ü ruḥsāruñ her kim ki gördi söyledi
Būyu güldür boyısı serv-i hırāman nisbeti
- 3 İşigüñ toprağına her kim kul oldu şıdkıla
Pādişehdūr bende-i fağfur u ḥākān nisbeti
- 4 Baḥr-ı 'ışk içre senüñ çün nice gavvās olmuşam
Dişlerüñ dürdür dudaguñ āb-ı hayvān nisbeti

P₂80a, A45aM27a, L67a, P₂74b, A94a² ruḥsāruñ: ruḥsāruñ A // Būy-ı güldür boyısı: Biri güldür birisi L, P₁³ Pādişehdūr bende-i: Pādişah dünyāda P₁: Pādişehdūr dünyāda M⁴ 'ışk: eşk M, E, P₁, L ; eşk üste L, M; / olmuşam: olmıyam P₁

- ⁵ Bu Hıtaıı evc-i zülfün tā ki gördü meh yüzün
Gözlerinden yaş töker bārān-ı nisān nisbeti

341

Mefū'ılün Mefū'ılün Fa'ülün

- ¹ Şehā senden şafā ister Hıtaıı
Kerem lutf u'ıtā ister Hıtaıı
- ² Ayağun toprağı iy şāh-ı şāhan
Gözine tutya ister Hıtaıı
- ³ Götürgil ay yüzünden kara zülfü
Nikābuñ aç likā ister Hıtaıı
- ⁴ Dilemez āsitānuñdan cüdālığ
Cefa kılma vefā ister Hıtaıı
- ⁵ Şehā bu doğru yola varmağ için
Senün teg rehnümā ister Hıtaıı
- ⁶ Yezīd ü kāfir ü Mervāna her dem
Gāzilerden gāzā ister Hıtaıı

⁵ tā ki gördü meh yüzün:görelı yüzünde tā:L; gördü meh yüzünde tā M /Bu Hıtaıı tā ki üzün üsne
gördü zülfün; P₁ // Gözlerinden:Gözlerimde M
P₁56a,P₂77b,A95a, L71a

¹ şafā:vefā P₁, L

² toprağı:toprağın P₁ / şāh-ı şāhan:şāh-ı 'ālem P₁,L; şāh-ı hūbān A

³ ab:-P₁,L/ay:ag P₂

⁴ cüdālığ:cüdālık L

⁵ varmağ için:varmak çün P₁; varmak için L

⁶ herdem:dāim P₂,A // Gāzilerden: gāzilerün P₂, / gāzā:kazā P₂, L

- 7 Muhammed ü 'Alinüñ hürmetiçün
Yakîn bil kim Hüdâ ister Haṭâyî

342

Mefû'ülün Mefû'ülün Fa'ülün

- 1 Yakîn bil kim Hüdâyîdür Haṭâyî
Muḥammed Mustafâyîdür Haṭâyî
- 2 Şafî nesli Cüneyd-i Haydar oğlu
'Alî Murtaẓâyîdür Haṭâyî
- 3 Hasan 'ışkuna meydâne girüptür
Hüseyn-i Kerbelâyîdür Haṭâyî
- 4 'Alî Zeyne'l-âbâd Bâkır u Ca'fer
Kâzım Mûsa Rızâyîdür Haṭâyî
- 5 Muḥammed Tâkîdur 'Alî Nakî hem
Hasan Asker likâyîdur Haṭâyî
- 6 Muḥammed Mehdi Şâhîb-i zamanuñ
Kapusında gedâyîdur Haṭâyî
- 7 Menüm adum velî Şâh İsmâ'ildür
Haṭâyî Haṭâyîdür Haṭâyî

⁷ Yakîn bil kim: Aceb midür P₁ L; yakîn bilgil kim A / kim:-P₁, L
V_{2b}, P₂17a

¹ bil kim: bilîñ P₁; bilgil L, V

² Cüneyd-i: cüneyd P₂, L, P₁; // Ali: Ali yû'l P₁, L, V

³ girüptür: gelüpdür P₁

⁴ Ali: İmam P₁, V

⁵ Takîdür: Taķi u V / hem:-V // Asker: Askeri L, V

343

Mefā'ülün Mefā'ülün Fa'ülün

- 1 K̄ara z̄ülfüñe boynuñ hindi düşdi
 Senüñ sevgüñ göñlüme indi düşdi
- 2 Ezelden sevgüñi var idi cañda
 Sen eyle sanmağıl kim imdi düşdi
- 3 T̄üṭi yārum durup bağçeye gezer
 Utandı serv ağacı indī düşdi
- 4 Diler dal boynuña don biçe ḥayāt
 Gözünden yaş elinden şındı düşdi
- 5 Bu gün ulaşdılar ḥūblar ḥūbāmı
 Bize ḥūblar ḥūbāmı rindī düşdi
- 6 Güzel yārum bize yüz-be-yüz olsa
 Aña mescīd maña mey-ḥāne düşdi
- 7 Ne kaygum var rakībūñ fitnesinden
 'İşitdüm kuyu kazan kendi düşdi
- 8 Ḥaṭāyī sen güvenme māla gence
 Niceler māla gence mindi düşdi

Mefû'ılün Mefû'ılün Mefû'ılün Mefû'ılün

- 1 Şefî'ü'l-müznibîn Hâk'dan Muhammed Muştafâ geldi
Cihân ehline fâhr olsun anuñ teg müctebâ geldi
- 2 Dînün 'ışkuña koyan başı 'âlem serveri şâhâ
Eline Zülfiķâr almış 'Alıyyü'l-Murtażâ geldi
- 3 Elinde dest-i kudretinden belâ zehr kâtilden
Hudâ buyruğı ilen cân hasen-i hulķ-i rızâ geldi
- 4 Yazıldı yazu kısmetden Hüseynüñ alnına ölüm
Bâhub hikmet yazusından ki gönlüne şafâ geldi
- 5 Meger dârü'-ş-şifa geldi ki Zeynel-Âbidin Hâk'dan
Ki her a'ma añâ gitti gözine rûşenâ geldi
- 6 Muhammed Bâķır cânım kim oldur gözlerim nûn
Tarîķ ehline ol âbid 'aceb şâhib-i vefâ geldi

T81a, P₁47a, L60a

¹ anuñ : onuñ P₁, L

2 Dînin : dîn P₁ / başı : cân P₁, L / 'âlem:erenler L / şâhâ:şâhım P₁, L

3 Elünde : çü indi P₁, L // buyruğı ilen cân:buyruğına candan P₁, L

4 Yazıldı : yazılmış P₁ /ölüm: tâ kim P₁, L / yazusından : yazusına P₁, L

5 añâ gitdi : oña vardı P₁, L

6 Âbid: cânım P₁ //Tarîķ-1 dîn-i uşşâka güzel sâhib-i vefâ geldi P₁

7 Ki : Çü L, P₁ /üste : üsne T // Anuñ : Onuñ P₁, L / göñüllere ğaza : bu cânuma şifa L, P₁, bu cânımla şafâ

- 7 Ki Ca'fer-i Şâdık olupdur sırât-ı müstakîm üste
Anuñ medh ü senâsından gönüllere gaza geldi
- 8 İlâhuñ emrine meşgûl dün ü gün Mûsâ Kâzım
Anuñ cânı için kalanlara lutf ü 'atâ geldi
- 9 'Alî Mûsâ Rızâ geldi gelen çün dâ'im emrine
Dün ü gün Hakk'a nâlişde begâyet bî-riyâ geldi
- 10 Muhammed Takîdûr hûşh'an gönüller aydını cânım
Mülkü arz u semâlardan oña çoğ merhabâ geldi
- 11 'Alî Nakî dūrūr Şâfi kamu derdine bimâruñ
Anuñ şol hâk-i pâyından hekime tutyâ geldi
- 12 Hasan 'Askerini cāndan sevenler Hakk'a vâsıldur
Anuñ egnine rahmetden niçe dürlü kabâ geldi
- 13 Muhammed Mehdîdûr bugün ki sırr-ı evliyâ bî-şek
Tarîk-i dîn islâma bize ol rehnûma geldi

⁸ İlâhuñ emrine Mû'sa Kâzım her zaman (dün ü gün L) meşgul P₁, L // Onun şol cânına Hakk'dan kerem lutf u 'ita geldi L

9 nâlişde begayet bi_riya : nalişger nigāye bir rızâ T/Rıza :Er-Rıza L / Çün dâim emrine : her işe çün dâim P₁, L//9b:10bL

10 Takîdûr : Taki P₁ / gönüller aydını cânım geldi ki aydına çıha cânım P₁ // arz u : Rıdvân T /geldiler L / cânım:hânım L

11 kamu: kamu L//Anuñ: onuñ P₁,L

12 Sevenler:Çün L anuñ : Onuñ L / rahmetden : Hakk'dan P₁, çün Hakk'a L

13 bugün : bilün P₁,L / evliyâ:

14 yakîn :tañkık L / cân ile : can u dil P₁

- 14 Hıtaıı bî-nevâ yâ Râb ola mı hâzrete lâıık
İmâmlar yolına yakîn ki cân ile fedâ geldi

345

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fa'ülün

- 1 Neler geldi gelesidür meded hay
Cihân ehli olasıdur meded hay
- 2 Gelir hükm-i İlâhi İsrâfile
Ulu Şûrı olasıdur meded hay
- 3 Günahkârlar günâhı şormağ için
Ulu dîvân durasıdur meded hay
- 4 Qurulur 'adl için mizân-u terâzu
'Ameller tartılasıdur meded hay
- 5 Peyamberler kaçır ümmetlerinden
Ki nefes-â-nefes olasıdur meded hay
- 6 Şûre şûre iletirler Şıraıa
Niceler sıyrılasıdur meded hay
- 7 Bu bedbaht âdem oğlundan temâmet
Yidi damu dolasıdur meded hay
- 8 Hıtaıı derdine dermân bulunmaz
Yâ Rab halî n'olasıdur meded hay

RŪBĀĪ

1

Ahreb

- 1 Yâ ‘Âli cânım saña olsun fedâ
 Kıl kâfidür şānuña Hākdan nidâ
 2 Bu Hātâyī gönlüme kılduñ nüzûl
 Merhabâ iy şāh-ı ‘âlem merhabâ

2

Ahreb

- 1 Muştafâ fahr-ı cihân sen hemdemi
 Zātüñiz hem laḥmi anuñ hemdemi
 2 İy Hātâyī bil ‘Alī’dür bī-gümân
 Kābe kavseymüñ rumûz-ı mahremi

3

Ahreb

- 1 Zāt-ı Hāk mefhûm-ı naşş-ı lâ-fetâ
 Kullara senden gerek lutf u ‘âtâ
 2 Bendeden kesme ‘inâyetlen naẓar
 Bu Hātâyī bir kulundur pür ḥatâ

¹ T85a,P₁56b,L71a

¹ Saña: olsun fedâ: fedâ olsun saña P₁,L

² T85a,P₁56b,L71b

¹ anuñ:oldu P₁, L

² Kâb-ı:kâb u P₁

³ T84b,P₁56b, L71b

² İnâyetlen: inâyetle P₁,L

4

Ahreb

- 1 Bu Hataî bendenüñ gör hâlini
Kim yolında koydı baş u mālını
- 2 Pür günāhum ta'na kılma zāhida
Bendesinüñ Hāk bilür a'mālını

5

Ahreb

- 1 Men Hüseyñi mezhebem şāhuñ kulu
Ya'ni kim ma'nīdür Allāhuñ kulu
- 2 İy Hataî pādīşāh olmaz kişi
Olmayınca işbu dergahuñ kulu

6

Ahreb

- 1 Zātuñ Allāh mazharıdur yā 'Alī
Kibr ü kīn senden berīdür yā 'Alī
- 2 Bu Hataî kayşer ü Hākdan ü Cem
Kānberinüñ kānberidür yā 'Alī

⁴ T85a, P₁ 56b

² kılma:kılmaz A // 'amālını:günahını A

⁵ T85a

⁶ T85a, P₁ 56b

2 Bu:İy P₁

7

Ahreb

- 1 Sāye-i hürşid-i sübhāndur ‘Alī
Ehl-i fakr-a şāh-ı merdāndur ‘Alī
- 2 İy Haṭāyī giymiş aslan kisvetin
Lā-mekān kaşırında der-bāndur ‘Alī

8

Ahreb

- 1 Ol ‘Alīdür ‘āleme ümmīd olan
Ol ‘Alīdür dünyāda tecrīd olan
- 2 Ol ‘Alīdür iy Haṭāyī bī-ḥaṭā
Dünya ilen ‘uqbāda cāvid olan

9

Ahreb

- 1 Ger ‘Alīnūñ melek ü insāndur yiri
Der ḥaḳīḳāt-i ‘arş-ı Rahmandur yiri
- 2 İy Haṭāyī kimde var mühr-i ‘Alī
Raḥmet-i Haḳ bağ-ı Rıdvāndur yiri

⁷ T85a, P₁57a, L72a

fakr-ı: fakra L

⁸ T85b, P₁57a, L72a

dünyāda: dünyādan L

² ilen: vü P₁; ileL

⁹ T85b

10

Ahreb

- 1 Men mevālî mezhebem rāhum ‘Alî
Ḥācetüm zikrüm nazargāhum ‘Alî
- 2 Oldı anķā teg Ḥaṭāyî bî-vücüd
Kāf-ı kudret sırrullahım ‘Alî

11*

Ahreb

- 1 Tā bāde-i hoşuñ var iy sākî
Tā var div elünde ihtiyār iy sākî
- 2 Bir devr eyle kim devri dolanmış devrān
Ne bāde koyar ne bādesar iy sākî

¹⁰ T85b, P₁57a, L72a

¹¹ Ti549

* Ti’den iktibas edilmiştir.

KIT 'A
1

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

'İşk deryāsında ğavvās olasan merdāne vār
Geçme nāmerd köprüsünde ko aparsın su seni
Dün benefşe seyr ide gördüm nihānī geştider
Dilberüm eġnine giymiş bir ıabā-i sū seni

2

Mef'ûlû Mefû'ûlû Fa'ûlün

Gelen birdür giden birdür kalan bir
Hemân birdür hemân birdür hemân bir

¹ P₁63b

² P₁64a

Naşihat-nāme

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

1. Sığın Fazl-ı Haqqa iy t̄alib-i rāh
Ki dost 'ışkun özüñe eyle hemrāh
2. Teveccüh kıl teveccüh ol Kerīme
Cemāl-i enverī zāt-ı kadīme
3. Tevekkül kapusunda sen muķīm ol
Ṭarīķ-i 'ışķ içinde müstaķīm ol
4. Teferrüc ehli ol 'ālemde şādık
Taḥayyür şu'le-i didāre 'āşık
5. Her iş kim dutasuñ 'ışķıla dutgıl
İki sanmağlığı iy cān unutgıl
6. Niyāz-mend ol müdām yol içre doğrı
Ki şüret tebdil idüp olma uğrı
7. Yakın bil doğruluğ dost kapusudur
Ḥaķīķat 'āleminüñi tapusudur
8. Kim ki ola şıdkıla ehl-i niyāz
Yol içinde şāf ola ol şāhbāz

İ₁ 27a, A99b, P₁ 57b

⁶ idüp : olup A

⁸ ab:- A

9. Kimüñ ki olmasa ‘özü ü niyâzı
Kabul olmaz niyâzı hem namâzı
10. Özünü meskenet bâbında hâk it
Bu cism-i ma’rifet âbında pâk it
11. Ki menlik mezilin mahv eyle dâ’im
Ola gör ‘ışıkla hizmette kâ’im
12. İre tâ fazl-ı Hâkdan saña in‘âm
Düşer kalbüne rahmet feyz-i ilhâm
13. Haberdâr olasun Hâk cânibinden
Çıkar zat-ı şerifün küfr ü künden
14. İrişer hâlüne ‘ışık-ı ilâhi
Ola canuñda dâ’im derd ü âhı
15. Dilünde feth-i devlet ola yâ hû
Gönlünde hikmet yâ hû yâ men hu
16. Dilerseñ kim olasun ehl-i tevhid
Kin sende kalmıya şemme taklid
17. Göñül şâf eyle şâf ol şâdikâne
Şafâ birle hakikat ‘aşıkâne

⁹ ki olmasa : kim olmaya A, İ₁ // niyâzı hem namazı : namâzı hem niyâzı İ₁

¹⁰ bâbında : yolunda A // ma’rifet âbında : ma’rifet bâbında A

¹¹ menlik : benlik İ₁

¹³ Çıkar : Çıka İ₁

¹⁴ hâlüne : hâlet-i A

¹⁶ şemme : bir zerre A

¹⁷ Şafâ : Hâk’ı

18. Kādīm ü lā yezāl ü ferd ü yektā
Kī mişli yoh onuñ zātına hemtā
19. Şeriki yoğdur ānuñ zātı hūdur
Müberrādur hamudan şöyle hūdur
20. Münezzehdür hamudan ‘ayn-ı zātı
Velī her şeyde zāhir mu‘cizātı
21. İkilikden berīdür zāt-ı mutlākı
Kemāl-i kudretine söyle şaddak
22. Özidür her işe ser-kāre mi‘mār
Bu remzi aňlagıl iy ehl-i ikrār
23. Cihānı tārūmār itmek elinde
Yine bir demde vār itmek elinde
24. Görinen gösteren gözde gören ol
Aparan getüren alan viren ol
25. Dağı kimden görürseñ munca işler
Öz işidür ki işler böyle işler
26. Gehī maẓhar-ı cemāle kim Celāle
‘Aceb sırrdur bu sırr-ı Celle Celāle

¹⁸ yoğ onuñ zatına : yok anıñ zatına İ₁

¹⁹ zātı : vechi İ₁ // hamundan : kamundan İ₁, P₁, A

²⁰ ‘ayn-ı : gayr-i İ₁ // her :- P₁ /zāhir : hāzır A

²¹ kudretine : kudretinden İ₁

²² serkāre : her-kāre İ₁ // ehl-i ikrār : A

²³ Yine bir demde var : Gine laḫza dūr A

²⁴ Aparup götüren viren olan ol İ₁

²⁵ Dağı : Dağ A // ki : var İ₁; -A / işler : işi İ₁ / böyle : munca P₁

27. Ki Hâkdur secde çün zikrüne fikrünü
Kilisa mescîd ü küfrüne küfrünü
28. Kim oldur her işün 'aynında mevcûd
Özidür cümle ma'hlûk içre ma'bûd
29. Bâhanedür velîkin işi hâlka
Ki kulağda bu pendî eyle hâlka
30. Anuñ kudretlerînüñ hikmeti çoğ
Ne diyem bî-nihâyet pâyâmı yoh
31. Tarîk-i ehl-i Hâk bir özge hâldür
Kalamı yüz ile çoğ kıyl u kâldür
32. Kim ol tevhîd ma'kâmıdır bu hâller
Bu yoldan çıhamı yol ehl-i yollar
33. Hâkîkat içre gir varlîğ özidür
Diyülen hamı dile öz sözîdür
34. Veli setr-i edebdür görmek ândan
Beşer fi'lini ya'ni bilmek andan

²⁶ Kim : ki P₁ ; geh İ₁

²⁷ zikrine fikrünü.. : zikr ile şükrünü.. İ₁ // mescîd : mes cidünü.. A

²⁸ kim oldur : Özidür P₁ / işün.. ; şeyin İ₁

²⁹ Ki kulağda : Kulağında İ₁

³⁰ kudretlerinin.. hikmeti : hikmetlerinin.. kudreti P₁

³¹ Kalamı : A / yüz ile çoğ : bozulacak İ₁ ; yüz veche

³² gir : bil İ₁

³³ Diyülen hamı : Dimen cayı P₁ ; Dinilen cümle İ₁ / sözîdür : süzi özîdür P₁ / Diyülen hemçi ehli yollar A

³⁴ setr-i : küfr-ü P₁

35. Çıharna perdeden daşra bu sırrı
İşid iy seyr'iden baħr ile berri
36. Geçit gözle sâhın giçme bu suyu
Dīv ü nā-maħreme açma bu sırrı
37. Maķām hayret içre eyle seyrān
Divāne esrük ü sermest ü hayrān
38. Olasañ tā kim ol didāre maħrem
Vişāl-i ħazret-i dildāre hemdem
39. Ezelden bir meşeldür kim dimişler
Tarīkat pirleri şekker yemişler
40. Ne ise zāhirüñ bāṭnuñ hem oldur
Zāhirden baṭına dost doğru yoldur
41. Nazar eyle Ĥaķķuñ hikmetlerine
Te'āl-allah zehī ħudretlerine
42. Yārātdı cānuñı Ĥaķ bir nefsdan
Munı bil çıħmadın sen bu ħafesden
43. Ki bir güherdürür eşyānuñ aşı
Hem anıñ ma'den ü menba-'i nesli

³⁵ bahreyle berri : bu berr ü bahri İ₁, A

³⁶ Saħın : sakın İ₁ / suyu : sın 'ı P₁ ;berri İ₁

³⁷ Divāne esrük : Deli vü esrüg İ₁

³⁸ dildāre hemdem : didāre mahrem İ₁

⁴⁰ Ne ise zāhirün : Zahirün ne ise A, P₁ / hem:- İ₁, P₁ // dostdogrı : düz dogrı A

⁴² Ĥaķ bir : uş bu P₁ / Munı : Anı İ₁ / çıħmadan sen : çıkmadan uş İ₁

44. Ki her kim dürr ile sen kân-ı güher
Ne güherdür haqîkat Haqka mazhar
45. Cihân kaṭre anuñ bahri yanında
Ki garḳ olur ‘aḳıllar pâyânında
46. Veli kaṭre degül deryâdan ayrı
Ulaşıcak bir olur şanma gayrı
47. Elüñe alıcak bir şâf âyine
Yine anı görürsüñ her âyine
48. Görünen gözde hem öz cemâlüñ
Daḫı nedür saña senden ḫayâlüñ
49. Yaḫın baḫ kim saña senden yaḫındur
İraḫ baḫma saña senden sâḫındur
50. Yüzüñde vü gözüñde vü sözüñde
Özidür cân olan iy cân özüñde
51. Ḥamuya dur iden birdür Ḥaḳdur
Özin bilene bu yaḫşı sebaḳdur

⁴³ Hem anuñ : Ki onuñ P₁ / menba ‘-ı : menba‘-i A

⁴⁴ ‘aḳıllar : onuñ ‘aḳl-ı P₁

⁴⁷ bir : her A / Yine : Girü A / anı : özüñ İ₁, A

⁴⁸ gözde : göz göre İ₁, A

⁴⁹ saña senden sâḫı ındur : berü gel sen yakındur A

⁵⁰ gözinde vü sözinde : sözinde vü gözinde P₁ // iy : hey İ₁

⁵¹ Ḥumuya : Ḳamuya P₁ ; Ḳamuda İ₁, A / Kamuda oynayan bu devr-i Ḥaḳdur İ₁ İ₁, A

52. Bu ma'na her kîmüñ haqqı degüldür
Ki şâf u şadağ u gönline bağlanadur
53. Ki seyr ideseñ uş cān iklimini
Serāy-ı gülşen-i cānān bûyını
54. Kim özi cāne cān olmuş bu cānā
Nihānı geşt ider hāne be-hāne
55. Yakın ayru degüldür kendünden cān
Ki bir ma'nidedür deryāyı 'amāl
56. Güneş zerre vü hem zerre güneşdür
Özine üzünü iy cān ulaşdur
57. Bu cismī 'ışkıla iy cān eyle rüşen
Ki zulmet-i refi' olup cism ola gülşen
58. Kîmüñki 'ışkı yoğ varma yanınca
Giçer fırsat o bu 'ışka yanınca
59. Ki ol 'ışk ıla sermest divāne
Aña yoğdur qalem varsa divāne
60. Yüri 'ışkı özüñe pişe eyle
Yeter uzagı fikr endişe eyle

⁵² Ki sıdk ile göñül sāfi degüldür İ // göñlüne : göñül A

⁵³ Ki seyr ideseñ uş : Eger seyr eyleseñ İ ; Ki tā seyrān ide A // cānān buyğım : imān ilini A

⁵⁵ bir : her A / Ki birdür ma'nide kaçre vü'ummān İ ; Ki ma'nide bir olur kaçre-i ummān A

⁵⁷ Çerāğ-ı : 'ışk ile et cāmı rüşen İ / iy cān : sen A // gülşen : rüşen P₁, İİ

⁵⁹ Ki ol : Kim ola İ, A// Aña : Ona A, P₁ / Kalem yokdur ona varsa divānı A

⁶⁰ uzagı : uzak P₁ ; uzak A

61. Bu demi hoş gör iy cān Hākka şükr it
Bu fikrūñ terkin it vār özge fikr it
62. Niye geldüñ ne getürdüñ cihāna
Ne iltersün sen āhr cāvidāne
63. Ne idüñ ‘ālemi vahdetde söyle
Bu kesret ivine düşdüñmi böyle
64. Mumı bildüñ ise irdüñ maḳāma
Hāḳikat menzili Dārü’s-Selāma
65. Bu remzi iste bir ehl-i nazardan
Vire luṭf eyleyüp gizlū ḥaberdan
66. Elüñde var iken bir ihtiyārlik
Hākkuñ ‘āşıqlarıyla eyle yārlik
67. Elüñi alalar bir dār mahalde
Gerekdür ancılayın yār maḥalde
68. Yārım diyen çoḡ olur munda iy yār
Sakın her diyene aldanma zinhār

İ₁ 168 ve A60’da yer alan beyit şudur

Şāha bir bendeyem ḥas mevālī

Didāra ‘āşık ve hem lāubālī

⁶¹ Bu : Bir P₁ // it var özge : ur özüñü İ₁

⁶³ Ne idüñ : Neyledüñ A // düşdüñ mi : düşmüşsen A

⁶⁴ Mumı : Bunu İ₁, A

⁶⁵ Bu remzi : Mumı sen P₁ / bir:her A // gizlū : ger nev İ₁

⁶⁶ ‘āşıqlarıyla : ‘āşıklarına A

⁶⁸ bir : her A / çoḡ : çoḡ A // diyene : birine İ₁

69. Kimi sivseñ hem añuñla koparsuñ
Anı kim cān u dilden sen taparsuñ
70. Uzañdur menzilüñ azuñ kazangıl
Yiter bu dünyā mülkine uzangıl
71. Hayāl-i ‘ışk-ı özüñe hemdem eyle
Ānuñla hoş şafā sür hem dem eyle
72. Ki cānında ola ‘ışkuñ hayāli
Degüldür hālden ol hāl içre hāli
73. Olur ‘ışkıla bu cān Hıkkā vāşıl
Ki ‘ışkı olmayan cāndan ne hāşıl
74. Teşebbüh eyle iy cān hānedāne
Yolında kalma anuñ cism ü cāna
75. Cemāl-i Muştafāya vir şalavāt
Olasuñ cümleden sağ u selāmet
76. ‘İbādetler bāşıdur iy qarındaş
Şalavāt ‘ışkıla ger ola yoldaş

⁶⁹ anuñla koparsun : onu sen görürsen P₁ // Aña : Onu P₁ / taparsun : seversin A

⁷⁰ Yiter özendigin dünyāya vazgıl Ī₁

⁷¹ özüñe hemdem : şafānuz mahrem A // hoş : hūb A / sür : vü Ī₁

⁷² Ki cānında : Her an hānde P₁ ; Ki her halde Ī₁ / ‘ışkuñ : ışk P₁ // içre : ehli Ī₁, A

⁷³ ‘ışkıla bu : bu ‘ışkıla P₁, Ī₁

⁷⁴ kalma anuñ cism ü : kalmagıl cism ile A

⁷⁵ Bulasın dü cihān içre sa‘ādet Ī₁

⁷⁶ iy qarındaş : diñle kardaş Ī₁, A

77. Kimüñ 'ışkuña yaratdı cihānı
Budur 'ayn-ı 'ibādet tāmı anı
78. Tevekkül kıl tefekkür eyle idrāk
Nedür ol 'ālemi ma'nide levlāk
79. Muḥammed ümmeti qalmaz damuda
Şalavāt vir cānuñ yanmaya oda
80. Aña ihlaş ile ümmet olagör
Aña münkir olanuñ gözleri kör
81. Hāḫkuñ döstüm bilkim döst olasuñ
Şahā ulaşuban peyvest olasuñ
82. Kimüñ elündedür bu cümle 'ālem
Bu hikmete ulaşur gerçek ādem
83. Nebi Mi'rāca çıhdı kimi gördi
Maḳām-ı müntehāda kime irdi
84. Yol üstinde duran aşlanı gördi
Çıhardı yüzüğini aña virdi
85. Didi kim aramızda bu nişāne
Bu sözüme mevāliler ināne

⁷⁷ tanı anı : anla anı İ₁

⁷⁹ vir :-A

⁸¹ bil kim : bilgil P₁ // Şaha : Hāḫka

⁸³ ab:-P₁

⁸⁵ kim : ki P₁, İ₁ // sözime : sözlere İ₁, A

86. Mumı fehm eyle kim özge hayâldür
Hayâl içre hayal hal içre hâldür
87. Ki söz var diyesi halk içinde
Dağı sırr var deyilmez halk içinde
88. Yürî şāhā müdām göñlüñ açılun
Laṭif söyle dilüñden dürr saçılun
89. Nişān göster ki olasuñ şāha kul
Ki degme kimse olmaz sāha maḳbul
90. Nedür söyle maña şāhuñ nişānı
Eger mü‘min iseñ sen şāhı tanı
91. Kimüñ emriyle çekginür felekler
Añā secde kılar gökde melekler
92. Mürüvvet ü kerem luṭf u şehāvet
Nişānı şāhuñ iy ehl-i sa‘ādet
93. Ḥasan Ḥüseyni siv cāndan hemişe
Zehī baḥtlu cān şāhā buluşa

⁸⁶ Mumı : bunı İ₁ / kim : ki P₁ / hayâl hal içre hâldür : vişâl içre ma‘âldür İ₁

* A’da 86. beyit şöyledir.

Irak bakan taşır âtesini
Unıtdı küll-i âyetini

⁸⁷ Ki : Yine P₁ // sırr var deyilmez : söz var nihāni İ₁, A

⁸⁸ lebüñden : dilüñden P₁

⁸⁹ Kim : Ki P₁

⁹¹ Kimüñ : Anuñ İ₁, A / çekginür : A // kılar : eyler P₁

⁹² Mürüvvet ü : Mürüvvetle İ₁, A

⁹³ baḥtlu : devletlū P₁

94. ‘Ali Zeyne’l-ibād u Bākır u Ca’fer
Bulardur mü’mine mürşid ü rehber
95. İmām Kazım ‘Ali Mūsa Rızaya
Rızā virgil yakīn āl-i ‘abāya
96. Takī vü bā-Nakī šāh-ı ‘Askerīden
Ola gör gel imamlar güherinden
97. İrişdi va‘de-i ‘āl-i Muḥammed
Zuhūr ide üzin Mehdi Muḥammed
98. Bu on iki imama kıl eyvāllāh
Eger mü’mine iseñ yārinçeñ Allāh
99. Yakīn oldı çıḡa šāhib-i zamāne
Velāyet leşgeriyle ḡāne-dāne
100. ‘Alāmetler görindi cümle ef’āl
Ki tebdil görebilmez şöyle aḡvāl
101. Cihān ‘aksine döndi iy birāder
Diyeler div ola insāna berāber
102. Ḥaçan dürist ola bu ḡam ḡayāller
Yakışmaz yol içinde işbu ḡāller

⁹⁴ Zeyne’l-ibād u : Zeyne’l-abā İ₁ // Bulardur : olardur P₁ / mü’mine : rehmes İ₁, P₁

⁹⁵ İman : Mımı P₁ // virgil : girdüm İ₁ ; virdüñ A

⁹⁶ gel : şah İ₁, A / güherinden : serverinden İ₁, A

¹⁰⁰ ef ‘āl : aḡvāl P₁, İ₁ // görebilmez şöyle aḡvāl : göresif zehr ile aḡvāl P₁ / şöyle aḡvāl : öyle ef’al İ₁

¹⁰² bu:– A

103. Bu bîrkar iyesi mülkîni gözler
Görür bu ma'nîni ışıklı gözler
104. Zuhûr olmaz cihân karışmayınca
Bu 'âlem cümle küfre düşmeyince
105. Gine oynaya şâhuñ zûlfikârı
Mu'tî' ola anuñ emrine varı
106. Gel imdi bir dağ şoğbeti diñle
Kulağ dut bu sözüñ ma'nisin aña
107. İydürsüñ mundan âhir seyrân anda
Ne köşk ü taht yaparsañ ya'ni munda
108. Yükuñ zulm ise arıhandan bırağıl
Teferrüc eyleyüp didâre bağıl
109. İrersüñ menzile oynaya güle
Ki şeklüñ benzeye gülşende güle
110. Bu dünyâ miñnetin vahdete deñşür
Özüñi şıdıkıla sen şâhâ dabşür
111. Hakkı arıdan arı mü'minden iste
Budur pendim saña şikeste biste

¹⁰³ bîrkar : P₁ / iyesi : ebesi : İ₁ / gözler : göreler A

¹⁰⁴ Cümle : halkı İ₁

¹⁰⁵ aynaya : uyana P₁

¹⁰⁷ mundan : bundan İ₁ ; seyrân A / onda : öfünde P₁ / seyrân : handân A // Ne köşk ü taht u otağı

önüde A

¹⁰⁹ benzeye : benzer P₁

112. Ere yiten Hakk'a yiter yakın bil
Eğer talib iseñ bu remzi bilgil
113. Bil ol cân kim haqqat pîrümüzdür
Yolında teslimüz ol emirümüzdür
114. Egerçi kaatre-i sudan yaratdı
Velî öz 'ışkıñı onā yār itdi
115. Bu şun'ullāha kığıl sen sūcūdı
Münevver eylegil işbu vücūdı
116. Zehî şüret anı cânlar göricek
Sürünür yanınca alur salıncak
117. Gerekdürür saña her işde ta'zīm
Melek ādemden olur 'ilm ü ta'lim
118. Göñül göziyle baḡ didār göresüñ
Nice birsen der ü divār göresüñ
119. Ne kim vardur bu şüretde göründi
Tecellî şevkini munda gör indi
120. Ki munda görmiyen cân onda görmez
Ḳalur ol vuşlatı didāra irmez

¹¹³ Bil : Kim A, İ₁

¹¹⁵ kığıl : eyle İ₁ / kılığıl sen : sen eyle A

¹¹⁶ anı : mumı P₁ / göricek : görince A // Sürünür yanınca olur salıncak A / salıncak : salıncak P₁ ;

za'ifcek İ₁

¹¹⁷ Gerek sun'-ı Hakk'a ikrām ü ta'zim İ₁

¹¹⁸ divar : dürlü er A

¹²⁰ bunda : munda P₁ // ol:öz P₁ /vuşlatı : vaşlını P₁ / didāra : cânāna İ₁, P₁

121. Bu vechüñ tefsiri Tevrat ü İncil
İydürler anı Furkân ehli tâvil
122. Şeri‘at ü tarîkat yollarıdır
Ki ma‘rifet hakikat haleridür
123. Budur bu dört kitabun ma‘nası hem
Özüñ bilüp olasun yolda muhkem
124. Yakın ehli yanında yol birikdi
Ki münkirler bu dergâhdan sürükdi
125. Mürid oldur ola ehl-i irâdet
Her işde var ala pirden icâzet
126. Haram ide uyhusın dost yolına
Yana pervâne teg ‘ışkuñ odına
127. Tarîk-i evliyâ bir doğru yoldur
Yeter her yitene kendüñi buldur
128. Eger olmaz iseñ bu yolda gerçek
Velâyet sofrasından sen elün çek

¹²¹ ider zebûr u furkân te‘vil İ₁

¹²² Şeri‘at ü : Şir‘atle İ₁

¹²³ Bu dört kitapların ma‘nisini İ₁ // Özüñ bilüp : Özüñ bilsen P₁

* İ₁ de bu beyit şöyledir.

Bu yolda bir delil ü pir gerektür

Tarikat içre ihlâs er gerektür

¹²⁵ Her işde var ola : Ala her işde ol İ₁

¹²⁶ Ram ide uyhuñ ol dost yolından İ₁ // teg ‘ışkuñ : teg ol (bu İ₁) ışk A, İ₁ / adına : adından İ₁ ; adında

A

¹²⁷ yitene kendüñi buldur : özüñi yoldur A

129. Kerem kāmı ‘Ali’den hāşe-lī‘llāh
 Hāçan öz çākerini ide gümrah
130. Muhibb-i şāh olan mihnente kıalmaz
 Çıhar aydınlığa zulmetde kıalmaz
131. Çalınma dört yaña bağlan ‘Aliye
 Erenler serveri şāh-ı veliye
132. Mizān u terazi sorgu hāşr u maşşer
 ‘Ali elindedür fı’l-cümle yekser
133. Geçüren ol Şıratü’l-Müstakımi
 Anuñ himmetidür ezel kādımi
134. Velāyeş ehrinüñ kādri ‘Alidür
 Hākın fermān-beri şāh-ı Velüdür
135. Yedi damu sekiz cennet nişānı
 Hāmusı sendedür añuñ beyānı
136. Vücūduñdan gider damu şıfātın
 Yaman hıdur bırağ elden berātın

¹²⁹ ‘Aliden : ‘Alidür İ₁ // Hāçan : Kaçan

¹³⁰ olan : ilen A / mihnente : dermanda A, P₁

¹³² Mizān u terazi sorgu : Terazi Sūr u mizan İ₁ / terāzi sorgu : sorguyla hem A

¹³³ Geçüren : Geçerem İ₁ // himmetidür : ümmetidür A, P₁ / ezel : ol A, P₁

¹³⁴ şehrinün : hahrinüñ P₁ / şāh-ı : şāhum A; dürri P₁// Hākın : Hākıkat

¹³⁵ anuñ : añla İ₁

¹³⁶ gider : çıhar A

137. Şıfat ehl-i cennet yahşî hûdur
Ki hulk-ı yahşî olan bahtludur
138. Kemāl ehli ile olgıl müşāhib
Ki andan ma'rifet kesb it 'acāib
139. Özün bilmez ilen durup oturma
'Ömr zāyî' giçer 'aqluñ itürme
140. Koma şāh dāmenini dā'im elden
Yapış silsilesine cān u dilden
141. Kimüñ kim ma'ni içre zātı yoğdur
Çürükdür sözünüñ bünyādı yohdur
142. Yağın şıdık 'ādemin sermāyesidür
Bu remzi ol bilür cān iyesidür
143. İman ehli iseñ iy cān velikin
Ki cism ü cān u dilde dutmağıl kin
144. Budur menden saña pend ü emānet
Göñül yıhıma veli eyle 'imāret

¹³⁷ ab : 45 ; 158 ab A / hulk-ı : huyı P₁

¹³⁸ Kim idin kesb it 'acayib

¹³⁹ ilen durup : ile durma İ₁, P₁

¹⁴⁰ dāmenini dā'im elden : itegüni sen elünden A // Ki yigdürür tesbihe zıkr ü 'ālemden A

¹⁴¹ Kimüñ kim : Onuñ ki A, P₁

¹⁴² ādemüñ : 'āşıküñ P₁ // ol bilür : bil ki ol P₁ / iyesidür : ebesidür İ₁

¹⁴³ cān u dilde : cān dilinde İ₁

¹⁴⁴ menden : sözün P₁ ; benden İ₁ / pend :- A

145. Dahı yoldaşıla konşuñı gözle
Ki halkın ‘aybını sen açma gizle
146. Yoldaş oldur raħm ide yoldaşına
Yoldaşın uğratmıya yol dışına
147. Ĥamu fazl-ı Ĥaķa oldu bi’t-tevhid
Ola tāliblere Ĥaķ yolu tahķıķ
148. Ĥamu ‘amelden efdaldürür inşāf
Ĥaķķuñ öz ividür olsa gönül sāf
149. Ĥaķķuñ ol Ĥaķlıķı Ĥaķķı Ĥaķıçün
Ki fazl zāt muṭlaķı Ĥaķıçün
150. Cemāl-i pertev-i şevki Ĥaķıçün
Kemāl-i kudret ‘ışkı Ĥaķıçün
151. Kelām ‘ilm-i esmāsı Ĥaķıçün
Hem ol ‘ayn müsemmāsı Ĥaķıçün
152. Muallā-i ‘arş u ferşi naķşı Ĥaķıçün
Hem ol gökden inen yakış Ĥaķıçün

¹⁴⁵ yoldaşıla : yoldaşını İ₁ / yoldaşıla konşuñı3 : sen konşuñı yoldaşı A

¹⁴⁶ ab:- A / oldur : olur İ₁

¹⁴⁷ Be-Ĥaķķı Ĥaķ çün oldu tevḥik İ₁, P₁ // Ola taliblere : Yola tapanlara İ₁

¹⁴⁹ Ki zat-ı muṭlaķı fazl-ı Ĥaķıçün İ₁ İ₁

¹⁵⁰ ab:- P₁

¹⁵¹ Kelām ‘ilm-i : Kemāl ism-i P₁ // ‘ayn-ı müsennāsı : ‘ayn-ı semānı A; ‘ilm-i müsennāsı P₁

¹⁵² ab:- İ₁

153. İmām Ḥasan şehīd cānı ḥaḳıçün
Tökülen şāh Ḥüseyn kāfı ḥaḳıçün
154. Bu on iki imām seri ḥaḳıçün
Çehār ma‘sumuñ dārı ḥaḳıçün
155. Ki Mekke Medine o hac ḥaḳıçün
Nebi seyretdügi Mi‘rac ḥaḳıçün
156. Ser-a –ser cümle enbiyā ḥaḳıçün
Ṭarık-i remz-i evliyā ḥaḳıçün
157. Ene’l-Haḳ söyleyen Mañşur ḥaḳıçün
Şehidler üste düşen nūr ḥaḳıçün
158. Ki üçler yediler kırklar ḥaḳıçün
Budala ḳavm-i sermestler ḥaḳıçün
159. Şafā ehli sūfi şāfi ḥaḳıçün
Eyvāllāh ehl-i inşafi ḥaḳıçün
160. Urum abdalları şıdkı ḥaḳıçün
Ḥorasan pırları luṭfu ḥaḳıçün

¹⁵³ ab:- P₁

¹⁵⁴ ab:-P₁, 158 ab İ₁, 167 ab A / Ḥacı : H^vācem İ₁

¹⁵⁵ ab:- P₁

¹⁵⁶ ab:- P₁

¹⁵⁷ Ene’l-Ḥaḳ : Erenler A / söylenen Mañşur : söyleye Mañşurı A// üste düşen nur : üzre ol nurı A, üzre inen ol İ₁

¹⁶⁰ Urum : Ki Rüm A, İ₁ // luṭfu : nuṭkı İ₁

161. Nihān dervişlerin sırrı ḥaḳīçün

Bu yol pîrlerinün sırrı Ḥaḳīçün

162. ‘Aşıklar āteşi ahı ḥaḳīçün

Ki tesbîḥ-i sehergāhı ḥaḳīçün

163. Ki Mecnūn Leylî hasreti ḥaḳīçün

Gāziler yolu hürmeti ḥaḳīçün

164. Müdām çağırdığım ol şāh ḥaḳīçün

Ḥācat ḳabul olan dergah ḥaḳīçün

165. Suçum bağışla şāh-ı Kerbelāya

Ḳamu ‘āşıkların şāh-ı evliyāya

166. Ḳabul it bu du‘āyı yā ilāhî

Ki sensen cümle ‘ālem pādīşahı

167. Ne erbābım ne zāhîd ḥāk-i pāyem

Bihamdi’llāh ki dost ‘ışkıyla bāyem

168. Ğanidür luṭf iyesi pādīşāhum

Ümidgāhum şāhum püşt ü penāhum

169. Naşihat-nāme yazdım dervişāne

Cihānda olmağ için bir nişāne

¹⁶² ateşi : sohbeti A // Ḥaḳīḳat ehlinüfî demi Ḥaḳīçün A

¹⁶³ ab:- P₁ İ₁ 162 ab; A 173 ab

¹⁶⁵ ‘āşıkların : ‘āşıklara A; ‘āşıkları P₁ / evliyāya : evliyā A, P₁

¹⁶⁶ du‘āyı : du‘āmı İ₁ // cümle ‘ālem pādīşahı : cümlelerin püştü penāhı İ₁, A

¹⁶⁸ Lüṭuf ıssı ğanidür pādīşāhum İ₁ // şāhum püşt ü penāhum : penāhum āli şāhum İ₁

¹⁶⁹ yazdım : dedim İ₁ // olmağ : kalmağ İ₁

170. Teveccüh tü tevekkeltü 'alallāh
Kulağ çekdüm didim elhamdü'lillāh
171. Hakkıñ fazlına bağlanduğ ezelden
Temennāmuz didārdur lem-yezelden
172. Hıfāyī derdmendem bir kemīne
Anıcak hū diyūñ şāhuñ demine

¹⁷⁰ Teveccühtü : Teveccüh kıl P₁ // elhamdü'lillāh : 'ālemlere şah İ₁

¹⁷¹ ab: 75 A

* A 176 da bu beyitle aynı kafiye yazılan şu beyitin bu mesneviye ait olmadığını düşünüyoruz
Muhabbet şāhımın vardur ezelden
Getürmüşim muhabbet lem-yezelden

¹⁷² ab:63ba A // Hıfāyī : Hıfāyım İ₁ / Anıcak hūdiyūn şahun : Anuñ çün hū direm anuñ A

* İ₁ 140 ve A 159'da yer alan beyit şöyledir.
Kişiye tırmak oturmak gerekdür
Veli öz layıkıyla ola yigdir İ₁

* A nüshasında bulunan metne dahil etmediğimiz diğer beyitler şunlardır.

- 163 Muhammed 'Ali dīni hāqıçün
Veliler hirkası domı hāqıçün
- 167 Seyid Gāzi Hācı Bektaş Hāqıçün
Erenler itdügi ikrar Hāqıçün
- 177 Menüm şāhum 'Ali Murtažadur
Yüzim dünyā vü'ukbāda añadur
- 178 Hıfāyī yigdürür her sıdık u halās
Şāhuñ devletine ger idesüñ pās
- 180 Mum yazub oğıyan difleyene
Nazar kıl yā ilāhi hāllerine
- 181 'Acizdür dilleri hem nā-tüvan
Kamu hācetleri saña 'ryandur
- 182 Kerem kıl munlara rahm eyle yār
Oları gāflet uyhusında uyar

MESNEVİ

1

Mef'ulü Mef'ulü Fa'ulün

- 1 Ol şāh ki mazhar-ı Hudādur
Hakdan kim anı diyer cūdādur
- 2 Cümle sebak aldı enbiyādan
Piş oldı kemāl-ı evliyādan
- 3 Maksūd-ı cihān cemi'î sensen
İy gevher-i pāk sen nedensen
- 4 Ādem ne bilür hakikatüñi
Bilmez çü melek-i tarikatüñi
- 5 Geldün şüver-i vücūda haksın
Hak sende zuhūr u 'ayn-ı Haksın
- 6 İy sırr-ı hidāyet ü vilāyet
Bu bendeñe kıl kerem 'ināyet
- 7 Kaddüñ ki göründi muntehāda
'Arş oldı çü kürsi istivāda
- 8 Merdūd yakīn makāmı sende
Cibril-i emīn peyāmı sende

T8b P₂5b¹ Hak'tan anı kim dedi cūdādur P₂² Piş: Biş T / evliyādan: enbiyādan T⁶ hidāyet u vilāyet : velāyet ü hidāyet T⁷ Kaddin : Kadrüñ ki P₂⁸ makāmı:nişanı T // peyāmı:makāmı P₂

- 9 Rūḥu'l-ḳudūs oldu ism-i zātūñ
Münkir ne bilür nedür şıfātuñ
- 10 Hem sende bulundu ism-i ā'zam
Hem sende göründi ruḥ-ı ādem
- 11 Tıḡuñda yazıldı şatr-ı levlāk
Levlāk lemā ḡalaḳtül-eḡlāk
- 12 Deryā ḡamusı mürekkeb olsa
Kātib melekūt mürettib olsa
- 13 Yazmaya olur ḡamusı resmüñ
Ḥaḳdan Ḥaḳ olur naşib ḳısmuñ
- 14 Gönlün senüñ oldu baḡr-ı ḳudret
Ol bahrıña oldu mevc-i raḡmet
- 15 Ayırma faḳīri raḡmetüñden
Dür eyleme şükr-i ni'metüñden
- 16 Men teg ola sana bende bī-ḡad
Kemter ze kemīn ḡulāma bī'ad
- 17 Lūṭf eyle faḳīre yā İlāhi
'Azl eylemegil bu rü-siyāhi

¹¹ saṭr : şadr T

¹² ḡamusı: ḳamusı P₂

¹⁴ bahrına:bahr ki P₂; baḡre kim T

¹⁶ Men teg ; benim teg T / saḡa bende:bende saḡa P₂, /bi-had// ze kemin:Kemine T

- 18 Kūh-ı kerem u livā-yı rahmet
Deryā-yı fütüvvet ü mürüvvet
- 19 Çün nūr-ı zemīn ü āsumānsan
Maḳṣūd u murād-ı künfe-kansın
- 20 Tendür bu cihān içinde cānsın
Yalguz ne cihan ki cān-ı cānsın
- 21 Sen mazhār-ı lutf-ı Hāḳsın iy ṣāh
Ol bendelerün işinden āgāh
- 22 Çoḡ rahmetüne ümīd varam
Kim var daḡı vü kime varam
- 23 Ger muḳbil isem meni ḳabül it
Hāḳ dergāhuña kemīne ḳul it
- 24 Ger müdbir isem hemān senünmen
Ger yaḡşı eger yamān senünmen
- 25 Hiç yoh menüm elümde neste
Bī-çāre ḳulum ṣikeste beste
- 26 Sen ṣāh-ı kerīm-i pūr-keremsın
‘Ümmid-i ‘amā’im-i ümemsın

¹⁸ livā-yı : nevāyı: P₂

²⁰ cān ki: cihān T/ cānān: cānsın T

²² daḡı bende kime:daḡı vü T

²⁴ Ya ur: Ger T / senünem:senün men T; //yaḡşı eger:yaḡşı vü ger T / senünem men T

- 27 Hakkun sağ eli senüñ elüñdür
Allāh yolu senün yoluñdur
- 28 Hakk yoldan azıtma yā İlāhī
Kim sensin iki cihān penāhı
- 29 Hakk gördi Nebī şekil-i aslan
Yidinci felek de şīr-i yezdān
- 30 Kesme nazarun bu nā-tüvāndan
Ayırma bizi ol āsitāndan
- 31 Sensen yaradan bu has u ‘ālemi
Güstāh dimen daḥi kelāmı
- 32 İy nūr-ı Hudā çerāğ-ı ‘ālem
Koyma meni zulmet içre ḳalam
- 33 İy iki cihānuñ āfitābı
Var eyle çü zerre men türābı
- 34 Ḳıl bākī meni fenā yüzünden
Sen Hakkısan vü men ḥatā yüzünden
- 35 Sen kân-ı mürüvvet u ‘aḳāsın
Bağışla Ḥatāyīnūñ ḥatāsın

²⁷ Allah : ilāhuñ T

³¹ Güstāh dimen daḥı : Güstāh daḥı dimen P₂

³⁴ yüzünden : yüzünde P₂// ḥatā : ‘amā T

- 36 Yağa dā'im yire gökden yağışlar
Hıta kullar kılur sultan bağışlar

2

Mefū'ilūn Mefū'ilūn Fa'ülūn

- ¹ Ya ilāhū'l-'ālemin sen Ğafūrsun
'Alīm ü hem Şekūr u hem Şabūrsun
- 2 Menem bir bende-i miskīn kapuñda
Gezermen kevkeb-i vaşluñ tapuñda
- 3 Seni yād eyleyüben zıkr iderem
Ki senden qorhubanu fikr iderem
- 4 Senüñ qorhuñ menüm göñlümde dā'im
Bu qorhudan kılurmen fikri da'im
- 5 Senüñ çoğdur kuluñ men bir fakīrem
Saña lāyık işüm yoh men haķīrem
- 6 Eger çoğdur günāhum hazretüñde
Ümīdüm andan artuğdur kapuñda
- ⁷ Şād oldu gerçi şeytān menden artuğ
Ki birdürmeyen seni yoh senden artuğ

- 8 Bu gün dergāha geldüm eyle rahmet
Maña çekdürmegil sen daña zahmet
- 9 Bu tevhide bağışlagıl meni sen
Bu tevhibdin ütüzmegil meni sen
- 10 Şerī ‘atden meni döndürme zinhār
Haṭā üste meni gönderme zinhār
- 11 Şerī ‘at yolına cānum fedā kıl
Hevāyı cānı cānumdan cüdā kıl
- 12 Meni öz yoluña salgıl yürütgil
Yaman işi bu nefsumden arıtgıl
- 13 Viren imānı sen ayırma menden
Umaram lūtfuñı dermānda senden
- 14 Derūnum kayguludur pür şafā kıl
İlāhī hācetümni sen revā kıl
- 15 Bid‘atdur anuñ rüy-ı menāhi
Menüm başuma koy devlet külāhı
- 16 Hidāyetdür maña tahkīk ü taşdik
Naşīb itgil maña bir rāh-ı tahkīk
- 17 Be-hakḳ-ı enbiyā-i nūr-ı dīde
Be-hakḳ-ı evliyā-i ber güzīde

¹⁰ üste : üsne T

- 18 Be-ḥakḳ-ı ‘irfān zāt-ı pāk et
Be-ḥakḳ-ı ‘āşıkān derd-i nāket
- 19 Ki men dermāndenüñ suçuna bahma
Maña ḳahr eyleyüp duzāḥa yahma
- 20 Maña cennetde virgil yahşı yirler
Ki ḥamı yirden anı yahşı dirler
- 21 Ḥaṭāyīye eyi yir vir ḳuluñdur
Behiştde bağbān u bülbulündür
- 22 İlāhī sen murādum ḥāşıl eyle
Meni sen Muştafāya vāşıl eyle
- 23 Ayırma men fakīri Muştafādan
İrağ itme meni şāhib-livādan
- 24 Ḥaṭāyī çoḥ ḥaṭāludur Ḥaṭāyī
Ḥaṭāyīden dirīg itme ‘aṭāyı

3

Fā‘ülün Fā‘ülün Fā‘ülün Fa‘ül

- ¹ Benām ḥüdāvend Ḥayy-ı Kerīm
Kim oldur tüvāna be-zāt-ı ḳadīm

²⁴ Bā : Yā A
A95b, P₂82a

- 2 Dokuz āsumānı mu‘allā kılan
Zemīn safhasını muşaffā kılan
- 3 Kılan şarşarı hemçü bād-ı semüm
Kıyāmet yıl ilen iden dāşı mum
- 4 Kimini kāmudan zebrdest iden
Kimini mu‘allaķ kimin pest iden
- 5 Kimini Süleymān kimin itdi mūr
Kimini muḥakkır kimin ehl-i zūr
- 6 Kimini zebrdest iden ‘āleme
Kimini penāh eyleyen ‘Ādeme
- 7 Kimin ‘ālem içre iden şehr-i yār
Kimi gül kıluben kimin itdi ḥār
- 8 Kimin ehl-i taḥt u kimin tāc iden
Kimini yarım pula muḥtāc iden
- 9 Kimini be-heybedçü Rüstern iden
Kimini mevcūnden daḥı kem iden
- 10 Kimini cihānda cigerdār iden
Kimini cigersiz vū murdār iden
- 11 Kimine virūpdür kılıç yahşı at
Kimini kılupdur bisāt içre māt

- 12 Kimini dutār sedd-i Skender kimi
Kimini kaçar kaçğan ner kimi
- 13 Kamunı yaradan bir Allāhdur
Cem'üñ işinden ol āgāhdur
- 14 Yarataadı tek elde biş barmağı
Ki herkesle bile yolın varbağı
- 15 Eger cümle 'ālem berāber ola
Haçan 'ālem işi müyesser ola
- 16 Çü erden ere fark vardur yakīn
Berāber imez āsuman u zemīn
- 17 Kişi öz kemālini bilmeğ gerek
Elünden gelür işi kılmag gerek
- 18 Yabanda sıçan dir ki şirem velī
Berāber olanda itürür yolu
- 19 Bularnı sınamadın inanmagıl
Muħanneş dīvārına dayanmagıl
- 20 Ki Hākdur cihānda mededkār olan
Kulına yaman günde gamh^Var olan

¹⁴ yaratadı : yaratmadı P₂

¹⁵ cümle:çe ki A / berāber:berader A // müyesser: berāber A

- 21 Kāmu Rūm u Çīn u Horasan u Şām
Açar bir beg igit bularnı temām
- 22 Ere leşger ilen varan er midür
Ġanīmi basanlar leşger midür
- 23 Erenler basarlar savaşda eri
Çeride beg olur bir er serveri
- 24 Men olam niheñg ile ceng eylerem
Neberd-i beh-bebr ü peleng eylerem
- 25 Men olam kim uğraşsa Efrāsiyab
Başına urup gürzi deng eylerem
- 26 Men olan ġanime varub ħorħusız
Saġınma ki baħub direng eylerem
- 27 Yıħam ħal‘a-yı Ĥayberi müşt ilen
Çe pervā-yı top u tūfeng eylerem
- 28 Alup Rūm u Şāmı musaħħar ħılup
Pes andan hevāyı Freng eylerem
- 29 Menümlen ġanīm olsa Efrasīyāb
Anuñlan uruşmaġa neng eylerem
- 30 Savařda eger gelse iş başuñā
Dönüb kaçma eyle yoldařuñā

²⁸ Rūm ü Şām :Şām u Rum’u A

²⁹ olsa:olub A

- 31 Dirîgâ ger olsaydı resm ü yiri
Göreydi üzinden o yigrek eri
- 32 Dirîgâ bu dem olsa İsfendiyâr
Ne tahtın koyaydum ne mülk ü diyar
- 33 Dirîgâ bu gün olsa Efrâsyab
Kılıç ile vireydüm aña cevâb
- 34 Dirîgâ ger olsa bu devrânda Giyû
Görüneydüm aña çü bir nerre diyû
- 35 Dirîgâ bu demde diri olsa Zâl
Göreydi niçükdür ganimligde hâl
- 36 Dirîgâ bu dem olsa seher-âb-ı yıl
Dağı urmayaydı kılıç ile el
- 37 Dirîgâ ki bend oldum ‘avretlere
Yoluhdum miñnetle nâ-merdlere
- 38 Dirîgâ ki kalmadı er kıymeti
Yıl şafşiken şîr ner kıymeti
- 39 Ganîm Rüstem olmaz vü Biçen maña
Hükümet kılar oldu bir zen maña

³² Koyaydum:koydum A

³⁵ niçükdür ganimligde:niçük ganiminde A

³⁹ Ganîm:Benem A

- 40 N'olaydı olaydı bir ulu savaş
Çıhaydum ğanım ile men başa baş
- 41 Bileler ki doğmış anadan bir er
Duya her kişi erdeminden haber
- 42 İgit erlik ilen yir ekmegi
Dimişdür bu sözi erenler begi
- 43 Yimek ekmegi rāygān handedür
Her ekmek bir ejdernüñ ağızındadır
- 44 Yiri ejdehāyı aradan götür
Ol ekmegini ağızından alup götür
- 45 İlähî kılıcum iti kıl menüm
Ki kessün öñümden gelen düşmenüm
- 46 Cıdamnı elümden ser-efrāz kıl
Kaçarsam uzun 'ömrünü az kıl
- 47 Cıdamnı elümde hasüde yügürt
Yüzüme tükürtme leşime tükürt
- 48 Ğanim eyle maña otuz miñ eri
Ki Rüstem teg ola anuñ her biri
- 49 Çü meydan hevāsına āheng idem
Olar gelse yalguz aña ceñg idem

⁴⁵ öñümden:ölümden P₂

- 50 Giçürem kılıçdan anuñ cümlesin
Ne āheng bile ne ħod cümlesin
- 51 Erenler çeker mi ölümnden melāl
Yimemiş dutāyım köpek bir cevval
- 52 Dimez kimse erdür ħamiyetsize
Ölüm yig yalancıya ħayretsize
- 53 Meni kılma yoldaş nāmerd ilen
Ki ‘avratdan eksükdürür merd ilen
- 54 Kılıcım uzatgıl yetem düşmene
Dagıdam önümden şaf u meymene
- 55 Hem Isfendiyāra kılām yiri teng
Ki ħarbuma durmaz hezber ü peleng
- 56 Maña yarı virgil sen iy şehriyār
Ki ger Rüstem olsa kılām tār u mār
- 57 İlāhī ħabul eyle ħācetümi
Ėapuñda niyāz ü münācatumu
- 58 Be-ħakķ-ı Resüli ki āyet-i kelām
Be-ħakķı ‘Aliyy-i imām-ı temām

⁵⁰ Giçürem kılıçdan:Kılıçdan giçürem A

⁵⁸ resüli ki ‘āyet-i:resül u be-ħakķ-ı A

- 59 Ğanĩmden evirdiler yũzlerin
Bu yoldā fedā ıldılar zlerin
- 60 Olarun řāfindan opargıl meni
ılıla iderler zebũn dũřmeni

⁵⁹ Ğanimden:P₂’de bu kelime eksik

HECELİ ŞİİRLER

1

- 1 Seksen biñ kelāmuñ başı
 Qanlıdır nefes öldüren
 Budur evliyā buyruğu
 Qanlıdır nefes öldüren
- 2 Kötünün sözi ağıdur
 Urur sinemi tağıdır
 Qalbimiz Haq'kun evidür
 Qanlıdır nefes öldüren
- 3 Eyinüñ sözi daşludur
 Dā'imā gözi yaşlıdır
 Ādem öldüreñ suçlıdur
 Qanlıdır nefes öldüren
- 4 Kā'be yapdum Halil ilen
 Āyet ilen delil ilen
 Fakir ilen zelil ilen
 Qanlıdır nefes öldüren
- 5 Haṭayımdır kendi ḥalinden
 Muḥammed 'Ali yolından
 Bir kelām geldi dilinden
 Qanlıdır nefes öldüren

¹ İ₂3b

² İ₂ 16a

⁴ yaptım.yaptırdım

2

- 1 Dil ile dervişlik olmaz
Hâli gerek yok ehlinüñ
Arleyin her çiçekden
Balı gerek yol ehlinüñ
- 2 Geçmek gerek dört köprüden
Kurtulasın mürebbiden
Mürebbiden Muşâhibden
Eli gerek yol ehlinüñ
- 3 Men gezerin derdli derdli
Öter firkatli firkatli
Bülbülleyin üni tatlı
Dili gerek yol ehlinüñ
- 4 Men gezerin ayık ayık
Deryâlarda olur kayık
Bülbülleri şâhâ lâayık
Gülü gerek yol ehlinün
- 5 Hâṭayīm dir kuşak kuşan
Ṭoz olur türāba düşen
Budur dervişliğe nişan
Yolı gerek yol ehlinüñ

3

- 1 Dervişlük eydür baña
Sen derviş olımazsın
Bari diyeyin saña
Sen derviş olımazsın
- 2 Özünden geçmeyince
Birlige yetmeyince
El etek ıtımayınca
Sen derviş olımazsın
- 3 Özün ile fakısın
Dürlü diller okursın
Var yok yire kaçırsın
Sen derviş olımazsın
- 4 Kaçmak egü olupdı
Muhammed'den kalupdı
Derviş terkin kılupdı
Sen derviş olımazsın
- 5 Hatayî'm Hâk kıludur
Akar çeşm-i selidür
Dervişlik pek uludur
Sen derviş olımazsın

4

1 Gel gönül incime bizden
 Qalsun gönül yol qalmasun
 Evvel āhir yol qadimdir
 Qalsun gönül yol qalmasun

2 Erenler bize pusıdur
 Yalan söyleyen ‘āşidür
 Bu gerçekler nefesidür
 Qalsun gönül yol qalmasun

3 Bağçede açılan güldür
 Mā’nâyı söyleyen dildir
 Pes ezelden yol qadimdir
 Qalsun gönül yol kalmasun

4 Başındadır altuñ tacı
 Budur erenler mi ‘racı
 Keskindir yoluñ kılıcı
 Qalsun gönül yol qalmasun

5 Hey Allāhım hey Allāhım
 Eyü olmaz benim āhım
 Saltanatlu pādişāhum
 Qalsun gönül yol qalmasun

İ₂22b

³ güldür:yoldur İ₂

İ₁4a, İ₂4a

- 6 Ey divâne ey divâne
 ‘Âşık olan kıyar câne
 Hıtaı der Tacı Hâne
 Kalsun gönül yol kalmasun

5

- 1 Gönülleri şâd eyleyen
 Hâk bir Muhammed ‘Alidür
 Bu yolda irşâd eyleyen
 Hâk bir Muhammed ‘Alidür
- 2 Gönüle gevher ekenler
 Ehl-i Hâk özün dökenler
 Mîzan terâzû çekenler
 Hâk bir Muhammed ‘Ali’dür
- 3 Biçildi hulle-i kisbi
 Cümle ‘âlemüñ eyisi
 Gâzilerün sermâyesi
 Hâk bir Muhammed ‘Ali’dür
- 4 Terâzusuñ heng eyleyen
 Dört yoluñ deng eyleyen
 Küffâr ile ceng eyleyen
 Hâk bir Muhammed Ali’dür

5 Balık kırsağında yatan
Oynayub hırkamı üten
Gemi gark olduğda tutan
Hak bir Muhammed 'Ali'dür

6 Ak deveye binüp giden
Gülzârından yedüp giden
Kırklar ile şöhet iden
Hak bir Muhammed 'Ali'dür

7 Hatayim der efendimiz
Hem pîrimiz üstadımız
Hemân bizim muradımız
Hak bir Muhammed 'Ali'dür

6

1 Mürşide giden tâlibüñ
Her dem vücûdı pâk olar
Mürebbi bir müsahib bir
Dilden ötürse yek olar

2 Arayub hâl ehlin bulup
Eyleme küfrini gâlib
İzinsiz yürime tâlib
Sakın ayağa yol olar

⁷ der efendimiz:eydür kaddimiz İ₁,İ₂

- 3 Herdem yakīn gelür sesi
Katardadur hāslar hāsl
Gāziler ‘ışkın kamçısı
Ehli elinde gök olar
- 4 Bir gamındadur hırka kıyan
Rıza loğmasın yiyen
Felek ütasın tıyan
Bu cāvidandan çak olur
- 5 Bülbul öter yol içinde
Çekse tālīb dil içinde
Haṭayī’dir yol içinde
Nefsin öldüren hāk olur

7

- 1 İmām Ca‘fer kullarıyuz
Şohbetimiz nihān olur
Ölmezden evvel ölüyüz
Cāna vaşıl olan cān olur
- 2 İmām kulları derilür
Yol erkān şohbet sürilür
Maḥşer sorusu sorulur
Bunda ulu dīvān olur

İ₁20b, İ₂9a² yol:ter İ₂// ulu : ‘alī İ₂

- 3 Bunda kibr ile kin olmaz
Hem sen olup hem ben olmaz
Âdem öldürsen kan olmaz
Nefes öldürsen kan olur
- 4 Budur evvel budur âhır
Budur maḥabbetde mihr
Küfür her mezhebde küfür
Bunda küfür imān olur
- 5 ‘İşk şerābından içilür
Müşkil hāl olur seçilür
Kıanlu işlerinden geçilür
Erenler mürvet kân olur
- 6 Şohbet iderler Enel- Hāk
Tek derdine dermāne bak
Üç yüz altmış altı uğrak
Sekizi aşı-ı din olur
- 7 Hāṭayī der ben bundayın
Hāk divanında gündeyin
Sen bendesin ben sendeyin
Ne sen olur ne ben olur

8

- 1 İbtidādan yol şorarsañ
Yol Muḥammed ‘Ali’nüñdür
Yetmiş iki dil sorarsan
Dil Muḥammed ‘Ali’nüñdür
- 2 Gice olur gündüz olur
Cümle ‘ālem dümdüz olur
Gökde kaç bin yıldız olur
Ay Muḥammed ‘Ali’nüñdür
- 3 Var aqluñ başına devşür
Rehberüñ öñüne düşür
Bahr-i ‘ummana qarışur
Sırr Muḥammed ‘Ali’nüñdür
- 4 Varma Yezidin yanına
Koḥūsı siner tenüñe
La’net Yezidün canına
Din Muḥammed ‘Alinüñdür
- 5 Yezid ‘Ali’den seçilür
‘Āleme rahmet saçılur
Evvel bahārdan açılur
Gül Muḥammed ‘Alinüñdür

6 Varma Yezid meclisine
 Kulak verme hiç sesine
 Satır Yezid ensesine
 Seyf Muhammed Alinüñdür

7 Hatayî hasta olmuş inler
 Mevlâ ile gülen ağlar
 Nûr olmuş 'âleme toğar
 Nûr Muhammed 'Alinüñdür

9

1 Elüm alub bu dergâha
 Getürenüñ demine hû
 İki gönül birliğüne
 Yetürenüñ demine hû

2 Ara gıl gönül şehrin
 Hâk ol pâyine sürün
 Görüb bir kardaşuñ sırruñ
 Sır idenüñ demine hu

3 Kara giymiş tonunu
 Hâkka döndürmüş yönünü
 Gönülden kibr ü kinini
 Giderenüñ demine hu

4 Güzeldür ‘Ali’nün sesi
 Siler göñülden pası
 Ehl-i ʔariḳat nefesi
 Yetürenüñ demine hu

5 H̱atayī’nüñ dimegini
 Zāyi‘ itme emegini
 Döküb malun yimegini
 Yedirenüñ demine hu

10

1 Göñül seyrande gezerken
 Şāh geldi ʔondı saraya
 H̱aḳ’ka niyāz eyler iken
 Birligüñ düşdi araya

2 H̱aḳkuñ ʔapusundan girdüm
 Kendi vücūdumı gördüm
 Ma’rifet ʔazğanuñ ʔurdum
 ‘Işkı ʔaynadan küreye

3 Maḥabbet ḥaşlar ḥāşıymış
 İtmeyen H̱aḳ’kun nesiymış
 Sevgi H̱aḳ sevgüsiymış
 Erenler ne der buraya

³ Muhebbet etmeyen Hakk’uñ nesiymış İ₁

4 Hele küşādın düşürdüñ
 Firkat kazğanın taşırduñ
 Ma'rifet aşın pişürdün
 Tuzun datdırduñ pirāye

5 H̱atayī ider ihtiyārsız
 Neyleyim dünyāyī yārsız
 Ol ālemden bī-ḥabersiz
 Tuz etmek ister birāye

11

1 Ne hoş yerde maḳāmuñ var
 Senüñ hey Murtaza 'Ali
 Kandan gelür büy-u ḥuyuñ
 Senüñ heyMurtaza 'Ali

2 Seni seven serden geçdi
 Hem nāmus-u ardan geçdi
 Div işitdi aklı şaştı
 Ünüñ hey Murtaza 'Ali

3 Yatdığın yer Kerbelā'dur
 Çevresi burc-ı kaledür
 Yoluñ cümleden 'ālādur
 Senüñ hey Murtaza 'Ali

⁴ der:aydur İ₂

⁵ 'ālemnden:hālimden İ₂

¹ İ₁12a

- 4 Şur çalın sîn sökülsin
 Yezid meydana yığılsın
 Senüñ 'ışkuna dökülsün
 Kanın hey Murtaza Ali
- 5 Hataým mürvete kılman
 Hak Muhammed 'Ali Selmân
 Seni sevenlere kurbân
 Cânım hey Murtaza Ali

12

- 1 Dervişlige du'a kılan
 Gel bu on iki erkana bak
 Hayr için ugradayım hem
 Hak için virem sebak
- 2 Evvel ki erkâm budur
 Hak eylesin özüni
 Göksundan dinlemeyesin
 Olasın topraktan topraki
- 3 İkinci erkâm budur
 Al ma'rifet tahtından
 Öz kendi tarlana bırak
 Kâmil olunca besle çāk

İ₂15a² eylesin : eyleyesin İ₂

- 4 Üçüncü erkānı budur
Gögerdi suvarmak gerek
Marifetüñ başın bulup
Alasın denizden bir dağ
- 5 Dördüncü erkānı budur
Kāmil oldu biçmek gerek
Kāmil oluben biçmege
Al pīrden rıza ile evrak
- 6 Beşinci erkānı budur
İltüb dögesin harmana
Her harmana dögmek olmaz
Şabr harmanına bırak
- 7 Altıncı erkānı budur
Sürüben yumuşatmak gerek
Anı sürüb yumuşatmağa bırak
Bir dögen gerek adı firağ
- 8 Yedinci erkānı budur
Yumuşadı şavurmak gerek
Kudretten bir yel eser
Ol yele dirler 'ışk-ı Hāk
- 9 Sekizinci erkānı budur
İlet hal değirmenine
Yumşaduben un idesin
Ki ola gāyetde yumuşak

- 10 **Ȑokkuzuncı erkānı budur**
Hal eleginden eleyesin
Ancak Ȑut yele verirsin
Dimeyeler saña aħmak
- 11 **Onuncu erkānı budur**
Ȑoy iradet teknesine
Mihr ü mıhabbet tuzıyla
Yoğur ānı pek çok Ȑak
- 12 **Onbirinci erkānı budur**
Ȑalgıl gönöl fırınına
Ȑakın ki yandırmayasın
Odunun Ȑararınca yak
- 13 **Onikinci erkānı budur**
İlet pirüñ nazārına
Eyü Kemāl kesb itmişsin
Disünler derviş yüzüñ aȐ
- 14 **Ȑaħkuñ didügin diyesin**
Efsāne-i elden Ȑoyasın
Efsāne-i elden Ȑoyan
Anlardır fā'al-i muṭlak
- 15 **Ȑaṭayıdır anlar ĥamdur**
Anlar dünyada bī-ğamdur
Dört Ȑapudur kırk maħamdur
Evcüyüz almış altı uğrak

- 1 Men dāhı nesne bilmezem
Allāh bir Muḥammed ‘Ali
Özim kurbana salmazam
Allāh bir Muḥammed ‘Ali
- 2 Anlar birdür bir olupdur
Yerden göge nur olupdur
Dört köşede sırr olupdur
Allāh bir Muḥammed ‘Ali
- 3 Mü’min müslim etek tutar
Bā gönülde mekân tutar
Hû deyicek gelür yeter
Allāh bir Muḥammed ‘Ali
- 4 İki yavru var yuvada
Muallak döner havada
Dağda deryāda ovada
Allāh bir Muḥammed ‘Ali
- 5 Bindikleri Burağdur
Yattıkları çırakdur
Yerden göge direkdür
Allāh bir Muḥammed ‘Ali

- 6 H̡atayī bu yolda serdir
 Serin veren de erdir
 Ayda sırdur günde nūrdur
 Allāh bir Muḥammed ‘Ali

14

- ¹ Gele göñül hoş görelim bu demi
 Bu da böyle qalmıya bir gün ola
 Kişi çekmek olmaz guşsa vü gamı
 H̡aḡ’tan gelür her ne gelse bir kula

- 2 Er odur i’tikad ide pīrine
 Nāzar ede evvelinden āhirına
 Elbetde yol qadimdir ilter yerine
 Saña kim neylerse şalagör yola

- 3 Biz de biliriz ki dostu qardaşı
 Bulamadım bir karagün yoldaşı
 Dost geçinüb yüze gülen qallaşı
 Bahadır şatmak gerek bu pula

- 4 Her kişi bir ḡayāl ile eḡlenür
 Dā’im anuñ gönlünde ol eḡlenür
 Böyle olur sevdiğim ḡāh aḡlanur
 Kimi gördük kıyāmete dek güle

¹ İ₁15b ; İ₂26a

5 Kārun'u gör bunadı ya buldukça
 İnandı felek yüzüne güldükçe
 Sen eylik et durma elden geldikçe
 Dediler Halk bilmezse Hâlık bile

6 Gerçek olan kişi dosttan ayrılmaz
 Değme kişide haqıkat bulunmaz
 Sen seni şatsan yedirsən bilinmez
 Bu zamanda kimse yaramaz ele

7 Haṭayī dünyanuñ ötesi kânî
 Bizden evvel bunda gelenler kanı
 Şanma dâ'im şad yürüye düşmeni
 Bir gün ola nevbet aña da gele

15

¹ Lā-mekân İlinden misafir geldüm
 Şu fenā mülküne bastım kademe
 Nerenün selāmun getürdüm dırsen
 Şu fenā mülküne gelüp bu deme

2 Şu fenā mülküne gelüp giderken
 Şarvan olup bin bir kıatar yederken
 Yoğurub çamurun balçık iderken
 Şecerimle şu taşdım Ādeme

¹ ,İ₂28a

- 3 Ādemden evveli çok geldi getti
 Mülk şāhibi bu cihānı halk etti
 O yugurdu yaptı ve o yarattı
 Yedi kez emeğim geçti bu deme
- 4 Ben bu dam içinde ırmağ akıttım
 Celālimden ādem oğlum kakıttım
 Muḥkem tuttum ḳalb evimi arıtdım
 Anuñ için İblis girmez ḳubbeme
- 5 Şu fenā mülkine gelüp yetmeden
 Ekilüben cān toḫumu bitmeden
 Ḳaldurıp binasun tamam etmeden
 ‘Arş altında yönüm tutdum ḳibleme
- 6 Ben ḳiblemi ḳiblem beni bilüpdür
 Evliyā enbiyā andan gelüpdür
 Ben bilürem anam benden olupdur
 Ol vakitte nikāḫ kıydım babama
- 7 Ben ḥ^vacemi ḳucağımda büyüttüm
 Ḳudret meyin emzik virdüm uyuttum
 Ders virüben ben hocamı okuttum
 Dört kitabdan ders verirdüm ḥ^vaceme
- 8 Ben obam içinde mekanda iken
 Muḥammed’le bile Mirācda iken
 Mūsayla toḳan biñ kelāmda iken
 Ṭoksan biñ ilimi kıyduḡ ‘abama

- 9 Ben obam içinde bâkî cān idüm
 ‘Ali idim imān idim din idüm
 Kendüsi Hâk idi ben zindan idüm
 Şimdi gelmiş sultan olmuş obama
- 10 Şükr olsun Hataî sırdır sözlerim
 ‘Işk âteşin derūnumda gizlerim
 Günden ‘ayān aşla görmez gözlerim
 Âhır kârdan bu yazıldı nidama

16

- 1 Bir güzelüñ vücūdunuñ şehrine
 Baḡ nazar eyle de hemen ‘arif ol
 Dükkânında sen dedigüñ metā‘ına
 Baḡ nazar eyle de hemān ‘arif ol
- 2 Ur özge erenlerün göresin
 Ṯabib şarar yüregimün yarasın
 Çerḡ eyleme maḥabbetin çirasın
 Yak nazar eyle de hemān ‘arif ol
- 3 Hercāi güzele hoşma başını
 Hercāilik idüp atar taşını
 Müşteri bulursañ çöz kumaşını
 Şat nazar eyle de hemān ‘arif ol

- 4 Beş vakitüñ farzı sünneti de kaç
 Özüne tanışda müşkiliñi seç
 Haqıqat tarlasına ma ‘rifet saç
 Bak nazar eyle de hemān ‘ārif ol
- 5 Haṭayī’ m dir raḥm itmezem yalana
 Özün teslim ider kendü gelene
 Ay ‘Alidür gün Muhammed bilene
 Baḳ nazar eyle de heman ‘ārif ol

17

- 1 Bende bildüm benlik yoktur özümde
 Benliğim mürvete şaldım ezelden
 Tuttuğumuz imān ikrar kapısı
 Bir pīrūñ etegin tuttum ezelden
- 2 Şerī’at öğrendim biñ bir ad için
 Ma ‘rifet öğrendim bu sıfat için
 Haqıqat öğrendim ‘ayn-ı zāt için
 Tariqate hizmet itdüm ezelden
- 3 Şerī’atūñ ince yolları vardur
 Ma ‘arifetin gonca gülleri vardur
 Haqıqatūñ derin gölleri vardur
 Bülbülüm gülşende öttüm ezelden

- 4 Raḥmān kılıcıdur Seyf'i Aḥmedī
 Çaldı çarpāraden tīg-i Ḥayderi
 Fāḫma ana vü Zülfiḳār vü Ḳanber'i
 O demde kırklarla yettim ezelden
- 5 Nūḥla bile bir gemiye binmişem
 Yūsuf'u tufānda seyle virmişem
 Şanma bu cihāna henüz gelmişem
 Bunca geldüm bunca gittüm ezelden
- 6 Ḥüseyniyem bugün meydān içinde
 Oḳudum diñledim göñlüm içinde
 Yetmiş biñ yıl evvel Fūrḳān içinde
 Cebrāile niyāz ettim ezelden
- 7 Ḥaṭayī ümidim kezmezem Ḥaḳ'dan
 Bizi var eyledi o demde yoktan
 Balçığımız yoğurmuştur topraḳtan
 Tūrābiyem yerde bittüm ezelden

18

- 1 İḳlile sakın girme meydāna
 İkinüñ birisi pīrim 'Alidür
 Vaḥdete irişüb yūri merdane
 Men bir gedā ḳulum şāhım 'Alidür

- 2 'Aşıklar 'ışk ile kendüyi yakar
Münāfıklar gönül kā'be'sin yıkar
Erenlerin yolu 'Aliye çıkar
Başımdaki tāk-u sırrım 'Alidir
- 3 Şādıkuñ şıdķı 'āşıkın ilenci
Pirlerin pīridir gençlerin genci
Hem şadefdūr hem deryā hem inci
Lā'l ile mercānum dürrüm Alidir
- 4 Zülfiķār ü kemer vardır belinde
Ġāzileri yürür sağ u şolunda
Şanadı Muḥammed Mī'rac yolunda
Arslanum kaplanum şirim Alidür
- 5 Dir Haṭayīm virme Yezide aman
Dünyāda gönlünü kesegör hemān
Bulut içinde şaklandı bir zaman
Bu dünya yoğ iken varım Alidür

19

- ¹ Ne yitirdüñ ararsuñ sen burada
Gel iy ṭālib özün kul eyleyi gör
Yoqlamada bile olasın şırada
Gel ey ṭālib özüñi kul eyleyi gör

İ₁18b, İ₂8b¹ ey:-İ₂/özüñi:özüñi İ₁//olub:olasuñ İ₁,İ₂İ₂14b

- 2 Mizānuñ kend-elinle tartasın
Gözüñle gördüceğini örtesin
Bu dīvandan ol divāna irtesin
Gel iy t̤alib özüñ kul eyleyi gör
- 3 Sen özünü rehberüñe berk eyle
Ma'rifete üçyüz altmış ağ eyle
Kırk maḳāmı dört ḳapuda fark eyle
Gel iy t̤alib özüñ kul eyleyi gör
- 4 Haṭayīm der üç dürlüdür velīlik
Düşmüşlerin elin almak ālīlik
Türāba yüz sürmekle olur ululuḳ
Gel iy t̤alib özüñ ḳul eyleyi gör

20

- 1 Göñül ne turursun sende varsana
Mürşid-i kāmīle varmadan olmaz
Varup eşigine yüzüñ sursene
Mürşid-i kāmīle varmadan olmaz
- 2 Mürşidin isteyen kendi aray
Arayanlar buldu derde çāreyi
Yüz yıl okısa da aktan karayı
Mürşid-i kāmīle varmadan olmaz

¹ varmadan: varmayınca İ₂

İ₂20a

² yıl okusa da : bifi okursa İ₂

3 Bu dünya ırdukça eger ırsanda
 Oñ dünya dolusu kitap görsende
 Her harfine bin bir ma'na virsende
 Mürşid-i kāmile varmadan olmaz

4 H̱alil yaptı Ka'be' hem oldı delīl
 Farz oldu varmayanlar oldı melīl
 Muḥammed'e rehber oldı Cebraīl
 Mürşid-i kāmile varmadan olmaz

5 H̱aṭayī sözünün ma'nasın verdi
 Yar ile ettügi 'ahdine durdu
 Cebrāil Mūsaya Hızır'a var dedi
 Mürşid-i kāmile varmadan olmaz

21

1 İkrār virdüm dönmem elest bezminden
 Müridim ikrārı imandan aldum
 Başka seyrān gördüm kendi özümden
 Bu muḥabbeti ben Merdandan aldum

2 Nār ü bād ü āb u H̱akden ḥalk oldum
 Kendi kendim ana rahminde buldum
 Müddet tamam oldı dünyāya geldum
 Bu ibret nümāyı cihāndan aldum

⁴ hem:-İ₂

- 3 Bildigim unuttum eylerem feryad
Derdim bu ki dil yok isteyem imdad
Tekrar yine ta'lim etti bir üstād
Dersimi mekteb-i 'irfandan aldum
- 4 Can gözi gafletden açıla düştü
İkilik perdesi seçile düştü
Kudret hazinesi açıla düştü
La'fı vü cevāhiri mercāndan aldum
- 5 Bu bir gizli sırdır her can tıyamaz
Ehl-i 'ışkuñ katarına uyamaz
Değme cevher fūrūş bahā koyamaz
Bu dürr ü yektādur 'ummandan aldum
- 6 Bu 'ışk ki görünmez bilmem nereddür
Esrar-ı muhabbet gizli yerdedür
Gerçi kim 'ayandur bize perdedür
Haқиқati Şah-ı Merdandan aldum
- 7 Gel düşünme 'aqla sığmaz bu ilim
Kudret hazinesi miftāhı dilim
Bu ulu dergāha ulaşdı yolum
Bilmeyen şanur ki dükkandan aldum
- 8 Ah edüb utandım kendi sözimden
Mest olup tūrāba düştüm özimden
Kanlı yaş akıtdım iki gözimden
Mācerāyı çeşm-i giryandan aldum

- 9 Mūsāya tecelli göründi Tūrdan
Mest olup aqlımı şaşırdı baştan
Enel- Hāk sırrını aldım Manşūrdan
Mahabbet kemerin erkāndan aldım
- 10 Mü'minler bulurlar oddan necātı
Budur Mü'minlerin elde berātı
Mi'racdan indirdi şavm ü şalātı
Hāk bilür Hāzreti Sultāndan aldum
- 11 Şeri'at sancığı gedli dikildi
Tariqat yolunda terler döküldi
Ma'rifet deryası taşub döküldi
Hākiqati pir ü pirāndan aldum
- 12 Hākiqat yolunda gör şavaşımı
Akıttım gözümde kanlı yaşımı
Pirler eşigine koydum başımı
İcāzet ol demde meydandan aldum
- 13 Hāk budur sözime hile katmazam
Herkes bu sırrı 'ayan itmezem
Kıymeti bilinmez yerde şatmazam
Ben bu naşihatı bir cāndan aldum
- 14 Çalış bu girdābun çık karasına
Dermān gizlenüpdür dert arasına
Merhem şarılır mı 'ışk yarasına
Bu 'ilm-i hikmeti Loḳman'dan aldum

- 3 Kıdret kıandilinden attı dāneyi
 İndi levhı üzre tutdu bināyı
 Cünbüşe getüren çerh-i fenāyı
 Dīdār ile maḥabbete ‘ışk olsun
- 4 Fil yükün yükletme karınca çekmez
 Dürlü reyhan çokdur gül gibi koğmaz
 Dünyā mālin versen bize gerekmez
 Didār ile maḥabbete ‘ışk olsun
- 5 Yücelerde olur ol hürmā kuşu
 Dostuñ maḥabbettir ‘āşika işi
 Pīrim Ḥaṭayī’dir cümleñin başı
 Didār ile maḥabbete ‘ışk olsun

MANİLER

1

Ḥaṭāyīyem ḥaṭṭārem
Ḥaḵ sırrına settārem
Ḥakīmlerüñ dermānı
Ṭabīblere ‘aṭṭārem

2

Ḥaṭāyīyem bir ḥālem
Elif üstünde dālem
Sūfiyem tarikatte
Ḥaḵīkatte abdālem

3

Ḥaṭāyīye ḥan geldi
Mürde cisme cān geldi
Ya‘ḵub-ı zār olmuşam
Yūsuf-ı Ken‘ān geldi

4

Ḥaṭayī Ḥān ṭuran bir
Ceseddür cān şoran bir
Pūrīmdür mürşidimdir
Ḳanıgım ḵandırın bir

5

Hhhaṭayī cān argına
Ehl-i irfān argına
Ma‘rifetden şu gelüp
Dökilür cān argına

¹ İ₁ 26b

² İ₁ 26b

³ İ₁ 26b

⁴ İ₁ 26b

⁵ Ḥaṭāyīnūñ ḥānı geldi İ₁ // cān: can İ₁

⁵ İ₁ 26b

6

Göñül virme nādāne
 Hāḡḡı inkār idene
 Müridim Hāḡ demişem
 Muḡabbet ḡānedāne

7

Erdevil ḡānedandur
 Pīrīm şāḡ-ı Merdāndur
 Tāriḡ yolun bilmeyen
 Arada sergerdandur

8

Hāḡāyī Meḡdī oldı
 İmamlar cehdi oldı
 Getür gitti ḡam ḡussa
 Şazilik vaḡtı oldı

9

Hāḡāyīm der bayāḡı
 Ahlandur bayāḡı
 Kuşlarda ne kuşı var
 Depesinde ayaḡı

10

Hāḡāyiyem ver cevāb ilen
 Kırmızı ḡül ḡalb ilen
 Senden cān esīrgemezem
 Zīrā kim hisābilen

11

Hāḡāyī ḡāl çağında
 Hāḡ ḡönül alçaḡında
 Bin kābe‘den yegrekdir
 Bir ḡöñül al çağında

⁶ İ₁ 27b

⁷ İ₁ 27b

⁸ İ₁ 27b

⁹ İ₁ 27b

¹⁰ İ₁ 27b

¹¹ * Pek çok eserde kaydedilen bu mani hiçbir nüshada yoktur. Bin kābe‘den yegrekdir: Yüzbin kā‘be yapmaktır” Bkz. KÖPRÜLÜ, Fuad: Türk Edebiyatı..., s.303; Yine bu maniyle ilgili farklı söyleyişler için. Bkz. GÖLPINARLI, A: Alevi-Bektaşî Nefesleri, Remzi Kitabevi, İst., 1963, s.265-266

KAYNAKÇA

Aclüni : Keşfü'l Hafâ

1351

AKAY, Hasan : İslâmi Terimler Sözlüğü, İşaret Yay., Ank.

1995

AKPINAR, Yavuz : Azeri Edebiyatı Araştırmaları, Dergah Yay., İst.

1985

ALTINTAŞ, Hayranî : Tasavvuf Tarihi, Ank.Ünv.İ.H.F.Yay., Ank

1986

Aliyyü'l Kâri : Şerhü's-Şifa

1307

ARASLI, Hamid : Deh-nâme, Bakı, Uşaggenç Neşr.

1946

ARASLI, Hamid : Şah İsmail Hatayi "Deh-nâme" (Arap Harfli)

1948

Azerb.Medeniyeti Rabıta Cemiyeti, Bakı

ARASLI, Hamid : Deh-nâme, Azerb.Uşag ve Gençler Edb.Neşr. Bakı

1959

ARSLANOĞLU, İbrahim : Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayileri, Der Yay., İst.

1990

ATEŞ, Süleyman: İslam Tasavvûfı, Ank.

ATEŞ, Süleyman: Yüce Kur'an ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar, İst.

1991

BİRDOĞAN, Nejat : Şah İsmail Hatai, Can Yay. İst.

1990

BUHARİ, Sahih-i Buhari ve Tercümesi (Mütrc. M.SOFUOĞLU) Ötüken Yay.

BİLGİNER, Saadettin : Allah ve İnsan, İst.

1977

(BÖLÜKBAŞI), Rıza Tefvik: "Manzum Türkçe Mev'izelerden Birkaç Numune

1919

Daha" Peyami Edebi

(BÖLÜKBAŞI), Rıza Tefvik: "Kaygusuz Sultan ve Azmi Baba Hakkında", Peyami

Edebi

1914

(BÖLÜKBAŞI), Rıza Tefvik: "Gizli Fakat Ruhu Canlı Bir Edebiyat", Peyami Edebi

1914

CANAN, İbrahim : Kütüb-ü Sitte, C.16, İst.

19..

CAVADOVA, Minaye: Şah İsmayıl Xetai'nin Leksikası (Deh-nâme Poeması Üzre)

1977

Elm. Nşr. Bakı

CAVADOVA, Minaye : "Xetai Eserlerinin Leksik, Semantik ve Üslubi Hususiyetleri

1988

Haggında," Şah İsmayıl Xetai (Megaleler Toplusu) Bakı

CEBECİ, Lütfullah : Kur'an-ı Kerim'e göre Melekler, Konya

1989

CEBECİOĞLU, Ethem : Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü Rehber Yay

1977

Ank.

- CİLİ, Abdulkerim : İnsan-ı Kamil (Çev.A.Akçiçek) I. Baskı
1974
- ÇETİN, İsmet : Türk Edebiyatı'nda Hz.Ali Cenknemeleri. KTB.Yay.Ank.
1997
- DEVELLIOĞLU, Ferit : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ank.
1990
- DİLÇİN, Cem : Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK. Yay., Ank.
1981
- DİZDAROĞLU, Hikmet : Halk Şiirinde Türler, TDK, Ank.,
1969
- EFENDİYEV, Oktay : Azerbaycan Safeviler Devleti, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı,
1989 Bakü
- ELİYEV, Sâbir : "Xetai Şiiri'nin Vezni" Şah İsmayıl Xetai, (Megaleler Toplusu)
1988 Bakı
- ELÇİN, Şükrü : Halk Edebiyatına Giriş, K.B., Ank.
1981
- ERASLAN, Kemal : "Yesevi'nin Fakr-nâmesi", TDEB. C.XXII, İst.
1977
- ERAYDIN, Selçuk : Tasavvuf ve Tarikatlar, 4. Baskı, İst
1990
- ERGUN, S. Nüzhet : Hatâyî Divanı, 2. Baskı, İst. Maarif Kitaphanesi
1956
- ERÖZ, Mehmet : Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, Otağ Matbacılık. İst.
1977
- ERTAYLAN, İ.Hikmet : Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, II. Cilt Azernesr. Bakı
1928
- FERİDDÜNDİN-İ ATTAR : (Hzl.M.Z.K) Tezkiret-ül Evliya Seha Neşr., İst.
1983
- FIĞLALI, E. Rûhî : Türkiye'de Alevîlik-Bektaşilik, Selçuk Yayınları, İst.
1990
- FIĞLALI, E. Rûhî : Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri, Selçuk Yay. 8. Baskı, İst.
1994
- FIĞLALI, E. Rûhî : İmamiyye Şiası (Caferiyye Mezhebi) İst.
1984
- GASIMOV, Meherrem Paşa Oğlu : Xetainin Poeziyası (YayınlanmamışDoktora
1986 Tezi), Elm. Akad. Nizami Adına Halglar
Dostluğu Ordenli Edb. İnstitutu, Bakü
- GENCEİ, Turhan : Şah İsmail Hatai, Napoli
1959
- GÖLPINARLI, Abdülbaki : Kaygusuz Abdal, Hatayi, Kul Himmet, Varlık Yay.
1953 Yeni Matbaa, İst.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki : Alevî-Bektâşî Nefesleri, Remzi Kitabevi, İst.
1963
- GÖLPINARLI, Abdülbaki : Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, Gerçek Yayınevi,
1969 İst.

- GÖLPINARLI, Abdülbaki : Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri,
1977 İnkılap ve Aka, İst.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki : Mü'minlerin Emiri Hz. Ali (A.M) İst.
1978
- GÖLPINARLI, Abdülbaki : 100 Soruda Tasavvuf, Gerçek Yayınevi, İst.
1985
- GÖLPINARLI, Abdülbaki : Türk Tasavvuf Şiir Antolojisi, Milliyet Yayınları, 1.
1972 Baskı, İst.
- GÜNAY, Umay : Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, TTK. Ank.
1986
- GÜZEL, Abdurrahman : Kaygusuz Abdal, K.B., Ank.
1981
- GÜZEL, Abdurrahman : "Sual ve Cevap Yoluyla Tasavvufun Tarifi" Türk Kültürü
1985 Araştırmaları, İbrahim Kafesoğlu Armağanı, Ank.
- GÜZEL, Abdurrahman : Tekke Şiiri, Türk Dili, Ocak-Haziran, 1989'dan Ayrı Basım
- GÜZEL, Abdurrahman – Mustafa TATÇI : "Hz. Ali ile ilgili Manzum Hikaye:
1990 Destan-ı Ejderha ve Hz. Ali'ye Atfedilen Bir Eser: Emsâl-ı
Hz. Ali", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C:6, s: I,1990
- GÜZEL, Abdurrahman : Hacı Bektaş Veli, Türk Kültürü ve Hacı B. Veli Vakfı
1994 Yayınları, Ank.
- GÜZEL, Abdurrahman : Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı Akçağ, Ank.
2000
- GÜZEL, Abdurrahman : Bektaşilik ve Bektaşî Şiiri, Şükrü Elçin Armağanı, Ank.
1983
- HINZ, Walther : Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd (Çev. Tefik Bıyıkoglu), T.T.K.
1990 Yayınları, Ank.
- HOCA SADETTİN EFENDİ : Tacü't-Tevârih III (Haz. İsmet Parmaksızoglu) K.B.,
1990 Ank.
- İDRİSİ, Habib : "Yunus Emre ile Şah İsmail Hatai'de İnsan ve Aşk", Uluslar arası
1990 Y. Emre Semp. Bildirileri, A.K.M. Yayınları, Ank.
- İMAM-I GAZALİ : Tasavvufun Prensipleri, (Çev: Remzi Barışık) Kılıç Kitabevi,
Ank.
- İZ, Mahir : Tasavvuf, Türdav Yayınları, 3. Baskı, İst.
- KAM, Ferit : Vahdet-i Vücûd, İst.
1931
- KAPLAN, Mehmet : Tip Tahlilleri, Dergah Yay.
1985
- KARA, Mustafa : Fuzûlî'nin Rind ü Zahid ve Türkçe Divânı'nda "Zühdt ve Zahit
Tipi", Fuzûlî Kitabı, İst. Büyük Şehir Belediye Kültür İşleri Daire
1996 Bşk.Yay., İst.
- Katip Çelebi : Keşfüz-Zünûn
1310

- KORKMAZ, Esat : Dört Kapı – Kırk Makam, İst.
1995
- KOÇYİĞİT, Talat : Hadis Terimleri Sözlüğü, Rehber Yayıncılık, Ank.
1990
- KÖPRÜLÜ, Fuad : Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 6. Basım, Diyanet İşleri
1981 Bşk. Yayınları, Ank.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad : Edebiyat Araştırmaları 2, Ötüken Yay.
19..
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad : Azeri Mad., İ.A. 2. C.II, M.E.B. Yay. İst.
1949
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank.
1997
- KUŞEYRİ : Kuşeyri Risâlesi (Haz.S.ULUDAĞ), İst.
1981
- Latîfi Tezkiresi (Haz. Mustafa İsen) : K.B., Ank.
1990
- MELİKOFF, İrene : "Hatayî" Uluslar arası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri
1976 Bildirileri, 27-29 Ekim 1975 Konya, Güven Matbaası, Ank.
- MELİKOFF, İrene : Uyur İdik Uyardılar, Cem Yayınevi, II. Baskı. İst.
1994
- MEMMEDOV, Ezizaga : Şah İsmayıl Xetai, Bakü.
1961
- MEMMEDOV, Ezizaga : Şah İsmayıl Xetai, Eserleri, Azərbaycan SSR Elmler
1966 Akedemiyası Neşriyatı, C.I, Bakü
- MEMMEDOV, Ezizaga : Şah İsmayıl Xetai, Eserleri, Azərbaycan SSR Elmler
1973 Akedemiyası Neşriyatı, C.II, Bakü
- MEMMEDOV, Ezizaga : Şah İsmayıl Xetai, C.I, Bakü
1975
- MEMMEDOV, Ezizaga : Şah İsmayıl Xetai, C.II, Bakü
1976
- MÜMTAZ, Selman : "Şah Hetai," Maarif ve Medeniyet Jurn., Nu:8-9,10,11
1923
- MÜMTAZ, Selman : "Nasihât-nâme," Maarif ve Medeniyet Jur. Nu.4
1924
- NOYAN, Bedri : Bektaşilik Alevilik Nedir?, Ant/Can Yayınevi, 3. Baskı, İst.
1990
- OCAK, A.Yaşar : İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü, II.Basım..
1990 Ank.
- OCAK, A.Yaşar : Alevi - Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yay.
2000 İst.
- OKAY, Gülsen : Şah İsmail Safavi (Hatai)'nin Dih-nâmesi'nin Gramer
1963 Hususiyetleri, İ.Ü. Türkoloji Böl. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi,
İst.
- ÖZTELLİ, Cahit : Bektaşî Gülleri, Milliyet Yayınları
1973

- ÖZTÜRK, Y.Nuri : Tarihi Boyunca Bektâşilik, İst.
1977
- ÖZTÜRK, Y. Nuri : Hz. Fatıma, Sahaflar Kitap Sarayı, II. Baskı, İst.
1985
- ÖZTÜRK, Y. Nuri : Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut. İst.
1991
- ÖZTÜRK, Y. Nuri : Hallâc-ı Mansur ve Eseri, Yeni Bayut, 4. Baskı. İst.
1997
- ÖZTÜRK, Y. Nuri : Kendi Dilinden Muhammed, Yeni Boyut, 7. Baskı. İst.
1998
- ÖZTÜRK, Y.Nuri : Kur'ân'ın Temel Kavramları, Yeni Boyut Yay.14. Baskı
1998
- PALA, İskender : Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, K.B., C. I-II, Ank.
1989
- PEKOLCAY, Necla : İslâmi Türk Edebiyatı'nada Şekil ve Nev'ilere Giriş İst.
1994
- SAM MİRZA : Tuhfe-i Sami, Tahran
1314
- SARWAR, Ghulam : History Of Shah İsmail Safawi, Aligarh
1939
- SEFERLİ, İlyar – YUSİFOV, Nail : Kadım ve Orta Asırlar Azerb. Edebiyatı (Âli
1982 Mekteb Talebeleri İçin Derslik) Maarif Neşr.,
Bakı
- SEFERLİ, İ; YUSİFOV H : Şah İsmayıl Xetayi, Keçme Namerd Köprüsünden,
1988 Yazıcı
- SÜMER, Faruk : Safavî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin
1990 Rolü, T.T.K. Yayınları, Ank.
- ŞAH İSMAYIL HATAÎ : Azerbaycanın İran İle Medeni Alaka Cemiyetinin
1946 Neşriyatı, Bakü
- ŞAH İSMAYIL XETAÎ : (Haz: Mirza Abbasov) Seçilmiş Şiirler, Azerbaycan Dövlət
1964 Neşriyyatı, Bakü
- ŞAH İSMAYIL XETAÎ : (Xronoloji-Tarihi Malûmatları), Haz: Ahund Hacı
1977 Kerbelâyî Soltan Hüseynguluoğlu, Ozan Neşriyatı,
Bakü
- ŞAPOLYO, E.Behnan : Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, Türkiye Yayınevi, İst.
1963
- ŞENTÜRK, Yaşar : Şah İsmail Hataî Divanı, İ.Ü. Edb. Fak. Türk Dili ve Edb.
1972 Basılmamış Lisans Tezi, İst
- ŞEMSEDDİN SAMÎ : Kamus'ul Alam, İst.
1311
- ŞEYH SADUK Risâleti'l İtikâdi'l İmâmiyye (Haz. E.Ruhi Fığlalı)
1978
- TARLAN, A. Nihad : Divân Edebiyatında Tevhidler,
1986
- TATÇI, Mustafa : Yunus Emre Divânı, I. İnceleme, K.B., Ank.
1989

- TATLISU, Ali Osman : Esmâü'l-Hüsna Şerhi, O. Matbaası Ank.
1956
- TORUN, Ali : Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler, K.B. Yayınları, Ank.
1997
- TÜNER, Osman : Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Neşr., İst.
1998
- ULUDAĞ, Süleyman : Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Maarif Yayınları, İst.
1991
- ULUSOY, Ayşe : Şah İsmail Hatayî Divanı'nda Geçen Atasözleri ve Deyimler
1997 Üzerine Şah İsmayıl ve Onun Dövrü Sempozyumu, Xezer Üniv. Bakü
- YILMAZ, Mehmet : Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Erderun Kitabevi, İst.
1989
- YAZICI, Tahsin : "Şah İsmail", İA, C: XI, M. Eğitim Basımevi, İst.
- YÜCE, Nuri : "Türk Şiirlerindeki Atasözlerinde Uygunluk" TDA. Faruk Kadri
1983 Timurtaş'a Armağan

